This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

Vice-Lavmand Eggert Olaffens
og
Land-Physici Biarne Povelsens

Reise igiennem Island,

foranstaltet
af
Videnskabernes Sælskab
i Kiøbenhavn,
og beskreven af forbemeldte
Eggert Olaffen,

ASTOR LIBRARY
NEW-YORK

med
dertil hørende 51 Kobberstykker
og
et nyt forfærdiget Kart over Island.

Første Deel.

Sorøe, 1772.
Trykt hos Jonas Lindgrens Enke.

Fortale.

Den Reise-Beskrivelse, som her lægges Læseren for Øine, er en Frugt af de Reiser, som efter Kongl. allernaadigst Befaling, saint under det Kiøbenhavnske Videnskabernes Sælskabs Foranstaltning og Opsigt, ere foretagne igiennem Island, i Aarene, fra 1752 til 1757, af da værende Islandske Studenter, **Eggert Olafsøen** og **Biarne Povelsen**, af hvilke den sidste endnu er Land-Physicus paa Island, men den første, ved en beklagelig Hændelse, alt for tidlig bortrykket, efterat være bleven Vice-Lavmand i Fædrenelandet. Desse tvende brave Mænd forrettede bemeldte Reiser, hvorpaa denne Reise-Beskrivelse er grundet, deels samlede, deels hver for sig, holdte derover ordentlige Dagbøger, og indsendte deraf efterhaanden

visse Udtoge til Videnskabernes Selskab i Kiøbenhavn, som lode eet og andet mærkværdigt Stykke deraf indrykke i de Kiøbenhavnske Lærde Tidender.

Efterat nysomtalte Reiser vare fuldførte, paatog Sal. Lavmand Olafsen sig at udarbeide en ordentlig Reise-Beskrivelse, efter bemeldte Dagbøger, men dog saaledes, at han udelod af Beskrivelsen vel meere end den halve Deel af hvad i Dagbøgerne fandtes, nemlig alle de Omstændigheder, som kun angik Reisens mindre vigtige Tildragelser: hvorimod han indførte adskillige nye og meere nyttige Tillæg, angaaende Natur-Historien, Landhusholdningen, adskillige forglemte eller nye Opdagelser, Paafunde, Indretninger, med fleere Ting, hvorom med Nytte kunde meldes, som tienlige eller utienlige, i Hensigt til Islands nu værende Tilstand. Hvorhos han tillige har antegnet, til hvilken Tiid Reisen gik for sig over hvert Herred eller District især, og naar man besaae eet og andet mærkværdigt Sted, da heele Stykker af Dagbøgerne, med de giorte Forsøge og Jagttagelser, ere indførte.

Saaledes er denne Reise-Beskrivelse bleven forfattet, der indeholder Islands Borgerlige Historie for en stor, men for den største Deel, dets Naturlige Historie, altsammen grundet, ei alleene paa forbemeldte Reiser, men ogsaa tillige paa adskillige meest endnu ei udgivne og for de fleeste ubekiændte Skrivter, samt paa mange Aars Jagttagelser og Erfaringer.

I at forfatte Skrivtet har man rettet sig efter Landets Inddeeling i Syssler, Herreder og Fiordunger, og derefter

deelt

deelt det i 7 Hoved-Stokker, dog saaledes, at desse ere blevne af ulige Storrelse. De forste Stokker indeholde kun enkelte Sysler, af Aarsag, at man der maatte vare meere vidtloftig i Fortællingerne, ved det de fleeste Ting endnu vare Læserne ubekiendte: de sidste derimod indbefatte heele Fiordunger, hvor mange Ting kunde forbigaaes, som tilforn beskrevne, og hvor man kun behovede at henvise til de Steder, hvor derom tilforn var talt, eet og andet Sted undtaget, hvor noget Nyt forekom. Herover er ogsaa Værket overalt inddeelt i Paragrapher, som uforandrede fortsættes, det heele Skrivt igiennem.

Kiosar-Syssel paa Sønderlandet er det District, som først beskrives, thi der begyndte først Reisen. Derfra gaaer Beskrivelsen til Vestfiordene, omkring Cap de Nord, til Nordlandet, og derfra over Øster- til Sønder-Landet, hvilken sidstnævnte Fiordung oftere, end de andre, blev beseet, ved det Reiserne bleve der hvert Aar sluttede, i Guldbringe-Syssel.

I hvert Stokke, især hvad den Naturlige Historie angaaer, som udgior altid den fornemste Deel, er Indretningen eller Ordenen den samme, og følgende. 1) Beskrives ethvert Districts, Syssels eller Fiordungs Beliggenhed, Strækning, Storrelse, Inddeeling, og ovrige naturlige Beskaffenhed, i Hensende til bebodde og ubeboede Egne, Fiælde, Elve, Søer, Biærge, Dale, Øer, Luft og Veirliget, Kilder og Varme Bade, Jokkelet, Ild- og Vand-sprudende Biærge, samt andre mærkværdige Steder. 2) Grundens Beskaffenhed, Jord-, Muld-, Leer- og Steen-Arter, Mineralier, Fossilier, Steenforvandlinger o. a. m. 3) Stedernes

Frugtbarhed, Græs-Jorden, Foderets forskiellige Beskaffenhed, almindelige og rare Urter, samt deres Behandling og Nytte. 4) Indbyggerne, tillige med deres Sinds- og Legems-Beskaffenhed, deres Sygdomme, Leve- og Nærings-Maade, Sæder og Videnskaber, m. m. 5) Dyrene, først de tamme, med deres Behandling og Nytte, dernæst de andre, saavel Land- som Vand-Dyr. 6) Adskillige gamle og nye Mærkværdigheder, saavel Naturens, som Indbyggerne angaaende, visse Indretninger, med deres Mangler, samt Midler og Forbedringer deri; hvorunder tilliige om Havnene og Handelen.

Under desse sex Afdeelinger ere de Materier afhandlede, som Skrivtet indeholder, dog visse Hoved-Poster i hvert Stykke især. Saaledes gives i det første Stykke, om Kiosar-Syssel, en almindelig Beskrivelse over Island, og dets Indvaanere, Urter, Dyr, Steenarter, m. m.; i det andet, om Borgarfiords-Syssel, forekommer en Beskrivelse over Reisen til Geitlands-Jokul, over Surthulen, over de heede Vande, og især en Afhandling om Faaredriften i Island; i det tredie, om Sneefiældsnes-Syssel, finder man Reisen til Vester-Jokkelen og til Draapehlids-Fiældet, Saurbrøndenes Beskrivelse, og en Afhandling om Fiskeriet; i det fierde, om Vestfiordene, beskrives Reisen til Cap de Nord, den Grønlandske Is, Hav-Badene, Drive-Tømmeret, Surtarbranden, Vesterlandets nyttige og rare Hav- og Land-Vexter, Havedorkningen, de Gamles Fiskerie, Beboernes Levemaade, Hvalfisk-ene og Fuglefangsten, samt Insecterne i Island; i det femte, om Nordlandet, læser man om Veirligets Forskiel, Indbyg-

byggernes Levemaade, Forsøge i Agerdyrkningen, Drangøens Fugle- og Fiske-Fangst, samt Beskrivelser, over Grimsøen, Reisen til Hverevalle og Mývands-Bygden, Svovelminerne, de nye Ildsprudninger og Steenstrøde; i det siette, om Østerlandet, findes Reisen til de Ild- og Vand-sprudende Jisbiærge, Østlændernes Levemaade og Sprog, Beretning om det vilde Korn, og om visse Uhyrer i Søer og Elve; i det syvende, Reisen til Hekla og Geyser, samt Beretning om det ildsprudende Hav, om Islandske Hav-Insecter, om Conchylier og Orme.

De Naturalier, som her af Naturens trende Riger anføres, ere betegnede med de nyere Naturkyndiges Navne, dog saaledes, at de ældres almindelige og bekiendte Navne ei ere udelukte. I Beskrivelserne selv, og i Classificationen, især over Steenarter, Urter og Dyr, som stykkevis ere indførte, følges ogsaa de nyeres Maade, især den Linnæiske. Dog har man tillige bestrebet sig paa, at give visse væsentlige Kiendemærker paa Tingene, hvorved de kunde, af enhver fornuftig Kiender, let stilles fra hinanden.

Blandt de mange Tegninger, som Forfatteren havde, enten selv, eller ved andre udarbeidet, til Oplysning af de anførte Beskrivelser, over visse mærkværdige Steder, Situationer, Egne, Indbyggernes Redskabe, Klædedragte, Huuse m. m., men især blandt Tegningerne over Fugle, Fiske, Insecter, Mineralier, Steene, o. a. m., var det fornødent at giøre et Valg, deels for ei at giøre Skrivtet kostbarer, end fornødent var, deels for ei at vanzire det med Ting, som enten vare slette, eller fandtes paa andre

dre Stedet bedre og ziirligere. Til dette Valg at giøre, har Selskabet fornemmelig betient sig af Hr. Professor Brünnich, ved hvis Hielp Kobberne over de anbragte Naturalier ere ogsaa blevne saaledes rettede, at man haaber, de skulle i de fleeste Ting befindes gode og nøiagtige. Hvad Kobberstøkkerne over visse Steder, Prospecter, Bierge m. m. derimod angaaer, har Kobberstikkeren deri et værket overalt saa lykkelig, som man ynskede, og som kunde været skeet, dersom Forfatteren selv havde levet, og efter sin Kundskab om Stederne, rettet enhver liden Feil, der nu ei saa lættelig kunde undgaaes, allerhelst da Værket blev trykt paa eet, Kobberne paa et andet Sted. Desse ere for Resten numererede efter den Fortegnelse, som Forfatteren selv havde efterlagt sig: men for at giøre dem saa meget meere brugbare, har man paa Kobber-Tavlerne anviist enhver Ting til den Pag. eller §. i Skrivtet, hvor fornemmelig derom er handlet.

Bemeldte Kobber-Tavler ere 51 i Tallet. Men foruden dem har Selskabet endnu ladet forfatte og bekoste et nyt Kart over Island. Paa dette blev giort en Begyndelse, under fælles Arbeide af Hr. Professor Erichsen og mig: men da velbemeldte min da værende Collega blev pludselig kaldet til et andet Embede, maatte jeg fuldføre Arbeidet alleene. Til Grund for dette Kart har man lagt, deels det store tegnede og fornemmelig af da værende Kongl. Ingenieur Knoph ved Aar 1734 udarbeidede Kart, som forvares i det Kongl. Archiv, deels et mindre, som Islands forrige Stiftamtmand Hr. Geheimeraad O. M. Ranzau har ladet forfærdige, efter forommelte Knophes Kart, og i sædvanlig

Land-

Landkarte-Format stikke i Nürnberg 1761. Efter sidstbemeldte er nærværende Kart indrettet, saavidt Landets almindelige Strækning, Inddeeling og de fleeste Steders Beliggenhed angaaer. I Henseende til Navnene derimod, har det, for det meeste, været uefterretligt, en Feil, som Knophes store Kart ei heller er frit for, men fuldt af mange, deels fordreiede, deels ukiændelige Navne. At rette desse, at give Stederne deres rette og i Landets Sprog brugelige Benævnelser, og at henføre visse Steder til deres rigtige Beliggenhed, er da blevet den forneinste Deel af mit Arbeide, hvori jeg ogsaa haaber at have tilveiebragt saa meget, at Islænderne kunne nogenledes kiænde deres eget Land igien paa Kartet, og dette ansees for det noiagtigste Kart over Island, som hidindtil er udkommet. Dette haaber jeg saa meget meere, som det af endeel kyndige Islændere er igiennemseet, især af Hr. Olafsson, en værdig Broder til Skrivtets Forfatter, og adskillige Feil i Navnene derpaa rettede. Paa at giøre det reent, smukt og tydeligt, er og ingen Umage sparet.

Endnu maae man anmærke følgende. Da Hr. Conference-Raad Hielmstierne, Selskabets Secretair, hvis Omsorg og Umage for Skrivtets Udgivelse bør her med Tak og Berommelse erindres, havde formaaet Prof. Erichsen og mig, i Mangel af andre, til at paatage os Arbeidet med Værkets Trykning, faldt det os strax i Øinene, at Stilen maatte paa de fleeste Steder forandres og forbedres, hvormed Hr. Conference-Raad Suhm, under Skrivtets Giennemlæsning, havde og giort en Begyndelse, meest i Henseende til visse enkelte Ord. Dette blev eet af de første Arbei-

 der,

der, og den meeste Umage, som Skrivtes Udgivelse har koſtet os, fornemmelig Prof. Erichſen, ſom for det meeſte har alleene rettet den ſidſte halve Deel. Herhos have vi dog ladet os det være en Hoved-Sag, i Hoved-Tingen ſelv at beholde Forfatterens eegne Ord, paa det intet i Meeningen ſkulde forandres, og overalt ei at rette videre, end fornodent anſaaes til at giøre Stilen tydelig og nogenledes flydende; videre Zirlighed udfordrede ei ſaadant Skrivt, ſom dette. Denne Forandring ſyntes tilladt og fornoden. Derimod anſaae Selſkabet det for raadeligſt, at lade Værket i det øvrige beholde ſin første Plan, heller end at omſtøbe det i en anden eller ſyſtematiſk Form, af Aarſag 1) fordi Værket dog er en Reiſe-Beſkrivelſe, hvortil nærværende dets Indretning langt bedre paſſer ſig, end en ſyſtematiſk; 2) fordi Skrivtet nu er for alle Læſere, meere afverlende tillitige og behageligt, end om det var ſkrevet ſyſtematiſk; 3) fordi Omarbeidningen, efter Forfatterens Død, vilde være, ei alleene alt for beſværlig, men og betænkelig, da andre end han læt kunde feile, og det i fleere end een Omſtændighed; 4) fordi den Mangel, at Materierne nu findes, ei paa eet Sted, men adſpredde hiſt og her, og den Beſværlighed, at finde dem, læt kunde bødes paa, ved et Regiſter.

Saadant Regiſter har jeg derover paataget mig at udarbeide, ſamt ſøgt at giøre det ſaa ſyſtematiſk og fuldſtændigt, ſom meeſt mueligt var, ved hvis Hiælp jeg ogſaa haaber, at alle Ting af Betydenhed læt ſkulle kunne opledes og findes, naar man ſøger enhver Ting, ei alleene under ſin ſærdeles Titel, men ogſaa under den almindelige, hvorunder den med fleere henhører, eller tvertom.

For

Fortale.

For Resten maae endnu mærkes. 1) At endskiønt man har, deels udeladt imellem, deels forkortet adskillige Omstændigheder ved Reisen, saa har man dog anseet sig forbunden til at beholde de fleeste deraf, end ogsaa nogle, som kunde ansees for at angaae kun mislingede Undersøgninger, ei alleene, fordi saadanne Ting dog udgiorde en væsentlig Deel af en Reise-Beskrivelse, men ogsaa fordi de kunne tiene til Veivisning for Efterkommernes nøiere Undersøgninger i een og anden Post, og det paa fleere end een Maade. 2) Endskiønt Skrivtets Indhold kan i visse Ting have sine Mangler, fornemmelig i Hensigt til visse Deele af Natur-Historien, som enten kunde være, eller ere bedre udarbeidede, har man dog ladet dem blive, som Forfatteren dem havde efterladt, baade paa det man kunde see, hvad han havde præsteret, saa og fordi man ansaae det for bedre, at hvad her manglede, enten i Tingene selv, eller i visse Betænkninger derover, kunde i Fremtiden, enten ved fleere Opdagelser, eller ved rigtigere Reflexioner, rettes og erstattes, end om man skulde nu paa eegen Haand have foretaget saadant. 3) Skulde desuden end synes, at visse Artikle ere noget mavre, eller ei tilfulde udførte, eller visse Ting forbigangne: saa maae betænkes, at Værket er kun en almindelig Lands-Beskrivelse, hvori udførlig Afhandling om enhver enkelt Ting ei med Føie kan ventes. Forfatterens Manuscript viiser og, at han har med Flid været kort i visse Ting, hvorom han havde i Sinde at forfatte egne Afhandlinger, hvoraf man her, f. Ex., vil nævne hans forehavende fuldstændige Historie over alle Islandske Ildsprudninger, hans Meteorologiske Jagttagelser, hans

Be-

Fortale.

Beskrivelse over de Islandske Insecter, hvortil i Værket er giort et Slags Udkast, og en Afhandling om de Islandske Urter. Dog er Mangelen i sidstbenævnte Artikel nogenledes her bleven erstattet, ved det Værket tilføiede Anhang, om de Islandske Urter, som af Hr. Kønings Samling er udtrokket, ved Hr. Secretair Zoega.

Endelig maae man ogsaa erindre Læseren derom, at Værkets Hensigt har i Almindelighed været en Oeconomisk Beskrivelse over Island, hvorefter det fornemmelig bør dømmes. I den Henseende fortiener det ogsaa Høiagtelse, og har visselig mange Fortienester, som ville i sin Tid blive til betydelig Nytte, i den private Islandske Oeconomie. Kun Skade, at Forfatteren ei har tilligie handlet om den publique: men Mangel af fornoden Indsigt i de politiske Videnskaber har uden Tvil været ham dertil Hinder.

Dette er hvad jeg har anseet fornødent at erindre Læseren om, angaaende nærværende Værk, som jeg ynsker at maae blive Fædernelandet til Nytte og Læseren til Fornøielse.

Sorøe den 28 Febr. 1772.

G. Schøning.

Sønder=

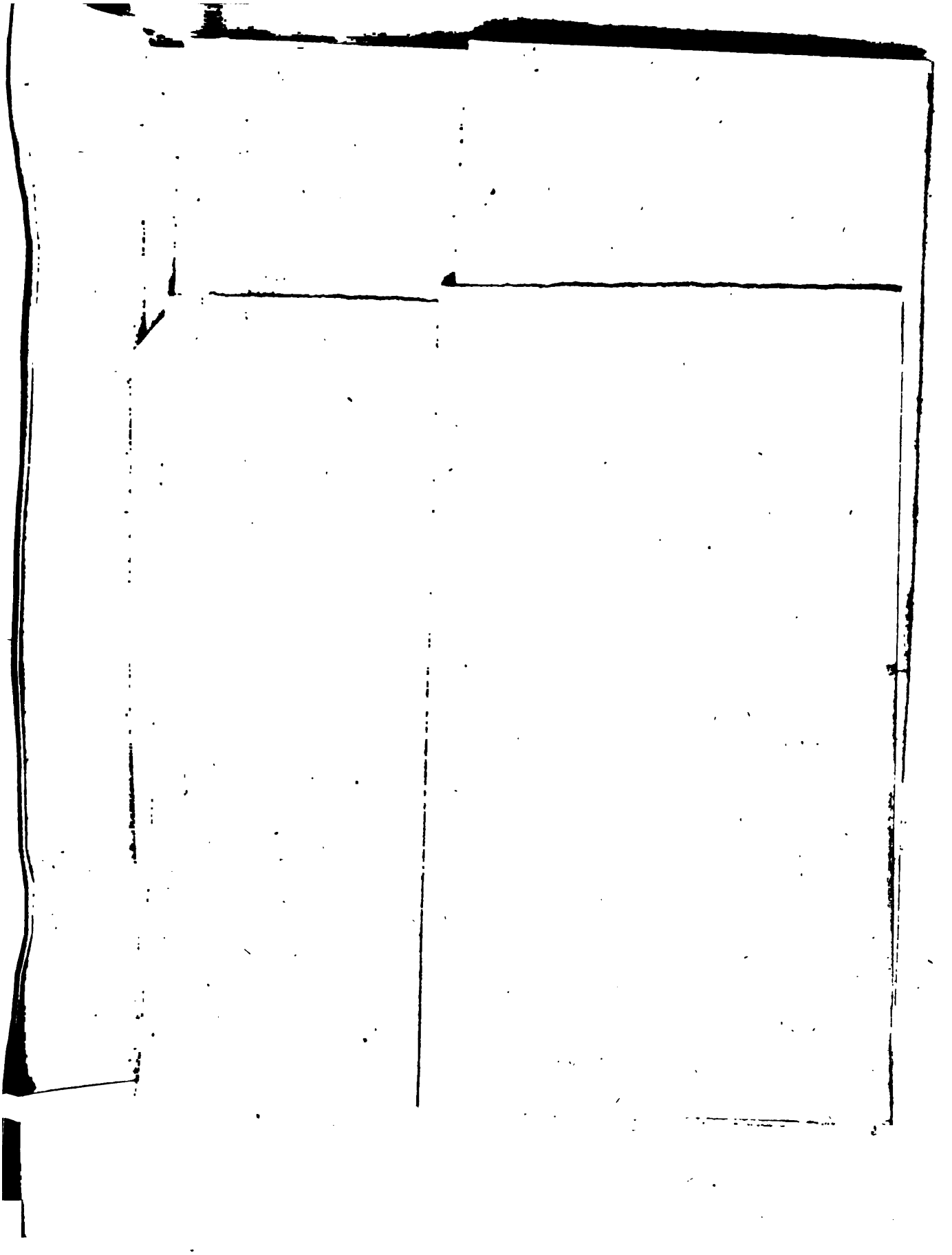

Sønder-Island.

Kiosar-Syssel.

§. 1.

Reisens Begyndelse.

Efterat vi i Aaret 1752 vare ankomne fra Kiøbenhavn til Island, og samlede paa Laugarnæs i Guldbrynge-Syssel den 28 Julii, begyndte vi herfra, den 8 Augusti, vor første Reise over Helleraaen til Kiosar-Syssel; men siden vi da endeligen skulde over Kiøl-Fieldene til Nordlandet, blev ikkun en liden Deel beseet i dette Aar. Det næstfølgende Aar 1753 reiste vi over Resten af Kiosar-Syssel; og atter 1755 i Augusti Maaned besaae vi det sidste Gang og lagde fleere Anmærkninger til.

Kiosar-Syssels Landstrækning.

§. 2.

Beliggenheden. Kiosar-Syssel er egentlig en Odde, som løber Vester ud i Havet til den store Bugt **Faxefiorden**, imellem **Reykenæs** og **Vester-Jøkkelen**: **Hvalfiorden** er paa den Nordere og **Kollafiorden** paa den Sondere Side. Uden for den sidste ligge tvende Øer, **Thernøe** og **Lundøe**, af hvilke den første er beboet. Ved Pynten af Kialarnæs, inde i Hvalfiorden, ligger en liden Øe, som kaldes **Andridsøe**, og hører til Brautarholts Kirke: de andre tvende tilhøre Hans Majestet. **Vedøe** haver tilforn hørt til Kiosar-Syssel, da den ligger knapt ¼ Miil fra Lundøe; men nu bliver den regnet til Guldbrynge-Syssel. Det er derfor, at mange af de Ting, der ere observerede paa Vedøe, kunne henføres til Kiosar-Syssel.

Bierge. De største og fornemste Bierge ere **Esian**, og Norden for den, **Reinevallehalsen**, tillige med andre smaa adskilte Bierge, der indslutte de tvende Kirke-Sogne **Reinevalle** og **Medalfell**, som egentlig og med eet Navn kaldes **Kios**, hvilket Ord betyder et Sted, omgivet med høie Klipper.

§. 3.

Fieldskred og Sneeflod. For saadan Beliggenheds Skyld trues dette Bygdelav og beskadiges ofte af Fieldskred, paa Islandsk **Skrida**, om Sommeren, fornemmelig Foraar og Høst, naar der indfalder vedholdende Regn; da store Klipper med Jord og Gruus løsnes fra Fieldsiderne, og styrtes ned over den underliggende Egn. Om Vinteren leve Indbyggerne i lige Frygt for **Snioflod**: saa kaldes i Island en anden lige farlig Hændelse, naar Sneen paa de øverste Fieldbrinker sam-

les

tes i saa stor en Mængde, at den kommer til at hænge ud over, og ved sin Tyngde styrter ned i Dalene. Slige Skred- og Snee-Styrtninger foraarsage i Island betydelig Skade, baade paa Mennesker, Græs-Marker, Huse og Kreaturer, hvorpaa Landets gamle og nye Historie viser mange bedrovelige Exempler: Vi ville alene anføre eet om Kiosen: Aar 1699, i Februarii Maaned, da Præstegaarden Reinevalle, og Hurderbak (en Bondegaard der i Nærværelsen), med Folk, Huse og Kreaturer, bleve om Natten, ved en Sneestyrtning, sønderknuste og ødelagte. Iblant de døde Mennesker var Provsten Hr. Oddur Jonsson, en meget berømt lærd Mand. (Annal. Isl. Ao. 1699.)

§. 4.

Bjergenes Dannelse i Almindelighed.

For at kunne skille de Islandske Bjerge fra hinanden, maa vi, efter den udvortes Anseelse, først dele dem i tvende Slags: **ordentlige** og **uordentlige**: **Ordentlige** kalde vi Landets ældste oprindelige Fjelde, hvilke, i det de bestaae af mange (omtrent 20 til 40) Etager eller Klipperader, see ud, som de vare opmurede: og disse igien ere **meer** eller **mindre ordentlige**. De **uordentlige** bestaae ikke af saadanne Klippelag, men i dets Sted af sammenkastede Klipper, Gruus og Leerklumper, og ere kiendeligen opkomne ved Ild, og omtumlede af Jordbrand: disse ere enten **sorte** og **røde** at see til, bestaaende af smeltet Hraun og Pimpesteen; eller **hvide**, sammenbagte af hvid og blaagraae Leer og Gruus: I endeel af Hvidbjergenes Opkomst haver sydende Vand kiendeligen virket. Begge de sidste Slags kunne atter deles i **gamle** og **nye** Fjelde: blandt de gamle omtumlede ere alle Jokler eller Isbjerge paa Landet; derimod ere de nyere mindre og meer sammenstøbte: Endeel af dem ere endog fremkomne efter Landets Bebyggelse.

Denne Hoved-Inddeling paa de Islandſke Bierge lader ſig beſt forklare ved forefaldende Leiligheder i hvert Syſſels Beſkrivelſe; da dette, ſom hidindtil er ſagt, kan være nok til at viiſe, af hvilken Art eet eller andet paa Reiſen forekommende Field kan være. De Slutninger ſom flyde heraf, giemmes til ſit Sted.

§. 5.

Deres Høide. Hvad de Islandſke Bierges Høide angaaer; da, efterſom vi have maalt mange af dem med Aſtrolabio, og nogle med Barometro, ville vi herefter regne dem for lave, ſom ere 100 Favne, og dem for middelmaadige, ſom ere 300 Favne; de høie derimod til 4 à 500, og endelig de høieſte til 1000 Favne og derover.

§. 6.

Dette Syſſels Bierge iſær. Men at komme igien til Kioſar-Syſſel, da er Eſian og andre Bierge der i Nærværelſen af det ældre og høiere Slags, ſkiønt deres Klipperader ere ikkun faa og lidet ordentlige, beſtaaende oven til af ſtore aflange og perpendiculaire Deele, hvilke ere mørkegraa at ſee til; men den middelſte og underſte Deel er ſkiult af Fieldfred (§. 3.), hvorfor dens Dannelſe ikke kan ſees.

§. 7.

Den beboede Egn og dens Afdeeling. Imellem Fieldene, i Kioſen, ere ſmukke Dale og Sletter. Den fornemſte Bygd ligger deels Øſten for Eſian: tvende Kirke-Sogne, Mosfell og Gufunæs, ſom kaldes under eet Mosfells-Sveit; deels Veſten for, lige ſaa mange Kirke-Sogne paa Kialarnæs, Brautarholt og Saurbæ. Det tredie Bygdelav Kioſen ligger over for Kialarnæs, imellem Mosfells-Sveit og Hvalfiorden: det har ogſaa tvende Kirker, Reinevalle og Medalfell (§. 2.).

§. 8.

§. 8.

Syſſelet haver adſkillige fiſkerige Aaer og Bække, iblandt hvilke Helleraaen og Laxaaen ere de fornemſte; iligemaade ferſke Soer, hvoraf trende ligge paa Mosfells-Heide, hvilke give nogle Foreller; dog til liden Nytte. Men Medalfells-Vatn i Kioſen, (hvorfra Laxaa haver ſit Udſpring), er baade for dets Smukhed, og Nyttes Skyld den fornemſte; thi denne Soe giver paa alle Aarets Tider en god Fangſt af velſmagende Foreller. Floder og ferſke Soer.

§. 9.

Til Drik og anden daglig Brug i Huusholdningen er Vandet her meget ſkiont og overflodigt, og det ſaavel Kilde- ſom Bekke-Vand; dog haver det ſædvanligen en noget ſtiptiſk Smag, hvilken det trækker af den jernholdende Jord ſom det rinder igiennem. Indbyggerne fornemme dog aldrig, enten her eller andenſteds i Island, hvor ſamme ſlags Vand tiener til daglig Brug, endog den mindſte Ulejlighed deraf. Vand til Huusholdnings-Brug.

§. 10.

Reykia-Laug kaldes et lidet opvældende varmt Bad i den oſtlige Bygd af Mosfells-Sveiten. Vandet er lettere end andet (koldt) Kildevand, ſamt meget klart og uden Smag: det er ikke heedere, end at man kan uden Skade holde Haanden deri: det beſidder dog en incruſterende Kraft, hvorved de Steene, ſom det idelig falder paa, naar de tillige ligge i frie Luft, faae en tynd hvid Skorpe, ſom Skeedvand ikke bider paa. Et varmt Bad.

Luften og Veirliget.

§. 11.

Endſkiont Her ikke falder meget ſtærk Froſt om Vinteren, er dog Luften meget ſkarp, formedelſt de ſaltagtige Dunſter, ſom Gienneintrængende Vinde.

V. SV. og NV. Vindene bringe med fra Havet. Det kommer derfor Indbyggerne jævnlig for, som der var meget koldt, naar Thermometrum ikke engang er faldet til middelmaadig Vinter-Kulde; og tvertimod, naar dette Instrument haver tilkiendegivet den stærkeste Vinter-Kulde af N. og NO., er det kommet dem for, som Kulden var kun middelmaadig. Ligeledes haver man formummet paa Kreature, som gaae ude paa Marken om Vinteren, at vestlige Vinde tage langt meere paa dem, end nordlige eller østlige. Disse saltagtige Dunster ere og Aarsag i, at det ofte regner her i Bygden, naar det sneer til Fields. Regn falder ellers ofte i Kiosen, naar der er tort Veir i andre omliggende Egne: Aarsagen dertil er, at Skyerne tillige med Luften, meest stode an og brydes paa de høie Bierge, som omringe disse snævre Klofter og Dale.

§. 12.

Kulde og Heede.

Om Vinteren pleier Kulden ikke at være her meget stærk (§. 11.): den middelmaadige paa Fahrenheits Thermom. bliver ved 20 til 24 Grader: den er ellers temmelig jævn, uden naar der er klart Veir, da Kvægsølvet falder til den 12te Grad og undertiden ganske ind i Kuglen. I Januarii-, Februarii- og Martii-Maaneder er den haardeste Vinter-Kulde. I April- og Maii-Maaneder pleie her at blæse stærke og kolde nordøstlige Vinde; hvis de holde nogen Tid ved, uden at forandre sig, udmavre de ikke aleene Kreaturene, saa disse doe i Hobetal, men endog udtorre Jorden, saa at den ei kan frembringe Græs eller Urter, den næstfølgende Sommer, som ellers.

Skadelige Foraars-Vinde.

Luftens Varme.

At Kulden om Vinteren er jævn, eller bliver omtrent den samme, er nyligen mældet; derimod er Heeden om Sommeren meget foranderlig. Vi have havt Exempel paa, at da det sidst i Junii-

Maaned

Maaned har froſſet paa Vandet om Natten, haver Thermometrum, Dagen for og efter, ſteget til den 70 Grad; ellers ſtiger det ofte til 80 og 90 Gr. ved Middags-Tiden, i frie Luft; men det ſtaaer ikke længe paa ad Gangen. Hvad *Childrey* og fleere Lærde (The Natural Rarities of Middleſex) have anmærket, at det er heedeſt Klokken 1 og 2 om Eftermiddagen, det vil hverken her eller andenſteds paa Island ſlaae ind; thi med klar og jævn Luft ſtiger Kvægſølvet jævnt og ſmaat til Klokken er netop 12, men ſtrax derpaa begynder det lidt efter lidt at falde; hvilket vi ſaa ofte have erfaret, at vi nogle Gange, i Mangel af andre Inſtrumenter, have rettet Uhret dereſter, naar der i øvrigt ikke laae Magt paa Obſervationen; thi ved den mindſte Forandring i Luften, eller et lidet Stod af Vinden, kan Heeden blive forandret.

§. 13.

Luftens Tyngde. Luftens Tyngde er her meget ulige, og kan forandres i en Haſt, iſær om Vinteren i December- og Januari-Maaneder. Forſkiellen imellem Kvægſølvets høieſte og laveſte Stand i Barometro er ordentlig 2 Tommer: den ſtørſte Forſkiel, ſom vi nu efter 5 Aars Jagttagelſer have fundet, er 2½ Tommer, eller 3 Tommer mindre 3 Linier. Een og anden Gang ere vi blevne vare en underlig Forrykkelſe i Barometro.

§. 14.

Lufthændelſer. **Torden, Lynild** og andre uſædvanlige **Lufthændelſer** forneммes her ſielden; dog indfalde de første meeſt om Vinteren. I ſtærk Blæſt, mørk Luft, og Sneefog om Vinteren, mærker man nogle haſtig forſvindende Lysninger i den underſte Luft, hvilke Indbyggerne kalde **Snæ-Lios**. Et Slags Ignis fatuus, ſom paa Islandſk kaldes **Hrævar-Eldur**, hvilken hænger uden paa Menneſker,

neſker, er paa denne Kant noget ſieldſom. (See N. Sorreb. Efterr. §. 76.). Nordlyſet derimod ſpiller her ſnart hver Nat med utallige Forandringer, hvoriblant nogle beſynderlig artige.

§. 15.

Miſter. Man kalder her Miſtur og Vind-Miſtur det Slags Luft-ſyn, naar Luften over Fiældet Øſten for Mosfells-Sveiten bliver i en Haſt bruun farvet, ſamt mørk og fæl at ſee til: dette betyder her alletider ſtærk oſtlig og ſydoſtlig Blæſt, ſom følger derpaa, undertiden efter 1 til 2 Timer, og vedvarer ſiden en heel eller halv Dag, da denne Støvtaage føres af Vinden ud over Bygden, og Søefolkene vide deraf at tage dem i Agt. Miſter foraarſages ved det der kommer ſtærk Blæſt fra Øſterlandets Jisbierge til Rangaavalle, og de øde Steder omkring Hekla; da den lette Pimpeſteen-Sand og Støv, ſom der ligger tykt over Jorden, bliver oprørt og ſpredet over de Sønden for liggende Herreder, henved to Danſke Miile til Mosfells-Sveit.

Jordarterne.

§. 16.

Madjord, Humus frugifera. Den almindelige ſorte, mørkebrune Støvjord (ſee *Wallerii* Mineral. §. 8. I.), ſom allevegne bringer Urter og Græs frem paa Jordklodens frugtbare Overflade, findes her ſom andenſteds: den er temmelig løs og ſielden over 1 Fod tyk, undtagen paa det ſaa kaldte Tun, eller det Stykke Land ſom ligger omkring Gaardene, og aarlig giødes. I Kioſar-Syſſel findes ogſaa ofte rødagtig Madjord, hvilken er blandet med Leer og Sandgruus: den er mindre frugtbar og meer underkaſtet Ødelæggelſe, iſær af Blæſt og Regn, end den ſorte Jord.

§. 17.

§. 17.

Paa sumpige Steder, paa Islandsk Myrer kaldte, som vel udgiøre den halve Deel af Syssélet, er Madjorden tyndere; nemlig ½ til ¾ Fod. Derunder ligger rød Mudderjord, som er meget los og fugtig, bestaaende af forraadnede Urter og Jern-Okker (*Linnæi* Syst. Nat. 47. 1. b.) og fuld af Smaasteene. Denne Moradsjord er gierne 3 til 4 Fod tyk. Moradsig Jord.

§. 18.

Torv kaldes paa Landets Sprog Mo-torf og undertiden ligefrem Mor eller Torf. Den ligger under den foromtalte Sumpejord 6 til 8 Fod dybt, skiæres op med Jernspader i tærnede (cubiske) Stykker og tørres til Brændsel. Torv, Humus bituminosa.

Denne bituminøse nyttige Jordart bruges baade her og andensteds paa Sønderlandet til Brændsel. Det slaaer aldrig feil, at hvor den findes i Island, er den fuld af Birkestikker, ofte ogsaa af store Træstumper, og hvorsomhelst de gamle Skrifter mælde om Skove, der finder man nu god Forraad af Torv. Mange, (forstaae, af de Formustige og Eftertænksomme) holde for og beraabe sig paa Erfarenheden, at denne Jordart kan voxe til igien, endskiønt det heele Lag bliver paa eengang optaget; men saasom vi hidindtil ikke have kundet komme til nogen tilstrækkelig Vished herom, maa vi lade det blive uafgiort. Det er ellers mærkværdigt, at denne Meening kommer overeens med de Norskes om Torvvæxten, efter Hr. Procantzler Pontoppidans Beretning, skiønt Leibnitz har været imod den Meening. (See Norges Nat. Hist. 1 Part 2 Cap.) Endnu berette de, som omgaaes med Torveskieringen i Island, at Torven ei er det eene Aar, som det andet; saa at den i eet Aar kan være feedere og fastere, end i et andet: Dette behøver Anmærkninger ved den.

Bekræftelse ligesom det foranførte. Ellers kan denne Meening have sin Oprindelse deraf, at hvis der tidt falder Regn, imedens Torven ligger paa Marken, hvorved den nu tørres, nu atter giennemblødes, taber den kiendelig af sin Tyngde og Godhed. Torv-Asken er her alletider rødagtig.

§. 19.

Strand-Torv.

Ved Strandbredden af Kialarnæs opgraves et Slags Torv, paa Islandsk Sio-torf, naar der er Ebbe: den brænder godt, men drager i Ilden og giver stærk Svovelstank: Denne Torvart skiller sig vel derved fra Hollændernes Darris, (Humus paluſtris in igne fœtens *Vallerii* §. 8. Sp. 5. 2.), dog har den rimeligst givet Anderſen Anledning til at slutte, at der er Svovel overalt i Jorden paa Island, hvorom videre kan læses i Asſeſſor Horrebows Efterretning om Island §. 15. Dette Brændsel fordærver ſær Kiæddeler og Kar af Kobber, og det paa en kort Tid, saa at de neden under blive overalt giennemborede med smaa runde Huller. Asken og Soden af Strandtorv ſkyder stærke Flores ſalis communis. Siden Træſtikker ogsaa findes i denne Jordart, saa følger deraf, at her har været Land i forrige Tider, enten det er bortſkyllet af Søen, eller Grunden er ſunken. *Childrey* (l. cit. om Cornwall) mælder ligeledes, at der findes Torv under Sandet i Stranden ved St. Michels Bierg, at den fores bort af Indvaanerne ved Ebbe-Tiden, og at den er fuld af Stilke og Greene.

§. 20.

Jordlag under Torven.

Det nederſte Torvelag er gierne løſt og ſvampagtigt; fordi det har mange Vandaarer, ſom komme fra den underliggende Mudderjord: Denne Mudderjord er den ſamme ſom den overſte, undtaget at den omvexles gierne med Leer eller Sand, og endelig, med grund-

grundfaste Klipper: Paa nogle Steder møde vandslidte Stene, smaa og store, hvilke tilkiendegive, at der engang maae have været Strandbred. Jordens Dybhed ned til denne Grund er gierne 16 Fod.

§. 21.

Af de andre Jordarter ville vi kun nævne den blaa Lerart, som Esian oven for Kialarnæs mestendeels bestaaer af. Denne Jordart er grov og desuden mænget med Smaasteene: den glimrer stærk af Kisspartikler. I Ilden er den meget strang, gaaer dog tilsidst i Glas. (Conf. *Vallerii* §. 13. Sp. 17. 1.). Andre Jordarter.

Steenarterne.

§. 22.

Den almindeligste Art, som baade Biergene i Kiosar-Syssel og endeel Fielde paa Island, hvor Jordbrandens Virkninger ikke ere tydelige, bestaae af, er haardt sammentimet Sand, mænget med tynde Spatsmuuler, og paa de fleste Steder i sine Huuler og Rifter opfyldt med Qvarts, hvoriblandt gemeenligen sees ganske smaa sexkantede Berg-Crystaller. Disse grove Field-Klipper see sorte ud; dog forandres de og til rod- og blaa-agtig Farve, naar Jern-Materien haver der Overhaand; og i hvorvel de jevnlig ere fulde af Sprækker, falder dog Materien, hvoraf de bestaae, ganske haard, saa at de gnistre, naar de slaaes imod Staal. I Ilden forholde de sig ulige, alt efter som de bestidde meere eller mindre af Spat eller andre ildfaste Materier. Ved stark Ild sprække de gierne i smaa Stykker. Grove Field-Klipper. (Saxum rude vulgare).

§. 23.

Hærdet Blaastreen. Den middelſte Deel af Eſian beſtaaer af **hærdet Blaaſtreen**, omvexlende med den nysomtalte Leerart (§. 21), ſom er dens Grundmaterie.

§. 24.

Marcaſiter. I bemeldte Steenart (§. 23) træffes ſtore **Marcaſiter**, ſom ere mineraliſerte af Jern og Svovel: deres Skikkelſe er cubiſk ligeſom hines i det blaa Leer. (*Vallerii* Miner. §. 105. Sp. 217). Dog findes her og nogle ſammenſatte af tynde parallele Lameller, (Marcaſitæ Bracteatæ l. cit. n. 12.), hvilke ere meget rare. Den ſædvanlige Marcaſit lugter ſtærkt af Svovel, enten den kommer i Ilden eller bliver ſlagen mod Staal, hvilket vi tidt have forſøgt paa dette Sted. Denne Steenart ſeer ellers prægtig ud med gulliſkinnende Glands, hvilket ſtedſe har givet Indbyggerne ſtore Tanker, naar de have fundet ſaadanne Steene. Og da man finder her i Landet Mængde af Marcaſiter, faſt i alle høide Bierge (§. 4), ſaa ere ſamme Bierge blevne udraabte for rige Skatkammere. Men det eeneſte, man kan vente deraf, er at kunne udpine af nogle Steen- og Leerarter lidet Kobber eller Sølv ved chemiſke Operationer. Aar 1749 ſkeede et Fieldſkred (§. 3) i Eſian, hvorved ſtore Marcaſit-Klumper komme til Syne.

§. 25.

Petroſilex opacus. Tæt oſten for Eſian, mellem den og **Svine-ſkard** (en høi Fiældevei fra Mosfellsſveit til Kioſen) er et lidet hvidagtigt Bierg, hvilket beſtaaer af en her til Lands beſynderlig Steenart, ſom kaldes *Petroſilex colore carneo* vel *Lucide fuſcus*. Aar 1755 bleve vi forſt denne Steenart vaer; men om Foraaret 1756 befaae vi atter dette Bierg, da vi befandt, at det beſtod af ovenmældte Steen, hvori-

hvoriblant findes en Forandring, som er hvid med sörte Striber, og sammensat af Mergel og meget fint Sand; ellers temmelig haard. Den forstbemældte Petrosilex er endnu haardere: den er meget sei og tæt, med lige Dele: falder Meerhvid og ansigtfarvet: den beste Slags tager imod Slibning: til Bygninger er den fion, fordi den hverken forandres ved Solens Varme, Blæst eller Regnveir. Denne Steenart falder ikke i store Stykker, men i tynde Ftiser, som slutte tæt til hinanden. Bierget synes aleene at bestaae af denne Art tillige med den anden forommældte Forandring *).

§. 26.

Herved forstaaer vi den i Island saa bekiendte, og ved Jordbrand frembragte Steenart, som paa Indbyggernes Sprog kaldes Hraun, eller Hrøyn efter Udtalen, hvilket Ord betyder Ruin, fordi store Strækninger bestaae aleneste af dette Slags uordentlig sammenkastede Klipper. Den er af samme Oprindelse som Italiernes Lava, og burte saae Sted iblant *Linnæi* Concreta Elementi Ignei; dog er den forskiellig fra Pumicibus (see Syst. Nat. 34). Men siden der paa andre Steder i Island falde langt flere, tydeligere og meer mærkværdige Forandringer af denne Steenart, end her, ville vi lade det beroe at handle derom. Hvad vi her ville mælde er aleene dette, at siden Jordens Overflade i Kiosar-Syssel ikke viser klare Tegn til Jordbrand, saa kom det os desto mærkværdigere for, hvad vi fik at see da vi om Foraaret 1754 reiste til Lundoe (§. 2). Ved det vi i Ebbetiden ginge rundt omkring Smeltet Steen.

*) Vallerii Mineral. §. 50. Spec. 91. No. 3. og 4. thi her falde 2 Slags af denne Art, hvis Characterer synes at komme bemeldte Nummere nærmest, efter Anseelse og Prøver. Nemlig Petrosil. lucide fuscus l. c. No. 3. er ansigtfarvet; og Petrosil. venosus l. c. No. 4.

Øen paa Strandbredden, for at samle Conchylier og Insecter, bleve vi vaer, under den Klipperad, som Øen bestaaer af, kort oven for Vandet, som den Gang var meget lavt, et 5 til 6 Fod tykt Lag af Hraun, hvilket udgior Grundvolden af den hele Øe, og ligger i lige Linie med Havet. Steenarten er rød af Farve, temmelig haard og tung, dog meget hullet, og hvor Overfladen, enten i Mellemrummene, eller uden paa Siderne er heel og ubeskadiget, der er den bleven i Smeltningen, formedelst Luftens bølgeformige Træk, paa utallige Maader vreden og ophævet. Til Beviis derpaa toge vi den Gang med os derfra en spiralformig Druusse, som hængde udover forbemældte Lag. At denne Jordbrand har været, ikke alene paa Kialarnæs og omliggende Øer, men endogsaa almindelig paa hele Sønderlandet, finge vi siden klarligen at see ved en og anden Leilighed.

§. 27.

Mineralier. De fornemste Mineralier som her falde, ere Victril, Jern og Svovel: hvor de tvende sidste Slags foresindes, er forhen (§. 17. 22. 24.) tilkiendegivet: begge findes i Strandklipperne; det er ogsaa upaatvileligt, at de ligeledes findes i Hraunsteen tilligemed adskillige Jord- og Steenarter.

Frugtbarheden.

§. 28.

Bygdens Frugtbarhed. Bygden i Kiosar-Syssel er smuk, rummelig nok, og med Græs og Urter vel bevoxen; hvorfor en Bonde fodrer her gierne 6 til 8 Kior om Vinteren, og kan desuden eie 40 til 50 Faar; men naar man betragter den Nytte, som disse Bønder aarligen have af deres Kreature, især om Vinteren, da vil Slutningen blive, at enten

enten maae de fodre slet, eller og maae Fodret ikke være her nær saa godt og kraftigt, som paa Nord- og Vesterlandet, hvor en Bonde kan, af Halvparten færre Kreature, holde et lige talrigt Huus, lige saa godt som disse her.

§. 29.

Man haver og her den saa kaldte Boe-Lov, (af hvilken der findes meget adskilte Afskrifter i Landet): den indeholder deels Landtaxten efter Graagaasen og Jonsbok, deels andre Huusholdningsregler, hvilke Indbyggerne iagttage, skiont de ikke findes fastsatte ved Kongelige Love og Forordninger; men de stride dog ikke heller derimod. Iblant andet bliver efter bemældte Regler den Koe tagen for gyldig til Kiob og Sal og fuldkommen Leie, som malker 3 Potter hver 12te Time om Sommeren; og kaldes saadan en Koe middelmaadig; thi de gode malke 6 til 10 Potter, og om Vinteren, naar de have kalvet, og hvis de blive vel fodrede, lige saa meget; men her malke Koerne sædvanlig kun 2 Potter, saa at det er rart at faae dem som gaae over 4 Potter, endskiont de blive tilstrækkelig fodrede endog med det beste Hoe. Bua-Laug.

§. 30.

Aarsagerne til Græssets og især Fodrets Slethed synes at være følgende: A) Græsset er her, i Almindelighed, ikke saa kraftigt som andensteds paa Landet. B) Her voxer, meest udi Mosfells-Sveiten, iblant Græsarterne, en stor Mængde af Speciebus *Equiseti* (paa Dansk Hesterumpe), som Kreaturerne Sommer og Vinter æde med Begierlighed, blive ogsaa i en Hast feede deraf, men tabe deres Kræfter. Dette stadfæster Erfarenheden allevegne paa Island, hvor Equisetum haver Overhaand; Og desuden veed man, at denne Urt er adstringens og vulneraria. C) Tuune (§. 16) og Græs- Anmærkninger ved Fodret.

Græsmarker tage her meer og meer af, ved det de nu omstunder ikke blive indhegnede efter Landets Lov (Jonsbok Landsleigo Balk Cap. 31, 32 og 54.), som skeet er for 300 Aar siden; men i dets Sted bliver en halvvoxen Dreng eller Pige sat til at vogte Tuune og Enge; men hvor flittig disse end passe paa, kunne de umueligen holde Heste og andre Kreature ude, hvilke her i Landet ere særdeles haardnakkede, saa at, endskiønt de blive samlede i Hob og jagede langt bort, komme de paa Øieblikket igien, og gierne fra flere Steder tillige. D) Jordsværen bliver, af de skarpe staaende Vinde fra Havet, meer og meer fortæret og ligesom opædt efterhaanden (§. 11). E) Sneen skiuler ikke Jorden om Vinteren; thi endskiønt den falder undertiden stærk nok, smelter den dog inden kort Tid af de overflødige Dunster fra Havet. F) Giødningsmaaden maa være forandret fra den som var brugelig i forrige Tider. Herpaa kunde dog raades nogen Bod, hvis: a) Jorden, som her befindes at være meer løs og svampagtig (§. 16) end andensteds paa Landet, blev, formedelst Giødning, giort meer sei og tæt; Og b) saasnart der paa eet Sted kom Aabning i Jordsværen, den da strax blev tilstoppet med Torv eller Giødsel, saa at Blæst og Regn ikke skulde faae Tid til at udvilde den. G) Men den fornemste og haandgribeligste Aarsag bliver vel Indvaanernes Omgang med Høesletten og og Indhøstningen. a) Høet er sielden vel tørt naar det sættes i Stakke, hvorved der tidt gaaer Hede og Mullenhed i det, saa det undertiden kommer i Brand. Det fugtige Veirlig, som tidt falder ind paa Sønderlandet, medens Høeslætten varer, hielper meget dertil. b) Høestakken dannes her meget aflang, smal, og lige høi overalt; da Kraften baade gaaer derved fra Høet, og tillige synker Stakken i Miden, hvor Regnvandet da kommer til at staae og

trænge

trænge ind i den. Denne Ulejlighed kunde afværges, hvis de vilde danne Hoestakkene efter Vestlændernes Maade: Deres Stakke staae i en 2 til 3 Alen dyb Toste, og naar de stige over samme, blive de des bredere, jo meere de voxe i Hoiden: de ere altetider hoiest i Midten og godt pakkede, næsten paa samme Maade som hos de Engelske. (See Prof. Kalms Americ. Reisa Tom. 2. 1748 d. 6 Jul.).

§. 31.

Hvor Bygden strækker sig hoiere op til Fjælds, der finder man kiendelig Forskiel saavel paa Jordgrunden, hvilken her er meget fastere, som paa Græs og Urter, hvilke her falde kraftigere, og ligeledes Fodret bedre om Vinteren. Saadan er Kiosen og Fjældbygden, eller den sydvestlige Deel af Mosfells-Sveit, som ligger langs med den smeltede Biergerad Hellers-Heide. Aar 1756, da vi reiste til Østerlandet, bleve vi indtagne af disse Steders uforventede Smukhed. Den skionne Mark, som her ligger saa hoit oppe, tæt bevoxen med godt og saftigt Græs og Mængde af Syrer (Hieracio), og andre nærende Urter, synes derfor lige saa bequem til Dyrkning, som enten den torre og udmavrede Holtejord, eller de alt for geile Tune, som ere blevne optagne til Agerdyrkning med lige slet Fremgang. Fjældsidens Frugtbarhed.

§. 32.

A) Iblant de mange Græsarter *), som her voxe, og hvoraf de fleeste findes i Dannemark, som hereefter skal blive mældet, voxer tillige den storste Mængde af *Equisetis* (§. 30. b.), hvorved Fodret bliver krafteslost: denne kaldes paa Landets Sprog Elting, og voxer Urter.

*) Om de mærkværdigste Islandske Urter bliver siden tilsoiet et Anhang.

voxer paa Marken i middelmaadig fugtig Jord. B) Paa Tunene voxer *Rumex acetoſa*, Isl. Sura; Bladene spiiſes gemeenligen, dog ei til Mad. *Taraxacum*, Isl. Æti-Fiſill: dets Rødder bruges her ikke, som paa nogle andre Steder, til Spiiſe. *Hieracium*, Unda-Fiſill. *Ranunculus acris*, Brenne-Soley: af den betiene mange ſig pro veſicatorio. C) I geil Jord, nær ved Huſene, voxer *Lapathum foliis oblongis criſpatis* eller *Patientia*: Nogle begynde nu at bruge den som Kaal, thi den befindes at være baade ſund og velſmagende: at den spiiſes ligedan i andre Lande, ſees af *Sim. Pauli* Flora Dan. *Thlaſpi burſa paſtoris*, Isl. Pung-Arſe, regnes for Ukrud. D) Hvor Tunene ere laveſte, og ellers feed og fugtig Grund, voxe: *Caltha paluſtris*, paa Danſk Smørblomme, Isl. Lækia-Soley: den voxer i Kioſar-Syſſel i den ſtørſte Mængde, iſær omkring Tunene. *Carex Linnæi*, *Pingviculæ*, Isl. Liſia-Gras, kaldes ſaaledes, fordi den bruges undertiden af Huusholderſker i Steden for Løbe, Isl. Lif, og i plur. Liſiar. E) Paa ſumpige Steder eller Myrer voxer her meeſt *Menyanthes trifolium fibrinum*, paa Danſk Bukkeblade, Isl. Horblaðka. Det tiener til et ſikkert Tegn for de Reiſende, ſom ellers ei kiende Veien, at de tør ride over de Steder, hvor denne Urt voxer; thi den binder og knytter Jordſværen, at Heſten ikke ſaa let træder igiennem eller ſynker. Den kaldes af Bonden Reidinga-Gras, thi hvor den voxer, der har han god Grund til at ſkiære ſine Reidinga, det er de Jordſvær-Dynger ſom lægges under Kloſtſadler paa Arbeids-Heſtene. I de løſere Moradſer voxer *Comarum paluſtre*, paa Danſk Kemſingers-Urt (ſee *P. Kyll.*). F) Paa høiere Grund, i ſort Jord, voxer *Alchymilla Alpina*, Isl. Mariuſtackur. *Spiræa ulmaria*, Miad-Urt: Den ſtaaer i Blomſter

ved

ved Gufunæs Hoſpital ſidſt i Junii Maaned, da den derimod ikke kommer i Blomſter paa andre Steder forend i Auguſti Maaned. *Galium luteum*, Isl. Madra. *Galium boreale*, Hvit Madra. *Trifolium pratenſe flore albo*, Smaare: voxer gierne paa noget torrere Eng, og holdes for at give ſkiønt Hoe. Denne Urt bruges her ikke til Spiiſe, ſom paa Nord- og Øſter-Landet. G) Paa tørre Bakker, hvor Jorden er noget ſandig, voxer *Potentilla argentea*, paa Danſk Sølvurt, Isl. Mura. Dens tykke Rødder ere om Foraaret føde og velſmagende, hvorfor de ſpiiſes andenſteds, fornemmelig paa Veſterlandet. At denne Føde haver tilforn, iſær i Middelalderen, været meer almindelig, vidne de endnu overblevne Eventyrer om nyegiſte Folk, ſom endes med diſſe Ord: Aattu børn og burur, grofu rætur og murur; d. e. De finge Børn og Affødninger, de gravede Rødder og Murur. *Statice Armena*, Isl. Geldingar-Knappur. *Anthyllis vulneraria*, en rar Urt i Island: den voxer nær ved Kortolfſtade, en Bondegaard midt i Mosfells-Sveit, paa tørre Steder. *Plantago maritima*, *Linn.* foliis linearibus Fl. Lapp. 63. *Kyll.* Strand-Veibred, Isl. Rattartunga, findes hiſt og her paa tør og haard Grund, dog meeſt paa Bakker ved Stranden: denne Urt er meget ſaftig. En Forandring af ſamme, *foliis punctuatis*, er her ikke ugemeen. En fremmed Mand, ſom har ſat ſig ned her, ſkal have tillavet ſkiøn Kaal af bemældte Urt. H) Paa Klipper, iſær ved Strandbredden, voxer *Cochlearia*, Isl. Skarfa-Kaal. *Rhodiola roſea*, paa Danſk Roſenrod, Isl. Burn. Den førſte findes paa Lundøe, baade med runde og aflange Blade; den anden paa Geldingenæs, hvor den voxer høi og kommer meget tidlig i Blomſter, nemlig førſt i Junii- eller og ſidſt i Maii-Maaned. *Cucubalus*, *Been-*

Album, paa Islandſk Hiarta-Gras. *Sedum vermiculare*, paa Danſk Bladløs, Isl. Hellu-Hnodre: I Aaret 1755 den 18 Aug. funde vi, paa Bredden af Bryniedalsaa iblandt Klipperne, denne Urt, 10 Danſke Tommer høi, i Blomſter. *Urtica urens*, paa Danſk Brænde-Nælde, Isl. Netla, ſom ellers er rar her i Landet, voxer ved Foden af ſamme Klipper. Efter den gamle Overtroe ſkal det være det ſikkerſte Middel imod Hexerie, at pidſke Hexemeſteren brav paa den bare Krop med benævnte Urt, hvilket haver ſtor Rimelighed. I) I Fieldſider og Dale har *Alchymilla Alpina* eller *Pes Leonis*, Isl. Lionslappe, og *Geranium montanum Raji*, Isl. Stora Blaagreſe, Overhaand; men oven paa Fieldene *Saxifraga* (*Autumnalis*) *flore luteo* Fl. Sv. 358. og *Lichen Islandicus*, Isl. Fialla-Grøs. Mosarter beſkrives andenſteds. K) I Stranden voxe her ingen beſynderlige Hav-Urter, foruden de almindeligſte *Fucos marinos*, Isl. Thang og Thare: de tiene her til Fode for Kreature og paa Kialarnæs til Brændſel for fattige Folk.

Indvaanerne.

§. 33.

Deres Legems Beſkaffenhed.

Dette Syſſels Indbyggere ere fore og velſkabte af Legemer; dog ſee de ſielden friſke ud af Anſigt, men have gierne bleeg Farve, fordi de jævnlig gaae paa Fiſkerie, vade i Soen, og udſtaae Blæſt og Regn. Folk oppe i Landet ſee bedre og friſkere ud, end de ved Soekanten.

§. 34.

Deres Sygdomme.

Endſkiønt Folk i deres Ungdoms Aar og beſte Alder have her god Helbred; ſaa er det dog ganſke rigtigt, ſom Horrebow mæl-

der

der (Isl. Efterr. §. 82.), at deres Helsen og Legems Kræfter tage af, naar de ere 50 Aar. Vi ville derfor korteligen opregne deres almindeligste Sygdomme, som ere disse: A) *Febris catharralis*, paa Islandsk Kvefsott; den er meer gængs oppe paa Landsbygden, end ved Soekanten, fordi Indbyggerne bruge ligesaa faa Klæder, naar Hoeslætten er ude, som medens den varede, hvorved de gierne faae Forkiolelse. Tilfældene ved Kvefsotten ere fornemmeligen disse: a) Hoste, som forer Sliim fra Brystet, og hos de Gamle en tykkere Maierie, alt efter Personernes Forskiel; b) Hæshed, ved det den Uhumskhed, som skulde til Næsen, indtager Luftrommene (Bronchias) under Halsen. B) *Pleuritis*, Isl. Tak, med hidsig Feber og Forstoppelse, samt Værk i alle Lemmer. Undertiden mærker man herhos noget smitsomt, da Sygdommen pleier at faae Navn af Landfarsott, d. e. morbus epidemius eller Omgangs-Syge, hvoraf tidt doe mange Mennesker. C) *Diarrhæa*. Den grasserer om Foraaret, saavel i dette Syssel, som andensteds ved Soekanten, især naar der, efter Mangel af Levnetsmidler, falder Mængde af ferst Fisk og andre feede Madvarer. D) Spedalskhed (saa kaldet), paa Islandsk Likthraa, mærkes her sielden, hvorfor denne Sygdoms Beskrivelse giemmes til et andet Sted, hvor den er meer almindelig. E) *Carcinoma infantum*, Mundkræft, Isl. Krabbe og Aatumein, have vi kun seet paa 2 Born i dette Syssel: den er meer gængs i Guldbrynge-Syssel, hvor Bornene saae den fra de ere 2 Maaneder gamle til 3 Aar. F) *Alvus obstructa* eller Forstoppelse, er meget almindelig. G) *Obstructio mensium* hos Kvindfolk. H) *Malum hypochondriacum*. Denne Sygdom, som endeel blive plagede af, forbytte Indbyggerne med andre Svagheder, som de under eet kalde Briostveike, d. e. Brystsyge.

§. 35.

Deres Sinds Beskaffenhed. Indbyggernes Sinds-Beskaffenhed kan vel noget sees af det som hidindtil er anført om deres Legems Beskaffenhed og Sygdomme. Men man kan bæder handle om deres Tænkemaade og Tilbøieligheder under eet, naar der bliver talt om Nationen i Almindelighed. Ellers kan man ikke sige, at Kiosar-Syssels Indvaanere ere af et muntert Sind, men snarere, at de ere seenfærdige, indgetogne, og bekymre dem lidet om Ting, der ere uden for deres Handtering.

§. 36.

Huuse og Gaarde. Angaaende Huuse og Gaarde ville vi henvise Læseren til Horrebows Efterr. §. 89., hvor den Sag er fuldstændigen udført: Udsigt af en saadan middelmaadig Gaard bliver her hosføiet, hvortil følgende kan lægges: A) Bygningerne paa Sønderlandet ere af det mindste og sletteste Slags: Hvor der ere Fiskeleier finder man især, snart overalt, elændige Hytter iblant; og dette har uden Tvil givet Anledning til Andersons og andres Fortællinger om Husene i Island. B) Man kan dog sige til de Islandske Bygningers Roes, at hvor de ere retskaffen opførte, der komme de en upartisk Fremmed ikke saa ganske ubehagelige for: de staae i en smuk Rad: ere udvendig grønne og græsvoxne, som de vare idel Lysthuuse; Fordeelen er hvid, eller og med Bolo Thermarum rød anstrøgen. Uden for dem, langs med Gaden, er et Gangrom lagt af Grønsvær og flade Steene, 3 Alne bredt, hvorpaa man kan gaae reenlig, skiønt det er skident der uden for. C) Denne Bygningsmaade er meget tienlig i Island; deels fordi den holder Kulden om Vinteren langt bæder ude, end Tømmer og Muurværk, deels fordi slig en Bygning staaer længer ved Magt i Uveir og Jordskiælve,

som

TAB. II.

pag. 22.

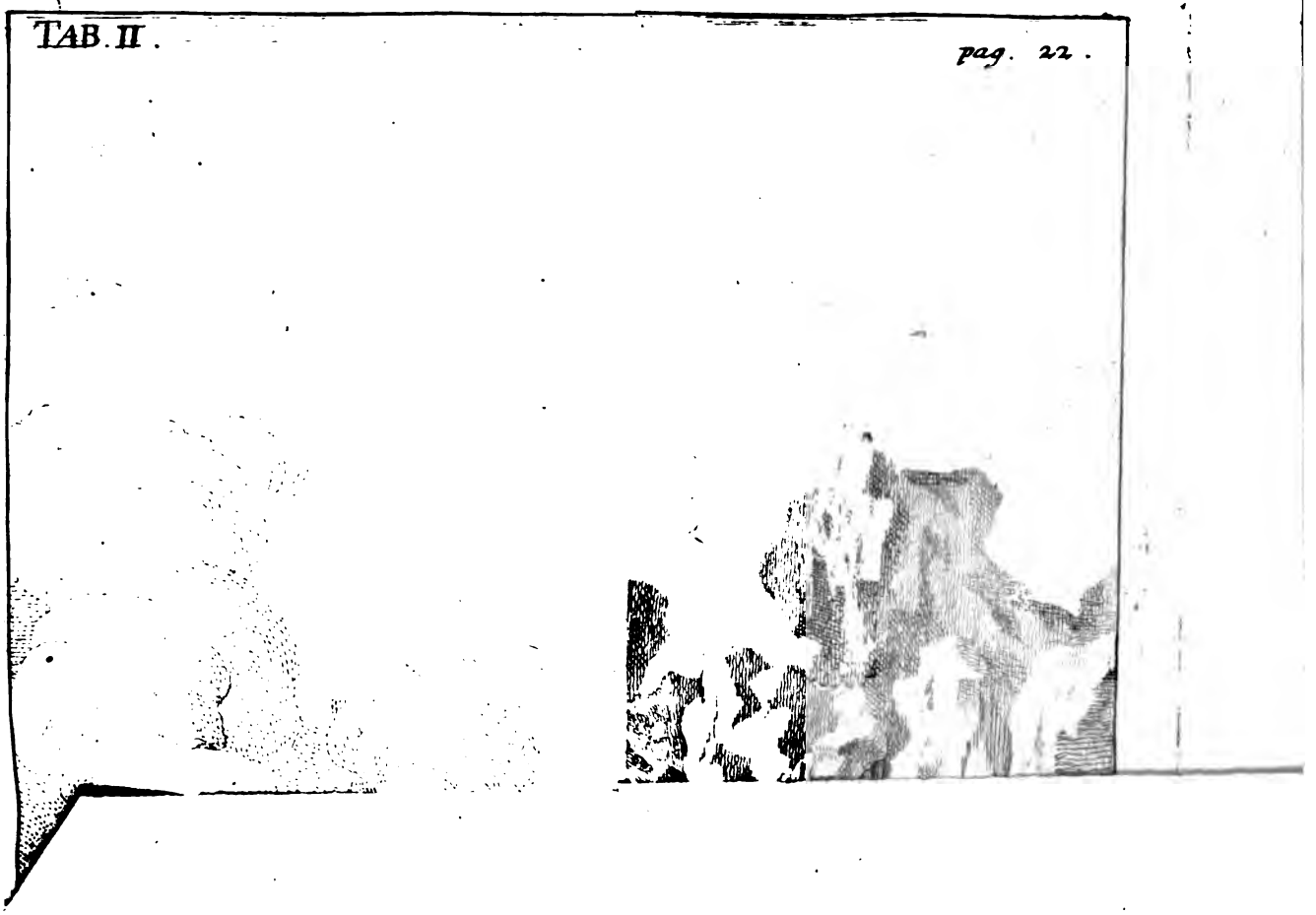

§. 37.

som

som komme her tidt. Man haver mange Exempler paa, at Husene ere lidet eller intet komne til Skade, skiont Jorden har rystet saa stærkt, at Mennesker ere faldne om ude paa Marken. D) Alligevel ere de Islandske Bygninger nu omstunder langt mindre, og mindre varagtige, end tilforn (for 200 Aar siden); baade fordi Indbyggerne have glemt den gamle Bygningskonst, og tilmed faae de ikke uden slet og smaat Tommer; thi at forskrive det gode, falder dem for kostbart. E) Husse kunde bygges paa Islandsk Viis saa varagtige, at de skulde staae et Par 100de Aar eller længer, hvis man for Exempel: a) lagde 2 til 3 Alne dyb Grundvold under Veggen; det er at sige, saa dybt, at den gik længer ned end Frosten kan komme, hvilken alletider gior Jordgrunden los og ubestandig. (Conf. Polhems Tankar om Husbyggnad Act. Holm. for Aaret 1739). b) Der skulde ikke kommes Muld, d. e. los stovig Jord, midt i Veggene, men vel imellem Lagene over Veggens ganske Bredde. c) Ikke bygges paa nye, blode og uskinkede Vegge. d) Ikke tækkes med den vaade Gronsvær strax oven paa Tommeret, men heller lægges der imellem et Lag af tætpakket og veltorret Mos eller Hoe, en halv til en heel Alen tykt. Herforuden skulde Veggen være breed og proportioneret, samt Bindingsværket inden i stærkt og vel giort derefter. Saadanne ældgamle Huuse har man truffet i de nyere Tider i Island, hvilke (som man veed) have staaet nogle 100 Aar: det er deels af disse, deels og af Landets Historier, at man kunde lære adskillige Regler og uforbigængelige Omstændigheder, som de Gamle have taget i Agt ved deres Bygninger, og som i en særdeeles Afhandling fortiende at mældes.

§. 37.

§. 37.

Spilse og Diæt.

Hvorledes de Fornemme indrette deres Spiisning ville vi her ikke fortælle; thi baade ere de kun faa, at regne imod Bønderne og den øvrige Almue, og tilmed kan det være Læseren nok, at snart alle, der ville heede Fornemme, stræbe at efterfølge Fremmede deri, skiønt Landets Fattigdom ingenlunde kan taale sligt.

§. 38.

De Gamles Levemaade.

Man maa heller ikke tænke, at de gamle Islænderes Spiisning har været den samme, som Bøndernes nu omstunder. Nei; det eenfoldigste og sletteste er kun tilbage; men utallige nyttige Ting ere reent aflagte, i hvis Sted velhavende Folk meene de giøre vel i at indføre fremmede unyttige og skadelige Ting. Ikke desmindre befinde Bønderne sig ganske vel med deres eenfoldige og for andres Øine usle Levemaade. Hidhen hører den ældgamle Maade at spiise alle Slags Søbemad bagefter, hvilken den største Mængde af Islænderne endnu beholde; dog de undtagne, som ere begiærlige efter fremmede Moder.

§. 39.

Bøndernes daglige Spilse.

Man spiiser her og andensteds i Island 3 Gange om Dagen, nemlig om Formiddagen Klokken 7, Eftermiddagen Kl. 2, og om Aftenen Kl. 9. Morgen og Aften spiise de om Sommeren Skyr eller oplagt Mælk, som Vallen er perset ud af, med sød Mælk derover; om Vinteren Meelgrød, kaagt med Valle, lidet Skyr til og Mælk over. Til Middags, Vinter og Sommer, tør Fisk og Smør; ved Søekanten ferst Fisk, naar den kan faaes: Til Bi-Ret bruges enten den nysnævnte Grød, Øst og Brød, eller og Kager: saa kaldes rundagtige Meelkager, 3 Linier tykke og ¼ Alen i Giennemsnit, bagte over Ilden eller paa flade Steene; disse kunne forvares

TAB III.

pag. 24.

En Islandsk Bonde
i gammeldags Dragt.

TAB. IV.

pag. 24

En Islandsk Bonde Kone
i skikkelig Dragt.

TAB. VII. pag. 24.

En fornem Jomfrue.

vares i lang Tid og ligne for saavidt det Norske Fladbrod. Om Søndagen har man gierne nogen Forandring; for Exempel: Byggryns- eller Boghvede-Grød, Ruugmeels-Grød kaagt i Mælk, Kiødsuppe, Kiød syltet i suur Valle, paa adskillige Maader tillavet; eller og noget andet. Om Høitidsdage, saasom Juul og Paaske, skulle alle have noget Kiød, paa Islandsk Hanged-Kiøt, hvilket bliver kaagt Thorlaks-Messe eller anden Dagen for Juledag, om Aftenen. Bønderne slaae sielden Salt paa det nyeslagtede Kiød, men presse strax den overflødige Saft deraf, hvorpaa de lade det ligge, da de overblevne Safter storkne paa et par Dages Tid. Derpaa hænges Kiødet op i Skorsteenen, 4 eller 5 Alne høit fra Ilden, saa det umueligen kan komme an eller raadne, som Fremmede have holdet for. Dette Kiød bliver aldrig saa haardt, som det Færøiske eller Norske. Herforuden tager gierne hver Husfader et feedt Faar at slagte til Juulen, hvoraf laves Spad, det er Suppe med Valle og Gryn. Ved Slagtetiden bruge Bønderne ogsaa Spad. Steeg bruge de ikke. Foruden hellige Dage tages ogsaa i Agt andre Dage i Aaret, da man skal have Forandring i Spliisen. Naar Høeslætten er ude, giver hver Husfader sine Folk et Faar eller godt Lam, kaldet Slægna-Lamb, hvoraf dem bliver tillavet et godt Maaltid. Hvide-Tirsdags-Aften kaldes Sprengiu-Kveld, fordi da skulle Arbeidsfolkene have saa meget de ville spiise af varmt noget Kiød, som de siden ikke faae forend til Paaske. Denne Vane er en Levning fra de Catholske Tider; thi de tage i Agt, for Spog, ikke engang at nævne Kiød om Fasten; hvorfor de søge at narre hinanden til at giøre her imod, da den som nævner Kiød bliver erklæret skyldig at have derved forbrudt Kiødet næste Gang. Paa Skiirdag eller Skiærtorsdag skulle de have Meel-

grød, kaagt med Mælk. Første Sommerdag, som pleier at falde ind en Torsdag, imellem den 18 og 25 April, skal hver Husfader give sine Folk kold lækker Mad af næstledet Aars Forraad: for Exempel, speegede Faarebryster, Rækling, Rævbælter (ɔ: Finder af Helleflyndre) og ferskt Smør.

§. 40.

Adskillige Retter.

Paa Landsbygden tillaves af Mælk og andre Slags Fødevarer adskillige Retter; saasom Skyr, Ost, Rød-Drafle o. s. f. Ved forefaldende Leilighed, skal blive meldt, hvad Besynderligt der kan forefalde ved hvert Steds Husholdning. Ellers kan Læseren af det forommældte see Sønderlandets Bønders og Arbeidsfolkes sædvanligste Spilse, saavel hos de Fornemme, som Almuen. Dog findes nogle formuende Bønder iblandt, som skaffe sig eet og andet af fremmede Sager til Forandring. I ligemaade findes her nogle, ja mange Fattige, som ikke kunne leve nær saa godt, som sagt er om Mængden.

§. 41.

Kaal og Have-Urter.

Man kan ikke reent udelade Kaal og Have-Urter, siden Hans Majestet haver for nogle Aar siden, ved en Forordning, allernaadigst befalet, at Bønderne skulde overalt paa Landet indrette Kaalhaver. I Kiosar-Syssel er denne saa giorlige, og til Husholdningen nyttige Indretning, ikke endnu sat i Stand: Dog ere til den Ende smaa Giærder paa nogle faa Steder, efter Øvrighedens Befaling, opkastede for 2 Aar siden; men videre er man ikke kommen dermed.

§. 42.

Saltet Smør.

De fornemme og formuende Folk bruge vel de fleeste Gange saltet Smør til dem selv; men derimod, saavel deres Arbeidsfolk, som

En Jomfrue i Bryllups Dragt.

TAB V.

TAB. VI. pag. 27.

En fornem Kone.

som alle ordinaire Bønder, spiise om Vinteren (saa kaldet) suurt Smør, og ferskt Smør uden Salt om Sommeren. Man har tidt hørt Fremmede laste Islænderne for denne Maade, saasom de have meent, at det var raadent Smør, og nogle af Indbyggerne selv, (at sige de Fornemmere), hvilke ikke have forstaaet det bæder, have ikke vildet tilstaae, at denne Omgang med Smøret var almindelig, men søgt at indføre den Skik, at alle Folk skulde spiise det saltet. Vi ville forklare denne Sag upartisk, hvoraf alle Fornuftige, og især Lærde, kunne domme, hvo der har Ret heri *).

§. 43.

De Gamles Omgang med Smør.

Vel siger *Olaus Magnus*, som ellers taler prægtig om den Islandske Nation (Hist. Septentr. Lib. 21.), at den besidder store Capitaler i saltet Smør; men vi tvile om, at det er sandfærdigt; thi baade strider de sidste 300 Aars Erfarenhed derimod, og ikke heller give de gamle Historier, som dog handle mangfoldigt om deslige Huusholdnings-Sager, det tilkiende; men heller det som er tvertimod. Foruden Bispestolenes ældgamle Reglementer, kan det sees af den i Professor Vadskiærs Bog om Christiansborgs Slot anførte satyriske Skida-Rima, hvilken holdes for den allerældste af det Slags Riim, og skal være giort af en Islænder, som har været Kong Sigurd Jorsalafars Poet. Iblant andet fortælles der, at da Skidi skulde have Freya til Gemahl, og desuden begiere en anden Raadesbeviisning af Odin, selv han paa, (fordi han var ellers een af de usleste Bønder i Island), at begiere saa meget Smør, som kunde rummes i hans medbragte Skrin: Friggia, efter Odins Befaling, fyldestgjorde strax hans Begiering. Da Skidi opvaagnede

*) See Etatsraad Pingels Vrev indført i Mercure Danois. 1754. p. 171. og Horreb. p. 134.

i Hitardal, og al den Lyksalighed, som han havde nydt om Natten, var forsvunden, fik han Lyst til at see efter Smørkrinet, hvilket han med Forhaabning fandt opfyldt med overmaade suurt og kraftigt gammelt Smør. Af denne latterlige Digt kan man dog lære saa meget, at forommældte Smør har ikke paa de Tider været ubekiendt i Norden.

§. 44.

Saltet Smør kan et vel bevares.

En Besværlighed møder ved det saltede Smør i Island, som synes neppe overvindelig; nemlig: det haver den besynderlige Egenskab, at ihvor godt det end er, og hvor retskaffen behandlet, kan det dog ikke holde sig over eet Aars Tid, uden at blive harskt. Derimod kan det andet, især naar Mælken er vel perset derudaf, hvilket alle gode Huusholderske passe paa, forvares og beholde den samme syrlige Smag og Kraftighed i 20 Aar og længer. Paa Bispestolene have baade i de Catholske Tider, og efter Reformationen, været store Forraads-Huuse af dette Smør, hvormed mange Mennesker, og især Bispestolenes Leilændinger ere blevne hulpne i haarde Aaringer. Det er uden Tvil disse Forraads-Huuse, *Olaus Magnus* meener (l. cit.), hvor han nævner ciſtas vel capſas triginta vel qvadraginta pedum longitudinis: d. e. 30 eller 40 Fod lange og 4 til 5 Fod høie Kister.

§. 45.

Suur-Smørets Egenskab.

For at gaae nærmere til Suur-Smørets Beskaffenhed, da vide først alle erfarne Folk, at Smør, saafremt det ikke er blandet med Mælkevalle, eller anden let raadnende Materie, kan ikke raadne, allermindst i kolde Lande. Men efter at det haver staaet et halvt Aar bliver det syrligt, droit, og efterhaanden hvidagtigt; ja, for alle dem, der ere vante dertil, sundt og behageligt at spiise, dog

meest

meest om Vinteren; thi i det den haarde Fisk tygges, som det smores paa, giver det over heele Legemet en jævn og sagte Varme, samt befordrer Uddunstningen langt bæder end saltet Smør.

§. 46.

Forend Smøret syrner er det for alle ubehageligt, fordi det bliver guulagtigt og laadent, eller skyder flores lanugineos. Aarsagen er uden al Tvil, at Sal Essentiale kommer i Arbeide med de feede og vandagtige Deele. Medens dette staaer paa kaldes det Laagnad Smiør. Varmen hielper og meget dertil, i det den frembringer et fiint pirrende syrligt Salt, som indeholder noget af Sale volatili urinoso. Men efter at Foreeningen er skeet, kan dette Smør, som for er mældt, giemmes i mange Aar uden Forandring. Islandske Arbeidskarle ville ingenlunde bytte dette Smør med det salte, og ydermere sige Bønderne, at de hartad heller ville til deres Huusholdning have 1 Pund godt suurt Smør, end 2 af nyt eller ferst-saltet. Til Slutning er dette at anmærke: a) Her bliver Floden af Koe- og Faaremælk de fleeste Gange samlet og kiærnet under een. b) Det Smør, som Bonden faaer af lutter Faaremælk, bliver hvidere og snarer suurt end det af Koemælk. c) Den Feil begaaes tidt, at Laagnad Smør saltes, da det bliver efter en kort Tid meget ubehageligt, og tilsidst ganske uædeligt. Af dette Slags er det sædvanlige Smør som de Handlende føre fra Island. d) Hvis Suur-Smør bliver for gammelt, taber det baade Syrligheden og Tyngden, bliver tort og harskt i Smagen; og hvis det da smeltes, faaer man neppe den halve Deel Olie deraf. Hvori den bestaaer.

§. 47.

Om Blod-Fisken. I Anledning af Asseſſor Horrebows Efterretninger §. 85. kan man sige, at det er Bendernes, og iblandt de fornemmere Folkes Maade, ikke altid at spiise Torsken ganske ferſk, men undertiden til en vis Grad ankommen. Dette have Islænderne tilfælles med mange Norske Folk, som boe ved Soen, hvor der falder Fiskerie. De fleeste af det større Slags Fiske, hvilke ere haarde i Kiødet, spiiser man paa den Maade, dog fornemmelig Isen (Gadus linea Laterali nigra), og Skaten, (Raja vulgaris maxima), hvilken for dens langagtige seie Trævlers Skyld, aldrig spiises ferſk, og desuden holdes det for usundt og ekkelt. De mindre Fiskearter, Foreller, Flyndre o. d. behandles ikke saaledes, fordi de ere finere og blødere i Kiødet. Men det er egentlig af de forommældte, som Bonden hænger paa en Stang i Hiallen eller Vindhuuset, hvor Solen ikke skinner, da Fisken faaer derved et Slags Beeskhed, paa Islandsk Sol-sterkia. Efterat den har hængt 2 til 3 Uger, eller og længer, naar Luften ikke er varm, begynder den at uldna, det er, at lugte skarp alcalisk, da dens Muskler og Trævler dog endnu holde sig, men ere kun blevne mere og fordøielige: men hvis det varer længer falde Musklerne fra hinanden, og Fisken bliver morkin, det er raaden, saa den kan ikke meere spiises. Heraf kan Læseren see, hvor vidt de Fremmedes Beretning er rigtig, i det de sige, at Islænderne spiise raaden Fisk; nemlig: de lade de nye, vømmelige, raae, og for mange usunde Safter, i det grovere Slags Torske-Kiød, giæres til en vis Tid, inden det spiises; og det er Spørsmaal, om det kan være sundt, jævnlig at spiise ferſk saadant Slags stor Torsk. Det kommer dette Lands Indbyggere liige saa underligt for, at Folk i fremmede Lande

de ville ikke spiise Vildt, uden at være noget ankommet; og herfor er dog den selvsamme Grund; thi de naturlige Vædsker i Land-Dyrenes Kiød, arbeide paa samme Maade. Videre kan eftersees *Boerhavii* Chem. Oper. Part. 2.

§. 48.

Øl drikker man her i Almindelighed ikke: den daglige Drik er Valle (Horreb. Efterr. §. 87.). Naar den er bleven fuldkommen suur og stærk, mænges lidet af den med Vand, hvilken Drik kaldes **Blanda**. Boe-Loven (§. 29.) fastsætter, at **Tilstar-Blanda** gaaer an; det er Vand, hvoraf den 12te Deel er Syre eller god gammel Valle. Vallen giærer sagte og langsom, da der samler sig oven paa den hvidt Skum, paa Islandsk **Mauk**; men paa Bonden det synkende Gruus. At denne Forandring skeer ved Giæring, viide Folk i Almindelighed ikke; dog erfare de tidt, at hvis de komme Vallen paa Tønder eller andre tillukte Kar, sprække de, med mindre de faae Aabning. Ydermeere, naar Huusholderske lægge noget, som skal syltes, for tidlig i Vallen, raadner det og fordærves, da det ellers bliver meget skiønt, og kan forvares over Aar og Dag. Indbyggernes Drik.

§. 49.

Mælk er Islændernes Drik, naar de enten beværte Fremmede, eller holde Høitid. Mælk drikkes her oftere raae end kaagt, og ligeledes gives den spæde Børn; ja endog snart alletider Syge, hvilke de fleeste Tider, som Erfarenheden viser, befinde sig vel derved. En Tønde Mælk, hvoraf Fløden er tagen, koster 12 Alne eller 2 Mk. 6 Sk. Sp. Mælk.

Bøn-

Bøndernes almindelige Arbeide.

§. 50.

Om Vinteren. Om Vinteren omgaaes her eendeel Mandfolk med Uld-Arbeide, baade med at spinde og knytte Ulden til Troier og Stromper, hvilket ellers er den egentlige Fruentimmer-Gierning. Indvaanerne paa Kialarnæs drive Fiskeriet Aaret omkring, naar andre Forretninger ville tillade det.

§. 51.

Om Foraaret. Fra Mosfells Sveit og Kiosen drage de paa Fiskerie om Foraaret, enten til Seltiarne-Næs, eller længer bort til Sønder-Næssene. Hver Bonde i Mosfells-Sveit, der beboer Kongens Jord, er forpligtet at fiske paa Kongens Baade, fra Kyndelmisse til Kaarsmisse, eller og betaler en anden i sit Sted 1 Rixdaler. Saasnart Isen toer op af Jorden, begynder man at opskiære Torven (§. 18.), samt torrer og samler den i smaa Stakke: den bliver sielden fort hiem til Huusene, forend efter Høeslættens Tid, da den enten opstables inde i Huuset eller bliver ude vel tækket. Fruentimmer og Børn passe om Foraar og Sommer paa Kreaturene, men om Vinteren er det Mandfolkenes Arbeide. Naar Jorden er bleven tør, renser man Tuune og Enge med River fra Smaasteene og andre ved Veir og Vand tilførte Ting, som kunne hindre Græsvæxten: Den paa Jorden liggende overflødige Giødning, som er bleven haard og tør, knuser man smaa, og udspreeder den i næst paakommende Regnveir over Tuunet. Overalt overlade Bønderne i Mosfells-Sveit Huusholdningen til deres Koner indtil Høeslætten begynder, og bekymre dem aleene om Fiskeriet; dog reise de, som fiske i Nærværelsen, hiem hver Løverdag, men om Søndags Aften hiemmen fra igien.

§. 52.

§. 52.

Saasnart Græsset er fuldvoxet og de fleeste Urter have skudt til Frøe, hvilket skeer midt i Julii-Maaned, begynder Høeslætten, undertiden noget for eller efter bemældte Tid, som Aaringerne falde til. Leen som her bruges, er 1 Islandsk Alen lang og 2 Tommer breed, bunden med en Fingers breed Læder-Rem til et 2½ til 3 Alen langt Skaft, paa Islandsk Orf, som udgior med Leend Længde lidet meer end en ret Vinkel, men med Bredden eller Eggen en lidet mindre end ret, eller en spids Vinkel, ligesom Høeslæts-Karlene ere vante til at staae meer eller mindre oprakte. Ellers staae de i Almindelighed meer opreiste i Island end paa andre Steder; Leen bliver hver Times Tid omtrent, skiærpet med Bryne eller Hvedsteen, som tilføres af Compagniet, og derforuden kommen man Leen i Ilden, for at hamres tynd, engang om Dagen. Efter Boe-Lagen (§. 29.) skal en middelmaadig god Høeslæts-Karl slaae et jævnt Stykke Land, 30 Favne i Fiirkant, en Dag. Saadan en afmaalt Plads kaldes Dagslaatta. Kvindfolkene samle med deres River det slagne Høe, og udbrede det paa et beleiligt høit Sted i Nærværelsen for at tørres; I hastig paakommende Regnveir bliver det ude paa Marken sat i aflange smaa Stakke, kaldte paa Islandsk Laun eller Lan, som alle staae med Enden imod Vinden: disse Laner ere omtrent 2 Al. høie, 1½ Al. breede, og 4 til 5 Alne lange. Er Høet fuldkommen tørt, bliver det strax ført hiem til Høegiærdet og der opstablet: er det ikke for langt borte, bindes det i store Byrder, og bæres af Mandfolkene derhen: ellers bruger man Heste dertil, hvoraf een bær tvende saadanne Byrder, een paa hver Side. Et Par af disse kaldes Kapall, og sælges efter Omstændighederne; dog er den gamle fastsatte Priis for 1 Kapal

Høeslætten.

af beſte Slags veltorret Hoe, ſom veier 20 Lispd., 20 Alne eller 1 Crone. For 1 Kapal om Foraaret betaler man dobbelt ſaa meget ſom i Hoeſlæts-Tiden; thi ſaaſom det nye Hoe hverken har arbeidet, eller er blevet perſet, holdes det for at være ſaa meget udrøgere. Ellers ſælges 1 Kapal ſom nu bruges og veier ei meget over 10 til 12 Lispd., om Sommeren for 1 Mk. og om Foraaret for 2 Mk. Cr. Men naar Hoe ſælges efter Vægt i Dyrtid, ſtiger Priſen hoieſt til 5 Mk. for 10 Lispd. Tade eller Toſte-Hoe. I gode Aaringer ſætter man 1 Favn Hoe, eller Foder for en Koe, for 10 Øre det er 2 Rdlr. i Sp. Naar Hoeſtakken er fuldkommen opſtablet, pakket med Fodderne, tækket og fuldperſet med en god Hob Steene ſom blive lagte oven paa, maale Bønderne deres Hoe-Forraad om Hoſten i Favnetal, og udregne derefter hvor mange Kreaturer dermed kunne fodres. For en Koe regnes i Almindelighed 1 Favn i Qvadrat, kaldet en Maale-Favn eller 3½ Islandſke Alne: dog bliver dette beregnet paa forſkiellig Maade, efter Forſkiellen paa Hoet, Fodringen og Kreaturene; De fleeſte Gange, iſær paa andre Steder i Landet, tage Bønderne noget over 1 Favn. Hoet paa Tunene og det feedere Land kaldes **Tada**; men det paa Enge og Myrer **Uthey** eller Udmarks-Hoe, hvormed gierne fodres Heſte og Faar; men Malke-Koerne faae fornemmelig Tade blandet med en liden Deel Udhoe. Hoeſlætten endes forſt i September-Maaned; Ellers have Islænderne i deres Rim eller Almanakker en vis Tid, paa hvilken den ſkal begyndes og endes, nemlig: Begyndelſen ſkeer tidligſt den 13 Julii og ſidligſt den 20de; Iligemaade ſættes Slutningens forſte Termin ved Jævndøgns-Tiden og den ſidſte ved Michelsdag eller September-Maaneds Udgang.

§. 53.

§. 53.

Bondernes Arbeide om Høsten er fornemmeligen: a) at samle de Faar og Beeder, som gaae vilde til Fiælds, og at slagte deraf saa meget man behøver til Huus-Forraad; b) at skiære Grøntorv til at tække Huusene, for at kunne være varme og holde Regn samt Snee ude om Vinteren. Huustorven er 3 Slags i Island: Myra-Torf, som her bruges: Grundar-Torf og Kringlu-Torf, hvorom paa sine Steder. Et Par Lobe af besynderlig Dannelse, som kaldes Torf-Krokar, hænges paa hver Side af Hesten for at føre derpaa Tag- og Vægge-Torv til Huusbygninger. Hoetorv er 7 til 9 Fod lang og 3 Fod breed. Til at skiære Huus- og Hoe-Torv bruges et Slags Værktøi, kaldet Torf-Ljaar eller Torvlie, og endnu et andet til at skiære femkantet Væggetorv, paa Islandsk Hnaus, dannet noget nær som en Spade, beslaget med Jern, skarpt neden til, med en Klods naglet paa Skaftet neden for Midten, for at støde paa den med Knæet: dette Redskab kaldes paa Islandsk Paall. Videre Høst-Arbeide er c) at bygge og forbædre Huusene; d) at føre hiem den forommældte Ildebrand (§. 51.); e) at giøde Tunet, efterat Græsset har begyndt at salme. Arbeide om Høsten.

§. 54.

Der er fastsat i Island, hvormeget en fuldkommen Karl skal giøre af visse Slags Arbeider, for Exempel, det som nyligen er mældet om Hoeslætten (§. 52.), og at skiære 700 Stykker Hoetorv, dog at han skal have en Handlanger, for at stable Torven op: og 900 Stykker Kringeltorv, uden Handlanger. En Pige skal sanke og tørre saa meget Hoe, som 3 Kalke staae om Dagen. Om Vinteren skal hun væve paa en Opstandervæv (see Horreb. Efterr. §. 95.) 25 Alne Vadmel om Ugen, det er 5 Alne hver Dag. Arbeids-Løn.

Mangfoldige andre bestemte Dags-Arbeider foreskriver Boe-Lagen; hvorved vi ville erindre, deels af egen Erfarenhed, deels efter de fleestes eenstemmige Forsikkring, at de beste Arbeidere, i disse Tider, have nok at bestille med at fyldestgiøre slige Regler: nogle gaae neent over deres Kræfter. Arbeids-Lønnen vil derimod synes meget maadelig, endskiønt den nu omstunder, især paa Sønderlandet, er bløven langt større end Lands-Loven tilforn haver fastsat; sammes et aarlig for en god Arbeidskarl i alt 4 Rixdalers Værdie in Specie, og for en dygtig Tienestepige, halvt saa meget. En saakaldet Løsemand eller frie Arbeider, som kun bliver hos Bonden i Hoeslættens Tid, fager 8 Rdlr., og naar man skal betale dette eller andet strængt Arbeide om Sommeren, dagevis, bliver det alt for dyrt, nemlig 10 Fiske eller een Rigsmørk Spec. om Dagen, hvilken Maade meest er bleven vedtagen i disse sidste Aaringer paa Sønderlandet. At Landets Indbyggere i forrige Tider have anseet den høie Arbeids-Løn for noget skadeligt for det Almindelige, og især hinderligt for Bøndernes Opkomst, kan man tydeligen see, deels af de ældste Love, deels af andre yngere Anordninger. Graagaasen, som gielded for Lov, indtil Island kom under den Norske Krone, siger udtrykkelig, at ingen Arbeidskarl skal have meere Løn til Midsommer, det paa omtrent til Augusti-Maaneds Begyndelse, end en halv Mark, det er ½ Pund Sølv, eller 4 Rigsdaler efter disse Tiders Regning, som uden Tvil skal forstaaes fra Fardagen, der indfalder, efter bemældte Lov, 6 Uger efter første Sommerdag (§. 39.); men Resten af Sommeren, som og om Vinteren, skulde han ikke faae uden aleene Kosten; saa at Slutningen bliver, at et Aars Løn, foruden Kosten, har været henved 4 Rdlr., dog med de Vilkaar, at han ikke aleene maatte passe Hoeslætten, men

og

og ſætte Giærder og giøre alt andet nødvendigt Arbeide. Derimod finge de, ſom kun vogtede Kreaturene, mindre Løn. For Exempel: den, ſom oppaſſede 30 Beeder, bekom derfor 6 Alne Vadmel. Hvis nogen underſtod ſig at tage, begiære eller give høiere Løn, da ſkulde den bøde 3 Mark, det er 24 Rdlr. Dog maatte ledige Haandværksmænd, ſom enten byggede fornemme Folkes Huuſe, Broer o. ſ. v., eller toge ſig paa andet baade konſtigt og beſværligt Arbeide, forlange høiere Betaling og lade ſig betale dageviis, efter billig Vurdering. Diſſe, ſom mange andre til Landets almindelige Huusholdning henhørende og uforbigiængelig nødvendige Anordninger, bleve reent udeladte i Kong Magnus Lagabæters Lov, eller Jonsbogen, hvorfor ogſaa Øvrigheden, da den efter Graagaaſen vedtagne Skik begyndte at glemmes, maatte i de ſildigere Tider bringe den i Gang igien, ved nye Befalinger, hvoriblant kan regnes den ved Laugmand Are Jonſon affagde Dom i Aaret 1531, den 12te Artikel i de ſaakaldte Beſſeſteds Poſter 1685, Landsthings-Samthykten Aar 1689, og endelig den paa Beſſeſted og Landstinget giorte Anordning 1720; hvilke Anordninger, angaaende Arbeidsfolkenes Løn, komme alle omtrent overeens: nemlig, at en duelig Arbeidskarl, ſom forſtaaer alt nødvendigt Arbeide i Huusholdningen, ſkal nyde aarlig, foruden ſin viſſe Koſt, 8 Alne Vadmel og 10 Øre eller 2 Rdlr. Sp., hvilket tilſammen bliver lidet over 3 Rdlr. Sp. Bemældte Anordning af 1720 lægger 4 Marks Værdie hertil; og hvis Karlen forſtaaer at giøre noget konſtigt af Træe og Jern til daglig Nødvendighed, faaer han 12 Alne Vadmel og 4 Rdlr. Sp. En duelig Tieneſte-Kvinde, ſom veed at omgaaes Uld og anden ſædvanlig Huusgierning, bør faae 5 Alne Vadmel og i alt henved 2 Rd. Sp. Men om dette bliver ſiden udførligere talt.

§. 55.

Alt for stor Arbeids-Løn skadelig.

Heraf kan Læseren see, hvorledes det er og har været beskaffent med Arbeide og Arbeidsfolk i Island. Endskiønt slige Penge ere kun lidet at regne i andre Lande, kunne de dog ikke ansees saaledes i Island, hvor Levnetsmidler og andre indenlandske Sager have været og ere i meget ringe Priis, men Penge derimod rare at faae. Skulde ellers Arbeids-Lønnen stige alt for høit, vilde det blive umueligt for fattige Bønder at holde Tieneste-Tyende; saa man vilde faae at høre samme Klage, som er bleven almindelig ved de Engelske Colonier i Amerika, at en Boesiddende kan ikke holde de fornødne Arbeidsfolk, fordi de lade sig alt for vel betale.

§. 56.

Hvad tilforn har opmuntret Tieneste-folk.

I forrige Tider havde gierne Selveiere og riige Bønder i Island den Skik, at naar Tieneftefolk bleve en lang Tid hos dem, gave de dem til Slutning, for deres troe Tieneste, naar de skulde giftes, saa meget af Boehave, Kar og Reedskaber, som de kunde hielpes med for det første; ja undertiden en Koe og nogle Faar, eller og nogle Lam og en Kvie. Dette har fordum meget opmuntret Tieneftefolk til Troeskab og Flittighed, fremfor nu; men i det 16 Hundredaar begyndte denne roesværdige Sædvane at aftage.

§. 57.

Indbyggernes Konst-Arbeide.

Ihvorvel man ikke kan sige, at her er noget Slags ordentlige Haandværker, som andensteds er brugeligt; saa findes her dog ølleſteds og altid nogle Mænd, som af Naturens blotte Drift og Veiviisning have lært at forarbeide i Kobber, Jern og Træe eller anden Slags Materie, allehaande nødvendige Ting, til Huusholdningen, hvilke ere saa vel giorte, at man kan have fuldkommen

Nytte

Nytte deraf; endskiønt de i Almindelighed ikke forfærdiges saa smukke, eller med den Færdighed, som af dem, der have lært Haandværket. Man treffer dog hist og her i Landet Kunstnere, som kunne fremvise Stykker af deres eget Arbeide, ligesaa gode, som de der komme fra Haandværksmænd. Hvert Kirke-Sogn haver giærne een eller fleere saadanne Mænd. Om Nationens Gaver og Tilboielighed til Konster, kan Læseren domme deraf, at en Smidur (saa kaldes i Island alle Slags Konstnere) kan arbeide, til andres Nytte og sin egen Fordeel, i Træe og Metaller, hvad der forlanges; dog haver een giærne Fortrin i eet Slags Arbeide især, som: I Træe og Tømmer, paa Huusbygninger, Paneelverk, store og smaa Kar, Tørv- og Hoe-Lobe, Fiskerbaade med Tilbehør o. s. v.; I Jern, adskillige Redskaber, smaa Øxer, Sauger, Navrer, Hovlejern, Knive, Leer, Som, Hesteskoe, Laase, Nogler, Rævesaxe o. s.; I Kober og Messing, adskilligt til Stads, Knapper, Spænder, Fruentimmer-Bælter, gammeldags Syljer, Maller, Hestetoi og Beslag til Sadeler o. s.; I Solv, Fruentimmer-Stads, deels slet, deels pukket, ophævet og udgravet, Knapper, Skeder, Knivskafter, o. s. v. Kiosar-Syssels Indbyggere bruge ikke meget dette Slags Stads; dog findes der de, som kunne forfærdige det; men især de ovenmældte nødvendige Ting. De Handlende tilføre dog adskilligt Jernkram, for Ex. Amboltе, store Sauge, Hamre, Hesteskoe, Knive og deslige, hvilket man tillige kiøber, saasom det seer baade smukkere ud og kan faaes for bedre Priis, end det indenlandske, som derimod er meer varagtigt, end det fremmede pleier at være. Adskillige Paasund hitte Indbyggerne selv paa, for at fange Ræve, Sælhunde, Fugle, Lax, o. s. v.; hvorom vi ville tale meere omstændigen paa

andre

andre Steder, hvor Folk betiene sig egentligen af slige Konstgreb, thi her ere de ikke giængse overalt.

Islændernes Tidsregning.

§. 58.

Calendarier. **Aarstidernes og Maanedernes Regning**, som er ældgammel her i Landet, dog hentet fra de nærmerste fremmede Lande, kan ikke saa noie forklares paa dette Sted, da den egentlig horer til Landets Beskrivelse i Almindelighed, og desuden er den nogenlunde bekiendt af de ved Trykken udgivne Calendarier; men det er kun Bondernes daglige Timeregning, som her finder Sted.

§. 59.

Solmærkerne. Den ældste og fornemste Inddeeling af Tiden er opfunden ved Solens Gang og Hovedkanterne paa Horizonten. Landets første Beboere have dog forstaaet at deele den i 8 lige Deele, og kaldet Puncterne der imellem **Dagsmaurk** eller Dagmærker; men det besynderligste og mindst bekiendte heri er, at de ikke have deelt Horizonten ind efter Hovedvindene, som der i Landet almindeligen meenes; men efter deres Huusholdnings Nodvendighed, hvilket vi have mærket paa Reisen, snart allesteds oppe i Landet, hvor Dagmærkerne ikke ere forflottede siden, enten efter Compas eller Soelskive. De ere der følgende: **Midur-Morgun**, som efter Graagaasen skal være det samme som **Hirdis-Riismaal** (Hyrdens Opstaaelses-Tid), naar Solen var liige i Øster, da Klokken er 6, men den kommer 1 til 1½ Time før, det er Klokken 5 eller 4½; **Dagmaal**, som skulde være i Sydost Kl. 9 Formiddag bliver Kl. 7½; **Haadege** eller Hoidag, i Sønder Kl. 12, kommer Kl. 10½ og 11; derimod **Non** Kl. 3 Eftermiddag, naar Solen er Sydvest; og

Midur-

Miduraptan i Midt-Veſter Kl. 6, træffer rigtig ind; men Nattmaal, ſom burde ſtaae i Nordveſt, da Kl. var 9, bliver Kl. 8; Midnætte, d. e. Midnat, og Otta Kl. 3 Formiddag, ſporger man ſielden efter. Dette have vi af mangfoldig Erfarenhed ſaaledes befundet. Men ved Soekanten, iſær hvor nogen Havn er, hvorhen Fremmede ſøge eller have ſogt, findes diſſe Dagmærker langt anderledes afpaſſede; Ja, paa mange Steder har man tvende Dagmaale og Haadege: Fordi Indbyggerne, naar de have fornummet af fremmede Reiſende, at diſſes Tid ikke er kommen overeens med deres, da have de forrykket Dagmærkerne, enten efter Uhret, eller (hvilket ofter er ſkeet), efter Compaſſet; dog uden derhos at tage Misviisningen i Agt.

§. 60.

De Gamles Henſigt med deres Dagmærker.

Aarſagen til Dagmærkerne hos de Gamle har uden Tvil ikke været deres Vankundighed, men meget mieer, at det daglige Arbeide og Huusgierning ſkulde begynde tidlig, og ligeledes tidlig endes; hvilket ſidſte ſees af Nattmaals-Tiden, paa det Arbeidsfolkene kunde faae Tid til at pleie og udhviile dem ſelv. Koerne malkes ved Nattmaals- og ved Dagmaals-Tiden om Sommeren. Hoidagen have Indbyggerne paa de fleeſte Steder her i Syſſelet Klokken 11; og endſkiønt de vide, at den hoieſte Dag er Kl. 12, (da de almindeligen kalde den Middege og Midmunda), rette de dog ikke deres gamle Haadege derefter; men kalde Middagen Leringia-Haadege, det er de Lades Middag, fordi diſſe ville ſpiiſe tidlig og holde tidlig op med Arbeidet.

§. 61.

Tidsregning efter Ebbe og Flod.

Det er ganſke ſandfærdigt, at baade her og andenſteds ved Soekanten i Island, rette Indbyggerne ſig efter Ebbe og Flod

(see Horreb. Efterr. §. 80.), allerhelſt naar der er tyk Luft, mange Dage efter hinanden, ſaa de ikke kunne ſee Solen. At Springtiderne ſielden komme overeens med Maanens Qvarteer-Skifter, er ligeledes ſandfærdigt (see *Mercure Danois* May. 1734.); thi ſtorſte og mindſte Spring indtreffer de fleeſte Gange 2 Dage efter; men meget ſielden for, hvilket vi noie have efterſeet. Denne Forſkiel er Indvaanerne bekiendt, og derfor have de Navn derpaa; thi de kalde den Efter-Strømme, iſær hvis den falder ind ved ſtorſte Spring, eller Stor-Strømmen. Men de rette ſig meget lidet derefter, fordi de, naar de ikke ſee Solen, regne ei Tiden ſaa nøiagtigen, men omtrent efter Soevandets Stigen og Falden, at deres Handteringer ikke ſkulle geraade i Uorden. Denne Springenes Uorden eller Afvigelſe fra Maanen er ellers meget mærkværdig i Island; den maae og være bleven mærket der i Landet fra ældgamle Tider, ſiden Navnet derpaa er meget gammelt hos Indbyggerne; ligeſom det er bekiendt, hvor megen Umage vittige Soemænd, og iſær de Lærde, have giort dem i de nyere Tider, for at faae nogen vis Udregning derover (see *Childreys* Nat. Rarities --- of Midle-Sex).

§. 62.

Tidsregning efter Stiærnernes Løb.

Saavel i dette Syſſel, ſom andenſteds paa Landet, tages Stiærnernes Løb ogſaa i Agt, fornemmelig om Vinteren, da Natten er her ſaa lang; dog er det kun Maanen, Syvſtiærnen og Vognen, eller den lille Biørn, foruden nogle faa andre Stiærner, ſom man ſeer efter. I Almindelighed at tale, kiender man her ikke mange Stiærner, eller har Navne paa dem; hvorover vi ere af den Tanke, at Folk i forrige Tider have havt ſtørre Kundſkab derom: Dette beviſer en meget gammel haandſkreven computiſtiſk Bog, kal-

det

det Blanda, som taler om adskillige Stiærner, og forklarer Solens og Maanens Løb, Formørkelser med videre. Forfatteren af dette Skrift, som har levet henved Aar 1300, beraaber sig hist og her paa en vis **Stiærn-Odde**s Beregning, som i de ældre Tider har været den stiærnkyndigste Mand i Island, og derfor faaet det Øgenavn **Stiærn-Odde**.

§. 63.

Islændernes Finger-Riim.

Hvor noie Islænderne have forstaaet, og endnu tildeels forstaae *Computum Digitalem*, det er at udregne Tiden efter visse Tal og Mærker paa Hænderne og Fingrenes Leedemode, kan best sees af Biskop *Arnesons* Fingra-Riim eller Dactyliſmo, trykt i Kiøbenhavn 1739.

§. 64.

Indbyggernes Maade at reise paa.

Der er næsten ingensteds paa Landet, hvor man reiser mindre end her og i Guldbrynge-Syssel; thi man kommer sielden uden for Sysselet, saa at der findes de, som deres heele Livstid ikke ere komne saa vide. Deres jævnligste Reise er til og fra Kirken, 1 Miils-Vei, da man om Vinteren, baade Mandfolk og Fruentimmer, gaaer til Fods, saafom jorden de fleeste Gange er tilfrossen med Jis. Undertiden kan en Bonde have een eller fleere Heste paa Stald for at ride til Kirken, naar der er Toeveir. Om Sommeren derimod ride alle Folk, endogsaa naar de kun skulle et kort Stykke fra deres Hiem. Naar man rider hiemme, omkring paa Marken, bruges ingen Sadel paa Hesten, men kun en af Uld sammenvalket Dyne, (paa Islandsk Thofe), 3 Alne lang, 1½ Alen breed, og 1½ Tomme tyk: den bliver künstig sammenfoldet, lagt paa Hesten og fæstet med en Giord under Bugen. Naar de ride til Kirke binde de ovenpaa bemældte Dyne en Sadel, som i Skik-

kelse ligner vore almindelige Sadeler, undtaget at den er stærkere, med sort Læder overtrokken, og beslagen med udpuklet Messing for og bag, samt Bredderne rundt omkring besatte med Messing-Bradser eller Knapper. Saadan en Islandsk Sadel, naar den er vel giort, kan koste 4 til 5 Rixdaler in Specie. Stigboiken, Bidselet og Rumpe-Remmen ere ligeledes zirede med Messingspænder og Bradser; men Brystrem bruge Mandfolkene ikke. Til Sadler og andet Hestetoi bruges Oxelæder, som først bliver raat udspilet og torret; derpaa smøres det med Tran, bankes smaat og tidt med en Kiæp, og trampes siden med Fødderne til det bliver smidigt: derpaa farves Læderet, undertiden sort med Lyng-Saft, eller rødagtigt med Jern-Rust og Birkebark. Bereedningen paa Faare- og Kalve-Skind skeer omtrent paa samme Maade (see Horreb. Efterr. §. 94.). Naar man rider til Kirke, sidder gierne en Mands- og en Qvindes-Person paa een Hest; Mandspersonen foran, som styrer Hesten; men Fruentimmeret bag ved, paa tværs, vendende sig giærne til den venstre Side. Det er artigt, at selvsamme Maade skal være almindelig i Engelland (see Kalms Resa T. 2.). Andensteds paa Landet ride Qvindfolk tidt for dem selv, i en Fruentimmer-Sadel, noget nær af den Skikkelse, som endnu sees i Dannemark. Dog ere disse anderledes udpyntede, med blaat eller grønt Klæde overtrokne, beslagne med Messing, samt hist og her besatte med store Syljer af samme Metall, hvorpaa graves Lovverk, Dyr og Fugle; et firkantet Stykke Klæde hænger ned paa begge Sider af Hesten; Bidselet, Rumpe- og Bryst-Remmene ere ligeledes tæt besatte med udpuklede Bradser. Saadan en Sadel af det beste Slags indenlandske Arbeide, som for fornemme Fruentimmer forfærdiges, bliver ikke betalt, under 20 Rixdaler: Ellers

ere

TAB. VIII.

Fig. 1. En Hol

TAB. IX.

pag. 44.

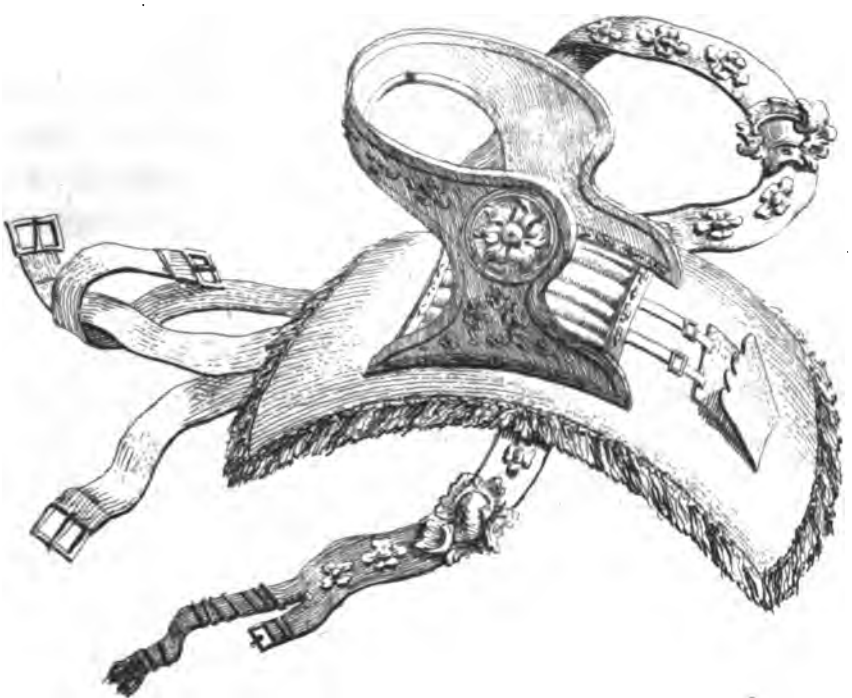

En Fruentimmer Sadel med Tilbehör

ere Fruentimmer-Sadler ikke saa almindelige i Kiosar-Syssel, som andensteds.

§. 65.

Naar man reiser længer, end til Kirken, s. E. til Kiøbstæden eller Handels-Huusene, for at kiøbe Fisk, eller andet at forrette: leeder een Mand 1 eller 2 Arbeidsheste, som have Kloft-Sadler paa og Jordsvær-Dyner derunder (§. 32. E), bundne fast med 3 Remmer under Bugen: Disse Remmer forfærdiges af Hestehaar, saavelsom de til Ride-Sadeler. Kloft-Sadelen haver trende Kroge, een i Midten og een paa hver Side, hvorpaa de tvende Bagger eller Byrder hænger. Kloft-Sadler.

Tidsfordriv og Lystigheder.

§. 66.

Vi maae til Slutning mælde lidet om dette, endskiønt Indvaanerne i Kiosar-Syssel ikke ere hengivne til noget Slags Lystigheder (§. 35.), hvilket man har Aarsag til at beklage; thi ved en og anden Fornøielse, der haver været almindelig i Island, i forrige Tider, (see *Arngrim Jonsens* Crymogæa), kunde de blive meer muntre, og forsøde, især om Vinteren, mange smaa Fortræder, som dagligen møde dem udi deres Handteringer. Man meener her fornemmeligen saadanne Øvelser, som brugtes i gamle Dage, for at fornøie Tilskuerne, og at øve dem, der fornøie de andre, hvorpaa haves svært utallige Exempler i de nordiske Historier. Mangel paa Tidsfordriv.

§. 67.

Det er fornemmeligen den saa kaldte Gliimu-List (Ars luctatoria), som endnu er tilovers af forommældte Øvelser. Denne Kunst er ligesaa nyttig, som smuk, naar en besidder den i høi Grad: Gliimu-List.

Den er en Art af Bryden, som bestaaer i adskillige meget behændige og hurtige Sving med Hænder og Fødder, efter visse Regler, som af begge, der brydes, blive iagttagne. Hvert Sneb eller Sving (paa Islandsk Bragd), som fra de ældre Tider er blevet tilbage, f. E. Miadmar-Bragd, Hæl-Krokur, Sveifla o. s. f. har sit særdeles Navn og fortienede for sig at forklares. Det vilde maaskee ikke komme Fremmede mindre artigt for, at see tvende smidige og udlærte Personer kiæmpes paa saadan en Maade, end naar de see en god Dandser giøre sine Bevægelser. En maa være nok saa stor og stærk, ferm og vis paa Beenene, saa kan han dog ikke staae noget Minut for en anden, der forstaaer Kunsten, endskiønt denne haver halvparten mindre Kræfter. Tilforn have de fornemmeste og tapperste Mænd lagt dem efter Gliime-Kunsten, men nu bruges den ikke uden af unge Mennesker, især paa Bispestolene, og i de største Fiskeleier ved Søekanten. Der findes dog endnu nogle i disse Tider, som have derved saaledes distingveret dem, at de, formedelst oftbemældte Legems-Øvelse, ere blevne berømte over heele Landet. Paa Kialarnæs, hvor Fiskeriet drives heele Aaret igiennem, øves undertiden denne Kunst om Vinter og Foraar, naar man ikke kan fiske for stærk Blæst eller Brændinger. En Art af Gliime kaldes Lausa-Tøk, det er Løse-Tag eller uordentlig Bryden, da de Kiæmpende tage hinanden fat ved Skuldrene, og søge at svinge eller dreie hinanden om Kuld: Denne, som den mindst kunstige, er vel den ældste: den kommer ikke saa meget an paa Fødernes Sving eller Legemets Smidighed, som paa Styrke, og paa at fordreie hinanden med Hovedet. Engellændernes Bryden, hvori Indbyggerne i Cornwall skal være de fornemste, er næsten den samme.

§. 68.

§. 68.

Den allerfornuftigste og nyttigste Tidsfordriv bliver vel uden Modsigelse, den i Island, fra de første Tider, vedtagne Maade, at læse offentlig de gamle Sagar, eller de i det Islandske Sprog forfattede Historier. Førend Islænderne begyndte for Alvor at skrive, (hvilken Tid kan regnes at tage sin Begyndelse 200 Aar efter Landets første Beboelse), bleve saadanne Historier udi alle Samqvem mundtlig fortaalte af dem, der vare meest kyndige, veltalende og øvede i Kunsten, saasom der gierne vare nogle tilstede, især af Skaldene og de Fornemste, der med Flid lagde sig efter sligt. Var nogen i Selskabet, som vidste at fortælle den eller den Tildragelse rigtigere eller med flere Omstændigheder, da blev det bifaldet og beholdet i Hukommelsen, til hvilken Ende saadanne Hændelser ogsaa bleve udskaarne og malede paa Dørre, Sængesteder og Panelværket i Stuen. Først i det 13de Hundrede-Aar begyndte Islænderne ret for Alvor at forfatte skriftligen saavel de indenlandske som andre nordiske Historier, og dog var endda den Skik brugelig, at fortælle Historier mundtligen, hvilket kan sees af Sturlunga-Saga og Kong Haagen den Gamles Historie. Ja end i Dag fortælles de mundtligen i Island, især i Tuusmørket; men naar Lyset er tændt, beskikkes gierne en Dreng, som godt kan læse, eller en anden af Giæsterne, dertil; og hvis Huusbonden er en Elsker af Historier, laaner han hos Naboerne eller andre gode Venner, saa mange Sagar, som han kan være forsynet med for heele Vinteren; og herved bliver den Arbeidende munter og vaagen. For at giøre denne Tidsfordriv endnu behageligere, have Poeterne fra det 14de Hundrede-Aars Begyndelse, giort dem Umage for at oversætte Sagar paa Vers, hvilke almindeligen Saugu-Lestur.

kaldes

kaldes Riimur, og pleie at synges af een, med høi Røst, paa bemældte Tider.

§. 69.

Hvorfor den tager af.

For at komme igien til Sønderlandet, og især at tale om Kiosar-Syssel, da er Sagu-Lestur eller Historiers Læsning ikke her meget i Brug, at regne imod Bygden høier oppe i Landet. Ja man kan overhovedet sige, at de gamle Historiers Læsning haver meget aftaget i Island i de sidste Hundrede Aar. Aarsagen dertil bliver vel, at de Fornemste have ikke nær saa stor Lyst dertil, som tilforn, og at der ere kun faa, som lægge Vind paa at skrive reen Islandsk.

§. 70.

Det Islandske Sprog.

I Kiosar-Syssel tales Sproget middelmaadig reent. Man kan ikke sige, at den liden Forandring, som her falder i Udtalen af visse Ord, gior særskilte Dialecter; men i Hensende til Sprogets Reenhed finder man hist og her betydelig Forskiel; thi høier oppe i Landet tales Sproget temmelig reent, da det derimod ved Soekanten, og især, nær ved de Havne, som Fremmede besøge, er blevet blandet med fremmede, fornemmelig Danske og Tydske, Ord. Desuden findes alle de Skrivter der høre til Rettergangen, f. Ex. Protocoller, Indlægger, Contracter o. s. f. opfyldte med Danske, Tydske, Franske og Latinske Ord, saa at den gemeene Mand forstaaer neppe Halvparten deraf. Aarsagen hertil er fornemmelig den Letsindighed, at man holder meere af det Fremmede end af det Indenlandske; dernæst et Slags Nødvendighed, som den Norske Rettergangs-Maades Indførsel haver bragt med sig; og endelig, at man ikke har opfundet Midler mod den Misbrug, der pleier at indsnige sig ved deslige Tilfælde. Ja, de iblant, som ville pynte

paa

paa Stilen og skrive reen Islandsk, bruge kun meget sjælden reene og ægte Islandske, men meest Latinske eller andre Vendinger og Talemaader. Men endskiønt dette er i Sandhed saaledes, kan man dog ikke sige, at det gamle Sprog er nogensteds i Landet undergaaet. Vel have Fremmede den Tanke, og det af den Grund, at eendeel Islændere have selv paastaaet det; nogle for at ophøie desto meer deres egen Kundskab; andre af alt for stærk Iver for Sprogets Reenhed. Men følgende Beviis kan eene være nok til at bekræfte det modsatte: hvor man kommer paa Landet, forstaaer den gemeene Mand alle de gamle Sagar Ord fra Ord; saa at naar en Historie læses, endog i en Hast, høres den af Mængden med største Fornøielse, og kan siden rigtig fortælles udenad: herfra ville vi dog undtage de gamle Viser, og nogle hist og her forefaldende ubrugelige Ord, hvilke at forstaae og udgrandske, egentligen er og haver altid været aleene de Lærdes Sag: Den gamle Bogstavering og Forskiællen paa Udtalen giør desuden eet og andet Skrift uforstaaeligt for Almuen; og alt dette er destomindre underligt, da det er bekiendt, endog om de ældste Tider, at man har i Almindelighed ikke kundet forstaae Poeternes Vers eller ældgamle Talemaader, uden ved at eftertænke og udforske Meeningen bag efter, (see **Vigaglums-Saga**, **Grettis-Saga** o. f.). Men siden nu dette i Europa ældste levende Sprog befindes virkelig i saadan en Tilstand, kunde det endnu holdes ved Lige, og dets Undergang forebygges. At det burde skee, behøver man vel ikke med mange Omsvøb at beviise, imod dem af Islænderne selv, der paa nærværende Tid lade sig mærke med, at de ønskede det blev reent udroddet. Den fornuftige og lærde Verden vil heller anse det for en stor Ziir og Ære for Norden, især for Dannemark og Norge, at have det vedligehol-

staae de forud, nu bag, nu til Siderne, nu lige op i Veiret og atter igien spiral-krummede), gior ikkun Forandringer, men ikke fleere Arter. Priisen paa Faar bliver denne, efter Landtaxten: 6 Faar, 2 til 4 Aar gamle, med deres Lam og ufældet Uld, koste ved Fardags-Tiden (§. 54.) et Kvigild (§. 74.) eller 4 Rixdaler; dog skulle de malke saa meget at de kunne forsorge Lammene: 8 Gimmer, som kunne føde sine Lam, 6 af tre Aar, og 12 et Aar gamle Beeder koste det samme. En 4 Aar gammel Søyd eller Brede koster 5 Øre, det er 1 Specie-Rdlr. En Vætt eller 5 Lispund af Beede-Uld koster 40 Alen eller 8 Mark in Specie, og et Faar skal efter Loven fælde om Fardagene i det mindste 4 Pd. Uld (see Jonsbog Kaupa-B. Cap. 6.). Altsaa giver et Islandsk Faar meget meere Uld, end et almindeligt Bonde-Faar i Tydskland; thi Haller. (Gesch. der Thiere) siger, at det giver ei meget over 1 Pd., maaskee af dem som klippes 2 Gange om Aaret, da det bliver 2 Pund i det høieste. Faarenes rette Springe-Tid er i November-Maaned, hvorfor Graagaasen (Leigl. Th. Tit. Einkunn) byder, at Bukkene skulle indsluttes omtrent den første Vinterdag, og hvis Eierne ikke giøre det, da bør de betale Skaden til dem, som lide under denne Forsømmelse; thi det bliver ikke tienligt, formedelst Aarets Tid i Island, at Faarene undfange saa tidlig. End i Dag efterleves denne Regel, at enten indsluttes Bukkene, eller de holdes fra at bespringe Faarene, ved et lidet oval udhuulet og med smaa Huller igiennemboret Bræt, som bliver syet fast i Uliden, og tages ikke fra forend ved Juule-Tider; hvilket Indbyggerne kalde at hleypa til. Tidt skeer det dog, af Vanvare, at Faarene faae Lam for tidlig, da de, især hvis haardt Foraar indfalder, sætte Livet til. Bønderne have giærne iblandt sine Faar en Beede, som forer den ganske.

Hiord

Om Dyrene.

§. 72.

I nærværende Reisebeskrivelse kunne ingen fuldstændige Beskrivelser over Land- og Vand-Dyrene i Kiosar-Syssel have Sted, thi det henhører til den Naturlige Historie: Dog maa de nævnes i Almindelighed, for saavidt de kunne give Begreb om Landskabet, og nogen Oplysning i Huusholdningen; men i Særdeleshed det anteegnes, som dette Syssel haver besynderligt, i Hensigt til Dyrene. Hvorvidt derom handles paa dette Sted.

§. 73.

Heste ere her kun faa, at regne imod andre Sysseler, hvor man behover fleere af dem. Kiosar-Syssels Indbyggere bruge dem aleene til Hverdags-Arbeide, hiemme om Sommeren, eller naar dem bliver tilsagt at skyde Amtmanden og Landfogden til Landstinget. I øvrigt skeer den meeste Tilførsel til Sees, nemlig af Fisk og deslige Varer; Smør og Kiød have de selv, og behøve ikke at hente det andensteds fra. Strød eller Strutterier findes her ikke. Ei heller Rideheste (Gædinger), som have noget Fortrin for Arbeidsheste, hvilke paa Islandsk kaldes Klaarar. Den almindelige Priis paa Heste er følgende: En Hoppe, uden Lyde, 2 Rixdaler Croner, og en dygtig Klaarhest 3 Rdlr., hvis de ere tamme og ikke yngre end 5, eller ældre end 12 Aar. Den i Jonsbogen fastsatte Priis er omtrent den samme (see Kaupa-B. Cap. 6.). Men i andre Herreder paa Island, hvor bædre Heste falde, og hvor Heste bruges og afholdes meere, er Prisen noget høiere. Heste.

§. 74.

Af Hornkvæg, paa Islandsk Naut, haver dette Syssel en temmelig Mengde (§. 28. 29. 0. f.); dog dette Slags Kreaturer, Hornqvæg.

bringe her ikke den Nytte, ſom paa andre Steder. Paa Fiældene, iſær Mosfells-Heiden og Skuſlunga-Veg, gaae endeel vilde Stude, ſom ſamles og indhentes, efter Boemærker, af deres Eiermænd om Høſten. En 8 Aar gammel Koe, ſom malker godt og har kalvet to Gange, koſter 1 Hundrede eller 120 Alne: deraf er kommet det bekiendte Ord Kvigild, paa Islandſk Kugilde, ſom bruges for at betegne 4 Rixdaler in Specie; thi Værdien er den ſamme, da en Rixdaler gielder 30 Alne. En Stud, 3 til 4 Aar gammel, bør koſte lige ſaa meget, og en 8 Aar gammel, 2 Hundrede eller 8 Rixdaler. I haarde Aaringer bliver Priiſen, iſær paa Malke-Koer, noget høiere, til 5 Rdlr. eller meere. Hornkvægets Farve er foranderlig. Den ſtørſte Deel er uden Horn, og de ſom have Horn have dem kun ſmaa. Det er altſaa ei ſandt, hvad Haller (Natur-Geſch. der Th.) beretter paa Anderſons Ord, at de Islandſke Øxne og Koer have aldeles ingen Horn. I ældgamle Tider, da Islænderne brugte Drikkehorn, rogtede de deres hornede Stude, ved at ſmøre Hornene med et Slags Fedme ned ved Roden, hvorved de dreve dem til en anſeelig Størrelſe: De tvang dem ligeledes (ved at binde dem ſammen, eller ſplitte dem fra hinanden) til den Skikkelſe, ſom de vilde have paa deres Drikkehorn. Af dem findes endnu nogle faa i Landet, deels med Meſſing, deels med Sølv beſlagne: diſſe have gierne bag til Form af en Drage eller Ogle, med tvende Skrupudſe eller og Fugle-Fødder foran under Bugen. Laaget har undertiden foreſtillet Hovedet af en Fugl, Drage eller andet. Bønderne paſſe nøie paa, naar deres Koer ſkulle blive Tyr-løbne, at mage det ſaaledes, at de altid kunne have Mælk nok om Vinteren: og naar diſſe Kreature ſkulle føde, bliſe de opvartede af et Par Arbeidsfolk, iſær dem, hvis Forretning det er at paſſe:

Koerne

Kverne op. Chorion forvares, vaskes og tørres: Amnium tages ligeledes og blæses op, for at tørres, og begge Deelene blive derpaa rullede sammen, og bruges siden for at overtrække Vinduer med, under det Navn **Liknarbelgur**. Disse Vinduer ere enten kantede og afdeelte i 4 til 6 Ruder inden i, eller (som er det almindeligste) runde, giorte af tynd-skaarne Baandstager og undertiden af Vidie-Riis. Forbemældte Hinder opblødes igien forend de trækkes over Vinduerne, og give lige saa god Lysning som det klareste Glas. De runde Vinduer, hvoraf endeel findes paa hvert Huus eller Afdeeling, kaldes **Skiaa** eller **Skiaar**, hvilket Ord de Norske endnu bruge. Gemeene Bønder bruge ogsaa smaa Glas-Vinduer (see Horreb. Efterr. §. 89.). Den nyfødde Kalv lægges for Moderen, da den strax efter Naturens Drift rygter den: derpaa næres den med lidet Mælk, og intet andet, 8 til 14 Dage; derefter blandes Mælken med Vand og hakket Høe, men tilsidst gives den kun Høe og Vand med lidet Valle. Det er en god Koe som kan, efter at have kalvet, malke 1 **Fierding**, det er 10 Potter hver Gang, eller 20 Potter om Dagen: paa Nord- og Vester-Landet kunne Koerne give meere (§. 28.). Kalvedans laves almindelig af den første Mælk.

§. 50.

Faar ere her ikke i saadan Mængde, rygtes heller ikke nær saavel, som paa andre Steder i Landet, endskiønt Faaredriften er, for Mælkens samt Smørets og Uldens Skyld, meer fordeelagtig end det store Hornkvægs. I Island er ikkun een Art af Faar, med liden Rumpe og opreiste Øren. De ere deels hornede, deels ikke, og den Forskiel her falder, saavel i Henseende til Hornenes Tal (hvilke ere nu 4, nu fleere eller færre), som til deres Dannelse, (fordi nu- Faar.

ſtaae de forud, nu bag, nu til Siderne, nu lige op i Veiret og atter igien ſpiral-krummede), gior ikkun Forandringer, men ikke fleere Arter. Priiſen paa Faar bliver denne, efter Landtaxten: 6 Faar, 2 til 4 Aar gamle, med deres Lam og ufældet Uld, koſte ved Fardags-Tiden (§. 54.) et Kvigild (§. 74.) eller 4 Rixdaler; dog ſkulle de malke ſaa meget at de kunne forſorge Lammene: 8 Gimmer, ſom kunne føde ſine Lam, 6 af tre Aar, og 12 et Aar gamle Beeder koſte det ſamme. En 4 Aar gammel Søyd eller Brede koſter 5 Ore, det er 1 Specie-Rdlr. En Vatt eller 5 Lispund af Beede-Uld koſter 40 Alen eller 8 Mark in Specie, og et Faar ſkal efter Loven fælde om Fardagene i det mindſte 4 Pd. Uld (ſee Jonsbog Kaupa-B. Cap. 6.). Altſaa giver et Islandſk Faar meget meere Uld, end et almindeligt Bonde-Faar i Tydſkland; thi Haller. (Geſch. der Thiere) ſiger, at det giver ei meget over 1 Pd., maaſkee af dem ſom klippes 2 Gange om Aaret, da det bliver 2 Pund i det hoieſte. Faarenes rette Springe-Tid er i November-Maaned, hvorfor Graagaaſen (Leigl. Th. Tit. Einkunn) byder, at Bukkene ſkulle indſluttes omtrent den første Vinterdag, og hvis Eierne ikke giore det, da bor de betale Skaden til dem, ſom lide under denne Forſommelſe; thi det bliver ikke tienligt, formedelſt Aarets Tid i Island, at Faarene undfange ſaa tidlig. End i Dag efterleves denne Regel, at enten indſluttes Bukkene, eller de holdes fra at beſpringe Faarene, ved et lidet oval udhuulet og med ſmaa Huller igiennemboret Bret, ſom bliver ſyet faſt i Ulden, og tages ikke fra forend ved Juule-Tider; hvilket Indbyggerne kalde at bleypa til. Tidt ſkeer det dog, af Vanvare, at Faarene faae Lam for tidlig, da de, iſær hvis haardt Foraar indfalder, ſætte Livet til. Bønderne have giærne iblandt ſine Faar en Beede, ſom forer den ganſke

Hiord

Hiord an: den kaldes Foruſtu-Saudur, det vil ſige saa meget som Forgangs-Beede; thi hvor den gaaer hen, følge de andre Faar bag efter: Saadan en koſter meer end noget andet Faar, og bliver ikke ſlagtet forend den er udlevet, fordi den er til ſtor Nytte, iſær om Vinteren, naar ondt Veir haſtig paakommer: den forer Hiorden imod Vind og Snee i Nattemorke hiem til Gaarden, da Eiermanden ellers kunde miſte alle ſine Faar paa eengang, hvilket og tidt er ſkeet, naar ſaadan en Forreſte-Soyd ikke haver været iblandt dem.

§. 76.

Geeder findes her ikke, og i Almindelighed ſees de kun ſiælden i Island, undtagne nogle Steder i Nordlandet. At Landet har havt fleere af dem tilforn, kan ſees deels af Landsloven, deels af de gamle Hiſtorier. Geeder.

§. 77.

Af Sviin ere her ſlet ingen; thi de faa ſom Compagniets fæ rende Kiobmænd have fort herover, kunne ikke regnes for indenlandſke. At Island har havt Mængde af Sviin i forrige Tider, er ſaavel af Landnama-Saga, Graagaaſen og Jonsbok, ſom af Sturlunga-Saga og andre Hiſtorier beviisligt. Sviin.

§. 78.

Nikur kaldes og med et andet Navn Vatnheſtur og Nennir, fordi den ſiges at opholde ſig i ferſke bundloſe Soer, hvoriblandt regnes en nær ved Illaklif paa Mosfellsheiden. Vi kunne ei gaae dette, endſkiønt i vore Tanker opdigtede Dyr, ſtiltiende forbi, eſterdi dets Virkelighed bekræftes med mange Exempler af den gemene Mand, og desuden er en Tildragelſe om Nikur omſtændelligen indfort i Landnama-Saga (Part. 2. Cap. 19.). I Norge Nikur.

ſkal

skal Almuen, endog i disse Tider, have Indbildning om saadant et Udyr eller Spogelse i de ferske Vande, og det er rimeligt, at Islands første Beboere have hentet denne Meening derfra. Nikur-Hesten skal være overalt lysegraa, og for den største Deel ligne en Landhest: Undertiden skal man have redet paa den, og brugt den en halv Dags Tid til Arbeide. Den skal beblande sig med Landheste, og dens Yngel siges at være et Slags Heste i Island, som (rimeligst formedelst nogen Slags Krillen) faae Lyst til, saasnart de træde i Vand op til Knærne eller Bugen (enten man selv rider eller haver Byrder paa dem), at lægge sig ned og velte sig noget i Vandet. Vandhesten eller Hippopotami i de store Elver i Ægypten og andre varme Lande, som *Rajus* (Hist. Qvadruped.) og de fleeste andre Naturkyndige beskriver ere ganske andre Dyr; og om end disse skulde være af samme Art, vilde de ikke begaae dem i de kolde Luft-Egne, endnu mindre finde Føde i ferske Søer i Island, hvor ingen Urter voxe, som hine dog aleene næres af. Sluttelig bliver Nikur, i det høieste, at ansee ei anderledes end de Slanger og adskillige andre Vidunder, af utroelig Størrelse, som efter det almindelige Sagn, ja nogle haandskrevne Aarboger, ere blevne seete i de største Elver og ferske Søer i Island, hvorom at berette, gives bedre Leilighed paa et andet Sted. Men den første og fornemste Anledning til den vedtagne Meening om Nikur, er uden Tvil den Hændelse, som tidt skeer ved nogle ferske Søer der i Landet, at Isen paa dem i Frostveir, naar Toeveir tilstunder, spændes op i Midten og brister med forfærdelig Bragen, formedelst den Forandring der kommer i den indsluttede og sammentrykte kolde Luft; hvilket selvsamme skeer ogsaa ved endeel Floder, hvor dog aldrig nogen af bemældte Dyr siges at have været.

§. 79.

§. 79.

Af Hunde falde her fornemmelig trende Slags. A) Fiaar-Hundar, det er Fæehunde, er den mindste Art, langhaaret, med smale og korte Been, Rumpen opreist i en Spiral, Snuden liden og spids. De giøre Hyrderne stor Nytte, i det de, efter det mindste Vink, hente Faarene, hvor de see dem oppe paa Fiældene, og jage dem tilsammen i een Hob hos Hyrden. Her findes og meget tæthaarede og krøllede Fæehunde, paa Islandsk Lubbar, hvilke holdes for at være særdeeles nemme til at lære Konster. B) Dyr-Hundar: en større Art, korthaaret, hoibeenet, som ligner temmelig de almindelige Danske Hunde: Disse afrettes til Rævejagt og ere meget fyrige til at forfølge, opsøge og ihielrive disse for Bonden saa skadelige Dyr. C) Dverg-Hundar: de ligne i Skabning den næstanførte Art, og kunne ikke skilles fra den, undtaget derved, at Rumpen er ligesom afhuggen, jævntyk og kun 2 til 3 Tommer lang. Hunde. Canes familiares.

§. 80.

Af Katte findes kun een Art, den samme som i Dannemark: Disse ere her egentligen tamme; dog blive de vilde iblandt, og kaldes da Urdar-Kettir, fordi de opholde dem under Klipper og Steene, som ere nedfaldne fra Biergene: de fange Spurrer og andre Smaafugle. At Kattefkind haver tilforn været iblandt de gangbare Handelsvarer i Island, viiser Graagaasen (Reppsc. Cap. 13.), hvor fastsættes, at en Fresbælg skulde giælde en halv Øre, det bliver 12 Skilling in Specie. I Jonsbogen (K. B. Cap. 6.) anføres Kattefkind som gode Vare, men anslaaes ikke til nogen vis Priis. Katte. Felis Cattus.

§. 81.

Ræve. Af **Ræve** findes her tvende bekiendte Arter, **hvide** (Canis lagopus) og brune (Canis vulpes). De giøre saavel her i Syssel, som andensteds i Island, stor Skade paa Faarene, endogsaa paa de fuldvoxne Beeder, hvilke Ræven saaer fat i Ulden og lader sig slæbe, til Beeden bliver udmattet, da den bider Hul paa Struben og drikker Blodet med tillukte Øine. Naar et hurtigt Menneske kommer over en Ræv, i saadan Tilstand, kan det giærne saae Ræven fat eller slaae ham ihiel med en Steen. Hvis en Ræv hænger sig fast ved en alt for modig og stærk Væder eller Beede, hænder det sig, at den bliver svimmel og slagen til døde, hvorfor man haver nogen Tid efter fundet saadan et Faar med een eller fleere Ræve-Beenrade hængende i Ulden. Om Rævens Trædskhed fortælles her snart utallige Historier, hvormed vi ikke ville opholde Læseren denne Gang. Den som ødelægger et **Gren**, det er en Ræve-Boe, med Han og Hun og Ungerne tillige, saaer af Sveiten eller Bygdelavet 1 Rdlr. Hvordan Ræven ellers bliver fanget, kan man læse i **Horreb. Efterr.** §. 26.

§. 82.

Mus, Mus Musculus. Af **Muus** findes her, og mange andre Steder, alt for mange; dog er man hist og her paa Landet ganske fri for dem. **Skov-Muus** og **Rotter** bliver man ikke vaer i dette Syssel.

§. 83.

Sælhunde, Phoca. Af **Sælhunde** findes adskillige hidindtil ubeskrevne Arter i Island: men i Kiosar-Syssel sees sielden andre, end den almindeligste, som allevegne i Europa er bekiendt, og kaldes paa Islandsk **Land-Selur**. Dette Dyrs Natur, Klogskab og Opmærksomhed omtales i de fleeste Natur-Historier (see **Pontopp.** Norges Nat. Hist.

Hist. 2 Part 5 Cap.). Ellers veed man ikke her i Landet af alle de Mærkværdigheder at sige, som fremmede Skribenter have anfort om disse Dyr; For Exempel, deres indbyrdes Krige, hvorom *Olaus Magnus* (Hist. Septentr.) beretter: samt at de ikke ere bange for Fruentimmer, hvorfor de blive fangede ved Fruentimmer-Dragt i Engelland, hvilket *Childrey* (Brit. Bacon. of York-Shire) fortæller; med andet mere sieldsomt. Sælhunde fanges her kun sielden i Garn, men skydes med Flint, hvorved de ere blevne saa skye, at de meget sielden yngle her. Den gamle Maade at muure op Laatur eller Sælhunde-Boe, det er saadanne Broer, som kunne lokke dette Dyr til at krybe der op og føde sine Unger, er ret mærkværdig; thi Laaterne bleve saaledes dannede, at Fangsten kunde der gaae an efter Behag. De kunne regnes iblandt de glemte Indretninger, som fordum bleve forte til Nytte baade i Island og Norge (see Jonsb. Rekab. Cap. 9; og Froste-Th. Laug Landsl. B. Cap. ult.). Naar vi komme til Vester- og Nordlandet faae vi Anledning at berette eet og andet mærkværdigt angaaende disse Dyr, fordi der findes fleere Arter og større Mængde af dem; og der bliver deres Fangst dreven paa adskillig Maade.

Fugle.

§. 84.

Tamme Fugle, som Høns, Ænder eller andre, have Indbyggerne ikke. At de have været tilforn baade her og andensteds i Landet, og det fra dets første Bebyggelse af, er klart, saavel af Graagaasen og Jonsbogen, som af endeel troeværdige Historier, (f. E. Hænsathoris-Saga, Gettla og Sturlunga-Saga). Tamme Fugle.

§. 85.

Ørnen, Falco Chryſaetus. Ørnen er her almindelig og vel bekiendt: den gior Skade paa Lammene, ja endog vides undertiden at have taget de nyefødte Sælhunde, naar de have ligget paa Klipper ved Stranden, og fort dem bort, en lang Vei, til ſine Unger. Her findes ellers ikke uden een eeneſte Art, ſom undertiden holder ſig oppe i Landet, hvor den fanger nu Lax og Ørreder, nu Ænder og andre ſmaa Fugle; undertiden ſidder den paa Strand-Klipperne og tager til takke med død Fiſk og andre Aadſeler, ſom kaſtes paa Land fra Havet. Forſkiellen paa dens Farve, efter Alderen, er ſaa ſtor, at ſomme Skribenter have giort mange Arter af een (ſee Horrebows Efterretning. §. 39.).

§. 86.

Falken, Falco Islandicus. Om Falken, og adſkillige Maader at fange den paa, har man udførlig Efterretning hos Horrebow (l. cit. §. 41.). At Hunnen er ſtørre end Hannen, og at de graa, hvide, og halv-hvide Falke ere kun Forandringer af den ſelvſamme Art, bliver ſandfærdigen beretted. Falkefangſten er een af Islands ſtørſte Herligheder, ſaaſom derved bringes aarlig nogle (2 til 3) Tuſinde Rigsdaler ind i Landet. I Kioſe- og Guldbringe-Syſſeler have kun faa Falke deres Reeder: Man meener iſær, at de have aftaget, ved det de Danſke Reiſe-Falconnerer have havt den Sædvane, at ſlaae de til dem bragte Falke ihiel, ſom enten vare for gamle, havde faaet Fiædrene brudte, eller vare i andre Maader ſaaledes komne til Skade, at de ikke kunde antages, og det for at forebygge, at de ikke ofter fulde bringes til dem. Dog kunde diſſe Fugle vel endda have ynglet; de giorde ellers ingen Fortræd, undtaget, at de, hvis de bleve ofte fangne, kunde giøre Falkefængerne mismodige, ſaafremt

de

de ſkulde miſte dem uden Vederlag. Dette Spørsmaal blev bragt for Landstinget Aar 1651 af Henrich Bielke, ſom den Tid var Befalingsmand over Island; og da beſluttet, at ſaadanne Falke burde ikke ihielſlaaes for foranførte Aarſags Skyld, hvilket kommer overeens med Lands-Loven.

§. 87.

Ravnen, Corvus, Corax.

Ravnen er den bekiendteſte Fugl her og andenſteds paa Landet, baade for dens ſtore Mængdes Skyld, og tillige fordi den er ſaa tam, at den gaaer daglig om Vinteren hiemme ved Gaardene for at ſøge ſin Føde: den er i Skabning ſom den almindelige Ravne-Art paa andre Steder, undtaget, at den ſynes at være ſtørre: den er ogſaa langt meere driſtig og behændig i at hente ſin Føde, endog iblandt Hunde og Katte. Den er meget ſkadelig for Fiſk, Kiød, og Kreaturer, allerhelſt for Faar, om Foraaret; thi dem luurer den paa, imedens de føde, og ſtrax i det Lammets Hoved kommer frem, hugger Øinene ud; ſkaaner heller ikke Moderen ſelv, medmindre den er i Stand til at forſvare ſig. Hvor Eder-Fuglen lægger Æg, paſſer den paa, jager dem bort af Reeden, hugger Hull paa Æggene og drikker dem ud. Den ſkaaner heller ikke Heſte, ſom gaae paa Marken, hvilke paa lange Reiſer pleie at faae Saar og Bylder paa Ryggen; de kunne da ikke blive denne Tyran qvit, medmindre de løbe frem og tilbage eller velte dem jævnligen. Ravnens Vittighed er ellers allevegne i Island bekiendt; den holdes endog for at overgaae alle andre Fugle deri. Naar en Ravn kommer andenſteds fra flyvende høit oppe i Luften, og man hører ham ſkrige, kan man fornemme paa ham, om der er noget Aadſel i Nærværelſen, da opmærkſomme Bønder eller Hyrder ſee efter hvor den flyver hen, for at vide om der er nogen

Heſt eller Faar, af deres, omkomme. Den gemeene Mand har i Særdeleshed høie Tanker om denne Fugls Klogſkab, meenende at den veed, ei alene de Ting, der ſkee langt borte, men endog de tilkommende, og iſær naar nogen ſkal døe i Naboelavet, da Ravnen (hvilket iblandt træffer ind) ſætter ſig paa Kirke-Taget, og flyver omkring paa Kirkegaarden med idelig Skrigen, underlige Ophævelſer og jævnlig Forandring i Lyden. Om een eller anden lærd og klog Mand have de havt de Tanker, at de forſtode Ravne-Sproget, og at de kunde deraf vide ſkiulte Ting. Almuen holder for, at Ravnen lægger Æg 9 Nætter for Sommerdag (§. 39.), hvilket noget nær er ſandt; dog hvis Vinteren da ikke er til Ende, og der vil falde Snee og Froſt, gior Ravnen ſig et godt Maaltid af ſine egne Æg og forlader derpaa Reeden, hvoraf Bonden ſpaaer ſig et haardt Foraar. Dens Æg og Unger ødelægges dog, hvor man kan komme over dem; og naar Ungerne have nogen Bræk, eller falde for tidlig ned af Reeden, ſaa at Ravnen ikke kan føre dem didhen igien, da æder han dem ſelv op. Naar der er haard Vinter pleier den eene Ravn at æde den anden, ſom kan være ſkudt, eller ihielſlagen paa nogen anden Maade. Det ſaakaldte **Ravne-Ting** er allevegne bekiendt i Landet. Naar Ørnen flyver nogenſteds forbi, ſamles gierne Ravnene for at giøre den Selſkab; og hvor den ſætter ſig, ſtille de dem op rundt omkring, dog nogle Skridt fra Ørnen, af hvis Agtpaagivenhed de tidt benytte ſig. Ligeledes hvis Ørnen foreſinder en død Heſt eller andet ſlags Aadſel, da ſtaaer den midt derpaa, men Ravnen kommer den aldrig ret nær. Det er ellers beſynderligt, at endſkiønt Ravnene om Foraar og Høſt ſøge Føde hvor de kunne, ſaa dog, naar det lakker imod Vinteren (ſidſt i October-Maaned) ſkiftes de, til hver Gaard

et

et vist Tal, 2, 6, 10 eller flere, ligesom den kan være stor eller folkerig, og blive der om Vinteren. Hvis der da imidlertid kommer nogen fremmed Ravn, jages den strax bort med samlede Kræfter. Disse og flere deslige Ting, berettes ikke alene efter almindeligt Sagn, men efter eget Diesyn og Erfaring.

§. 88.

a) Af de egentligen saa kaldte Vildænder ere her eendeel Arter. De skydes her, især om Vinteren, og om Sommeren samler man deres Æg. Ænder.

b) Æderfuglen (Anas Mollissima) tager meget af, saavel her i Kiosar- som i Guldbrynge-Syssel, formedelst den skadelige Misbrug, hvilken saavel Landets Indbyggere som Fremmede øve, med at skyde den. Især er det skadeligt om Sommeren og Foraaret, og uden Modsigelse tvertimod Landsloven (see Landsleie-Balken Cap. 57.). Den er ellers ikke behagelig at spiise; men dens Æg ere ret gode, og Æderduunens Værdie er overalt bekiendt. Æderfuglen.

c) Om Svanen (Anas Cygnus) ville vi aleene erindre dette, i Anledning af Merc. Dan. for Aaret 1754 pag. 172, at deres Sang om de lange og morke Vinter-Nætter, (dog ikke just ved Midnatstiden), naar de flyve igiennem Luften i Hobetal, er den allerbehageligste, og ligner meget Violin-Stemme; dog er den endnu høiere. Een pleier kun at synge ad Gangen, som i et maadeligt Aandedræt; der er kort Tid imellem enhvers Lyd, ligesom de svarede hinanden. Svane-Sangen om Natten betyder gierne Toeveir, som pleier at komme efter een, eller længst to Dage; hvorfor denne liden Natte-Uroe er desto meer behagelig for Islænderne i haardt Frost- og Sneeveir. Svanen.

d) Om

Helsingen. d) Om Helsingen eller Bernicla haver man her i Alminde-lighed den samme Meening, som andensteds i Europa, nemlig, at den kommer ud af den bekiendte Concha Anatifera. *Worm* i hans Musæo (Lib. 3. cap. 7. pag. 256.) fremfører artige Meeninger om disse Testacea, som vi, for at undgaae Vidtløftighed, ikke ville igientage eller domme om paa dette Sted, endskiønt denne store Mand siger ikke sin Meening om dem. Hans Figur passer sig ikke paa den i Island bekiendte Art, men heller paa Podicipites (eller som andre kalde den Podicipedes) Auctorum. Men det er nu beviist af adskillige nye Skribenter, at Helsingen ligesaavel som andre Fugle, udklækkes af Æg, og lægge Æg baade i Engelland og andre Steder (see *Hills* Nat. Hist. Tom. 3. Part. 5.). I Island have vi tvende tilforladelige Beretninger af dem, som selv have skudt disse Fugle, og fundet fuldvorne Æg i dem.

§. 89.

Skarfen. Iblandt mangfoldige andre Arter af Land- og Vand-Fugle, som her ere at finde, anføres kun Skarfen (Pelecanus Carbo): Af dem findes trende Arter eller Forandringer, hvilke leve iblandt hinanden, og bruge næsten samme Levemaade. Den nævnes her kun i Hensigt til den særdeeles Maade, som Indvaanerne paa Kialarnæs fange den paa; nemlig denne: Om Vinteren, naar der gaae stærke Brændinger med Blæst og Kulde fra den Kant, som er lige imod de steile Strand-Klipper, hvor denne Fugl haver sit Tilhold om Natten, blive samme Klipper, af Drive-Søen, som strax bliver til Jis, saaledes overtrukne, at Skarfen ikke kan sidde derpaa, eller sove: derfor flotter den høier op paa Græsset, sidder der og sover tryggelig. De nærboende Folk tage da denne Leilighed i Agt, komme med Garn, træde sagte til, og slaae Garnet over

saa

ſaa mange af Fuglene, ſom ſidde i en Hob tilſammen. Kiodet ſpiiſes ſaavel af Fremmede ſom Indfødde, endſkiont det ikke er ganſke frit for trannet Smag; dog er ſtor Forſkiel derpaa efter Alderen, iſær hvis Skindet bliver aftrukket, da ſaadan en ung Skarf holdes for at være meget velſmagende. Vi have endog hort Fremmede ſætte dem i Ligning med kalekutiſke Høns, i Henſeende til Kiodets Smag og Udſeende, iſær af Graa-Skarfen. Videre ſee Norges Nat. Hiſt. p. 155. ꝛc.

Fiſkene.

§. 90.

Hvalfiſke ſees meget ſielden inde i Kolleſiorden, undtagne de Hvalfiſke.
mindſte Slags Rovfiſke, Marſvin og Springere; men i Hvalfiorden, ſom er 5 Miile lang, men een Miil og mindre breed, findes adſkillige Slags Hvalfiſke, om Foraaret og Sommeren, hvilke kunde ligeſaa læt ſluttes her inde og jages paa Land med Steen-Kaſten, ſom i Veſtfiordene, hvis Indvaanerne vare vante til at gribe dem an med ſamlede Kræfter.

§. 91.

Lax, Salmo nobilis Auctorum, (ſee *Artedi* Piſc. Geſ. 9.), Lax.
er allevegne bekiendt under dette Navn. Den fanges baade i Heller-Aa, (ſom er Grændſe-Skiellet imellem Guldbrynge- og Kioſe-Syſſel), og i Korkolfſtade-Aa noget lidet deraf; men i Lax-Aa (i Kioſe-Syſſel) falder den baade ſtor og i temmelig Mængde (§. 8.). Paa det førſte og ſidſte af diſſe Steder fanges den ved Laxe-Kiſter, hvilke beſkrives i Horreb. Efterr. §. 70. Ellers drives dog Fangſten fornemmelig i Heller-Aaen, ſom hører Hans Majeſtæt til. Den Tid Laxen førſt beſoger Elven, ſidſt i Maii-Maaned, er den

ganske uden Spætter, hvilke den først faaer i det ferske Vand. Her fanges ogsaa Sio-Reidur (Trutta tota Argentea *Kleinii*) fornemmelig i Vigerne ved Stranden hist og her; ihvorvel denne skionne Fangst aldeles ikke bliver benyttet eller dreven, som paa Nordlandet. Endeligen kommer i Julii-Maaned den tredie Art kaldet Lax-Unge, hvilken er *Artedi* Piſc. Gen. 9. Species 2. Salmo minor. Lax fanges ogsaa i Heller-Aa med Lyster og Angel, hvilket sidste Middel dog er besynderligt, fordi denne Fisk trækkes snart aldrig op af Soen; Til Lokkemad bruges Maddiker og Kiød. Undertiden holder Laxen sig Vinteren over i Elven under Forsen; og naar Isen efter stærk Frost, ved hastig paakommende Blæst og Regn, brækkes op, slaaes Laxen tidt ihiel af Is-Stykkerne og føres af Strømmen ned til Bad-Stederne. Hamus mandibulæ inferioris hører egentlig Han-Laxen til, som derfor ikke bliver nogen særskilt Art. Sælhunden, som flittig besøger Mundingen af Aaen, gior her tidt og ofte Skade paa Laxefangsten.

Om Fiskeriet.

§. 92.

Hvorvidt her mældes om samme.

Angaaende denne Post, kunne vi henviise Læseren til Horreborws Efterr. §. 55., især saavidt Værtiden og Fiskefangsten angaaer, fordi den findes sammesteds udførlig beskreven. Vi nævne kun paa dette Sted, hvad der er besynderligt ved hver Egn.

§. 93.

Om Kialarnæs især.

Paa Kialarnæs varer Fiskeriet Aaret omkring: der bruges kun smaa Baade, de største Fiskafar, det er til 4 Mand; de mindste til 1 Mand, hvilke ere farlige nok at fiske med naar Soen er uroelig. Her bruges ellers ligesom andensteds i Landet, ikkun korte

Aarer; thi hver roer paa sin Side, og kan i Nødsfald tage een Aare i hver Haand og føre et Firemands-Far, ja endog en større Baad i stille Vær.

§. 94.

Gammeldags Baade.

At sidstbemældte Maade haver været den ældste her i Norden, kan man tydeligen see af adskillige Historier, at forstaae om mindre Baade, hvilke vare lange, dybe og smalle. Ellers kunde det ingenlunde lade sig høre, som dog saa tidt fortælles om de gamle Helte og Kiæmper, at de have ført 6 og 10 Mænds-Far, og dog ikke været større end andre Folk. Et klart Beviis paa, at der kun have roet 2 paa een Baad, den eene foran i Baaden, den anden bag i, og hver brugt 2 Aarer, haves i Edda, hvor Thor roede med Jætten Ymer for at fange Midgards-Ormen; et andet giver Grettis-Saga 43 Cap., hvor der roede 3 paa samme Maade.

§. 95.

Fiskerbaadenes Tilbehør.

Seilene have Indvaanerne paa Kialarnæs af et Slags tyndt og flint Ulden-Tøi, som væves omtrent paa samme Maade som Lærred. Dette Tøi bruge Bønderne i Island ofte til Skiorter, og er det bekiendt under Navn af Lenskiæfte. Der bruges kun eet eeneste Seil paa hver Baad, og er ¼ Deel smallere oven end neden til. Masten er ulige lang; dog skal den være efter den sædvanligste Forhold ¾ Deele imod Baadens Længde. Oven i den er et lidet Hiul med Tov i, for at trække Seilet op og ned. Masten sættes fast i een af de forreste Roerbænke, og bindes med et Tov til Forstavnen og Siderne. Roeret sidder i tvende Hængsler med et Tverbræt bag paa, hvori Roerbaandet (paa Islandsk Stiorn-Taumar) er hæftet: det bruges her i Steden for Roerpind. Men i Steden for Anker bruges en rundagtig haard Steen med Hull

paa i Midten, hvorigiennem en Træaxel gaaer, for at holde Tovet og hæfte i Grunden.

§. 96.

Fisker-Reedskaber.

Naar man saaledes drager ud paa Fiskerie, skal hver een paa Baaden have sin **Fisker-Linie**, **Medekrog**, **Mading** og **Fisker-Kniv** (paa Islandsk Sax), og desuden være forsynet med tætte **Søeklæder** (see §. 50. og Horreb. Efterr. §. 94. Enhver fanger med sin Linie, og trækker op saa mange Fiske som han kan, til fælles Nytte og lige Deeling, da der ellers kunde blive stor Forskiel paa Lykken. Den som eier Baaden faaer ogsaa en lige Deel, endskiønt han ikke er med.

Hvorledes Fisken deeles.

§. 97.

Hvad Slags Fisk her sanges.

Foruden **Torsken**, som her er den almindeligste Fisk, fanges her ofte **Helleflynder** og **Rokker**, samt smaa Haaer. Den første Slags er meget god til Spiise, men de to sidste Slags søges fornemmelig for Leverens Skyld, hvilken giver den beste Slags Tran. Om Høsten og langt ud paa Vinteren fanges smaa **Flyndre** med besynderlige, dertil indrettede, Angler, som hænge 2 og 2 paa en Tverpind af Jern. Denne Fangst falder nær ved Landet, sielden længer end ½ Deel Miil borte; men den store Torsk og andre Fiske søges 1, 2 til 3 Miile uden for. **Tirlingen**, eller retter Thirstlingen, paa Islandsk **Thirstlingur**, er ikke andet end smaa Torsk, og af samme Art som den almindelig bekiendte Torsk: Den røde **Tirling** kaldes **Thara-Fiskur**, fordi den har sit Tilhold, hvor der voxer Thang og Thare paa Søekanten. Den er giævne heirød og rødspættet paa Bugen, og er kun en Forandring. Fiskeriet er elers, i Almindelighed at tale, ikke saa besværligt paa Kiularnæs, som andensteds paa Sønderlandet.

Andre

Anore

TAB. XI.

pag.

Fig. 1. 2. Canter
Fig. 9. Hirudin

pag. 69.
§. 90a. 11.

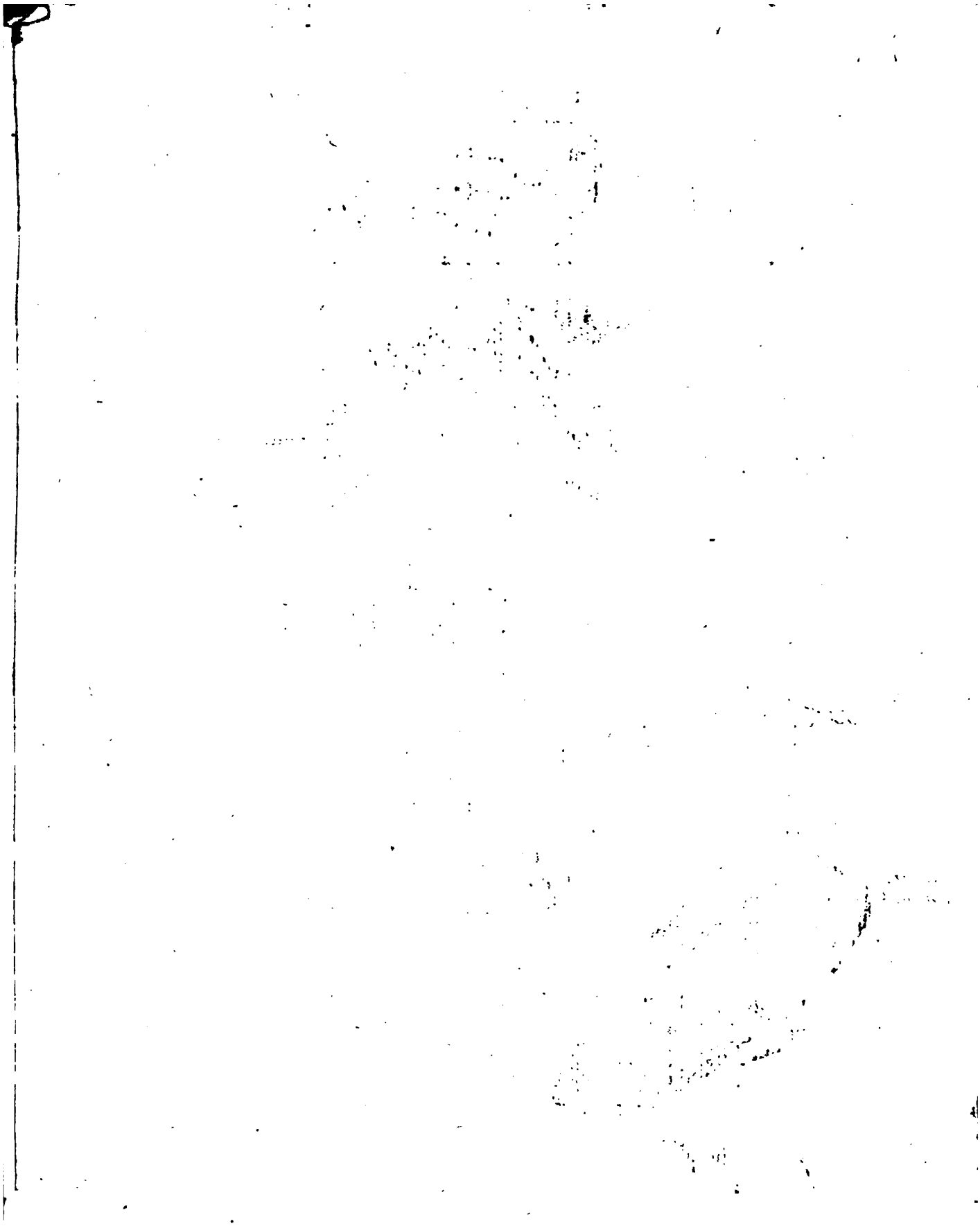

Tempel, hvilke dog ikke ere betydelige; men saa meget er vist, at den blev bygget her, ved den Tid, da Helge Biola, en Frænde af Ingolf, Islands første Beboer, levede, henved Aar 888. Thorsteu Ingolfsson lod paa dette samme Sted sætte og holde et almindeligt Landsting. Men ved Aar 928, da den saa kaldte Ulfliots-Lov blev vedtagen over heele Island, forflottede man samme Landsting til Thingvalle ved Øxeraa, hvor det haver staaet til nærværende Tid (see Are Frodes Sched. Kialnæsinga-Saga, og Landn. Saga Part. 1. Cap. 9. 11. og Part. 4. Cap. 7.).

§. 112.

Den første Kirke paa Esiuberg.

Gaarden Esiuberg, hvilken staaer ved Roden af Esian, kort fra Hof, tilhører nu Hans Majestæt. Ligesom der blev bygget paa Hof den første og fornemste Afguds-Tempel, og Landstinget sat sammesteds; saa blev og paa Esiuberg ved samme Tid bygget den første Kirke af Orlyger Rapson. Denne Mand var underviist i den christelige Troe af en hellig Biskop paa Sydøerne, ved Navn Patrek eller Patricius, hvilken skiænkede Orlyger, da han skiltes fra ham, Tømmer til en Kirke, som han skulde bygge i Island; og eftersom han vidste, at hverken der eller i Norge var nogen Præst eller viede Ornamenter at faae, da lod han ham tage viet Muld med, for at lægge Kirkens Grundvold paa, og en Jernklokke, hvilken berettes at være falden ud af Skibet i Faxefiorden, men ved et Mirakel opkastet igien af Havet, paa Strandbredden nær ved Esieberg. Orlyger landede først paa Vesterlandet, i Patreksfiord, som han kaldede saaledes Patrik til Ære; men Kirken paa Esieberg blev, efter Biskens Raad, tilegnet den hellige Columbyllo, som uden Tvil skal være den Irlandske Columbanus Presbyter, hvilken ved Aaret 562 skal have omvendt Picterne til den

proboſcide breviori Coriacea, regnes af *Hill* iblandt Mytulos, og ſynes at være den ſamme, ſom den *Linnæus* anfører i hans Reiſe over Westgöthaland den 17 Julii. Dette Hav-Dyr findes i en ubeſkrivelig Mængde i Hvalfiorden, hvor dets Skaller kaſtes op paa Strandbredden i Hobetal. Det bruges ikke af Indbyggerne til nogen Nytte, ſkiønt det er en god og ſund Spiiſe.

§. 100.

Hav-Snegel, Kudungur. Hav-Snegel, Domiporta, paa Islandſk Kudungur eller Kufungur og Kongr, er Cochlea acuminata volutionibus transverſalibus 6 ad 7, longitudinalibus 9 ad 10. Den kommer nær til Num. 8. i *Linnæi* Westgötha Reſa p. 200. De Norſke kalde ellers Hav-Sneglene Konger, Konunger, og Kukelurer, (Norg. Nat. Hiſt. Tom. II. cap. 7.). Af dem falde mange Arter og Forandringer; men de benyttes ikke, fordi Indbyggerne holde dem for uædelige. Det almindeligſte og ſtørſte Slags af dem kaldes Ere-Kongur og Bobbe, hvilket er en behagelig Spiiſe for dem ſom boe paa Øerne i Breedefiorden.

§. 101.

Mytulus, Kræklingr og Ada. Den gangbare Muſkling kaldes Kræklingur; men en anden og lange ſtørre Mytulus, paa Islandſk Ada, falder her i god Mængde, og ſynes at være de Norſkes Storſkiæl: Den ſamles her ved ſtørſte Spring og bruges til Mädding for Fiſk. Begge diſſe Arter ere en ſund og behagelig Spiiſe, dog benytter man ſig ikke deraf uden i haarde Aaringer.

Inſecter.

Insecter.

§. 102.

Her ere kun meget faa Insecter bekiendte paa Landet, men derimod findes desto fleere i Soen. Vi ville kun ved denne Leilighed anfore to Arter som kunne tiene i Husholdningen. Insecter.

§. 103.

Krabbe eller Margfætla. Den falder her i Mængde, og er den selvsamme Art, som spiises i Dannemark under dette Navn. Den holdes for uædelig, ei aleene af Indbyggerne i Kiosar-Syssel, men og andensteds paa Landet. Men vi have, saavel med Kudungen som Krabben, nogle Gange forsøgt, om det var saa, og erfaret med Fornoielse det som var tvert imod. Krabbe eller Margfætla.

§. 104.

Fiøru-Madkur (Lumbricus marinus papillis dorsalibus geminatis setigeris Faun. Svec. 2074). Den er uden Tvil den samme, som med stor Fordeel bruges til Madding i Norge, og ikke mindre i Engeland, til Deal og fleere Steder (see **Kalms** Resa Tom. 2. den 7 Aug. 1748).; den kaldes sammestedes **Logworm.** Den anforte Skribent beraaber sig paa Faun. Sv. 1270, og desuden kommer den overeens med *Linnæi* Beskrivelse i hans Westgötha Resa p. 189. Dens Nytte er den selvsamme i Island, nemlig: at den opgraves af Strand-Leeret og bruges til Madding for Fiske. Hvor den er under om Ebbetiden, der ligge smaa Dynger oven paa Grunden, bestaaende af spiralformet fiint Leer, hvilket egentlig er dens Ureenlighed. **Tialderen** eller Hæmatopus veed at soge den med sit lange Næb, uagtet at Fiære-Madiken, saasnart den mærker Ufred, kan i en Hast trække sig en halv til en heel Alen Fiære-Madik.

ned

ned i Leeret. Indbyggerne bruge en lang og smal Jernspade, hvormed de i en Hast fore Leeret op, og tage Ormen derudaf.

Dette Syssels Mærkværdigheder i ældre og nyere Tider.

I. I Henseende til Landet og dets Natur.

§. 105.

Skove i forrige Tider.

Adskillige af Landets Historier vidne, at der haver været saa megen Skov i Kiosar-Syssel, da det først blev bebygget, at de nye Indvaanere maatte hugge den op hist og her for at sætte deres Boepæle. Det gamle Skrift **Kialnesinga-Saga**, skiønt ei frit for adskillige Fabler og Urigtigheder, især i Hensigt til Tidsregningen, kan dog i denne Post ikke forkastes; thi det som der berettes om de Steder, hvor Skoven blev oproddet, er deels meget omstændeligt, deels kommer det og overeens med de end i Dag bevarede gammeldags Navne, f. Ex. **Brautarholt** og fleere. Om **Bryniedalen**, som ligger ved det inderste af Hvalfiorden, kort Norden for Kiosen, kan sees af **Landnama-Saga**, at den haver været bevoxen med Skov, hvoraf **Blaaskogsaa** haver faaet Navn (l. cit. Part. I. Cap. 12.). I **Botn**, en Dal paa hin Side af Fiældet, Norden for Bryniedalen, hvor Birke-Krat endnu voxer, skal ved de Tider være fundne saa store Træer, at deraf blev bygget et Skib, som gik til Norge, og tog sin Ladning ind ved en Strand-Klippe der i Nærværelsen, som af samme Aarsag blev kaldet **Hladhamar**, hvilken Klippe de nærboende Bønder end i Dag vide at nævne og fremviise for Reisende. Dog kan tviles, om **Landnama-Saga** (l. cit.) er rigtig i denne Sag, med mindre der have voxet fleere Slags

Slags Træe end Birk, især Eeg, hvorom de fra Vesterlandet til Videnskabernes Selskab bragte Lithophylla, give nogen Formodning.

§. 106.

Torven (§. 5. 18.), som opgraves af Jorden i dette Syssel, viiser, at der haver været Birk paa de Steder, hvor nu slet ingen Birke-Skov er at finde. Og et stort Skreedfald (§. 5. 3.), som skeede i Esian for nogle Aar siden, bevidner allertydeligst, at her haver staaet en skion Skov i forrige Tider, som Kialnesinga-Saga (Cap. 2.) beretter. Vi have seet i dette Skredfald, med Forundring, store Stumper af Birke-Træer, hvis Lige nu ikke findes, hverken i Husafells eller Fnioskadals Skove, som dog ere de allerbeste af de tilbageblevne paa Landet. Videre om samme.

§. 107.

Aarsagerne, hvorfor de Islandske Skove ere gangne under, ville vi anføre ved en anden Leilighed i dette Verk.

§. 108.

Til dette Syssels Mærkværdigheder regnes ogsaa Hvalvatn, en ferst Soe paa Botnsheide, som siges at have faaet Navn af et Beenrad af en Hvalfisk, som der skal være fundet. Den gemeene Mand foregiver, at der endnu sees ved bemældte Soe et overmaade stort og svært Hvalbeen; og da det ligeledes er blevet berettet fra endeel fremmede Steder, at der skulde være fundne deslige Levninger fra Syndfloden, have vi ikke kundet gaae Hvalvatn ganske stillende forbi. Vi have ikke været paa Stedet; men tvende fornuftige Mænds Forsikkringer kunne være nok til at overtale os til at troe, at den foregivne Mærkværdighed er kun en Steen, overgroet med Mos. Hvalvatn.

§. 109.

Jordbrand. Den vidtloftige Strækning Mosfells-Heide viiser ikke, ved første Diekast, nogen Omtumling af Jordbrand; men et bekiendt Sted paa Landeveien til Althinget, kaldet Illaklif, som bestaaer af store Hraunsteene (§. 26.), er meer end nokſom overbeviſende derom. Dog er denne Tildragelſe meget gammel, og riimeligſt ældre end Landets Beboelſe.

§. 110.

En ubekiendt Virkning af samme. I hvor agtſomme og flittige Islænderne end have været i at optegne alle Fædernelandets mærkværdige Tildragelſer, iſær hvad Jordbrande og Ildſprudninger angaaer, finder man dog hiſt og her Spor til nogle, ſom man veed at være ſkeete efter Landets første Beboelſe, og ſom dog have undgaaet deres Opmærkſomhed. Hid henhører den Ildſprudning, ſom Biſkop Giſle Oddſon beretter i ſin Collectione Mſta ad Hiſt. Nat. at have tildraget ſig i Aaret 1340, i den Fiælderad, der ligger Sønden for Mosfells-Bygden: Diſſe Fiælde ere meget forbrændte og forrykte ved Jordbrand, ſkiønt ingen af de gamle Aarboger, ſom dog tale om adſkillige andre Hændelſer i dette Aar, mælde om denne. Men efterſom Underjords-Ildens forſkrækkelige Virkninger yttrede ſig meeſt i Guldbrynge-Syſſel, iſær paa Reykenæs, hvorhen Lavafloden ſtrømmede, ville vi ikke tale meere herom paa dette Sted.

II. Andre Mærkværdigheder i Henſeende til Indbyggerne.

§. 111.

Det første Landsting paa Kialarnæs. Paa Veſter-Siden af Kialarnæs ſtaaer end i Dag en Selveier-Gaard, kaldet Hof, hvor man viiſer Levninger af en Afguds-Tempel,

Tempel, hvilke dog ikke ere betydelige; men saa meget er vist, at den blev bygget her, ved den Tid, da Helge Biola, en Frænde af Ingolf, Islands første Beboer, levede, henved Aar 888. Thorsteu Ingolfsson lod paa dette samme Sted sætte og holde et almindeligt **Landsting**. Men ved Aar 928, da den saa kaldte Ulfliots-Lov blev vedtagen over heele Island, forflottede man samme Landsting til Thingvalle ved Øxeraa, hvor det haver staaet til nærværende Tid (see **Are Frodes** Sched. **Rialnæsinga-Saga**, og **Landn. Saga** Part. 1. Cap. 9. 11. og Part. 4. Cap. 7.).

§. 112.

Den første Kirke paa Esiuberg.

Gaarden Esiuberg, hvilken staaer ved Roden af Esian, kort fra Hof, tilhører nu Hans Majestæt. Ligesom der blev bygget paa Hof den første og fornemste Afguds-Tempel, og Landstinget sat sammesteds; saa blev og paa Esiuberg ved samme Tid bygget den første **Kirke** af Orlyger Rapson. Denne Mand var underviist i den christelige Troe af en hellig Biskop paa Syderøerne, ved Navn Patrek eller Patricius, hvilken skiænkede Orlyger, da han skiltes fra ham, Tømmer til en Kirke, som han skulde bygge i Island; og efterdi han vidste, at hverken der eller i Norge var nogen Præst eller viede Ornamenter at faae, da lod han ham tage viet Muld med, for at lægge Kirkens Grundvold paa, og en Jernklokke, hvilken berettes at være falden ud af Skibet i Faxefiorden, men ved et Mirakel opkastet igien af Havet, paa Strandbredden nær ved Esieberg. Orlyger landede først paa Vesterlandet, i Patreksfiord, som han kaldede saaledes Patrik til Ære; men Kirken paa Esieberg blev, efter Biskops Raad, tilegnet den hellige Columbyllo, som uden Tvil skal være den Irlandske Columbanus Presbyter, hvilken ved Aaret 562 skal have omvendt Picterne til den

christelige Troe. Samme Orlygers Efterkommere, som boede lang Tid efter paa Esiuberg, bekiendte den christelige Troe og holdte Columbanum for deres Skytshelgen, endskiønt de ikke vare døbte. (See Landnama-Saga Part. 1. Cap. 12. og Kialnesinga-Saga Cap. 1. seqq.).

§. 113.

Baards Huule.

Baardar-Hellir eller Baards Huule gives almindeligen ud for en af Alderdommens mærkværdigste Levninger; thi den Kiæmpe eller Halvgud Baarder Snæfellsaas, skal have havt sit Ophold og Forsamlinger med andre Kiæmper i bemældte Huule, hvorom og tales i Baardar-Saga; men siden ingen af de troeværdige Historier mælder det ringeste om denne Mand eller hans Bedrifter; saa bliver dette heele Skriftet til intet, da det desuden indeholder mange Urigtigheder, baade i Henseende til Tidsregningen og adskillige Konger og berømte Mænd, om hvilke der tales, ligesom de skulde have levet paa samme Tid som Baarder: Den er dog bleven for nogle Aar siden trykket paa Holum, som troeværdig, og Arngrim Jonsen, samt Jonas Ramus, have anført den som tilforladelig. I Aaret 1755 besaae vi denne Huule: den ligger i en Klippe af graa-brunagtig Sandsteen, paa Bredden af Bymiedals-Aae, temmelig viid og breed, men neppe over 6 til 7 Fod i Høiden.: Inde i Huulen findes overalt udskaarne Navne og Rune-Bogstaver, som dog ikke ere af nogen Elde. De Reisende i Island pleie saaledes at betegne deres Navne, hvor Sandsteen-Huuler og Klipper staae ved Veien, samt at sætte Aarstallet derhos. Nu bruges Baardar-Hellir til Faaresiøe, hvoraf det kommer, at den er i saa mange Aar bleven opfyldt af Mog og Flyvesand, hvorved den haver tabt meget af sin Høide.

Bruge-

Brugelige Havne.

§. 114.

Hvalfiardar-Eyre ligger paa Norder-Siden af Kialarnæs ved Hvalfiord, hvor der er en god Havn, hvilken Landets Historier og Aarboger bekræfte at være bleven brugt saavel i de ældre som mindre Tider til Beseiling og Handling. Hvalfiords-Øre ligger meget smukt og beleiligt for Handelen: Grunden er hvid-sandig, og liige for gaaer Fiorden i en Bugt til Vending for Skibene. Hamborgerne have handlet derpaa, og de Danske Handlende besøgde den sidste Gang i Aaret 1680. Hvalfiardar-Eyre.

§. 115.

Leyne-Vogar i Esiebergs Tinglav og Kollefiorden, er et bekvemt Liggested for Skibe, men meest blevet bekiendt ved det at de Handlende paa Holmens Havn flyttede derhen (1 Miils Vei) med Skib og Gods, Aar 1627, den Tid de barbariske Soerøvere vilde giort Landgang paa disse Kyster. Stedet er sikkert i Henseende til Grunden, Dybet og alle Slags Vinde, thi Soen er der alle Tider stille, hvorfor der ei gaaer nogen Brænding. Leyne-Vogar.

Vester-Island.

Borgarfiords-Syssel.

§. 116.

Om dette Syssels Deeling.

Under dette Navn forstaaes Borgerfiorden eller det Bygdelav, som i Kong Magni Lov Jonsbogen (Thingf. B. Cap. 2.) kaldes Thveraar-Thing, og horde den Tid, som ellers tilforn, til Islands Vester-Fierding. I de seenere Tider er det blevet deelt i tvende Parter eller adskilte Syssler, nemlig Sønden og Vesten Hvitaa, hvilken Flod nu omstunder, tillige med Fiorden uden for, antages for Sønder-Islands Grændse-Skiæl imod Vesten; saa at den eene Part, som nu fornemmelig kaldes Borgarfiords-Syssel, regnes hen til Sønderlandet, men den anden Part Myre-Syssel til Vesterlandet. Naar denne Deeling er skeet, eller at den er fastsat ved nogen Lov eller offentlig Anordning, have vi ikke fundet; men rimeligst er, at Lavmændene have i de nyere Tider deelet Lavdømmene saaledes imellem dem, og derved er da den Sondre Part af dette Syssel lagt til Sønderlandet *). Dette kan man med Vished sige, at Aar 1676, da Jon Vigfussen (som siden blev Biskop paa Holum) var bleven sat fra Sysselmands-Embedet i Borgarfiords-Syssel, blev det deelt imellem Lavmand Sigurd Jonsens Fræn-

*) 1638 var det deelt; men om det var den første Gang, eller om det ei siden efter haver været samlet igien i nogen Tid, derom vide vi intet.

Frænder, ſaaledes at hans Søn Jon Sigurdſen fik den Veſtlige Part, men hans Broder Gudmund Jonſen den Sydlige.

§. 117.

I Aaret 1753 havde vi gierne ønſket at begynde Reiſen be- Reiſen.
tids; men de haarde Aaringer, baade den Gang og al den Tid vi opholdte os i Island, giorde Heſtene udygtige til Reiſen, indtil midt ud paa Sommeren. Den 1 Auguſti komme vi endelig til Grændſerne af Borgarfiords Herred, og anvendte da de næſtfølgende 14 Dage paa at beſee og reiſe over ſamme, iſær den Sydlige Deel, hvorfra Veien faldt til Veſtfiordene. Aaret derefter nemlig 1754, da vi reiſte til Veſter-Jokkelen, beſaae vi atter begge Parter, dog iſær den Veſtlige, fra den 10 til 18 Junii. Og endelig, Aar 1755, paa Reiſen til Nordlandet, faldt Veien over Borgarfiords-Dalene, eller de Egne af Sønder-Parten ſom ligge nærmerſt ved Fiældet. Desuden beſaae den eene af os i Aaret 1757 Akrenæs, Reykholts-Dal og Veſter-Skardsheide, med videre.

Borgarfiords-Syſſels Strækning og Beliggenhed.

§. 118.

For nærværende Tid ere Borgarfiordens Grændſer mod Søn- Grændſerne.
den, **Botnsaa** og **Hvalfiorden**; men mod Veſten, eller retter at ſige mod NV., **Hitaraa**. **Borgarfiorden** gaaer midt ind i Landet, fra SV. til NO., over 2 Mile lang. Den ſtore Elv **Hvitaa** falder i den med en breed Munding og foroger noget dens Længde. Hvor Fiorden er breedeſt imod Aabningen, er den vel ½ til ¾ Miil; men Vandet er lavt og Bunden leeragtig, og bliver

for

for en stor Deel tor ved Ebbe-Tiden. Om denne Fiord er værdt at agte, at Hvalfiordens Storrelse, paa de nyeste Islandske Land-Charter, regnes knapt 1 Fierdepart imod Borgarfiorden, da Hvalfiorden dog er 5 Mile lang og 1 til 2 Mile breed.

§. 119.

Storrelsen. Syssélets Længde, fra SV. til NO. at regne, nemlig fra Borgarfiordens Aabning, eller Pynten af **Akranæs**, til **Arnarvatns-Heide** Norden for **Fiskevatn**, (det er at sige, midt paa Fiældet imellem Hunavatns- og dette Syssel), bliver 14 Mile; Bredden, fra Hvalfiord til Hitaraa, er 8 Mile ligefrem, og noget meere over Fiældbygden.

§. 120.

Syssélets indvortes Afdeeling. Borgarfiorden bliver fornemmelig, som for er mældt, deelt i tvende Parter, nemlig paa denne og hin Side af **Hvitaa**. Bygden har i alt 22 Kirke-Sogne, hvoraf de 9 ligge Sonden for Elven. I Henseende til den borgerlige Forfatning, bliver den, som andre Herreder i Island, inddeelt i **Sveiter** eller **Repper**: En Repp skal, efter de gamle Love, i det mindste indeholde 20 Bonder-Gaarde. De fornemste Sveiter mod Soekanten, ere i Sonderdeelen **Akrenæs**, tvende Kirke-Sogne; og i Vesterdeelen **Myrar**, trende Sogne, hvoraf den kaldes **Myre-Syssel**. Herforuden ligge paa Soekanten følgende Sveiter: **Hvalfiordstrand, Leyraasveit, Melasveit og Andekyl**; Midt i Landet **Skilmannarepp, Bæarsokn, Strafholtstunger og Raunrepp**; Men oppe til Fiælds **Skoredal, Lunde-Reykedal, Reykholtsdal, Husefells-Sokn, Hvitaaside, Thveraaside, Norderaadal, Hitardal.**

§. 122.

§. 122.

Landet er imod Soekanten ulige formedelst Fiorde og Bugter, med adskillige Øer, hvilke ikke findes i Landcharterne: f. E. Hvalfiord, og deri Geirholm, Inndre- og Ytre-Holm: Leyraa-Vog, og deri Leyraar Øe: Borgarfiord, og deri nogle Øer, som under eet kaldes Borgar-Eyar og Raudaness Eyar, samt Alptaness-Eyar, uden for Fiorden. Strømfiord er en liden Bugt, strax Norden for Borgarfiorden. Her i Nærværelsen ere mange Øer, ikke langt fra Landet, som under eet kaldes Knararness og Lambastada-Eyar. For Hitar-Aaens Udløb, ½ Miil ude i Soen, ligge Hvals-Eyar, som ere nogle Øer, tæt hos hinanden beliggende. Stranden og Øerne.

§. 123.

Her ere mange høie og steile Biærge, som for den største Deel løbe ud fra de vidtløftige Fiælde, der adskille Nord- og Sønder-Lyndet. Fiæld-Veiene, næst ved Bygden mod N. og NO., ere Arnarvatns-Heide (§. 119.), Kalde-Dal, Øxar-Rygger og Gagnheide. Herfra løbe, imod S. og SV., mange Halser eller aflange, smale og middelmaadig høie Biærge, hvor imellem de ovenmældte Dale (§. 117.) ligge. Veien over dem kaldes Hals-Vegur og Sildarmanna-Gautur. Høier op til Fiælds sees Fiskbiærgene, hvoriblandt Geitlands-Jøkkel, paa Kalde-Dal, alene horer til dette Syssel. I Bygden ere disse Fiælde meest bekiendte: Thyril og Raunebiærg over Hvalfiords-Stranden: Akra-Fiall, et særskilt Biærg paa Akrenæs: Skards-Heide, Sønden for Hvitaa, et vidtløftigt Fiæld med mange Biærgetoppe og Afdeelinger, over Leyr-Aa- og Melasveit og Skoradalen: Baula et særskilt Biærg i Norderaa-Dal: Skardsheide, Vesten for De fornemste Biærge.

Hvitaa, en vidtloftig Fiæld-Vei, 4 til 5 Miile lang, bestaaende af høie og steile Biærge, over Myrar og Raunrepp, i V. og SV. Men imod N. bliver den lav, og sluttes med en vidtloftig græsvoxen Dal, **Langavats-Dal**, som har været beboet tilforn. **Husafell** er et særskilt lidet Biærg i Hitardal, hvilken Dal er indsluttet med høie Biærge, fornemmelig mod N., med **Svinbiugs-Heide**, som er en Fiældvei imellem Hitardal og Breedefiords-Dalene.

§. 124.

Deres Dannelse.

De fleeste nysmældte og andre Biærge i dette Syssel høre til de ældgamle og ordentlige. De imod O. S. O. ved Hvalfiorden beliggende, befindes at være mindre ordentlige og komme meest overeens med Esian. **Thyril** er en rundagtig, meget høi, steil og udoverhængende Biærg-Spids, ved det Inderste af bemældte Fiord; den kaldes saaledes, fordi Luften pleier at gaae i Hvirveler omkring den, og foraarsage forskrækkelige Hvirvelvinde, især af N. og N. til O. For disse maae de Reisende tage dem i Agt. **Akra-Fiall**, som er beboet rundt omkring, gior tilligemed **Akrenæs** en Halv-Øe, ved det Leyrna-Vaag igiennem **Grridaa** og en liden ferst Soe, kaldet **Eydes-Vatn**, hartad stoder til Hvalfiorden. Biærget bestaaer af mange horizontale Lag, og er henved 1800 Fod høit. De høieste af de andre ere 4 til 5000 Fod. **Skardsheide-Fiældet** seer paa den østre Kant ud som de nysbemældte mindre ordentlige; men paa den vestlige er det uordentligt og til Anseelse omrumlet: Det bestaaer af hvidagtigt Gruus og sorte Klipper (§. 4.). Iblandt disse Skardsheidens Biærge-Toppe er een, kaldet **Mosell**, over Skoredalen: Den bestaaer tildeels af **Moberg**, det er fiin, los og lysebruunagtig Sandsteen.

§. 125.

§. 125.

Da vi reiſte her forbi den 6 Auguſti bleve vi vaer høit oppe i Biærget, en temmelig Strækning af Jis, der ſaae ud ſom Jokkel-Jis. Og da vi ſpurgde Manden paa den nærmeſte Bondegaard Moſellſtade, om Jiſen oppe i Moſellet ikke toede op om Sommeren, ſvarede han ei aleene Nei, men lagde endog til, at han i hans Ungdom, da han blev opdragen paa dette ſamme Sted, aldrig havde fornummet det ringeſte til Jis; hvorpaa han drog bort og forblev mange Aar paa et andet Sted; men da han for nogle Aar ſiden ſatte Boe her i Nærværelſen, havde han mærket, at Sneen havde begyndt at ſamles og efterhaanden mindre og mindre at optoes om Sommeren. Stedet vender imod N. V., og Jiſen har allerede faaet Rifter med gron Farve, hvilket foraarſages af Lyſets Brækning, ſom pleier at ſkee paa tykke Jokkeler. Man ſeer heraf, at Jiſen kan tilvoxe og nye Jokkeler opkomme, endogſaa paa middelmaadig høie Fiælde i Bygden, naar kun de kolde Vinde paa viſſe Tider, Aar efter Aar, blive ſtadige, og Grundens Natur ikke ſtaaer derimod. Vi haabe ved fleere Leiligheder, at overbeviſe Læſeren om dette ſamme ved tydelige Erfaringer. **Varmalækiar-Mule** og tilgrændſende Fiælde, ved **Lundreike-Dal**, ere i dette Syſſel de allerordentligſte, meget ſteile, med mangfoldige, (30 til 40) lige Klipperader af ſamme Art ſom for er ſagt (§. 4.). Tiltagende Jokkel.

§. 126.

Baula hører til de ganſke uordentlige hvidagtige Biærge: den er et meget høit, ſteilt og ſpidſt Biærg, ſom ſees af de Reiſende, fra adſkillige langt bortliggende Steder og Fiældveie. Den er vienſynlig opkommen og omtumlet igien ved Jordbrand. Dens Steen-Arter ere meſtendeels lysbleege og alle ſammenbagte, undtagen Baula.

lægges endog til, at de havde aldrig seet Jokkelvand tilsøen, hvorfor de og kaldede Floden Hvitaa *). Naar man tager noget af dette Vand og setter i et Glas, faaer man et hvidt meget fiint Bundfald af Mergel og Maanemælk. Men naar slige Elver voxe til ved Regn, faae de langt stærkere Fart og tage med sig grovere Materier, som Jord, Okker og stodt Skuursteen, hvorved Vandet bliver bleegt og rodagtigt. Hvor Jokkelvandet staaer stille i Viger og Bugte, der sætter dette Bundfald, som det letteste, sig oven paa Leeret, da det torres og føres bort af Vinden.

§. 135.

Veirliget og Reisen den 10de.

Tidlig om Morgenen var taaget stille Veir, saa at vi undertiden intet kunde see til Jisbiærget. Men Klokken henimod 11 blev Luften temmelig klar; hvorfor vi strax droge afsted fra **Kalmanstunge**, en Bondegaard i Myre-Syssel, hvor vi havde ligget om Natten, omtrent 3 Mile fra Roeden af Jisbiærget. Vor Vei faldt først i SO. over Geitland, hvilket er en Afrett eller ode Græsmark til Fiælds, for Heste og Qvæg om Sommeren. Geitland har tilforn været beboet tillige med nogle fleere Gaarde i Nærværelsen, af hvis Tofter nu ikkun sees nogle ringe Levninger. Qvæget, som her gaaer, bliver særdeeles fiont, og hvis de Nærboende ikke fandt dem fornærmede, ved at miste Afrets-Rettigheden, kunde denne

Geitland.

Egn

*) Man seer dog af Hr. Ströms Beskrivelse over Sondmør 1 Part 1 Capit. §. 10. at saadanne mælkefarvede Elve ere ikke ubekiendte i Norge, især paa bemældte Sondmør: men de ere der ei almindelige, og forekomme kun paa faa Steder. Det kan derfor meget gierne være, at Skallagrim og hans Stalbrødre have ei vidst af dem, om de end have været til i deres Tid. Men det troeligste er dog, at de ere opkomne siden; thi Snee- eller Jis-Bræer, som deres Aarsag, kunne deels samles til og opkomme af nye, deels formeeres kiendelig i en Mands Alder, end sige i saa mange Hundrede Aar (see og tilforn §. 125.).

Egn bebygges igien. Geitaa (§. 134.) har sin Fart her igiennem, og saavel her, som paa hiin Side af Geitland, voxer smaa Birk og Krat lige op til Roeden af det nederste Fiæld.

§. 136.

Hoie Fiælde paa Island have gierne nogle Affætninger, saa at naar man kommer nær til dem, seer man ei uden den nærmerste Brink opad, og naar man er kommen der op paa, moder en nye Bakke, til man endelig kommer til det overste. Disse Affætninger ere ordentligen 60 til 100 Favne hoie, og sædvanlig 3 eller 4 i Tallet, inden man naaer det hoieste af Fiældet. Hvor der ere Jokkeler eller Jisbiærge, staae de gierne oven paa de overste Fiælde, og sees, især noget borte, meget hoit over de iisløse Biærge. Det samme erfarede vi paa denne Reise; dog det nederste Fiæld var her det største. Græs og Urter begyndte, da vi havde overvundet det, at tage af, saa at de, paa mindre end en halv Fierding Veis, forsvandt tillige med al Jord og Muld, saa vi ikke saae andet end Klipper og ufrugtbart Gruus. Fiæld-Egnen.

§. 137.

Landeveien ligger over Kalde-Dal, fra Arnarvatns-Heide og Sand, til Althinget: Denne Vei fulgde vi nogen Tid, imod S. til O., saa at Oked var paa den høire Haand, men Geitlands-Jokkel paa den venstre. Denne Egn er een iblant de ubehageligste, som vi have seet: Landet seer ud som en øde og ufrugtbar Klippe, hvor intet Slags Vext finder Ly eller Ophold: man kan ingen Ting see langt borte, uden Luften over Hovedet og strækkelige Jisbiærge paa begge Sider, med søegronne dybe Rifter og forbrændte sorte Biærgspidser, som staae hoit op af Isen. Man hørde ei andet end mork Susen af Vandfalde, og buldrende Blæst, som meer Kalde-Dal, et fælt Sted.

og meer tog til. Vi dreiede tvers af til venstre Haand, hvor Grunden syntes at være meest lige, og strøbede at komme den korteste Vei hen til Jokkelen.

§. 138.

Saxum vitreum colore nigro.

Grunden var her overalt opfyldt med sortglindsende Steene af adskillig Størrelse. Materien var overalt skarp og ulige, formedelst de smaa Huller og Bobler, som den var fuld af. Denne Steenart kaldes paa Islandsk Rafntinnu-Broder, hvilket Ord vil sige saa meget som ægte Agat, eller et Slags Steen som ligner sort Agat; thi Rafntinna kaldes den bekiendte sorte Agat, som falder paa mange Steder i Island: Af denne er Rafntinnu-Broder ikkun en Forandring, og begge ere af Begyndelsen smeltede i Jordbrand til grovt Glas. Bemældte Steenart duer ellers til ingen Ting. Den hos Myvatn er den fineste, og ligner meget til Anseelse sort Flaskeglas. Om Agat skal blive mældet paa sit Sted.

§. 139.

Egnen nest ved Jisbiærget.

Veien blev langt længere, end vi havde formodet af Forstningen. Endelig modte os en høi Banke af faste Klipper, som paa Siden imod Jisbiærget var ganske høi og steil, endskiønt der var ingen Banke paa den Kant vi komme fra. Den gik saa langt med Jokkelen, som vi kunde øine, og syntes at omgiærde samme. Imellem Bakken og Jisbiærget er en lav, ½ Deel Miil breed, Slette med leeragtig Grund, hvilken de idelige Vandfalde fra Jokkelen holde reen fra Steene og Jis: man seer paa den ganske Strækning ingen store Steene, Banker eller Jisstykker, og det af samme Aarsag; Ellers var Grunden her lige saa høi inden for Banken, som uden for. Ved Pynten af Jokkelen, til den høire Haand, saae vi en ferst Sø, hvis Bredder vare belagte med Jis, og hvori en Deel

af

af det optøede Vand fra Bierget samles. Vandet var gandske grønt at see til, hvilket egentlig foraarsagedes ved Lyse-Straalenes Brækning fra Isen. Vi søgte og fandt med Besværlighed en Stie at føre Hestene ned af Bakken; men det var ikke mindre besværligt at komme over den forommældte Leer-Slette, og især over den Aa, der kommer fra Jokkel-Søen, fordi Hestene undertiden synkede ned til Bugen i den flydende Leergrund, hvilken paa Islandsk kaldes Kvik-Sandur og Sand-Kvika. Deslige Steder ere meget ofte, især paa Østerlandet, farlige for de Reisende. Vi kunde ellers see af forommældte tvende Præsters Reisebeskrivelse (§. 131.), hvori den flydende Sand, Banken og Jokkel-Søen nævnes, at vi havde hittet den samme Vei, som de.

§. 140.

Udsigt af Geitlands-Jøkkelen.

Endelig komme vi til det foranskte, endskiønt lidet behagelige Sted, hvor en høi Bierge-Top, kaldet Haadegis-Hnukur, ragede høit op af Isen. Den er, ligesom de andre tilgrændsende, bleven uden Orden dannet saaledes ved Jordbrand. En Deel deraf har paa Fiældsiden en Kløfte eller Dal, hvis Jordarter og Concreta som her findes, lægge for Dagen, at her have engang været opkaagende Kilder eller Hverar. Hestene bleve førte saa høit op imellem benævnte Fiæld og Isen, som muligt var; den øvrige Vei maatte vi gaae til Fods. Islandske Skoesaaler ere, helst paa slige Steder, mageligere at gaae paa, og mindre glatte end de ellers brugelige (see Horreb. Eft. §. 88.); derfor forsynede vi os med dem, og laanede desuden lange Stokke med Jernpigger i, for at støtte os paa: disse Stokke, 4 Alne lange, men Jernet 1 Qvarteer, bruge Islænderne naar de gaae paa Jis og Snee om Vinteren. En stærk Linie, ifald vi skulde falde ned i nogen Grøft, eller synke ned i Sneen,

og et lidet Peil-Compas, for ei at tage Feil af Veien, toge vi ogsaa med: Compasset kunde tillige viise, om der faldt nogen Forandring i Magnet-Naalens Vlisning, naar den kom saa høit i Luften. Klokken var 2 Efterm. den Tid vi gik op, og i det samme faldt en tyk Taage ned, som skiulede det ganske Jisbiærg oven til: vi tænkde at den skulde holde op igien, og derfor fortsatte Reisen, først over en Strækning af dybe Rifter, som vare 1 til 3 Alne breede, hvilke man med Varsomhed maatte springe over.

§. 141.

Aarsag til Jøkkel-Rifter.

Vi mærkede strax at disse Rifter ei alletider komme deraf, som man sædvanlig holder for, at Isen af sin Tyngde og overmaade Frost brister om Vinteren; eller at den derunder indsluttede Luft splitter den ad: men nok saa ofte af det optøede Vand, som samles i smaa Bække oven paa Jøkkelen, og giør efterhaanden Render i Isen, jo længer jo dybere, saa at de fleeste af dem blive nogle Sneese Favne og mange af uudgrandskelig Dybhed. De største Beviser derpaa ere: a) At disse Rifter sees ikke høit oppe, men hvor Isen er lav, og hvor Regn- og Tøe-Vandet meest samles. b) At de ei ligge i nogen vis Linie, enten langs eller tvers igiennem Jøkkelen; ikke heller gaae ud fra nogen vis Middelpunkt, hvor enten Grunden under Isen burde være høiest, eller og hvor Luftens adsplittende Kraft skulde helst yttre sin Virkning. c) De blive des større og fleere, jo længer de gaae ned ad Roeden, da de ellers burde være mindre og færre. d) Disse Rifter ere mindre og mindre, jo dybere de blive, og alletider videste oven til. e) Saae vi Vandet rinde i de mindre Rifter, som endnu ei vare blevne dybe; Men under de større, hvor Aabningen var, hørdes en stærk Susen af

Vand-

Vandfalde. Endelig f) ligger paa Bredderne Sand og Grus, som af Vandet føres vidhen, naar det flyder over.

§. 142.

Blæsten tog til des meer, jo høier vi komme op, med stærke Sneefog; men vi havde den med, og bleve ligesom førte og ledsagede af den lige op til Toppen. Den nysfaldne Snee blev alt dybere og meer besværlig. Vi ventede at Uveiret skulde lægge sig, og derfor vilde ikke vende tilbage, førend vi i det mindste kunde naae det høieste af Jøkkelen, hvor en fort Klippe, som vi undertiden kunde sine, stod op af Isen. Efter 2 Timers Forløb komme vi til dette Sted, men bleve ikke klogere end før, thi intet kunde sees længe borte. En lav Rad eller Ryg af forbrændte Klipper stod op af Isen; der gik vi hen og hvilede os. Sneefoget blev da saa mørkt, at vi begyndte at frygte, at vi ei skulde hitte ned igien. Imidlertid saae vi paa Compasset, men kunde ingen Tid mærke den mindste Forandring eller Forrykkelse. Vi komme ikke heller der op hvor Jøkkelen var allerhøiest, som er imod NV., hvor den synes at være ganske ubestigelig. Reisen selv, opad Jøkkelen.

§. 143.

Geitlands-Jøkel sammenføies i NNØ. med et andet Isbiærg, som kaldes Eiriks-Jøkull, og af andre Blaafells-Jøkull: den gaaer til VSV. forbi Øked, og bøies siden til O. igien forbi det bekiendte runde Fiæld Skialdbreid, og endelig støder den til Bald-Jøkkel, i en Længde af 20 Mile. Geitlands-Jøkkelens Beliggenhed.

§. 144.

Veirliget var endnu det samme paa Geitlands-Jøkkelen, og desuden var det ubehageligt at røve længer der oppe; Hvorfor vi holdt for raadeligst, at komme ned igien. I hvordel Luften var ganske Veirliget paa samme.

ganske fort og mørk, saae vi paa hiin Side af Ryggen Begyndelsen til en Dal, og hvis Luften havde blevet klar i det samme, havde vi ganske vist faaet disse Steders Beliggenhed endnu bedre at see, om vi end ikke havde hittet Thoris-Dal. Ved det vi ginge ned af Greitlands-Jøkkelen, singe vi nu Blæsten og Smeefoget lige i Ansigtet, saa at vi umuelig kunde hitte de forrige Spor igien; men toge Veien frem, hvor den var meest nedhældende. Den for bestrevne Jisrifte-Strækning mødte os paa nye, og saasom vi nu ginge langt meere nederlig end før, traf vi en langt større Besværlighed; thi Risterne vare paa disse Steder langt større, 6 til 7 Alne breede, og Mellemrummene meget ujævne, saa at vi maatte gaae mange Kroge frem og tilbage, og staae i Fare for at styrte ned i dem.

§. 145.

Forunderlige Pyramider.

Tvende Mærkværdigheder faldt her frem for andet i Øinene: Det første var, at Sandet oven paa Jøkkel-Isen var, ligesom det havde været giort med Overlæg, eller ved Menneskers Hænder, dannet til fortagtige trinde Pyramider, hvilke vare 4, 8 til 16 Fod høie, spidse oven til og tykke ved Grunden, som en Sukker-Top. Disse stode nogle Skridt fra hinanden, og alletider enten ved Begyndelsen af en stor Rift, eller hvor fleere mindre tillige begyndtes. Iblandt faldt disse ikke nær saa ordentlige, og hvor vi først ginge op paa Jisbiærget, saae vi ganske lidet dertil, thi Sandet laae der meer bankevis paa Rifte-Bredderne. Man kan let begribe, at Sand ikke kan saaledes bestaae, uden det er tilfrosset med Vand, og da vi giorde Forsøg med Stokbrodden, fornam vi at bemældte Pyramider bestode indeni mestendeels af Jis. Omkring Roden af de største var Isen nedsynket, eller rester at sige optøet, ved det fra Pyramiden nedrindende Vand, og derved begyndte giærne en Rift.

§. 146.

§. 146.

Man veed at der falder om Vinteren meeſt Snee paa Jisbiær- Aarſagen der-
gene, ſamt tillige Sand og Stov i tor Blæſt fra alle tilgrændſende til.
Biærge og Sletter, hvilke have en ſtor Forraad deraf. At de hoieſte Fiælde, iſær Jisbiærgene, trække Luften, og alt hvad der flyder i Luften, til dem, er ligeledes erfaret, og ſkal ſiden blive beviiſt ved ſærdeles Leiligheder. Sandet flyver i Luften bolgeviis, og ſamles paa de laveſte Steder over Sneen, ſom pleier at ligge nogle Alne tyk oven paa den faſte Jokkel-Jis. Om Foraaret ſmeltes Sneen ved Regn og Soelſkin. Hvor nogen Snee- og Sand-Banke da ſtaaer i Veien, der trænger Vandet igiennem, helſt hvor den er laveſt eller gaaer i en Bugt, ſaa at den ſamler Vandet til ſig. Men de hoieſte af ſlige Banker, hvor der er meeſt Tyngde til at ſtaae Toevandet imod, ſtaae tilbage og blive oventil ſkiulte af Sandet, ſaa at Luften ei kan frit tære derpaa; dog maa Sneen tillige med den heele Dynge blive igiennemvædet. Om Natten fryſer den til igien, thi naar der er klart Veir og Soelſkin om Sommerdagene, er der alletider Nattefroſt paa Jisbiærgene; og om Dagen kan den ikke meget ſmæltes, fordi Sandet bedækker og ſammenbinder den, ſom nys blev ſagt; undtaget ſaavidt den udvortes kan blødes, hvilket kun tiener til at jævne Sandet, ſom da igien, ved Nattefroſten, bliver endnu faſtere tilligemed Sneen. Hertil kommer endelig, at Luften ſom hvirvler omkring alle de Ujævnheder, der ſtaae den imod, paa Jordens Overflade, danner diſſe oftbemældte uordentlige Sand- og Jis-Dynger til ſpidſe og crinde Pyramider.

§. 147.

Det andet, ſom giorde os ikke mindre opmærkſomme, vare Runde Jok-
nogle rundagtige Huller i den faſte Jis imellem Pyramiderne: kel-Vandhul-
ler.

Disse ere fra 1 til 3 Fod tvers over; dog de fleeste 1 Fod breede, og mange saa dybe, at man ei kan finde nogen Bund, fordi de ikke gaae lige ned, men i Kroge: De ere fulde af Vand, som er overmaade koldt, særdeles klart og behageligt at drikke. Aarsagen til disse Huller bliver maaskee endnu meer uvis, end til hine Pyramider; dog bliver det vist, at Jokkel-Isens Sammensættelse, Luften og Vandet have Deel deri.

§. 148.

Aarsag til deres Oprindelse.

Jis i Almindelighed er altid hullet i meer eller mindre Grad; thi i det Vandet fryser, kommer den slappe Luft der imellem og samler sig indeni Isen i rundagtig- eller oval-flade Blærer, som tidt kunne blive en halv Fod i Giennemsnidt: Disse kaldes paa Islandsk **Alfa-Vakir**, det er Jis-Aabninger, som Elve-Puslinger giore. Men foruden dem gives andre Blærer, saa smaa, at man ikke engang kan see dem. Foraars-Isen paa Aaer og ferske Soer bliver ganske udhullet som en Svamp, ved det Vand og Luft uden fra giore først Aabning, og den indvortes sammentrykte Luft søger formedelst Varmen at udbrede sig. Af dette følger, at hvor Isen har de fleeste Blærer tæt sammen, der blive de største Huller. Hav-Isen, eller den Grønlandske Jis, kommer i Farve, Fasthed og Tyngde meget overeens med vor Jokkel-Jis i Island, og paa den findes, endog naar den driver ude i Soen, lige saadanne Huller med sødt, klart og velsmagende Vand i, som paa Geitlands Jisbiærg. Vi meene altsaa, at hvad nu er mældet, som Aarsag til de sædvanlige Jishuller, har her ogsaa Sted, aleene at dette lægges til: a) At ihvorvel Jokkel-Jis er haard og tæt, saa er den dog indeni langt ureenere, end nogen anden Jis, thi den er overalt blandet med Sand- og Jord-Partikler og smaa Steene, hvilke Regn

og

og Blæſt have ført derhen, deels fra de lavere og længer bortliggende Egne, deels fra de op af Iſen ſtaaende Biærge-Toppe, hvoraf det kommer, at alle Iisbiærge om Sommeren, naar de ikke ere ſkiulte med nyefalden Snee, have en graa-agtig hæslig Farve. b) Diſſe Jord-Partikler have altid ved ſig nogen Luft, og iſær de iblandt dem, ſom endnu ikke ere udbrændte, nogen elementariſk Varme, hvilket foroger forommældte Blærer. c) Endſkiont Luften i Jokkel-Iſen er meget kold og ſammentrykt, ſaa bliver den dog om Foraaret noget mindre kold, og følgelig søger at udvilde ſig meer end tilforn. d) Aabninger i Joklernes Overflade frembringes ikke aleene paa foranførte Maade; men dertil kommer endnu dette: Vinter-Sneen ligger her oven paa Iſen, og ved det den begynder at toes op, ſamles Vandet under den, rinder frem og gior en Aabning imellem den og Iſen, ſaa at Luften faaer der igien en friere Fart: Vandet opfylder da alle de ſmaa Huller hvor det kan ſtandſe, og iſær gior det Vand, ſom drypper ned fra Snee-Hvælvingen, Huller i Iſens Overflade.

§. 149.

Da vi endelig vare ſluppne fra diſſe fæle og farlige Steder, komme vi ſnart uden Beſværlighed ned til Iisbredderne, og fandt den forrige Vei ſamt vore efterladte Medfølgere, hvilke fortaalde os, at de, den heele Tid, medens vi vare oppe paa Iisbiærget, havde intet fornummet til den ſtærke Blæſt, men aleene en liden Regn, ſom nu holdt op, dog var Jokkelen beſtandig ſkiult med Taage. Dette kan tiene til Prove paa den Forſkiel, der er paa Veirliget i Dalene, og paa de høie Fiælde. Reiſen nedad Iisbiærget, og Veirliget neden for.

§. 150.

Opkastet Steengiærde paa Jokkelbredden.

Ved den Strækning af Jis som gaaer fra Geitlands-Jokkelen, imellem Haadegis-Hnuk og forommældte Soe (§. 139.), kom det os meest underligt for, at nogle Skridt fra Jisbredden, som nu var 12 til 16 Fod høi og ligesom afbrudt, laae opkastet en over 60 Fod høi Vold eller Giærde af Gruus, Pimpesteen og andre Steenarter, store og smaa, og deriblandt mange Stykker af Kanpesteen, som 6 til 8 Karle ikke kunne røre.

§. 151.

Dets Oprindelse.

Man kan ikke falde paa andre Tanker, end at denne sammenkastede Dynge maa være kommen fra Jokkelens Grundvolde, og her paa nogen voldsom Maade samlet. Tre Ting bestyrke os i denne Formodning. a) Jisbredderne vare paa dette Sted sienſynligen afbrudte, da de ellers ofte paa andre Jokler findes at hælde sagte ned til Grunden, saa at man magelig kan bestige dem. b) Jævnlige Vandfalde eller Aaer fornemmes under Jokkelen over alt; thi neden til, hvor Jsen er tynd, seer man dem endog igiennem Risterne, og høier oppe, hvor Jsen er bleven saa tyk, og Risterne saa krogede, at man ikke kan see ned igiennem dem, der hører man en stærk Susen af Vandet. Disse Aaer falde lige ned til bemældte Vold, og kunne umueligen tage deres Vei lige til den ferske Soe, hvorfra ovenmældte Elv haver sit Udspring. c) Steenene, som den opkastede Vold bestaaer af, ere alle sienſynligen vandslidte og rundagtige, især de mindre Slags, ligesom de der findes ved Aabredder paa andre Steder. Heraf udkommer da den Slutning, at denne Mængde af Steen og Gruus er bleven Tid efter anden hidbragt ved det idelige Vandfald fra Jokkelens Grundvolde, som nedentil bestaae af et forbrændt og uordentlig dannet Fiæld, hvis

øverste

øverſte Klippe-Topper ſtaae hiſt og her langt op af Iſen. Vandfaldet har fundet ſkiulte Gange under Volden og den forommældte Leerſlette; og den Tid Iisbredden gik lige ned til Grunden, maatte Udkaſtningen voxe i Høiden, uden for Iisbredden, ja endogſaa oppe paa ſamme; og ved det at der gik ſaa meget fra Grundvolden, blev der et ſtort Rum imellem den og Iisbredden, ſom ikke meer kunde holde ſin Tyngde, men maatte ſtyrte need og for en Tid ſtoppe Vandets Løb, ſom da har ſøgt ſig Vei langs med bemældte Vold, ſmæltet Iſen og fort den bort, hvorved den nærværende Plads imellem Jøkkelbredden og Volden er opkommen.

§. 152.

De underlige Forandringer ſom fortælles om andre Landets Iisbiærge, og iſær om Øſter-Jøklerne, at nemlig deres Bredder voxe paa een Tid langt ned paa det flade Land, men paa en anden trække dem i en Haſt tilbage, have tildeels ſamme Slags Oprindelſe. Anvendelſe paa Øſterlandets Iisbiærge.

§. 153.

Om Geitlands-Jøkkelens første Opkomſt, og Aarſagen til dens Oprindelſe, ville vi ikke handle paa dette Sted, ſaaſom vi haabe ſiden, ved Hielp af de andre Islandſke Iisbiærges Betragtning, at kunne giøre en Hoved-Slutning, og give Læſeren et Slags nye Oplysning i denne ſaa mærkværdige Sag. Det er ellers viſt nok, at man behøver ikke Alderdommens poetiſke Talemaader til livagtig at foreſtille ſig diſſe Naturens Virkninger; Dog ville de billigen komme En, ſom ikke haver ſeet uden Sletter, langt artigere for, end den, ſom fra Fødſelen af veed ikke af andet at ſige, end et klippefuldt Land. Betænkning over Jøkler.

§. 154.

En varm Kilde.

I det vi reiste forbi den ovenmældte Dal ved Roedin af Haadegis-Hnuk; bleve vi endnu meer bestyrkede i det, vi af Steenarterne tilforn havde sluttet, at her fordum havde været en Hver; fordi vi sammesteds traf en liden Kilde med klart Vand, hvilket var lunkent som nysmalket Mælk. Af dette, som og Dalens ovenmældte Natur, sluttede vi, at det vel kunde være, at her paa eet eller andet Sted ved Isbiærget have været Hverar, eller kaagende heede Væld i Grunden (§. 140.), som have givet noget Slags Anledning til det anforte Sted af Grettis-Saga, og det almindelige Sagn om Aaradal eller Thorisdal (§. 130.).

§. 155.

Urter.

Endskiont her, paa nogle Mile nær, var ingen frugtbar Jord eller Urter (saa Mosarter undtagne); erfarede vi dog, at Naturen kunde, ved denne liden Kilde, iblandt daglig Kuld, Snee og Is, opholde en *Potentilla anserina* og en *Gentianella autumnalis*.

§. 156.

Slutning paa denne Reise.

Det var alt langt ud paa Aftenen; men en lang og besværlig Vei til Bygden; hvorfor vi forlode dette Sted og reisde tilbage ad den samme Vei som vi vare komne hid. Da vi komme til Bygden, fornumme vi, at der havde været stille smukt Veirligt med smaa Regn iblandt.

Dette Syssels Jordgrund.

§. 157.

Jordsmonen.

Jordsmonen er meget adskillig i Borgarfiords Syssel; dog meest sumpig paa det flade Land. Især haver den nordvestlige Deel eller Myrar (§. 120.) saa mudderfuld og usikker Grund, at de Reisende

Reisende paa faa Steder kunne komme frem med Heste, uden om Vinteren, naar Jorden er tilfrossen, hvorfor Landeveien er anlagt over Skardsheide. Graunrepp, i den nordvestlige Deel, som er et Bygdelav af 3de Kirke-Sogne længer fra Soen, er ganske omstobt fra forrige Tider ved Jordbrand, saa at der nu er opkommen Birkeskov og Krat langs op af de smeltede Steene og Gruusdynger.

Floder og ferske Soer.

§. 158.

Botnsaa er en liden Elv, der lober fra Botnsheide til Hvalfiorden (§. 107.) og giver god Mængde Orreder. Denne Aae skiller imellem Sysselerne; men Bryniedalsaa, der tæt ved, i Kiosar-Syssel, giver ingen Slags Fisk; hvilket rimeligst kommer deraf, at Fisken ikke finder der noget Slags Næring. Man holder ellers for i Island, at alle de Elve, der have Udspring fra fiskerige Soer, give Fisk, hvilket Erfarenheden de fleeste Gange bekræfter. Sandvatn, en ferst Soe paa Blaaskogs-Heide, hvorfra Bryniedals-Aaen haver sin Oprindelse, giver i det mindst ingen Slags Fisk. Herom kan ellers efterses Prof. Kalms Fortælling i hans Americ. Reisa 1748 den 9 Nov. Botnsaa. Sandvatn.

§. 159.

Lydesvatn er en liden ferst Soe, som skilles ved et smalt Eid fra Hvalfiorden (§. 124.) og giver Foreller; ligeledes Sviinedals-Soen, der ligger til Fiælds 1 Miil herfra, men er langt større og dybere. Orridaa (§. 124.), en liden Elv, giver Orreder. Laxaaen kort fra Leyraa, en temmelig stor Elv, giver en Mængde Lax og Orreder; men Sælhunden som indfinder sig i Leyraa-Vaag, uden for Mundingen, forhindrer meget denne Fangst. Lydesvatn, Sviinedalsvatn, Orredaa og Laxaa.

§. 160.

§. 160.

Skorradals-vatn og Andakilsaa.

Rundt omkring **Skorradalsvatn**, som er 1 Miil langt og ½ Miil bredt, og ligger i en dyb med Skov bevoxen Dal, strækker Bygden sig, som udgior eet Kirke-Sogn, hvis Indvaanere fiske Foreller i denne store og smukke Soe, baade Vinter og Sommer, i anseelig Mængde. **Andakilsaa** har sit Udspring fra denne Soe: den er riig paa Lax og Ørreder, som samles under Forsen, en halv Fierdingveis fra Skorradalsvatn, men kunne ikke komme høier op. Denne Fangst benyttes dog lidet eller intet af de Næstboende: De store Steene, hvilke Elven haver revet løse fra Bredden, skulde roddes af Veien, thi de forhindre Fiskerne fra at bruge Garn. Samme Slags Hindring betager Folk paa fleere Steder i Island meget store Herligheder, som de kunde have af Ferskvands-Fiskeriet.

§. 161.

Grimsaa.

Grimsaa er, formedelst dens Laxefangst, een af de allerfordeelagtigste Elver paa Landet: den kommer fra Lund-Reykedal og foreenes tilsidst med Hvitaa. Det beleiligste Sted for denne Fangst hører til Reykholts Præstegield, og holdes for dets beste Herlighed. Fangsten skeer med Garn, dog saaledes, at Laxen kan tildeels gaae forbi og komme høier op i Landet, at de der boende ikke skulle fornærmes. Hver Karl af de to, som her passe paa Fangsten, kan faae 5 til 600 Stykker fuldkomne Laxe. Undertiden seer man om Høsten saadan en Mængde Lax paa det alfare Vadsted her ovenfor, at de Reisendes Heste ei kunne faae Foden ned til Grunden eller komme frem for Laxen, som da i en utrolig Mængde trækker tilbage til Havet. Dette have vi eengang selv seet paa, da Hestene bleve bange af den Allarm, som Laxen giorde i Elven. Grimsaa er ellers een af de store Elver.

§. 162.

§. 162.

Reykedalsaa ſtyrter ſig ligeledes ud i Hvitaa. Den kommer fra Reykholts-Dal og giver temmelig Lax; men Fangſten drives ikke meget. Det er mærkværdigt, at endſkiønt denne Elv bliver hiſt og her lunken af de kaagheede Kilder, der deels rinde ned i den, deels ſpringe der op af Grunden, gaaer dog Laxen her igiennem. Man finder i denne og andre af de ſtore Elver, der have deres Udlob i Hvitaa, ſtore Laxe, paa 30 og 40 Pund, dog de ſidſte ere rare. At Foreller og Ørreder kunne ligeledes fordrage og befinde dem vel i det varme Badvand, have vi tvende Exempler paa andenſteds i Landet. Reykedalsaa.

§. 163.

Hvitaa er tilforn bleven nævnet, ſom een iblandt de ſtorſte og meeſt bekiendte Floder i Island. Forend de ſtorſte Elver i Borgarfiorden ſamles til den, har den nogle Badſteder for Reiſende; dog hvis det regner, bliver den inden kort Tid for dyb. Neden til har den et Par Færgeſteder. Den fryſer til om Vinteren i ſtærk Froſt; men det ſkeer tidt, medens Froſten endnu ſtaaer paa, og forend man ſeer det mindſte Tegn til Toeveir, at Iſen ſpringer pludſelig op med ſtærk Bragen og Larm. Aarſagen dertil er nogenlunde lagt for Dagen i Enarr. Hiſt. Isl. pag. 99. I Henſigt til Laxefangſten er Hvitaa ſærdeles mærkværdig, da ſaa mange fiſkerige Elver, ſom den tager imod, hente al deres Fangſt fra den; men i den ſelv fanges kun lidet: Vandets Dybhed, Strommens Styrke, og Mangel paa Anſtalter forbyde det. Hoit oppe i Landet, nær ved Gilsbacke Præſtegaard, er den beſte Fangſt man har i denne Flod. Den haver ellers trende Udſpring (§. 134): det førſte er Geitaa, hvilken tilfører den det mælkefarvede Jokkel-Vand. Det andet, ſom Hvitaa.

egentligen kaldes Hvitaa, er en liden Elv fra Arnarvatnsheide, der har klart og godt Vand. Det tredie Udspring er dog det mærkværdigste: det er en temmelig stor Elv, som kommer Norden fra Arnarvatnsheide, og kaldes Norlingafliot. Denne har en Mængde af klart Vand; men naar den om Foraaret er voxen til, og haver rundet omtrent 3 Fierding Veis ned fra Heden, deler den sig, og da forsvinder den eene Arm med alle, i det den styrter sig ned i ubekiendte Underjords-Gange, som af Begyndelsen ere frembragte ved Jordbrand. Den største Deel derimod af Norlingafliot kommer, efter 1 Miils Strækning, igien til Syne paa den nordlige Bredde af Hvitaa, som paa dette Sted er en Fierding Veis lang, samt meget steil og høi oven for Vandet. Disse Klipper bestaae af sort Jordsinner, som er en haard og tæt Steenart, der ligger i horizontale Lag, ud af hvis Mellemrom, den heele Strækning igiennem, Vandet springer frem i utallige Straaler, med meget stærk Magt. Hvitaa bliver, ved Tilvext af denne Elv, eengang saa stor som den var før.

§. 164.

Thveraa. Thveraa er ogsaa temmelig stor, og riig af Lax og Ørreder, som fanges her paa mange Steder. Den ligger imellem Norderaa og Hvitaa, og foreenes til Slutning med denne sidste. Thveraa har om Vinteren høit Vand, og er ofte, formedelst Is, farlig at reise over, fordi den kan snart fryse til, og Isen ligesaa hastig brekkes af igien. Om Sommeren har den ikkun lidet Vand; men ved paakommende Regn kan den i en Hast voxe til, ja paa nogle Timer blive ufor for Reisende. Efter denne Elv kaldes nu undertiden Myre-Syssel, og tilforn heele Borgerfiorden, Thveraa-Thing (§. 116.).

§. 165.

§. 165.

Norduraa er næst Hvitaa den største i Borgarfiorden, og sames til Slutning med den. Den har besværlige Vadsteder og eet Færgested nær ved Stafholt (§. 120.). Den adskiller Myrar og Stafholtstungur, og er den sidste Elv imod Vesten, som falder i Hvitaa. Norduraa er meget riig af Lax, og Gliufuraa, som falder i den fra Skardsheiden, giver ligeledes en god Fangst. Laxefangsten i Norduraa er i forrige Tider bleven holdet for saa stor en Herlighed, at den var en Eiendom for sig, som blev anslagen til 20 Hundrede; men nu er den bleven, i Følge af Landsloven (see Landsl. B. 56 Cap.), hævdet til hver Gaard der ligger i Nærværelsen, og giver samme god Fordeel paa sine Steder; dog kunde denne Herlighed endnu bæder benyttes. Norduraa.

§. 166.

Langaa er en temmelig stor Elv, som falder ned fra Skardsheide til Myrar: den har sin Oprindelse fra Langavatn i Langavatns-Dal. Denne ferske Soe er fuld af Foreller, som her kunde fanges til stor Fordeel, hvis de Nærboende havde Evne dertil. Soen ligger midt paa Heden, 3 Miile fra Bygden paa begge Sider. Langaa.

§. 167.

Arnarvatn er, blandt mange andre, den fornemste ferske Soe paa Heden, som har faaet sit Navn af den (§. 119.). Alle Soer paa Arnarvatns-Heide ere fiskerige, og kaldes derfor under eet Fiskevatn. I ældgamle Tider har man havt der Hytter og Baade, og fisket der, deels med Garn og deels med Bakke. Undertiden have fredløse Mænd besat dette Sted, da de kunde Vinter og Sommer have der nok til Livets Ophold (see Laxdæla-Saga). Grettir Arnarvatn.

holdt her til i nogen Tid, og det først aleene, men siden havde han her nogle andre Fredløse til Tienere (see Grettis-Saga Cap. 47, 51. ꝛc.). Nuomstunder bruges ikke denne fordeelagtige Fangst, undtaget saavidt nogle af de nærmerste Bønder slaae dem sammen om Høsttiden, og blive der i Tælte 1 Uge til 14 Dage, for at fiske Foreller; da de aldrig fortryde deres havte Umage.

§. 168.

Andre Vande.

Mange andre smaa Elver, Bekke og ferske Søer, findes i dette Syssel baade til Fiælds og i Bygden; men siden vi have opregnet de fornemste, hvoraf man kan see, at endskiønt Fordeelen ved Laxe- og Forelle-Fangsten er her temmelig stor, kunde den dog blive langt større, hvis der ikke fattedes Anstalter, saa gaaes de øvrige forbi, for ei at falde Læseren kiedsom.

Heede Vandspring og Bade.

§. 169.

Lidet bekiendte i Norden.

Man maa ret forundre sig over, hvorledes de Islandske Bade, der ere saa mange, have hidindtil kundet ligge skiulte for den lærde Verden; hvilket Hr. *Wallerius* giver tilkiende (Hydrol. pag. 92.) i hans tredie Anmærkning over de varme Bade. Man finder snart utallige saadanne Vandsteder paa Island. De kaagheede og opvældende ere fra den første Tid blevne kaldte Hver, plur. Hverar, hvilket Ord egentlig betyder en stor Kiedel; men denne Bemærkelse er glemt for længe siden. De staaende varme Vande kaldes Laug, efter Udtalen Løyg, plur. Laugar, hvilket betyder Reenselses-Vand (Lavacrum), ligesom at lauga endnu betyder at toe med Vand.

§. 170.

§. 170.

Iblandt de mangfoldige heede Vælд og Bade, som Borgarfiords-Syssel kan fremvise, møde os først de ved Leyraa, kort fra Roden af Skardsheide-Fiældet Sønden til. Hveren er iblandt de mindre Slags: den kaager, men dog ikke saa meget, at Vandet kan stige i Høiden: Dens Vand har vim incrustandi, det er, at det ved Paastænkningen sætter et Slags, til Anseelse gips-lignende, hvid og haard Skorpe, som voxer paa Breddens Klipper, og paa de Steene, der staae noget over Vandet. Denne Skorpe bestaar af smaa rundagtige Vorter, hvilke dannes i det at Vandet efter Paastænkningen adskilles draabevis, og hver Draabes Bundfald udtørres igien. Anseelsen af dette Slags Stykker ligner Filegran eller det Islandske grønneløse Korall. Denne Skorpes Materie er ellers ikke egentlig kalkagtig (som man hidindtil har sluttet af det blotte Øiesyn og Følelse), siden den ikke giærer med Skeedvand eller andre suure Vædsker, hvorom siden skal udførligere handles. Leyraa-Hver og Laug.

§. 171.

Kort fra Hveren er et lidet Bad, opført af concreto thermarum og Jordsvær, med Sæder i for 6 til 10 Personer, og rundagtigt, saa at man kan staae et Tælt derover; tæt ved Badet er en høi Tofft eller Giærde, hvor de Badende tage deres Klæder paa. Cremor thermarum (*Hoffmanni*), Hvede-Sly, voxer meget over paa Badet, hvorfor Vandet maa idelig reenses. Dette Bad er sundt og tempereret. Badet sammesteds.

§. 172.

Kroslaug, eller Korsbad, er ikke mindre bekiendt eller berømt. Det ligger i Lunda-Reykiadal, som tilforn blev kaldet Kroslaug.

Søndre-Reykedal, høit oppe til Fields, dog i Bygden, over halvanden Miil fra Lunds Kirke. Badet er tæt ved den alfare Vei og Bondegaarden Reykiar, hvoraf det tilforn blev kaldet Reykiadalaug. Stedets Indvaanere, og Reisende, især de der drage til og fra Althinget, betiene dem af dette Bad. Det er neppe saa stort som det paa Leyraa, men paa samme Maade opbygget, paa et Holt eller Bakke af Smaasteen. Dets Vand overgaaer i Puurhed, Klarhed og Lethed ei alene det nysbemældte (§. 171.), men endog de fleeste, om ikke alle, andre paa Landet; desuden har det ingen Smag eller Lugt, hvorfor det horer til Thermas aqvæ simplicis puræ (see *Wallerii* Hydrol. Spec. 35.). Det har en tempereret Varme, og (hvilket endnu er noget besynderligt) bliver ikke, som andre Islandske Bade, ureent af Hver-Sly (§. 171.); hvorved vi maa her eengang for alle berette, at det ere kun de stille Bade som dette voxer paa, thi de opkaagende Væld have slet intet deraf. Denne Kovsbadets anforte Herlighed lokker vel mange til at bruge det; men den gemeene Mand haver tillige endnu en anden, ikke mindre kraftig, Aarsag, nemlig: at Vestlænderne ved Christendommens Indforsel i Aaret 1000, bleve dobte paa dette Sted (see Kristendoms-Saga Cap. 11.); thi disse vægrede dem ved at tage imod Daaben, der skulde være saa høitidelig, i almindeligt koldt Vand. Ligeledes gik det og med andre Landets Indbyggere; hvorfor og den storste Deel blev dobt udi varmt Vand, i Laugadal, 4 Mile i Sydost fra Althinget. Dette Bad er da i Forveien, efter Kirkeloven, blevet indviet, og der opsat et Kors, hvoraf det har faaet sit Navn. Dette altsammen haver ellers givet Anledning til den Overtroe, at Vandet skulde have nogen overnaturlig Kraft til at læge Svagheder. Det gaaer her og tidt og ofte efter de Syges Ønsker,

ligesom

ligesom man veed, at det gaaer til med dersliges Vande i andre Lande.

§. 173.

Vermalækur kaldes en Bondegaard ved Roden af Varmalækiar-Mula (§. 125.), hvor en maadelig varm Kilde, der springer ud i en Bæk tæt ved Huusene, haver givet Gaarden Navn. Der er ogsaa nær ved Gaarden et lidet Bad, som dog ei meget bruges. Vermalækur.

§. 174.

Udsigten af Reykholtsdalen, som tilforn er bleven kaldet Nyrdri-Reykiadalur, fortiener at mærkes, thi denne Dal (som er 2 Miile lang og over en halv Miil breed) har snart overalt i Grunden heede Vandspring og Aarer, større og mindre; ja mange Hverer og varme Bade, som almindeligen bruges af Indbyggerne. En Fremmed kan snart kiende dette Bygdelav, nogle Mile borte, især naar der er stille Veir, thi da er det meget artigt at see de mangfoldige opstigende Røgstotter, som om der var en stor Ildebrand eller ligesaa mange store Skorstæne; alene at denne Røg er langt hvidere og lættere end nogen Røg af Ild, og derfor stiger den høit op i Luften, endog over Fiældene. For at være kort, ville vi kun nævne her de 3 største og mærkværdigste Kilder. Reykholtsdal.

§. 175.

Tungu-Hver møder de Reisende først paa den venstre Haand ved Indgangen af Dalen, og kan, formedelst dens Heede, Styrke og Mængde af Vand, holdes for den største. Den er tæt ved Bredden af Reykedalsaa, hos den Gaard Deildartunga, under en 18 Fod høi, rundagtig Bakke, bestaaende af Bolo thermarum albo-cæruleo-luteoqve variegato; men Grunden er klippagtig, Tungu-Hver.

hvor

hvor det kaagende Vand vælder ud af 4 Aabninger langs ved Roden, med saa hæftig Bulder, at Folk som staae tæt tilsammen kunne ikke høre hverandre, uden de skraale hinanden i Ørene. Disse Aabninger opskyde det kaagende Vand, og det saaledes, at den øverste og nordligste Aabning, der ligger høiest, kan ordentlig sprude 3 til 4 Alne høit i Veiret. Naar den har roset nogle Minuter, holder den inde i lige saa lang Tid, da Vandet i den bliver meget lavt, imedens den anden nærmerste Aabning sprøder; Endelig kommer Raden til den 4de nederste, og Aaen nærmerste, hvilken er svagest, og derfor af de Nærboende kan bruges til Kaagen, Valken, Tvæt og deslige. Det over Bredden opsprudede heede Vand falder ud i Aaen og gior den varm, fordi her er et Badsted og Vandet ikke synderlig dybt.

§. 176.

Aahver. Aahver er den anden bekiendte Hver, hvilken, for sin Beliggenheds Skyld, er endnu mærkværdigere, ja har ei, i den Henseende, sin Lige i Island; da den vælder op midt i Reykholtsaa, Østen for Tunguhver. Vandet har i Tidens Længde, formedelst sin incrusterende Kraft (§. 170.), bygget over Aastrømmen en 5 Fod høi Klippe, hvid af Farve, ligesom den var hvidtet med Kalk, og bestaaende af steenhærdet concreto thermarum. Klippen har midt indeni nogle smalle rundagtige Huller eller krogede Gange, hvor det kaagheede Vand skydes ud med suusende Lyd, neden fra Grunden: Rundt omkring disse Huller er Klippen udvendig grønguul, af Svovelagtige Uddunstninger.

§. 177.

Heede Vandaarer. Til et sikkert Bevis, at Hverer ikke springe just lige op af Grunden, men gaae, de fleeste Gange, aarevis og fra Siderne, i de

i de heede Jordlage, tiener blandt andet dette: at der, Nord fra denne Klippe, løber paa Aabonden imod Strømmen en Række af opkaagende heede Vandspring, hvilke om Sommeren, naar Vandet er lavt i Elven, komme til Syne med mangfoldig opstigende Røg: disse holde ved ligefrem paa det tørre opad, til den Hals eller høie Brink, der slutter Dalen paa den Nordre Side; thi der seer man 3 til 4 rygende Kilder komme frem. Nær ved forommældte Klipper er et stort Badsted, hvor Strømmen bliver lunken om Sommeren af det varme Vand; Reykedalsaa bliver og paa fleere Steder varm af samme Aarsag, hvoraf det som foran (§. 162.) er berettet om Laxens Natur, ydermere oplyses.

§. 178.

Snorralaug er det i Island for Opbygningens og Alderdommens Skyld meest berømte Bad, som, efter almindeligt Sagn, har faaet Navn af den bekiendte Historieskriver Snorre Sturleson, der siges at have sat det i Stand. Man har ingen Vished herom; dog kan sees af **Sturlunga-Saga**, at han har sat Reykholtsgaard i meget god Stand; han var ellers frugtbar paa Opfindelser, meget for Bygninger, og havde Evne nok til at fuldføre dem. Dette Bad brugte han meget: en lang Hvelving var den Tid bygget fra Gaarden lige ned til Badet, saa at man kunde gaae frem og tilbage, uden at blive forkiølet. **Landnama-Saga** giver ellers tilkiende, at dette Bad allerede i Tung-Odders Tid, for Aaret 960, da Reikholt endnu ikke var beboet, er ei alleene blevet brugt, men endog agtet som det allerbeste, da der dog fandtes Bade nok, næsten ved hver Gaard i Reykholts-Dalen. Snorralaug.

§. 179.

Skribla. Skribla kaldes en oppvældende Kilde, som ligger 40 Skridt fra Snorrelaug, hvorfra denne henter sit Vand igiennem en opmuuret og oven til lukket Rende: For Aabningen af Renden staaer en med et rundt Hull igiennemboret Hælde eller flad Steen, hvori sidder en Prop, som kan trækkes ud hver Gang man vil have varmt Vand i Badet. En kold Bæk er ogsaa i Nærværelsen, hvorved Badet kan kioles, naar det er for varmt. Snorralaug selv er opmuuret, deels af huggen Kampesteen, deels af Concreto thermarum, med Bænke rundt omkring, og Bunden flad. Badet er saa stort, at 50 Mand kunne rommes derinde; Vandet er meget klart og let, dog er det ei frit for cremore thermarum hvis den faaer Tid til at vorde. Det bruges meget af Gaardens Folk og de nærboende, som befinde dem meget vel derved.

§. 180.

Hvererne Forsyttelse. Os blev berettet, at Skribla havde paa nogle Aar sienspynlig aftaget, baade i Henseende til Heeden og Vandet, og at dens Styrke var efterhaanden kiendelig bleven svækket. Aarsagen dertil holdes for at være det Jordskiælv, som rorde Egnens Grundvolde i Aaret 1749, og hvis største Virkning skedde i Olves i Arnes-Syssel. Ved samme Leilighed fremkom en nye Kilde et Par Bøsseskud fra Skribla, paa en lavere Myr- eller sumpig Grund. Saadan Hvererne Forandring ved Jordskiælv er bekiendt i Island fra den første Tid af, og snart almindelig.

§. 181.

Andre Bade. Paa hin Side af Hvitaa, mellem den og Nordaaa, findes nogle smaa Bade, ved Aabredden og Thveraa, hvoriblandt Veggialaug er det fornemste. Disse bruges vel af de nærmerst boende, men de komme ei mod de foromtalte. §. 182.

§. 182.

Indbyggerne have adſkillig Nytte af Hverer og Bade, ſom: a) Til at toe og valke deri dagligdags, hvorved de komme langt bæder affted end ved koldt Vand. b) Kaage de i dem adſkillig Spliſe, Mælk, Kiod, Æg m. m. Kaagningen gaaer jævnt, varer ikke længe, og giver ingen Affmag; allermindſt naar Gryden er tillukket. Derved ſpares meget paa Ildebrand. c) Bøies Splitter og Baandſtager i dette Vand, langt bæder end paa nogen anden Maade; endog Been kan blive, i middelmaadig heedt Vand, ſærdeles ſmidigt, ſaa at man finder ved nogle Hverer i Reikholts-Dal, Ribbeen af Faar og Horn-Qvæg, der ere lige ſaa bøielige ſom Hvalfiſke-Been. Derimod er det mærkværdigt, at det er ikke raret at treffe Hverer paa Island, iſær dem ſom beſidde en høi Grad af Heede, hvor deslige Been og Knokler have aldeles tabt al Seihed og naturlig Farve, ſaa at de ere i alle Maader, ſom de vare forbrændte af Ilden. d) Badenes medicinſke Nytte udfordrer en beſyndertig Afhandling, hvorom vi for denne Gang maae henviiſe Læſeren til Acta Hafnienſia, hvor *Ol. Borrichius*, efter *Theod. Vidalins* Beretning, har ſkrevet om Snorre-Badets Natur og Nytte. Den Gang vi reiſte her forbi, havde vi ikke Leilighed at giøre andre Forſøg end med infuſione cineris clavellati og Syrupi violarum, hvorved ei kunde mærkes den ringeſte Forandring. At Snorrebadet er godt og ſundt for alle Mennesker, forſikkres paa nysanførte Sted; og vi kunne efter almindeligt Sagn, ſamt egen og andres Erfarenhed, bekræfte det ſamme. I Beſynderlighed holdes diſſe Bade for at være meget tienlige at bruge for Arbeidsfolk efter ſtrængt Arbeide, førend de lægge dem at ſove; thi derved befries de fra den Stivhed og Værk, der fornemmes i Lemmerne.

Nytte ved Hverer og Bade.

Dagen efter ſaadant Arbeide. Af dette Huusraad vidſte og de gamle Islændere herligen at betiene dem, ſtrax efter Slagsmaal, beſværlige Reiſer og andet Slæb. Dog have mange den Uleilighed efter at have badet ſig, at de faae Hovedpiine, ſamt, imedens de bades, Svingel i Hovedet og undertiden Beſvimmelſe: Man har endog Exempler paa, at Menneſker ere omkomne paa denne Maade, naar ingen har været overværende til at paſſe paa dem; thi det er en almindelig Vane, at enhver gaaer for ſig i Bad, ofte uden at lade nogen vide det. Saaledes døde den berømte Laugmand Arne Oddſen i Leyraa-Badet (§. 171.) Aar 1665. I denne Henſeende maa man beklage, at de Islandſke Bades Indretning er alt for ſlet og lige frem: Af Tepidarier vide de intet at ſige nogenſteds paa Landet; men Folk maae, endog i den haardeſte Vinter-Froſt, klæde dem af og paa, paa den aabne Mark; eller og, naar Badet ikke er langt borte, gaae meſtendeels nogne hiem til Huſene. De ſom ere unge og friſke giøre ſig en Ære af at viiſe deres Haardforhed ved denne Leilighed, og de befinde dem vel derved; men med Syge og Skrøbelige gaaer det anderledes. Hvad Fordeel det kunde være, ei alleene for dette Land, men maaſkee i Almindelighed for Nigerne, at have paa beleilige Steder ret opbygte offentlige Bade, ſom kunde bruges med Bequemmelighed, ville vi henſtille til andres Eftertanke.

§. 183.

Aarſagen til Jordheeden gaaes her forbi.

At fremſætte vor Meening om en ſaa omtviſtet og mærkværdig Sag, ſom Jordheeden er, lade vi beroe, fordi paa diſſe Steder blive ingen Underſøgninger dermed foretagne. Vi giemme altſaa dette Eyne, indtil vi faae Leilighed at viiſe de Lag under Jorden, hvor Heeden befindes deels at være ſtærkeſt, deels af- og tiltagende, li-

geſom

gesom gradevüs. Jordborren, som siden blev os tilsendt af Videnskabernes Selskab, haver hiulpet til at opdage noget om denne Sag.

§. 184.

Drikkevand i Borgarfiords-Syssel, og ellers paa Island, er fornemmelig 6 Slags: a) Jøkkel-Vand, om hvis Beskaffenhed tilforn er blevet mældet (§. 134.); det drikkes ei af Mennesker, uden i Nødsfald; synes ikke heller, efter dets givne Beskrivelse, tienligt til Menneskets Brug. Creature og især Heste have vi dog ofte seet drikke det. b) Myre-Vand. Ved det at Bronde graves her paa lave Steder, at de ei skulle torres op om Sommeren, er Indvaanernes meeste Brondvand af dette Slags: Det sætter en blaa Hinde ovenpaa, men guul Okker paa Bonden, og har en noget stiptisk Smag; dog foraarsager det ikke ringeste Ulejlighed. c) Bergvand. Saa kalde Islænderne alt Aa- og Bække-Vand som ei kommer fra Jøkkeler, eller har den derfra bragte hvide Farve (§. 134.). Det er her allevegne koldt, meget sundt og klart, uden ringeste Smag, og bruges ligesaa meget som det næst forommældte. d) Kildevand: det kaldes paa Islandsk Uppsprettu- og Lindar-Vatn: det falder her snart allevegne ved Bakker og Biergerødder: det overgaaer de tre anførte Vand-Arter i Lethed, Klarhed og Kiølighed, bliver og derfor meest afholdet. e) Kaldavæsl; betyder egentlig kold Vædske; det er endnu kiøligere og klarere end Kildevand, og overgaaer i Frisked og Sundhed alle andre smagløse Vandarter. Deraf findes tidt en særdeles Aare i Linder eller Kilder: det fryser ikke om Vinteren, og synes at være langt koldere end noget andet Vand om Sommeren; det siges i Almindelighed at være lunket i den stærkeste Frost, rimelig, fordi

Drikkevand i Almindelighed.

det er ei saa koldt som det tilfrosne Vand. Kaldavesl er uden Tvivl den selvsamme Vandart, som *Linnæus* taler om Fl. Lapp. 414, og forneimmeligen i hans Vestg. Resa, om Lokakälla, hvilket sidste Sted er artigt og værdt at eftersees. At en særdeeles Moss-Art voxer over dette Slags Vandspringe, i Form af en Tue, er ogsaa bekiendt her; men, at det stumpet giver en bitumineus Lugt, er ikke forsøgt. f) Hverevand bruges ogsaa til Drik i Reikholts-Dalen og paa andre Steder, hvor det er uden Stank, og kan hentes med mindre Umage end andet godt Vand. Naar Hverevand bliver koldt er det ledskende, kiøligt og velsmagende. Ligeledes bruges det her til Theevand; men kaages først lidet over Ilden, da man ei finder Forskiel imellem det og andet Vand. Paa de fleeste Steder forer Hverevand nogen Smag med sig, meest af Svovel, dog er det kun lidet i Vandet, men meere i Jorden, der opvarmes i Nærværelsen. Slig Lugt fornemmes ofte af Vandet, endskiønt det haver ingen Smag. Det er derfor rart at faae Hverevand uden al Smag og Lugt. Indbyggerne drikke tidt af denne Vandart, paa adskillige Steder, og fornemme aldrig nogen Usundhed eller Uleilighed derved.

Luften og Værliget.

§. 185.

Luftens Beskaffenhed i Almindelighed.

Borgerfiorden holdes af alle for et sundt Sted, hvis Luft er god og tempereret. Egnens Beliggenhed gior ei lidet dertil, ved det dens Sydostlige Kant er indsluttet med høie Fiælde, ligesom den Nordvestlige. Den Nord og Ostlige Side ligger ei aaben for Soe-Vindenes Skarphed, men trækker dem bort over lave Heder: Midt i Borgerfiorden er Landet mestendeels fladt med maadelige

Halser

Halſe og Bakker, hvilke, i Samſund med de ſtore Elve, giøre en behagelig Forandring i Beliggenheden.

§. 186.

De paa Sønderlandet ommældte ſkarpe Vinde, af Syd-veſt, Veſt og Nordveſt giøre her, om Vinter og Foraar, den ſamme Virkning paa Kreaturene, ſom der, men dog ei i ſaa høi en Grad; thi de til Veſt- og Nord-Bygden ſtødende Heder give dem meere Plads, og holde dem ikke indſluttede nær ved Soekanten (§. 11.). Dette bør dog egentlig kun forſtaaes om Midtparten af Bygden, ſom udgiør den ſtørſte Deel; thi Sønden for Søndre-Skardshede blæſe meeſt Nordoſtlige Vinde, og holde der giærme ved. Ved det inderſte af Hvalfiorden, iſær omkring det Biærg Thyril (§. 124.), falde overmaade ſtærke Hvirvelvinde, og nogle Dages ſtadig Blæſt hver Gang, hvorved Soevandet drives op i Luften ſom Sneefog; da der paa ſamme Tid, paa Sønderlandet, og paa hin Side af Fiældet i Borgerfiorden, er ikkun liden Blæſt og undertiden gandſke ſtille. Af den Aarſag kaldes Hvalfiords-Egnen af de nærboende Vedra-Kiſta, d. e. Veir-Kiſte, hvilket vil ſige, at denne Fiord er ligeſom et Giemme- og Opholdſted for ſtærk Blæſt. Beliggenheden af de lange Hede-Strækninger, og endelig, de høie Jøkkeler og andre Biærge (§. 123.) frembringe denne Blæſt; ſaa at naar det blæſer af andre Kanter paa andre Steder i Landet, bliver Vinden, efterat Hvalfiorden har igiennem lang Omvei trukket den til ſig, de fleeſte Gange Nordoſtlig. Fra Norden blæſer paa hele Sønderlandet og den Sydlige Deel af Veſterlandet den ſagteſte Vind, med middelmaadig klar Luft Vinter og Sommer, hvilket ei falder underligt, naar man betænker, at de vedholdende høie Fiælde, der ligge imellem diſſe Herreder og Nordlandet, ſvæk-

Skarpe Vinde.

ke

ke Blæstens Hæftighed, samt tage imod al Snee og Uveir; dog er Norden-Vinden her kold, som andensteds. Derimod er Sonden-Vinden, hvilken paa denne Strækning forer Regn og Slud med sig, paa Nordlandet stille, tor og behagelig.

§. 187.

Veirligets Forandring formedelst de varme Bade.

De Forandringer, som foraarsages i Luften paa sine Steder i Borgarfiords-Syssel ved de mange Hverer og Bade, ere noget besynderlige, og henhore snarer til Luft-Hændelser. Dette skeer fornemmelig i Reykholtsdal, og paa flere Steder, hvor der findes heede Kilder med jævnlig Varme i Jorden Vinter og Sommer, hvorfor Grunden ikke kan tilfryse, hvilket kommer Bondernes Kreature til Nytte. Den idelig opstigende Rog og Dunster bringe her ofte Regn tilveie: den falder endog undertiden i Solskinsveir, men varer som oftest ikke længe, saasom den kommer fra en hastig opstigende Skye; dog beroer det tillige paa Luftens Læthed, at slig en Skyedamp kan falde ned. De grovere Dunster, hvilke ei kunne opstige i Rogen, falde saa hyppig, at Græs og Urter, i en Omkreds af en Snees Skridt, meer eller mindre, efter det varme Vands Heede og Storrelse, blive i klart Soelskinsveir og Blæst, fugtede og overalt tæt besatte med Draaber; ligeledes, hvis man i en Hast kommer nær til saadant Sted, blive Haar og Klæder, af bemeldte Dug, ganske hvide som af Riimfrost, og efter nogen Tid igiennemvædede.

§. 189.

Varme og Kulde i Luften.

Efter Thermometrets Anviisning er Varmen og Kulden her meer temperæret, end paa Sonderlandet ved Soekanten. De vestlige Vinde, med middelmaadig Frost og Snee, ere her de koldeste (§. 186.). Om Sommeren er Varmen middelmaadig, undtaget

nær

nær ved de Fiældsider, der bestaae af sorte faste Klipper; thi der er Heeden næsten utaalelig, hvis Luften er stille og Solen staaer lige paa. Vi have i Særdeleshed erfaret dette Aar 1754, da Varmen steeg i disse Egne paa Fahrenheits Thermometer, den 7, 8 og 9 Julii, imod Solen, til den 103 og 104 Grad. Den 7de især udstode vi en overmaade Heede paa hin Side af Hitaraa, ved Roden af Fagreskovs Fiæld, saa at vi vare færdige at vansmægte. Hestene bleve usædvanlig maatte og kunde neppe gaae Fod for Fod. Da vi komme til Elven, som rinder nær ved benævnte Fiæld, blev Luften, formedelst Vandfaldet, frisk og kiølig. Dette maae saa meget mindre komme Læseren fremmed for, som den 96 Grad paa forommældte Thermometer gaaer lige op med et sundt Menneskes indvortes Varme.

§. 190.

Af denne Aarsag holde Bønder og Arbeidsfolk sig inde og i Skiul for Solen, den høieste Sommerdag, men arbeide, især ved Høeslætten, om de lyse Nætter, Morgen og Aften. Denne Sædvane er vedtagen næsten allevegne paa Landet.

§. 191.

Man mærker de selvsamme **Lufthændelser** i dette Syssel som de, der ere anførte i Kiosar-Syssels Beskrivelse (§. 14.); for Ex. Torden og Lynild, oftest om Vinteren, i middelmaadig Kulde, tyk Luft og Snee; dog har dette meest Sted med Lynild. Om Sommeren fornemmer man ogsaa Torden, med samme Slags Veirligt, som i andre Lande. Ligeledes mærkes her Sneelys og Hrævar- eller Raaheds-Jld (v. ibid.). Endelig spiller Nordlyset her paa selvsamme Maade, om de mørke Vinter-Nætter; Mister derimod bliver man her ei saa ofte vaer, som paa Sønderlandet (§. 15.). Lufthændelser.

Sædvanlige Jordarter.

§. 192.

Humus frugifera nigra, sort Vækstejord.

Den sorte **Vækstejord** er her overalt af samme Slags, som i Kiosar-Syssel (§. 16.), men i større Mængde, samt feedere og fastere, end der, eller ved Soekanten paa Sønderlandet; hvorimod den rødagtige Madjord, der er i Kiosar-Syssel, falder her aldeles ikke; ei heller virker den skarpe Luft, eller de stadige Vinde, nær saa meget her, som der, paa Jordens Overflade.

§. 193.

Myre og Mudderjord.

Myre og Mudderjord er her i stor Mængde, især paa **Myrar**, som deraf have faaet sit Navn. Den er af samme Slags som den foran beskrevne (§. 17.). Paa **Myrar** er den yderste Jordskorpe endog saa los, og Grunden saa blød derunder, at Indvaanerne neppe kunne komme frem med Heste, uden om Vinteren, da Jorden er tilfrossen. Af denne Aarsag maa man paa somme Steder gaae og vade til Fods, naar man skal til Kirke om Sommeren.

§. 194.

Humus Bituminosa, Tørv.

Tørv (§. 18.) ligger her under Myrejorden, som sædvanlig, især i Syssélets nordvestlige Deel. Den skiæres op af Grunden med en firkantet Spade, der er beslagen med Jern og skarp foran; paa den eene Side gaaer i en ret Vinkel et lidet tyndt 4 Tommer langt Jern, der ligeledes er hvædset foran. Med dette Redskab, hvilket kaldes **Skieri**, dannes Tørvstykkerne firkantede, 1 Fod lange, over en halv Fod breede, og 3 Tommer tykke, og paa det samme forer den, som graver Tørven, 4 til 6 Stykker op ad Gangen. Tørv bruges til Ildebrand paa de fleeste Gaarde i Borgarfiorden, saasom den er feed og fast; den er sort og lidet bruunagtig i Farven,

i Farven, og indeni opfyldt med Birkestilker (§. 18-19.). Den sletteste Torv falder i Reykholtsdal, thi den er blandet med en hvid los Jordart, og ryger stærkt af Svovel i Ilden.

§. 195.

Hvad **Jordens Lage** angaaer, da ere de omtrent de samme, som paa Sønderlandet, undtaget at man træffer her 1 til 2 Finger breede Lag af hvid stødt Pimpesteen, fornemmelig i Torven, hvis Hov:d-Lag er 3 til 4 Alne tykt. Jordens Dybhed ned til Grund-Klipperne, er meget forskiællig, dog gierne i Dalene 14 til 15 Fod, men paa Myrar 18 til 20 Fod. Kort fra Havet træffer man vandslidte Steene under Mudderjorden, og paa Strandbredden hist og her stødte Conchylier. Jordgrundens Lag.

§. 196.

Det under Jordgrunden liggende **Klippe-Lag**, have vi ei havt Leilighed til at betragte, uden ved Hvalfiord, paa Akranæs og Myrar. Paa disse Steder kommer det foran (§. 20. 26.) omtalte *Saxum liqvatum cavernulosum nigrum* til Syne. Denne Steenart er fuld af Spat, Qvarts og Krystallstykker. Samme Slags vil ventelig ligeledes findes under Bierne uden for, og i Jorden, høier oppe i Landet (§. 122.). Klippernes Lag.

Andre Jordarter.

§. 197.

De kaagende Hverer og Bade frembringe her adskillige Jordarter. Men den første, og hvoraf i Borgefiord falder den største Mængde, er et Slags **Maanemælk** eller *Lithomarga* Auctorum. Den kommer overeens med *Waller.* Mineral. Sp. II. 2., og hører ikke til de nyere Steenbeskriveres Mergelarter, men heller til de- Lac lunæ.

res cretas eller Kridearter. Den er hvid, særdeles læt, tør og løs som Jordstov, og har ingen følelig Seihed eller Fedme. Den giærer, dog ei hæftig, med Skeedvand, men blandes meget hastig med Vand, gior det hvidagtigt, og skilles ei læt derfra igien. I Ilden bliver den til Kalk, og giver, imedens den kalcineres, stærk Svovelstank fra sig, hvilken dog, inden kort Tid, bortryger; og hvis man holder længe ved at kalcinere, da bliver den til Slutningen til meget fiint mørkegraat Støv. Af Maanemælk findes en stor Mængde lageviis i Reykholtsdals Aabred. Yderst, eller for Dagen, er den hvid, og saaledes beskaffen som mældt er; men 1 Fod inde i Bredden er den bleeg, og noget længer ind bliver den brunagtig og er blandet med almindelig Muld. Man seer den ogsaa i Hvidaaens og Thveraaens Bredder, dog ei saa kiendelig eller i saa stor Mængde; thi i Reykholtsdal fornemmes den snart overalt i Jorden, først under Madjorden og siden i smaa Lag, 3 til 4 Fod dybe. Den hvide Jordart i Torven, som før blev nævnt (§. 194.), er virkelig Maanemælk, hvilket dog ei kan sees, førend de opgravede Stykker have ligget nogen Tid i frie Luft og begynde at tørres. Det er altsaa ikke at undre paa, at denne Torv ryger af Svovel, naar man erindrer sig nysommældte Forsøg. Ellers faaer man Svovel i Torven paa mange andre Steder, hvor denne Jordart ikke er for Haanden.

§. 198.

Børne-Aske. Ammer og Koner, der selv passe deres Børn, tage de Stykker af bemældte Torv, hvori de kunne see reene Lag af Maanemælk, for at brænde, og samle Asken til deres spæde Børn, og lægge den paa de Steder hvor Huden er gaaet af. Til slig Brug befindes den at være meget tienlig, og kaldes derfor Børne-Aske.

Førend

Forend Aſken dryſſes paa, ſmores Stedet med lidet Flode af Faaremælk.

§. 199.

Peturs-Mold eller **St. Peders Muld**, kaldes af Indbyggerne en Leerart, der falder nær ved Leyraa, og ellers mangeſteds paa dette Land: Den er *Argilla apyra minus cohærens*, og falder i et Tværhaands tykt Lag under Madjorden; den er, at føle paa, feed og leeragtig, iſær naar den er fugtig, ſamt bleeg i Farven, og kan dannes ſom Plettekugler. Naar den tørres bliver den ganſke hvid, beholder ſin Form og briſter ikke, men kan dog letteligen falde eller gnides i Stykker: Den er langt fiinere og loſere end Kride; den trodſer Ilden temmelig, og kaager ei med Skeedvand. Denne Jordart ſynes at komme nærmerſt til *Wallerii* argillam ſolutam, Sp. 24. Nogle have holdt for, at den kunde tiene til Valkejord, men uden Grund, thi hverken giærer den med aqva forti, eller ſkummer i Vandet. Vi have ellers ikke faaet Leilighed til at underſøge denne Jordart til Fulde ved Ilden. Islænderne kalde den og **Barnamold**, d. e. Bornemuld, fordi den bruges til ſpæde Born, i ſamme Henſigt, ſom nysommældte Torv-Aſke; den er ogſaa et meget ypperligt abſtergens, hvorfor den ligeledes bruges til Saar og Bylder. St. Peders Muld.

§. 200.

Blaaleer, *Argilla vulgaris* eller *Lutum cæruleum*, findes i Bredderne af Leyraa, og Laxaa, en Fierding Veis fra Havet: den findes desuden, ligeſom de andre hidindtil opregnede Jordarter, mangeſteds paa Island. Den for Dagen liggende Blaaleer er los og forblæſt; den indvendige er meer ſei, dog blandet med Sand. Den Art af dette Slags Jord, ſom falder paa dette Sted, kaager Blaaleer.

stærkt med Skeedvand, og bliver i Ilden til et dunkelgraat Glas, men holder sig dog noget stræng i Forveien (cfr. *Waller.* Sp. 17.). At ellers denne Art har sin Oprindelse fra Havet, beviise nokſom de Conchylier, som findes deri 7 Fod dybt under Jordskorpen, men Jordlaget selv er gierne 6 til 10 Fod tykt; det stiger og falder uordentligen imod Vesten, eller imod Sockanten, men hælder jævnt ned ad, med liden Aftagelse, imod Sonden.

§. 201.

Kriidmergel. **Kriidmergel,** *Marga cretacea cinereo-cæruleſcens,* er en anden Leerart, som findes paa Sondersiden af Laxaa. Den er bleven brugt til Kiæmpotter ved den paa Leyraa anlagte Smalvæver-Fabrik: den er temmelig jævn, fast, og af ligeartede Deele, men vil læt briste, naar den torres ved Solen eller Ilden: ved stærk Ild falder den i Stov, bliver derpaa flydende, og giver et grovt sortagtigt Glas. Med denne Jordart kliine Smeddene deres Fyrsteder. En bædre Forandring af den findes i stor Mængde foran i Reykholtsdal, hvilken og med desto større Nytte bruges af Smeddene til foranførte Øiemærke.

§. 202.

Bolus violacea. Nu komme vi til de fiinere Jordarter, som Island, og især Borgarfiords-Syssel, frembringer: blant dem er *Bolus violacea,* som kan holdes imod *Wallerii* Sp. 23., og synes at være af Oprindelsen en Bolus thermarum, hvoraf dette Bygdelav viiser saa mange Forandringer, hvilken Meening dens Beskrivelse ydermeere vil stadfæste. Den findes høiest oppe paa Fiældet af Søndre-Skardsheide, et par Bossekud fra Veien, naar man reiser til Borgarfiorden, paa venstre Haand, i en høi Bakke, ved Roden af et hvidagtigt Biærg, hvor, efter al Anseelse, eengang har været

Hver

Hver eller opkaagende Vandspring: Steenarterne i Nærværelsen, samt Jordarten selv, give det tilkiende. Øverst er et Lag af Sand og Gruus, blandet med hvidt Leer, en halv Fod tykt, og derunder kommer strax et Lag af denne Jordart, 1 Fod tykt. Denne er mørk-violet, dog haver nu den blaa, nu den røde Farve, meer eller mindre Overhaand, og forandres til en hvid- og blaa-stribet marmoreret Argilla, hvilken er grovere, og blandet med Sand. Den violetfarvede Bolus er særdeles fiin, feedagtig, sei og jævn at føle paa, smelter i Munden, og har en syrlig og stiptisk Smag: den er fri fra fremmede Sand- og andre Jord-Partikler: den kaager ei op med Skeedvand: den er meget bestandig i Ilden; men efterat den har udstaaet en høi Grad deraf, forandrer den Farven og bliver bruunrød. Af dette og det forommældte sluttes, at den indeholder noget Jernagtigt. Smeddene her i Nærværelsen bruge den til deres Lodninger, og finde den at være særdeles skion dertil; hvorfor den bliver hentet nogle Miile borte af Bønderne. Hr. Professor Kratzenstein forsikrer, at han har faaet Sølv af denne Jordart, skiønt i saa liden Mængde, at Nytten ikke nær lønner Umagen. At der kunde brændes Kar, og andet nyttigt Huusgeraad gjøres, af den, er upaatvivleligt. Forbemældte Fiældvei giver ellers en god Forraad deraf.

§. 203.

Bolus thermarum cærulea, paa Islandsk **Hveraleir**, findes i den Høi, af hvis Rod Tunguhver fremspringer (§. 175.). Høien bestaaer mestendeels af Bolo variegata, der ligger i adskillige Lage med nogle Forandringer i Farven, hvilke den og gjærne beholder, om den end bliver igiennemtrængt og forblæst af Luften. Øverst er den rødagtig, og har derhos visse Deele, der see ud som haard-

Bolus thermarum cærulea, Hveraleir.

kaagte

kaagte Eggeblommer. Paa Toppen af Hoien seer man den blaa Bolus umiddelbar at komme til Syne paa 2 eller 3 Steder, rimeligst fordi den røde og gule Jord, som alletider taber meget i fri Luft af sin Fasthed og Fedme, er der bleven optørret til Støv, og bortført af Vind og Regn. Oftbemældte Lag er mørke- og lyseblaat, fiint, fast, feedagtigt, og glimrende indeni, af smaa sexkantede messingfarvede Krisaaner. Det blaa Lag er 1 Fod tykt, og sluttes neden til med et andet Lag af hvid Bolus, som er lige saa fiin, men langt blødere og fugtigere, fordi den er det kaagende Vand nærmere; nederst giver Laget en *Bolum albo-cæruleo- & purpureo-variegatam.* Nærmerst ved Vandet kommer det blaa Lag igien; men det er ganske uordentligt i sin Gang og Tykkelse: det er lysere, finere og blødere, end det øverste blaa Lag, men indeholder ingen synlige Krispartikler. Den ganske Hoi er indvendig heed, og følgelig ogsaa dens Jordarter; oveni er den lunken, men 3 til 4 Fod dyber ned, saa heed, at man kan ikke holde Haanden deri; hvilket falder desto mindre underligt, da man paa det øverste af dette Sted kan see trende Aabninger til Varmen, hvor de gamle Vandpoler, eller heede Vandspringe, ere blevne tilstoppede. Alle disse Boli, eller retter at sige, deres Forandringer, have en stærk syrlig Smag, og ere for Ganen meget udtørrende og adstringerende: de holde noget Alun og Vitriol, som siden skal beviises ved andre Anledninger. Den lyseblaa Bolus i det nederste Lag (thi med denne er Proven fornemmelig foretagen) giærer aldeles ikke ved Skeedvand, og naar den brændes i Ilden, giver den en stærk Svovldamp fra sig: udbrændt bliver den ganske skiør og let at gnide i Stykker, samt mørk i Farven, hvoraf sluttes, at den indeholder endeel Svovel, Sand og lidet Jern; hvorved og de ovenmældte messingfarvede Deele ere frem-

frembragte. Naar den udvaſkes og kaages, giver den en blækagtig Smag. Endelig ſluttes, af de angivne Omſtændigheder, at denne Bolus indeholder ſlet intet Kalkagtigt; men enten terram naturaliter ſimplicem apyram, eller glasartede Materier, eller og begge Deele.

§. 204.

Bolus brunnea, egiſtitia thermarum, er den hidindtil ſaa kaldte Islandſke Trippel fra Tunguhver. Bolus brunnea, Islandſk Trippel. Denne ſteenhærdede Jordart er ret beſynderlig i Henſigt til dens Avlings-Maade; nemlig, at den, formedelſt det voldſom opkaagende Vands idelige Skulpen i den nederſte Aabning (§. 175.), opkaſtes af Tunguhver, og hærdes paa Bredderne rundt omkring: Dens Deele ere meget jævne, dog er den noget ſkarp at føle paa. Den holder temmelig ud i Ilden, bliver ganſke haard, og ſmæltes ſiden til et mørke-rødbrunt, dunkelt Glas, lidet hullet, og ſaa haardt, at det ſlaaer Ild imod Staal. Denne Leerart haver ellers ſin Oprindelſe fra ovenmældte Bolis, giennem hvilke Hverevandet rinder; men beſidder derhos ſkarpe, dog meget fiine og jævnt blandede glasagtige Deele. Heraf ſees, at den, ihvorvel ſaaledes frembragt af Vandet, dog ei kan kaldes Tophus. Den kan ei udblødes i Vand, og giærer ikke med Aqva forti. Af denne beſynderlige Materie kan kun bekommes lidet, og det alene paa dette Sted, ſaavidt os er bekiendt.

§. 205.

Ovenmældte Jordarter have vi opregnet ſaaledes ſom de findes i Reykholts-Dalen, hvilken er det forſte Sted, ſom her møder Læſeren, og indeholder dem; men den er ikke det eeneſte; thi ſamme Slags Forandringer af Bolis gives mangeſteds paa Landet, nær ved heede Kilder; dog beſidde de ikke al den ſamme Grad af Fiinhed, Slutning om Bolis thermarum.

Feedme, blandning af Svovel, Allun o. s. v. Hvad deres Fasthed angaaer, da blive de alle haarde i Ilden, og skulde ganske vist nogle af dem kunne behandles som Porcellain-Jorde; i det mindste have de beste Slags Boli meget tilfælles med den Chinesiske, som efter de nyeste Forsøg og Opdagelser bliver et Slags Argilla, som slet ikke opsvolmer i Skeedvand, følgelig ikke hører til Mergelarter, eller haver hos sig nogen kalkagtig Blanding, see *Hills* Foss. Part. I. Lib. 1. pag. 29. conf. *Waller*. Mineral. Sp. 26. og Syst. Nat. 49. 1.

Steenarter.

§. 206.

Fiældklipper. Af denne tilforn (§. 22.) beskrevne **almindelige Steenart** i Kiosar-Syssel, findes meest i de saste Bierge i Borgarfiorden, der stige etageviis i Høiden; saasom **Varmalækiar-Mule** (§. 125.), **Akrafiall** (§. 124.) o. s.

§. 207.

Saxum schistiforme, argillaceo-calcareum cæruleum. *Saxum schistiforme, argillaceo-calcareum cæruleum*, er en blaa-isprængt Steenart, der falder noget i grønt. En Klippe paa Hvalfiordens nordre Side, nær ved Midsands Bondegaard, bestaaer af denne Materie. Steenen er temmelig haard og fast, lader sig polere, og har indvendig glimrende Stykker af Svovelkis, hvilke ved Rustning ryge stærkt af Svovel og tabe Glandsen. Indvaanerne have havt den Tanke om denne Klippe, at ædlere Metaller maatte der ligge skiulte, ja nogle have vidst at fortælle fordeelagtige Forsøg, som skulde være giorte dermed; men den anførte Erfaring er nok til at viise, at sligt har kun været en Formodning, som den smukke Glands har forleedet dem til. Materien giærer saa

maade-

maadelig med Skeedvand. Naar man brækker Klippen, eller graver længer ind, da bliver den meer los og blød, hvoraf er klart, at dens Oprindelse er en virkelig Steen-Leer, (*Wallerii* Argilla Lapidifica Spec. 25.), blandet med Mergel, hvilken bliver udvendig hærdet af Solen og Luften.

§. 208.

Kolor-Steinn, *Lapis ochraceo-argillaceus ruber*, er en meget jævn, feed, og temmelig fast Steenart, hvori Jernokker, bebunden med Leer, haver Overhaand. Den findes i de ordentlige Biærge, imellem Klippernes horizontale Lage, og her især i Akra-Fiall. Den bruges overalt, som rød Kride, til Mærker, og til Bogbinder-Farve. Den hærdes i Luften, men i Ilden loses den op, og vil falde i Støv ved en stærk Grad af Heede. Kolor-Steen.

§. 209.

Saxum rubrum, ochraceo-arenosum, udgior et heelt Lag i Fiældet, nær ved Husafells Præstegaard, som kunde give godt Steenbrud til Bygninger. Denne Klippeart er beskreven tilforn (§. 133.), og bruges til Liigsteene. Saxum rubrum, ochraceo-arenosum.

§. 210.

Moberg, *Saxum terrestri-arenaceum, petrosum, fuscum*, er en meget almindelig og bekiendt Klippeart paa Island, især paa Sønder- og Vesterlandet: den falder i Fiældene, undertiden i store Stykker, da eet eller andet Biærg aleene bestaaer deraf, som man seer deels i Bygden, deels oppe paa de høieste Jisbiærge. De meer ordentlige Biærge (montes polystegi) have gierne nogle tykke Mellemlag af denne Steenart, hvilken tiener til at sammenbinde disse Naturens Bygninger. Moberget falder forskiælligt i Henseende til Finheden, Sammenhængen og Farven, som tidt er lysebruun- Moberg.

bleeg. Det bestaaer meest af Sand og Jorddynd (lutum), saa løslig sammenbagt, at det trækker Vand, og kan læt brækkes og hugges. Det er desuden ofteſt opfyldt indeni med smaa, deels forbrændte, deels vitrificerte og uforandrede vandslidte Steene. Det artige Bierg Husafell, i Hitardal, kort fra Præstegaarden, bestaaer for en stor Deel deraf, og Resten er Jordsinner eller smæltet Steen (§. 128.). Man finder vel paa Island temmelig fast og fiint Moberg; men det almindeligste er løst og uden Fasthed, og ødtæres snart af Luften, hvis det bruges udvendig til Bygninger, og indeni Grønsvær-Vægge raadner det og falder fra hinanden med Tidens Længde. Desuden haver denne Klippeart gierne Fugtighed ved sig. I Ilden kan den ikke bestaae, thi endog ved en maadelig Heede brænder den og falder hen i Stov. Det beste Slags Moberg, som ei udvendig fortæres af Luften, er skiønt at hugge, undtaget naar de deri indsluttede smeltede Steene falde for store, da Verktøiet slides og fordærves derved. Hitardalens nys ommældte Moberg, hvoraf Kirkens Vægge ere opbygte, er af det beste Slags.

§. 211.

Saxum rude semiliqvarum.

Saxum rude-semiliqvatum er den sorte Klippe-Art, som Skardsheide-Fiældet (§. 127.), og fleere deslige, bestaaer af. Det er vanskeligt at sige, hvoraf den af Forstningen har bestaaet, siden den med Tiden er bleven forandret, og man ei har faaet Leilighed til deslige Forsøg. At Klippen ei har været Sandsteen (arena lapidea concreta), sees deraf, at alle Bierge af dette Slags have kundet i det Heele bringes til den første Grad af Smæltning; hvorfor her maae have været noget Metalliſt for Haanden, rimeligst arena ferrea (*Wallerii* Spec. 260.); thi Hraunklipper, paa dette Land,

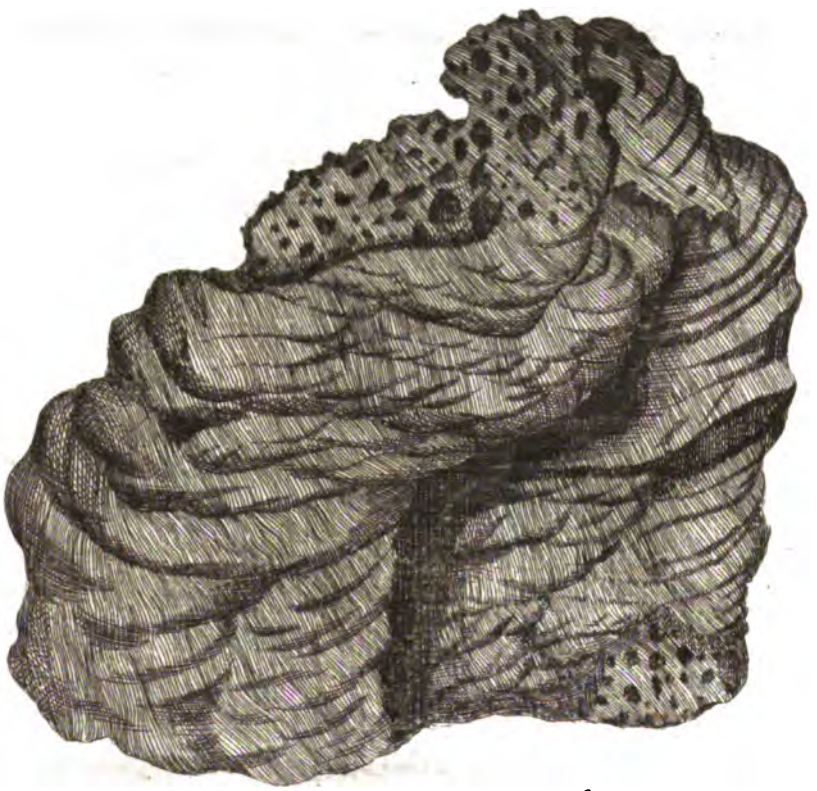

Sortegraa Lava o: Kraun

Land, holde i Almindelighed Jern (§. 26. og 27.). Hvad ellers angaaer disse Klippers Anseelse, som de have faaet ved fremmede Steenarter, i det de ere overalt besprængte eller tæt besatte med hvide Prikker; da er derom blevet talt i Vester-Skardsheidens Beskrivelse (§. 127.).

§. 212.

Saxum liquatum cavernosum asperum er den paa Island saa overmaade gangbare smæltede Steen eller Hraun (§. 26.). Denne Klippeart kunde paa Dansk kaldes Jordsinner, hvilket Ord giver Læseren meget bædre Begreb om bemældte Steen, end det Italienske Ord Lava, eller det Islandske Hraun, der aleene betyder Ruin, d. e. Fald eller Ødelæggelse (§. 26.). Borgerfiorden har store Hraunstrækninger, for Exempel, paa denne Side af Arnarvatnsheide, omkring Surtshuulen, mellem Nordlingafliot og Hvitaa, i Norderaadal, paa Vestre-Skardsheide, og allermeest i Raunrepp (§. 120. ꝛc.), da Hitardal, Hraundal, det Flade langs med Hitaraa, og en god Deel af Myrar, ere opfyldte dermed. Hraunklipper have adskillige Farver, som sort, morkeblaa, violet, rod, bruun, guulagtig, o. f.; men den sorte og rode ere de almindeligste, dog at den sorte har allevegne Overhaand. Den graa, i grønt faldende, Farve, som Hraunstrækninger oftest have (undtagne de allernyeste, som ere overalt sorte), hører ei hertil, thi den kommer af Moss, hvormed de bevoxe. De naturlige Forandringer, i Hraunets Farve, komme ellers ikke saa meget an paa Ildens Grader, som Grundævnets Beskaffenhed: Nemlig, naar Terra martialis har tient til Grund, bliver den smæltede Klump sort; og hvis Okker har udgiort den fornemste Deel, bliver Hraunsteenen deraf rod eller guul. Udvendig er Hraun alletider glindsende, hvis

Hraun eller Jordsinner.

det bliver reengiort, hvilket kommer af den alkaliske Glassur, som ethvert Stykke især haver faaet i Storkningen. Indeni er saadan en Steen altetider bleven meer eller mindre hullet, formedelst de indsluttede Luftblærer. Den mærkværdigste Forandring, i disse Herreder, give de ovenmældte 7 Caminer paa Vestre-Skardsheide (§. 127.), og dernæst det Bierg Husafell (§. 128. 210.), hvilket viser en bestandig Omveksling af Moberg og Jordsinner: hvoraf det er klart, a) at Ilden har ikke faaet Leilighed til at forandre Moberget, b) at denne Omtumling ikke er skeet langsom eller lidt efter lidt, men i en Hast; thi her findes ei ordentlige Lage af nogen af Deelene.

§. 213.

Hvoraf samme bestaaer.

Hvad disse omstøbte Legemers Grundmaterie angaaer, synes denne, her og overalt, omtrent at være den samme, som i Skardsheidens Fiældklipper (§. 211.) er blevet formodet, og nyeligen igientaget, i Henseende til denne Steenarts Farve (§. 212.). De metalliske Deele have nemlig først taget imod Smæltningen, og tillige med den alkaliske Salthed bragt alle de andre smæltelige Materier til at flyde. I Særdeleshed at tale om Raunreppens Jordbrand, da har den ei naaet, uden til en Deel af Egnen, og derfor desto meer taget der Overhaand, i at omstøbe alle tilstedeværende Steen- og Jord-Arter, langt noier end hin (§. 26. og 196.) forberørte almindelige Brand, som haver fordum dannet det smæltede Grundlag under Borgarfiorden og heele Sønderlandet.

§. 214.

Undersøgning med Jordsinner.

Denne oftommældte Steenart er a) meget tæt, tung, og fremfor andre Steene, haard, saa at Værktøi af Jern slides utrolig derpaa. b) Endskiønt den indeni er fuld af Huller, ere de runde

Hul-

Hullers eller Luftblæreres Mellemromme (§. 212.) deſto faſtere og haardere. c) Den giæter ikke det ringeſte med ſuure Vædſker. d) Den bringes ved ſtærk Ild til et ſort og undertiden ganſke morkerødt eller fortebrunmt Glas, ſom bliver langt tættere eller mindre hullet, end den var for Smæltningen, dog bliver det ganſke morkt. e) Jo oftere Jordbrand gaaer over den ſelvſamme Egn eller Hraunſtrækning, ſaa at den bliver ſtydende, jo lættere, brækkeligere, og meer udhullet bliver Hraunſteenen, og tilſidſt kommer derudaf en Art af ſort Skovſteen.

§. 215.

Saxum vitreum bullulatum nitens, colore nigro, paa Islandſk Hrafntinnu-Broder, er den Art ſom findes paa Kaldedal, og er foran beſtreven (§. 138.). Den er en grov ſaa kaldet ſort Agat, hvis egentlige Kiendetegn er, at den indeni er opfyldt med ſmaa Bobler eller runde Huller, ligeſom de i grovt Glas, undtaget at diſſe ſtaae meget tæt ſammen, og ere alle omtrent lige ſtore; hvoraf man kan ſee Luftens jævne Deeling og Materiens Eenformighed i denne Steenart. Den er i Ilden middelmaadig ſtræng ſtydende. Men man veed ei dens Nytte, undtaget til Bygninger, hvortil den vilde blive ſærdeles varagtig; ja bedre end Flinteſteenen i de gamle Bygninger i Engelland; thi denne Islandſke Steenart kan i ingen Maade tæres af Luften, ei heller kan Fugtighed holde ſig til den. Den maatte nær opſtables og befæſtes med Kalk. Den kan ikke brækkes uden Beſværlighed, og endnu mindre hugges med noget Slags Værktoi. Paa Kaldedal findes deraf loſe Stykker, ſtore og ſmaa, til 1 Lpd. og derover. Det er viſt, endſkiønt vi ei ſaae det, at her maae være et heelt Lag deraf. Hrafntinnu-Broder.

§. 216.

§. 216.

Hrafntinna. Hrafntinna, *Saxum vitreum solidum nitidissimum, colore nigro*, kaldes paa Landet i Almindelighed den af andre saa kaldte Islandske Agat. Den falder i Thorvaldsdal, paa den nordre Bred af Hvitaa, og viiser fornemmelig 3de Forandringer: a) Er et 2 Fod tykt Klippelag, temmelig fiint, jævnt og meget glindsende, men aldeles ugiennemsigtigt og overmaade haardt. b) Den anden Forandring falder i smaa rundagtige Stykker, som ere en halv til 2 Tommer i Giennemsnidt, meget haarde og glatte paa Kanterne, som de var slebne. Disse smaa Agatboller findes i et næsten 1 Fod tykt hvidguult Leerlag, som ligger 2 til 4 Fod fra Jordens ujævne Overflade. Begge Forandringer kunde smukt slibes; den første til Kar og andre store Zirater; den anden til Knapper, Halsbaand, o. d. At forarbeide denne Steenart koster megen Umage, for dens Haardheds Skyld; men den er derimod des stærkere og uskiørere, at regne mod den bekiendte Myvatniske Agat, af hvilken, naar man bekommer papirtynde Fliiser, seer man at de ere halv-giennemsigtige. Denne Art er stræng i Ilden, og baade af den og den næst forommældte første viiser Baula Prover. c) Den tredie, er den artigste Forandring af denne sorte Agat, hvilken Naturen, det man veed, ingen andensteds frembringer, end her, som os er blevet sandfærdigen berettet, og artige Prover deraf fremviiste, endskiønt vi ei have været saa lykkelige at hitte paa Stedet. Den falder nemlig i aflange, smale, uordentligen kantede Strimler, som ere spidse til den eene Ende, men paa den anden afbrudte. De største Stykker, som vi have faaet deraf, ere særdeles haarde og glindsende, 5 Tommer lange og 1 Tomme tykke, fire- og fem-kantede, dog noget utydeligen. De mindste Slags holde 1 til 2 Tommer

mer i Længden, og i Tykkelſen 1 Linie og derunder; de ere meget uordentlige, dog nærme de ſig meeſt til trekantede Figurer. Den ſmallere Ende er ſpids ſom en Naal, men findes ſielden uafbrudt. Baulaſtældet er nævnt tilforn (§. 126.), og om dets forunderlige Bygning bliver endnu meere talt her efter.

§. 217.

Saxum vitreum nitens, colore obſcure thalaſſico, er en Klippe-art, ligeledes frembragt ved Jordbrands-Smæltning, og, formedelſt ſin mørkagtige ſøegrønne Farve, ſærdeles mærkværdig, da den ei, det man veed, har ſin Mage iblandt de af Naturen, ved Jordbrand, dannede Steenarter; men i det øvrige ſynes den ei at være til nogen Nytte. Den falder kort Sønden for Huſafells Annex-Kirke, Aas, i en af ſteile Klipper beſtaaende Aabred, 8 til 10 Favne høi: Det grønne, eller retter at ſige, det ſmæltede Lag, er i alt 2 Al. tykt, øven og neden til meget grovt og ſkiørt, men midt i Laget findes bemældte grønne Art, ſom er temmelig glindſende, men læt brækkelig, naar man ſtøder den imod andre Steene. Den flyder let i Ilden. Saxum vitreum nitens, colore obſcure thalaſſico.

§. 218.

Saxum vitreum fragiliſſimum nigrum er en ringe Steenart, ſom findes ved Roden af Huſafell (Sønden Hvitaa) og Reidarfiall, kort derfra, i løſe Stykker, afrevne og adſpredte fra et faſt Lag i Biærgene (§. 132.). Den er ſaa ſprød, at man kan brække den med Hænderne, og har giætne Aarer af hvidt hærdet Leer tværs og langs igiennem. I Ilden ſmæltes den meget haſtig, behøver kun liden Heede, og løber til et lyſegraat Glas fuldt af ſtore Luftblærer. Denne Steenart er almindelig i alle de hvide Biærge paa Landet (§. 4.). Saxum vitreum fragiliſſimum nigrum.

Om Thophis Thermarum.

§. 219.

Saxum Tophaceum, Baulusteinn.

Saxum Thophaceum albidum columnare sive Basaltiforme, kaldes i Island Baulusteinn, fordi den findes aleene i det Fiæld Baula (§. 126.). Den fortiener Sted iblandt de allerbesynderligste i Steenriget, baade i Hensende til dens Form og Materie. Midten af det høie Fiæld Baula bestaaer for en Deel af denne Art, hvilken viiser sig i heele Stykker, bestaaende af Steene, ofteſt 2 til 3 Alne lange, en halv Fod og derover tykke, samt fem- og syv-kantede, staaende over Ende, temmelig haarde, dog huggelige, meget faste eller sammenhængende, rødbleege udvendig, men indvendig hvide, skarpe at føle paa, dog sammensatte af lige Deele, og tætte inden i; men den yderste rødbleege Skorpe, som er 2 Linier tyk, har smaa fine Huller: Tyngden er middelmaadig, mindre end paa sædvanlig Sandsteen. Kanterne ere vel ofteſt 7 eller 5, sielden lige breede eller ganske regelmæssige, dog passe de noie efter hinanden. Der findes iblandt tre-, fire-, otte- og ni-kantede. Steenene af det første og andet Slags have giærne slove Hiorner, der tegne til Kanter; de andre Slags, og især de ni-kantede, ere meget rare.

Plinii marmor basaltes er en haard glindsende Probeersteen-lignende Mamor-Art, som har havt saadan en Skikkelse, og dette har giwet de nyere Tiders Mineralogister Anledning til at lægge samme Navn paa endeel ligedannede Klippe-Arter, f. E. i Rusland, Saxen, Irland, o. s. See *Hills* Hist. of Foss. part. 2. lib. 1. marm. nigr. Sp. 4. Man træffer paa mange Steder, og især ved Soekanterne, af Island, et Slags Saxum columnare, der falder i store Stykker, nogle Favne i Høiden, og 3 til 4 Fod i Tykkelsen, som i Hensende til dets udvortes Ansæelse, Farve,

Haard-

Haardhed og Glimmerglands, ſynes at nærme ſig til de ſaakaldte Baſalter; men nysomtalte Baulaſteen er af langt anden Art og Oprindelſe: den er frembragt i Vand, og uden Tvivl i heedt Vand; hvorfor vi ſætte den iblandt Tophos, og det af følgende Aarſager: a) Den giærer ei med Skeedvand, bliver ogſaa beſtandig i Ilden, ſom endeel Tophi ligeledes giøre. b) Den haver den ſamme Farve og Anſeelſe, viiſer ſig og ligeledes ved Ild og ſuure Vædſker, ſom de Islandſke Hverers concreta, hvorom ſiden ſkal tales. c) Naar man noie betragter og underſøger de adſkillige Forandringer af Tophis, Jordarter, ſammenbagte og andre Steene, ſom findes hos de ſtørſte Islandſke Hverer, hvor man veed at adſkillige ſtore og mærkværdige Omvæltelſer ere ſkeete, ſiden Landet blev beboet; kan man med Viished ſlutte, at Fiælde, ſom frembringe og beſtaae af ſelvſamme Materier (§. 4.), maae have udſtaaet de ſelvſamme Omvæltelſer; endſkiønt de giærne ere der ſtørre og meer almindelige, og endſkiønt der nu ei findes opkaagende Hverevand. Det mærkværdige Biærg Baula er eet iblandt diſſe. Ja man haver endog meget klare Kiendetegn, at der eengang er ſkeet Jordbrand, hvorved dette Biærg er, om ei fremkommet af nye, dog ganſke omſtøbt i dets Form og Materie. Angaaende den baſalt-dannede Steenart fra Baula, ſynes dens Grundmaterie at være en i kaagende Vand udlauget Bolus thermarum alba (§. 203.), ſom efter Bundfaldets og Vandets Fraſkillelſe, er bleven tørret og hærdet, meer ved en indvendig og underjordiſk, end udvendig indtrængende Varme af Solen og Luften; det beviiſer den yderſte hullede Skorpe, hvilken er bleven ſaaledes dannet, ved det at Ildens Heede har ſpillet ſtærkt i Riſterne, efterat Materien var bleven adſkilt i kantede Dele. Heraf kan da Læſeren ſee, hvor beſynderlig denne Steenarts Oprindelſe er. Men

hvad dens pilar-kantede Skikkelse angaaer, da kunne vi ei tilskrive dens Oprindelse nogen Crystallisation, endskiønt Hr. *Pott* derudi bifalder Henckels Meening om den Stolpiske Basalt, hvilken er endnu noget andet end vores Baulasteinn (see *Potts* Lithogeogn. Contin. II. p. 63.). Tvertimod veed man af Erfarenhed, om de fleeste Jordarter, der have staaet under Vand, og som ei dannes til Skifer, at naar Vandet kommer bort, og Jorden efterhaanden udtørres, da sønder den ind, og brister i selvsamme Slags kantede Figurer, som foranførte Saxa columnaria have. Fuldkommen Ligning dermed seer man paa udtørrede Leersumper om Sommeren; og saaledes er det og i Island: Hvor den forommældte Steenart findes paa Strandbredden, saa at man kan gaae oven paa Klippelaget, som gierne er slet, der seer man, at de Sprækker, der danne hver Pille, ere alle vidéste oven i, og med Muld opfyldte, men tage meer og meer af, jo nærmer de komme ned til Roden. Oven paa de høieste vilde Fiælde i Island, især paa Vestfiordene, træffer man denne Klippe-Art, hvor ingen Urter voxe, undertiden paa en heel Miils-Strækning; men der ere Pillerne langt tykkere end nogen af de foranførte. Vi vide vel, at det herved endda bliver uafgiort, hvorfor udtørrede Sumper heller antage saadan en Skikkelse, end nogen anden; og endskiønt man vilde tilskrive samme Lufdens Virkning, saa kommer man dog ei derved til nogen bevist Sandhed. Derimod er det klart at see, hvorfor en Jordart heller antager Skikkelse af Skifer end Basalt, nemlig naar dens Lag faae en tungere Materie oven paa sig.

§. 220.

Baulasteenens Nytte.

Baulasteenens Nytte er fornemmeligen følgende: a) Indvaanerne i Borgarfiorden, og andre Folk fra de nærmerste Sysseler, hente

hente den for at bruge den til Liigsteene. En Hest kan magelig bære saadanne to Stykker, 2 Alne lange, eet paa hver Side. Den lader sig meget godt udskiære med Bogstaver, og koster ingen videre Umage; thi dens naturlige Kanter blive slet intet forandrede, og Steenen fortæres ikke af Luften. Kiartan Olassons Gravskrift, (hvorom i Slutningen af dette Stykke skal blive mældet), er udhugget i denne Steenart, hvoraf man seer, at den er allerede bleven anvendt til slig Brug i Begyndelsen af det 11 Hundrede-Aar. b) Smeddene udhugge Kar af den, til at have koldt Vand i, for at slaae paa Jilden, kiole Metaller o. d. c) Til Bygninger var denne Steenart den allerskionneste, lige saavel til Grundmuur som til Vindueskarmer, Hiorner o. v.; thi foruden det forommældte, kan den foies nær tilsammen, og binder Kalken meget vel. Ifald den skulde fores ud af Landet, kunde dens Forsel til Soekanten let skee om Vinteren, naar der laae Jis paa Norderaaen, som rinder her ved Roden af Fiældet; hvilket vilde skaffe de fattige Indvaanere nye Næring, og forøge Pengene i Landet.

§. 221.

Lapis Tophaceus sub-cuniformis, albo-pallidus subruber, er en anden besynderlig og særdeles mærkelig, men hidindtil ubekiendt, Steenart som Baula ogsaa frembringer. Forskiellen paa Skikkelsen, Fiinheden, Haardheden og Leiet, gior, at vi anføre den som en særskilt Art, ihvorvel dens Ansees, Farve og Materie synes af Oprindelsen at være de samme. I Jilden og med Skeedvand forholder den sig som den nys ommældte basalt-dannede Steenart: den falder omtrent kegelformig, af ulige Storrelse, ofteſt en Fod lang og halvanden til 2 Tommer i Giennemsnidt neder ved Roden, hvor den er tykkest, men tager smaalig af, i en som ofteſt langagtig rund

Lapis Tophaceus sub-coniformis, albo-pallidus subruber.

Skikkelse, indtil det yderste, som ligner et Agerne, og er noget tykkere, end det smaleste af det andet. Man træffer ofte Stykker, der ere flade paa den eene Kant, som da udgior omtrent en Fierdepart af Tykkelsen; men det øvrige deraf er rundt som de fleeste andre Stykker. Denne Steen er kiendeligen haardere og tyngere, end den forrige Art, og har smaa Huller af lige Størrelse, der gaae Stykket reent igiennem, og udvendig seer man de selvsamme Huller, men de ere i Luften, ved Tidens Længde, blevne tilstoppede af Regnvandets Bundfald. Neder ved Roden er benævnte Steenart afbrudt, saa at det er rart at finde nogen staaende paa sit Fodstykke; hvilket beviiser, at her, efter dens Frembringelse, maa være skeet en nye Omtumling. Fodstykket er en meget haard graa Steen, der er en sammenbagt halv-vitrificeret Størkning, som slet ikke angribes af Skeedvand. Den findes i største Mængde høit oppe i Roden af Baula, og deraf kan end ydermeer bestyrkes det som nys blev sagt, at her maae være skeet en forfærdelig Omtumling, i det disse Klipper ligge nu i Hob kastede, og slagne i utallige Stykker. For den Omtumling har Steenarten udgiort et heelt Lag eller Skorpe paa Overfladen af Jorden, som den Tid har været overalt ligesom takket af foromtalte slove Steenpinde. Skulde der angives nogen Aarsag til denne dens Dannelse; da kunde man snareſt falde paa, i Overeensstemmelse med denne Steenarts forommældte Oprindelse af Hverevand, at de kegelformige Steene, eller i det mindste Agernet eller Knappen øverst paa dem, ere fremkomne ved det heede incrusterende Vands idelige Draabefald (§. 170. o. følg.).

§. 222.

Saxum concretum Tophaceum, Hverhella.

Saxum concretum Tophaceum ſtratoſum, colore pallido, paa Islandsk **Hverhella**, er vienſynligen en Tophus thermarum af det

det grovere Slags, ſaaſom den findes i de ſtørſte og fra Arilds Tid meeſt opkaagende-Bronde, ſamt paa fleere Steder, hvor man nu hverken fornemmer Hverer eller underjordiſk Varme; men den er ſammeſteds et ſikkert Kiendetegn, at der har engang været ſaadant Opkaag af Vand. Nogle Boſſeſkud i Nord fra Reykholts Præſtegaard findes ſaadant et Sted, hvoraf denne Prove er tagen; og ſamme Slags findes nær ved det ovenmældte varme Bad hos Leyraa-Gaard. Denne Steenart er giærne bleegfarvet, dog tidt meget hvidagtig, ſærdeles haard, og til Anſeelſe ſom den var efter Storkningen bleven tildeels vitrificeret: den har indeni nogle temmelig ſtore Huller, der ere rundagtige, omtrent 1 Linie i Gjennemſnidt, og Steenen mellem Hullerne meget tæt, hvilket gior at denne Steenart har meer end middelmaadig Tyngſel, dog ei imod ſædvanlig Hraunſteen, der giærne er metalliſk (§. 213.). Den findes meeſt i horizontale Lag, hvor den ei er rykket af Lave, hvilket dog ofte ſkeer, i det de kaagende Vandſpring, ved Jordſkiælv, forandre deres Sted og bryde frem af nye Aabninger (§. 180.). Den holder ſig uforandret i den ſtærkeſte Ild, og giærer ei det mindſte med Skeedvand. Dens Grundævne maae uden al Tvivl være den ovenmældte Bolus thermarum (§. 203-205.), ſom i Forveien er bleven udtoet og udkaagt, ſaa at intet Salt, Svovel eller Svovelſyre ere blevne deri tilovers.

§. 223.

Saxum Tophaceum brunneo-pallidum Lithoxylis, phytolithisque repletum. Hvis ikke fremmede Sager fandtes indſluttede i denne Steenart, da blev den i Henſigt til dens Oprindelſe, Materie og Skikkelſe, eet med den næſtanførte, men de maae, efter andre Steenbeſkriveres vedtagne Maade, give den en differentiam ſpeci- Saxum Tophaceum brunneo-pallidum.

specificam. Den falder paa samme Steder, som den forrige (§. 222.), nemlig paa store Hverestæder, nu heele, horizontaliter og lageviis liggende, nu omtumlede og brækkede, især hvor heede Kilder have udraset. Steenen er mørkebleeg eller lysebruun, og hullet, men med den Forskiæl fra den næstomtalte, at Hullerne ere her giærne større, uligere og færre, hvorfor Steenen er temmelig tung. Den er indeni og udvendig opfyldt med Rødder og Stilke af Urter, samt smaa Trægreene, 2 til 4 Linier tykke; og denne Materie er indeni hvidagtig, meget haardt og jævnt petrificeret; det er derhos ei rart at finde, iblandt de virkelige Vægter, kun Aftrykke af dem. De første Slags Concreter findes sielden, undtagne nogle Smuuler af petrificerede Urter; til sikkert Tegn, at Vandet har været steengiorende, og havt saa fine Jorddeele, at de have kundet indtage de fineste Mellemrom. Man maae her tillige give noget Slags Salt Sted, thi det har været fornødent til at binde den ellers usammenhængende Jord, æde og tære forbemældte Vægter, og endeligen, ved Vandets Uddunstning, at hærde den forvandlede Ting til Steen. Enhver, der seer de steengiorte Trægreene paa disse Steder, maae tilstaae, at de bør regnes iblandt de allerfuldkomneste Petrificater, som Naturen nogensinde frembringer; thi de trodse ligesaavel Ilden, og angribes ligesaa lidet af Skeedvand, som Steenarten selv, i hvilken de ligge.

§. 224.

Saxum Tophaceum semiliqvatum, nigricans.

Saxum Tophaceum semiliqvatum nigricans thermarum. Af denne Art, som ellers ikke er almindelig ved de Islandske Hverer, undtaget hvor Jordbrand og Hraun findes i Nærværelsen, frembringer Leyraa-Bad tydelige Prøver: Den er intet andet end en Blanding af de 2de næst foran beskrevne, med smaa Urter i, som

ſom ſiden ved en paakommen Jordbrand ere blevne halv-ſmælte, rimeligſt ved alkaliſke Tilſætninger. Paa den eene Side er den fort, og ligner fuldkommen Jordſinner; men paa den anden er den bleegagtig og lidet forandret. Man fornemmer her i Nærværelſen ingen andre aabenbare Kiendetegn til Jordbrand end dette; rimeligſt at kun dette Strog, eller Omkredſen af Hveren, er kommen i Brand. At her maae være Svovel i Nærværelſen, kan man ſee deraf, at Steenen er hiſt og her anflogen og farvet deraf, da Rogen tillige har giort ſit til den ſorte Farve.

§. 225.

Tophus Thermarum argillaceus albus, paa Islandſk Hvera-hrudur, er den egentlige og almindeligſte Skorpe, hvormed de i Island opkaagende Kilders Bredder, ſamt ſmaa Steene, Træ-ſtykker, Muſklinger og andet haardt, ſom det heede Vand dagligen ſprudes paa, blive beklædte. Denne Badſkorpe er giærne vortet, ſom Filegran, hvortil Aarſagen er angiven i Forveien (§. 170.). Haardheden er ulige, thi undertiden kan den ſkrabes med en Nægl, undertiden er den haard ſom Islandſk Korall, og ligner den meget at ſee til. Endſkiont vi maae tilſtaae, at Leer ei meer bliver Leer, naar det er blevet ſaaledes udvaſket i kaagende Vand, og har miſtet al ſin Fedme og Sammenhæng, ſom for er beſkrevet (§. 219, 222.), ſaa dog, fordi Grundjorden er den ſamme, kunne vi med meere Vished kalde denne Steenart *Tophum argillaceum*, end *calcareum*; ihvorvel de fleeſte Tophi thermarum i andre Lande ſiges at være calcarei. Den fornemſte Grund hertil er, at denne Islandſke Tophus giærer aldeles ikke med Skeedvand; da derimod *Linnæus* vidner om Topho calcareo ved Carlsbad det ſom er tvertimod (ſee Syſt. Nat. p. 189.). Ellers maae man tilſtaae,

Tophus Thermarum argillaceus, Hverahrudur.

at naar det alkaliske har forladt Kalkjorden, kunde den ogsaa finde Sted i vores Topho; men den kan da ei længer, noie at regne, kaldes calcareus, fordi den har tabt sin Natur og mistet den væsentlige Deel, nemlig det alkaliske (conf. *Pott* Lithog. II. 57, 67.). Oftbemældte Thophus holder sig ligeſaa ſtræng i Ilden, ſom de for opregnede Hvere-Concreter.

Mineralier.

§. 226.

Svovel. Svovel findes her ei gediegen, og, overhovedet at tale, ei heller ved andre heede Steder paa Landet, naar man undtager fire, hvoraf de to Myvatn og Kryſevig ere de fornemmeſte. At Steene kunne hiſt og her findes farvede eller anflogne deraf (§. 224.), kommer her ikke i Betragtning.

§. 227.

Kiis. Af Kiis findes tæruingformige ſmaa Stykker mangeſteds i Borgarfiordz og Myre-Syſſeler, iſær i Leerarter, og af dem beſtaaende Steene, endogſaa ved varme Bade, men her dog meeſt i Skardsſkrida, et Fiældſkreed fra Sondre-Skardsheide, hvorved et Stykke af bemældte Fiæld faldt ned for nogle Aar ſiden, een Fierdingveis fra Leyraa. De Kiisſtykker, ſom her falde i en hvid Argilla, ere af de ſtørſte Slags, 1 til 2 Linier paa Tverkanten. De ere ſmukt meſſingfarvede; undertiden falde de i det røde, ſom Kaaber, og atter findes de med blaagtig Jernſkiær. De ere ſærdeles haarde, ryge ſtærkt af Svovel i Ilden, men miſte der baade Haardhed og Glands, og faae en rød Farve, til Beviis, at de indeholde Jern. At Lac lunæ og Tørven, iſær i Reykholtsdal indeholde Svovel, er berettet tilforn (§. 194. og 197.).

§. 228.

§. 228.

Latunesteinn eller **Meesingsteen**, *Lapillus pyritaceus colore æris caldarii tinctus.* I Stranden, i Kalmanvik paa Akranæs, hvor en liden Bæk falder i Soen, foresinder man disse smaa rundagtige Strandsteene, med Klokkekaaber-Farve; nogle ere staalfarvede eller violet-glindsende: de ere indeni megit haarde, som andre Strandsteene, og ligedan artede, sorte, tætte, noget stinkende af Svovel, naar de gnides sammen. Bækkevandet, der flyder over dem, er for Smagen sammentrækkende, og, af de ruſtede Steene som det rinder over, martialiſk. Men det maa være Saltvandet, som tilligemed hielper til at farve bemældte Steene, da de ei findes oven for det Mærke, som Havet rækker til. Saaledes finder man Flintesteene i Stranden med samme Slags- og Solvfarve overdragne. Latunesteinn.

§. 229.

Jern findes her saavel i Klipper og Steene (§. 22.), som i Myrejord (Terra paluſtris martialis præcipitata nigra §. 17. og 193.). Af denne, tillige med den ruſtede Jernsand, er især Overflodighed paa Myrar, under Madjorden. De rode Hraunsteene, som det fordum ildsprudende Bierg Raudkula, kort fra Kirken i Hitardal, bestaaer af, giver meget siint og seit Jern, hvilket Hr. Jon Haldorsen, for Nysgierrigheds Skyld, haver forsøgt. Det samme er og forhen (§. 213. 214.) givet tilkiende i Henseende til Jordsinner i Almindelighed. Jern.

§. 230.

Sorta, *Terra ſubpingvis, martialis, nigra, tinctorum* (*Wall.* Mineral. p. 348.), findes hist og her i Myrer og Sumper i Borgarfiorden, og ellers overalt paa mudderagtige Steder i Lan- Sorta eller Sværtejord.

det. Den ligger gierne 2 til 4 Fod, og derover, dybt under Mudderjorden, og er sort og feedagtig at føle paa; men derhos tynd, halv-flydende og med skarpe Jernpartikler i Laget, som er 1 Alen, og derover, tykt. Af denne Jord tage Indbyggerne, til dermed at sværte deres Vadmel, Uld, og andet Tøi; men de farve det dog i Forvelen med Decocto af Sortelyng eller vaccinio baccis farinaceis rubris, som siden skal beskrives.

§. 231.

Maaden at farve uldent Tøi sort.

Maaden at farve uldent Tøi sort er ellers følgende: Først tager man nogle Blade af nysnævnte Urt, og hakker disse løselig, saa at hvert Blad skiæres omtrent i 2 eller 3 Stykker: Siden slaaes godt Vand paa dem, enten i den samme Kiedel, som Tøiet skal farves i, eller og i et andet Kar; og passes da især, at man tager saa meget, baade af Vand og Blade, som kan svare til Tøiets Størrelse, og heller for meget end for lidet: Efterat Vandet har staaet i Uge til 14 Dage, og udtrækket Saften af Urten, hvilket best kan dømmes af Smagen, som bliver meget sammendragende, saa breeder man Tøiet ud paa Jorden, strøer det tyndt over med fornævnte Blade, ruller det sammen, og kommer det i en Kiedel eller Potte, og dette saaledes, at noget af Sortlynget kommer imellem Tøiet og Potten, for at det ei skal fordærves eller brænde. Siden øser man derpaa af det udtrukne Vand, indtil Potten er fuld, giør siden jævn Ild derunder, og lader det saa staae og kaage 6 til 8 Timer, og derpaa sagte kiølnes igien. For at give Tøiet, som skal farves, en liden Bevægelse imedens det kaages, ruller man det paa en Stang, efterat det er bestrøet med Bladene, og sætter det saaledes i Potten, at Stangen kommer til at staae lige op i Midten, saa at man kan med den magelig dreie heele Tøiet omkring,

kring, ſom, efter denne forſte Kaagning, faaer en morkebruun Farve.

§. 232.

Hvorledes Sværtejorden bruges.

Den nys omtalte Farve ſættes paa Vadmel, ſom bruges af Arbeidsfolk til daglige Klæder; men hvis Toiet ſkal farves fuldkommen ſort, ſaaſom til Sondags-Klæder for Bonder, eller Fruentimmer (hvis Kioler altid ere ſorte), da gaaer man til Verks paa folgende Maade: Man tager Sværtejord (§. 230.), gyder klart Vand paa den, og rører brav om i Karret, ſaa at Klumperne falde fra hinanden, og naar da Jorden er fuldkommen foreenet med Vandet, hvilket bliver tykt ſom en Vælding, lader man det ſætte ſig lidet, og oſer da det Tynde i et andet Kar; men med det Tykkere, der er faldet til Bunds, overſmører man det forhen bruunfarvede Vadmel, efterat det i Forveien er blevet varligen udbreedet, paa det for meget af Sortlyngbladene ikke ſkal falde bort: Siden bliver det rullet op paa Stangen igien, efter den forrige Maade, og lagt ſaa i Potten eller Kiedelen, allevegne ved Siderne tilpakket med oftnævnte Blade, og til Slutning overoſet med det tynde Sværtevand, indtil det flyder over. Denne Gang kaages Toiet i 12 Timer, og oſte længer; ſiden lader man det ſtaae og blive koldt, og endelig tager man det op og vaſker det ud, da det haver faaet ſin rette Farve.

§. 233.

Betænkning over denne Maade at farve paa.

Naar det lykkes ret vel, faaer Uldentoi paa denne Maade en ret ſkion ſort Farve, ſom neppe vil give nogen fremmed efter i ſit Slags; men herved er dog den Uleilighed, at Toiet tidt og ofte forbrændes, ſaa at det bliver til liden eller ingen Nytte; Ja man paaſtaaer overalt i Island, at Toi, ſom ſaaledes er farvet, har

mindre Styrke end andet, hvilket deels kommer af den alt for stærke og langvarige Kaagning, deels ogsaa af Farvejordens Egenskab, som formedelst sin martialske Kraft brænder endnu meer i en saa lidet tempereret Heede. Det var derfor værdt at giøre Forsøg, med at at lave Farven til i Forveien, og siden komme Toiet deri, og lade det saa staae over en sagte Varme. Det kunde være Spørsmaal, om man ei ved saadan en Omgang kunde komme efter at give Klæder en ret fort og bestandig Farve, hvilken Kunst hidindtil ei er i disse Riger kommen til Fuldkommenhed? De Svenske farve med samme Slags Jord, tillige med Ellebark, og kaage dog Farven og Toiet kun eengang (*Act. Svec.* 1742. p. 28.).

§. 234.

Vitriolum martis viride nativum.

At *Vitriolum martis viride nativum* maa falde paa adskillige Steder i Landet, har man stærk Formodning om (§. 27.), af de andre Ertzarter, der pleie at være i Sælskab med denne. Vi have faaet et skiønt lille Stykke af dette Vitriol, som paa Reisen, af Vanvare, henfaldt i Stov, ved det at der kom Varme til. Det findes i Hraundal, i en Bæk, hvor det optages reent og giennemsigtigt.

Fossilia.

§. 235.

Surtarbrand

Af opgravede Sager falde i Borgarfiords-Syssel 2de Slags, hvoraf den første, Surtarbrandur, Lignum fossile, succo minerali condensatum, har tilforn hørt til Vexte-Riget; men den anden (hvorom siden skal tales) hører Dyr-Riget til. Den første Art findes her paa 3de Steder: a) Kort fra den Bondegaard Hredavatn, Vesten for Norderaa, b) ved Tandaraſel, 1½ Miil derfra,

fra; og c) i Hitardal, eller retter at ſige, i det Fiæld, ſom ſlutter denne Dal imod Oſten. Paa de forſte 2 Steder finder man ordentlige Lage, men ei paa det ſidſte, og ikke heller nogen Mængde, hvilket er deſto mindre underligt, ſom Fiældets Farve, Steenarter og Beſkaffenhed viiſe, at det er i forrige Tider blevet omtumlet af Jordbrand.

§. 236.

Surtarbranden ligger, iſær paa de 2de forſtnævnte Steder, under de overſte faſte Grundklipper, i et Lag, ſom er 2 Fod tykt, men hvor langt eller breedt ſamme Lag kan være, kunde vi ikke underſoge. Materien er, i Henſigt til dens Sammenſættelſesmaade, meget lig Horn, ſort, ſei, glat, og kan poleres lige ſaa vel ſom Ibenholt; Den er tyngere end Eeg, eller andre faſte Træer, og kan lettelig hovles, kloves og ſauges: Torke og fri Luft kan den ikke taale, thi naar den ligger og torres oven paa Jorden, oploſes den i utallige tynde Trævler, og ſkilles efterhaanden fra hinanden; derimod kan den overmaade vel bevares i Fugtighed, og raadner alsdeles ikke. Til Beviis paa dette tiener iſær den Prove af Surtarbrand, ſom blev ſkikket til Videnſkabernes Societæt i Aaret 1754, fra Hvam Præſtegaard, thi den havde i nogle Hundrede Aar ligget, til Mellemtag, under Gronſværen paa Kirken; og da ſamme, for faa Aar ſiden, blev nedreven, fandtes dog denne Træe-Art endnu ganſke friſk og uforandret. Dens Egenſkaber.

§. 237.

Til Brændſel, iſær til ſtærk Ild, er denne Materie ikke utienlig, naar derhos bruges noget, ſom bæder fatter Ilden. Den giver en klar, dog ſparſom Lue, og ſtærk Varme; men ved Rogen er et Slags ſyrlig Lugt, hvilken er noget ubehagelig, dog ikke Hvorledes den forholder ſig i Ilden; ſamt Kull deraf.

uſund

usund eller qvælende, saavidt man hidindtil har kundet erfare. Den giver haarde, sorte og glindsende Kull, hvis den betids tildækkes medens den endnu brænder. Disse Kull ere meget tyngere end Trækull, dog lættere end Steenkull, give stærk Hede, reen Lue, og ingen Rog, hvori de have Fortrin for Trækull: De brænde ikke Jernet, og agtes i den Henseende af Kleinsmedde her i Landet, som have prøvet dem, bedre end Steenkull. Naar denne Materie er ganske udbrændt, giver den en meget fin safran-rød Aske.

§. 238.

Andres Tanker om den.

Til at tale videre herom, vil gives bedre Leilighed paa andre Steder, og i Særdeleshed naar vi komme til Vestfiordene, hvor vi have seet adskillige Mærkværdigheder, til Oplysning om Surterbrandens Natur og Oprindelse; thi omendskiønt denne med suur-agtigt Salt og underjordisk Feedme balsamerte Træart, altid besidder de ovenmældte Kiendetegn, hvor den endog findes paa Landet, saa er der dog Forskiæl paa Fiinheden, Haardheden, Farven og Glandsen. Imidlertid kan Læseren fornøie sig med at efterse *Wormii* (Mus. lib. I. cap. 16.) korte, og derhos artige, Beskrivelse over hans Ebanum fossile islandicum, hvilket er denne selvsamme Art. Dog kunne vi ikke i alle Maader give hans Beskrivelse Bifald, for Exempel, naar han siger, at man har intet Bevis derfor, at tilforn har været Skov paa de Steder, hvor denne Art nu findes i Jorden; thi det sees uimodsigeligen af de Løvblade, der findes hos Træet, et Steds paa Vesterlandet. At det ei tager imod Polering, kan ikke heller bifaldes, endskiønt Materien er brækkelig. Ellers er den Efterretning artig og værd at undersøge, som denne store Mand anfører, at Islænderne bruge pulveriseret Surterbrand til at bevare Klæder fra Møll og andre Insecter; vi have ikke vidst

deraf

deraf, forend vi ſaae dette Sted, og det er maaſkee een af de forglemte nyttige Ting. Han ſiger videre, at oftbemældte Træart bruges varmet og udvortes paalagt, imod Aveiſe, hvilket Islandſke Navn betyder egentlig Colic; (han meener, at det er Spaſmus, maaſkee convulſiones inteſtinorum). Sagen er her bekiendt, og bruges dette Middel af den gemeene Mand i Flæng, ofte med god Virkning, baade imod Sideſting og alle Slags Værk, iſær den ſom haſtig paakommer.

§. 239.

Conchæ foſſiles ere den anden Art af fremmede Sager, ſom Steen-Riget her frembringer. Stedet er kort Sonden for Sondre-Skardsheide, i Bredderne af Leyraa og Laxaa, i en blaagraa Leerart, ſom tilforn er beſkreven tillige med diſſe Conchyliers Leie. Af dem findes her fornemmelig tvende Slags conchæ bivalves, nemlig, Pecten auritus, ſtriis majoribus, circiter 40, circulis purpureis, paa Islandſk Hørpudiſkur, og Concha ventroſa craſſa non aurita lævis, ſom paa Landets Sprog kaldes Kuſkel (§. 98.), og hører til veneres *Linnæi*. Stedet ved Laxaaen viiſer diſſe Skiæl meget brækkede, men ved Leyraa heele, ſmukke, og ganſke uforandrede fra hines Natur, ſom findes her i Nærværelſen opkaſtede paa Strandbredden; de opgravede giærte og ſtærk med Skeedvand, ligeſom hine. Hvorledes diſſe Skiæl ere komne herhid, i Fierdingveis fra Havet, kunde maaſkee tviſtes om; enten at Soen har ved nogen Omtumlig kaſtet dem herhid, eller at Flod og Ebbe haver naaet her til i forrige Tider, men er ſiden, i Tidens Længde, bleven lavere. Det ſidſte ſynes rimeligſt, fordi ſaadan Hav-Vandets Aftagelſe beſtyrkes af fleere Steder i Island, paa det flade Land, hvor Muſkel-Skaller findes i Jorden nogle Favne høit, i lodret Linie, fra Conchæ foſſiles.

Havets nu værende Overflade. Naar dette Slags Ting findes paa Fiælde og andre Steder høit oppe i Landet, synes sligt at have en ganske anden Aarsag, som skal viises paa sine Steder.

Frugtbarheden.

§. 240.

Græsset. Græsset, overhovedet at tale, er i begge Parter af Borgarfiords-Syssel saa godt og overflodigt, at disse Steder holdes for Kiærnen af Landet, og man maae tilstaae, at de ogsaa fortiene Sted iblandt de allerbeste Stykker af samme. I Andakils-Sveit voxer Græsset til 2 Alnes Høide, ligeledes nogle Steder paa Myrar, hvor Grunden er tillige feed og fugtig, saasom den vædes deels ved Elvenes og deels ved Havets Oversvømmelse. I Norderaa-Dal, især paa Desse, er det allertætteste og beste Græs i Overflodighed. Dette Stykke Land omgives af Norderaa, som ovenfor deeles i 2de Arme, men samles igien neden for Desse, som maaskee har faaet Navn af Des eller Desmer, fordi Jorden eller Marken giver fra sig en behagelig Lugt, naar Solen om Sommeren bestraaler den i stille Veir. Egnen er desuden omgiærdet med høie Bierge, og Dalens Aabning sluttes med en sort Hraunstrækning, eller sammenkastede Jordsinner-agtede Klipper, hvilke ogsaa forøge Varmen naar Solen skinner og Luften er stille. Desse er 1 Miil lang, og ½ til en Fierdingveis breed: en stor Deel hører til Hvams Præstegaard, og det øvrige til de paagrændsende Gaarde i dette Kirkesogn. Hvert Stykke er adeelt ved Skiælsteene, og Bønderne ligge der i Tælte, saalænge Høeslætten varer. Paa Nordsiden af Norderaa ere ligeledes smukke Enge, og paa fine Steder fulde af Elting (§. 30.). I Myre-Sogner falder kun middelmaadig godt Græs;

Græs; thi hvis man regner Tuunet (§. 30.) fra, er der paa mange Steder ei andet end Mosefoder, hvilket ikke er nær saa godt eller kraftigt som det paa tørre Steder.

§. 241.

Til Fiælds har Borgarfiorden de smukkeste Græsgange, og her have Indvaanerne giærne Sæter eller Fæestadet for Sommeren, et Par Miile fra Gaardene, eller længer borte. Midt i Græsgangen blive udsøgte beleilige Pladser til saadan Sæter-Handtering; der opreises giærne trende Hytter: een til Dagligstue, den anden til at forvare Mælkemaden i, og den tredie til Ildsted. Her holdes da Koer og Malkefaar om Sommeren, til Hoeslætten er ude, og en Hyrde passer paa at drive dem til og fra Huusene, hver Morgen og Aften, paa rette Tid. Et fuldvoxet Fruentimmer, tillige med en liden Pige, passe paa at malke Kvæget, omgaaes Mælken, kiærne den, og lave deraf Smør, Skiør, Ost og Valde med videre (§. 39. 40. 42. og 48.). Sæter.

§. 242.

Foderet er her af det kraftigste og beste Slags. Eltingen holdes for at være god til Rideheste, dog kun til en Trediedeel imod andet Foder, og det ikke blandet med samme, men for sig selv, og altsaa aleene hver tredie Gang de fodres, men i noget større Mængde. Hestene blive baade feede og fyrige ved denne Behandling. Foderet.

§. 243.

Priisen paa Hoet, saavelsom paa Mælk, Smør, Skiør, og andre Madvare (Fisken aleene undtagen), er her langt lættere, end paa Sønderlandet; og overalt, naar der handles i Stort, da skeer det efter Landsloven og Boelagen (§. 29.). Koerne falde her Priis paa Hoe og Madvare.

meget skionne: de malke gierne 12 Potter i 24 Timer, og de af beste Slags derover, indtil 20 Potter.

§. 244.

Mangde af Kvæg. Fordi Indbyggerne have Sæter (§. 241.), og de fleeste af dem Græsning nok til Fiælds, hvor Kreaturene holdes langt borte om Sommeren, da bruge de ikke Indhægninger; de som bruge Sæter og have vidtloftig Huusholdning, beholde dog een Koe, eller fleere, hiemme ved Gaarden. Bonderne have ellers her fleere Koer og Hornkvæg, end paa Sønderlandet, og dertil meget større Nytte af dem, især om Vinteren (§. 28.). De have og langt fleere Faar, ja holdes for at være de rigeste paa Landet, i Henseende til dette Slags Kreaturer.

§. 245.

Fodringsmaaden og Høe-Avlingen. Fodringen bliver her temmelig vel behandlet, og er ikke kostbar for Faar og Udgangs- eller Arbeids-Heste, hvilke ere vante til at søge deres Føde paa den tilfrosne og oversneede Jord; men naar den er saa tykt belagt med Snee, at Kreaturet ei kan bryde igiennem til Græsset, da pleier man hist og her at skuffe Sneen af, for at giøre Aabning for samme, som da søger strax efter Foden. Derimod staae Rideheste paa Stald heele Vinteren. Høet slaaes ei for tidlig, tørres vel, og pakkes tæt tilsammen i Tofter, bestaaende af 4 tykke Vægge af Steen og Jord, efter den Maade som bruges paa Vesterlandet (§. 30. a og b). Høestakkene dannes noget nær som de Engelske (see Kalms Americ. Reisa T. 2.).

§. 246.

Have-Urter. Der ere endnu alt for faa Steder hvor Have-Urters Brug er indført paa Island: I Borgarfiords-Syssel vide vi kun 4 eller 5 Steder. Amtmand Gislesøn har, for mange Aar siden, anlagt

en

en Have paa ſin Gaard Leyraa. Paa Hiardarholts og Reykholts Præſtegaarde ere ogſaa anlagte ſmaa Haver, for nogle Aar ſiden. Madurter, ſom her fornemmelig bruges, og ville gierne voxe, ere følgende: Almindelig Grøn- og Hvidkaal, Bruunkaal, Snidtkaal, hvide (Botfeldſke) Roer, Reddiker, og de giængſe Salater. Guulerodder ville ei voxe, Peterſelje kun lidet, og Erter vanlykkes de fleeſte Gange. Hvidkaal vil ei voxe i Hoveder, og maaſke Omgangen er meeſt Skyld deri, thi hverken bliver den hyppet, eller Stængelbladene bortſkaarne. Det var at ønſke, at den ſaa nyttige Indretning med Madurter, maatte blive her meer almindelig; men det bliver vel ikke til almindelig Nytte, forend Mængden, og iſær Kvindekiønnet ſom ſkal omgaaes med Maden, faaer Smag paa dem. At Øvrigheden heri foregaaer med godt Exempel, og bevæger med foranderlige Paafund, Klogſkab og Læmpe, det vilde virke langt meer end Myndighed og udtrykkelige Befalinger (§. 41.).

§. 247.

Naar man betragter heele Landet, da bliver en ſtor Mængde af vilde Urter, paa adſkillig Maade, brugt til Føde; men i Borgarfiorden bruges iſær diſſe: a) *Patientia* eller *Lapathum foliis oblongis criſpatis*, paa Islandſk Heimis-Niole: om den er tilforn talt (§. 32. c). Den voxer ſnart allevegne nær ved Gaardene og begynder nu at bruges af nogle faa, og tillaves ſom grøn Sobekaal. b) *Rumex acetoſa*, Sura, ſpiiſes paa nogle Steder til Eg, i Steden for Salat. Men denne Brug er ikke ſaa almindelig iblandt Bønderne, ſom hin, at lægge Bladene i Vand om Sommeren, da Saften udtrækkes derved, og Vandet bruges til daglig Drik, i Steden for Valde; denne Drik kan dog ei forvares til Vinteren, thi den ſkimler og ſtinker naar den har ſtaaet nogen Tid, Vilde Madurter.

ſær i varmt Veir; Maaden at lave den er ogſaa alt for eenfoldig. c) *Angelica Archangelica*, Hvønn, Ætehvønn (ɔ: Angelica edulis). Af denne nyttige Urt falder en ſtor Mængde paa Hvaleer, uden for Myrar, i Hitardal, og allermeeſt paa Arnarvatnsheide, og ſmart paa alle Fiælde der i Nærværelſen: Stængelen ſpiiſes, uden Raagning, lige ſom den tages af Jorden, undtaget at den ſkiæres tværs over i ſmaa Ringe, med færſkt Smør til; men Rødderne bruges her ikke til Spiiſe, hvilke dog kunde blive en god og ſund Vinter-Forraad, ligeſom den er for en Deel af Østerlandets Indbyggere.

§. 248.

Fiældegræs. Fiallagraus, *Lichen Islandicus* (Fl. Svec. 1085. Fl. Lapp. 145.). Denne Art af Moſs er bleven den lærde Verden bekiendt, ſær ved vor ſtore *O. Borch*, ſom kalder den Muſcum purgantem (ſee Acta Hafn. 1671. pag. 126.). Paa Danſk kaldes den, efter det Islandſke Navn, Fiældegræs. Dens Skikkelſe kan ſees hos nysanførte Skribenter. Den haver fra gammel Tid været i Priis, formedelſt ſin Sundhed, Behagelighed, og Nytte i Huusholdningen. Under det Navn Fiældegræs indbefattes ellers nogle Arter; men den, der falder i ſtørſte Mængde paa Sønderlandet (§. 32.), kaldes her Klouugur. Den rette Art er den ſtørſte, og har bleegbruun Farve: den voxer i Mængde paa Arnarvatns- og Holtavarde-Hede, ſamt paa alle tilgrændſende Fiælde; men den har igien 2 Slags Forandringer, om ikke adſkilte Arter, nemlig een overmaade ſtor og breedbladet (foliis explicitis), ſom ved ſørſte Øiekaſt ligner den almindelige Pulmonaria; men den anden er meer almindelig, og bruges meeſt til Spiiſe; dog ſamles og tillaves begge i Flæng.

§. 249.

§. 249.

Forend Hoeſlætten begynder, ſamler man ſig, een eller fleere fra hver Gaard, og reiſer til Fiælds med Heſte, Tælter, Spiiſe, og andet nødvendigt. Man ſøger allerhelſt de ſteenefulde Steder, hvor intet Græs voxer, 4 til 6 Miile, eller længer bort fra Bygden: thi denne Urt voxer og udbreder ſig oven paa de andre Moſs-Arter, uden faſte Rødder og ſynlig Fructification. Den behøver 3 Aars Tid til at voxe, hvorfor man ikke beſøger det ſamme Sted oftere, end hvert 3die Aar, men leeder imidlertid paa andre Fiælde, og tager altid den ſom haver faaet den ſtørſte Vext. Af denne Aarſag er den bleven aldeles ødelagt paa eet og andet Sted i de haarde Aaringer, da man maatte ſanke paa ſamme Sted, eet Aar efter et andet. Fiældegræſſet ſamles helſt i Regn eller fugtigt Veir; thi ved Tørke og Solſkin krympes, hærdes og brækkes Bladene, og ſaare den bløxte Haand, hvorfor ogſaa *Dillenius* og *Rajus* kalde dem Folia rigida, og andre Conniventia: I Regnveir derimod blødes og udbreedes de, ſamt ſkilles fra andre Moſs-Arter; hvorfor og Urten ſankes om de lyſe Nætter, naar Sommeren falder tør. Indvaanerne blive ved dette Arbeide 1 til 2 Uger, ligeſom de have mange Heſte, eller træffe meget af denne Vext. De holde dem giærne 10 til 20 Perſoner ſammen, for at være mandſtærke; thi Landløbere og Tyve indfinde dem og paa ſlige Fiælde. Undertiden træffe de fra Borgarfiorden dem fra Nordlandet, hvilke reiſe til Fiælds i ſamme Ærende.

Hvorledes det ſankes.

§. 250.

Den fornemſte Nytte ved Fiældegræs er her, ligeſom alle vegne paa Island, at det tiener og bruges til daglig Spiiſe; hvorfor det og er blevet anſat til en vis Priis. Tilforn, da Island

Dets Nytte og Priis.

var

var folkerigere, end nuomstunder, kostede 1 Vætt (eller 5 Lispund) 10 Alne, det er 2 Mark in Specie; men nu sælges 1 Tonde, reenset og vel tillavet, for 5 Øre, det er 1 Rigsdaler Spec.; og skiønt den ikkun indeholder omtrent 8 Lpd. i det høieste, saa kan dette dog, i Forhold til andre Madvare, regnes for billigt Kiøb. Paa Nordlandet sælges 1 Kapal for 20 Alne eller 4 Mk. in Sp. En Kapal er saa meget som een Hest pleier at bære fra Fiældet; men saadan en Byrde regnes for 4 Tonder af ureenset og ei haardpakket Fiældegræs. Paa Østerlandet blev 1 Tonde af reensет og velpakket Fiældegræs (hvilket i Forveien blev noget stødt, hvorved der gaaer meere i en Tonde), i de sidste haarde Aaringer, solgt for 1 Rdlr. in Specie, hvilket blev holdt for ret godt Kiøb, fordi saadanne 2 Tonder agtes ligesaa droge til Huusholdning, som 1 Td. Meel.

§. 251.

Hvorledes Fiældegræs tillaves.

At Islænderne lave Brød af denne Vext, berettes i det Svenske Videnskr. Sælsk. Skr. 1744 pag. 170. ø. f., samt 1739 pag. 9. Endskiønt denne Maade ei er almindelig, og vi ei om den have faaet nogen Efterretning, saa maae Sagen dog være sandfærdig i Henseende til nogle især; og at det meget gierne gaaer an, hvis Meel tages til Hielp, det have vi forsøgt. Ellers er Grød den almindeligste Ret, som laves af Fiældgræsset, da det i Forveien lægges i Blød en Dags Tid; thi der er et Slags Beesthed uden paa Bladene, som oploses i Vandet: Denne Grød kaages med Valde, indtil den bliver som en Gelée, og spiises siden, enten strax varm, med Mælk paa, eller kold, blandet med Skier. Mange hakke Fiældgræsset, efter Udblødningen; andre tørre det igien over Ild, eller ved Solens Varme, saa det bliver haardt og brækkeligt, og komme det siden i aflange Poser og banke det, hvorved

ved det stødes smaat: derpaa kaages det i Mælk, i Stedet for Valde, og giver en særdeles behagelig, læt fordøielig, og nærende Ret (see og herom Mercure Dan. 1754 p. 166.).

§. 252.

Denne Rets sunde Virkninger ere alle og enhver bekiendte; men at Fiældegræsset for sig selv skulde være purgerende, som *Borrichius* vil, og derfor haver givet det Navn af Muscus cathartic-cus, er endnu ikke afgiort: Det som for blev mældt om Beskhed uden paa Bladene (§. 251.), synes at have givet Anledning til denne Meening. Den daglige Erfarenhed i Island viiser derimod, at Fiældgræsset ikke purgerer, men giver kun en jævn og læt Stoelgang. At det giver en god og drøg Næring, kan sluttes deraf, at Arbeidsfolk i Island, som gierne ville have fast og mættende Føde, ere meget vel tilfreds med forbenævnte Ret. *Linnæus* (Fl. Lapp. 340.) er af de samme Tanker, som *Borrichius*, og tviiler derfor, at denne Lichen kan give en god Føde for Lapperne, hvilken Mistanke kan, ved det forskrevne, ganske betages baade ham og andre; Ja vi kunne forsikkre, at hvor ofte vi end have spiist denne Ret, og seet andre nyde den daglig, have vi dog aldrig fornummet eller hørt klage over dens laxerende Kraft. Det var at ønske, at nogle Familier af Lapper vilde med deres Reensdyr komme over til Island, da de baade skulde erfare, at dette var Sandhed, og tillige finde den Mos-Art, som Reensdyrene saa gierne spiise (Lichen rhangiferinus Fl. Lapp. 437.). I Phthisi og Bryst-Svagheder veed man i Island ingen bædre eller sundere Føde, end Fiældegræs: den er derhos meget læt at fordøie, og altsaa særdeles tienlig for dem, der have en slap Mave og kunne ei fordrage haard Føde: Vi have desuden kiendt en skikkelig Kone Sønder paa Island, som

Dets Virkninger.

var plaget af Tarmelob, bestilde sig derfor aarlig noget af denne Moss-Art, tillavede og spiiste den, hvorved Buglobet altid satte sig noget, og holdt op en Tid lang. Af alt dette kan dog saa meget sluttes, at hvis der i Fiældegræsset er noget Laxerende, saa har det dog ei Overhaand over den fordoiende Kraft, eller forstyrrer Næringssaften.

§. 253.

Guul Farve af Fiældegræs.

Guul Farve af Fiældegræs bruges meget, baade af Borgerfiordens Indbyggere og mange andre, paa Landet; især paa uldent Toi: Toiet bestroes overalt med denne Vært, som med sine skarpe og krogede Folder hænger ved, hvor den moder nogen Ujævnhed. Derpaa ruldes Toiet sammen over en Stang, og sættes i en Kiedel eller Jerngryde, omtrent paa samme Maade, som for blev mældt, naar man farver sort (§. 233. og 32.); der gydes klart Vand paa, saa det flyder over, og siden giores Ild under Gryden: Efter 6 Timers Kaagning tages den af Ilden igien, da Toiet har faaet en dum- eller morke-guul Farve, hvilken ikke forandrer sig.

§. 254.

Andre Arter af ædeligt Fiældegræs.

Andre Arter af ædeligt Fiældegræs haves, saavel i disse Egne, som andensteds paa Island, og da: a) Klouungur, som er den forbenævnte Art (§. 248.) og *Dillenii*, samt, efter ham, *Linnæi* (Fl. Sv. 959. β.) *Lichenoides, Eryngii folia referens, tenuioribus & crispioribus foliis:* Den samles og anrettes ligesom den første Lichen Islandicus, smager dog ei nær saa godt, er ogsaa langt mindre og smalere. b) Kræda, den allermindste og sletteste Art af Fiældgræs: den synes at være *Dillenii Coralloides tenuissimum nigricans* (see *Linnæi* Spec. Plant. 1145. lit. γ.). Den falder

falder meeſt og bruges paa Nordlandet, iſær i Vadle- og Thinge-Syſſeler, og ſælges Halvparten ringere, end den forſte Lichen; dog laves den til og ſpiiſes paa ſamme Maade. c) **Mariugraus**, *Lichen Niveus ſinubus dædaleis, laciniatus &c.* Fl. Lapp. 446. (Fl. Sv. 958.), efter Anſeelſe det ſmukkeſte af alle Fiældegræs i Island, og derfor maaſkee tilegnet den hellige Jomfrue. Det vil kaages længer og hæftiger, end andre Arter af denne Slægt, og faaer derved en ſod og behagelig Smag: Det ſankes og bruges ſaavel i Borgarfiords-Syſſel ſom andenſteds, dog kun for Smagens Skyld, ſiden det er kun lidet, og falder ikke i ſtor Mængde. d) **Geitnaſkof**, *Lichen leproſus* (*proboſcideus*) Fl. Svec. 939. (conf. Sp. Pl. 1150.). Denne Art er ogſaa bleven ſpiiſt i haarde Aaringer; men dens fornemſte Brug er til at farve Uld, hvilken den giver en morke- eller bruun-gron Farve.

§. 255.

Andre Moſs-Arter, iſær Litunar-Moſe.

Fleere Lichenes og Moſs-Arter gaaes her med Villie forbi, ſaaſom deres Nytte er endnu ikke bekiendt i Island. Vel er der een Lichen, meget bekiendt paa ſine Steder af Landet, da man ved den ſætter en bruun-ruſt-rod Farve paa Uld og uldent Tøi; men den er af os hidindtil ei bleven underſogt: Den kaldes af Islænderne iſær **Litunar-Moſe**.

§. 256.

Andre Urter i Almindelighed.

Andre Urter i Almindelighed voxe her omtrent af ſamme Slags, og paa ſamme Grund, ſom meldt er om Kioſar-Syſſel (§. 32); undtagne **Brænde-Nælden** og *Cochlearia*, ſamt *Rhodiola*, hvilke ſidſte tvende Urter ei ſees oppe i Landet.

§. 257.

Nogle Urter i Borgarfiorden iser.

Endnu nogle Urter iſær, eller ſom i Særdeeleshed høre til Borgarfiordens Egne, ere følgende: a) Storka-Blaagreſe, *Geranium ſylvaticum*, Fl. Svec. 573. Batrachoides *Bauhin.* Pin. Den er her paa Heder og i Dale, hvor alle Fiældbrinker prunke med den, den almindeligſte og tillige den allerſmukkeſte Urt. Om den taler ogſaa *Linnæus* Fl. Lapp. 266., men hans Forandringer ſees her ikke, thi petala ere beſtandigen himmelblaa med ſmaa røde Aarer neder ved ungvem; med mindre man vil regne det for en Forandring, at de kunne falde meer eller mindre i det røde. Denne Urt røres ei af Faar, og ei heller af Heſte eller Hornkvæg, med mindre Hunger noder dem dertil. I forrige Tider have Veſterlandets Indbyggere vidſt at farve blaat med den, men nu er den Kunſt undergaaet, dog beholdes Navnet endnu, thi Urten kaldes Litunargras, det er Farve-Urt. Hvordan mon man har farvet blaat her i Norden, forend man vidſte af Anil eller Indigo at ſige? og dog vare de nordiſke Folk ſaa meget for denne Farve; da den holdtes for at være en Striidsmand meeſt anſtændig (ſee Laxdæla- og Vallnaliots-Saga), og derfor foreſtilles Odin at have havt blaa Klæder paa, hvor han lod ſig tilſyne. Viſſeligen have diſſe Nationer vidſt at betiene dem af denne, eller andre indenlandſke Urter. Nuomſtunder farver man, iſær paa Østerlandet, ſort med denne Urt, da den bruges i Steden for Bladene af vaccinio baccis farinaceis rubris, tillige med den forommældte Farvejord (§. 230.). b) Miadurt, *Spiræa ulmaria*, voxer i Mangfoldighed ved det inderſte af Hvalfiorden, hvor Borgarfiords-Herred begynder Sonden fra. Det ſynes af Navnet, at den er i nogen Maade bleven brugt af de nordiſke Folk, eller i det mindſte af Islænderne, til at kryde Miød,

og

og iſær Blomſterne, hvilke her ere meget vellugtende. Det Danſke Navn Miødurt (*Buchwalds* Specim. Botan.) bekræfter det ſamme, og *Rajus* (Hiſt. Plant.) ſiger, at Bladene bruges til at give Viin og Øl en god og behagelig Smag. Denne Urt bruges ogſaa til at farve ſort, paa ſelvſamme Maade, ſom nyſomtalte Geranium, ligeledes til at barke Skind og Huder, i Mangel af Birkebark, hvilken ſædvanligſt tiener til ſamme Brug i Island. c) *Saxifraga autumnalis* (§. 32.) voxer i Mængde paa alle de Fiældrygge, ſom ligge imellem Hvalfiord og Lunde-Reykedal, og under eet Navn kaldes Halſavegur: den blomſtrer her paa ufrugtbare Biærge, iblandt de torre Moſs-Arter. d) *Plantago latifolia* (officinarum), paa Islandſk Græde-Sura, voxer her vel mangeſteds, men iſær med Tværhaands breede Blade paa Reykholts Præſtegaard, lige over den muurede Rende, der gaaer fra det kaagende Væld Skribla til Badet Snorralaug, hvor Grimmen ſtedſe er varm: Den kaldes Græde-Sura af dens ellers i andre Lande bekiendte Virkning, nemlig, at den er lægende, hvorfor Saften og Bladene, ſønderknuſede, lægges her over Saar og Bylder. Urten er ved Borgarfiorden baade fem- og ſyv-ſtenet. Den kaldes og Vegbreid, hvilket betyder det ſamme, ſom det Danſke Ord Veibreed. e) *Monophyllum* eller *Unifolium* (ſom vi for have kaldet denne Urt) *folio horizontali orbiculari, leviter quinquies vel ſepties lobato*, have vi ingenſteds ſeet, uden i Deildartunga, kort fra den opvældende Hver. Den voxer op igiennem Muſcum cunarum (ſom hereſter nævnes) og ſtotter ſig ved ſamme; thi dens egen Stilk er baade lang og ſvag. Spor til Blomſter kunde vi ei finde; men Urten ligner meeſt, efter Anſeelſe, Cotyledoni paluſtri (den vilde) *Sim. Pauli* Fl. Dan. p. 214. fig. 64. conf. Fl. Sv. 221.

f) Melasól, *Papaver alpinum* eller *Argimone alpina* (*Bauhin.* Pin.), Petalis elegantissime e viridi flavis, kommer her først til Syne paa Vesterlandet, hvilket haver denne deilige Urt for sig selv. Den voxer paa Glitstadhals. *Haller* har beskrevet den (It. Helv.) conf. Fl. Sv. 429. g) Eyrar-Ros, *Epilobium angustifolium* (Fl. Lapp. 146.), er Lysimachia chamænenia dicta angustifolia *Bauhin.* Pin. det andet deilige Blomster, som kom os her først for Øine i Norderaa-Dal ved Baula (§. 125.); men siden fandt vi den paa nogle andre Steder af Landet, hvorvel den er rar. *Linnæus* (l. cit.) beskriver denne Urt, og roser meget dens Deilighed, hvormed den pryder Lappernes Boliger. I Aaret 1756 finge vi den i Frue paa Østerlandet, og forsøgde at saae den i Have, saavel i Island, som i Kiøbenhavn, men forgiæves. h) Braunugraus, *Orchis flore albo*, er en Forandring af den purpur-blommede Bulbis palmatis patentibus (Fl. Sv. 729.). Denne Forandring falder kun paa Vester-Skardsheide, hvor snart alle Brinker ere hvide deraf, og opfylder Luften i Nærværelsen med den behageligste Lugt; Ungvis petali er rød. Ellers haver Urten 3 Blade paa Stilken, som staae i lige Afstand og mod hverandre, saaledes, at deres Stængel er uden Knæer, men foldes om Stilken. i) *Glaux maritima* (Fl. Sv. 199.), voxer paa Leyraa-Ey.

§. 258.

Birke-Skov. Skov, som den her kaldes, men rettere Smaaskov, af Birke-Træer og Krat, findes her fornemmelig imellem Andakil og Mele-Præstegaard, i Skoradal, Hvitaaside, paa den vestre Kant af Norderaa, neden for Norderaa-Dal, og i Hraundalen; men de største Birke-Træer falde i Husafells-Skoven, som regnes for den 3die største Skov paa Island. Træerne ere her dog i Almindelighed

hed ikke meer end 4 til 6 Alne høie, og 3 til 4 Tommer i Giennemsnidt. Denne Birk er egentlig Betula erecta foliis ovato-acuminatis serratis Fl. Sv. 776. Betula procumbens, Riſbriis, er kun en Forandring deraf.

§. 259.

Andre Træ- og Riis-Arter, som voxe her og andensteds, ere følgende: a) Fiælldrape, *Betula nana, foliis orbiculatis crenatis* (Fl. Lapp. 266.): Den rives op med Hænderne, og bruges meest til Ildebrand. b) Reyner, *Sorbus aucuparia*, som giemmes til et andet Sted. En Forandring deraf er *Sorbus pumila*, hvilken ei bær Frugt, eller voxer over 2 til 3 Alne høi. c) Vidiebriis, *Salices*, hvoraf falde nogle Arter, som kort herefter skulle opregnes. Andre Træ- og Riis-Arter.

§. 260.

Den fornemste Nytte af Betula erecta er at den bruges her til Bygninger, især til Tag, under Grønsværen, dog meest til Koe- og Faare-Stalde. Tubera eller Tophi, Vidarnyra, udarbeides til Tobaksdaaser og deslige. Greenene, saavel af denne Art, som af Betula procumbente, svides til Kull. Birke-Træer holdes ellers for tienlige til forommældte Bygninger, thi de staae en lang Tid imod Raadenhed, hvis Barken bliver afskaldet; den bruges til at bereede Skind og at farve dem bruun-røde; dog skeer dette uden Kunst, saa at Skindet aleene bliver fastere derved. Prisen paa Birke-Træer er forskiellig, efter Storrelsen; paa Nordlandet følges 20 middelmaadige Stykker for 1 Crone. Birke-Træets Nytte.

§. 261.

Hufefells Skov, som een af de beste paa Island (§. 258.), ville vi tage til Exempel paa Skovhugsten, siden de fleeste sta- Skovhugsten.

Bor-

Borgarfiorden, som behove Birke-Tømmer til Bygninger, søge til den. Denne Skov, om den ellers kan kaldes Skov, i Hensigt til andre Lande, er henved 1 Miil lang og een Fierding breed, men naar den Strækning medtages, som ligger paa Sønder-Siden af Hvitaa, da bliver Skoven langt større. De middelmaadige Træer ere omtrent en Arm tykke og 6 Alne høie, men de allerstørste til 10 eller 12 Alne høie, og derefter tykke: De fleeste ere dog krogede. De som søge hertil betale Præsten paa Husefell en vis Andeel for de Kull og det Tømmer, som de bortføre. Den ringeste Prils er 5 Alne eller 1 Mk. Sp. for hver Hestes Byrde. Stederne, hvor de maae hugge, blive dem i Forveien udviiste. Dog er Skoven herved, i de sidstledne 100 Aar, bleven meget ødelagt, og har kiendelig aftaget, allermeest ved det, at de faae Lov at hugge paa alle Tider af Aaret, og det hvilke Træer dem synes, baade unge og gamle; de tage gierne de første, og lade de andre staae hen, forældes og raadnes; thi man meener her, at unge Træer give bedre Kull end de gamle; disse falde og besværligere at hugge i Stykker. Den Omgang som her bruges med at hugge Tømmer, er ikke mindre skadelig; nemlig, at man med Segelen hugger Stammen paa skraaes, med to Hug ned ad, hvorved der bliver et dybt Skaar midt i Stammen, eller neder i Marven, hvorhen Vandet da falder, bliver der staaende, og tilsidst fortærer Roden. Disse tvende Ting ere Aarsager nok, hvorfor Skovene i Island ere efterhaanden ganske blevne ødelagte; thi Maaden at hugge paa er over heele Landet den samme; dog er den første Aarsag meest skadelig. Paa nogle Steder have andre Aarsager, som Skreed- og Vand-Falde, Stormvinde, og deslige, ogsaa giort sit hertil. Herpaa har vel Hans Kongel. Majestæt, for nogle Aar siden, vildet raade Bod, ved

ved en igiennem Rentekammeret udgiven Forordning af 10 Maii 1755, hvori forbydes at ophugge den overblevne, især den unge, Skov; men det synes, at om end denne Misbrug kunde hæmmes, skulde dog den saa meget til Vantrivning udartende Skov neppe kunne derved bringes til Fuldkommenhed af sig selv, med mindre nye Anstalter bleve giorte. Hvis en nye Skov skulde plantes, behovede Landet erfarne Mænd udenlands fra, og ligeledes unge Træer, som betids paa Aaret maatte hidføres.

§. 262.

Kullsviden forrettes gierne enten i August- eller September- Maaneder, eller og tidlig om Foraaret, da Træet er blevet afhugget næstafvigte Høst: Riveriis og smaa Greene af det større Slags (§. 258.), som ere 1 til 2 Tommer tykke, bruges hertil, og graves da en rundagtig Grav, 1 til 1½ Favn i Giennemsnidt, og 2 Alne dyb. Saadan en Grav holder 2, 4 til 5 Tønder. Først hugges Greenene fra Stammen, hvilket Arbeide man kalder at afkviste: Dernæst skiæres eller hugges disse Greene tvers over i smaa Stykker, et halvt Qvarteer lange, og det heder at kurla; thi det saaledes sønderhugne og til Kull bestemte Træe kaldes Kurl. Man spider siden Graven med Kurlet, saa at det kan staae 1 eller 1½ Alen høit over Bredderne, og derpaa tændes Ilden, som skal brænde jævnt: Vinden maae og være stille, eller staae fordeelagtig, saa at den ei gior Skade paa Skoven eller andre med Græs bevoxne Steder. Til den Ende har man ved Haanden Grønsvær, Muld og Vand, for at temperere Ilden, og til Slutning at dække Kullene med, førend Luen gaaer reent ud. Nederst under Kurlet lægges Rødder og Knorter af Træer, hvilke best staae Ilden imod, holde Kurlet op, og give Træk for Luen. En Tønde Kull (thi de følges altid efter

Kullsviden.

Tondemaal) koster 5 Alne, eller 1 Mk. Specie. I Thingvalle-Sveit koster den 12 Fiske, og naar Indbyggerne sammesteds bringe Kull til Sudur-Næssene, da sælge de 1 Tonde for 2 Mk. Croner.

§. 263.

Sortulyng, Mylningar.

Sortulyng, Mylningar, *Arbutus* (*uva ursi*) *caulibus procumbentibus, baccis rubris* (Fl. Lapp. 162.). Den voxer gierne iblandt Birken i Borgarfiords-Syssel. Dens Nytte i Husholdningen, til Farve, er mældt tilforn (§. 230. og 231.), og dens fuldkomne Beskrivelse findes paa det anforte Sted af Flora Lapponica. Bærene kaldes af de Svenske Mjölbär, og paa Islandsk Mylningar, fordi de falde i Meel, naar man tager af dem den yderste Hinde; De tiene i Island til Vinter-Forraad for Skov-Musene, som samle dem i smaa Hobe, og tildække dem med Muld eller Blade. Følgende tvende Ting ere mærkværdige, som berettes om denne Arbuto, i de Stockholmske Videnskab. Selsk. Skrifter 1743 p. 295. o. f., nemlig, a) at dens Blade ere blevne forte fra Nord-America til Engelland, som noget overmaade behageligt til at blande med Rogtobak; b) at Bærene ere i Montpellier blevne befundne at være det ypperligste Middel imod Steen.

§. 264.

Blaaber.

Blaaber, *Vaccinium* (*uliginosum*) Fl. Sv. 312. De sædvanlige Blaabær ere enhver bekiendte; de som voxe i Island, i Myrer eller paa sumpige Steder, kaldes Myra-Blaaber, og synes kun at være en Forandring; ellers spiises de ikke, saasom de ere sure og for Smagen ubehagelige. Den første Art derimod voxer gierne i Fiældsider og paa tørre Steder, blandt andet Krat, og det i stor Mængde; den spiises, ligesom den kommer af Jorden, undtaget naar Fruentimmer lægge den i Skier, eller krybe Flode

med

med den, for at bevarte Nogen dermed, hvilken Ret er ret behagelig og kiølende: De giemmes ei til Vinteren.

§. 265.

Der voxer endnu et andet Slags Blaaber paa Island, ſom kaldes Aadal-Blaaber, *Vaccinium Myrtillus* Fl. Sv. 313.: Dens Bær holdes for endnu meer velſmagende end de førſte Slags, og ſpiiſes paa ſamme Maade. Saften bruges til at farve blaat, men denne Farve er ikke beſtandig. Nogle farve guult med Bladene. Aadal-Blaaber.

§. 266.

Kræekeber eller Krogebær, *Empetrum nigrum Bauhini*, eller *Empetrum baccis nigris* Fl. Lapp. 379., ere bekiendte, fordi de voxe ſnart allevegne i Europa paa Heder og tørre Steder, og ligeſaa i Island, baade i Borgarfiords-Syſſel og paa andre Steder. Det Smaariis, ſom de voxe paa, kaldes Luſalyng, fordi man holder for, at det fordriver Lopper og andet Utøi, hvis det bliver lagt under Sengeklæder. Kræekebær plukkes her meget om Sommeren for at ſpiiſes, blandede med Skior, og endeel giemmes paa denne Maade til Vinteren, da Skiorets ſyrlige Smag bliver derved meer behagelig. Man ſætter ogſaa Vand paa diſſe Bær i ſtore Kar, og lader dem ſaa ſtaae en lang Tid, da Vandet derved udtrækker Saften, hvilken ſaavel for ſig ſelv, ſom blandet med Valde, giver en god Drik. Samme Slags Saft eller Moos bruges til at farve Torklæder og ſmaa uldne Stykker: Farven bliver violet, ſmuk, men derhos ubeſtandig. Diſſe Bær ere ellers Ravnens beſte Spiiſe, om Sommeren og ud paa Høſten, ligeſom Kragens i andre Lande, hvoraf Navnet er opkommet. De Islandſke Aarboger berette, at en Biſkop paa Skalholt, navnlig Povel, henved det Aar 1203, har lavet Viin af Kræekebær, men ſiden Krogebær.

mældes intet videre derom. Til at bereede denne Viin, skal han have betient sig af en Mand, som var kommen fra de Canariske Øer, og havde seet hvorledes Indbyggerne lavede Viin sammesteds. I Aaret 1753 bestilde vi en heel Hoben af Krækeber, persede den røde Saft ud, og forsøgde at bringe den til Giæring, efter *Boerhaves* Forskrift (Elem. Chemiæ Part. II. Proceſſ. 42. & ſeqq.), men forgiæves; dog blev Saften meer og meer ſuuragtig, og derhos ſtiptisk. Vi kaagde Syrup deraf, som var god mod Brystsyge og Slaphed i Maven. Nogle Potter af forommældte Saft bleve destillerede, og gave et ſuuragtigt meget adstringerende Vand, der giorde gode Virkninger i Diarrhæa og Dyſenteria. Kuld og Varme kan virke paa Giæringer, paa adskillige Maader, og derfor maae man ei, formedelst dette eeneste mislingede Forsøg, tabe alt Haab om disse Krækeber; og om ei andet, saa kunne de dog, paa ovenmældte Maade, blive til nogen Nytte.

§. 267.

Vider, Salix. **Vider**, *Salix*, voxer i Mængde i Borgarfiorden. Af den findes saavel der, som andensteds paa Landet, 5 Arter. a) **Fialla-Graavider**, *Salix alpina glauca*, Fl. Sv. 802. og Fl. Lapp. 363. Den voxer i Fiældbrinker meget almindelig, og Rødderne af den bruges til Baand og Kurver, samt til Pidske, af Reisende. b) **Beinvider**, *Salix (Arbuſcula) folio ſubſerrato*, Fl. Sv. 798. Den voxer høiest og meest lige af alle Vidie-Arter paa Island; Rødderne bruges til Baand. c) **Lodvider**, og af nogle **Rotunsvidir**, *Salix (incubacea) ſtipulis ovatis acutis*, Fl. Sv. 807. Den er en mindre Art, end de 2de anførte, voxer i Dalene til Fiælds iblandt Græsset, og ædes undertiden af Kvæget. d) **Saudkvistur og Haga-Graavider**, *Salix (Repens) pumila, graminea*: Den

voxer

voxer i græsrige Enge og rogtet Jord, ædes gierne af Faarene, og afslaaes tillige med det andet Græs, til Foder om Vinteren. e) Rotunslauf, *Salix Herbacea* og *Salix Pyrolæ facie*, Fl. Sv. 800. Denne Art er den mindste og meest adskilt iblandt Salices: Øverst paa Greenene eller amentis voxer Fonet, hvis Uld ei giver Bomuld efter i Fiinhed: Den breeder sig ud over Jorden, hvor benævnte Salix voxer, og samles af Indbyggerne for at lægges paa Saar: Den kaldes paa Islandsk Rotun, hvilket Ord er af Oprindelsen det samme, som det, hvormed andre Europæiske Nationer betegne Bomuld og adskillige Urters Pappos.

§. 268.

Den almindeligste Nytte af Vidie-Riiset er, at alle disse Arters Blade bruges til Foder for Heste, Stude, og især, for Faar og Lam, den nysomtalte Salix repens. Til at feede Stude og Koer holdes Vidieblade ret gode, men derimod utienlige til Malke-Koer; thi Vidie-Arternes stiptiske Kraft er saa meget sammendragende. Bønderne sige og, at Vidieblade give en tyk og fast Hud paa Kreaturene, især naar de ædes dem tørre om Vinteren. Nogle tage Greene og Rødder af den største Art, for at brænde Kull af, hvilke siges at være meget faste og drøge i Ilden; dog give de derhos en meget tyk og skarp Røg, og foraarsage Hovedpine. De smaa Greene, med Bladene, tiene til Mellemtag, og raadne ei saa hastig, som andet Riis. Vidie-Uld af alle Arter, dog især den (§. 267. e) som kaldes Rotunslov, bruges til spæde Børn, hvor Huden gaaer af dem. Med Vand af Vidieblade barkes Læder; noget af deres Saft kaages ligeledes, og blandes med den anden, som udtrækkes af Sortelyng-Blade, for at farve i. Det meeste Blæk, som bruges i Island, beredes og af denne Træ-Art paa føl-

Vidierliisets Nytte.

gende Maade: Man tager Sortelyng-Vand, ſom er blandet og kaagt tilſammen med forommældte Farve-Jord, paa den Maade, ſom bruges naar man farver uldent Tøi (§. 230-231.); ja mange tage kun det ſorteſte Vand, ſom er blevet brugt til denne Farve. Heri lægger man Spaaner af raat Vidie-Træe, lader det blødes ud i nogen Tid, og kaager det derpaa til Vandet bliver tykt, og undertiden liimagtigt. Naar en Draabe deraf, ſom man lader falde paa Nægten, ſidder der heel rundagtig, da er Blækket færdigt, paa det nær, at det ſkal gienemſies: Dette Slags Blæk er temmelig ſort og meget glindſende, men det torres ei ret vel paa Papiret, hvis der er for meget af Vidieſaft i det, og efter nogle Aars Forløb bliver Papiret brunt imellem Bogſtaverne.

§. 269.

Vargelappe, Skollaſingur.

Vargelappe, Skollaſingur, *Lycopodium (Selago) caule erecto dichotomo*, Fl. Sv. 857. Den voxer her i Fiældſiderne, men bruges til ingen Ting; ei heller den anden Art, *Lycopodium ſelaginoides caule repente, foliis ſparſis*, ſom her er noget rarere.

§. 270.

Jaſne.

Jaſne, *Lycopodium digitatum folio ſabinæ, caule repente*, Fl. Lapp. 416. Den er her og allevegne i Island almindelig, og enhver bekiendt, fordi den bruges til at farve uldent Tøi guult, ligeſom iblandt Bønderne i Sverrig (Stockh. Act. 1742 pag. 26.). Islænderne farve med den paa følgende Maade: Man lægger Jaſnen eet Døgn i Blød, beſtreer ſiden Tøiet med den, og ruller det tilſammen, kommer det derpaa i en Kiedel og øſer Vand paa, og lader det ſiden ſtaae og kaage over ilden 3 til 4 Timer: Mange forhøie Farven med Adel-Blaabær (§. 265.), Lynget tillige taget med Bladene, hvilket ſynes nok ſaa godt ſom Birke-Blade, der bruges

bruges i Sverrige. Nok er det, at Ulden faaer en ret smuk Farve paa den Islandske Maade. Dette Lycopodium voxer meest paa tørre Lyng-Heder, hvor der har været Skov tilforn: Det ædes giærne af Faarene.

§. 271.

Barna-Mose, *Sphagnum ramis reflexis*, Fl. Lapp. 415. hvor en god Beskrivelse findes over denne Moss-Art: Vi have tilforn kaldet den Muscus cunarum; thi dens eeneste Nytte, som man veed af, er at den lægges under spæde Børn i Vuggen, ligesom *Linnæus* (Fl. Lapp. 395.) beretter om Musco ursino i Lapland, hvilken derfor, af Indbyggerne der, kaldes Børne-Moss. Denne Art findes ingensteds paa Island, det os er bekiendt, uden i Deildartunga, tæt ved den opkaagende Hver, som for er beskreven, paa leeragtig, varm og fugtig Grund, som altid vædes oventil af de ideligen faldende Damper af Røgen, og det opsprudede Vand. Den voxer 1 til 2 Qvarteer høi, med bleeghvid Farve; men Color incarnatus er kun en Forandring efter Stedet. Naar den er tørret, er den blød og elastisk, hvori den ej giver Musco ursino noget efter (conf. Stockh. Act. 1740 p. 416. o. f.). Børne-Moss

Indvaanerne.

§. 272.

Af det som hidindtil er anført om Borgarfiords-Syssels Beliggenhed, Egn og Jordsmon, hvor man seer idelige Omvexlinger af maadelig store Sletter og Bakker, Biærge og Dale, som afvexle igien med jævnlige Elver, Bække og ferske Søer, Sundheds-Kilder, Bade og opvældende heede Vandspring; som og af Luftens Sundhed og Veirligets behagelige Omskiftelser; af adskillige Jord- Deres Legems-Beskaffenhed.

Jord- og Steen-Arter; og endelig af Landets Frugtbarhed, medicinske Urter, og andre Vexter, hvilke her falde i Overflødighed, kan Slutningen om Indbyggernes Legems-Beskaffenhed ei falde anderledes, end dem til Fordeel, som det ogsaa i Sandhed befindes at være. De ere vel af forskiellig Vext, dog har den største Deel meer end middelmaadig Høide og fore Legemer, gode Kræfter, og frisk Ansigtsfarve.

§. 273.

Deres Sygdomme. Man veed ikke at nogen besynderlig Sygdom holder sig bestandig til disse Herreder. Den saa kaldte Spedalskhed (§. 34.) er her ei nær saa giængs, som paa Sønderlandet; ja det er rart at træffe den her iblandt dem, som ere fødde paa Stedet; og overhovedet mærker man ikke nær saa meget til den oppe i Landet, som nær ved Søekanten. De spæde Børns Mundkræfe veed man her slet intet af. Brystsygen er rar. Derimod har Landfar-Sott, eller morbus epidemicus, her hiemme (§. 34. b), bestaaende som oftest i en hidsig Feber med plevritide. Kvef-Sott, ellet Catarrh-Feber, er her Høst og Vaar almindelig (l. cit. a). Af Landfar-Sotten døe giærne Børn og gamle Folk; men de fleeste unge Mennesker, som overstride den, naae en høi Alder.

§. 274.

Sindets Beskaffenhed. Saavel i Hensigt til det, som nyligen blev mældet, som i Almindelighed at tale, ere Borgarfiordens Indvaanere fornuftige, flittige, og hengivne til deres Forretninger. De holdes for gode Husholdere, og ere sparsomme og reenlige i deres Omgang og Levemaade; derhos meer muntre og lystige, end hine paa Sønderlandet. Og omendskiønt her, ligesom andensteds, findes endeel unyttige og slette Mennesker, saa ere her dog ei nær saa mange Landstrygere,

ſtrygere eller Betlere, ſom paa Sønderlandet. I de ſidſte haarde Aaringer tog Tyverie beſynderlig Overhaand, helſt paa Fødevarer, dog ſkeede dette ei aleene i diſſe, men og i alle andre Syſſeler, hvor Dyrtiden var.

§. 275.

Boeliger og andre Huuſe.

Islændernes Bygninger, baade i Almindelighed, og iſær i Kioſar-Syſſel, ere tilforn beſkrevne (§. 36.). I Borgarfiords-Syſſel ere høiere, ſtørre og bedre byggte Huuſe; de ſtaae og meer regelmæſſig, og ſee ud- og indvendig meer reenlig ud, naar man undtager Fiſkerhytterne paa Akranæs og Myrar. I Reykholtsdal og deromkring, findes de gierne røde anſtrøgne foran med Bolo thermarum. Bygninger, ſom egentlig bruges til at tørre Fiſk i, findes her ei, ſom ved Søekanten; men i deres Sted har man ved hver Gaard, ikke langt fra Indgangen, en Skemma, efter Ordet, en kort Bygning, hvilken er firkantet, ſtor, tæt og vel bygget efter Landets Maade: den tiener til Forraadskammer eller Pakhuus for de indkiøbte Madvarer, Fiſk, Kiød, Smør og deslige. En anden Skemma bruges til Ridetøi, Reeb, Kloſtſadler og Dyner, hvoraf hver Bonde behøver en heel Deel, ſaaſom al hans Tilførſel, Reiſer, Høeavling, med videre, drives ved Heſte. Eet og gierne tvende Huuſe bruges til Heſteſtald, nemlig til Arbeids- og Ride-Heſte, hvoraf Borgerfiordens Indbyggere ere ſtore Elſkere. Til Faarene, ſom her ere i ſtørre Mængde end paa noget andet Sted, har hver Gaard 4, 5 eller flere Huuſe, ſom alle ſtaae i een Række, Side ved Side, ſaaledes, at 2 have kun 3 Vægge, og naar der ere 5, ſaa ere Sidevæggene 6; dog Mellemvæggene dobbelt ſaa tykke ſom hine paa Siderne, eller de yderſte. Faarehuuſene ere lave, 3 til 4 Aine høie, Bredden 3½, og Længden 12 Aine. De

fornemmere Bønder have gierne, foruden den forommældte Skemma, endnu en anden, som er et reentligt Huus, staaende ved Hoved-Indgangen til Gaarden, med Bord og Bænke, paneiet, samt med Loft og Sengested, for at tage imod Giæster og gode Venner. Husbønderne sove og giærne i saadant et Værelse om Sommeren, thi det er svalt og derhos mageligt.

§. 276.

Sel eller Sæter. At Bønderne her bruge **Sel eller Sæter til Fiælds**, er mæt det tilforn (§. 241.). Ellers er denne Indretning meget gaaet af Brug i Island, og derfor har Hans Kongel. Majestæt den 26 Februarii 1754 anordnet, at der skal bruges Sæter ved alle Gaarde paa Landet, hvor det er mueligt; man maae og tilstaae, at det er tienligt overalt, for at spare paa Tuune og Enge hiemme ved Gaardene; thi ellers maae Marken bestandig vogtes for Kreaturene, i Mangel af de i Loven paabudne Giærder (see Graagaasen Landebr. Cap. 10. og Jonsb. Landlejeb. Cap. 31-32.); hvilket saa meget meer behoves, som Heste, Faar og Hornkvæg ere her langt driftigere og meer haardnakkede, end i andre Lande, da de tidt springe over Giærder, som ere 2 til 3 Alne høie. Anførte Love befale at drive alt Kvæg til Sæters, naar de to Sommer-Maaneder ere til Ende, det er 60 Dage efter første Sommer-Dag (§. 39. samt loc. cit. Cap. 42.). Sætertiden skal ei vare længer end til Tvemaaned, hvis Begyndelse indfalder den Tirsdag, som er imellem den 22 og 28 Augusti.

§. 277.

De Gamles Sommerhuuse. Landets første Beboere have indseet Nytten af denne Indretning; thi deres Sumarhus, eller Sommerhuuse, vare det samme som Sel eller Sæter nuomstunder. Hosbønderne selv flyttede derhen

hen om Sommeren, ſaa at Sæterne vare i den Tid ſom Lyſtgaarde for dem: Huuſene vare mange og vel bygte, aleene at de vare uden Tuun eller Giærde. Bæen, eller Hiemmegaarden, var derimod øde for Folk, undtagne 1 eller 2 Perſoner, ſom paſſede paa den. Laxdæla-Saga, blandt andre Skrifter, bevidner dette paa tvende Steder, i Anledning af nogle Manddrab, der ſkeede i Breedefiords-Dalene og Borgarfiorden, forſt i det 11te Hundrede-Aar.

§. 278.

Det ſom for er mældt, angaaende Spiisning og Diæt, kan og her anvendes, med det Tillæg, at Spiisningsmaaden er her meer ordentlig, ſparſom og gammeldags, ogſaa hos de Fornemme, end ved Soekanten, hvor Fremmede komme og lære Indbyggerne nye Forandringer. Her ſpiiſes dagligen Morgen og Aften Skiør (§. 39.), krydet med Kræke- og Blaabær (§. 264-266.), ſamt Rugmeels- eller Fiældegræs-Grød med Mælk over (§. 251.); men til Middag tør Fiſk, ferſk Lax eller Foreller med Smør til, ſamt til Bi-Ret Fladbrød og Oſt; og endelig, om Høeſlæts- og Høſtiden, iſær om hellige Dage, Kiød-Suppe med Valde tillavet (§. 39.). Om Vinteren ſpiiſes ſamme Slags Mad alle Søgne-Dage, men Søn- og Høitids-Dage roget Kiød uden Salt, Saltkiøds-Suppe, og til Bi-Ret enten Fladbrød, eller Suurbrød, hvilket er rundagtigt, 2 Qvarteer bredt, 2 til 3 Tommer tykt, og tillavet paa følgende Maade: Rugmeel æltes i giæret Valde eller Syre meget faſt, dannes derpaa, og kaages i Vand eller Valde, tages ſiden op og ſtaaer til det tørres, hvorpaa det bages lidet paa en Steen- eller Jern-Plade: dette Brød er ſeit og drøgt, ſuurt i Smagen, og ei ubehageligt at ſpiiſe, endogſaa for Fremmede. Grød af Byg- eller Boghvede-Gryn, kaagt i Mælk, med Fløde over, ſpiiſes af de

Spiiſe og Diæt.

Velhavende. Denne Indretning bruges ellers af alle de Bønder, der ere noget formuende: De Fattige, ofte ogsaa Tieneſtefolkene, have det noget ringere. Smør falder her i Mængde, og tillaves efter Landets Maade (§. 42-46.).

§. 279.

Drik. Den almindeligſte Drik er Suurblanda, eller gammel Valde (§. 48.), blandet med Vand, og i dens Sted om Sommeren, hvor Valden ei er til Overflod, Syreſaft (§. 247. b). Om Vinteren krydes Blanden enten med vild Thymian (ſerpillum vulgare minus, flore purpureo Fl. Sv. 477.), eller med Krækebær-Saft (§. 266.), og begge diſſe giøre denne Drik meget liflig og forfriſkende. Kold Mælk er Bondens fornemſte Drik, hvilken ſvaler godt, naar Floden er aftagen. Spæde Børn faae ei heller andet. Den Anmærkning om Suurvaldens Giæring (§. 48.) er vel her bekiendt, men tages dog ikke i Agt.

§. 280.

Almindelige Arbeide overhoved. Paa Akranæs og Myrar, hvor Fiſkeriet jævnlig falder, er Indbyggernes Arbeide omtrent det ſamme, ſom hines paa Kialarnæs og andre Steder i Kioſar-Syſſel ved Søekanten (§. 50.); dog tage de derhos Høeſlæts- og andre aarlige Arbeids-Tider i Agt.

§. 281.

Om Vinteren. Om Vinteren have Mandfolkene nok at beſtille med deres Kreature. En fuldvoxen Karl, med en Dreng til Hielp, paſſer paa Hornkvæget og Rideheſtene, ſamt de andre Heſte, naar de ei faae noget Græs af Jorden, og maae holdes paa Stald. Smalemanden eller Hyrden ſkal paſſe paa Springtiden (§. 75.), og ellers dagligen vogte Faarene, ja ſtaae beſtandig over dem paa Marken,

naar

naar der er ondt Veir, eller megen Snee over Jorden, da han faaer en Medhielper til at skuffe Sneen af, hvor Græsset meenes at være, paa det Faarene kunne faae noget at æde (§. 255). Overhovedet befatte Mandfolk sig ikke med Uldarbeide, undtagen aleene den fletteste, groveste, og ei udsøgte Uld, som bruges til Reeb og Ridetøi; heraf giøre de Tøiler og Bidseler til Arbeids-Heste, samt valke Tofer eller Sadeldyner. Af Hestehaar knytte de Rumpe-Remmer, Ride- og Kloft-Sadel-Giorde: de flætte og Hoereeb af samme Slags. Mandfolkene bereede ligeledes selv Skind til Søe-Klæder, og Huuder til Sadeler, Ridetøi og Reeb, som bruges til at binde Fisk med paa Hestene, naar de, for at kiøbe den, reise til Søekanten. De giøre Læer, Hesteskoe, og andet Verktøi af Jern og Træ. Fruentimmerne behandle Ulden, naar den om Foraaret er plukket af Faarene (thi de klippes ikke i Island), afvasket og udleedt, baade efter Farven og Fiinheden: de karte og spinde den, og knytte deraf Stromper og Vanter, væve fiint og grovt Vadmel og Eenskiæfte (Flonell), og det paa Opstander-Væve (§. 54.); de sye Klæder og Skoe, samt vaske, lave Mad, og meere deslige. At valke det færdige Uldentøi er meest Mandfolkenes Arbeide; dog valke ogsaa Fruentimmerne Vanter og andet Smaat imellem Hænderne. Den sædvanligste Maade at valke paa, er beskreven i Horrebows Efterretn. §. 95. Men den ved de varme Bade, som i disse Herreder er meget giængs, er dog, af alle de brugelige, den beste og letteste.

§. 282.

Midt i Februarii-Maaned reise de Mandfolk, som kunne mistes fra det nødvendige Huus-Arbeide, til Søekanten, de fleeste til Fiskerleierne omkring Vester-Jøkkelen, hvor Vaar-Værtiden eller Foraars-Arbeide.

Fiſkeriet begynder omtrent den 20 til 25 Februarii, ſom ſkal være ved Begyndelſen af den gamle Maaned Goe, der indfalder i Februarii- og Martii-Maaneder, begyndes paa en Tirsdag, og endes en Mandag; Derimod er Kyndelmiſſe Værtidens Begyndelſe paa Sønderlandet (§. 50.), hvorhen Akrenæſs-Indbyggere og nogle flere, der ere Sønden for Hvidaa, undertiden ſøge, iſær hvis Fangſten paa Akranæs ei vil ſlaae ind. Værtiden ved Veſter-Jokkelen endes med Fardagene, men ſomme fortſætte den til St. Hans Dag, hvilken Tid kaldes Seinni-, d. e. ſeenere, Vertid. Imidlertid ſkulle de efterblevne Mandfolk paſſe paa Kreaturene, og deriblandt roge Heſtene, klippe og vaske dem, hvilket beſtaaer deri, at man, ſaaſnart Heeden kommer i Luften, afſkiærer med en Kniv eller Sax Halvparten af Mannen, enten paa begge Sider, eller paa den ene Side, det eene Aar, og det tilkommende, paa den anden: Rumpehaarene ſtudſes ligeledes rundt omkring, dog blive de lange i Midten ſiddende. Derpaa føre de Heſten til en ferſk Goe eller Elv, jage den derudi, og lade den ſvømme nogen Tid, for at vædes og vaskes, hvorved tillige dræbes det Utøi (et Slags Hippoboſci), ſom plager diſſe Dyr, og allerhelſt de unge Heſte, om Foraaret. Det afſkaarne Heſtehaar bruges til Baand og Ridetøi, hvorom for er mældet (§. 281.). Ved denne Tid ſvide og Mandfolkene Kull (§. 262.), drive Beeder til Fiælds, bygge Faareſkier for de unge Lam, ſkiære Torv til Ildebrand, og Grønſvær til at forbædre Tag og Vægge paa Huſene, med andet meere. Fruentimmerne giøde og reenſe Tunet (§. 51.), malke Faarene, og paſſe paa de unge Lam. Naar det lakker imod Enden af Værtiden, reiſer hver Bonde, eller og ſtikker en Karl og en Dreng, med 4, 6 eller flere Arbeidsheſte, til Veſter-Jokkelen, for at hente

den

den Fiſk ſom han haver fornøden, enten nu ſamme er kiøbt, for Kiød, Smør, Vadmel o. d., eller fiſket om Værtiden af deres egne Folk. For at holde Selſkab, og giøre Reiſen med desſtørre Fornøielſe, ſlaae Bønderne dem ſammen fra 3 eller 4 Gaarde, og drive da giærne 20 til 30 Arbeidsheſte i een Flok, ſom kaldes Leſt paa Landets Sprog; Den ſom fører ſaadan en Leſt, kaldes Leſta-madur. Og da de Danſke Handelsfolk komme ved ſamme Tid til deres Havne, da tilhandle og Indbyggerne ſig ved denne Leilighed, hvad de behøve af fremmede Varer.

§. 283.

Det fornemſte Sommer-Arbeide er Hoeſlætten, hvilken dri- Sommer-Arbeide.
des her paa ſamme Maade, ſom før er meldt (§. 52.). Om Fo-
deret og Hoeſtakkerne er talt tilforn (§. 245.), alene at diſſe her ere
høiere, breedere og kortere, end de Sønderlandſke. Naar ellers
Indvaanerne have ſlaaet ſaa meget Hoe, ſom dem ſynes, nær ved
Gaarden, drage de til Fields, hvor der falder godt Græs, og
ſlaae der efter Fornødenhed. I Borgarfiords- og Myra-Syſſel
ere i Almindelighed bædre Hoeſlets-Karle, end paa Sønderlandet,
ved Søekanten, og desuden indfinde ſig her Daglønnere fra Be-
ſter-Jokkelen, hvor de have om Sommeren ikke ſaa meget at for-
tiene ved Fiſkeriet, ſom om Vinteren. Diſſe kaldes Kaupamenn;
fordi de ſlaae Hoe og giøre andet Sommer-Arbeide for Kiøb, d. e.
Betaling. De ere frie Arbeidere, der fortiene i 3 Maaneders Tid
4, 6 til 8 Rdlr., ligeſom de arbeide til (§. 54.). Til Betaling tage
de Vadmel, Smør, levende Faar og andet, ſom kan være tienligt
til deres Vinter-Føde. Om Arbeidslon i Almindelighed er ellers
talt tilforn (§. 54, 55, 56.). Laxe- og Forelle-Fangſten, ſom her
lægges Vind paa, hører og til Sommer-Arbeidet.

§. 284.

§. 284.

Høst-Arbeidet. Naar Høebiærgingen har Ende, er det Indbyggernes første og fornemste Forretning at inphente deres Faar, helst Bæder og Lam, der have gaaet paa Afrets- eller Fiæld-Markerne (§. 53.). En Deel af disse samle de til deres Hiem, en Deel derimod drive de til Handelspladsene for at sælges. Hvad der behoves til Huusholdningen, slagtes i October Maaned. Til Høst-Arbeide hører og at forbædre Huusene for Vinteren, hvortil meest bruges aflang firkantet Grønsvær af Myre-Jord. Ligesaa blive Tuunene giødede om Efterhosten med det om Vinteren samlede Kroemog; og dette forend Sneen kommer paa Jorden. Saadan Høstgiødning holdes for dobbelt saa god, som hin om Vaaren, og det med fuldkommen Grund, da Høstmoget kan udblødes langsom og jævnt af Regn og Snee om Vinteren, og Jorden saaledes trække al Saften deraf, hvilket ei kan skee om Foraaret, da den største Deel af Moget og dets Saft opterres og bliver uden Nytte for Jorden; Dog bruge nogle endda at giøde om Foraaret.

§. 285.

Mandfolkenes Kunst-Arbeide. Om Mandfolkenes Kunst-Arbeide kan eftersees hvad for er sagt (§. 57.) om Islænderne i Almindelighed. Borgarfiorden har nogle slige Kunstnere, foruden dem, der forfærdige Jern- og Trætøi til daglig Brug. Her findes endog nogle, som leve af at arbeide i Messing og Sølv, hvilket deres Arbeide de meest sælge til Vester-Jokkelens Beboere; det bestaaer i Fruentimmer-Bælter, Maller, Troie- og andre Knapper, Sadeler og Sadel-Messing for begge Kiøn, thi her bruges Sadeler næsten af enhver (§. 64.).

§. 286.

§. 286.

Fruentimmerets Kunst-Arbeide er at knytte smukt med adskillige Figurer, væve fiint Vadmel, og Flonell til 2 Mark Alenen, samt brogede Sengetæpper, uldne Lagener og Skiorter, Strømpebaand og deslige. De fornemmere udsye Klæde til Forkæder, Kraver, Sadelpuder, Skaberaker o. d., med Dyr, Fugle, Blomster og andet, af alle Slags Farver. Deres Handtering er og at farve Ulden, blaa, rød, gul og sort; at skiære og sye Klæder til begge Kion, og dette altsammen baade Vinter og Sommer. Fruentimmerets Kunst-Arbeide.

§. 287.

Hvad for er sagt (§. 58-63.) om Tidsregningen, gielder ogsaa om disse Sysselers Indvaanere. Det gamle Maaneds-Tall, saavidt det endnu vides af Almuen, findes i den bekiendte lille Bog Dactyliſmus (see l. cit.). Tidsregningen.

§. 288.

Indbyggernes Maade at reise paa, deres Ridetøi, med alt det dertil horende, er som det foromskrevne (§. 64.). Man bruger dog her langt fleere Heste, gaaer kun sielden til Fods, og hat derfor alletider Heste ved Haanden: Hvor kort det end er til Kirken, skal man dog ride, saa det er meget rart at træffe her en Fodgiænger. Dog undtages herfra de 2de Kirke-Sogne Myrar, hvor det falder særdeles besværligt, at komme frem med Heste. I Borgarfiords-Syssel findes altid nogle, som især drive den Kunst at beride Heste. Reiser.

§. 289.

Tilforn er blevet erindret, at Mangel paa fornuftig Tidsfordriv, der kunde opmuntre Sindet og fordrive Tungsindighed, er nuomstunder bleven skadelig for den Islandske Nation. Disse. Tidsfordriv.

Herreders Beboere vide endnu meget mindre af Tidsfordriv at sige, end Folk paa Sønderlandet, og overalt har man langt mindre deraf oppe i Landet, end ved Søekanten; endogsaa den ulykkelige Glæde, der er ved Brændevin, nyde de ikke; og denne er den eene Post, hvori de kunne agtes for lykkelige fremfor Søesidens Indvaanere.

§. 290.

Glimer eller Bryden. Glimer (§. 63.) bruges her sielden, og aleene af unge Mennesker, naar man kommer sammen, saasom om Søndage, ved Faaredriften, og endelig paa Thingene. De fuldvorne bruge her ikke denne Legems-Øvelse, som skeede i gamle Dage.

§. 291.

Historiers Læsning. Historier i Landets Sprog (§. 68.) ere den største Tidsfordriv, ei aleene om Vinter-Aftener, men og de Dage om Vinteren, naar Snee og Blæst holder alle Folk inde: Sproget er her derfor langt reenere, end nogensteds ved Søekanten (§. 70.).

§. 292.

Spill. Under Navn af Spill forstaaes her Skak, Kaart- og Bret-Spill, som bruges paa alle disse Steder, dog oftest de to sidste. Til de Bretspill, som nævnes §. 71., kan man lægge St. Olufs-Tavl, hvilket leeges uden Tærninger med tilbundet Ansigt og stiltiende, efter en gammel Viise, som man skal kunne udenad, og igientage hos sig selv.

§. 293.

Lyst-Riden. Lyst-Riden er dette Folkes store Fornøielse, snart fremfor alle andre Vesterlandets Indbyggere. I ledige Timer beseer og prøver man Rideheste, gior et Ridt for at besøge sine Venner paa de nærmeste Gaarde, og beriider de unge Heste ved samme Leilighed, hvereefter

efter ſit Hoved. Unge Karle iſær giøre dem en Ære af at kunne ſmukt regiere en Heſt, og naar de ſkulle frie, da recommenderer det dem ſaa uformærkt, at de have gode Heſte, kunne ſmukt ride, og uden Stigbøiler ſpringe op paa Heſten.

Dyrene. (§. 72.)

Firefoddede Land-Dyr.

§. 294.

Af Heſte haver Borgarfiords-Syſſel en temmelig Mængde, ſaa at det er ei ſiært at een Bonde eier 10 eller 12 Stykker, og andre 20 til 30, Rideheſtene iberegnede, af hvilke en velhavende Bonde kan have 3 eller 4, til ſig, Kone, Børn, og andre Fruentimmer. Heſtene ere ulige af Størrelſe, men alle føre af Lemmer, næſten utroelig ſtærke, og kunne braa holde ud. Høiden er 4 til 5 Fødder, og deroper. En duelig Arbeidsheſt bær i Almindelighed ett Skippunds Vægt i en Dags Reiſe, og noget derover. De ſtærkeſte Heſte i Island kunne bære 20 Fiordunger, det er 200 Skaalpund paa hver Side, følgelig i alt 400 Pund, een Things mannaleid, det er omtrent 5 til 6 Miile. Heſte.

§. 295.

Heſte regnes her iblandt de vittigſte Dyr, hvorpaa de tidt og pfte viiſe uimodſigelige Prøver: De kunne hitte, om de mørk ſte Nætter, i Sne- eller Regn- og Storm-Veir, over krogede Fiælde veie, Klipper og Dale, og det lige ſaa vist og uden at feile, hvor ingen Vei er, eller hvor Veien er ſkiult med Snee og Is; endog naar Ryttern aldeles ikke veed hvor han ſkal hen, overlader han Veien til Heſten, iſær om han kiender den, eller om det er en gammel Rideheſt; thi ſaadanne tage aldrig, eller meget ſielden, feil, Heſtenes Vittighed.

naar de kun maae raade. Man holder og for at Heste ere skygne eller synske, det er, at de kunne see i Mørke Spøgelser og onde Ånder. Det er ogsaa sandt nok, (som vi selv nogle Gange have erfaret), at de undertiden faae Indfald i Mørke, i det de, endog under fuld Galop, stanpse pludseligen, reise dem op paa Bagbeenene, snyse, og ville ikke, hvor meget de end slaaes, gaae videre frem. Naar de komme til Moradser og andre slige farlige Veie, gaae de meget varsom: der findes Heste, som kunne giøre dem saa lætte, at de kunne ubehindret, med deres Ryttere eller Byrde, komme over saadanne Steder, hvor alle andre Heste, der ere i Selskabet, maae synke ned, saa at Folk maae samles, for at trække dem op igien. Det er ogsaa mærkværdigt om somme Heste, at naar de komme til sumpige Steder, hvor de skulle over, staae de først stille og lugte til Grunden, gaae siden enten derover, eller tilbage igien, og ville ikke den Vei, endskiønt de blive pidskede; gaaer saadan en Hest frem, af Frygt for Hug, da synker den. Ligemaade, hvis en Hest synker i en Morads og bliver trukken op igien, da taber den giærne alt Mod den Dag, og synker i alle de Sumper der møde ham, hvor andre Heste komme over uden Hinder. Disse Ting ere almindelige i Borgarfiords-Syssel, hvor der ere mange Moradser at reise over; vi have og desuden erfaret det. Man har ellers i Island mange slige og endnu meer underlige Historier om berømte Heste, fra de ældre Tider, hvilke, som vidtløftige, vi gaae forbi. Somme Heste kunne svømme meget læt, med Mennesker og Byrder paa, over store og stride Elver; og made man tidt i Nødsfald betiene sig af denne Hestens Færdighed. I Soevand og stille Luft have Heste ofte svømmet over Fiorde, en halv til en heel Mils Veis, og hvilet dem i Soen, da man er kommen over den, liggende paa Siden,

ligesom

ligesom sovende. I at svomme over Elver overgaae de paa Østerlandet alle andre Heste.

§. 296.

Priisen paa Arbeids- og Ride-Heste er, som for er mælde (§. 73.), meget forskiellig efter deres Alder, Dygtighed og Storrelse, fra 4, 5 til 8 Rdlr., ja iblandt 10 til 12 Rdlr., ligesom der findes Liebhabere til; dog dette sidste er rart. Videre om disse Dyr giemmes til Øster- og Nord-Landet, hvor man finder endnu fleere Elskere, og endnu større Mængde af Heste, end i Borgarfiorden. Priis paa Heste.

§. 297.

Til det som for er sagt (§. 73. 74.) om Hornkvæget, ville vi her aleene tilføie, at Bønderne i Borgarfiorden have 6 til 8 Koer, og de velhavende endnu fleere (§. 28. og 244.); og derforuden een Tyr, samt een eller fleere Øxne. Baasgildinger kaldes de Øxne, som gildes paa Baasen (det er den Afdeeling, som hvert Nød har i Koestalden), naar de ere 1 Uge gamle; Ellers gildes Tyre 2 til 3 Aar gamle, hvorved er meere Farlighed, da disse kunne letter dog deraf, end de første. Baasgildinger blive og giærne feedere, end Tyregildinger; men derimod (som man siger) mindre, og ei nær saa stærke, som hine. Paa Lam er denne Forskiæl ei kiendelig; men heller paa Heste, dog er det rart at unge Fol gildes. Øxne fra Borgarfiords-Egnen drives til Fiælds om Sommeren paa Langedal, Arnarvatns-Heide og Øxnerygge, hvor de undertiden blive vilde, og farlige for de Reisende. Efter Landsloven (Jons-B. Landl. B. Cap. 55.) skulde Tyre drives paa Afrett om Sommeren, og dersom det ei skeede, Eieren svare til den Skade, som de giøre, hvis de enten springe eller paa anden Maade fordærve Koerne, saa Hornkvæg.

at derved foraarsages Misbyrd. Nuomstunder bliver dette ikke iagttaget, men Tyrene blive hiemme om Sommeren, dog træffer det kun siælden, at de giore Koerne Skade. Naar man ellers ret vil giore sig Umage for at fodre Oxne, udsøger man det fiineste og best lugtende Hoe, som ikke er mugent, saa og det allersmærste, og hvis Hoet er ei smaat nok, da klippes det. Vandet bringes dem altid ind i Stalden, og hvis saadant Nod er ungt, især om det er en Kalv i første Aar, bliver dens Drik bare Mælk, derpaa mælkeblandet Vand, og tilsidst Valde. Men saadan en Fodring bliver for Bonden alt for kostbar, thi en Stud gaaer ikke paa Handels-Havnene over 7, 8 til 10 Vætter (1 Vætt beregnet til 5 Mk. in Specie), og naar en vel fodret stor Oxe kiøbes af de Indenlandske, om end Kiøberen veed hvorledes Fodret har været, gaaer dog Priisen aldrig over 9 og i det høieste 10 Rdlr. De sidstafvigte haarde Aar have for en stor Deel borttaget Indbyggernes Koer og Stude; saa at da det tilforn ei var rart at see heele Oxne-Flokke paa fornævnte Heder, kunde man i Aaret 1757 ikke see een eeneste Stud.

Om Faarene, og overhovedet om Faaredriften i Island.

§. 298.

Anledning til denne Afhandling.

Da Borgarfiords- og Myre-Sysseler have større Mængde af Faar, end noget andet Sted i Landet, ville vi ved denne Leilighed eengang for alle, handle udførlig om denne Sag. Tilforn (§. 75.) er den kun bleven saa løselig behandlet; Andersons Efterretninger derom ere kun lidet rigtige, og til dem, som Horrebow haver givet (§. 28.), endskiønt disse, saavidt de naae, ere gode, og uimodsigeligen meget bædre end hine, kan endnu meget lægges.

§. 299.

§. 299.

Vilde Faar. Vilde Faar ere her ikke, endskiont mange Fremmede have paastaaet sligt, og det af den Aarsag, at de gaae ude paa Marken, i Dale og Fiældsider, om Vinteren, og slakke om Sommeren omkring paa vilde Fiælde, hist og her, uden Hyrde. Det er langt anderledes med Faarene paa Færøe, hvor de med større Ret kunne kaldes vilde (see *Luc. Debes* Færoes Beskrivelse).

§. 300.

Faarenes Skabning og Vext. Faarene i Island ere fuldkommen saa store, som andensteds i Verden, og alle de bekiendte Hoved-Kiendemærker komme med dem overeens, undtaget at Hornenes Dannelse kan ikke blive her noget vist Kiendetegn; thi ellers maatte de mange Slags Forandringer paa Faarenes Horn, hvilke her saa sædvanligen forefalde, tilveiebringe ligesaa mange adskillige Arter, som *Linnæus* paastaaer; men det befindes at stride imod Sandhed. Desuden falde i Island mange Faar uden Horn; andre have mange, hinanden ganske ulige: det tredie Slags haver kun tvende hornagtige Knorter, 1 Tomme høie og tykke (§. 75.). Alle Islandske Faar have en kort og trind Rumpe (conf. *Kleinii* Prod. Qvadruped.).

§. 301.

Anmærkning om Tænderne. Det er en Mærkværdighed, som ikkun faa af disse Tiders Naturkyndige, saavidt vi vide, have omtalt, for at fastsætte noget vist deri: nemlig, at for det fierde og femte Aar bliver Tallet af Tænderne meget uvist, formedelst Tandfældningen, paa hvilken Islænderne ere saa visse, at de kunne deraf ganske noie bestemme Alderen, og have derefter fastsat en almindelig Regel, som gielder i Kiøb og Salg over heele Landet, om hvilken Sag alle de farende Kiøbmænd, der handle paa Slagter-Havnene, maae være underret-

rettede. *J. Th. Klein* (Præfat. ad prodr. avium) har maaskre vidst af dette, og derfor ikke villet betiene sig af Tænderne, til at fastsætte visse Kiendemærker *). Man veed jo den Forandring, som skeer i denne Henseende hos unge og ældgamle Mennesker; man dømmer og altid i Island, om Hestenes og Hornkvægets Alder, efter Tænderne, og man kunde giøre ligesaa ved en Deel fleere firefoddede Dyr, som have Tænder. I Henseende til Faarene, bliver dette Regelen: at naar det første Aar er til Ende, falde, af Fortænderne, de tvende middelste (dentes primores medii), og andre nye komme op i Steden; naar Faaret er 2 Aar gammelt, falde de tvende nærmeste Tænder, een paa hver Side af bemældte dentibus mediis, og saa fremdeles, til Faaret er 4 Aar, da det sidste Par, eller de yderste to af de otte Fortænder, falde: Imidlertid ere tilvoxne andre og nye Tænder, hvilke en saakaldet Gamel-Søyd, det er et 4 til 5 Aar gammelt Faar, skal have. Ellers maa man vide, at et Malkefaar kaldes Ær eller Aa, dog rigtigst Ær, naar der tales om mange: En Væder kaldes Hrutur, og et gildet Faar eller Bede, Søydur.

§. 302.

Vædderne og Springtiden.

Om Vædderne og Springtiden er mældt tilforn (§. 75.), for saavidt denne er fastsat i Loven. Men den naturlige Springtid begynder med Vinterdagen, eller ved Allehelgens-Dag, hvorfor Vædderne, paa forommældte Maader, maae afholdes til Nyt-Aar, da Lammene siden fødes ved Vaar-Korsmisse-Tider, efter gammel Stiil,

*) G. H. Zinken (i hans oeconomiske Lexico) taler om Faarenes Tandfældning; men han siger det ere dentes canini (die Hunds Zähne), hvilke Faar ikke have; og er det maaskee af Vanvare, at han kalder dem saa, fordi de unge dentes primores ere alletider spidse. Haller (Natur-Geschichte der Thiere) taler herom meer tydelig.

Stiil, thi man regner her Faarets Tiid til 18, og meest til 19 Uger, ihvorvel *Linnæus* siger, at den er 150 Dage, hvilke udgiøre 17 Dage over 19 Uger; conf. *Bechers* Haußhaltung pag. 643.; *Haller* (l. cit.) regner den længste Tiid til 22 Uger, hvilket er endnu meere. Siden Vinteren er saa lang i Island, omkomme gierne de første Lam, naar Foraaret er haardt; den derfor, som ei passer paa sine Bædere, saa de bespringe andres Faar for tidlig, maae betale al den Skade, som der af kommer. Iligemaade den, som betiener sig af en anden Mands Bædder til sine Faar, skal miste og overlade til Bædderens Eiermand alle de Bædderlam han faaer, med mindre det er skeet med Eierens Vidende og Tilladelse. Det samme gielder om Tyre, Bukke og Orner (see Graagaasen Leigkiend. Th. og Jonsb. Landsl. B. Cap. 55.). I Springtiden, som varer omtrent een Maaned, gaae Bædderne selvraadige ibland Faarene, baade inde i Stalden og ude i Marken. Gimmerlam lader man ei komme til Hiorden, forend sidst i Springtiden, at de ikke skulle undfange for tidlig, ifald Foraaret skulde blive haardt, da de ei nær saa vel kunne udstaae ondt Veir som de gamle Faar. Nogle holde Gimmerne aldeeles fra Bædderne det første Aar, deels af nysommeldte Aarsag, deels fordi de meene, som sandt er, at deres Yngel tidt og ofte vantrives, eller i andre Maader mislykkes. Det samme gielder om unge Bædder, naar de bruges til Faar, som tidt skeer her i Landet. Bondernes Regel er, at en gammel Bædder, som er 4 til 5 Aar (§. 301.), skal have 30 Stykker Faar at bespringe; men derimod en ung, eller retter at sige, et Bædderlam fra forrige Høst, ikkun 15 Stykker. Boelagen (§. 52.) derimod regner for en ung Bædder 20 Faar, for en 1 Aar gammel 30, og for en 2 Aar gammel 40 Stykker, og saa videre, hvilket

synes vel for meget her i Landet, da en 5 Aar gammel Vædder skal efter samme Boelov, bespringe 60 Stykker, ihvorvel man hos andre Nationer heri gaaer fuldkommen saa vidt, thi i Frankerige skal man regne til een Vædder 50 Stykker (Hall. Gesch. der Thiere), og i Tydskland 60 til 70 (see Zinkens oecon. Lex.); men skulde det samme derfor passe sig til Islands kolde Luft? og mon det ei var tienligere, heller at tage færre? Maaskee Linnæus derfor regner for en Vædder 20 Stk. Faar, hvilket Tall tages i Agt i Sverrige, som alle vide at være nordligere end Tydskland og Frankerige (see Syst. Nat. edit. reform.). Dog følger herhos af Fornødenhed, at en Vædder maae fodres godt, noget for og i Springtiden, hvilket Bønderne giøre i Island; men at udsøge dem som ere af god Constitution, Skabning og Styrke, derom bekymrer man sig kun lidet: De som ere brune af Farve vælges giærne, og ellers hvide, thi hine ere rarere. Væddernes Alder bliver 3 til 4 og meest 5 Aar; thi naar de ældes blive de hægne og ustyrlige, hvorfor man efter denne Tid pleier at slagte dem.

§. 303.

Lammene og Lammetiden.

Lammetiden begynder omtrent midt i Maii Maaned, da Faarene holdes hiemme, nær ved Gaarden, paa det man desto bedre kan komme dem til Hielp, saalænge baade de selv ere mavre, og Lammene skrøbelige; Ræven, Ørnen, Ravnen, og paa nogle Steder Svartbagen (Larus maximus, melanoleucus, dorso & alis supra fuscis), søge og her at giøre Bytte, hvis de ikke frahol-des. Dog er det vanskeligst at vogte de unge Lam for Ørnen, ved det den aldrig kommer nær til, eller flyver lavt hid og did ved Jorden, men holder sig meget høit oppe i Luften, og naar den faaer sit tiltænkte Rov i Sigte, sætter da først Klørne til, og rækker Laar

og

og Been ned, i det den paa ſtraaes ſyder ſig ned, og i Farten tager Lammet i Kloerne og flyver langt bort dermed. Hyrderne pleie derfor at giore Ild ude paa Marken, hvor de vogte Lamme-Faareſie, og kaſte deri Horn, Uld, eller andet, der giver en ſtærk og ſlem Lugt, hvorved man afſtrækker Ørnen. Hvis Lammet er ſaa ſvagt, at det ei kan følge Moderen, eller Faaret ſaa udmavret, at det ei haver Mælk, da tager man Lammet hiem, giver det Mælk af et andet Faar, eller og Koemælk, af en Pibe af Pennefiæder, omvunden med blodet Skind, ſom Lammet ſtrax patter paa. Det er ikke rart i Island, at et Faar faaer 2 Lam, men kun ſielden 3, og holdes det for et godt Malkefaar, ſom kan forſyne dem alle, i de forſte 2 til 3 Uger, medens Græſſet er endnu ikkun lidet tilvoxet. Gaaer dette ei an, eller et andet Faar miſter ſit Lam, da bruger Hyrden følgende Liſt: Han tager et Lam fra det Faar, ſom haver 2 eller fleere, og bringer ſamme til det, ſom har miſtet ſit, og ſmører derpaa Faaret, tilligemed det fremmede Lam, inde i en mork Faareſtie, da Faaret tager imod Lammet; men hvis dette ei ſkeer, binder man Skindet af det døde Lam over det nye tilbragte, da Faaret kiendes derved af Lugten. Hvis endelig dette ei hielper, da holder man Faaret faſt medens Lammet dier. Diſſe og fleere ſlige Exempler viiſe Grader i Faarenes Vittighed.

§. 304.

Vanſkabninger blandt Lammene.

Oppe til Lands ere vanſkabte Lam kun ſielden at finde; men ved Soekanten ſees de tidt og ofte, og meeſt viſſe Aaringer, da Indbyggerne ſige, der er Uaar paa Lammene. Den overtroiſke Almue giver Elvefolk og andre Spogelſer Skyld for ſlige vanſkabte Fødſeler, i det de ſtille ſig for Faarene i Undfangelſen og de paafølgende Dage. Dette fortiener intet Svar. De Fornuftige meene,

at det kommer af Egnens Beskaffenhed, og dette bliver vel den reeleste Meening. De Faar, der om Ebben gaae i Stranden, for at æde Thang og Thare, hvoraf Island har mange Arter, føde slige Vanskabninger, langt oftere end de, der gaae paa Græs, endskiønt de ere nær ved Havbredden. I Stranden findes mange Insecter, store og smaa, samt Fiske og Fugle, der tilligemed Uddunstningerne, som Heeden oplofter i Luften, kunne let virke adskillige forkeerte Skikkelser i Indbildningskraften hos et Faar, som gaaer med Lam.

§. 305.

Lammenes Afvænnelse.

Afvænnelsen foretages ei strax, eller paa eengang, men efterhaanden. Naar Lammene faae Kræfter, blive lidet større, og begynde at plukke Græsset, hvilket skeer efter 1 Uges til 14 Dages Forlob, lader man dem kun om Dagen gaae hos Faarene og die; men imod Aftenen forer man dem til Strecken, eller Lammegiærdet, hvilket er bygget paa et beqvemt grønt Sted, midt i Græsmarken, en halv Fierding Veis fra Hiemmegaarden. Dette Giærde er ei større, end at Malkefaarene kunne vel rommes derinde. Ved det inderste af Giærdet, paa et høiere Sted, er bygget en liden Hytte, henved 2 Alne høi, med en Aabning oveni: Gulvet bliver bestrøet med tørt Mos, Aske eller Mod (D. e. Hoefroe), og den første Gang med Gloder, for at bortdrive Insecter og andet Utøi, der kunde paafore Lammene Sygdom eller Vantrivelse. I den eene Ende af Hytten er en liden Indgang eller et Vindue. Naar Faarene da ere indsluttede, samler man Lammene, og putter dem ind i Hytten, som kaldes Lamba-Kro, igiennem bemældte Aabning, som derpaa lukkes til, men Faarene lades ud igien. Dette skeer Klokken 6 om Aftenen; men Kl. 6 om Morgenen samler

man

man Faarene igien, som om Natten have holdt sig til Stokken. De malkes da først i Giærdet, og derpaa lukkes Lammene ud af den liden Udgang, da et hvert Lam søger sin Moder, som kiender det af Lugten. Afvænnings-Tiden, efter denne Maade, varer 4 til 6 Uger, da Lammene ere blevne saa store, at de kunne føde sig aleene af Græsset. Først blive Vædderlammene skaarne, og Hyrden selv forstaaer gierne denne Kunst. Ellers har man een eller flere i hvert Bygdelav, som forstaae sig Handteering. Et Par Dage derefter lægger man dem i Munden en rundagtig Pind, som haver 2 Knapper paa Enderne, ved hvilke man hæfter tvende uldne Baand, som bindes i Kors over Snuden, under Halsen, og knyttes tilsammen oven paa Nakken, hvorved Lammene hindres fra at patte. Denne Pind kaldes Kieble, og at kiefle Lam, naar man afvænner dem paa saadan Maade. Imellem St. Hans Dag og Marie Besøgelse, killes Lammene med alle fra Faarene, men vogtes dog endnu en Uges Tid i Bygden, for at vænnes til at søge Græsset, og føde sig aleene; drives siden til Fiældene, hvor de gaae uden Hyrde til Sommeren er ude. Hos de Bønder, der kun eie faa Malkefaar, følge Lammene dem heele Sommeren, med Kieflet i Munden. Gimmernes Lam lader man gierne følge Moderen og patte den uden Forhindring, det første Aar, thi Gimmerne give kun liden Mælk. Slige mælkefødte Lam blive meget fede, og kaldes Dilker: de slagtes derfor gierne den første Høst.

§. 306.

Faarenes Malkning.

Faar malkes kun to Gange i 24 Timer, ligesom Koerne (§. 243.). De give meest Mælk om Sommeren, nogen Tid efter Lammenes Fraskillelse, da man af et middelmaadigt Faar kan faae 1 Pot og derunder: gode Malkefaar give 2 Potter, og man græsset

endög dem ſom give 3; endſkiönt det er meget rart: dette bör forſtaaes hver Gang Faaret malkes, ſaa at man, efter den Regning, faaer af de fleeſte Faar 2 Potter om Dagen.

§. 307.

Malkens Benyttelſe. Den forſte raa Mælk, der er tyk og gulagtig, kaldes paa Landets Sprog Sandabroddr: den overlades til Lammene, undtaget hvis den er til Overflod, da den laves til ſom Kalvedans (§. 74.): og den Ret kaldes Sauda-Aabryſter. Af anden Faaremælk laves i Island Skyr, Smor, og undertiden Oſt. Naar Faarene blive fodrede og vel behandlede om Vinteren, malke de baade meere og længer ud paa Hoſten. Af Hoſtmælken giores en velſmagende Ret, i det Mælken kaages til den bliver tyk, da den i ſaa Fald kaldes Saud- eller Sauda-Thyckne. Ellers er det et Spörsmaal iblandt Bonderne, om det er meer fordeelagtigt, at fodre Faar om Vinteren, eller at holde dem ſaa knapt ſom mueligt er, da man koſter lidet eller intet Foder paa dem: Det forſte bliver uimodſigeligen ſaavel ſikkerſt ſom fordeelagtigſt; endſkiönt de ere meget faa, ſom paa den Maade fore ſig Faarene til Nytte.

§. 308.

Qvoda eller Yverliim. Vi vide ikke, om Qvoda eller Yverliim bruges i andre Lande; men efter et almindeligt Sagn, fra Forfædrenes Tider, ſkal det være blevet brugt til Pergament-Blæk, forend Papir blev almindeligt, kort for og efter Reformationen, og rimeligt have alle nordiſke Nationer brugt det, iſær om Vinteren og Foraaret, da det var at faae. Qvoda kaldes den forſte Mælkevædſke der kommer frem, ved chyli Adſkillelſe, i Yveret hos unge Faar og Kvier, kort forend de föde den forſte Gang: den er guul, meget tyk, og liimagtig. Den kaldes almindelig Klaar, og iſær Qvode af den

Lig-

Lighed den haver med klar flydende Harpix, hvilken dette Navn egentlig tilhører. Denne Saft maae udmalkes med Behændighed. Nuomstunder bruge Islænderne den til at liime Boger, Træ og andet. Man vil sige, at de glindsende, ophøiede og trinde Boge staver, der sidde uden paa gamle Pergaments-Boger, ere fornemmeligen giorde med denne Liim-Art, men hvad Sværte de Gamle have brugt her til, tales intet om. Vist er det, at Qvaden for sig selv kan saaledes bestaae og glindse; den bliver haardere end Gummi, og har det Fortrin, saavel for det, som for Æggehvide, hvilken de Gamle brugde saa meget til Malerier, at den ikke opblødes af Vand eller Fugtighed. For kort Tid siden, da man endnu brugte Kalvskind til Skioder og andre hvitidelige Brevskaber i Island, betiende Indbyggerne dem af tykkaagt Vidie-Blæk, hvis Tillavelse allereede (§. 268.) er beskreven.

§. 309.

Det er bekiendt, at Islænderne klippe ei deres Faar, men lade Ulden voxe til den falder af sig selv (see Horreb. Efterretn. §. 28.), hvilket skeer om Foraaret, naar Varmen tager Overhaand i Luften. Den Uld, som først kommer frem, er fiin og kort; men ved Vinterens Begyndelse skyder den stive Haar, som falde i Lokker, og ere nesten to Trediedeele længere end den inderste fiine Uld, hvilken kaldes Thel, Haarene derimod Tog. Toget ligner meget Kameelhaar, saa at man har giort deraf, i Kiøbenhavn, Knapper og Knæbaand af adskillige Farver, hvilke endog Kiendere ikke lan have kundet skille fra dem, der giøres af Kameelgarn. Den rette Uld, som Toget er skilt fra, er blod og fiin, ja kiendeligen bædre, end den Sællandske, hvilket en lang Tid har været en Hemmelighed hos de Fabriqueurer, der have aarlig tilhandlet dem den Islandske Uld

Ulden.

Uld af Compagniet, for en ringe Priis. Om de Handlende have fundet deres Regning ved, at Ulden skulde hedde slet, lade vi staae ved sit Værd, men det er vist, at disse Tiders Naturkyndige have ost af denne Kilde disse og andre fleere for Landet ufordeelagtige Beretninger (see Anders. Isl. Nachr., *Kleinii* Qvadruped. ungulata, og Hollers Gesch. der Thiere 2 Hauptabth. 2 Abschn.). Ved det Toget paa Faarene i Island falder i Lokker, og er udvendig stivt og glat, da hæfter Vandet desmindre derved, og løber altsaa degletter ned af Kroppen. Saaledes haver da Naturens Herre forsynet disse Kreature med dette Tog, som et særdeeles fornodent Klædebon, hvilket, om man ved Klipning vilde betage dem, maatte man lade dem være under Tag, den heele Vinter. Ved Maii-Maaneds Udgang skeer Uldfældningen, da det heele Overtræk løsnes fra Skindet, hvilket igien har skudt nye, smaa og tætte Haar. Faarets ganske Kiole, som da hænger sammen som et Klæde, og kaldes Reife (vellus), tages da af, saa at det er halv nøgent, men kan dog begaae sig paa denne Aarets Tid, uden naar Vaar-Kulden vedvarer ufædvanlig længe, da Hyrderne pleie at sye Stykker af Vadmel uden om Bugen paa de meest nøgne og skrøbeligste Faar.

§. 310.

Afrets-Fælleder.

Afrets-Fælleder i Island ere vidtløftige Fiæld-Egne, som ere bevoxne med Græs, og ligge endnu længer borte fra Bygden, end Sæter-Fællederne (§. 276.). Afrets-Fiælde bruges til at feede Beder, Oxer og Heste, meest Stodhors. Køer, Malkefaar og tamme Heste, som bruges til Reiser og dagligt Arbeide, blive deels hiemme, deels i Sæterne. Tidlig om Foraaret, naar den meste Snee og Jis er smæltet til Fiælds, blive forbemældte Kreature

drevne

drevne derhen, og det for at ſpare baade paa Græsmarken hiemme, og paa Umagen at vogte dem. Repſtyrerne, hvis Embede det er, at ſee paa Bygdens Beſte, og have Opſyn med de Fattiges Væſen, faſtſætte Tiden for Bønderne, naar deres Beder bør drives til Afret. Hertil ſamles da, fra hver Gaard, ſaa mange Folk ſom behoves, efter det Antall af Beder, ſom hver Bonde haver; og dette Mandſkab maae ikke forlade Bedene, ſorend de ere midt paa Afrets-Fiældet; hvo ſom gior herimod, ſættes i Pengeboder, efter Sagens Omſtændighed (ſee Graagaaſen Landabr. Cap. 30. og Jonsbok Landl. B. Cap. 46.). Afrets-Strækningerne ere nuomſtunder meeſt tilfælles for fleere ſammenſtødende Bygdelave, dog derhos afmærkede eller indſluttede med navngivne Klipper og Aaer, for hvert Herred eller Syſſel. Nogle faa Præſtekald eller Præſtegaarde, af det bædre Slags, beſidde endnu ſaadanne Afrets-Fælleder ſom en Eiendom, og da betale de Bønder, ſom trænge til at drive ſine Kreature derhen, noget viſt til Eieren, efter diſſes Antall; for Exempel 5 Aline, eller 1 Mk. in Specie, for 20 Lam. Man kan ſee af Landslovene, at Afretterne have tilforn været deelte i mindre Parter, da enhver kunde betiene ſig af ſit Stykke; dog maatte han ikke drive derhen fleere Kreature, end der kunde rilgelig græſſes (Jonsb. l. cit. Cap. 51. ꝛc.). Ingen maae ſlaae Hoe i Afrett, uden Eierens eller Vedkommendes Tilladelſe, ei heller drive Faar eller Heſte derhen om Vinteren (ſee l. cit. Cap. 46.). Hvis en Bonde haver kun faa Beder og Afrets-Kvæg, maae han beholde det hiemme, eller paa Sæter-Markerne, med Repſtyrernes og alle Naboernes Minde (ſee l. cit.). Dette forſtaaes ogſaa om Lam; dog bruges det almindeligen i Borgarfiords-Syſſel, at drive dem paa Afret, efterat de ere afvænte, ſkaarne og mærkede paa Ørene (§. 305).

§. 311.

Fæmærker. Man bør sætte Fæmærker paa alle Slags Afrets-Kvæg, thi ellers tilfalder det enhver som finder det; medmindre det er Kalv, Lam o. s., som endnu følger Moderen, der er mærket. Lam mærkes de fleeste Gange førend de blive reent afvante. Overalt bør intet Kreatur, som er tamt, være umærket (see Graagaasen Cod. Reform. og Jons-B. Landt. B. Cap. 47.). Saadanne Boemærker ere arvelige, og om en nye Bonde intet haver, da skal han enten tilkiøbe sig, eller selv opfinde, et saadant, som ikke ligner noget af dem, der bruges i det Bygdelav: Dog skulle alle slige nyoptagne Boemærker tinglyses hiemme i Herredet, førend nogen bruger dem; og hvis da tvende Bønder have af Hændelse faaet samme Slags Mærke, skal det eene strax forandres eller reent afskaffes (see loc. cit. og Cap. 48.). Faar, Hornkvæg og Heste mærkes kun paa Ørene; Saaledes skedde og med Svin, den Tid de vare i Landet, men disse maatte ingen Bonde have paa Afrett (see Jons-B. l. cit. Cap. 51.), paa det de ei skulde fordærve Jorden, eller blive vilde. Tamme Fugle, især Svaner og Giæs, skulde man mærke paa Fødderne (see loc. cit. Cap. 57.); men al Drift med saadanne Fugle er nu af Brug i Landet.

§. 312.

Fiallganga eller Fiældgang. Ligesom Folk bør ordentligen samles, for at drive Faar til Fiælds, efter Loven (§. 310.); saa bør de og, efter samme, samles om Høsten, og drage til Afrets-Fiældene, for at sanke dem igien, alt efter Sysselmandens og Repstyrernes Overlæg (s. Graagaasen Cod. Reform. Leiglænd. Th. og Jons-Bok Landsl. B. Cap. 49.); Dette skal skee naar 6 Uger ere tilbage af Sommeren, det er omtrent 2 til 3 Uger for Michelsdag. Fiældgangs-Folkene bør

bør være forſynede med Skoe, Heſte, Hunde, Madvarer, og andet Nødvendigt. Hver Flok af dette Mandſkab foretager ſig en vis Strækning af Afretten at gaae igiennem, hvorpaa de alle ſamles paa eet Sted med Hiorden, og drive ſamme derfra til Faare-Giærdet, hvilket i Loven (Jonsb. l. cit. Cap. 49.) kaldes Rettir og Logrettur.

§. 313.

De farende Kiøbmænd paa Slagter-Havnene have i nærværende Compagnies Tiid indført en Forandring i Fiældgangen. Nemlig: i Stedet for den foromtalte Tiid, for hvis Skyld de maatte bie noget længe paa Havnene, gierne til midt i October-Maaned, have de nu faaet Tilladelſe af deres Reedere, at modtage Slagtekvæget 4 Uger tiidliger, end tilforn; hvorfor alle de Bønder, der ville ſælge noget ſligt til dem, maae til denne Tiid være komne til Havnen, og altſaa bliver nu Fiældgangs-Tiden foretagen midt i Auguſti-Maaned. Enhver kan vel begribe, at det er ei til liden Skade ſaavel for de Sælgende, ſom for de Kiøbende, eller for Handelen, da Taxten altiid er den ſamme. Kvæget ſamles en temmelig Tiid førend det er kommet til den fuldkomne Feedme: det drives derpaa først hiem til Bygden, og ſiden en lang og beſværlig Vei til Slagter-Havnene, hvorved det taber en ſtor Deel af Feedmen. Man holder her i Almindelighed for, at Faarene allereede efter de 2 første Dages Reiſe begynde kiendeligen at tabe i Feedmen; ja Bonden regner endog paa hvert temmelig feedt Faar, ſom ſkal have 10 Pund Talg, et halv Punds Tab for hver Dag af Reiſen, iſær hvis der indfalder Regnveir og Blæſt, eller og der ere mange Elver at reiſe over. Man ſkulde ikke tænke, at denne Skik var endnu meer til Skade for Islænderne, end den er for

For tiidlig Fiældgang.

Handelen. Dog er dette en Sandhed. Thi a) tabe de deri, naar Bederne ere meget mavre, at de tidt maae slaae noget af i den fastsatte Priis, eller og lade dem vrage, og da enten drive de udskudte hiem igien, eller og sælge dem for en ringe Priis, deels til dem som boe ved Havnen, deels og paa Hiemveien, naar de blive udmattede. b) Forrykkes derved deres egen Fiældgangs-Tiid, hvilken dog Lovgiverne have passet saa noie efter Landets Beste; Bederne komme og ikke nær til den Fuldkommenhed i Bygden, som de havde kommet til, hvis de vare blevne i Roe til Fiælds heele Tiden. c) Deres Græsgange hiemme lide meget herved, i det de bilve opædte for Tiden, saa at de Kreature, som skulle gaae ude om Vinteren, kunne kun finde der lidet eller intet til Fode, og endnu mindre til Fiælds, hvor Jorden er bedækket med tyk Jis og Snee paa denne Aarets Tiid. d) Ved at opsøge Faarene, samle dem i Bygden, og reise med dem til Havnene saa tidlig, forhindres Indvaanerne fra Hoeslætten, som dem dog er saa meget om at giøre.

§. 314.

Saudaretter eller Faaregiærde.

Saudaretter, eller Faaregiærde, kaldes egentlig det Sted, hvor alt Afrets-Kvæget bliver samlet; og saasom det er fastsat ved offentlige Anordninger, kaldes det i Loven (Jonsb. Landsl. B. Cap. 49.) **Laugrett eller Laugrettur.** De fornemste Faaregiærder, i Borgarfiords-Syssel og paa heele Landet, ere **Hraundals-Retter,** hvor den storste Deel af disse og eendeel af andre nærliggende Sysselers Afrets-Faar hendrives. Herhen søge adskillige Folk, og især de fra Dale-, Strande- og Hunevands-Sysseler, som tilgrændsende, for at leede efter, foresporge sig om, og hente deres Faar, hvilke tidt komme iblandt Borgarfiordens, og drives da tillige med disse til Hraundalen. Indbyggerne fra Sneefiælds-

næs-

næſs- og Hnappedals-Syſſeler, ſøge herhen i ſtor Mængde: De første meeſt for at tilhandle ſig Faar, for Fiſk og andre Vare; og de ſidſte deels for at erkyndige dem om deres eget Afrets-Kvæg, deels for tillige at handle dermed.

§. 315.

Hraundals-Retter ere ſnart det eeneſte Sted paa Landet, hvor der holdes et Slags Marked, thi de forbemældte Folk ligge her i Telter i Egnen omkring Faaregiærderne. De fra Sørkanten have Fiſk, Tran, og adſkillige udenlandſke Varer, for hvilke de tilhandle dem Bøder, Smør, Vadmel, og andet meere af Oplandets Afgrøde, ſom kan være dem nyttigt. Stedets Syſſelmand, Præſterne i Nærværelſen, ſamt andre Folk, ſom her have Navn af Fornemme, reiſe ogſaa herhen, men meeſt for at beſørge deres egne Sager; thi Faaredriften og Landvæſenet udgiøre og den ſtørſte Deel af diſſe ſidſtes Huusholdning. Iſær maae Syſſelmanden være her tilſtede, for at have Opſyn med, at alting kan gaae ſkikkelig til; thi det ſom er tvært imod, ſom Tyverie, Drukkenſkab, og deraf følgende Trætter, Slagsmaal og anden Uorden, forefalder her undertiden. Saavidt er derfor nogen Sandfærdighed i Anderſons Beretning, at Øvrigheden maae være tilſtæde ved Søyderetterne paa dette Sted, endſkiønt der ikke ſettes nogen egentlig Ret; men de Sager, ſom her forefalde, og ei kunne afhandles i Mindelighed, de ſtævnes til det nærmerſte Thingſted. Sammenkoniſten kan vare 3 til 4 Dage. Om Hraundals Søyderetters Natur og Indretning, er det nok at ſige, at de beſtaae af Giærder, hvilke ere opkaſtede af Steene, ſom ere blevne ſmæltede ved Jordbrand, og kunne modtage nogle 1000 Faar. Der indbrives hver ſamlet Hiord for ſig, ſiden udſøges alle de Faar, ſom have det

Hraundals- og andre Faaregiærders Indretning.

samme Mærke, og indsluttes af Eierne, eller deres Fuldmægtiger, i andre smaa Giærder, som kaldes Tilkar, hvoraf her findes mange, omkring de store eller Hovedgiærderne. Stedets Natur hielper ikke lidet til at kunne saaledes omringe, indslutte og forvare saa mange Flokke af adskillige Bygders Faar; thi det hører til en Hraunstrækning, frembragt ved Underjords-Ild, og er altsaa fuldt af Kroge og Huuler. De Faar, som ingen Eier findes til, skal Søyderetts-Bonden, det er den Mand som boer paa Steder, hvor denne Samling holdes, tage i sin Forvaring, rogte og passe paa dem, som de vare hans egne, og lade dem lyse paa offentlige Steder, det samme Aar de fanges, eller i det mindste inden næste Nyt-Aar, og holde saaledes ved at lyse dem nogle Gange op, i 3 Aar efter hinanden. Hvis da ingen Eiermand anmælder sig, inden den Tid, blive disse Faar hans egne. Efterat Faareretterne ere holdne paa denne Maade, og Faarene deelte, tager enhver sine og driver dem deels hiem, deels og til Slagter-Havnene (§. 313.). Denne Omgang kommer ellers meget overeens med den som bruges paa Færøe (see *L. Deb.* Færoa Reserata pag. 120.), aleene at Faarene gaae ei vilde paa Island, som der (§. 299.).

§. 316.

Den seenere eller anden Fiældgang.

Hvor flittig end Faarene blive søgte i Afretten den første Gang, blive der dog altid nogle tilbage. Desuden løbe og nogle af de hiemdrevne Beder til Fiælds igien, da de ei kunne glemme, at de have til Fiælds havt godt Græs, og en større Grad af naturlig Frihed. Lam blive sielden drevne hiem i den første Fiældgang; de føres heller ei af Forstningen saa langt bort, som de gamle Faar, thi de maa have Roelighed til at styrkes og feedes den korte Tid af Sommeren, som de have tilbage. Naar det lakker mod Vinteren,

og

og det begynder at ſnee paa det overſte af Fiældene, foretage Bonderne med ſamlede Kræfter, ſom før (§. 312.), den ſidſte Fiældgang, og ſamle da alt hvad de finde af Kreaturer, baade deres egne og andre. De have paa den Tid af Aaret ſaa meget mindre Beſværlighed med at hitte Faarene, imod tilforn, ſom de nu ikkun behøve at ſøge i Dalene, og paa de lavere græsvoxne Sletter, hvor Kreaturene nu ſøge hen for at undgaae Sneen.

§. 317.

Slagtetiden begyndes ved Michelsdag, da hver Bonde tager ſaa meget af Faar og Hornkvæg, ſom han enten behøver til Vinter-Forraad (§. 39.), eller nødes til at ſlagte af Mangel paa Foder. Ved Slagteriet er ei noget at erindre, undtaget at man lader Kreaturet blode noget langſomt, at Blodet ei ſkal løbe ud i Kiødet. Fruentimmerne tillave 3de Slags, nemlig Blod-, Lever- og Kiød-Polſer: af Hiertet og Indvoldenes Feedme gieres ogſaa Polſer, hvilke alle ſpiiſes, deels ferſke, men dog meeſt ſyltede i Valde, om Vinteren. Endeel blive rogede, iſær de ſmalle Kiødpolſer, ſom kaldes Biuga. Herforuden ſlagte Bonderne om Vinteren, iſær til Juul, og vælge gierne dertil fuldvoxne Faar, der ei gaae med Lam, hvilke blive feedere end de andre. Om det ſaa kaldte Slægnalamb (Hoeſlætslam) er før berettet (§. 39.). Slagtetiden og Slagteriet.

§. 318.

Forhen (§. 75.) er talt i Almindelighed om Priis paa Bøder og Faar, efter den i Loven ſatte Landtaxt. Om Høſten koſter 1 Fireaars-Bede, iblandt Indbyggerne ſelv, 1 Rdlr. in Specie, eller 5 Øre; men hos de Handlende kun 1 Vætt, eller 5 Mk. Hvis Slagtekvæg betinges, efter ſom det kan befindes godt, naar det er ſlagtet, da ſtiger Priiſen efter Talgens Vægt, hvert Pund regnet Priiſen paa Slagtefaar.

til

til 2 Alne, saa at en Bede, som giver 20 Pd. Talg, kan komme til at koste 40 Alne, det er 8 Mark Specie, eller i det mindste 2 Slbr. Kiødet for sig eller Kroppen af et gammelt Faar, foruden Hoved og Fødder, Indvolde, Talg, Skind og Uld, sælges for 1 Crone, hvoraf man kan see, at Eieren kan læt faae lige saa meget for alt det andet. Et Pund af roget, vel torret Bedekiød, skal, efter nogle Exemplarer af Boclagen, koste en halv Alen eller 2 Skill. in Specie.

§. 319.

Hvorledes Faar behandles om Vinteren.

Efterat Hoestakken er fuldkommen sunken eller perset, maaler Bonden den, og overlægger med sine Folk og Naboer, hvor mange Kreaturer derved kunne fodres. For et Lam regner man 1 Kappel (§. 52.), eller een Hestes Byrde: For et Faar 2 Kapper; men for en Koe 30, og saa meget Hoe regnes og paa en Favn (§. 52.). For at fodre et Lam om Vinteren, naar det skal have fuldt op, betales 10 Fiske, eller 20 Skill. Sp.; men for et Faar, som har kun Huusly, naar der er haardt Veir, og noget slet Foder dertil, men gaaer ellers den meste Tiid ude paa Marken, gives halv saa meget. Stald for et Hundrede Faar skal være 6 Favne i Qvadrat. Lam skulle fodres for dem selv, og Bederne ligeledes. Vædderne lader Hyrden ei gierne komme til Faarene, naar det er morkt, thi han vil viide, hvilke Faar først undfange, og ligeledes om Vædderen er duelig.

§. 320.

Faarenes Alder.

Man lader ikke Faarene i Island blive meget gamle: og Beder især ikke over 5, da de otte breede Fortænder ere fremkomne (§. 301.), og kun sielden 6 Aar; En Vædder 4 Aar; Faar 8 til 9 Aar, da de ere frugtbare over de 7 til 8. Af Forriste-Soyder (§. 75), som

som Bønderne lade leve, saa længe de kunne røre dem selv, og føre Hiorden an, seer man at de leve 12 til 13 Aar. Vi have endog Exempler paa, at Faar have her i Landet naaet det 15de Aar. Becher, i hans kluge Hausvater (Leipz. Opl. 1718 pag. 642.), siger, at Faarene i Tydskland ere 8 Aar frugtbare, og blive 10 Aar gamle. Dog beretter Haller (loc. cit.), at de blive 12 Aar og derover, naar de leve paa klippagtige Steder.

§. 1321.

Faarenes Sygdomme.

Sygdomme iblandt Faarene falde her adskillige, som almindelig ere bekiendte og have deres særskilte Navne, hvilke ere: a) Hausfud-Sott, vertigo eller Hovedsvimmel: Hornkvæget faaer ogsaa denne Sygdom, men den er dog endnu meer gængs iblant Faarene, hvilke angribes deraf meest i det første og andet Aar, da den gierne begynder om Vinteren, eller tidlig om Foraaret. Hoved-Soot bestaaer ei alene i Svimmel, men ogsaa i Dorskhed, og følgelig den animalske Huusholdnings Standselse: Faaret skiotter hverken om at æde eller drikke, holder sig gierne til ferske Søer og paa Aabredder, tumler sagte omkring, og undertiden styrter sig i Vander, eller ned af stelle Steder. Andre Faar blive gierne stille paa eet Sted. Sygdommen foraarsages af Hiernens Forvirrelse, og endeel erfarne Mænd ville endog forsikkre, at der inden i Baghiernen ved principium medullæ oblongatæ, skal, naar man slækker Hovedet, findes i en egen, meget fiin Hinde, samlet en vis sei og haard Materie. Man har mærket, at de syge Faar komme dem undertiden, ved det Ørene begynde at flyde stærkt med et Slags Edder-Materie. Ellers doe Faarene de fleeste Gange af denne Sygdom, saa at Bønderne holde det for raadeligst, naar de blive den vaer, at slagte Faaret forend det bliver udmavret; *Becher*

(l. cit. p. 660) er af samme Mening. Nogle paastaae, at Svimmel skal være arvelig hos Faarene, og derfor bruge ingen Bøder til at bespringe dem, som denne Sygdom mærkes hos, eller som har havt den, og hvis en Bonde bliver dette siden vaer, frygter han for, at hans Børn skulle blive besængte med samme Sygdom. Andre holde for, at Hoved-Soot er anstikkende, hvilket ei synes rimeligt. b) Vatns-Sott, Hydrops eller Vater-Soot yttrer sig blandt Faar undertiden; dog er den ei meget gængs. c) Lunge- og Lever-Soot er i Island alt for almindelig, saavel hos Hornkvæg, som Faar, naar de blive gamle. Det syge Kreatur siges at være Sollid, hvilket Ord vil sige, at det haver Steene eller vomicas, paa Islandsk Sullir, i Lungene eller Leveren. Kiendetegn til bemældte Sygdom hos Faarene ere følgende: 1) stærk og jævnlig Hoste; 2) Ulden, eller egentlig de yderste stive Haar, ligger Toget (§. 309.), falder af paa Bøvene; 3) det syge Kreatur udsunster kold Sveed i Stalden, hvilken sætter sig som Riimfrost (paa Islandsk Hiela), uden paa Ulden; 4) naar Faaret er slagtet, befindes bemeldte vomicæ at være opfyldte med en tyk og undertiden tynd Edder, da de kaldes Sullir. Naar de ere haarde at føle paa, og tunge som Steen, kaldes de Brys, og befindes indeni at være opfyldte med smaat Grums eller Calculis. Aarsagen til denne Syge menes at være slemt, som mulnet og forbagt eller forbrændt Høe, hvilket man nødes til at give Faarene, naar Høe-Avlingen har været slet. Til Lægedom herimod forsøger man adskilligt, som sjælden har en god eller vis Virkning; det beste Middel skal være selvsmæltet Olie af Haa-Lever, hvoraf man giver en Koe en halv Pot om Dagen; men et Faar to Skeder fulde; Kreaturet maae lægges ned medens denne Olie gives det ind.

d) Tynd

d) Tyndt Liv faae Faarene meest om Foraaret af de nyevoxne Urter, især paa vaade Marker og Myrer, hvorved de udmavres og doe ofte. Trifolium Fibrinum eller Bukkeblade meenes at være den meeste Skyld deri, hvorfor den kaldes Horbladka, det er en Urt med udtærende Blade (§. 32. E.). Nogle give Faaret herimod stodt Album Canis i Mælk eller nye Valde. e) *Tæniæ* eller *Ascarides Animales* Spolorme. Dem faae de tidt; derimod gives, i Vand eller Brændeviin, stodte Birke-Kull; rimeligst, at dette bliver vidrigt for disse Orme, samt at det ved at fæste sig ved Tarmene, foraarsager aabent Liv, hvorved Ormene fordrives. f) Invur-Bolga eller Yver-Svolmen. Det hænder ofte at Yveret og Bugen hovner. Faar og Koer gaae ganske syge heraf og kunne ikke malkes; tilsidst gaaer Materie i Yveret, saa det raadner bort og Kreaturet doer ofte heraf. Aarsagen foregives adskillig af den eenfoldige Almue: f. E. at Elver eller Underjords-Folk malke dette Kvæg; at ildesindede Naboe-Koner tilveiebringe ved Hexerie et Slags Udyr eller Slange, almindeligen kaldet Snackur, og sende samme til at sue Koer og Faar i Nærværelsen, for at kiærne Smør af Mælken; hvorfor og denne Sygdom kaldes af Indbyggerne at hlaupa under. Andre, og de fleeste, sige, at en liden Spurv, Motacilla Oenanthe vel vitiflora Auctorum, (Fl. Sv. 217), som paa Islandsk kaldes Steindepill, pikker og suer Patterne; men om der er nogen udvortes Aarsag til saadan Yverets Hævelse, ere vi ikke endnu komne i Erfaring om. De som holde denne Sygdom for overnaturlig, bruge ligesaa ugrundede Midler derimod; nemlig, de slaae en besynderlig Knude, (ligesom Krampe-Knuder), kaldet Sigur-Lyckia, i Kaars over Lænden. Andre roge med Svovel under Yveret; nogle tage Vibe Fit, kun-

se og binde det under Kvæget, hvilket sidste fornuftige Raad, tilligemed Svovelrogen, gior den beste Virkning. g) Braada-Sott, Blaastur eller Hovenhed i den ganske Krop, da Kreaturet pludseligen opblæses, som en Blære, og doer efter kort Tid. Denne Sygdom meenes at komme af giftige Urter (conf. *Becker* l. cit. p. 646.); men dette tor vi ei bekræfte, da vi ere ei endnu oplyste om Sagen. Man giver Faaret derimod varm Mælk, og tildeels varmet Brændeviin med stodt Peber eller Engefer i; men det hiælper sielden. h) Blindhed. Den tilslaaes om Vinteren, naar langvarig Driv-Snee har varet ved og holder Marken tildækket. Hvis Faarene da drives paa Græsgang, naar Solen skinner stærkt i Øinene, træffer det sig, at de i en Hast svækkes, saa at Hornhinden foran bliver hviid, hvorved Faaret saaledes forblindes, at det kommer sig sielden igien. Naar Hyrden betids fornemmer hertil, slutter han Faarene inde i Huus, og holder dem i Halvmørke, til Sneen for en Deel er borte. Andre kommer Salt i Ørene og binde udenom, paa det Saltet kan smæltes: det har undertiden giort den fordnskte Virkning.

§. 322.

Mave-Bolde. Fiaar-Knettir eller Mave-Bolde findes her tidt i Faarenes Mave, ligesom Ægagropilæ i Steengeeder. De kunne blive saa store som Honseæg, og undertiden findes mange i eet og det samme Faar: de blive meget faste og jævne indeni, og med en sort glat Skall udenpaa; ellers ere de altid lætte. De vore her, som ellers, af den Uld som Faarene æde af hinanden.

§. 323.

Fæekværn. Fieqvørn eller Fæeqværn er en anden sieldsom Materie, som findes i Faarenes Indvolde: den er hviid-ansigtfarvet, og bliver

glat

glat og haard, naar den tørres: denne Gevæxt findes i Meſenterio, og er ei andet end nogle dets glandulæ, hvilke groe ſammen i eet, og blive til en tæt og ſei Klump paa en halv Krones Storrelſe. Naar den træffes, forvares den ſom en Raritæt; ja de Enfoldige have endog den Overtroe derved, at den ſom eier en Fæeqvern, bliver en riig Mand, iſær paa Faar, hvilke han ei ſkal miſte ved ulykkelige Hændelſer.

§. 324.

Til Slutning ville vi mælde om et lidet Inſect, ſom egentlig hører Faarene til, og ofte foraarſager Vantrivning hos dem: det er bekiendt overalt paa Landet, og kaldes Færlus eller Faarelus, og er *Linnæi* Hippoboſca ovina, alis nullis; dog anføres den af ham iblandt Diptera Syſt. Nat. Ed. Ref. 229. n. 4. Den findes ei i Fl. Sv. men Wäſtgöta-Reſa p. 59., men der kaldes den Hippob. Aptera (ſ. Dag 25 Jun.), hvorom *Linnæus* ſiger, at den er den ſtørſte iblandt Faarelusene, hvilket og paſſer ſig til denne vor Færlus. Acari Reduvii Beſkrivelſe, (Faun. Sv. 1192.), ſom *Linnæus* baade der, og i Syſt. N. (6te. Stockholm. Opl.) kalder Acarum ovinum, kommer meget overeens dermed, alene at Acari ſkal have 8 Fødder; og desuden ſiger han i Syſt. Nat. Ed. Reform. at denne ſelvſamme Art (Faun. Sv. 1192.) opholder ſig ei paa Faar, men paa Hornkvæg og Hunde. Den Islandſke Færius ligner meeſt, til udvortes Anſeelſe, den bekiendte Væggelus, og er lige ſaa ſtor, eller lidet ſtørre: den har 6 Fødder, med 3 eller fleere Kloer, og tvende korte Antenner: den er mørke-brunrød af Farve, undtaget Abdomen oven og midt paa, ſom er mørkeſke-farvet. Før- eller Faare-Lus.

§. 325.

Slutning om Faaredriften. Denne Post om den Islandske Faaredrift er vel bleven noget vidtloftig, men vi have agtet det fornodent, at handle eengang for alle udførlig om den, da den udgior en stor Deel af Indbyggernes Næring. Det synes og at kunne tiene til Oplysning for Fremmede, især i det, som findes at være urigtigen fortaalt og skrevet om denne Sag. Man seer ellers heraf, at Islænderne kunne, uden megen Omsorg eller Umage, holde deres Kvæg, og at dette alligevel bringer dem god Nytte. Paa andre Steder i Landet forefalde ved Faaredriften nogle særdeeles Omstændigheder, som skulle blive tillagte, naar vi komme til dem. Men i Hensigt til Borgarfiordens Indbyggere, da have de havt den største Mængde af Kvæg. For omtrent 20 Aar siden vare i Myre-Syssel trende Bønder, som eiede hver 9 til 1100 Faar, men i de sidste 10 Aars Tid ere Faar og Hornkvæg meget bortsmeltede, saa at man, i Steden for at de græsrige Afveds-Fiælde vrimlede deraf tilforn, seer der nu saa godt som intet. I Aaret 1752 døde paa en liden Strækning, i bemældte Syssel, 4000 Stykker Faar. Ved Faaredriften i Island kommer det meeste an paa, at faae en Hyrde, som er vel skikket og vant til denne Handteering; thi her findes de, som have en særdeeles Lyst hertil, hvilke fatte et Slags Kierlighed til deres Hiord, og ere saa skarpseende, at de, iblandt nogle 1000de Stykker, kunne savne eller kiende eet eeneste ved første Øiekast. Man siger for Skiæmt i Island, at en Hyrde skal være liden af Vext, men foer af Lemmer og vel proportioneret, rask paa Beenene og meget hurtig i alle Verdinger: ikke tungsindet, men alletider lystig og levende, enten det er godt eller ondt Veir: han skal gaae med sin Kiæp i Haanden og støtte sig ved den under Brystet eller Hagen, naar han holder lang

Sam-

Samtale med nogen, der kan møde ham, og især med Fruentimmer, som han gierne vil spøge med. At den gamle Verden har omtrent havt saadanne Tanker om en Hyrde, var let at beviise: man træffer dem ogsaa i de nordiske Historier (see f. E. Snurlunga-Saga lib. 6. c. 4. og Thorger Havardes.-Saga.

Andre Land-Dyr.

§. 326.

Geeder (§. 76.) har man ikke i Borgarfiords-Syssel; thi at een enkelt kan have nogle faa Stykker, kan ei regnes for noget. Det kunde dog lade sig giøre at holde dem der; thi her voxer paa mange Steder Birk og Krat-Buskr (§. 258.). Disse Dyr kunde være Indbyggerne meget tienlige, men de paastaae, at Geederne vilde reent fordærve de ringe Løvninger, som de have af Skov, hvilken er dem saa umistelig. Geeder.

§. 327.

Sviin har man ligesaa lidet her som andensteds paa Landet (§. 77.). Nikur (§. 78.) siges at opholde sig her i nogle ferske Soer; men Vished derom fattes endnu, saa at den imidlertid regnes for enten et opdigtet Dyr, ellet er, man har indbildet sig at være til, i Anledning af den sandfærdige Vand-Drinsken, hvorom paa et andet Sted er given Efterretning; eller og, at det er Phænomenum, som man veed paa adskillige Maader kommer til Syne paa endeel ferske Soer i andre Lande (see *Wallerii* Hydrol. §. 15.). Om Hunde-Arter (§. 79.), og Katte (§. 80.) er her intet Nyt at sige, paa det nær, at Fæhundene ere her af den beste Art. Sviin, Nikur, Hunde, Katte.

§. 328.

§. 328.

Ræve. Saasom her er meget Kvæg, saa finder man her og stor Mængde af Ræve (§. 81.). Indbyggerne maae derfor passe paa, deels at skyde og fange dem i Rævesaxe, eller paa anden Maade, om Vinteren; deels at oplede om Foraaret deres Gren, det ere de Huuler, hvor de føde deres Unger: og hertil samles Folk fra de nærmeste Gaarde. Naar et Gren er fundet, bestiller man en Skytte, som begiver sig derhen, bygger et lidet Giærde eller Hytte for at skiule sig deri, og bier saaledes, indtil Ræven kommer, da han søger at træffe den, og især først Hannen, thi den anden, som de fleeste Tider ligger i Grenet, og kaldes derfor Grenlægia, kan han lætteelig faae. Hvis Ræven er inde i Huulen, kommer hverken han eller Ungerne ud, forend den største Hungers-Nød tvinger dem til at forsøge et Udfald. Ligeledes naar de gamle Ræve ere udenfor, og mærke Ufred, komme de ei nær til Huulen. Skytten seer da at fange Ungerne, enten ved Lokkemad, eller ved at aabne Huulen: een af dem beholder han levende hos sig i Hytten, og kniber den saa længe, indtil den skriger, naar han seer den gamle Ræv kommer, som dreven af den naturlige Tilbøielighed til sit Afkom, nærmer sig ved dette Skriig. Naar de gamle Ræve enten ere skudte, eller tillige med Ungerne indsluttede i Grenet, henter man Ild fra Bygden, og tænder den med Mosf og Lyng i Aabningen af Huulen, saa at Rogen trækker ind: dog at der gierne lades eet Trækhul, thi der ere ofteſt to eller fleere Indgange, som og da blive tillukte. Ved Rogen qvæles Ungerne snart, men de gamle Ræve ikke saa læt, thi det er mange Gange erfaret, at disse trædske Dyr krybe nær til Ilden, hvor de fornemme at Rogen er mindst, og fanges saa undertiden ved denne Leilighed. Skytten kan bie 3 til 4 Dage ved et

Gren

Gren, førend Ræven kommer; Imidlertiid tilføres ham Spiiſe fra den nærmerſte Gaard: hvis han faaer kun den eene Ræv og Ungerne med, betales ham en halv Rixdaler. Om Vinteren fanges Ræve, af hvem ſom har Lyſt dertil, dog uden at faae Betaling derfor, da Skindene blive vel betalte efter Taxten. Nu haver desuden Hans Kongelige Majeſtæt, for at ødelægge diſſe ſkadelige Dyr, tillagt den 1 Rixdalers Præmie, ſom kan ſælge til de handlende Kiøbmænd 10 Ræveſkind i eet Aar. Et Tegn til Rævens overmaade Haardførhed er ellers det, ſom af mange udgives for en Sandhed, at naar Ræven kommer i Saxen, ſom ſkiules under Sneen, med et Been eller Rumpen, hvilken da tillige knuuſes og bliver føleløs, gnaver den med Tænderne ſaadan en beſkadiget Deel tværs over, og løber ſiden ſin Vei. Gildra eller Rævefælde brugtes her i Landet i førrige Tider, giort af Hælder eller flade Steene; men nu veed man ikke engang hvorledes den egentlig har været. Ræve forgives meeſt med Rævekager, hvis fornemſte Grundærne ere nuces vomicæ (Kråhn-Augen), ſom beſtilles til den Ende; man kommer 2 Stk. hakkede i en Kage eller Bolde af ſuurt Smør, eller og i ſtinkende Kiød. Dyrahnſttur er et andet Reedſkab til at fange Ræve; den giøres af Staaltraad eller Jernpinde, ſom ſkiules i et Stykke Kiød, ſaaledes, at man ſtikker deri mange kraagede Braadde med ſkarpe Odder, ſom ſtaae ud fra Middelpuncten: de giøres enten ſmaa, da Ræven ſluger dem ned, eller ſtørre, da Braadderne hæfte i Tungen og Ganen, ved det han tygger derpaa; hvorpaa man trækker ham til ſig med en Seilgarnstraad, ſom er giort faſt i bemældte Stykke. Til Beviis, at man har i Island i førrige Tider, meer end nuomſtunder, lagt ſig efter at ødelægge diſſe ſlemme Dyr, kan tiene Althings-Samtykten Aar 1680. (Saa-

ledes kaldtes Lavrettens Beslutninger til Landets Beste, hvilke bleve indlemmede i Lavtingets Acter, og udgivne med samme til alles Efterretning, forend den nye Norske Rettergangsmaade blev indført). Ved bemældte Anordning fornyede og stadfæstede man en ældere: at hver Mand, enten han var boesiddende eller ei, naar han eiede 6 Faar, skulde hvert Aar fange en gammel Ræv eller to Ræve-Unger, og hvis han ikke kunde bringe disse til Veie, da betale 3 Alne eller 12 Skill. in Specie i Madvare for Fardag. Heraf kan sluttes, at de skulde fanges om Vinteren; thi desuden tilholdes Bønderne at lade Rævehuuler flittigen opsøge, samt betale den, der ødelægger dem. De anførte Penge eller Madvarer skulde deels gives til de Fattige, deels, om behov giordes, til Rævefangerne selv.

§. 329.

Muus. Muus ere her vel, dog ei ret mange. De hvidagtige, som leve i Skove og Lyngbusker, paa Islandsk Skogar-Mys kaldte, synes kun at være enten en Forandring af mure domestico (*Linn.* Syst. Nat. ed. ref. 26-12.), eller den bekiendte mus sylvaticus. I Huus:fells-Skoven findes en Mængde af dem. De ere ellers meget gode Huusholdere, og samle til Vinteren en Mængde af Mylninger (§. 263.), hvilken deres Forraad Reisende ofte komme over. Som her almindeligen forsikkres af dem, der selv have seet det, foretage de Reiser og Forsel over Bække og temmelig store Elve, hvor Vandet er dybt og stille, og de see Strømmen skyde skraas over. Deres Fartøi er torret Koemøg, ligesom det falder paa Marken, nemlig tyndt og fladt. Saa mange som agte at reise i Sælskab, 4, 6, eller 10 i det høieste, hielpe hinanden med at føre samme deres Fartøi til Vandet. Lasten er en temmelig Dynge af Mylninger, som opstables i Midten, men Muusene sidde i en Rund-

deel

deel uden om, ſaa at deres Hoveder ſtode ſammen i Middelpuncten, men Halerne hænge ud i Vandet, og bruges i Steden for Aarer, til at fore Fartoiet. Naar de komme over, bringe de deres Mylninger til et viſt Sted. Ellers ere de tidt uhældige, ved det Strommen forer dem til Vadet, da de lide Skibbrud, og maae hielpe dem, ſom de kunne, med Svommen; hvilken Kunſt de ogſaa temmeligen forſtaae. Diſſe Overfarter have vi ikke ſelv ſeet, men de ere almindeligen bekiendte; Nogle fortælle endog at de have ſeet dem. Naar man betragter Bæverens og fleere ſaa kaldte kloge Dyrs underlige Huusholdning, kan dette om Skovmuuſen ikke agtes utroeligt. At de kunne lige ſaa vel ſamle Vinter-Forraad, ſom de ſmaa Egerner i Nord-America, i deres konſtige Boeliger, (ſee Kalms Americ. Reſa Tom. II. pag. 74. & ſeqq.), er endnu mindre underligt.

§. 330.

Den forſte og almindeligſte Sælhunde-Art, Land-Selur, ſom ogſaa kaldes Vor-Selur, fordi den foder ſine Unger om Vaaren, er nævnt tilforn (§. 83.). Den indfinder ſig her paa adſkillige Steder, f. Ex. i Leyraa-Vaag (§. 159.) og Hvitaa, hvor denne falder i Borgarfiorden, fordi den paa begge Steder kan giore god Laxefangſt. Paa Alptenæs, Veſten for Fiorden, fanges den i Garn. Endnu en anden Art af Sælhunde fanges paa Hvalser, uden for Myrar (§. 122.). Den kaldes Ut-Selur og Vetrar-Selur, fordi den foder om Vinteren. Den er langt ſtorre end den forrige, men den meget liig i Skabning: Den foder ſine Unger hoit oppe paa Oerne i det viſnede Græs, omtrent midt i November, og fanges der tillige med Ungerne: nogle ſlaae diſſe Sælhunde med Kieppe paa Snuden, ſaa at de beſvime, da andre folge efter, og ſkiære Sælhunde.

Struben over med lange Knive. Det er ei at tvile paa, at disse, saavelsom alle andre Arter af Sælhunde, have Been i Fodderne, endskiønt Anderson (Nachr. von Grönland) beretter det, som er tvært imod.

Om Fuglene.

§. 331.

Tamme Fugle. De fleeste Arter af Fugle, som i Kiosar-Syssel (§. 84-89.) ere omtalte, findes og i Borgarfiorden. Tamme Fugle, foruden Høns paa faa Steder, findes her ikke. Mangel af Kornvarer, knapt Huusrom, og Vinterens Strænghed, ere til Hinder i at holde dem.

§. 332.

Andre Fugle, især Ørne, Ravne, Falke. Af Ørne (§. 85.) og Ravne (§. 87.) er her nok, ja alt for mange, som giøre Bonden Skade (§. 303.). Sidstbemældte leve her meest af Krækebær (§. 266.) og Jord-Maddiker, som paa Islandsk kaldes Aana-Madkar (lumbricus terrestris Auctorum), hvilke Ravnen om Høsttiden opgraver af Jorden, hvor Moss voxer iblandt Græsset; den rykker Mossen op ved samme Leilighed, og giør Landmanden derved nogen Nytte. Af Falke, graae og hvide, falder her en Deel (§. 86.), især i Hraundal og Hitardal, hvor de opholde sig i de høie Fiælde (§. 123 og 127.).

§. 333.

Svaner. Af Svaner er en stor Mængde omkring Borgarfiorden, men meest paa Arnarvatnsheide og Holtevardeheide (§. 167.). Denne Strækning, af 8 til 10 Miiles Længde, og 4 til 5 Miiles Bredde, bestaaer meest af sumpige Steder, med mangfoldige store og smaa ferske Søer; og her opholde Svanerne sig, og fælde Fiædre i Au-

gust-

guſt-Maaned: Indbyggerne fra Borgarfiorden, ſom boe nærmerſt ved diſſe Steder, og ligeledes de Norden fra Hrutefiorden, tage denne Tid i Agt, og reiſe derhen, for at ſamle Penneſiædre og fange ſaavel de gamle ſom unge Svaner, medens diſſe endnu ei kunne flyve, og naar de andre have miſtet deres Vingefiædre. Om Foraaret, naar denne Fugl har lagt det forſte Kull, ſamler man ligeledes Æggene. De ſom reiſe paa denne Fangſt, ere forſynede med Heſte, der hverken maae være ſkye eller ſeendrægtige, og med ſtore Hunde, der ere afrettede til at tage Svanen fat om Halſen, hvorved den kommer ud af Ligevægten, og taber baade Modet og Kræfterne. Det forſte man kommer til Stedet, gaaer Svanen omkring paa det Torre, med Ungerne, men ſaaſnart den ſeer Nogen komme, ſøger den Vandet, og da kan man ſee hvor forunderlig haſtig diſſe Fugle kunne løbe, ſom en temmelig raſk Heſt. Dette have vi ſelv ſeet, hvorfor vi deſto meer maae forundre os over, hvad *Hill* ſiger om Svanen, (Hiſtory of Animals P. V. cl. III.), at den gaaer elændig paa Land-Jorden, fordi Føddernes Skikkelſe kan ei tillade andet. Det ſamme ſynes i Almindelighed at gielde om Ande-Slægten; og dog har Naturen viiſt, i ſaadan Afvigelſe, ſin ſtorſte Fuldkommenhed, nemlig at den ikke altid behøver at bindes til de Regler i Bygningskonſten, ſom Menneſker umueligen kunne viige fra. Vi have tidt ſeet viſſe Slags Ender, og iſær Ungerne, løbe i Nødsfald paa det Torre, og det meget hurtig; de komme ſaa forunderligen afſted, at man umuelig kan eine nogen Forandring i Beenenes Bevægelſe; og dog ere deres Fødder endnu længer fra Ligevægten end Giæſſenes (*Kleinii* Prodr. Av.). Svanefangſten giver ei aleene Fordeel af Fiædrene, ſom af Fremmede holdes for de beſte Varer, men Hammen med Duunen paa er og meget be-

giærlig. Kiødet spiises, endskiønt det er noget haardt og seit. Skindet af Fodderne trækkes heelt af, saa at Kloerne sidde derpaa. Det udstoppes og torres, seer smukt ud, som Chagrin, og bruges til Poser, til deri at forvare Penge eller andet Smaat.

§. 334.

Ender og Graagiæs eller Vildgiæs.

Af Ender falde her adskillige Arter. Vildgiæs (anser vulgaris ferus) komme og i utallig Mængde til Myrar, efter Mid-Sommer: De fanges her ikke, men den eeneste Nytte Indbyggerne have af dem er, at de samle deres fældede Fiædre, som sælges deels til Fremmede, deels til Indenlandske; thi dette Slags Pennefiædre ere ret gode at skrive med.

§. 335.

Ederfugl.

Edarfuglen er *Linnæi* anas rostro cylindrico, cera postice bifida rugosa (Syst. Nat. 61-12.). Den findes mangesteds ved Stranden paa Borgarfiords-Oerne, hvor den nyder den Sikkerhed som Loven og Indvaanernes Fordeel giver den, og skydes ei, som paa Sønderlandet (§. 88.). Dens fornemste Tilholdssteder, hvor den lægger Æg og klækker unger op, ere følgende Oer: Holm (den Inure) paa Akranæs, Leyraar-Ey, Alptenæs-Oer, og fleere Oer, uden for Myrar. Til Beviis paa denne Fugls spagfærdige Natur er en Holm, eller liden Oe af bare Klipper, uden for Knararnæs paa Myrar, hvorhen man fører Hoe og Moss, og bygger Reeder for Ederfuglen, som søger derhen i Mængde hvert Foraar. Det har ellers tilforn været en vedtagen Maade, hvor Ederfuglen har besøgt klippagtige Oer, at bringe Hoe derhen, og overstroe Stedet dermed, førend den kom, da den søgte did i desto større Mængde. Hvals-Eyar ere de fornemste Eder-Oer i Borgarfiords-Syssel.

§. 336.

§. 336.

Lunde eller Søe-Papegøie er *Linnæi* (Syſt. Nat. edit. ref.) alca roſtro pſittaci, ſulcis 4, oculorum orbita temporibusqve cinereis, non albis, ſom *Linnæus* ſiger. Den findes i ſaa ſtor en Mængde paa Geirholm, at der er neppe Sted til at ſætte Foden paa, med mindre man ſkal træde i en Lunde-Reede. Her forſtaaer man ikke at fange eller fore ſig denne Fugl til Nytte, hvilket dog tilforn har været i Brug til god Fordeel for Eierne. Lundens artige Huusholdning, ſom *Lucas Debes* (Færoa Reſerata), og iſær *Hill* (Hiſtory of Animals P. 5.), beſkrive, ville vi giemme til Breedefiorden, hvor den meeſt ſoger hen, og, tillige med Ungerne, fanges, til ſtørſte Nytte for diſſe Steders Beboere. Paa Island kaldes den Præſt, deels af Roſten, deels af Farven: hvis Engellænderne kalde ham Pope, for at ſætte ham imod Paven, da ſkeer ham endnu ſtørre Ære. Geirholmen beſogde vi 1753: Den er paa alle Kanter ſaa ſteil, at de Lam, ſom gaae der paa Græs om Vinteren, eller andet, der ſkal bringes op, maae hales op og ned med Tove. De, ſom ere ovede i at gaae op ad ſteile Klipper, kunne komme der op uden Hiælp, men de andre hale ſig op efter Reeb, ſom hænges ned af Biærget. Denne Holm er bekiendt fra de gamle Tider (ſee Holmveria-Saga), fordi en fornemme Mand, ved Navn Hordur, ſom var domt fredløs, holdt ſig her en lang Tiid med en Hob af andre Fredløſe, ſom derfor kaldtes Holmveriar: Denne Bande rovede rundt omkring paa det faſte Land, og havde her et ſikkert Tilhold, til de bleve med Liſt ombragte. Lunde.

§. 337.

Haſſula eller Sula er pelecanus cinereo-albus, cauda cuneiformi, roſtro ſerrato, remigibus primoribus apice nigris. Havſule, og dens Fangſt.

Den

Den synes at være den fierde pelecanus *Linnæi* (Syst. Nat. 65.) eller anser bassanus; ellers kommer den næstfølgende hos ham ogsaa meget overeens med den, i Hensende til Navnet Piscator, samt Characterene, dog ei i alle Maader, thi der er Forskiel i Farven; og om Hannens og Hunnens ulige Farve er os intet bevidst, men rimeligst see de unge Fugle (som os ei ere komne for Øine) anderles des ud. *Catesbys* anser bassano congener ligner denne vores i Skabning og Huusholdning, men Farven er langt derfra. Størrelsen af vor Havsule overgaaer noget en tam Gaases, især er Halsen, Hovedet og Næbbet langt større og forere. Halsen synes vel at være hvid, ligesom den ganske Fugl er, undtaget det yderste af Vingerne, men naar man seer den nær ved, falder Farven noget i det gul-grønne. Havsulen kommer til Sønderlandet, oftest tidelig om Vaaren; ellers har den ingen vis Tid, thi den følger Sild og andre smaa Fiske, der i Flokketall løbe op til Stranden: Torsken søger igien disse Fiske, og derfor holde Indbyggerne Havsulen for en god og lykkelig Fugl, der altid bringer Fiske-Tidender. I Vaartiden, naar Silden (hvorunder forstaaes ei alene de egentlige Heringer, hvilke paa Islandsk kaldes Havsild, og ei komme her just hvert Aar; men og alle Slags smaa Havfiske, som Kopsild, clupea lata qvadruncialis, Lodnusild, clupea villosa fœtens, og flere) løber ind i Hvalfiorden, følger Havsulen efter samme, og fanges da paa Akrenæs i tvende Tilfælde: Først om Vaarnætterne, da den sidder og sover paa Søen, og holder Hovedet under den eene Vinge, arbeidende idelig med Fødderne for at holde Kroppen i Ligevægt. Det er for Fremmede meget artigt at see, hvorledes disse hvide rundagtige Byller drive for Vind og Strøm paa Havet, da man ei kan vide hvad det er, førend man kommer

kommer nær til, da Fuglen, ſom er træt af Dagens Arbeide, og desuden vel mæt, vækkes ei af ſin Søvn uden man gior Allarm; Ellers har Naturen lært den den Forſigtighed, at den ei ſover uden der, hvor den finder Rum nok for ſig til at drive i Søen, ſaa den ei ſkal ſtøde an paa Landet. Indbyggerne roe da til diſſe Steder om Natten, enten aleene for Fuglens Skyld, eller for at fiſke tillige: De bevæge Aarerne ſagte affted, paa det Fuglen ei ſkal vækkes, og ſlaae den med en Kiæp i Hovedet, roende ſaaledes frem og tilbage, hvor de ſee nogen Havſule at drive; man ſøger altid at ramme Hovedet eller og Halſen, ſom man derpaa vrider om. Det andet Tilfælde, hvor man paſſer paa Havſulen, er naar den jager efter Silden, da Fuglen pleier at holde ſig høit over Vandet, og ſee efter den; thi den haver et meget ſkarpt Syn; og naar den oppe i Luften bliver en Sildeflok vaer, falder den i ſamme Øieblik eller ſkyder ſig ſom en Pil ned i Havet, ofte i mange 100de Tall tæt hos hinanden. Hvis dette ſkeer nær ved Landet, træffer det ind, at den ei haver Dyb nok, men ſtøder an paa en Klippe, da den ufeilbarligen brækker ſin lange Hals og flyder død op igien. Under Vandet tager Havſulen, og nedſluger ſaa meget den kan rumme, af Smaafiſke, ſaa at, naar den efter et Par Minuters Tid kommer op igien, er den gandſke rung og ſeendrægtig, ſaa at den ei kan flyve. Jægerne roe da til i en Haſt, medens Fuglen er under Vandet, thi den er ei bange for at ſkyde ſig ned kort fra Baadene, ſaaſom den er baade hungrig og graadig; og i det Havſulen kommer op, ſlaae de paa forommældte Maade ſaa mange de kunne naae, ved at roe frem og tilbage, da Fuglen maae endelig dukke op for at trække Aanden. Havſulen giver en Hob Fiædre, og Kiødet ſpiſes, da det er brav feedt og tykt, men derhos trannet, (ſom man ſiger).

Dens fornemſte Tilholds-Steder paa Island, til at lægge Unger ud, ere Fuglefiær, 6 Miile i Sonder fra Reykenæs, og Sulu Flettur, en Klippe iblandt Weſtmann-Øerne.

§. 338.

Svartbagen. Svartbakur, Larus Albus (Maximus) dorſo & alis ſuperius nigris *Linn.* Syſt. N. 69. 3. er i Borgarfiords-Syſſel saa meget mærkværdigere, ſom den der begiver ſig saa langt op fra Havet eller Stranden, hvor den ellers allevegne opholder ſig. I Hitardal, oppe til Flælds, 4 Miile fra Soen, er en Holm i den ferſke Soe Hitarvatn: Denne Holm er opfort og beplantet med Angelica, forſt i dette Aarhundrede, af Provſt Jon Haldorſen. Svartbagen kommer her aarlig, tilligemed Æderfuglen, for at lægge Æg ud, da deres Reeder ſtaae i Skiul, for Regn og Uvæir, i Angelic-Buſkerne. Svartbagen, ſom er temmelig driſtig og ſtærk, beſkiermer her ſaavel Æderfuglens ſom ſine egne Æg, imod Ravnen og Kioven, (larus rectricibus duabus intermediis longiſſimis, Syſt. Nat. 69. 6.); men paa andre Steder er den ei saa gunſtig imod Æderfuglen; da den ikke giærne vil lide dens Reede i ſin Nærværelſe. Men det er endnu mærkværdigere om denne Fugls Hurtighed og Kræfter, at den tor binde an med de ſtore Laxe, naar de gaae op i Elverne. Thveraa (§. 164.) er tienligſt til denne Fangſt for Svartbagen, fordi dens Vadſteder have saa lavt Vand om Sommeren, at Laxen kan ikke ordentlig ſvomme, men ſpringer og arbeider ſig frem ved Hiælp af Finderne. Denne Fugl hugger da i Stykker med Næbbet, det ſmalle Baand, ſom hæfter Bugen til Gallerne, og paa Islandſk kaldes Lifodde; thi det er en Spidſe, hvor claviculæ ſtode ſammen. Ved dette Snidt miſter Laxen Kræfterne, og maae ſnart doe, fordi han er ei i

Stand

TAB. XIII.

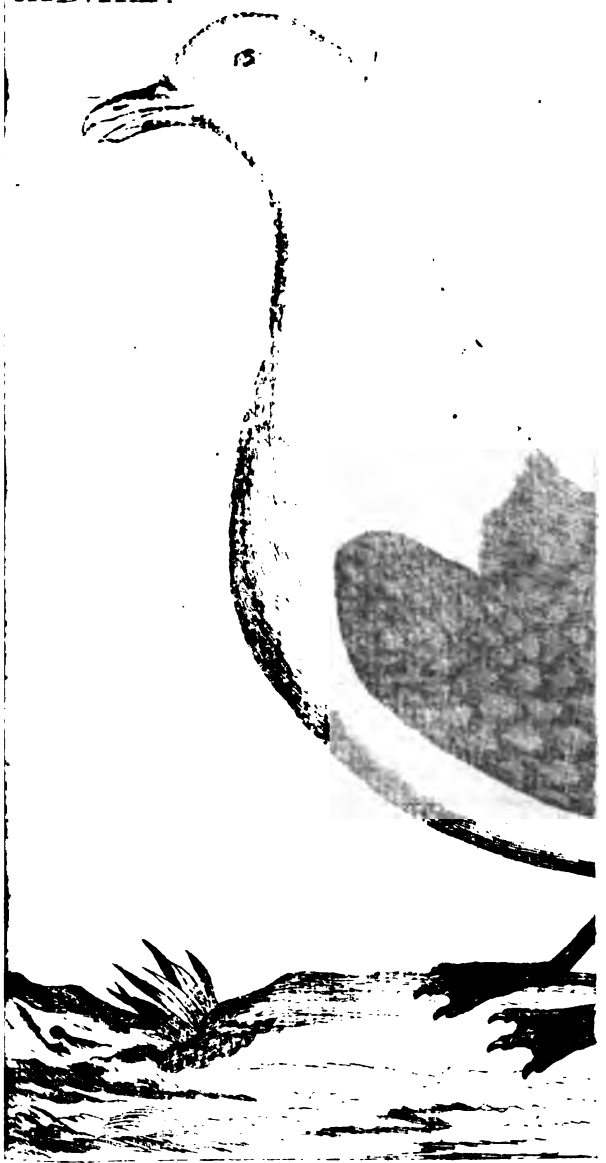

Larus,

Evartbag

TAB. XIV.

Stand til at bevæge Gællerne. Det kan og vel være, at Svartbagen i det ſamme ſkader Hiertet, ſom ligger her i Nærværelſen. Hvorledes ſamme Fugl fanger Rodmaverne, (paa Danſk Steenbiider, Cyclopterus), i Stranden, ſkal meldes paa ſit Sted.

§. 339.

Therna, Kriia, paa Danſk Therne, Sterna alba, capite ſupra nigro, roſtro & pedibus rubris, cauda forcipata, rectricibus duabus extimis longiſſimis, albo nigroqve dimidiatis er om Sommeren paa alle ovennævnte Øer, men meeſt paa Leyraar-Ey i ſtorſte Mængde. Denne liden Fugl er meget driſtig, i det den tør med fuld Fart ſtyve Folk i Hovedet, hvis de komme det Sted nær, hvor dens Æg eller Unger ere. Denne Thernens Driſtighed koſter den og undertiden Livet. Therna, Kriia.

§. 340.

Kieldu-Svin, Tringa roſtro brevi nigro, tota dilute cinerea. Skiønt vi ei kunne give en fuldkommen Beſkrivelſe over denne Fugl, bør den dog ei gaaes forbi, da den har den underligſte Huusholdning af alle Fugle, ei at tale om det forkiærte Begreb, ſom Mængden har om den. Man ſiger f. E. at Kilde-Svinet har Halvparten en Orms Natur, og kan krybe need i Jorden, hvor haard og tæt Grunden end er, ifald den forfølges, ſaaſom den ei ſkal kunne ſtyve. Overtroiſke Mennesker have og tillagt den en meget ſtor Kraft til ſørunderlige Ting, og iſær til Hexerie, hvilke og flere urimelige Meeninger maae være komne deraf, at Fuglen er ſaa rar. Hvad med Vished kan berettes om Kildeſvinet, er, at det findes paa nogle Steder i Island, og oftest ved varme Bade, eller og nær ved Kilder, Bække og Moradſer: Fuglen kan ei ſtyve, men holder ſig neder i Jorden, i Riſter og Huuler, og naar man kom- Kilde-Svin.

mer over den oppe paa Jorden, hvilket ofte skeer, gaaer den i et Øieblik sin Beskuer af Syne, endogsaa paa slet Mark; thi den er meget vis paa at hitte sine smaa Kroge og lønlige Gange i Jorden, som Folk ei kunne see, og have derfor taget deraf Anledning at digte om den adskillige Fabler. Om Vinteren holder den sig oftest inde i Jorden, hvor Grunden ei fryser, og allerhelst hvor den er varm og tillige aaben. Paa Reykholt bliver man den ofte vaer, nær ved Præstegaarden og det varme Bad, hvor Kattene have undertiden fanget den; men hvor megen Umage vi have giort os, have vi dog ei hidindtil faaet den i Hænder. For mange Aar siden har den eene af os, nemlig Biarne Povelsen, seet den temmelig noie; og desuden have vi talt med troeværdige Mænd, som have faaet og betragtet den: Dens Storrelse og Skabning ligner meget Selningens (Tringa rostro lævi, subtus alba, supra cinereo- & nigrō-variegata, tinctura in medio dorso violacea. Den er askegraa af Farve, haver blode Fiædre, og smidige Ledemode.

Om Fiskene og Fiskeriet.

§. 341.

Fiskeriet i Almindelighed.

Fiskefangst drives her fornemmeligen paa Akranæs og Myrar; dog ere ingen Fiskelejer paa dette sidste Sted. Maaden at fiske paa er den selvsamme, som mældt er om Kialarnæs (§. 92-95.). De Fiskearte som her fanges ere og de samme. Ved Høsttiden fanges paa Akrenæs meest Fyndre, og det nær ved Landet (§. 97.) med smaa Baade; men om Værtiden, da de fleeste fiske hiemme, bruges store Baade til 4 og 6 Mænd. Paa Myrar faaer man ofter Helleflynder og Rokker, end stor Tosk; der eie Indbyggerne ikkun smaa Fiskerbaade, som de bruge Høst og Vaar,

Vaar, thi deres Værtid søge de omkring Vester-Jokkelen (§. 282.).

§. 342.

I Anledning af det Navn **Sildarmanna-Gata** (§. 123.), det er **Sildemænde-Vei**, meener man at der har været Sildfiskerie i Hvalfiorden i forrige Tider. Man finder vel ingen Spor her til, hverken i Landets haandskrevne eller trykte Historier; dog kan det meget vel være skeet; thi Fiorden ligger dertil beleilig, og Maaden at fange Sild paa, kunde ei være ubekiendt for Islænderne, da de havde selv Seilads, meest paa Norge, da Handelen var den Tid saa stærk, og da de norske Love handle saa udførlig derom (see **Frosto-Thingslaug** Landsleye-B.). Men hvad herom er eller ikke, kunde dog saadan Fangst meget let indrettes paa Akrenæs; thi endskiønt den egentlige Hav-Sild kommer der ei hvert Aar, saa kommer den dog saa overflodig, naar det skeer, at man nogle-Gange har fundet store Dynger deraf opdrevne paa Strandbredden; man har og kundet øse den op af Soen med Baller og Truge. Foruden denne Art faaes her hvert Aar Sild af de nysanførte Arter (§. 337.), som ere ganske gode at spiise. Sildfiskerie og Betænkning derom.

§. 343.

Vi have tilforn talt om **Laxen** og dens Arter (§. 91.) og opregnet (§. 162. o. f.) de Elver i Borgarfiorden, som give Lax. Norderaa er det eeneste Sted, hvor Lax fanges med samlede Kræfter, og deeles siden, saavel til Vedkommende, som Fattige, hvilke søge derhen. Dette skeer om Sommeren, nær ved Stafholts Præstegaard, naar der er ei høit Vand i Elven, samt hvor Bunden er jævn, og Strømmen ei for stærk. Tiden bekiendtgiøres i Forveien, da Folk samles fra Egnen til Hundrede eller fleere i Tallet. Laxefangst.

Paa Vadet nedenfor opkastes et Steengiærde, hvorigiennem Vandet dog kan rinde: det bestaaer af to Vægge eller Arme, som gaae ud fra Bredderne paa begge Sider ned ad Elven paa Skraas, og stode sammen midt i den, i en spids Vinkel. I denne Vinkel dannes som et Vandkar med smal Indgang, og naar dette er færdigt, tager man eet eller fleere Garn, som spændes over Elven. Een Mand til Hest holder hver Ende af Garnet, og andre ride bag efter, da Hestene svomme, hvorved da Laxen skrækkes, saa at den hverken tør springe over Garnet, eller forsøge at trænge igiennem. Aabredden er ligeledes besat med Folk, som kaste Steene i Vandet, hvorved Laxen bliver endnu meer bange, saa at den ei tør andet end flygte til den omtalte Vinkel, hvor den tages og deles, saavel imellem Garnets som Grundens Eiere paa begge Sider. Alle de, som ere komne for at hielpe til, tage og Deel i Fángsten, tilligemed de Fattige. I Gliufuraa (§. 166) kan Laxen ei fanges i Garn, for den stærke Strøm, og de store Steene, som Vandfald og Isbrud rive løse om Vinteren. De Nærboende bruge derfor lange smalle Stænger, besatte med Braadder, som en Aalestang, hvormed Laxen giennemstikkes og drages saa op. I Forveien forfølges den og giøres bange, da den putter Hovedet ind imellem to Steene, meenende at den er sikker, og rører sig derfor ikke af Stedet, skiønt noget kommer den nær. Denne Maade bruges i mange andre Elve, af samme Beskaffenhed, som Gliufur-Aa.

§. 344.

Laxefangst i Hvitaa.

Til Beviis paa, at en meget fordeelagtig Laxefangst kunde indrettes i Hvitaa, kan følgende tiene: Johan Mum fra Hamborg fik i Aaret 1648 Kongeligt Privilegium paa at fange Lax i-

Osen

Oſen eller i Mundingen af denne Flod; men under den Indſkrænkning, at han ſkulde afgiøre det med Landets Øvrighed, at Vedkommende ikke ſkulde blive fornærmede derved. Han foreſpurgde ſig derfor paa Althinget, og fik det Svar af Laugretten, at han vel maatte fange i Mundingen, hvor Adgangen til Floden ikke blev Laxen betagen; thi Loven (Jonsb. Landsleje-B. Cap. 56.) forbyder at indrette nogen Fangſt ſaaledes, at Fiſken ſkal hindres fra at gaae op, hvor den pleier, til Oplandets Bække eller Elve, ligeſom og de gamle Norſke Love byde det ſamme. Men Mum forklarede dog ſit Privilegium ſaaledes, at Kongen havde tilladt ham at fange al den Lax der kom i Hvitaar-Os, hvorfor han lagde ſit Fartøi der udenfor, ſik Pæle nedrammede i Grunden, tvers over Udløbet af Elven, og ſpændte Garn derimellem, hvorved han i kort Tid fik ſaa ſtor en Mængde Lax, at Skibet blev fuldt, og hans Reederes Omkoſtninger vel betalte. Indbyggerne klagede her over, i Særdeleshed de ved Norderaa og Grimsaa, hvorpaa Pælene bleve oprykkede, og Mum reiſte ſin Vei. Fra den Tid er dette ikke blevet forſøgt.

§. 345.

Sioreidur, *Trutta tota argentea* (v. *Kleinii* Ichthyol.) kommer i Mængde ind i Hvalfiorden til Midſand og flere Steder. Denne ſkionne Fiſkeart kunde fanges med ſtor Fordeel, hvis ikkun Indvaanerne vilde bruge ſmaa Sætte- og Trække-Garn i Stranden, hvor der ere Viger, og Grunden af fort Sand, ligeſom man gior paa nogle Steder i Nordlandet. Sioreidur.

§. 346.

I det inderſte af Hvalfiorden, ſom og ligeledes paa Akranes Skiælfiſk. og Myrar, findes ſamme Slags Skiælfiſke, ſom ere benævnede i

Kioſar-

Kiosar-Syssel (§. 95.). Pectines eller Kam-Skiæl, med det levende Dyr i, findes paa Havets Bund, neden for Strandbredden, paa de samme Steder, som de opgraves af Jorden (§. 239.). Cancelli Eremitæi, Cancer Bernhardus, chela dextra majore er, efter *Linnæi* Navngivelse (Syst. Reform.), en Diogenes, hvilken opholder sig, som vi have oiensynligen seet, paa adskillige Steder, i alleslags Sneckehuuse her paa Landet, og ligeledes paa dette Sted, i Hvalfiorden; de findes af meget forskiællig Størrelse, ligesom de ere voxne til, og deres Boeliger passe sig derefter. Til Beviis, at denne Krabbeart ei kommer af Skiælfisk, men sniger sig ind i Skiællene, tiener det, som sagt er, at den flotter fra een Skiæl og Skiælfiskeart til den anden, ligesom den bliver stor til. Paa Akranæs falder god Musklingefangst (Mytulus vulgaris). Muskling spises her dog fiælden, men bruges kun til Lokkemad for Fiske (§. 101.).

Mærkværdigheder i de ældere og nyere Tider, i Henseende til Naturen.

§. 347.

Skov i de gamle Tider.

Vi have berettet om Kiosar-Syssel, hvilke Beviser man finder, at sammesteds har været Skov i forrige Tider, hvor man nu ei seer det mindste Tegn dertil. I Henseende til Borgarfiorden er det ei mindre mærkværdigt, hvad Landnama-Saga og Egil Skallagr. Saga (Cap. 21.) berette om Myrar især, nemlig, at den heele Strækning fra Soekanten hoit op til Fiælds har været bevoxen med Skov. Til Beviis paa dette tiener det Jernværk, som Skallagrim anlagde paa dette Sted; det stadfæstes ligeledes af Grundens Beskaffenhed, hvor den nuomstunder bliver aabnet, thi

thi i Torven, som her opkiæres, finder man hele Stykker af raadnet Træ, ligesom paa Kialarnæs (§. 105.). Man seer og endnu Levninger deraf, paa Hotte eller smaa Høie i Moradserne, nemlig det saa kaldte Rifhrifs, betula procumbens (§. 258), som man kan sprykke med de blotte Hænder. Denne Forandring af Birk bruges deels til Kull og Kiokkenbrændsel, deels og til Mellemtag, samt til at forhøie Hoegiærder. I Betragtning af det Jordsmon, som man nu seer paa Myrar, nemlig dybt ned i Jorden intet andet end Mudder, vil maaskee synes utroeligt, at Skov har der kundet bestaae, hvorfor man kunde sporge, om dette Stykke Land har været saaledes af Begyndelsen, eller, om det ikke er saa, hvorved det da er bleven forandret? Det har tilvisse ikke været saaledes; thi i den Tid der voxede tør Skov, som bemeldte Historier forsikre, har Grunden været langt meer bunden formedelst Træernes Rodder; der er idelig kommen langt meere Jord til, formedelst det aarlig affaldende Løv, og Jordsmonnet er derved blevet fastere. At her have været Myrar eller Moradser af Begyndelsen, det hevder Navnet selv; men at Træer, især Birk, kunne voxe paa myragtig og sumpig Grund, det bevitser Erfarenhed. Derfor maa den fornemste Aarsag til Skovens Ødelæggelse være kommen fra Indbyggerne, hvilke have holdt ilde Huus med den. Begyndelsen giorde Skallagrim selv, thi han behovede en god Deel, ja de største Træer, til hans Jernverk. Kullsolderne og andre have siden giort deres, allermeest ved at hugge de unge Træer op, og lade de gamle staae (§. 261.), og dette især fordi de paastaae, at de unge Træer give fastere Kull end de andre, hvilket de dog maaskee aldrig have ret forsøgt: thi det som giver Fedmen og Fasthed en de unge Træer, brænder bort og opløses i Rogen; Kullene aleene blive til-

bage; og ligeledes gaaer det jo med de gamle Træer. Desuden behøver man mindre Ild og Umage til at svide Kull af de gamle Træer. Dette have og Landets første Beboere indseet, og derfor beflittet dem paa den saa kaldte Fauskagrøft, det er, at opgrave visnede Stumper eller Trærodder, til Kull og Ildebrand (see Landnama-Saga Part. 5. Cap. 5.). Man tilstaaer vel, at visnede Træer give ei saa stærk Varme i Kiøkkener eller Værelser, som de der hugges grønne; men med Kull er det et andet; man bruger og ei Birke-Træer til at varme Værelser, eller til andet Brændsel, i Island. Under visnede Træer forstaaer man ellers ikke de ganske forraadnede, som ofte falde i Støv imellem Hænderne, men aleene saadanne, som ikke meer grønnes, men beholde dog endnu deres Skikkelse og Fasthed, i det mindste nogenledes. Af saadan en visnet, dog endnu staaende, Skov, saae vi en Levning i Aaret 1754 paa Stadarhrauns-Øre, kort fra Landeveien, da vi reisde til Vester-Jøkkelen: Her stod paa en smuk Mark en Mængde af høie Birke-Træer, som vare blevne blanke, og Barken derpaa affalden, samt det meste af Greenene. Folk, som leve endnu i dette Bygdelav, viide at fortælle, at her har, for 50 Aar siden, været en skiøn Birke-Skov, hvis Lige nu neppe skal findes paa Landet, thi den var meget rank, og bekvem til Bygninger, Værktøi, Slæder, og andre Nødvendigheder. Et andet Exempel, saae vi paa Kiølfiældet og især i Græsdalene, da vi reisde til Nordlandet, Aar 1752; der er nu ei andet end Steenhøie og Sandbanker at see; men ud af deres Sider fremstikke Stumper af de visnede hvide Træer. Ved Begyndelsen af Dalen, hvor lidet Græs er tilovers, findes endnu lidet Lyng, Vidie- og Birke-Krat.

§. 348.

§. 348.

Paa ovenanforte Sted (§. 347.) af Landnama- og Egils- Saga (Cap. 21.) tales om, at Skallagrim, kort efter Aar 900, har havt Sædeland paa Veſterkanten af Myrar, nær ved Hitara Aa, hvor Stedet har ſiden beholdt Navn af Akrar, det er Agre, og hvor Kirken nu ſtaaer tilligemed nogle ſmaa Gaarde. Det er at beklage, da der findes ſaa mange Steder paa Island, ſom eienſynlig beviiſe at der har været Sædeland, at man dog ikke veed, hvad for Sæd de Gamle have brugt, eller hvor ſtor deres Udſæd og Indhøſtning har været. At Sagen jo har været til, kan ingenlunde nægtes; men at et Stykke Land hiſt eller her haver kundet forſyne ſin Eier med Kornvarer, kan heller ikke godtgiøres, og endnu mindre, at Kornſæd har været ſaa almindelig, at den har kundet forſyne det heele Land. Reykholts-Gaard, inderſt i Breedefiorden, er det eeneſte Sted, ſom Forfatteren af den troeværdige Hiſtorie Sturlunga-Saga (1 B. Cap. 13.) taler ſaa fordeelagtig om: nemlig, at Sæden aldrig ſlog der feil, og man altid havde der friſkt Meel ved Haanden til Laugætis, det er, ſom en Raritet eller ſærdeeles lækker Spiiſe, naar man kunde faae Lyſt dertil. Nysbemældte Hiſtorie faſtſetter vel ikke, hvor denne Sæd har ſtaaet, men rimeligſt er, at det har været nær ved Gaarden, hvor Grunden er beſtandig lunken af Underjords-Varme; thi her ere Hverer, og fuldt af heede Vand-Aarer, hvoraf Planterne trække om Sommeren en frugtbargiørende Fugtighed, og beſkyttes om Vinteren mod Froſten. Foranførte Meening om de gamle Islænderes Agerdyrkning, beſtyrker Forfatteren af Speculo Regali, ſom levede ved de Tider, naar han ſkriver om Island og Grønland, dog iſær om det ſidſte: at man har der vel Sæd, men det ere kun de For- Agerbrug.

muende og Fornemme der forsøge dette for Nysgiærrigheds Skyld. Alligevel er det vist, at Korn har voxet mangesteds paa Island, og at samme kunde endnu avles der og blive til nogen Hielp for dem, der have bekvemme Jorder, og vilde lægge Vind derpaa: Og endskiønt de Aaringer kunde falde ind, at Sæden slog feil, burde man derfor ikke opgive alt Haab. Men at komme til Myrar igien, da ere de foranførte Skrifter ikke de eeneste, som berette, at der har været Sædeland: Biarnar Hitdælakappa-Saga, en troeværdig haandskreven Historie, som handler om Ting, der ere skeete halvtandet Hundrede Aar efter Skallagrims Tider, vidner (cap. m. 12.), at Thordur Kolbeinsson, en berømt Poet, som ofte anføres af Snorre Sturleson, haver havt Sædeland paa en liden Ø i Hitaraa, kort fra Akrar; Omstændighederne synes at give tilkiende, at denne Sæd har været Rug; thi den nævnes her udtrykkelig, som dagligt brugt, endskiønt det ikke siges, at den just var avlet paa denne Ø. Om Kornvæxten paa Island har man endnu en anden Meening, som og har sine rimelige Grunde, nemlig, at det har været vildt Korn, som der har voxet i forrige Tider. Man finder nogle Steder i Landets Historier, hvoraf dette kan beviises, og hvorom det følgende kan give bedre Anledning at handle. Ingen kan og nægte, at jo de fleeste Steder, hvor Agre skal have været, ere nu sandagtige, og frembringe en Mængde af vildt Korn, hvilket paa Landets Sprog kaldes Melur, Arundo foliorum lateribus convolutis, acumine pungente (Fl. Lapp. 43.), hvilken Art er *Tournefortii* Gramen spicatum secalinum maritimum, spica longiore. Men siden der, foruden dette, findes saa mange uimodsigelige Beviiser, at der har været saaet Korn i Island, saa kan denne Meening ingenlunde gielde om det heele Land.

§. 349.

§. 349.

Landnama-Saga beretter, at Hvidaaen skal have forandret sit Løb paa en overnaturlig Maade. En Mand, der havde Trætte med sin Naboe angaaende Markeskiællet, skal have giort det Løfte, at blive christen hvis han kunde vinde Sagen, hvorpaa Hvidaaen strax fortælles at have taget et andet Løb, til hans Fordeel. Et andet Tilfælde med denne Flods Forandring, er ikke mindre mærkværdigt, saasom man endnu i vore Tider viiser Tegn dertil: Bemældte Historie beretter os, at en fornemme Mand, ved Navn Thorarin, da han var bleven dømt fredløs, formedelst Manddrab, byggede sig en Skandse nær ved Aas Kirke, og fik der, med meget Arbeide, forandret Elvens Løb. Dette Sted er en høi Brink af faste Hraun-Klipper (§. 212.), indsluttet paa begge Sider med endnu høiere Klipper, hvor man dog kan see klare Tegn til, at et stærkt og vedvarende Vandfald haver slidt paa Steenene. Men derhos er det underligt, at dette Sted ligger 12 Fod høiere end Vandets Høide nu er, ovenfor Forsen eller Vandfaldet. Beliggenheden har neppe tilladt, at sætte her Dæmning for Vandet, og lede det til et høiere Sted: Det bliver altsaa rimeligst, at Vandet i Begyndelsen har faldet over Brinken, og at der have været Klipper i Veien, hvor Forsen nu er. Benævnte Thorarin haver da fundet Middel, til at brække igiennem disse Klipper, eller at rydde dem af Veien. At Grunden er siden bleven forandret ved Underjords-Ild, har man ingen Efterretning om; thi Landnama-Saga viiser, at den Jordbrand, som man her seer Tegn til endnu i denne Dag, er opkommen før Landets Beboelse. Hvidaaens Forandring.

Beskrivelse over Surthellir.

§. 350.

Surthuulen i Almindelighed.

Surtshellir, som den almindelig kaldes, er een af de største og meest bekiendte Huuler paa Island, og haver et Slags Fortrin for dem allesammen, saavel i Hensigt til Alderdommens Levninger og historiske Efterretninger, der haves om den, fra de ældere Tider, som især for den meget besynderlige Dannelse, hvilken den har faaet af Naturen.

§. 351.

Navnets Oprindelse.

Surtshellir skal, efter **Landnama-Saga**, have faaet Navn af en stor Jætte, navnlig Surtur, som man meente at have i forrige Tider boet i denne Huule. At Landets første Indbyggere have troet dette, stadfæster samme Historie, som beretter, at en Skald, navnlig Thorvald, reiste til Huulen, for at overgive benævnte Jætte et prægtigt Vers, som han havde giort til hans Berommelse, hvilket han, efter de Tiders Maade, haver udsynget i Aabningen af Huulen. Denne gamle Overtroe er dog ikke at lide paa; thi det synes, at Navnet er kommet af surtur eller svartur, det er sort, fordi Klippe-Arten, som Huulen bestaaer af, har denne Farve, og Huulen selv er desuden meget sort, mørk, og fæl indeni. I de beste Haandskrifter kaldes den Hellirin surtur, det er, den sorte Huule, hvilket **Sturlunga-Saga** (5 B. Cap. 46.) bekræfter.

§. 352.

Den haver været beboet.

At fredløse Mænd have havt et sikkert Tilholdssted i denne Huule, sees tildeels af efterfølgende Beskrivelse, deels af Beliggenheden, og just dette har maaskee styrket eller givet Anledning til nysomtalte Overtroe. I det 10 Hundredaar blev Huulen besat af en Bande

Bande af Rovere, som derfor kaldtes Hellismænd: De nævnes i Landnama- og Holmveria-Saga, og deriblandt vare ogsaa nogle af dem, som undkomme fra Geirsholm (§. 336.). Disse havde her et sikkert Tilflugtssted, thi ingen turde komme dem nær; og naar de droge ud, havde de paa den eene Side Bygden, der var riig paa allehaande Levnetsmidler, og paa den anden laae Arnarvatns-Heide, hvor altid haver været Afrett for Faar og Stude. Men disse Rovere bleve dog, da de engang vare uddragne, overrumplede med List, forend de kunde komme til Huulen, og det i en liden Dal, kort derfra, som siden er bleven kaldet Umsaatur, eller Baghold. Man har vel her paa Stedet adskillige Fortællinger om andre Rovere, der skulde have opholdt dem i denne Huule, dog derom findes ikke noget skriftligt. Men saavel disse Beretninger, som Huulens eget Udseende, haver giort saadant Indtryk hos den gemeene Mand, at de ei tør vove dem ind i den, af Frygt for de gamle Kiæmpers Gienganger, og andre Spøgelser.

§. 353.

Da vi komme tilbage fra Geitlands-Jøkkelen, faldt vi paa at besøge dette mærkværdige Sted. Vi havde havt de Tanker længe tilforn; deels fordi den eene af os, nemlig Eggert Olaffsen, havde forsøgt det i Aaret 1750, men kunde hverken komme langt nok frem, eller see tydeligen Huulens Dannelse, for Mangel af Lys og andre Anstalter; deels fordi Almuen spaaede os, at vi ei vilde faae meere at see af Surthellir, end vi havde seet af Aaradal (§. 130.); thi de meene, at de Aander, som beboe slige øde Steder, hvor mægtige de end ere, tør dog ei giærne lade noget Menneske besøge sig; og derfor, med Hexerie, enten forvilde de Nysgiærrige, eller giøre dem bange, saa at de ei tør gaae viidere, eller og aldeeles slaae

Reise til Surthuulen 1750 og 1753.

slaae dem ihiel eller giøre dem nogen Skade. Vi derimod bleve herved desto meer opmuntrede af Lyst til at see noget Nyt.

§. 354.

Egnens Beskaffenhed. Egnen omkring denne Huule, som ligger Sonden paa Arnarvatnsheide, er klippagtig, og Grunden overalt omtumlet ved Jordbrand; Man seer aleene en jævn Græsmark neden for Indgangen, som kaldes Sugleyrar eller Helliesitiar. I øvrigt bestaaer baade Huulen selv, og Egnen deromkring, af Hraun-Klipper, smæltede og frembragte ved Jordbrand førend Landet blev beboet. Efter Stroget af Hraun-Floden kan man tillige see, at Ildsprudningen har taget sin Begyndelse i Geitlands-Jøkkelen, eller i Fiældene bag ved den, og Hraun-Floden havt sin Fart imellem Jisbiærget og et andet Biærg, som kaldes Eyriksnyppa, hvor den haver deelet sig i 2de Arme, af hvilke den eene er gaaet paa hin Side af Kalmanstunga, over Geitland til Huusefells Skov, den anden imod Vesten til Hvitaa og Hvitaaside. Den ganske Strækning viiser en forunderlig Omtumling; nu store afbrudte smæltede Klipper; nu heele hvrizontale Lag af smæltet Steen med alle Slags Skikkelser, meest som Bølger; nu atter store Rifter, Aabninger, og Hvælvinger i Klipperne, hvoraf 3de ere meest bekiendte: de ligge 1 Fierding Veis i Vesten fra Surtshellir. Den første kaldes af sin Størrelse og Rummelighed Viidgeymer, og den anden Fornurettir, fordi her har været et bekvemt Samlingssted for Afrets-Faarene i forrige Tider; denne Huule er meget lang, ligesom med en Mellem-Dør, hvorigiennem Faarene drives til den anden Afdeeling, som er saa stor, at den skal kunne rumme nogle Tusinde Stykker. Den 3die Huule er dog maaskee den allerstørste, eller i det mindste den længste, hvilket kan sluttes deraf, at den tager imod Norlinge-Flodens

eene

ene Arm, naar samme voxer over sine Bredder og løber til Hraunet, da Huulen sluger en stor Deel deraf, og fører den 1 Fierding Veis, ved lange Gange, under Jorden.

§. 355.

Man gaaer i S. SO. fra Landeveien af, op paa Hraunet, som her er ei opbrækket eller omtumlet, men sinærtet temmelig jævnt, med sagte stigende og faldende Høie, der udgiøre en stor Strækning af Hvælvinger, som vi befandt at være huule neden under. Midt i seer man en nedfalden Hvælving eller stor Canal, 20 til 30 Fod dyb, men meget ujævn, og opfyldt paa Gulvet med de nedfaldne Tagstykker. Denne Canal er et Bøssekud lang, og ved Enden af den sees en mørk Aabning, hvilken er den rette Indgang til Surthuulen, som efter samme Strog strækker sig fra Nordvest til Sydost. Den haver strax i Begyndelsen sin fuldkomne Høide, hvilken siden bliver omtrent eens, nemlig 34 til 36 Fod, og Bredden 50 til 54 Fod. Grunden er ikke horizontal-lige, men gaaer noget bolgeviis, nu op nu ned; ligeledes ere Siderne ulige, dog beholde de imellem sig det samme Mellemrum. Hvis man gaaer længer ind, fornemmes at Huulen boier sig meer mod Sonden, og endelig, da den begynder at blive smallere og tage af, mod Sydvest og Vesten. Adgangen til Huulen.

§. 356.

Da vi komme ind i Huulen, tændte vi en Vokfakkel, som vi til den Ende havde taget med fra Kiøbenhavn, og ladet giøre vel tyk, med gode harpixede Væge, saa at den ei skulde gaae ud ved den Trækvind der er i Huulen, eller ved det Vand som bestandig dryppер ned fra Taget eller Hvælvingen; thi vi havde i Forveien, ved den første Reise (§. 353.), faaet dette Slags Omstændigheder Dens indvendige Udseende.

at vide. Det farligste var at komme frem paa Gulvet, som er blevet ujævnt af store afbrudte skarpe Steene, hvilke ere nedfaldne fra Taget, og falde aarligen, saa at det, for denne Aarsags Skyld, er ei meget sikkert at gaae derunder. Hvælvingen synes at være meget ulige, hvilket kommer deels af bemældte Aarsag, deels, hvor den er heel, af de nedhængende Drypsteene: Taget er fuldt af Rifter, paa langs og tvers, igiennem hvilke Vandet falder ned.

§. 357.

Drypsteene i Huulen.

Drypsteenene i Huulen ere af ulige Storrelse. Det større Slags af de almindelige har 3 Tommer i Længden, og 1 til 2 Tommer oppe ved Roden: de ere ved Smældning saaledes dannede, og af selvsamme Materie, som andre Hraunsteene, dog noget finere, udvendig glasserte, med rod og staalgraa Farve, men indeni hullede, meer eller mindre, og lætte eller tætte derefter, alt ligesom Ilden haver udtæret dem.

§. 358.

Huulens indvendige Glassur.

Paa Siderne er Surtheliir allerartigst, nemlig overalt glasseret, i Skikkelse af horizontale Striber og ophøiede Foldr, overtrokne med en fiin, dog ugiennemsigtig, glasartet Materie. Denne Glassur er paa nogle Steder sort, men paa de fleeste grønagtig, som Pottemager-Glassur.

§. 359.

Aarsag dertil.

Saavel denne Glassering, som Drypsteenene (§. 357.), med videre, give et klart Beviis paa den underjordiske Ilds Virkninger. Det flydende Hraun haver løbet ligesom en Elv igiennem denne Canal, da imidlertiid Hraunet ved Siderne, og oven over, har begyndt at størknes; Siden har denne Strøm dannet Huulen efter det Løb, som den haver taget, og tillige i Farten overstrøget

Siderne

TAB. XVI.

Poste, og Tverhuuler.

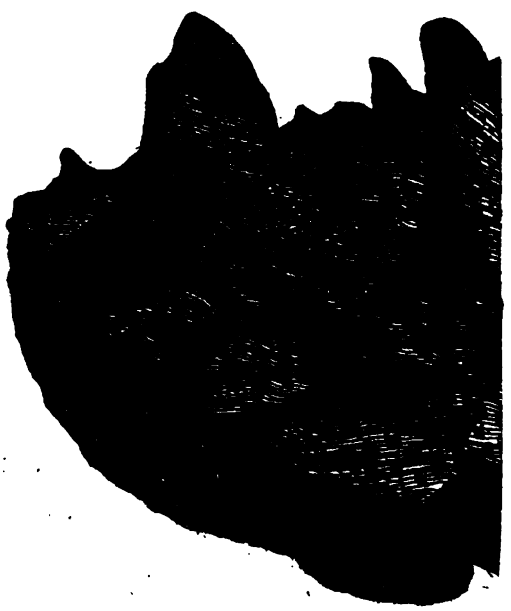

Klippe,

Drypſteene i Huulen.

Huulens indvendige Glaſur.

Aarſag dertill

Siderne med denne metall-alkalisk Glassur, samt, formedelst den opstigende Heede, tvunget den oven over stærknede Hvælvings inderste Skorpe til at smeltes igien, hvor den var Heeden nærmerst, og saaledes dannet de neddryppende Stalactiter (§. 357.).

§. 360.

Naar man er gaaet et Stykke ind i Huulen, seer man Lysning for sig, ved det et Stykke af Hvælvingen er nedfaldet, og et Hull kommer derpaa. Hvis man gaaer denne Aabning forbi, og længer frem, kan man ved Hielp af Lysningen, endskiønt det her igien begynder at blive morkt, see paa begge Sider, høit oppe, Indgang til andre Huuler, 6 til 8 Fod fra Gulvet. Disse Tværhuuler kaldes nu af Indbyggerne Baasar; thi mange af de Reisende komme for Nysgierrigheds Skyld herhid. Vi forsøgde først at stige op til den paa høire Haand, hvilket ogsaa lykkedes; og fandt vi da der tvende jævnsides liggende Huuler, med et tyndt Skillerom imellem, hvorpaa igien var en Aabning, som man kunde krybe igiennem. Den Huule, som er indenfor, er kort og smal; men den man kommer først til, dobbelt saa stor, og der har man foran i Indgangen lidet Skimt af Dagen: den er saa høi, at man kan staae der lige op, og Længden er henved 30 Favne. Den er rund-hvælvet oventil, og Gulvet ei meget ulige, rødagtigt af Farve, og, imod Indgangen, nedhældende. Vi saae hist og her store Been liggende, som vare Laar- og Bovbeen af Stude, hvilke vi sluttede maatte være Levninger fra de gamle Tider, thi de vare hen blevne ganske møre og brækkelige, endskiønt hverken Vand-, Vind eller Veir haver kundet komme til dem. Her laae og nogle firkantede Kampesteene, af en anden Art, end de Klipper, som Sur-

Høie og Tværhuuler.

Hellir bestaae af, hvilke sandsynligen ere førte hid af Mennesker, og lagte i den Form, som pleier at bruges paa Fyrsteder.

§. 361.

Viiget eller Skandehuulen.

I førbemældte Huule var ei mere at see; derfor ginge vi med igien, og op til den store Tværhuule paa den anden Side, der er næsten lige over for hin: den staaer ligesaa høit, men er meget større, og følere at see til, derhos var det ganske mørkt derinde. Ved første Øiekast synes den kun at være en stor Aabning, men naar man kommer op paa Førtoget, sees et lidet Skillerum eller som en Stotte, midt i Indgangen, hvilken dog strækker sig kun et kort Stykke ind i Huulen. Førtoget, eller Gangen udenfor, er det som tilforn egentlig blev kaldet Viiget, det er Skandsen, thi man seer her paa den eene Side et Steengiærde eller Mure, opført af kantede Hraunsteene, hvilke ere bragte hid af Mennesker. Dette Sted nævnes i Sturlunga-Saga (5 B. Cap. 46), som det sikkerste Tilflugssted, da den, som staaer derindenfor, er saa høit i Veiret, at han kan baade see og mageligen naae til dem, der ville op til ham; men den der kommer udenfra, kan ei komme op uden Tilladelse, og ikke andet see for sig end Mørket.

§. 362.

Sængested.

Henved 10 Skridt fra Trappen eller Opgangen, sees et ovalrundt Giærde, 2½ Fod høit, 36 Fod langt, og 14 Fod bredt, med en 2 Fod breed Gang midt igiennem: Det staaer tværs for Indgangen, saa at man skal gaae derigiennem, hvis man vil komme længer ind i Huulen. Giærdet er opført af firkantede Hraunsteene, tilbragte uden fra; og et klart Beviis paa, at dette har været de Fredløses (§. 352.) Sængested, er det fine sorte Sand, som her ligger strøet over Grunden, af det samme Slags, som findes

des paa Fugleyrar (§. 354.) kort udenfor Huulen: Laadne Faareskind her ovenpaa, kunde give ganske godt Leie. Dette Sængested kan vel rumme 20 Personer, naar de, som det synes, have ligget, ikke paa langs, men tværs over.

§. 363.

Det som giorde os endnu meer nysgiærrige, var en stor Beendynge, som vi saae tæt udenfor bemældte Sængested: Det var Faare- dog meest Orebeen, sammenkastede i en Runddeel af 6 Skridt. Disse Been havde endnu deres Skikkelse, saavelsom den naturlige Farve; men da vi toge dem op, vare de saa blode, at de neppe kunde holde deres egen Tyngde, og kunde meget let gnides i Stov imellem Fingrene. Da det øverste Lag blev skuffet til Side, fandt man at de underste Been vare reent henfaldne i Stov, og saae ud som Ertemoos, naar Vandet er siet derfra. Denne Stov var endnu lidet fugtig, og havde nogen Liimagtighed ved sig: Vi lagde Mærke dertil, at iblandt de heele Been fandtes ikke eet eeneste Marvebeen, som jo var klovet paa Langs i 2 Deele. Beendynge.

§. 364.

Vi haabede at træffe her een eller anden Alderdoms-Levning, især af de Gamles Vaaben, og ledte flittig derefter, men forgiæves. Det er ei at tvivle paa, at de gamle Islændere, i Særdeleshed i Sturlungernes Tiid, da de brugde saa mange Vaaben, og dem ofte sattedes samme, have, for at faae dem, søgt alle Høie og andre bekiendte Steder igiennem, hvor man kunde vente at finde noget sligt. Det skrives og om Surthellir (Sturlunga-Saga l. cit. §. 361.), at Sturla Sigvatson med et stort Følgeskab reiste engang til dette Sted, som bekiendt i de Tider. Vi fundne aleene i forommældte Sængested, under Sandet, et lidet halvfærdigt Alderdoms-Levninger.

Redskab af Been: det var i alt 1 Qvarteer langt, oventil med to rundagtige Huller, og skaaret nær i en Firkant; men til den anden Ende ikke færdigt. Vi slutte, at dette har tienet Huulens Beboere i Steden for Naal, til at hæfte sammen Faareskind til Kiorteler, og andet deslige. Tegn til Ildsted kunde vi ikke finde, uden at det skulde være nogle firkantede Steene, som vi saae indenfor Sængen; disse vare og ildrøde, dog saae vi hverken Kull eller Aske; det er og rimeligst, at de have kaagt deres Mad i den store Huule, for at have bedre Rum, og at undgaae Rog oppe i deres Værelse, hvor der var intet Trækhull, der kunde føre den bort.

§. 365.

Skandshuulens videre Beskrivelse.

Vi ginge længer ind og holdte ei op, førend vi komme til det inderste, hvor Huulen var smalt imod Enden, knapt 1 Fod i Høiden, men i Bredden lidet meere. Skandshuulen var i alt 50 Favne lang, og hvor den var videst, 2, 3 til 4 Favne høi og breed. I Midten eller paa Halvveien, da vi ginge indefter, blev den saa smalt og lav, at vi maatte krybe frem paa Knæerne, saa vi tænkde at vi vare allereede komne til det Inderste; men kort efter fik den igien sin fuldkomne Størrelse: Grunden gaaer nemlig op ad til den smalle Gang, men siden hælder den et godt Stykke, hvor os mødte en liden ferst Soe, hvis Bund var tilfrossen, saa at vi kunde oven paa Isen vade igiennem Vandet, som gik til Knæerne. Gulvet er her overalt temmelig jævnt smæltet, bølgagtigt, og rødt af Farve. Hvælvingen er fuld af Drypsteene (§. 357. og 359.), hvilke ligesaa egentligen fortiene dette Navn, som de sædvanlige Stalactitæ, endskiønt de ei ere giennemsigtige eller opkomne af Vanddraaber, som disse. Skandshuulens Drypsteene ere ellers af finere Materie, end de forommældte (§. 357.), og af anden Skikkelse: de ligne smalle

Jis-

Istapper eller Vopkyndler; de ere trinde, 2, 3, og meest 4 Linier tykke, og 3 til 4 Tommer, meest 1 Qvarteer, lange; udvendig ere de glasserede, mørkegraa-grønagtige, men indvendig meget hullede, og temmelig lætte. **Thorkill Arngrimsen** (see Act. Hafn.) mælder noget lidet om Stalactiterne i Surthuulen, men Beretningen er ei fuldstændig, og synes at handle om Stalactitis Auctorum, hvilke ere af en anden Oprindelse. Man seer disse smæltede Drypsteene mangesteds oppe i Hvælvingerne af Surthuulen, hvor nogen Lysning er, og Hvælvingens indvendige Lage ei ere nedfaldne; men Huulen er saa høi, og Væggene saa steile, at man umuelig kan komme til dem.

§. 366.

Vi kalde de sidstanførte, Tværhuuler, endskiønt de ikke gaae ganske lige ud fra Surthuulen, men bøies mod Enderne efter dens Løb. Saaledes ligger Skandshuulen i NV. til N., og de paa hin Side i NV. til V., saa at de giøre med Surthuulen selv en spids og mindre end halvret Vinkel. Der kan ei tvivles paa, at jo Steensmæltningen haver dannet dem, men ved det den store Kanal (§. 359.) har for en Tiid været tilstoppet, og ei faaet Luft nok, da haver Ilden her søgt Giennemfart til Siderne, hvor den imodstaaende Steen- og Jord-Materie var mindst strængflydende; men forend Ilden har faaet trængt sig igiennem, til at giøre en Aabning, har Hoved-Kanalen faaet Luft og fuldkommen Fart igien, hvorved da den smæltede Materie fra Sidegangene er falden tilbage, og haver saa efterladt de omtalte Tværhuuler. Deres sagte Hælden fra det Inderste, til deres Aabning eller Indgang fra Surthuulen (§. 360.), giør denne Forklaring endnu meer begribelig. Den smalle Gang (§. 365.) beviiser især, at de Ilden nærmerst lig-

Aarsag til Tværhuulerne.

liggende Klipper have ei der været saa lætte at bringe i Flod, som de paa de andre Steder.

§. 367.

Surthuulens videre Beskrivelse.

Da vi komme ned fra Bliget (§. 361.), ginge vi dybere ind i Surthuulen, men finge en meget besværlig Vei, formedelst de nedfaldne skarpe Klipper og dybe Vandpole imellem dem. Vi stødte os paa Hænder og Fødder, og bleve vaade saavel af det paa Grunden staaende, som af det fra Hvælvingen neddryppende Vand; de nedfaldene Klipper vare af et Menneskes Høide, og derover. Efterat vi saaledes havde arbeidet os frem et godt Stykke, saae vi en Lysning foran, som kom fra en nye Aabning paa Taget, hvor en Mængde Jis og Snee laae nedfalden fra forrige Vinter. Fra dette Sted blev endnu et godt Stykke lagt tilbage, til vi langt borte mærkede den tredie Aabning; men forend vi komme til den, stødte vi paa en Mellemvæg, der deelede Surthuulen i tvende lige Deele. Denne Væg var under bemældte Aabning, tillige med et godt Stykke af Hvælvingen, nedfalden; og indenfor dette Sted vedvarede Surthuulen igien, men deelet i 2de Arme eller Gange, hvoraf den til venstre Haand først blev beseet, og befandtes at være meget mindre end hin til høiere Side, ja neppe 28 Skridt lang, dog, ligesom hin, smæltet og rundagtig indeni. Tilsidst blev den saa smal, at vi maatte staae paa Knæerne, hvor vi fornumme paa Ansigtet, en fra de underjordiske Gange opstigende Trækvind, der førde med sig en ubehagelig Stank, som meest lignede den, der kommer af raaden Mudderjord; vi funde dog ingen Ulejlighed deraf. Saadan slem Lugt i slige store Huller, har givet Anledning til den Jætteſtank, hvorom hist og her berettes i de nordiske Historier, at onde Aander skulde frembringe den ved nogen overnaturlig Kraft.

§. 368.

§. 368.

Vi forlode da dette Sted, og beſøgde Aabningen til høire Haand, hvor Surthuulen faaer igien ſin fuldkomne Storrelſe. Her mødte os en ferſk Soe, hvilken ganſke betager Indgangen til Huulen, og ſaa vidt kom den eene af os i Aaret 1750 (§. 353.). Den Gang var vel, ligeſom nu, Bunden tilfroſſen, men Vandet var da alt for dybt, nemlig 3 Fod ved Bredderne oven paa Iſen, og i Midten langt dybere, ſaa at man ei kunde vove ſig der over. Denne Gang vare vi lykkeligere, thi Iſen var nu langt høiere, endſkiønt dobbelt, og Vandet paa den overſte Iis kun 1 Fod dybt, hvor vi ginge over nær ved Væggen. Ferſk Soe i Surthuulen.

§. 369.

Efterat denne Hindring var overvunden, ginge vi uforhindret frem, ſiden Grunden var meer lige og jævn, uden loſe Steene; men vi mærkede derhos, at den begyndte meer og meer at hælde nedad, ſamt Huulen tillige at boies i S. SV. Drypſteene ſaae man her ikke, ei heller den forommældte (§. 358.) Glaſſur paa Væggene, hvoraf kan ſluttes, at det flydende Steenævne har her været meget grovere og havt ſagtere Fart, end foran i Huulen. Forandringer i Surthuulens Dannelſe.

§. 370.

Luften begyndte her at blive meget kold og tyk, ſamt Mørket at faae ſtærk Overhaand, ſaa at vi nu maatte gaae mange 100 Skridt, uden at fornemme ringeſte Skimt af Dagslyſet. Endelig lod ſig langt borte til Syne den fierde og ſidſte Aabning paa Hvælvingen, hvorved vi bleve des gladere, eſterſom vi kunde her tage friſk Luft, og finde magelig Opgang af Huulen, ved vor Tilbagekomſt. Luften.

§. 371.

Usedvanlig Kulde og Mørke.

Luften blev den samme, da vi ginge længer frem, og komme ind i Mørket igien: den syntes endog at blive meer og meer tyk og underlig: Grunden hældede nu nedad meget meer end for, og Mørket tog saa stærkt Overhaand, at i hvor meget Lys og Blussen vor Fakkel end havde hidindtil givet, vilde det nu ei forslaae; thi vi kunde ei tydelig see længer end et Par Skridt fra os, rundt omkring. Vi mærkede ved den Leilighed, hvad vi aldrig tilforn havde erfaret, at vi, i det vi ginge frem, kunde føle paa Ansigtet, hvorledes den overmaade tykke Luft stod imod. Man maae slutte, at dette kunde umueligen skee uden i en høi Grad af Kulde, hvilken vi ogsaa mærkede, og saae klare Tegn til paa Væggene, som oven fra Hvælvingen lige ned til Gulvet vare tækkede med tyk Is, eller med lange og breede i eet sammenfrosne Istapper. Gulvet var ligeledes tilfrosset med Is, dog kunde vi sikkert træde derpaa; thi ovenpaa Isen var et 2 Tommer tykt Lag, af en fugtig Jordart, som var meget fiin og bruun af Farve. Det neddryppende Vand forer denne Jord oven fra igiennem Taget.

§. 372.

Figurer paa Isen.

Det allerartigste var det, som vi mærkede, paa forommældte Istapper, at de vare besatte med regelmæssige fem- og syvkantede Figurer, hvilke stødte til hinanden, og lignede meget dem, som man seer paa de drøvtyggende Kreaturers anden Mave (Aqvaliculus, eller især Reticulum). Disse saaledes dannede Figurer maae den overmaade sammentrykte kolde Luft have meddeelt Isen: De sidde ikke udenpaa, men i Isen selv, som her er glat og giennemsigtig.

§. 373.

§. 373.

Nu vare vi komne ſaa vidt, at vi tænkde, at intet Menneſke havde været her forend vi; men ved det vi ginge nogle Skridt bæder frem, erfarede vi alt andet: Luften blev tyndere, Grunden begyndte at ſtige igien, Iſen forſvandt, og Fakkelen gav nu mere Lys end før. Vandet dryppede her tæt ned, men kun i ſmaa Draaber: det havde ført ſaa ſtor en Mængde af den ommældte Jordart (§. 371.) ned paa Gulvet, at den blev os til Beſværligh D, i det vi ſunke deri op til Anklerne, og dens Sehed hæftede Fødderne til Grunden. Endelig fande vi for os en gammel Varde eller Dynge af Steene, hvilke vi ſaae at være opſtablede af Mennefker: Kort derfra laae et Stykke Birketræe, ſom var brækket i to Deele: det havde endnu ſin Skikkelſe, men da vi rørde derved, faldt det hen og blev til Støv. Det var klarlig at ſee, at her havde været Mennefker, rimeligſt for nogle 100de Aar ſiden, dog kunde vi endnu ei begribe, hvorfra de havde hentet diſſe opſtablede Steene; thi her fandtes ingen ſtore Steene i Nærværelſen, og fra den ſidſte Aabning herhid, var en alt for lang og beſværlig Vei at bære dem. Opſtablede Steene.

§. 374.

Endelig bleve vi oplyſte om Sagen i det vi ginge videre; thi 220 Skridt inden for benævnte Varde komme vi til Enden af Surtshellir, hvilken her var bleven ſaa ſmall, at vi ei kunde komme længer: De ſmævre Gange eller Trækhuller ere her tilſtoppede af fremkaſtede kantede Hraunſteene, hvilke Jordbranden allerſidſt haver opſprudet. Af diſſe Steene laae her en Dynge, og herfra vare de opſtablede Steene hentede. Videre var her ei at ſee, og derfor vendte vi om igien, og komme til Varden, hvilken vi op- Det Inderſte af Surthumlen.

bygde høiere end tilforn. Og i Fald nogen efter os skulde faae Lyst at beſee denne Huule, da ſmæltede vi paa den øverſte Steen ſort og rødt Lak og trykkede Signetter derpaa; det ſamme blev giort med en halv Krone og en dansk Tiſkilling, ſom vi lode ligge her til et Slags Erindring.

§. 375.

Længden af Surthuulen. I det vi ginge tilbage maalede vi Huulens Længde med jævne Skridt, midt paa Gulvet, fra det Inderſte til den nærmerſte Aabning, hvor vi ſteege op paa Klipperne eller Taget over Huulen, og maalede derfra med Linner Længden imellem de andre forommældte Aabninger lige til den første Indgang, alt ovenpaa; thi inde i Huulen kunde ſlig Maaling ikke vel foretages, for de nedfaldne Klippers Skyld, hvilke giøre Grunden ulige. Efter dette Maal blev Surthuulens heele Længde 839 Favne. Efter det Maal ſom blev taget med en Linne, inden i Huulen, Aar 1750, fra Indgangen til foranførte Soe (§. 368.) med ſaa megen Nøiagtighed, ſom den Gang var muelig, blev Længden paa denne Strækning noget ſtørre, hvilket for en Deel kommer af de ſmaa Bugter, ſom Huulen har, men meeſt af de Kroge, ſom man maae gaae i Mørket, imellem Klipperne, da man ikke kan komme lige frem eller midt efter Huulen.

§. 376.

Slutning af Beſkrivelſen. Denne mærkværdige Huule kan ſaaledes holdes for den ſtørſte i Island, af alle dem, ſom man har beſeet: der ere vel mange andre, ſom holdes for uendelig ſtørre, og der fortælles adſkilligt for at beviiſe dette; men det er dog ei afgiort endnu, endſkiønt der vel kunne gives krogede Gange i Landets Grundvolde. Længden paa Surthuulen er tilſtrækkelig ſtor, og derhos er den jævnlig meget

viidere og ligere end nogen anden. Den er et mærkværdigt og derhos et klart Beviis paa den underjordiske Ilds Vei og Virkningsmaade, især paa dens Gange og Smælte-Floder under Jordskorpen. Den viiser, ihvorvel kun i smaat, hvor læt denne Ild kan bringe Jord- og Steen-Arter, deels til at flyde, deels til at følge med iblandt den fremstrømmende smæltede Materie. Vi anvendte ellers næsten 5 Timers Tiid paa denne Huules Undersøgning.

§. 377.

Hitardals Suurbrønd, endskiønt nuomstunder ubekiendt, og af ringe Betydenhed, kan dog ei med Stiltienhed gaaes forbi, da der tales saa prægtig om den i *Speculo Regali;* nemlig, at den skulde være den allerbeste i Island, og saa kraftig som stærkt Øll, saa at man blev drukken, hvis man drak for meget deraf: desuden tillægges den en overnaturlig Egenskab, nemlig, at man ei skulde kunne bygge Huus over den, thi i saa Fald, skulde den blive usynlig, og vælde op paa et andet Sted udenfor Huuset. Man kunde snarer falde paa, at denne Suurbrond var Raudamels-Kelda, hvilken ligger faa Miile derfra, endskiønt i et andet Syssel; thi den kan man med Rette kalde den største og ypperligste paa heele Landet, skiønt den hverken gior drukken, eller bliver usynlig, som skal viises i næste Stykke. Ellers er maaskee anførte Sagn om Hitardals-Kilden, ikke uden al Grund; thi Provsten Hr. Vigfus Jonsen haver viist den ene af os, ved Roden af det lille Biærg Rødkule, kort fra Præstegaarden, en mineralsk-syrlig smagende Kilde, dog den er for Smagen langt slappere, end nogen af de saakaldte Øll-Kilder paa Landet: derhos fortaalte velbemældte Provst, at Kilden tilforn har havt stærkere Smag, endskiønt den ei er bleven regnet iblandt Suurbronde. Nær ved Helgestæd, en Bondegaard, en

Hitardals Suurbrønd.

Fiærdingveis fra samme Præstegaard, har været en anden Kilde, som af Uagtsomhed er bleven forrykket. Det er ellers ei underligt, hvad Provsten ved samme Leilighed fortaalde, at naar een eller anden havde for Lyst brugt dette Vand til Suppe, var det bleven sort; thi man veed, at de fleeste af disse Kilder ere martiali-vitriolici, saa at, hvis der kommer noget Stiptisk til dem, faae de en sort Farve; man bruger her gierne Valde og undertiden Syrer til Lammekiods-Suppe, og har ei vidst at tage sig Vare for dette. Hvad Forfatteren af *Speculo Regali* melder, at man skal drikke Kildens Vand paa Stedet, om det skal virke, og at det, hvis det føres bort, taber al Smag og Kraft; det er i visse Maader sandfærdigt, thi det skeer rigtig, medmindre man tilslutter det strax, forend det kan uddunste; slige Suurbronde have gierne ved dem et flygtigt Vitriol, som let uddunster, allerhelst om Luften er varm. (see *Wallerii* Hydrologie §. 25. 1. 1.).

Mærkværdigheder i Hensende til Indvaanerne.

§. 378.

Jernværk paa Myrar. At der paa Myrar findes Jærn i temmelig Mængde, er tilforn (§. 229.) tilkiendegivet. Men om det gamle Jærnværk i denne Egn, veed man kun lidet nuomstunder, uden hvad **Eigils-Saga** (Kap. 21.) beretter om Skallagrim, hvor dog tillige ansees noget, som er utroeligt, om en stor Steen, hvilken Skallagrim aleene, ved Svommen, skal have hentet fra Havets Bund, hvilken Steen vilses end i Dag paa **Rødenæs**, kort fra Borg, hvor Skallagrim boede. Man seer endnu Tegn nok til saadan en Smedie, og har man desto mindre Aarsag til at kalde den Sag i Tvivl, da Hr. Etatsraad **Langebek** har med et nyt Skrift (de

Norske

a

b

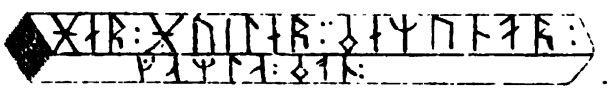

c

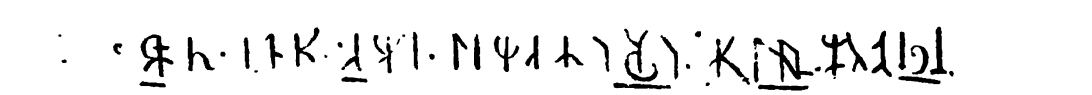

d WARTUNFRIDO GCH WARTDER.

e

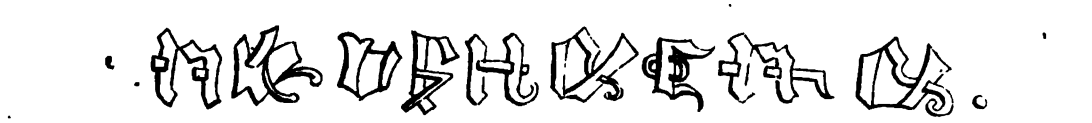

Gamle Rune og andre Skrifter.

a. Kiartan Olufsons Lügsteen. b. En vis Saemunds Lügsteen. c. Characterer i Biarmarhellir ved Hiarvatn. d. Paa en Plade paa Trolle Tunges Kirke-Dör. e. Paa et Döbefad i Valle Kirke

Norſke Bergværk. Hiſt.) lagt for Dagen mange rare og uimodſigelige Beviiſer paa de gamle Norſkes, og følgelig de første Islænderes, Omgang med Jærnvirkning og Kyndighed i den Sag.

§. 379.

Inſcriptioner fra de gamle Tider ere i Island ikkun faa og særdeeles rare, hvilket er saa meget meer underligt, som Islænderne ellers ere bekiendte for at have været flittige i at optegne andre Slags Mærkværdigheder. Men siden der aldrig med eet Ord tales om slige Inſcriptioner i Landets Hiſtorier, skulde man tænke, de ei have været der i Brug; allerhelſt da de Svendſke have mange saadanne, som udgives for meget gamle. Inſcriptioner i Almindelighed.

§. 380.

Den paa Borg paa Myrar, er den allerældſte; og saavidt vi viide, den eeneſte af den Alder i Island: den findes paa Kirkegaarden, paa en Steen af den forommældte Baſalt-dannede Klippeart, hvilken er fort didhen fra Baula. Den eene af os, nemlig Eggert Olaſſen, har seet denne Steen og læſt Skriften paa den; en god Ven har og siden meddeelt os Udſkrift deraf: Bogſtaverne ere meget slidte og knapt læſelige; desuden er og Steenen brækket i trende Stykker. Hoved-Inſcriptionen er enkelt, med ſtore Rune-Bogſtaver: Her ligr Halr Kartan: d. e. Her ligger den brave Karl Kiartan. Men det sidſte Bogſtav er sammenſat, eller en Forkortning, som indeholder diſſe Bogſtaver: Olafsſon. Bag den seer man endnu trende smalle Linier, hvilke ei ere læſelige; thi foruden at de ere slidte, synes det, at der kun have ſtaaet de første Bogſtaver af Ordene: Man har derfor giættet, at de enten skulde betyde: Feck kif af ſaari deidi, det er: Kom i en farlig Trætte og døde af et Saar; eller: Fyri ſvik af ſaari deydi, det er: Døde Den paa Borg.

de af et Saar, formedelst Forræderie. Denne Kiartan var af Kongelig Slægt paa Fæderne Siden; thi hans Fader Olaf, som for sin Smukheds og Pragts Skyld blev kaldet Paa, var den Irlandske Konges Myr-Kiartans Datter-Son. Kiartans Moder var Thorgerd Egil Skallagrimssons Datter. Denne Mand er i Historierne berømt, for at have været en overmaade smuk og anseelig Person, som i sin Tid overgik alle sine Landsmænd i de den Gang meest agtede Kunster: Han reiste til Norge, hvor Kong Oluf Tryggesen fattede en særdeeles Yndest for ham, og omvendte ham til den Christelige Troe. Kongen vilde beholdt ham hos sig, og giort ham til en stor Mand i Riget; men Kiartan vilde heller reise tilbage til Island, hvor han, efter et fornemme Fruentimmers Tilskyndelse, af nogle hans gamle Staldbrødre, efter en lang Modværge, blev ihielslagen i Svinedal i Dale-Syssel, i Aaret 1004, eller, 1003. I den Tiid var endnu ingen Kirke nærmere end paa Borg, hvorhen han blev ført og der begraven. Om denne Tildragelse taler Laxdæla-Saga (Cap. 55. og 56.), som ellers beskriver denne Kiartans Levnet meget fuldstændig: Den trykte Kong Olaf Tryggesens Saga handler og meget om Kiartan, og endeligen Snorre Sturleson (Noregs Konga SS. Lib. 6. c. 87. &seq.

§. 381.

Den paa Hvams. En anden Gravskrift med Runer opdagede vi i Aaret 1754 paa Hvams Kirkegaard i Norderaa-Dal, paa en Baulasteen, hvor man paa den overste Kant finder skrevet med store Bogstaver: Her hviler Semundr, og paa den anden Side, som var sunken i Jorden, med mindre Bogstaver: Gamlason. At denne Ligsteen er temmelig gammel, kan man see, deels af de slidte Bogstaver, deels af Skrivemaaden; thi den er saa kort: De Yngere, hvoraf endeel

endeel findes med Runer, ere vidtloftige. Her ſkrives nu Hier, og Semundr, nu Sæmundur: Skriften ſynes at være fra det 13de Hundrede-Aar eller lidet yngere; thi i de ældre og ældſte Tider ſkrev man Sun, for Son, ſom endnu bruges. Man finder ellers intet om denne Mand; men ſiden Gravſkrifter vare ikke almindelige i forrige Tider, kan ſluttes, at denne Semund maae have været af nogen Anſeelſe.

§. 382.

Kort fra Hitarvatn (§. 338.) ligger en liden Huule, i en brunagtig Sandſteen-Klippe, ſom kaldes Biarnar-Hellir. Her inde finder man paa Klippen nogle ubekiendte Bogſtaver, ſom ingen har kundet læſe. De Kyndigſte i deſlige Ting, ſom Biſkop Brynjulf Svendſen, der fik Udſkrift af dem, og Profeſſor Arne Magnuſſen, ſom ſelv var her paa Stedet, have holdt for, at diſſe vare de ægte ældgamle Hexe-Figurer. De ere nu meget ſlidte, ſaa at man mangeſteds ei kan ſee det mindſte af Trækkene. Vi have dog afſkrevet, for Nysgiærrigheds Skyld, endeel af de tydeligſte, og udmærket iblandt dem, med en Streg neden under, nogle ganſke fremmede, ſom nieeſt vige fra de ubundne og bundne Runer. Man ſeer her deels enkelte Bogſtaver, deels nogle ſammenſatte, ſom indbefatte heele Ord og Meeninger, og hore ventelig til det Slags Hexe-Figurer, i hvilke eet og andet Vers i den gamle Edda giver tilkiende, at hine ældgamle Nordiſke Viiſe have brugt ſaa ſtor Nøiagtighed. Foruden diſſe Runer ſees her en Mængde af andre, kiendelig nyere, ſom meſtendeels betyde Navne. Midt paa Klippen er udhugget et Sæde, hvor de formeente kloge Mænd maaſkee have ſiddet, naar de ſkulde øve deres Kunſter. Uklendelige Bogſtaver.

§. 383.

Hitardals Kirke. De Alderdoms-Levninger, som her findes i **Hitardals Kirke**, ere vel af uvis Elde, dog meget gamle. Man seer her huggne Steene, af hvilke Kirkens Vægge tildeels ere opbygte: De ere firkantede, meest i Qvadrat 2 til 3 Alne paa hver Side. Det artigste er, at paa de tvende Hiornesteene, bag paa Kirken, staae udhuggne tvende Menneske-Ansigter, det eene med Skiæg paa Hagen, og det andet glat; dog bestaaer denne Mærkværdighed fornemmelig i den Beretning, at det eene Ansigt skal forestille Baard Snæfells-Aas, en iblandt Almuen berømt Hedensk Kiæmpe og stor Hexemester; det andet hans Maitresse Hit, der ei var mindre berømt iblandt Jættinderne: Denne skal have beboet Hitardal, og Dalen faaet Navn af hende. Men omendskiønt **Baardar-Saga** er allereede skreven i de gamle Tider, og nu nyeligen trykt paa Holum, have vi dog ei kundet andet, end anseе den for opdigtet (§. 113.), hvilket og enhver Fornuftig, som tillige er bevandret i Landets troeværdige Historier, kan see ved første Øiekast. Dens Tidsregning har ingensteds hiemme, og ingen af Hoved-Personerne findes paa noget andet Sted end her. Det er derfor at undre paa, at den lærde **Arngrim Jonsen** haver anført denne Saga, som troeværdig. Det er ei mindre uriimeligt, at de Geistlige, da de foretoge dem at opføre Kirkens Bygning af Steen og Kalk, med saa megen Omkostning, skulde just have udvalgt Hedenske Jætter, for at ziire Muuren, som dens Skyds-Helgene. I Aaret 1148 afbrændte ellers denne Gaard med 70 Mennesker, hvoriblandt var Biskoppen fra Skalholt, Magnus Einarson. For omtrent 30 Aar siden, da her blev lagt Grundvold til et Huus, kort fra Kirken, blev opgravet en Mængde af store Kull og halvbrændte Biælker, som man holdt

holdt for at være Levninger af denne Ildebrand. I Aaret 1166, indviede Biskop Klænger af Skalholt Hitardals Gaard til Kloster, og satte en Discipel af den H. Biskop Jon af Holum, nanvlig Rein, til Abbed derover. Det er vel den Tiid skeet, at Kirken skulde været opbygget af Steen, og at Begyndelse er skeet med Steenhuggeriet; thi i de seenere Tiider finder man intet Spor til sligt. Biskop Klænger har ventelig vildet stifte benævnte Kloster, for sin, ved saa ulykkelig en Hændelse, afgangne Formands Siæl; men den ganske Indretning gik hastig til Grunde; thi nogle Aar derefter finder man, at Hitardal blev beboet af en Leegmand, uden at der var noget Kloster.

§. 384.

En Hoi, kaldet Skeggia-Haugr, viises endnu i Dag, nær ved Aas-Kirke, som er et Anner til Huusefell. Deraf sees dog nu kun en liden Tue; og saaledes er det med de fleeste andre Begravelses-Hoie paa Island, hvorfor og deres rette Sted er blevet ubekiendt, og andre af Naturen dannede Hoie udgivne for dem. Skegge, som denne Hoi haver sit Navn af, var af førstningen en beromt Viking eller Soerover, som fortælles at have lobet med sit Skib ind i Isefiorden i Siæland, aabnet Kong Rolf Krakes Hoi, og taget der hans beromte Sværd Skofnung; endelig reiste han til Island, og boede i lang Tiid i Midfiord paa Nordlandet. Han dode paa Aas kort for Christendommens Indførsel i Landet. Sværdet Skofnung er bekiendt i den Islandske Historie: Tilsidst blev det borte paa Bredefiorden tilligemed Thorkel Eyolfsson, som ved et Testament af Eidur Skegges Son havde faaet det til Eie. Skeggehöi.

§. 385.

Hof- eller Afguds Tempel i Reikholts-dal.

Et af de første Hof- eller Afguds-Templer, hvis Forstandere vare tillige Høvdinger over det underliggende Bygdelav, blev bygt i Reykholtsdal paa Hofstad, kort fra det Sted, hvor Reykholts Kirke og Præstegaard nu staae. Her boede een af Landets første Indtagere, Illuge den Rode, som da han flyttede herfra, overlod til Holm-Starre fra Akranæs, Afguds-Tempelens Bestyrelse, samt byttede med ham, ei alene alle sine Eiendomme af Losore og Jordegods, men ogsaa sin Kone, navnlig Sigrid, hvilken ei var fornøiet med dette Bytte, og derfor, da Manden vilde tage Afskeed med hende, hængde sig i Templen.

§. 386.

Første Kirke paa Borg.

Den første Kirke blev bygget paa Myrar paa Borg (§. 380.), hvor Skallagrim og hans Efterkommere boede hen imod 300 Aar: de bleve kaldte Myramænn, og vare gjærne de fornemste Høvdinger i Borgarfiorden.

§. 387.

Sturlungerne.

Sturlungerne, eller Hvam-Sturles Efterkommere, vare i det 13de Hundrede-Aar Herrer over Borgarfiorden og mange andre tilgrændsende Herreder, fornemmelig den bekiendte Historieskriver Snorre Sturlesen, hvilken, saavel i Henseende til Jordegods, som Losore, var den riigeste Mand i Island i sin Tiid: han boede i forstningen paa Borg, men siden paa Reykholt, hvor han opførde smukke Bygninger. Efterat han, Aar 1240, var sammesteds ihielslagen, giorde Kong Haagen Haagensen af Norge Fordring paa hans efterladte Midler, fordi Snorre var reist fra Norge imod hans Befaling; men den sande Hensigt var at bane sig Vei til Herredomme over Landet ved denne Leilighed. Een iblandt Snorre Sturlesens

Gaarde

Gaarde var Beſſeſtæd, ſom endnu tilhører Hans Kongelige Majeſtet, og haver indtil denne Tid været Amtmandens Boepæl. Paa Reykholt ſeer man et ophøiet Sted, bevoxet med Græs, ſom en Levning af de nedfaldne Bygninger. Et Stykke af Kirkegaarden kaldes og **Sturlunga-Reitur**, hvor denne Slægt, tilligemed en-deel af deres Folk, ſkal ligge begravne.

§. 388.

Offentlige Indretninger, ſær Broe over Hvitaa.

Offentlige Indretninger fra Sturlungernes Tid, veed man nu ikke af, undtaget det for beſkrevne **Snorre-Bad** (§. 178.) og **Hvitaar-Bru**, en Broe, ſom i de Tider var bygget over Hvidaaen, og vedligeholdt af Bygdens Indvaanere. Nu er den bleven ødelagt, og det allereede for nogle 100de Aar ſiden, ſaavel til Indbyggernes, ſom og de Reiſendes ſtore Skade og Uleilighed. Den var opført af Tømmer, øſten for **Deildar-Tunga**, hvor Aaen er ſmalleſt, imellem Sidemule og Reykholt (**Sturlunga-S.** L. 6. c. 36.).

§. 389.

Langevatns-Dal.

Langevatns-Dal er en meget ſmuk Egn paa Veſterſkards-heide-Fiældet, liggende fra S. til N. og 3 Miile lang. I dens ſondre Deel er den ſtore fiſkeriige Soe Langevatn (§. 166.), paa hvis Holme og Udhukker Svaner opholde ſig i Mængde om Sommeren. Nuomſtunder er den en ſkion Afret (§. 310.), men tilforn var der et heelt Kirke-Sogn, beſtaaende af mange Gaarde; efter almindeligt Sagn blev denne Bygd ødelagt i den ſtore Peſt ſom overgik Landet i Aarene 1402, 1403 og 1404, ſædvanligen kaldet her **Svarti Daudi**; endſkiønt den egentlige Sorte Død, ſom overgik Europa 1349 o. f., kom ikke til Island. Det er Under, at dette ſmukke Landſkab ikke bliver beboet igien; endſkiønt de Nær-

boende vel heller ville ønske at nyde det fremdeles bestandig, som en frie Afrets-Græsgang for deres Kreature. I Aaret 1754, da vi reisde over Langevatnsdal, saae vi de gamle Tuune endnu staae i fuld Flor, ligesom om de havde været rogtede og giødede aarlig, Bønderne levede her tilforn af Faaredrift og Forellefangst, og vare meget velhavende. Aar 1255 holdtes Præstens Datter her paa Stedet, som Thorgils Skarde, en fornemme Mand af Sturlungernes Slægt, og Kong Haagens Befalingsmand, friede til, for een af de riigeste Jomfruer paa Vesterlandet.

§. 390.

Nye Gaarde. I Anledning af Langevatns-Dal kunne vi ei gaae den Post om nye Gaardes Beboelse forbi. Der er ingen, eller dog kun meget faa i de nyere Tider, som have anlagt nye Gaarde i Island, i Steden for de mangfoldige ødelagte, undtagen Biskop **Brynjolf Svendsen**; men denne lærde, og i mange Henseender berømmelige Mand, kiøbte hidst og her Grunde ved Søekanten, især paa Akranæs, lod der opføre Bygninger, og leiede siden Jorden bort for en ringe Ting. Den Gaard **Grund** i Skoradalen er een iblandt disse hans Indretninger. Der findes mange saadanne Steder i Island, som saaledes af Nyt kunde og burde besættes, til at bøde paa Folke-Mangelen.

Brugelige Havne.

§. 391.

Hvitaar-Os. Indvaanerne fra den sydligste Part af Borgarfiorden søgde i forrige Tider til Hvalfiords-Øre (§. 114.); men den fornemste og egentlige Havn for disse Sysseler var dog **Hvitaar-Os**, eller Udløbet af Hvitaaen, som og de Tiiders Historier vise; maadelig store Skibe

Skibe kunne og endnu komme her ind ved høieste Flod, især ved største Spring, da Vandet bliver 16 til 20 Fod dybt: Paa Havnen er det ganske stille, og Beliggenheden bekvem for Sogning fra alle Kanter.

§. 392.

Strømfiord er et andet Havnested, som nogen Tiid er bleven beseylet: de Danske Kiøbmænd besaae det Aar 1666, og søgde derpaa derhen i Aarene 1669, 70 og 71. Det er dette Sted, som Professor Arne Magnussen og Laugmand Povel Vidalin giorde Forslag paa, til at anlægge Kiøbstæd, deels fordi Havnen og Indgangen til den er meget dyb og sikker, deels og fordi Strømfiordens Beliggenhed er særdeeles bekvem og fordeelagtig for al Slags Tilførsel til Lands og Vands. Strømfiord.

Snee-

Sneefiælds-Syssel.

§. 393.

Sneefiælds-Næs i Almindelighed.

Sneefiælds-Næs kaldtes i forrige Tider det heele Stykke Land imellem Breedefiorden Norden for, og Faxefiorden Sonden for. Efterat Island kom under de Norske Konger kaldtes dette Næs Sneefiælds-Næs-Syssel; men i de seenere Tider er det østligste Stykke, sonden paa Næsset, blevet fraskilt fra det øvrige, under Navn af Snappedals-Syssel. Vi ville dog betragte det heele Sneefiældsnæs, og dets Indbyggere, under eet, thi de komme alle overeens, baade i Næringsmaaden og andet.

§. 394.

Reisen over samme.

Vinteren 1752-og 53 opholdt den eene af os, nemlig Eggert Olaffen, sig i dette Syssel: Men den ordentlige Reise blev giort i Aaret 1754, i Junii- og Julii-Maaneder. 3 Aar derefter, nemlig 1757, reisde Eggert Olaffen atter over Sneefiælds-Næsset; og paa disse Reisers Dagbøger, og fleere Jagttagelser, er nærværende Beskrivelse grundet.

Sneefiælds-Næssets Beliggenhed.

§. 395.

Størrelsen.

De Fiælde, som begynde paa Vesterskardsheide (§. 127.), og løbe ud imod V. fra Langevatnsdal til Vesterjøkkelen, i en Strækning af 20 tydske Miile, udgiøre dette store Næs, hvoraf Syssélet haver faaet Navn. Det flade Land, paa begge Sider af Biærgene, fra Havet til Fiældsiden at regne, er uliige breedt, 1 til 2 Miile.

Miile. Den Pynt af Syſſelet, ſom gaaer ud fra Veſterjokkelen, kaldes Ondverdanæs, og af de Soefarende Jokkelens Taa. Breeden af Sneefiældsnæs er ultige, 3, 4 til 5 Miile, og hvor den er ſtorſt, længſt hen mod Øſten, fra Hitar-Aaens Udlob at regne til Hvamsfiord, 10 Miile. Al denne Strækning kaldes i Loven Thorsnæs-Thing veſten for Hvamsfiord (ſee Thingfar-B. Cap. 2.).

§. 396.

Paa den ſydlige Kant er Kolbeinſtade-Repp oſtligſt, 2 Kirke-Sogne: Miklaholts-Repp, 2 Kirke-Sogne, naar Raudamel og Eya-Repp blive iberegnede; (diſſe tvende Bygdelave udgiore Hnappedals-Syſſel): Stade-Sveit, 2 Kirke-Sogne, og ſonden for Jokkelen 3. Paa den nordlige Kant: Veſten for Jokkelen 2 Kirke-Sogne eller Næs-Repp. Øreſveit 1 Kirke-Sogn, Helgafells-Sveit 2 Kirke-Sogne, og endelig Skogarſtrand ligeſaa mange. Ellers deeles Sneefiældsnæs i 8 Thinglauge, hvoraf de 4 norden for og 2 Sonden for hore til Sneefiældsnæs-Syſſel, men de 2 ovrige til Hnappedals-Syſſel. Den indvortes Inddeeling.

§. 397.

Paa Sonderkanten eller ved Faxefiord ere ingen beboede Øer, og ellers ikke nogen Øe af Betydenhed. Soekanten langs med Hnappedals-Syſſel, ſtive 4 Miile fra O. til V. i Længden, og 1 Miil eller meere i Breeden, ſom dagligen overſvommes af Havet, kaldes Lange-Fiærer: Her er den alfare Vei for alle dem, ſom ſoge til Veſterjokkelen, ſaalænge Ebben vedvarer, og maae de ſkynde dem, at Floden ei ſkal overfalde dem, hvilket dog haver hændet ſig, ved det Soen, med et hæftigt Fald, ſkyder ſig ind til Landet, iſær ved hoieſte Spring. Veien er ellers ſandig, jævn og ſkion, Stranden og Øerne.

beſat med Skiær og ſmaa Holmer hiſt og her, hvilke tiene til Vei-vilsning; ellers er ikke ſtor Nytte ved dem, undtaget, at nogle faa Strandfugle lægge der Æg: **Gammeløre** giver **Drivetømmer**, og **Haffiordsøen** Høeſlæt. **Hitarnæsholm**, **Jørvaser** og **Tiæl-derøer**, uden for Skogarnæs, ligge noget længer ud. Paa Langefiærer er jævnlig Brænding, og Søen der udenfor uſikker for Søefarende. Veſten for Langefiærer er Søen reen, og uden Øer. I Stadeſveit er ellers den beſte Vei ſom findes i Island, nemlig et heelt Stykke paa 7 Miile, med Langefiærer iberegnede, god Kiø-revei om Sommeren, hvis der ei vare nogle Elver i Veien. Den heele Strækning beſtaaer af Sand af ſtødte conchylier, blandet med Strandleer og forblæſt Støv af ſamme Havdyr. Paa Nord-Siden findes ingen Øer ſerend i Helgafells-Sveit, undtagen **Melrackeøe** paa Grunderfiord uden for Havnen: den hører til Set-bergs Præſtegaard, og kaldes derfor af de Søefarende **Præſtens Øyland**. Der falder ret god Høeſlæt, thi Grunden giødes aar-lig af de Fugle, ſom lægge der Æg, iſær Ederfugle og **Papegøier**; desuden fugtes den af Søevandet. Til Helgafells-Sveit og Sko-gar-Strand høre mange nyttige Øer, af hvilke nogle ere beboede; de andre Øer og Holmer bringe endeel Fugle, Æg og Ederduun. De meeſt bekiendte ere, **Agerøe**, **Sørlaater**, **Thormodsøe**, **Sel-lon**, **Ridøe**, **Melrackeøe**, **Jagerøe**, **Arnøe**, **Bildøe**, **Skorøe**, **Riſgirdinger**: den fornemſte, i Henſigt til Indkomſten af Græs-gang, Høeſlæt, Fugle, Æg og Duun, er **Brokøe**; men i Hen-ſigt til Fiſkeriet, **Ellidøe** og **Høſkuldsøe**, hvor nogle Familier boe, og hvorhen eendeel fra det faſte Land ſøge for at fiſke.

§. 398.

§. 398.

Den forbenævnte Fiældryg bestaaer af meget høie Klipper, som ere steile til Siderne, og hænge paa nogle Steder ud over det flade Land. Fiældsiden er uden til bevoxen med Græs, men oven til los, af Skreedfald, Steene og Gruus, som mangesteds gior Skade: dette udgior den halve Deel af Biærgenes Høide, saa at man nedenfor Midten ikke kan tydelig see deres Lage, men ovenfor kan man see, at de fleeste høre til de ordentlige og oprindelige Fiælde, med mange jævnsides Etager, dog af uliige Tal og Høide (§. 4.). Imellem dem komme de uordentlige til Syne, hvilke gemeenlig have Spidser, da hine ere jævne ovenpaa. De ordentlige Klipperader hælde imod N. NV. og V., men reise sig imod S. SO. og O. Heraf kommer det, at Fiældene paa den sydlige Kant af Sneefiældsnæs synes at være høiere end paa den nordlige, hvor Fiældsiden gaaer sagte opad, med Brinker og Dale, nogle faa undtagne. Dog er her det lave Land smallere end paa hin Side. Biærgenes Beskaffenhed i Almindelighed.

§. 399.

Fiældenes Høide er giærne 3 til 400 Favne; Vesterjokkelen og faa andre undtage, hvorom paa sine Steder, samt de smaa Biærge i og nær ved Bygden, hvilke ei komme her i Betragtning. Deres Høide.

§. 400.

Materien, som de ordentlige Biærge bestaae af, er Saxum vulgare, som for den største Deel er Sand, sammenliimet med Jærnokker, samt indeni besat med Qvartz og smaa Berg-Crystaller imængede (§. 23.). Glimmer-blandet Steen er her rarere. Derimod findes her giærne imellem Raderne, et Lag af Moberg, hvilket er løst og jordagtigt: det kan være 1 til nogle Favne tykt (§. 124.). Deres Grundvæne.

Næst under de haarde Klipper er et Lag af Steen, som ligner Rødkridde, eller retter sagt, hærdet Leer, som holder Jærn.

§. 401.

De fornemste Biærge.

Iblandt de fornemste **Biærge** ere **Jagreskov-Fiæld**, som staaer paa denne Side af Hitaraa (§. 128.); dog især **Vesterjøkkelen** og **Draapehlid-Fiældet**. Men siden der falder adskilligt om dem at sige, saa skal hvert af dem afhandles i Særdeleshed.

§. 402.

Enne.

Et paa den nordre Strandkant staaende Biærg, imellem Repet og Olufsvigs-Havn, er meget skeilt og høit, og foran ovenpaa rundagtigt, hvorfor det og haver faaet Navn af **Enne** eller Hovedpande. Søebrændingen slaaer ind paa Roden af dette Biærg, saa at de Reisende ei kunne komme frem ved høieste Springtiid, forend Vandet falder igien, thi her er den alfare Vei. Ennet bestaaer ellers for en stor Deel af Argilla maris cærulea, eller Plastica communi, det er Blaaleer, som er blevet hærdet, og fuldt indeni af vandslidte Steene, Jordsinner og Pimp-Smuuler. Hvorledes Stranden eengang i forrige Tider er her bleven omtumlet, samt hvor høit Søevandet har gaaet, den Tiid dette Biærg er blevet opkastet saa høit over Grunden, eller dannet paa anden Maade, kan man især see af de store Stykker, der aarligen falde udaf Fiældsiden, fra høiere eller lavere Steder, ned paa Strandbredden; thi de ere af samme Beskaffenhed, som nys blev mældt om Ennet selv; Veien er af den Aarsag farlig for de Reisende. Biærgets lodrette Høide er ikke fuldt 500 Favne dansk Maal. Høit oppe i Fiældsiden lægge de store (hvide) Strandmaager deres Æg.

§. 403.

§. 403.

Bulands-Høfde er et andet bekiendt Forbiærg, næsten lige saa høit som Ennet, og meget steilt, med mange Skreedfald. Paa det nederste steile Klippelag opholde sig Alker og andre Søefugle; men øverst i Biærget Maager af den nysbenævnte Art. Henved 200 Favne høit oppe i dette Biærg ligger den, for sin Farligheds Skyld, over heele Landet bekiendte slemme Vei, som er en smal Stie, ganske usikker formedelst Skreedfald eller den løse Grund, hvor Mennesker og Kreature tidt ere nedfaldne, og elændigen omkomne. Hænder det sig, at tvende Reisende møde hinanden her, hvor Stien er smalleſt, kunne de ikke vende om, og derfor, naar de mærke af Steenfaldet, at der er nogen i Nærværelsen, (thi de kunne ei see det, for de mange Brinkers Skyld, der gaae op og ned langs Fiældsiden, hvor denne ei er ganske afbrudt), da raabe de, at een af dem skal holde stille, hvor Stien er breedest, imedens den anden kan komme forbi. Bulands-Høvden er paa den nordlige Kant meer ordentlig, end paa andre Steder; men af de paa Østersiden nedfaldne Stykker, seer man, at der, høiest oppe, er samme Slags Klippeart, som i Ennet, undtaget, at den hærdede Leerart er her sort af Farve. Bulands-Høfde.

§. 404.

De tvende Fiælde Kirkiufell og Stød, som staae vesten for Gundarfiord, nær ved hinanden, men skilte fra andre Fiælde, især fra Bulands-Høfden, een Fiærdingveis, kaldes af de Søefarende Sukkertoppen og Liigkisten. Liigkisten svarer ret til Navnet, thi det er et lavt og aflangt Biærg, jævnt ovenpaa, og skraas afskaaret mod Enderne oven til, med nogle parallele Klippe-Lage, som paa Siderne og rundt omkring, meest imod Kirkiufell og Stød, især Liigkisten.

Fiorden, foreſtille Liſter og Zirather paa en pyntelig Liigkiſte.

§. 405.

Sukkertoppen. Sukkertoppen er meget ſmal og jævnt opſpidſet, næſten ſom en fiirkantet Pyramide, henimod 300 Favne hoi, og neppe 1 Fiærdingveis omkring Roden, men oventil knapt 50 Favne breed. Vi beſteege den ikke, men en troeværdig Mand har berettet os, hvad der oppe var at ſee. Biærget er ligeſom opmuuret af de ordentligſte Klippelage, ſom man nogenſteds træffer i Island, hvert Lag 6 til 10 Favne i Hoiden, dog iblandt med uliige og tynde Mellemrader. Det er mærkværdigt, at naar man holder Sukkertoppen imod det tilgrændſende Fiæld, da finder man den ſamme Klipperden, hvoraf kan ſluttes, at diſſe to ere ved nogen ſærdeeles Voldſomhed losrevne fra hinanden. Liigkiſtens Klipperader komme i ligemaade overeens med de overſte, paa det ſtore Fiæld bag ved den, ſaa det lader til, at den er ei aleene losreven fra ſamme Fiæld, men tillige nedſiunken meget dybt med den underſte Deel.

§. 406.

Helgafell. Helgafell fortiener neppe Navn af et Biærg, i Ligning med andre Islandſke Klipper. Det er en halv ſphæroidiſk Hoi eller faſt Klippe, ſom ſtaaer midt i Helgafells-Sveit, paa Thorsnæs, for ſig aleene. For Alderdommens Skyld er den derimod værd at mærke, hvilket og ſkal ſkee mod Slutningen af dette Stykke.

Reiſe til Veſterjøkkelen.

§. 407.

Sneefiælds-Jøkkel i Almindelighed. Dette Jisbiærg, ſom af Indvaanerne kaldes Sneefiælds-Jøkkel, og tilforn kun Sniofell eller Sneefiæld, holdes for at

være

være det høieſte Fiæld i Island. Det ſtaaer for ſig ſelv, eller retter ſagt, ſlutter den ſtore Fiældryg yderſt paa Næſſet, hvor det rager høit op i Luften, langt over alle de andre Fiælde; thi Geldingafell, ſom ligger mod Øſten, neden til ved Roden af Jiſen, ſtaaer høiere end noget af de tilgrændſende Fiælde.

§. 408.

Vi reiſte fra Budum Fiſkeleie, eller Budenſtads-Havn, over Buda-Hraun, ſom er meget farligt, for de ſmæltede Huulers Skyld, ſom allevegne forekomme i de horizontal-liggende ſtøbte Klipper, med ſmaa Aabninger, 3 til 5 Alne breede, men indeni dobbelt ſaa viide, rundagtige, og liige ned 6 til 10 Alne dybe og derover. De ere alle frembragte ved Jordbrand eller naturlig Smæltning. Paa Bunden af de fleeſte voxe adſkillige Urter, ſom, endſkiønt Solen aldrig ſkinner paa dem, drives dog ved Varmen, imellem de ſorte Klipper, til en uſædvanlig Høide. Ovenpaa Hraunet ſelv voxe desuden adſkillige Urter, og imellem Klipperne, Birk, Krat og Lyng, ſamt Blaa- og Kræckebær, ſom Faarene ſøge Vinter og Sommer. Buda-Hraun.

§ 409.

Et lidet Bierg eller rund Klippe, yderſt paa Budahraun, i mod Havet, eller paa Strandbredden ſønden til, kaldes Buda-Klettur; det beſtaaer af ſmæltet Steen, og er huult indeni: iſær er deri en ſtor Hvælving. Indgangen vender i N., er høi og rummelig; men bliver ſiden ſmallere. Huulen er kroget, dog løber den meeſt imod S. og indtil Roden af Budeklett. Ned af Hvælvingen hænge Stalactiter, ſom ere fremkomne, ved det at Jordſinneret har dryppet ned i Smæltningen, ligeſom i Surthuulen (§. 357.). Huulen ſelv er, ſaa vidt man kan komme ind, 40 Skridt lang. Buda-Klettur.

§. 410.

§. 410.

Hraunlande-Rev. Hraunlande-Rev er en Sandbanke imellem de to Bondergaarde Hraunlande og Graf, udenfor Breedevigs-Repp og Kirkesogn: den omgiærder en ferſk Soe udvendig imod Havbrændingen. Men tilforn er Havet gaaet indenfor dette Rev, igiennem hvilket Kiøbmands-Skibe have ſeilet op i Grafoſen, hvor de Gamle havde en Havn.

§. 411.

Sølva-Hamar. Sølva-Hamar kaldes en Række af ſteile Strandklipper, hvor Alker, Soe-Papegøier og ſmaa Maager (Larus albus alarum extremitatibus nigris) opholde ſig. Ovenpaa diſſe Klipper ligger den alfare Vei, ſom er farlig for Reiſende, men meeſt for deres Heſte og Byrder, ſom undertiden falde ud af den ſmalle Fodſtie, ned til Stranden. Grunden er omſtøbt ved Jordbrand, og paa eet Sted løber en Rygg af faſte Sinner-Klipper liige ud til det yderſte ſteile Fald, hvor Reiſende maatte tilforn krybe over med megen Varſomhed. Siden har man brækket en Stie igiennem, kort ovenfor, dog reede forvovne Folk endda en lang Tiid derefter, den gamle Vei; men for at forebygge ulykkelige Hændelſer, er nu blevet ſat et Steengiærde ude paa Pynten.

§ 412.

Arnar-Stape og Vei derfra til Sneefiælds-Jøkkel. Arnar-Stape kaldes af de Søefarende kun Stappen og Stappenshavn; der er og et ſtort Fiſkeleie og en ſkion Havn for de Handlende, endſkiønt den ganſke Egn er ſort og hæſlig at ſee til; thi der ere Sinner-Klipper overalt. Herfra ſeer man Toppen af Jisbiærget; herfra ligger og did hen den korteſte Vei over Fiældryggen, ſom kan bruges om høieſte Sommerdage: den kaldes Jøkkelhals; Somme Aaringer kan man dog aldrig reiſe derover, for

den

den uſikkre Grunds Skyld. Vi vendte os derfor til den anden Side, hvor Veien, endſkiønt længere, gaaer dog meer læt, og med ſikkre Skridt, opad. Forend vi beſteege Jokkelen vilde vi ſee dens heele Omkreds, og de mange Fiſkeleier rundt omkring ſamme: Her ville vi kun nævne de ſtørſte.

§. 413.

Til Arnar-Stapens Hovedgaard ligger det ſkiønne Jordegods, ſom tilhører Hans Majeſtæt, og i Almindelighed kaldes **Arner-Stappens Ombud**. Tilforn laae dette Gods under Helgefells-Kloſter, men blev efter Reformationen ſeculariſeret. Bondergaardene, ſom høre dertil, ligge overalt i Sneefiældsnæs- og Hnappedals-Syſſeler, og de aarlige Afgifter leveres til de Handlende paa Veſterjokkelens Havne, for at bringes til Kiøbenhavn. Stapa Umbod.

§. 414.

Ei alleene fremmede, men ogſaa indenlandſke Reiſende pleie giærne, paa denne Vei, at beſee **Saunghellir** eller **Sanghuulen**. Den ligger i en Sandſteen-Klippe, kort ovenfor Stapefell, (et høit og ſpidſt Biærg, nær ved Stappen), tæt under Jokkelhalſen. Dens Indgang er ſaa lav, at man maae krybe derind paa Hænder og Fødder: Indeni er den rund ſom et Æg, 15 Fod høi, 10 Fod breed, ſmalleſt oveni, og til Siderne hiſt og her udhullet ligeſom med ſmaa Nicher eller Billed-Hvælvinger, af hvilke den inderſte er den ſtørſte. Høieſt oppe deeles Sanghuulen i tvende concave Hvælvinger, og ſynes at være dannet af Luftens ædende Skarphed, og Vindenes Styrke; og denne dens Dannelſe, er igien Aarſag til, at Luftens bævende Bevægelſe ſlaaes meget hæftigen tilbage, hvorved Lyden mangfoldigen fordobles, og giver et meget ſtærkt, dog forvirret Gienſkrald. De Reiſende fornøie ſig derfor, med at ſynge Sanghuulen.

og raabe der inde; men det Artigſte er, naar man kun ſpytter, eller taler i den laveſte Tone, hvorledes det da brummer i Huulen overalt, og giver en Gienlyd, ſom er ret ſorgelig. Den ganſke Huule er indeni fuldſkreven med adſkillige Characterer, Navne og andet, dog meeſt Rune- og Hexe-Bogſtaver, hvoraf endeel ere igien forſlidte af Luften. Det ældſte Aarstall vi ſaae der var 1483.

§. 415.

Fiſkerleier. Blandt Fiſkerbyerne er Hellnar een af de ſtorſte, ſonden for Jokkelen. Der bruges ſtore Baade med 8 til 10 Mand paa hver; og derhen ſoge Folk fra Borgarfiorden, Nordlandet og andre Steder i Mængde. Lon, der veſten for, er noget mindre, og et Kirkeſted. Drivvig, der veſten for igien, er næſt Hellnum den folkerigeſte, paa denne Kant, medens Værtiden ſtaaer paa.

§. 416.

Londrangar. Londrangar ere tvende meget ſmalle og ſpidſe Klipper, ſom ſtaae i Brændingen, jævnſides og tæt hos hinanden, ikke langt øſten for Lon-Kirke, i Skikkelſe af tvende Taarne. Rummet imellem dem er omtrent 20 Favne: den ſtorſte ſkal være 40 Favne hoi, men Tykkelſen ei over 5 til 6 Favne. Diſſe Dranger nævnes i Landnama-Saga (l. 2. c. 7.), og er det billig at undre paa, om de, ſaa ſmalle ſom de ere, have kundet beſtaae, fra Landets forſte Beboelſes-Tiid; men det er rimeligſt, at de af Forſtningen have været langt tykkere. Alker og Soe-Papegoier have her overalt deres Tilhold paa Siderne; og den Tiid vi reisde her forbi, havde en Ørn ſin Rede overſt paa den eene Klippe. Naar den floi ned, var det artigt at ſee og høre, hvilken Larm der blev imellem Alkerne, i det de alle vare paa Færde, ligeſom de vilde giøre deres Konge Følgeſkab; men den Skræk, ſom Ørnen havde ſat i dem, var den rette

Aarſag

Aarsag til denne deres Færdighed; thi den pleiede dagligen, i det den floi forbi, at tage een og anden Fugl til sig og sine Unger.

§. 417.

Diupalon, eller som det sædvanlig kaldes, Lon, hvoraf Fiskerbyen haver faaet sit Navn, er en liden ferst Soe, imellem Lon og Dritvig, hvorfra Fiskerne daglig hente deres Drikkevand. En hoi Banke af opkastede smaa Strandsteene skiller den fra Havet; ellers er den omgiven med hoie Klipper af Jordsinner. Den almindelige Meening er, at dens Dyb er urandsageligt, ja man fortaalde endog, at en vis Svommer skulde have dukket her under, og være kommen op igien af Havet udenfor. Saa meget er og sandt, at denne Soe har Samsund med Havet og daglig Ebbe og Flod. Vi vilde dog selv undersøge disse Ting, og lode derfor sætte os over fra Dritvig med en Baad, som siden blev trækket over den fornævnte Banke, der er 365 Skridt breed, og 20 Fod hoi over Havets Overflade ved den største Flod. Oven fra Klipperne sees midt i bemældte Diupalon en gron Plet, som man har anseet for Nedgangen til Afgrunden. Vi forsøgde Bunden overalt, som paa de fleeste Steder er klippagtig; og dette blev igientaget vel 100 Gange; men vi kunde aldrig faae meer end 9, 10 til 12 Fod Vand, og kun 15 Fod i Midten paa den gronne Plet, hvor man fornam paa Loddet Sand af stødte Musklinger. Dette skeede med lavest Vand, da Havet udenfor begyndte at voxe til; thi Forandringerne gaae i den ferste Soe en Time sidliger for sig, og den heele Forskiæl paa hoiest og lavest Vand var denne Gang kun 2½ Fod. Næste Gang, da vi vare her, var største Spring, men nu aftagende. Diupalonets Vand er 8 til 10 Fod hoiere end Havet. Den Sandgrund, som her er, maae dagligen trække det salte Vand i sig fra Havet, hvis

Diupalon eller Lon.

Tyngde trykker paa, saa at Vandet i Lonet bliver høiere; dog, saasom det er lættere, end det salte, flyder det ovenpaa. Heraf er da klart, at det bliver ingen Nødvendighed, at sætte nogen aaben Canal fra Lonets Grund, ud til Havet. Hvis saa var, skulde man vel blive her vaer adskillige Fiske; men her ere ingen, uden aleene de smaa Gasterostei (Faun. Sv. 276.), paa Islandsk Hornsile.

§. 418.

Øndverdnæs eller Jokkelens Taa.

Pynten af Sneefiældsnæsset, sædvanlig kaldet Øndverdnæs eller Jokkelens Taa, har eet middelmaadigt Fiskeleie, og tvende mindre, eet paa hver Side, nemlig, Beruvig sønden for, og Gufuskaalir for norden. Fra Budum (§. 408.) til Jokkeltaaen ere 6 Miile, som bestaae overalt af Hraun og sort Grund Man kan regne det Fiæld, som Jisbiærget hviler paa, eller dets Rodders Tykkelse, for 3 Miile; begge Maal at forstaae liigefrem eller midt igiennem.

§. 419.

Ingelshol.

Ingelshol, som ligger Jisbiærget nærmerst norden for, er Hovedgaarden for Revets Fiskerleie, og een af de Gaarde, som tilhøre Hans Majestæt. Der er en Tømmer-Kirke, som næst efter Domkirkerne er den største i Landet, ligesom og dette Sogn er eet af de folkerigeste. Her maatte vi i fire Dage bie efter godt Veir; thi Jokkelen, eller i det ringeste Toppen derpaa, er den meeste Tiid skiult af Skyer og Taage; og man kan ei vove sig paa slige Steder, medmindre det er klart og stille Værlig, som lader til at blive bestandigt. Men al den Tiid, vi denne Gang biede her, var idelig Blæst af NO. med Driveskyer og Kulde, saa at man kun tvende Gange fik Jokkelens Top at see imellem Skyerne, og dog hver Gang kun en kort Tiid; Roden af Jisbiærget kom derimod tidt til Syne.

§. 420.

§. 420.

At maale Fiældets Høide blev forsøgt paa en Slætte kaldet Breid, en halv Fiærdingveis østen for Gaarden. Men vi bleve denne Gang forhindrede af Vairliget. Maal af Fiældets Høide forgiæves forsøgt.

§. 421.

Et Glas af de sædvanlige, med Krumming og Aabning paa den eene Ende, var ved Haanden; thi vel havde Societætet skikket os nogle Rør og Qvægsølv for at indrette en Barometer, hvilket vi og havde giort, men slige Instrumenter kunde ei vel føres til Hest, og her paa Stedet fattedes baade Leilighed og Værktøi: Luften blev altsaa ikke fuldkommen uddreven, og følgelig blev Instrumentet ikke ganske efterrettigt. Den Barometer der blev brugt.

§. 422.

Indbyggerne holdte det ellers for et forvovent Foretagende, at vi vilde bestige Jisbiærget. De sagde endog, at det var reent umueligt; først for de steile Fiældes og den lange Veis Skyld, dernæst for de mange farlige Rifter i Jisen, som intet Menneske kunde komme over; og endelig forsikkrede de, at man blev blind oppe paa Jokkelen, af det overmaade stærke Gienskin, især af Solens Straaler, som Jisen kaster fra sig. De fortaalde videre, at to dristige Soemænd, som vare Engellændere, skulde for nogle 100de Aar siden have giort Forsøg paa, at bestige dette Jisbiærg: og at de vel komme op, men at den eene blev ganske blind, og derpaa saa forvildet, at han ei hittede ned igien, og blev med alle borte; hans Egensindighed, at ville gaae aleene, skal tillige have været Aarsagen til hans Død. Den anden derimod skal have havt den Forsigtighed, at lade et Faar slagte, og lade noget lidet af Blodet, som han tog med sig i en Læderflaske, jævnligen dryppe paa Jisen hvor han gik, Almuens Tanker om Reisen.

saa at han, endskiont Synet ogsaa blev blindet paa ham, kunde dog skille den røde Farve fra den hviide, og slap derved lykkelig ned igien, dog uden at have bestreget det øverste af Jøkkelen. De eenfoldigste lagde endnu een Aarsag hertil, ligesom de tilforn havde giort, da vi reisde til Geitlandsjøkkelen (§. 140.) og til Surthuulen (§. 352.), og som de i Almindelighed tænke om alle de Steder, som ere fæle, og have besværlig Adgang; nemlig, at Underjordsfolk, Elver, eller andre Puslinger, især Baard Sneefiælds-Aases Gienfærd (§. 113.), som opholdt sig paa Biærget, fandt ingen Behag i slige Besøgelser, og derfor afhindrede dem. Vi lode os herved ikke det mindste afskrække, men vor Lyst blev kun desto større, saavel af andre Aarsager, som for at viise, at denne Overtroe var uden Grund. Om Aftenen den 30 Junii lod det til bædre Vairlig: Blæsten lagde sig, og Skyerne bleve tyndere: Qvægsølvet i Barometeren steeg, og bekræftede det samme: Thermometeren, ved at stiige, gav ligeledes tilkiende, at Kulden tog af.

§. 423.

Anstalter til Reisen. Den 1ste Julii, Klokken 1 Formiddag, lavede vi os til: Instrumenterne, som vi toge med, vare et Peil-Compas, Thermometrum (Fahrenheitianum) med Qvægsølv, og forbemældte Barometer (§. 421.). Vi vare efter Landets Maade forsynede med tynde Skoesøller, hvilke ere lættere, og meer sikkre at gaae paa, end andre Skoe, allerhelst hvor der er glat. For Isristernes Skyld, i Fald nogen skulde falde ned i dem, hvilket skeer iblandt paa Jøkkelhalsen (§. 412.), toge vi med os stærke Linner, samt Flor for Øinene, om Lysningen ellers skulde blive utaalelig; og endelig, en Svamp med Ædike, at lugte til, hvis Luften skulde blive alt for tynd og læt.

§. 424.

§. 424.

Veien op til Fiældet laae først over ujævne Steder op og ned, og derpaa opad, fra eet Bierg til et andet, i mange Kroge og Vendinger. Barometerne hindrede os meget, thi man kan neppe føre her et saadant Instrument vel frem, endskiønt Roret er brav langt, medmindre det just var dannet til at føres saaledes; vi maatte altsaa gaae med samme til Fods, hvor der var meget ujævnt og steilt opad. Iblandt de mange Bierge, som man paa denne Reise kommer forbi, er Skaalen, norden til ved Roden af Jisbierget, det artigste; dets Skikkelse oventil svarer ret til Navnet, thi det lader til, at have engang været en stor Jordbrands-Camin. Imedens vi saaledes arbeidede os opad, saae vi intet til Jokkelen; thi de andre Bierge vare os over Hovedet. Klokken 4 havde vi overvundet det største Underfiæld, som bestaaer af mange mindre Bierge, Høie, og Klipperader, der ere som en Forskandsning for Jokkelen imod V., hvilken vi her oppe saae liige for os, uden mindste Taage. Veien op til Fiældet især Skaalen.

§. 425.

Grunden blev her jævnere, dog var den overalt steenig med smaat Hraun eller Jordsinner: Nærmerst ved Jisen laae en anden Strækning af lave Bierge, eller en lang Brinke, som bestod af samme Steenart: her saae man i Gruuset sorte og hvide Pimpesteene sønderslagne i smaa Stykker. Kulden tog her meer og meer Overhaand; det frøs paa Vandet, og man fornam neder i Grunden Jis, som var skiult med Sand og Steene. Grunden.

§. 426.

Østen paa Jisbredden staaer Geldingafell meget høiere end de andre iisløse Bierge, hvilke her omkring udgiøre Jokkelens Rod: Geldingafell.

Det

Det var nu oven til næsten uden Snee, og vi besteege Siden deraf, som hvor den stoder til Jokkelen kaldes Høihals; thi Isen lober ned paa begge Sider af Biærget, og naaer temmelig høit op paa dets Rodder: ja somme Aaringer er endog den storste Deel af dette Biærg bedækket med Snee og Is. Under Biærget mod Osten ligger den forbemældte Vei Jokkelhals (§. 412.), hvor der er altid Is ovenpaa, og Aaer neden under i Grunden. Norden og vesten omkring Isbredden gaaer saadan en opkastet Rygg af Gruus og vandslidte Steene, som paa Geitlandsjokkelen (§. 151.). Norden fra Isen kommer dog kun til Syne en liden Aae eller Bæk, Holmkila, og sonden fra, nogle faa, endnu mindre. Men dette synes kun at være den mindste Deel af alt det Vand, som burde komme fra saa stort et Fiæld, og saa stor en Mængde af Snee og Is. Derfor maae Jokkelens indvendig udhullede Grundvolde opfluge det meeste. Maaskee altsaa, at det er ingen Fabel, som fortælles om de jævne Steder vester paa Jokkelens Taa, at der have lobet store Elver tilforn, saa at Handels-Skibe have kundet gaae der op, liige til Roden af Fiældet, hvor man endnu seer Tegn til gamle Bygninger, som kaldes Irskebuder, det er, Irlændernes Boder. Denne Egn kaldes og end i Dag Modur, hvilket Ord betyder nogle eller mange sagte rindende Elver. Endelig sees her endnu Tegn til store Vandrender ned til Hraunet og Stranden, og Steenene, som her ligge, ere vandslidte. Almuen foregiver, at Vandet skal ved Hexerie være fort ned igiennem Grunden til Havet; men hvis slige Vandfalde have virkelig været her, saa have Jordskiælv kundet endnu bæder udrette dette: Havet har og aftaget her ligesaavel som andensteds.

§. 427.

§. 427.

Grunden omkring Vesterjokkelen er overalt aaben og fuld af Riſter og Huuler: i nogle giemmes Faar. Een af dem kort fra Ondverdtnæs-Fiſkerleie holdes for at være urandſagelig: den gaaer i mange Kroge, beſtandig nedad, og ſluttelig til Havet. I Berevigshraun viiſes ſtore Huuler, og foran ved Jokkelen een, der kaldes **Ragnahellir**, det er Afguders Huule; maaſkee nogen har offret der i de hedenſke Tiider, eller og troet, at der have gaaet Spogelſer. Diſſe og andre Huuler omkring Sneefiældet have den ſamme Oprindelſe, ſom Surthuulen (§. 376.): De have nemlig tient til Render for Jordbrandens Smælteſloder. Huuler.

§. 428.

Jordſinner-Strækninger ere her ikke rare: Sonden for Jokkelen er Grunden meeſt omtumlet; thi man ſeer ikke andet imellem Jisbiærget og Havet, end ſammenkaſtede Hraunklipper. Denne Strækning vedvarer ogſaa norden for, 2 Miile til O. fra Ondverdtnæs til Holmkiia eller Skardshraun: Siden mærker man ikke dertil, uden de almindelige Tegn, i Banker og Klipper, eller oppe i Fiældene, ſaaſom i Ennet. Strækninger af Jordſinner.

§. 429.

Men for at komme igien til Jokkelen ſelv, da komme vi, endſkiønt ei uden Beſværlighed, op paa Jisbredden med Heſtene, ved Siden af Geldingafell. Barometrum var nu i alt faldet til 2 Tommer. Vi fortſatte Reiſen nogen Tiid ridende, ſiden Jiſen endnu var jævn og uden Sprækker, og Grunden ikke ſteil. Men det varede ikke længe; thi Jiſen blev ujævn, hvorfor vi ſteege af, og lode Heſtene fore tilbage ned til Geldinga-Fiæld, hvor Stedet var meer ſikkert, og lettere at hitte dem igien, end oppe paa Jisbiær- Reiſen opad Jokkelen ſelv.

get. Compasset blev alt meer og meer ustadigt, og vilde ei, forend efter nogen Tiid, vende sig til den rette Kant, hvilket vi kunde kiende af Uhret, der var stillet i Forveien efter Solen. Væiret var det ønskeligste, uden al Taage, med stille Luft; Solens Straaler bleve aleene afbrudte ved tynde og jævne Skyer; for Resten var Himmelen klar: Jisen var ikke glat, og gav derfor ikke stærkt Gienskin: Men Kulden tog til saa overmaade, at Solens Varme forslog ikke; Luften blev stedse lettere, Veien gik kun sagte opad, dog bleve vi matte. Qvægsolvet i Barometeren sank nu saa meget, at det begyndte at løbe ud af Cassen: Dertil var Aarsag, ei aleene den udvendige Luft, ved det den gav efter, men den indvortes hialp og dertil.

§. 430.

Jøkkelens egen Skikkelse.

Jisspræckerne bleve efterhaanden alt større og fleere; dog komme vi uden Hinder op til Toppen af Jisbiærget: den bestod af 3 Spidser, alle lige høie, henved 50 Favne. Den første vender mod O., den anden mod V., og den tredie imod N.: disse tvende sidste synes fra Bygden at være i eet, og saaledes i alt kun 2 Spidser, som ligne en Sadel, og kaldes af Indbyggerne Jøkulthufur, d. e. Tuuer. Disse Spidser lode til at være ubestigelige: her var og falden nye Snee, som var tilført af den fugtige Taage, og haardt tilfrussen. Endelig fik man, med Braadstænger, (d. e. lange Kiæppe, som bruges i Island, til at gaae med om Vinteren), og Hirskfængerne hugget en Fodstie i Jisen, hvorpaa vi besteege den østligste Spidse, som er høiest og smallest, og dannet som en Sukkertop. Barometeren kunde ikke bringes her op; den var ellers i alt siunken til 3 Tommer og 9 Linier, ved det Kvægsolvet havde bestandig løbet udaf Cassen.

§. 431.

§. 431.

Thermometeren og Compaſſet maatte man binde paa Ryggen, for at faae dem op. Klokken var 9 Formiddag, Solen ſkinnede klart, og alligevel var det her oppe ſaa koldt, at vi neppe kunde begaae os; thi Thermometeren ſank til den 24 Grad, hvilket er en temmelig Vinterkulde i Island; det er altſaa ingen Under, at Jisbiærgene fryſe ſtærkt til om Vinteren, naar her er ſaa koldt, endog den længſte Sommerdag. Man behover følgelig ikke, med endeel Skribenter, at antage nitreuſe Partikler ſom Kuldens Aarſag paa ſlige Steder. Kuldens oppe paa Jøkkelen.

§. 432.

Compaſſet var nu heel forvirret: det vendte ſig ei beſtandig til nogen rigtig Kant, men holdt nu ved een, nu igien ved en anden: undertiden ſtod det ſtille paa en urigtig Kant; og hvis man vendede det om, ſtandſede det til Stutning paa en anden lige ſaa urigtig. Dog holdt det ſig, i al denne Uorden, inden viſſe Grændſer, nemlig den nordlige halve Circel fra O. til V. Punkten, og kom aldrig til nogen af de ſydlige Kanter. Jøkkelens trende Spidſer forandres aarligen, ved til- og aftagende Snee og Jis: den oſtligſte er ei bredere ovenpaa, end 16 til 18 Fod. Den nordlige er aflang med en ſkarp Rygg; den veſtligſte er allerſtørſt, viid og rundagtig neden til, men meget ſpids oven til. Jisbiærget ſelv er bratteſt mod S., og fuldt af parallele Rifter, ſom ligge op og ned; Veſten til ſaae vi dem ikke; men imod N. gaaer tvers igiennem ſamme, kort fra Spidſerne, en meget fæl Rifte, ſom for Dybhedens Skyld, er gron at ſee til, den var ſaa lang, at den ſyntes at afſkiære fuldkommelig ¼ af Jisbiærget, og ſaa dyb, at vi ei kunde ſee ned til Bunden. Neden for denne ſtore Rifte vare mangfoldige andre paa langs og tvers, ſaa langt vi kunde ſine. Compaſſets Forandringer, og Jøkkelens videre Skikkelſe.

§. 433.

Sneens Skikkelse øverst paa Jokkelen.

Sneens Skikkelse paa Jokkelens øverste Overflade var mærkværdig: den var ikke glat eller slet, men ligesom udarbeidet, vel med en naturlig Vildhed og Ujævnhed, men dog med et Slags Orden, saa at den lignede et Skifertag, eller, endnu nærmer, Fiædrelag paa Fugle. Isspladerne, som ginge over hinanden, vare 1 Fod lange, og halvt saa breede, 1 til 1½ Tomme tykke, og oven til med mange Striber, efter Længden, som alle vendte fra N. til S.; saa at de imod N. laae halvt over hinanden; men imod S. var den halve Deel frie, og den yderste Kant ligesom udhuggen med 3 til 4 stumpe Spidser. Sneen i Island faaer vel mange Slags Dannelser og Udarbeidninger, ved stærk Blæst og Frostvæir; dog disse ere gierne smaa, og alletider uordentlige. Men da Vinden paa dette Isbiærg i anførte Vætrlig er oftest nordlig, saa maae den bevægede Luft paa denne Høide antage saadan Skikkelse, og trykke den paa Isen.

§. 434.

Udsigt paa Jokkelen.

Udsigten var nu den beste: man kunde see en stor Deel af Island, hele Sønderlandet, og alle de Fiælde og Isbiærge, som ligge midt i Landet, Østerjokklerne, Hecla, Fuglesiærene udenfor Rokenæs, Borgarfiorden og Fiældene imellem Nord- Sønder- og Vester-Landet; endelig det ganske Land, og Fiældene norden for Breedefiord, og de paa den liggende næsten utallige Øer og Holme. Det fortælles almindelig, at man af Jokkelens Top skal kunne see de 4 Havne omkring samme; men dette er ei sandt: vi saae kun de 3, nemlig Budenstad, Stappen, og Olufsvig, men ikkun Aabningen til Grunderfiorden, og den øverste Deel af Liigkisten, midt ned til Siderne.

§. 435.

§. 435.

En liden hvid og tynd Skye lod sig til Syne over Gunderfiordens Fiælde: den var inden faa Minuter kommen til os, saa at vi ret faldt i Forundring, bleve ogsaa meget bestyrtsede derved. Endskiønt der er klar Himmel allesteds omkring, pleier dog Jøkkelen at trække Skyer til sig, og kan være i nogle Dage indsvøbt i Taage, der kommer for den største Deel af Jisen. I næstafvigte Aaringer have vi nogle Gange seet det med Forundring, hvorledes Jøkkelen kunde synes langt borte meget høi og stor, fremfor de andre høieste Fiælde, og langt meer end den burde, i Forhold til sin virkelige Størrelse. Man troede almindelig, at dette var **Upphylling**, det er naar Landet noget borte, især hvis en Soe eller Havet er imellem, forhøies for Synet, ved den varme og dampefulde Lufts Bevægelse, hvilket Syn her i Landet er meget almindeligt, og det i en høi Grad, ved det Landkanten er høi og giærne afbrudt; ellers er det og alle bekiendt i andre Lande. Men vi mærkede let, at dette forholdt sig ikke saaledes med Vesterjøkkelen: den var kun omgiven med, og indsvøbt i, en Taage, der var hvid, ligesom Jisen, og kunde ei drive bort fra den, fordi Luftens Bevægelse gaaer i en Hvirvel, rundt omkring Jisbiærget, og holder Taagen jævnlig i den samme Fart. Her seer man tillige Aarsagen, hvorfor der kan falde Snee paa høie Fiæld-Spidser, endskiønt man intet Tegn har mærket til nogen Regn eller Skyer, hverken i Bygden eller paa Fiældveiene, hvilket vi og selv have seet, baade paa Heckelfiældet og fleere Steder. At høie Biærge, især her i Norden, trække Damper og Taage til sig, meer end andre Steder, det er allereede bleven en bekiendt Sag iblandt de Lærde. Hr. *Linnæus* har mærket det om Mossebiærget i Sverrige, og anført Exempler derpaa (see Westg.

Skyer paa Jøkkelen.

Reſa d. 29 Jun.). Aarſagen maae være den fornævnte Hvirvelfart, ſom Luften haver omkring ſlige Biærgſpidſer, og ſom maae ſtrække ſig vidt ud fra Siderne, endſkiønt den bliver der ſvagere, end nær ved. Luften ſvæver ogſaa langt friere omkring Veſterjokkelen, end om noget andet Biærg eller Fiæld i Island; thi Veſterjokkelen ſtaaer for ſig ſelv, langt høiere op i Luften, end noget af de høieſte Fiælde paa en Snees Miile nær. Det er derfor ei heller at undre paa, at man kan ſee denne Jokkel langt borte, for Exempel, fra Veſtmannøe, eller Havet der udenfor, over 30 Miile; thi det er ikke den rette Jokkeltop der kommer til Syne, men kun de tykke hvide Taage-Skyer, ſom den er da indſvøbt i, og dette ſkeer ei giærne uden naar Luften er klar og ſtille, i det mindſte omkring Jokkelen.

§. 436.

Sneefiældets indvendige Beſkaffenhed.

Hvad der er mældt i Forveien om Grunden og Egnen paa Sneefiældsnæſſet, kan tiene til Oplysning om dette Isbiærgs indvortes Natur. I varme Sommere pleie ſorte Braunklipper hiſt og her at komme op af Iſen høit oppe paa Jokkelen. Saadan en Klippe bleve vi vaer paa den ſydlige Side ved Roden af den oſtlige Spidſe, og i den var et tyndt Lag af hvid hærdet Leerſand. Sneefiældet haver uimodſigelig været Hovedkilden til den Jordbrand, der har paa alle Kanter omtumlet Næſſet: Beliggenheden beviſer det nokſom; thi her ere overalt heele Strækninger af det oftommældte naturlige Sinner, og, hvor jævn Grund eller Sandbanker ere, hvid, ved og ſort Pimpeſteen blandet med Gruus og Smaaſteene.

§. 437.

§. 437.

Jokkeltoppen var endnu frie for Taage; thi den kunde ikke, formedelst Luftens Jævnvægt, oplofte sig fuldt saa høit. Her var ikke mere at see eller bie efter: Vi maatte altsaa tilbage, af Frygt for Taagen; thi Compasset var ikke at lide paa, og intet var vissere, end at den Taage vilde tage til, og rimeligst, at den havde indtaget heele Fiældet nedenfor. Men den Frygt forsvandt; thi da vi ginge ned i Taagen, varede det ikke længe forend vi komme ud af den igien; det var kun en liden Skye, der svævede i Jævnvægt omkring det overste af Jisbiærget, og kunde ikke opfylde større Rum end dette; dog giorde Luftens Hvirvel (§. 435.) det, at denne liden Taage kunde trækkes ganske omkring. Reisen tilbage nedad Jokkelen.

§. 438.

Vi komme lykkelig ned over Jokkel-Jisen til Geldingafell, som bestaaer af den samme bleege Berg-Art, som Klippen hos Jokkelens østlige Spidse (§. 436.), undtaget, at her fremkomme allevegne imængede smaa Sinner-Steene. Græs voxer her ikke, men vel noget af de almindelige Mossarter, især af lichenibus fruticulosis. Høit oppe i Fiældsiden var noget hvidt at see: vi søgde der hen, og funde en liden smuk Urt, med røde og hvide Blomster: Laminæ vare oventil næsten hvide; men Ungves purpur-farvede. Den var en Decandrist: vi kiendte den ikke denne Gang, og kaldte den Helga: Siden have vi fundet den eet Steds paa Vesterlandet: den er *Saxifraga oppositifolia*. Helga er ellers et gammelt Fruentimmer-Navn, som endnu bruges paa Landet, og betyder den, som er hellig, og frie for al Overlast. En Jætte-Datter, som boede paa Sneefiældet, skal have havt dette Navn. Det syntes og ret mærkværdigt, at denne spæde Urt skulde ingensteds Geldingefells Berg-Art og Urter.

groe

groe eller blomstre, uden her, saa høit i Væiret, i bestandig Kulde, blandt Jøkkelis og Snee, og desuden ikke imod Solen, men i Fiældsiden imod NV., og at den kunde her udstaae den strænge Vinterkulde.

§. 439.

Jøkkelens Maaling og Høide.

Vinden begyndte at blæse af NO., og Isbiærget paatog igien sin sædvanlige Klædning af Taage: vi skyndte os derfor tilbage, og komme uskadte need Kl. 12. Om Aftenen blev Toppen nogenlunde klar, hvorfor vi begave os til den begyndte Maalning, og fuldførte den, saa nøiagtig, som mueligt var, med en Maale-Kiæde paa 60 Fod, og et lidet Astrolabium, der var indeelt i halve Grader, 7 Tomme i Giennemsnidt. Den lodrette Høide, som herved kom ud, var 6862 Fødder dansk Maal. Hvis ellers Luftens Lage, samt deres Orden og Tyngde, ere de samme over den ganske Jordklode, saa at man der efter, ved Hiælp af Kvægsølvets Stigen og Falden i Barometeren, kan giøre en vis Slutning, saa blive de Islandske Fiælde ikke saa overmaade høie, som hidindtil er blevet troet.

Reisen til Draapehlid-Fiæld.

§. 440.

Anledning til denne Reise.

Draapehlid-Fiældet er, næst efter Vesterjøkkelen, det mærkværdigste paa heele Landet, som bekiendt og udraabt for eet af de rigeste Biærge paa Metaller og Natursteene, det er, saadanne Steenarter, som den overtroiske Almue haver tilforn meent, at medføre nogen overnaturlig Kraft. Men dette falder bort af sig selv; Fiældet haver ingen Metall-Aarer, og følgelig er det meest blevet navnkundigt blot ved en Indbildning; dog er saa meget sandt, at

her

her findes en stor Mængde og mange Forandringer af Steenarter; men i saadan Uorden, at man skal neppe kunne viise Mage dertil her paa Landet, i hvilken og fleere Henseender Draapehlid-Fiældet da bliver at agte for mærkværdigt, og værdt at besee af en Naturkyndig: derfor reisde vi og derhen.

§. 441.

Draapehlid-Fiældets Beskaffenhed.

Høiden er middelmaadig, og ellers uliige, 2 til 300 Favne, og Fiældet henved 3 Miile i Omkreds. Det staaer for sig selv, 1 Miil fra den ovrige Fiældryg, og er sammensat af mange Brinker eller smaa Halse, som for den største Deel ere hvide at see til; thi de bestaae af concretis tophaceis (§. 219.) af samme Farve, hvis Grundævne synes at have været en i Hverevand udkaagt Leerart. Toppen er en sort Klipperad af Jordsinner, 40 Favne høi, afbrudt, som en Muur at see til, og henved 200 Favne i Længden fra O. til V. Denne øverste Ryg bøies sammen imod V., og danner der en stor Udhuulning, hvori den Uordentlighed og Omtumling, som ellers lader sig til Syne i det ganske Fiæld, fornemmeligen hersker. Denne Udhuulning er fuld af store sammenkastede Hælder, eller flade Steene af besynderlig Art. Vi have kaldet den Petra concreta Schistiformis saxi solidissimi & præduri: den er graa udvendig, men naar man brækker den, er den i Brudet rødbleeg, og hver Hælde gierne 1 til 2 Tommer tyk, sammensat af tyndere Plader, imellem hvilke Steenen er hullet, og hvor der haver været noget Rum eller Riste, overtrukken indeni med en knoppet Hinde, som sølegran, bleegagtig af Farve, da derimod en ligedan Hinde, som findes paa Steene ved mange Hverer her paa Landet, er hvid. Imellem Lagene er Steenen heel haard og tæt, og i Brudet lidet glindsende, som om den havde været smæltet.

Den er ei bleven prøvet uden med Skeedvand og almindelig Esse-Ild, men den har viist sig uforandret ved begge Deele. Man har hidindtil ingensteds paa Landet truffet slig en Steenart, uden alene den, som findes paa Baula-Fiældet, hvorpaa den (§. 219.) omtalte Tophus coniformis har siddet; men begge disses Oprindelse er uden Tvil den samme.

§. 442.

Dendrotypolithi. *Dendrotypolithi* findes iblandt næstbenævnte Steenart: disse viise udvendig, deels Skikkelser, deels Aftryk af Træer, samt deres Greene og Trævler: Steenen er ellers haard og fast. Udenfor dette Sted finder man fast allevegne i Fiældet concreta tophacea, næsten med utallige Forandringer. De bestaae undertiden af Sand og hærdet Leersteen, som tildeels er sammenhæftet med en hvid Kalk-lignende Materie, og denne Art seer ud som afbrækkede Stykker af gamle Muure.

§. 443.

Cubi marcasitæ. *Cubi Marcasitæ*, med Messing- og Kaaber-Farve, ere overalt indsluttede, baade i de sædvanlige jærnholdende Steene, og især i hærdede Leerarter af adskillig Farve, dog meest hvid og blaa.

§. 444.

Jordarter. Her findes ret smukke Jordarter, som maaskee alle kunde forarbeides til nogen Nytte. Høiest oppe imod Osten, ved den øverste Klipperad, findes især uordentlig liggende og afbrækkede Lage af tvende Slags feede klæbende Jordarter: den eene er saffranguul, og uden Smag, den anden hvid-rød-agtig, og syrlig i Smagen: Disse Jordarter ere af samme Slags, som bine ved de varme Bade (§. 203.). I Selskab med dem findes her ogsaa tophus thermarum, af den i Island almindeligste Art (§. 222.), og især

i Fiæld-

TAB. XIX.

Petrefacta

a. Et Petrefact brendt til Lava med Birke-blad

i Fiældſiden mod NV. den beſte Sort Bolus carneo-alba; og endſkiønt deres Lag er uordentligt og ſtilt fra hinanden, ſaa faaer man dog ſtørre Mængde heraf end af de andre forommældte Leerarter: den er ſiin at ſee til, lader ſig let ælte og ſprækker ikke i Ilden, og af den blev et lidet Kar forfærdiget 1751, ved en Pottemager i Kiøbenhavn. Her falde ellers 2 Forandringer af denne ſamme Sort, nemlig, den nysommældte, og en anden meer hvidagtig og maver, hvilken dog kan bruges til Kar, naar den blandes med andre Jordarter.

§. 445.

Følgende concreta viiſe endnu ydermeer Naturen af dette Biærg. Det Slags ſorte Agater, ſom falde i ſmaa rundagtige Stykker eet Steds i Borgarfiorden (§. 216. b.), findes ogſaa her, og det meget haarde og uſkiøre, fiine og ganſke ſortglindſende, der tage vel imod Slibning, endſkiønt de ere haarde. Det lader til, at denne Sort, ſom og den anden ſaakaldte Islandſke Agat, er et naturligt Glas, og følgelig begge Forandringer frembragte ved Jordbrand. Paa Aſcenſions-Øen findes Glasſtykker af ſamme Oprindelſe, men de falde der hvide og iblandt gronagtige. Sorte Agater.

§. 446.

Iblandt de ſmaa Agatboller findes her i Gruuſet Stykker af ligno foſſili eller Surterbrand (§. 236.). Da vi komme op til Toppen af Biærget, funde vi endnu ſtørre Spaanner og Pladet deraf. Indvaanerne fortaalde endog, at her have tilforn været ſaa ſtore Planker deraf, at Helgafells Kirke er bleven tækket med ſamme. Men nærværende Prove var ikke nær ſaa god, ſom den fra Tandaraſel (§. 235.), og det der laae i frie Luft var ſplittet ad og forblæſt. Surterbrand.

§. 447.

Træe blevet til Steen.

Foruden Dendrotypolithi træffes her ogsaa steenhærdet Surterbrand, meer eller mindre haard. Store Træekull, som meest lignede Birkekull, laae oppe paa Toppen, ofsten ved den forommældte overste Biærgerad. Af samme Kull befandtes endeel Stykker at være blevne til Steen; nogle vare temmelig haarde, andre kunde man brække imellem Hænderne: Alle disse Prover vare sorte; men herforuden fandtes store Stykker af steenhærdet Træe, lysebleege og hvide. De steengiorende Bade her i Landet frembringe samme Slags.

§. 448.

Slutning om Draapehlids Fiældet.

Andre Ting, især Steenarterne, som vi saae paa dette Fiæld, gaae vi her forbi, da disse sidste ogsaa tildeels findes paa andre Steder, og blive siden, ved den Leilighed, beskrevne i dette Værk. Man træffer ellers ikke paa Draapehlids Fiældet ordentlige og faste Lage, men kun Stykker og Stumper, hidst og her adspreedte, med eet Ord, lutter Uorden, lutter Voldsomhed, Omtumling og Beblanding af alle Slags; og hvor kan det andet være, i slige Naturens Virkninger, hvor Luft, Ild og Vand have arbeidet tilsammen, med og imod hinanden, for at give os Bevis paa, hvor skrækkelige Forandringer denne Jord har været og kan blive underkastet. De hvide Tophi og concreta tophacea, tilligemed de jærnhaltige Jordarter, der ere indtagne af et brændeligt Væsen og Vitriol-Syre, og som ligeledes findes fast ved alle heede Brønde i Island, vidne nokſom, at kaagende Vande have ogsaa her været med i Spillet. Draapehlid-Fiældet er derfor eet af de Steder, hvor ventelig endnu fleere naturlige Mærkværdigheder kunde blive i Eftertiden opdagede, hvis man vilde søge noget noiere, eller

grave

grave der noget i Grunden, hvortil vi denne Gang ikke havde Leilighed. Vi kunne derfor ikke heller ſige, hvor meget der kan ligge ſkiult af de feede Jordarter, ſom kunne udarbeides til nogen Nytte.

§. 449.

Hidindtil er blevet handlet om Sneefiælds-Næſſets øverſte Deel, iſær om Fiælde og høie Steder. Den laveſte Egn, ſom er beboet, og for den ſtørſte Deel beklæd med Jord, iſær med Madjord, giver temmelig gode Dale og Afrætter for Kvæg. Bygden haver dog ikke giærne meer end 1 Miil i Bredden, fra Stranden op til Fiælds. Bygdelavene ere i Forveien opregnede. Miklaholts-Repp er det breedeſte; thi der ligge Gaardene i trende Rader mellem Havbredden og Biærgene; Lya-Repp kaldes iſær den veſtlige Deel deraf, hvor Bondergaardene ligge ikkun i tvende Rader. Hnappedals-Syſſel beſtaaer for den ſtørſte Deel af Moradſer, ſaa at man neppe kan komme frem med Heſte; dog holdes Broerne her ikke bæder i Stand, end paa andre Steder i Landet; men Langefiærer lætte noget denne Beſværlighed. Helgafellsſveit er vel breed, men Bygden uordentlig, ligeſom Beliggenheden: den har vel Myrer allevegne, men dog ikke i een Strækning, eller af ſaa ſtort Begreb, ſom i Hnappedals-Syſſel; thi her ere høie Klipper og Bakker imellem, med ſmaa Birketræer og Vidie-Riis. Skogarſtrand er en ſmuk Egn, jævn og lav, med Smaaſkov, og tienlig til Faaredrift. Øerne ere ret gode; og om dem ſkal blive handlet i næſte Stykke, blandt de andre Breedefiordens Øer. Stadeſveit er, formedelſt de jævne Veie, den allerſmukkeſte, giver ogſaa Græs og Høe i Overflodighed. Paa Nordſiden af Jøkkelen findes nogle Græsgange og ſmukke Slætter hiſt og her.

§. 450.

Floder og ferske Søer.

Her ere kun smaa Elve. **Hafflords-Aa** og **Strømfiords-Aa** ere de storste, som falde ud over Langesiærer. I den forste fanges baade Lax og Foreller; den sidste giver ogsaa nogen Fangst, som kunde drives meget bæder. Den springer ud af **Baulaar-Vatn**, en ferst og fiskeriig Soe paa **Kiærlingeskards-Fiældvei**, hvor Indvaanerne fordum fangede Fisk med Baade og Garn; men nuomstunder lægge de aleene Vind paa Havfiskeriet. Foruden nogle andre Aaer og Bække, som give Foreller, er **Stadaraa** den fordeelagtigste: den haver en jævn sandig Grund, hvor man trækker Garn om Floden, især ved storste Spring, riidende saa dybt, at Hesten er nær ved at svomme: Der fanges jævnlig en Hob smaa Lax, Ørreder og Foreller, som tildeels nedsaltes og sælges til de Handlende. Den ganske Fiske-Rettighed hører til Stadestads Præstekald, hvilket regnes iblandt de 4 beste paa Landet; dog er den visse Indkomst, beregnet til Penge, ei meer end 106 Rdlr. Kort fra Præstegaarden ligger en ferst Soe, med nogle smaa Holmer i, som giver en god Deel Ederduun og Æg. Tæt ved Helgafells Præstegaard ligger en anden ferst Soe, som har en liden Holm, og samme Slags Fordeele.

§. 451.

Vand til Drik.

Drikkevand eller sødt Vand faaer man paa Sneefiældsnæsset ret godt: Myrevand maae dog tiene til samme Brug paa mange Bondergaarde i Miklaholts-Repp og Helgafellssveit. Ellers falde her alle de i Borgarfiorden (§. 184.) beskrevne Sorter af sødt Vand.

§. 452.

§. 452.

Kort fra den yderste Deel af Fiskeleien Budum springer en Brond, eller retter en Kilde, op af Hraunet, under en overhængende Klippe, midt imellem Fagerhol og Hovedgaarden, 1½ Fod dyb, og næsten een Gang saa breed. Den ligger 1000 Skridt fra Havet, og henved 6 Favne høier end dets Overflade: om Floden ved største Spring er den fuld, og fører velsmagende Vand, som Fiskerne og andre bruge: om Ebben derimod er den ganske tom og tør. Forskiællen paa dens høieste og laveste Beliggenhed er altsaa, saavidt man veed med Vished, 1½ Fod, og rimeligst, at Vandet i Kildens Aarer kan falde endnu lavere ved største Ebbe. Fagurhols-Tiarnir kaldes nogle smaa sumpige Bronde, kort fra næst foromtalte Sted, i en Dal i Budahraun: de ligge endnu længer fra Havet; men neppe over 2 Favne høiere end samme. Disse Bronde vøre ogsaa til, og tage af ved Flod og Ebbe: de føre Myrevand (§. 184.) efter Grundens Beskaffenhed; men Salthed fornemmes ikke. Om Diupalon er talt tilforn; og hvad der er mældt om Hav-Vandets Trykning og Grundens Natur, det stadfæstes her igien: Vil man endelig hertil udfordre Sand, som Naturen dog kan undvære i dette Tilfælde, da fører Havet og Blæsten fra Stranden aarligen en stor Mængde deraf, op til Budahraunet: det er ogsaa Skiælsand, ligesom i Dybelon.

Første Vande, som tage af og til ved Ebbe og Flod.

§. 453.

Hverer eller varme Bade haver Sneefiældsnæsset ikke. Man finder kun nær ved den Bondegaard Lysehol i Stadesveit, en liden lunken Brond eller Kilde; men Indbyggerne fortælle, at her har været en stor Hver, som er forsvunden for nogen Tid siden, og det viise øiensynlig de concreta thermarum tophacea, som sees her

Hverer eller varme Bade.

her i store flade Stykker eller Hælder. Der findes Rhizolither iblandt, og ellers, indeni de store Steene, Urtestilke og Greene af Birk og Krat forvandlede til Steen; altsammen tydelige Tegn til den forsvundne Bronds steengiørende Kraft.

Om Suurbrønde.

§. 454.

Mineralske Vande i Almindelighed.

Mangelen af Bade haver Naturen erstattet ved den store Overflodighed, som Sneefiældsnæsset besidder, af stærk smagende mineralske Vande, hvilke af Indvaanerne kaldes Ølkilder. Det er mærkværdigt, at dette er det eeneste Sted paa Landet, som haver denne Herlighed; endskiønt ingen retskaffens benytter sig deraf. Thi vel findes hist og her Kilder, som have en særdeeles, meest syrlig og stiptisk Smag, af deres Grundjord; men de komme ikke imod disse. Vi maae ellers tilstaaae, at de faa Forsøge, der bleve foretagne ved hver især af disse Kilder, vare ikke tilstrækkelige; foruden andre Forhindringer fattedes os nogle fremmede Sager, som behoves til sligt. De fleeste af disse Suurbronde ligge og langt affsides fra alle Gaarde eller Huuse.

§. 455.

Gaarden Ølkellda og dens Suurbrønd.

Een af dem ligger dog, knapt en halv Fiærdingveis fra Stadestad, nær ved Fiældsiden, og tæt ved en Morads, samt en liden Bondegaard, som deraf kaldes Ølkiellda. Aabningen er i en haard Tuue, rund, 1½ Fod i Giennemsnidt, og Bronden 1 Fod dyb. Vi toge 1) noget af dette Vand i en Theekoppe, og lode deri oleum Tartari per deliqvium, hvoraf det først blev hvidagtigt, som Mælk, der er blandet med Vand; men inden kort Tiid skiltes det ad i flocculos, som pleier at skee i præcipitatione aluminis.

minis. 2) Af Syrupo violarum blev dette Vand lidet grønagtigt. 3) Ved infusionem spiritus salis ammoniaci cum calce viva præparati, blev det som ved Ol. Tart. per deliqv., alene at Forandringen skedde ei saa hastig, blev heller ikke fuldt saa stor. 4) Ved Aqvam Fortem fandtes ei andet, end en liden effervescentia, og det først efter 3 til 4 Minuter; dog forsvandt den strax, i det smaa Bobler, som Perler, satte sig paa Bunden. Man satte det paa Gloder, som nu vare ved Haanden: det varmedes, dog forgiæves: da det blev taget fra Ilden blev effervescentia lidet stærkere end før. 5) Denne forommældte Blanding med spiritu nitri giorde heller ingen Forandring. 6) Pulvis gallarum sammenrørt med Vandet virkede ei noget i Forstningen; men da denne Blanding kom over en sagte Ild, og Gallæ bleve opløste, fik den hastig en rødbrunn Farve, der havde et Skimt af violet. 7) Dette Vand opløste i Begyndelsen vitriolum martis med Kaagning, som dog strax fik Ende, endskiønt Solutionen ikke holdt op, hvorved Vandet fik en brandgul Farve, som blev uforandret. Dette Suurbrønd-Vand haver ellers en noget bitter, og derhos lidet væmmelig Smag, sætter paa Bredden et lyserødt Leer, som er okkeragtigt. Det har hos sig acidum vitriolicum, og principium adstringens, som andre Landes Suurbrønde; men bruges ei af nogen.

§. 456.

Frodaarheides Suurbrønd ligger høit oppe til Fiælds, ovenfor Budum, kort fra den alfare Vei mod Vesten, i en liden Dal: den springer op paa Bredden af en Bæk, som jævnlig fører Kildens Vand bort med sig. De dermed giorte Forsøg vare disse: 1) Af Ol. Tart. per del. Syr. viol. Spir. sal. Amm. Aqva Fort. Frodaarheides Suurbrønd.

og Spir. Nitri fik det ikke den ringeste Forandring. 2) Af solutione gallarum blev det i en Hast bruunrodt. 3) Af vitr. martis blev det noget guulagtigt. Vandet maae holde i sig et meget flint Adstringens: det er langt mildere og behageligere af Smag, end det næstanførte: man drikker derfor gierne heraf, og de Reisende komme det i deres Flasker; saasom det slukker Torsten, er forfriskende, og ingen haver deraf fornummet den mindste Ulei-lighed.

§. 457.

Øsekots Kilde. En anden Suurbrond, osten for Budar-Os, paa en Slætte, tæt ved Veien, forend man kommer til Handels-Huusene, er Øsekots Kilde. Grunden er myragtig, og lidet blandet med Skiælsand. Kilden kommer op af en stor, meget fast og haard Tuue, som man holder for at Naturen haver omgiærdet den med; dog er ei heller urimeligt, at Grundenes Eiere i forrige Tider, hvor de funde slige Kilder, have ladet dem indhegne med fast Jordvær; i det mindste findes saadanne Tuuer ved de fleeste af dem. Her bleve vi følgende vaer: 1) Ol. Tart. per del. Spir. Nitri, Aqva Fort. Spir. sal. Amm. og Pulv. Gall. giorde ingen Forandring. 2) Af Syrupo violarum blev Vandet noget rødagtigt. Og 3) af vitriolo dunkelt og lidet fortagtigt. Øsekots Kilde har en mælkagtig Farve; dog er Vandet reent; det haver en stærk, og dog ikke ubehagelig, Smag, hvorfor og Reisende gierne drikke deraf, og befinde dem vel derved. Den hvide Farve er ellers noget besynderligt, og det derhos mærkværdigt, at dette Vand skyder idelig Bobler op fra Grunden, og bruuser Vinter og Sommer, ligesom det kaagede, da det dog er færdeeles koldt. Man kunde tænke, at dette kom af Jordens Bevægelse, ved det man træder til Kilden; men

men det er ikke ſaa; thi enten man gaaer ſtærkt eller ſagte til, bobler Vandet ligefuldt, eller ſkyder ligeſom Perler op fra Bynden; det ſkeer endogſaa om Vinterdage, da Jorden oven over er tilfruſſen, ſaa at den ikke ryſtes ved ſagte Gang. Dette kan heller ikke komme af nogen Strid imellem de Ting, ſom Vandet indeholder; thi ſaadan Stridighed ſkeede vel ikke uden Lunkenhed eller Varme, og kunde ikke heller være ſtedſevarende. Rimeligere ſynes, at det kommer af nogle ſiine Luftgange i Kildens Aarer, hvortil Vandets elaſtiſke Kraft kan giøre ſin Deel.

§. 458.

Olufsvigsdals Kilde ſpringer frem norden for Jøkkelen, kort fra det Bierg Enne til O. SO., nær ved Strandbredden, paa en grøn og jævn Eng, der trækker Fugtighed til ſig oven fra en Bierg-Hals tæt der ved. Omkring Kildens Aabning er en haard og tæt Tuue, ſom Naturen ſynes at have dannet. Aaren fører et godt og friſk-ſmagende Vand, dog ei nær ſaa overflødigt, ſom de trende nysanførte. 1) Ved infuſionem ſyrupi viol. fik dette Vand en Roſenfarve. 2) Af Gallæble-Stovet blev det bruunagtigt. 3) Ved de andre Liqveurer forholdt det ſig ſom Øſekots-Kilden. Saaſom denne Kilde er liden, og noget af Veien, beſøges den ikke af Reiſende. Olufsvigsdals Kilde.

§. 459.

Endnu ere her to Suurbrønde af mindre Betydenhed. Den eene ligger veſten for Bulandshøfde, ovenfor Hriſum Bondegaard; vi vilde have prøvet den, men den var ganſke optørret paa denne Aarets Tiid; thi den holder ikke Vand uden om Foraaret og Efterhøſten, ſamt efterat det har regnet ſtærkt om Sommeren; Følgelig er den ikke af ſtor Betydenhed, dog ellers af ſamme Smag, Tvende mindre betydelige Suurbrønde.

som den næstbemældte i Olufsvigsdal. Den anden af disse Suurbronde skal være i Øresveit, imellem Hellafell og Graf, paa det moradsige Næs, som løber ud til Grunderfiorden vesten til; men ingen kunde vise os Stedet.

§. 460.

Eides Suurbrand. I Tunet ved den Bondegaard Eide i Øresveiten, paa den vestlige Side af Kolgraffiord er Eides Suurbrønd: den er tæt ved en Myre, med en Tue omkring Aabningen. Man prøvede dette Vand, og befandt, at det 1) med syr. violarum blev noget grønagtigt. 2) Med Ol. Tart. per del. fik det smaa Flocculos. 3) Det forandredes derimod ikke det mindste, hverken ved spir. sal. Ammon. Aqv. fort., ei heller ved vitriolum. 4) Af solutione gallarum blev det i et Øieblik sort, med en liden Rødhed derhos.

§ 461.

Flater. Fra Draapehlidfiæld faldt vor Vei over Flater, en græsrig Fiældvei og Afræt, paa en lav Hede, med jævne og smaa Halse. Flater falde imellem Hnappedals- og Sneefiælds-Sysseler paa denne Kant.

§. 462.

Rødemels Ølkilde. Rødemels Ølkilde er den sidste Suurbrønd paa Sneefiældsnæs, og meest berømt af alle mineralske Vande i Island; den ligger ved Roden af Fiælder, i en græsrig Egn, ¼ Vei fra Rødemels Kirke. Den vælder op i en Bæk, og haver over sig en af Naturen selvgiort Broe eller Dække, af fei, og med Rødder af Urter sammenbunden Jord. Kilden fører saa meget Vand, at endskiønt Bækken, med et stærkt Fald, løber der igiennem, og tager en stor Deel med sig, saa er dog Kilden lige stærk, saa at man kan

kan faae det oprigtigſte mineraliſke Vand endog midt i Bækken, hvor Kildens riige Vandaarer vælde op uden Afladelſe. Vandet forſøgte vi paa ſamme Maade, ſom de foranførte, men fandt her ingen mærkelige Forandringer, undtaget, at det med ſolutione gallarum blev i en Haſt lidet bruunagtigt. Det er, iblandt alle de for opregnede Kildevande, det allerklareſte, ſtærkeſte og lætteſte; det haver ogſaa, fremfor hine, en ſærdeeles liflig Smag og ſin Syrlighed ved ſig, hvorfor det baade lædſker og vederkvæger yppерligen.

§. 463.

Om foranførte Prøver i Almindelighed.

Foruden de anførte Forſøg toge vi, ved hver Kilde, et Par Flaſker af Vandet; men omendſkiont vi ſtrax tilſluttede dem med gode Proppe, Vox, Blærer og Papiir, ſamt indpakkede dem ſaa godt ſom mueligt var, vare dog de fleeſte komne til Skade, da de komme til Kiøbenhavn, og da de der bleve aabnede, var Vandet blevet ſtinkende, og havde ganſke tabt ſin Kraft: ventelig, fordi det ſaare flygtige Væſen, ſom ſamme indeholder, haver fundet Vei til at dampe ud. Det nyttede vel derfor ikke, at bortſkikke dette Slags Vande, medmindre Flaſkerne vare hermetice forſeglede. Hvis ellers de giorte Prøver ſkulde været tilſtrækkelige, ſaa ſkulde man have havt ved Haanden endnu fleere Ting, ſaaſom Solutiones lunæ, ſacchari ſaturni og Mercurii, coccineller, ſuccum Heliotropii m. v. Vi kunde og denne Gang ikke faae Leilighed til at tage et viſt Maal af Vand, imod en vis Qvantitæt af de fremmede Sager, ſom vi havde ved Haanden, hvilket dog havde været det efterretligſte. Ikke heller kunde vi paa Stedet lade diſſe Vande uddunſte ved Ilden; thi her var hverken Ovn, Karr eller andet fornødent. Endelig kunde vi ikke (ſkiont det vel

havde været den lætteste Maade, at komme til nogen Kundskab i denne Sag), tage med os nogen Forraad af disse Vandes Bundfald, for at undersøge dem siden i Mageligheed; thi disse Steder laae meer end 20 Mille fra vort Opholdssted, over Fiælde og Moradser, og det i et Land, som hverken haver Skyds eller andre offentlige Anstalter for Reisende. Vi kunde altsaa ikke læt komme hid igien, efterat vi eengang vare reiste herfra.

§. 464.

Slutning om de Islandske Suurbrønde.

Hvor stor en Herlighed disse mineralske Kilder kunde blive, ei aleene for Landets Indvaanere, men ogsaa for andre af disse Rigers Indbyggere, behøver man ei her at forklare; thi alle viide jo, hvor herlige Curer der ere blevne giorte ved andre Rigers Suurbrondsvande: man veed og derhos, hvor kostbart det er, at besøge de udenrigs berømte Kilder; ja endog at lade deres Vande hente, da de dog altid tabe noget ved den Omgang. Det er ellers ikke at fortænke Islænderne, eller regne dem det for Taabelighed, at de ikke viide at betiene dem af disse ypperlige Kilder: Dem fattes endnu Anledninger og Veiviisning, saavel i dette, som i de fleeste andre Ting. Det er jo kun kort Tiid, siden man i Europa, især i Tydskland, og nordligere Lande, fik retskaffen Kundskab om slige Vandes Brug, hvilket man har at takke den lærde Hoffmanns grundige Undersøgninger og Lærdomme. Vel ere der nogle Lærde, som ville paastaae, at mineralske Vande skulle ikke have meget forud for gode søde Vande, hvoriblandt er Dr. Fr. A. Schultze (see hans vernunftige Beurtheilung von den Würckungen der Brunnen-Curen 1755); men dette kan kun have Sted hos svage Mennesker, hvis Helsen og Kræfter ere allereede borte; og om man end vil tilstaae, at Suurbrondvande tiene ei just aleene, eller som et

Hoved-

Hovedmiddel, til at ſkaffe Helbreden igien, naar den engang er tabt, kunne de dog, ſom Bi-Middeler, være ypperlige, og iſær gode til at forbædre og vedligeholde den. Men vi ville kun tale om de Islandſke Kilder, ſom meeſt fortiene at heede martialſke; iſær Eides Suurbrond; denne kunde foraarſage Forſtoppelſe hos dem, der have ſtive eller ſtærkt ſpændte Fibrer, hvis de bruge meget deraf; men derimod Aabning hos de ſlappe og ſvage. Den flygtige mineralſke Geiſt, der har ſaa ſtærk Kraft til at udbreede ſig, og pleier at føre med ſig flygtig Vitriol, og alkaliſk Salt, er diſſe Suurbrondes rette Liv og Siæl: den trænger igiennem, ſtyrker Seenerne, aabner og befordrer Uddunſtningen, dæmper Mavens Suurhed, gior Vædſkerne tynde o. ſ. v. Den martialſke Jord eller Jernokker, naar den tilborligen bruges, ſtyrker Maven, Tarmene, og alle Legemets Fibrer, hiælper derhos Afføringerne, og gior friſk og munter; hvorhos dog ikke nægtes, at jo ſtærk-martialſke Kilders urette Brug kan foraarſage Uleiligheder. Øſekots Suurbrond giver iſær ved de opſkydende Vandperler tilkiende, at den elaſtiſke Geiſt er der i Mængde; og endſkiønt man ei kan have dette Kiendetegn ved Rodemels-Kilden, for det ſlydende Bækkevands Skyld, ſaa viiſe dog de andre Prøver, at dette Vand bør regnes iblandt de fine mineralſke, og beholder vel Fortrinnet for alle de bekiendte paa Island. At reiſende Folk, og andre, ſom drikke af diſſe Ølkilder, iſær de trende ommældte, uden videre Eftertanke, for at ſlukke Tørſten eller ſtille deres Lyſt, befinde dem aldrig ilde derved, eller mærke den ringeſte Uleilighed, men blive tvertimod vel lædſkede, og derhos muntre, kan tiene til en ſikker Prøve, baade paa diſſe mineralſke Vandes Uſkyldighed, og tillige paa deres Kraft. Det er altſaa ſandfærdigt hvad *Olaus Magnus*

(Hiſt.

(Hist. Gent. Sept. L. 21.) beretter om Island, at der findes Brønde, der ere søde, (noget nær), som (tyndt) Øl, hvilke i alle Maader kunne tiene til Indbyggernes Nødvendighed, som Drik, endogsaa til en sund Smag og Fornøielse. *Speculum Regale* beretter og om Hitardals Kilde, at den gior drukken. Dette veed man nu intet af, da Kilden er forsvunden; Imidlertid, skiønt *Arngrim Jonsen* og maaskee fleere laste denne Bog, saavel for dette, som og for andet, f. E. at den underjordiske Ild i Island ikke angriber Træer eller Urter, saa haver dog det første ganske vist havt Grund, ligesom det sidste virkelig er sandfærdigt. Om Øsekots Kilde have vi hørt nogle sige, at man kan blive paa et Slags Maade forvirret i Hovedet, hvis man tidlig drikker dens Vand, paa fastende Mave. Man haver og i andre Lande befundet det samme hos dem, der ei have været meget stærke af Legemer, naar de have nydt slige Vande. *I. G. Wallerius* beretter det især om Dannemarks-Bronden; og det er ikke urimeligt, at jo fleere mineralske Kilder her paa Landet kunne giøre samme Virkning; hvilken ellers i sig selv ikke er skadelig, men tvertimod et Beviis paa Vandets Kraft.

Luften og Værliget.

§. 465.

Vindene. Hvad for er sagt om Sønderlandet og Borgarfiorden (§. 11. og 185.) kan og tildeels gielde her, paa det nær, at man her ei mærker saa meget til de giennemtrængende Vinde (§. 11. og 185.). Man seer her og kun sielden Strandklipperne forædte af Luften, som paa Sønderlandet; hvilket, foruden at Klipperne ere her jævnligen haardere, kommer ogsaa af denne Aarsag. Sneefieldsnæs

rækker

TAB. I.

pag. 304.

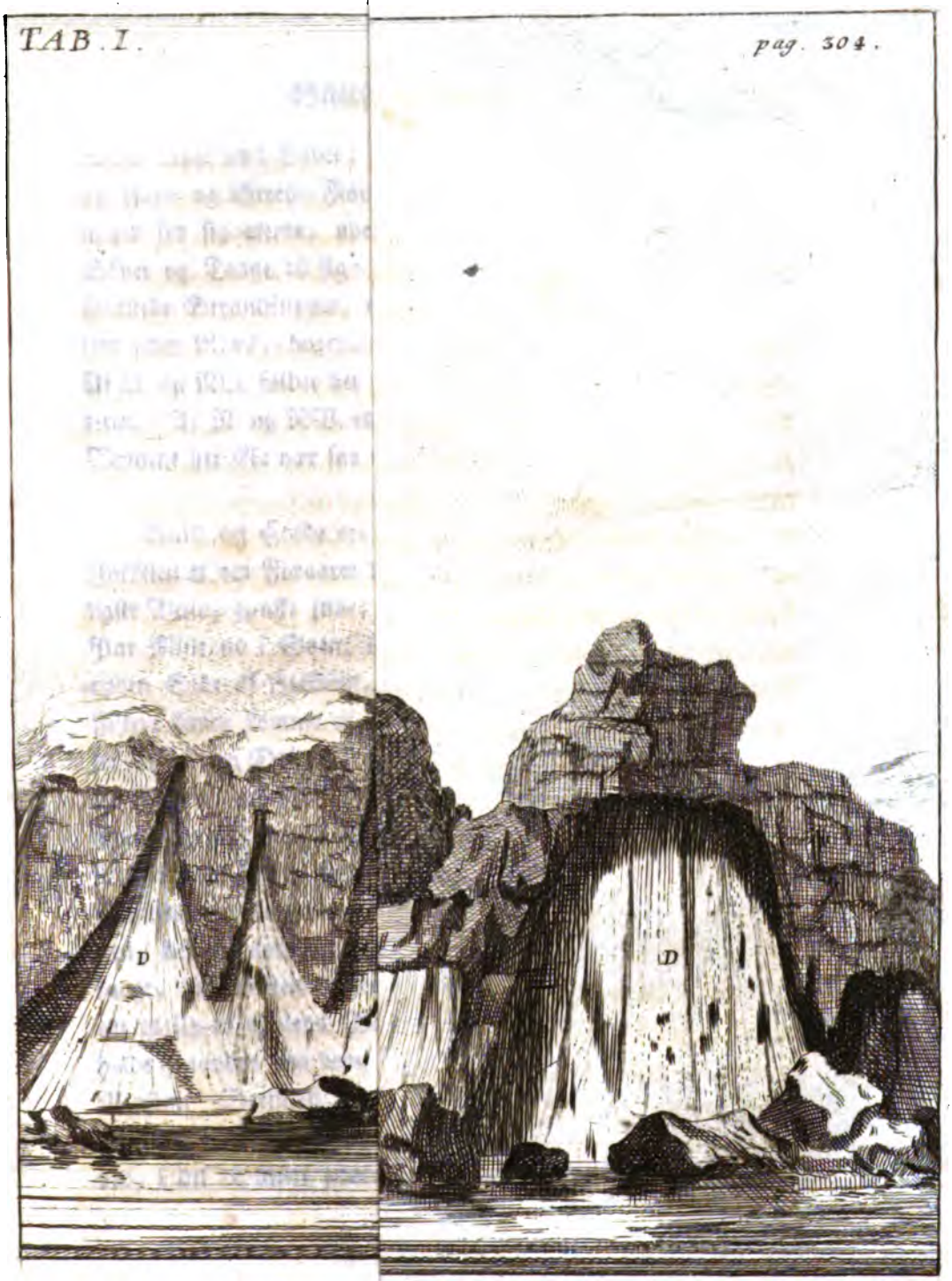

B. C. Bierg-lage, kaldede [illegible] hærdet jord, som gierne findes mellem Lagene.

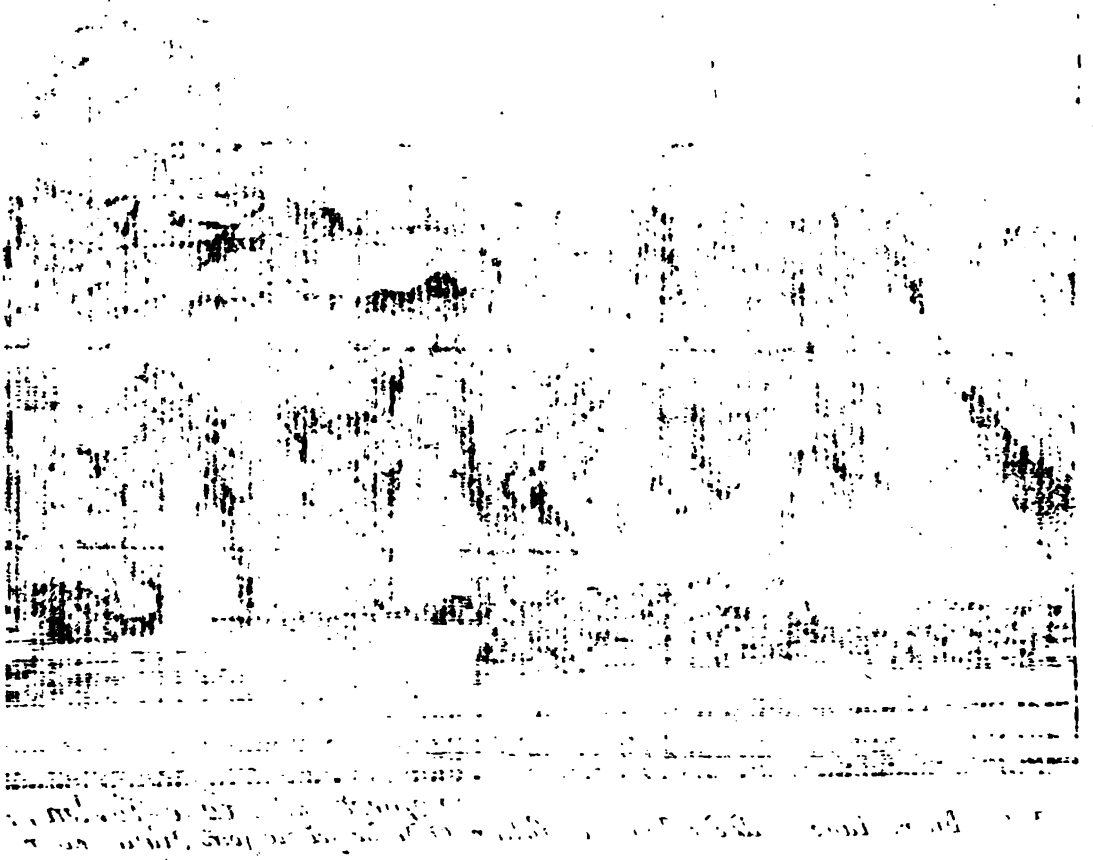

ræfker langt ud i Havet, og har 12 Miile breede Bugter, (nemlig Faxe- og Breede-Fiorden) paa begge Sider. Veſterjokkelen ligger for ſig aleene, yderlig paa Næſſet, og trækker Dunſter, Skyer og Taage til ſig: Imod SV. V. og NV. ere aleene ſmaltede Strandklipper, og det heelt op igiennem til Fiældet, næſten uden Græs, hvorpaa Vind og Veir allermindſt kan virke. Af O. og NO. falder her ſtærkeſt Blæſt, Snee, og Froſt om Vinteren. Af N. og NV. er det gierne ſtille; og i Almindelighed ere Vindene her ikke nær ſaa uſtadige ſom i de foranførte Syſſeler.

§. 466.

Kuld og Hede.

Kuld og Hede ere her kun middelmaadige: Sonden for Jokkelen er om Foraaret med oſtlige til nordoſtlige Vinde det deiligſte Veir, ganſke ſtille, med Soelſkin, baade paa Landet og et Par Miile ud i Soen; da derimod paa Breedefiorden, og den anden Side af Jokkelen, er ſtærk Blæſt og Kulde, ſaa at ingen Fiſkere kunne komme til Soes. Af denne Aarſag have de ſonden for, iſær paa Dritvig, om Foraaret, langt bædre Lykke med deres Fiſkerie, end hine, hvilke derfor flotte ved Paaſketiider til denne Kant, og fiſke her til Kaarsmiſſe, efter gammel Stiil. Sonden for Jokkelen falder iſær ſaa ſtærk Hede af Middags-Solen, om Foraaret og Sommeren, at man kan neppe fordrage den, og Fiſken, der ſkal tørres paa de ſorte ſmaltede Klipper, bliver halvkaagt, naar Luften er nogen Tiid ganſke ſtille; thi diſſe trække megen til ſig af Solens Varme, og blive ſaa heede, at man ei kan holde Haanden paa dem. Det hoie Iisbiærg tiener til Skiul for Blæſten. Derimod falder i Dritvig, om Vaar-Nætterne, ſaa ſtærk en Froſt, at Alting fryſer: Fiſkerne lide ofte meget Ondt derved, i det de maae gaae til Soes med deres tilfrosne Vandkar;

thi der er ei Tid til at hente nyt Vand fra Diupalon om Formiddagen; det skal giores Aftenen tilforn. Isbiærget er tildeels Aarsag til Varmen, og tillige til Kulden: det staaer i Nærværelsen, og Luften er stille hvor det giver Læ eller Skiul, hvorved der fryser meer, end om det blæsede. De sorte Sinnerklipper hiælpe ogsaa hertil; thi de have ikke alene mistet den af Solen laante Heede, men de ere og af Naturen ganske kolde, og ved deres eengang skedde Forandring i Ilden, stikke ved den elementariske Varme.

§. 467.

Lufthændelser. Man veed her ei af mange Lufthændelser. Mister (§. 15.) bliver man ikke vaer. Nordlys spiller stærkt om Vinteren, og Sneelys sees tidt i Sneefog om Natten. Men Hvorvarelditr (§. 14.) mærkes her kun sielden. Torden og Lynen ere her meget rare, rimeligt, at Jokkelen trækker disse, ligesaavel som andre Dunster til sig. Men naar Torden indfalder i Bygden, er den meget hæftig, saa at man har Exempel paa, at Lynild haver antændt nogle Huuse norden for Jokkelen (f. Ex. 1631).

Jordarterne.

§. 468.

Madjord. Madjorden er her sort og god, ligesom paa andre Steder, især i Borgarfiords-Syssel (§. 16. og 192.). Den rødagtige Madjord findes her ikke. Myre- eller Morads-Jorden er meest overflødig i Hnappedals-Syssel og Helgafells-Sviit, og dens Lag ligge som paa de foranførte Steder.

§. 469.

Tørv. Tørv, Humus bituminosa solida, aere indurescens, som har sin Oprindelse af Vægter (§. 18. og 106.), findes her allevegne

til

til Rodtorftighed, og paa de fleeſte Steder temmelig god; dog giver den ſædvanlig Svovelſtank imedens den brænder, iſær den i Stadeſveit. Norden for Jokkelen findes ellers det beſte Slags, og god Forraad deraf, beſynderlig paa Ingelshol: den er ganſke fort, feed, faſt og jevn, og saa haard, at man maae bruge Kræfter for at kunne brække den imellem Hænderne; naar den er torret, seer den ud som Skibsbrod. Østen fra Ingelshol er en ſumpig Slætte, ſom hører til denne Gaard, hvor Indvaanerne af de nærliggende Fiſkerleier, Sand og Rev, ſkiære aarlig deres Torv, imod at betale noget viſt for hver Fod i Torvgraven, ſom dem bliver afmaalet og anviſt. Her ere overalt gamle Torvegraver, og derfor ſkal Jordſmonen, og andet, ſom opgraves, og er utienligt til Brændſel, kaſtes deri. Man forſikrer og her, ligeſom for (§. 20.) er meldt, at Torven voxer til igien, ſkiønt ei saa tykt eller faſt, ſom tilforn; men dog saa meget ſnarer, naar Graverne fyldes med Jord. Rummene imellem Torvegravene bør ogſaa holdes reene, for at Græſſet kan voxe. Den Grund, ſom den opſkaarne Torv har ligget, og er bleven torret paa, giver godt Græs, efter ſaadan Giødſel; og hvis dens Safran-røde Aſke ſtroes paa en middelmaadig feed Jord, ikke alt for tykt, da voxer Græſſet bedre. Denne Torv brænder ellers ret godt, og giver ret god Varme.

§. 470.

Jordens Lage i Torvegravene ere ei de ſamme allefteds ved Jokkelen. Paa næſtbenævnte Sted indtager Torven det ſtørſte Rum: Her findes ei Svovel, men vel tynde Lage af Pimpeſteen. Væxtejorden er 1 til 1½ Fod tyk, og derunder et 2 Fod tykt Lag af brunagtig Jord, ſom er tør og fuld af forraadnede Græs- og Torvens Lage.

Urtestilker; siden et 1 til 2 Fingre tykt Lag af smaa hvide Pimpesteene, af samme Slags, som de der findes ved Bredden af Jokkel-Isen. Denne Pimpesteen haver uden Tvivl engang regnet ned fra Jokkelen, over det underliggende Land; thi slige Lag findes her allevegne: Under samme ligger et Lag af noget feed, dog skarp Jordart, som er blandet med endnu mindre Smuler og Støv af hvid Pimpesteen, som lader til at have havt selvsamme Oprindelse, aleene at Jorden har trækket i sig Fedmen af de forstyrrede Vexter. Laget er ulige, dog oftest tykkere end Pimpesteen-Laget selv. Derpaa kommer det tykke Lag af Torven, 7 til 9 Fod. Man har paa den nordre Kant af forbemældte Slætte, hvor Grunden ovenpaa er høiere, faaet 14 Fod; men det er almindeligt, at træffe Mellemlage af hvid Leer og mudderagtig Jord, en halv til heel Fod tykke, hvorudi ogsaa findes skarpe Partikler, maaskee af Pimpestøv, som ovenpaa; (thi dette er ei undersøgt). Allernederst kommer tykt Mudder, fuldt af Vandaarer, og endelig derunder vandslidte Smaasteene, 20 Fod ned fra Græsset, meer eller mindre. Dette Sted er paa det lave Land, en halv Fiærdingvei fra Havbredden.

§. 471.

Hvorledes Torven skiæres.

Torven skiæres med en Spade, som er 1 Fod lang, næsten en halv Fod breed, og beslagen foran med et skarpt Jærn, som gaaer 3 Tommer høit op til den ene Side; Skaftet er 3 Fod langt, og hvert Stykke Torv saa stort som Bladet, og dannet som en dobbelt Muursteen. Gode Arbeidere skiære 6 til 8 slige Stykker i een Række ned, og opkaste dem alle paa eengang. Efter Vorelagen (§. 29.) skal en fuldkommen Arbeider paa een Dag opskiære en Torvegrav, som er 20 Fod lang, 10 Fod breed, og 20 Fod dyb,

at

at regne fra den overste Gronsvær, hvilket de beste Arbeidere have nok med at giøre.

§. 472.

Et Slags sort Dynd, kaldet Svartaall, findes paa Veien, i en Viig ved Borgarhraun og Langefiærer. Det bestaaer af et Lag af tyndt Leer, 1 Alen dybt, som her er blevet samlet af raadne Land- og Soe-Urter; thi Floden, ved største Spring, naaer her op; Grunden er jærnhaltig. I varmt stille Vær giver dette Dynd en ubehagelig Stank, naar man rijder derover. Samme Slags Dyndart findes ellers paa fleere Steder paa Langefiærer nær ved Stranden, hvor det er farligt at reise over; thi disse Moradser ere ovenpaa bevorne med Græs, men derunder saa dybe, at Hesten ei kan komme op igien. Stinkende Dynd.

§. 473.

De fleeste Leerarter ere opregnede i Forveien. a) Paa Fiældet ovenfor Budum træffes en feed Jordart, hvori findes Kiis-Cubi, hvide som Klokke-Malm. Samme Slags findes ved Kirkhol i Stadesveit, kort fra Soekanten. Vi havde tilforn faaet Prøver af disse Jordarter, som formedelst Blonding og Slemning kunde blive brugelige til Steentøi. b) I Helgafellssveit og nær ved den Bondegaard Kongsbacke, paa Strandbredden, falder en feed blaa-agtig Jordart i temmelig Mængde; den bliver tod i Ilden, som eendeel Argillæ, og er blandet med Sand eller Steensmuuler, men ellers ret fiin, hvis den renses fra disse. Draapehlidfiældet har en heel Hob feede Jordarter; saasom c) den skiønne hvide Bolus, som faaer i Ilden en lys Ansigtfarve. d) En anden Forandring, der falder endnu hvidere og mavrere, samt eendeel farvede Jordarter. e) Den forommældte guule, og der i Leerarter.

Nærværelsen f) den gnulagtige; vildere g) en blaa Leerart med messingfarvede Kiis-Cubis; og endelig h) en feed Jordart af hvidt og grønt marmoreret, og endnu fleere; men af disse og deslige sidstomtalte Arter er ingen vis Mængde; ikke heller Farven bestandig den samme paa eet og det samme Sted.

Steenarter.

§. 474.

Løse og Leer-hærdede Mellemklipper.

Af Steenarterne ere nogle allereede opregnede, ligesom de forefaldt paa Reisen til Vesterjøkkelen og Draapehuldfiældet. Dog ville vi her igien betragte de fornemste, baade af disse, og andre, paa det Læseren kan have dem paa eengang for Øine; og da først de løse og Leer-hærdede Mellemklipper. Disse udgiøre stæl den aleene et Biærg eller nogen egentlig Deel deraf; men findes giærne kun som Lage mellem de grove Fiæld-Klipper; saasom: a) *Saxum scissile, e fusco pallidum, arena argilla & minima parte terræ constans*, Fast Moberg, som meest findes i de ordentlige Islandske Fiældes Mellemlage; og undertiden smaa Biærge, og især Gelldingafell, deraf aleene. b) *Saxum friabile inaide fuscum, arena, terra & parum argilla constans*, Laust Moberg, som falder i de nedre Fiældsider, og paa det lave Land, og er i Slægt med den første Art: den forblæses og udtæres naar den ligger i frie Luft, trækker stærk Vand i sig, saa de beste Stykker deraf kunde bruges som Philtreer-Steene. Smaa Strandsteene, Smuuler af Jordsinner, og andre Steene, findes i begge de anførte Arter, dog ei i stor Mængde. En fiin Bergart i Ennet, af det sidste Slags, kaldes Raudusteinar, hvoraf et stort Stykke er faldet ned paa Steandbredden, hvorpaa de Reisende udskiære

med Knive deres Navne og Aarstal. c) *Arenarius Griseus, Argilla vulgari vel plastica induratus*, som findes i Sanghuulen. d) *Saxum Ochraceum martiale rubrum*, som findes her i de meer ordentlige Biærges Mellemlage; denne Art falder mangesteds saa fiin, at den lættelig kan rives til Farve, men da er Laget tyndt, og kun lidet heraf at faae. En anden grovere Forandring deraf er giærne skarp i Bruddet, og steenagtig, og heraf falde tykkere Lag. Grundævnet til det første Slags er meest iernhaltigt Leer; Men det andet grovere og haardere Slags er blandet med adskillig Sand og Steensmuuler.

§. 475.

Af haarde og grove Fiældklipper ere især at mærke: a) *Saxum vulgare Griseo-pallidum* (§. 29.), som er *Arenarius ochra martis conglutinatus*, en Steenart, ulige beblandet med Feldspat og Kvarts, men siælden med Glimmer. Den findes her vel allevegne, men ei for sig aleene i noget Biærg. b) *Saxum vulgare e griseo canescens rare cavernulis porosum*, af samme Grundævne, som forrige; men noget haardere og seiere. Den kommer meget overeens med Skardsheidens Klipper (§. 227.), holder sig stræng i Ilden, men vil dog for smælte end sprække, og synes eengang at have været Jordbrand meget nær. Heraf bestaae meest Strandklipperne; Smeddene bruge Stykker deraf til Effeholdere, og til at banke Jærn paa. c) *Saxum Basaltiforme e nigro griseum*, Studlaberg, i Henseende til Skikkelsen, en særdeeles Steenart, som findes paa adskillige Steder blandt andre Klipper, nær ved Stranden, og kommer den næstbemældte nærmest i Farve og Grundævne, dog falder den endnu haardere, tættere, og med jævne Deele indeni; Stykkerne

Haarde og grove Fiældklipper.

deraf

deraf ere altid aflange og kantede; med 5, 6 og 7 ulige Sider. Deres meeste Forskiæl beroer paa Storrelsen; thi nogle kunne være 4 til 6 Fod tykke, og 12 til 16 Fod lange, uden mindste Sprække, andre derimod kun 1 Fod tykke og derunder, og 2 til 3 Aline lange, forend nogen Tværsprække kommer.

§. 476.

Klokkebiærget især.

Et lidet rundagtigt Biærg, og en Deel af Vesterjokkelens Underfiæld mod NV. til V., kaldes af Indvaanerne Kluckur eller Klokkebiærg, deels af den klare og fine Gienlyd det giver, deels fordi dets Skikkelse er som en viid Klokke. Dette Biærg kan regnes iblandt de fineste Klipper, og horer til den sidst anforte Biærgart (§. 475.); det bestaaer af kantede Steene, som Baulasteenen, undtaget, at her findes noget storre og længere Sprækker; Steenarten er og her noget adskilt fra hin, i Hensyn til Grundevnet, og kan ei heller hensøres til de udenlands bekiendte Basaltarter (§. 219.); thi den haver indeni smaa rundagtige Huller, alle lige store, og ikke tæt sammen. Anforte Klokkebiærg maa ellers være forrykket fra sit forste Sted; thi de overste Stotter ligge jævnsides med Horizonten; de nederste staae lige op, og de middelste paa skraa. En stor Deel af dem, især de overste og de i Midten, ere ganske krumme, som en halv Cirkul, eller som et Segment deraf. Sidernes Tal er ulige, oftest 5 og 7 undertiden 6, og meget sielden 4. Vor Meening om Aarsagen til disse Steenes Skikkelse, bliver den samme, som i Hensigt til Baulasteenen. Stotternes Krumhed beviser især, at disse af Forstningen, eller dog engang, have været bøielige, og følgelig bløde. De smaa Huller indeni, tilligemed Biergets Haardhed, give tilkiende, at samme Stotter ere kort efter Dannelsen

blevne

blevne bagte eller hærdede, rimeligst ved Jordbrand, som de neppe have kundet undgaae; thi Jokkelen er her over, og Hraun under og rundt omkring. Steenen er god til Bygninger, dog kan den ei hugges, som Baulasteenen, er ogsaa tung at føre eller flotte nogen lang Vei.

§. 477.

Flinere, dog haarde Steenarter, ere fornemmelig disse: Flinere, dog haarde Steenarter.

a) *Saxum ex atro, glaucinum, prædurum, particulis æqualibus intime commixtum*, paa Islandsk Blaagryte. Navnet er bekiendt allevegne paa Landet, skiønt det ofte gives de Bergarter, som det ikke tilkommer. Blaagryte findes meest paa Havbunden, samt paa Strandbredder, som ere klipperlige, og da entenn heele Klipper deraf, eller og kun smaa rundagtige og vandslebne Stykker: Steenen er fortglindsende udvendig, men i Brudet har den en blaa-agtig Skiær, hvoraf den har faaet sit Islandske Navn: Den overgaaer andre Fiældsteene i Haardhed, saaat de smaa Steene deraf kunne ei slaaes i Stykker uden stor Besværlighed; den brækkes meget ulige; Indeni haver den, skiønt ikkun sielden, smaa Kvarts-Crystaller, giærer og ikke med Skeedvand. Naar Smeddene bruge den til Amboit eller Esse, vil den sprække, især hvis der kommer Vand paa den; holder sig ellers stræng i aaben Ild, samt tager Farve af al Slags Metal, naar den gnides dermed. De glatte Bolder fra Stranden bruges til Medicin for Tak (§. 34. b.), da de varmes ved Gloder, indsvøbes i Linnet, og holdes paa Stedet, hvor den Syge har meest Ondt. Fruentimmer bruge og undertiden Blaagryte til at holde Vand varmt; og uden Tvil er det og denne samme Steenart, som de gamle Islændere brugde til at varme deres Drikkemælk med. Steenen burde

proves endnu bæder ved Ilden. b) *Saxum jaſpideum ſchiſtiforme nigrum.* Denne Steenart er ikke heller retſkaffens bleven provet ved Ilden; men efter al Anſeelſe er den en Fiæld-Jaſpis. En Deel af de høie Strandklipper, ſonden for Jokkelen, imellem Dritvig og Berevig, beſtaaer af ſamme. Den er ingen ret Skifer, endſkiønt den falder i tynde og flade Fliiſer; thi diſſe beholde ei lige Tykkelſe: den er meget haard, og udvendig glat, men i Brudet jævn, ſom hærdet Leer: den er ypperlig til deraf at opføre en varagtig Steen-Bygning, og let at danne, fordi Stykkerne falde giærne ſmaa og tynde.

§. 478.

Islandſk Demant. En Art af Berg-Kriſtall, ſom nogle have kaldet Cryſtallum Pyramidalem, er den i Almindelighed ſaa kaldte Islandſke Demant. Den falder i det høie Biærg Thorgerafell, over Stadefvelten, ſamt paa nogle andre Steder i Island, dog ingenſteds ſaa fuldkommen og ſtor, ſom her. Mange aflange Stykker deraf, ſom Taarnſpiire, ſidde her paa et Fodſtykke af Spat-Kriſtall, 1½ til 1¾ Tomme, og de ſtørſte 2 Tommer lange, og en halv Tomme tykke; de fleeſte ere ſexkantede; dog have nogle 5 og andre 7 Sider, ſom løbe op i en Spidſe. Den ſtørſte Deel af hvert Stykke er hvid og uklar, alene at det yderſte, paa 2, 3 til 4 Linier, er ganſke klart og giennemſigtigt, og derhos ſaa haardt, at man kan ſkiære Glas dermed, hvorfor og Steenarten, endſkiønt urigtigen, kaldes Demant.

§. 479.

Steenarter, frembragte ved Jordbrand. Af Steenarter, ſom ere frembragte ved Jordbrand, falde her adſkillige, ſom: a) *Achates Islandicus* eller vitri naturalis nigri globuli, paa Draapehlidfiæld. b) *Vitrum Naturale fragiliſſimum*

mum nigrum, *ligaturis transverſis argillaceis*, paa Baula, og mange andre Steder, og deriblandt paa Draapehlidfiæld. c) *Scoria naturalis communis*, *Saxumve liquatoum cavernoſum aſperum nigrum*, Hraun. Denne her paa Landet ſaa almindelige og oftommældte Steenart er for beſkreven. Den ſtørſte Deel af Sneefiældsnæſſet, og desuden Kolbeinſtade- og Rodemels-Sogne, Helgafellsſveit, endeel af Stadeſveiten, Fiældene oven paa, iſær Kiærlingeſkard, ja Veſterjokkelens Egne rundt omkring, beſtaae, i det mindſte udvendig, af denne Steenart. I Hraunene voxe dog adſkillige Moſſarter, Kratriis, Lyng, og mange ſkionne Urter, ligeſom diſſe Steders Dale og Mellemrumme have de deiligſte Græsgange, hvor man avler Hoe, og kan lade Kreature, iſær Faar, gaae ude om Vinteren; thi ved det ſlige Hraune ere aabne neden under, og Luften ſvæver igiennem dem, ſaa har Sneen der intet blivende Sted. d) *Scoria naturalis pulcherrime picta & colorata* findes paa deſſige Steder: En Huule i Barnaborge-Hraun giver Prove deraf, i ſmaa Stykker, med en meget fiin Glaſſur overtrukken, lyſe- og morkerød, blaa-violet og ſort, med alleſlags Skikkelſer; dog foreſtille ſaadanne Steene meeſt Løv og Blomſter paa Billedhugger-Værk. Steenen er let, naſten ſom Pimpeſteen, og naar man brækker den, er den hullet overalt (§. 26). e) *Pumex*, Pimpe- eller Skuurſteen, paa Islandſk Vikur, falder her baade ſort, rød og hvid, omkring de gamle Ildſpruende Biærge; men deraf falder meere paa andre Steder, hvorom ſkal handles ved foreſaldende Leiligheder. f) *Stalactitæ vulcanii* i Budakletts-Huulen. g) *Saxum Tophaceum ſchiſtiforme per ſtrata liquatum*, i de tynde og haarde Hælder paa Draapehlidfiæld. Denne Steenart ſynes at taale temmelig Ild, og burde for-

søges, om den ei kunde tiene til Kalkelovne. h) *Saxum tophaceum thermarum album*, paa samme Sted, og ved Lyshol, beskreven i Forveien. i) *Saxum* (*Breccia*) *constans variorum lapidum fragmentis, argilla communi* (*plastica*) *conglutinatum.* Heraf falde tvende Forandringer: α) *Breccia grisco-cærulea*, som er den fra Ennet; og β) *Breccia nigricans, minori parte argillæ constans*, som er den fra Bulandshofde, meer gruusagtig, og mindre sammenhængende; deraf sees store Klipper, nedfaldne paa Veien, kort fra Hofde Bondegaard.

Mineralier.

§. 480.

Svovel. Gediegen Svovel falder her ei; men a) i Torven, især funden for Jokkelen og i Stadesveit. b) I Riesen, baade i de hoide Cubis oven for Budum i Fiældet, og i de Messing-farvede i Draapehlidfiæld, og Eyrarfalle i Oresveit, især vesten til.

§. 481.

Jern. Af Jærnerts findes: a) Steenbrud og løse Steene, som holde Jærn overalt; især ere Moradserne rige paa Jærn. b) Jern-Leer, *Ochra martis*, baade paa myragtige Steder, og omkring de mineralske Kilder. c) Sorta (§. 230.), *Terra martialis subpingvis nigra tinctorum*, tet god, norden for Jokkelen paa adskillige Steder.

§. 482.

Malmglas. Malmglas; *vitrum metallicum*; saaledes nævnes indtil videre *Saxum obscure e purpureo rubicundum, micis & lamellis vitri metallici refertum splendensque.* Det er en særdeeles rar Bergart, som udgior et Stykke af Strandklipperne, kort osten

for

for Hellnum Fiskerbye: vi have ingensteds fundet, eller hørt tale om dens Lige. Klipperne ere her røde af Farve, brækkelige, og fulde af disse Glas-Partikler eller Plader; og deriblandt nogle, tynde som Papiir, 2 til 3 Linier lange og breede, aldeeles ikke giennemsigtige, men saa klare og glatte, som det beste Speilglas. Et sienspnligt Tegn til Smæltningen er, at man finder ofte Plader, staaende tværs over, og igiennem de største, og saaledes størknede. Naar Solen skinner stærk paa disse Klipper, da glimre de saa meget, at det lader, noget derfra (thi nær til kan man ikke komme), ligesom denne Glas-Materie var flydende: Heraf kommer det, at de som boe i Nærværelsen, indbilde dem, og fortælle som en afgiort Sandhed, at Materien bliver smæltet eller kaagt ud af Klippen ved Solens Varme; endskient Stedets Steilhed ikke tillader dem at komme nær til, og see det, og endnu mindre at føle derpaa. Man har siden forsøgt dette med smaa Brændeglas, men ingen Smæltning kundet faae, og ei heller ved almindelig Grad af aaben Ild. Med Skeedvand giærer ingen af Deelene. Den røde Bergart er sienspnlig et Foster af den her paa Stedet saa almindelige Jordbrand; thi ei aleene over og under i Stranden, og paa alle Kanter, men ogsaa inden i Klipperne findes Jordsinner, ja den heele Egn bestaaer af samme.

§. 483.

Borneborgs Salter.

En Fiærdingveis i Vester, fra Roden af Fagreskovs-Fiæld, staae, paa den nysommældte Jordsinner-Strækning, tvende Klipperygge, 10 Favne høie, og krummede lige imod hinanden, saa de have Anseelse af et Batterie. Høit oppe, og indvendig i den vestlige Rygg, sees endnu Levning af en i Aaret 1749 indfalden Huule, hvor man haver fundet en Saltart, som af de Nærboen-

de kaldes Saltpeter, og bruges til at læge Saar. Nyelig efterat Huulen var nedfalden, fandt man store Klumper af dette Salt. Nu kan man ikke faae uden nogle faa Smuuler i Klipperifterne. Saltet er bleeghvidt af Farve, og meelagtigt, samt haver en bitter og derhos noget vidrig Smag. Kort fra Hellnum, hvor det metalliske Glas falder; ligeledes ved Mywatn, paa Nordlandet, og paa fleere Steder, hvor Hraunstrækninger ere, findes ogsaa Salt, af samme Smag og Anseelse, som dette i Borneborgs-Hraunet. Man skulde altsaa tænke, at det var *Sal ammoniacum naturale* eller *Gleboſum*, der findes i andre Lande, ved Solfatara i Italien, og paa fleere Steder. Nærværende Saltart provede vi paa følgende Maade: a) Til Solutionen med reent Vand kom man Oleum Tartari per deliqvium, men derved skedde ingen Forandring; ei heller b) med Syrupo violarum; hvorfor der ikke er noget Alkalisk eller Acidum. c) For at vide, om der kunde være noget Nitroſum tilstede, blev dette Salt provet med inflammabili, over Ilden, men der kom intet desliglid. Proven var saare liden: dog sluttes indtil videre, at det er et Slags Middel-Salt.

§. 484.

Foſſilier. De meest bekiendte Foſſilier, som her falde, ere alle i Forveien opregnede, saaſom: a) **Surterbrand**, *Lignum Foſſ. ſucco minerali ſalitum* (§. 235.). b) *Lignum petrefactum nigrum*, fra Draapehlidsfiæld. c) *Carbones ligni petrefacti*, fra samme Sted (§. 447.). d) *Rhizolithi*, samt e) *Lignum petrefactum albicans*, fra Lyſehol og Draapehlid; og endelig, f) **Tørv**, *Humus vegetabilis bituminoſa & ſolida in aëre indureſcens* (§. 18. og 194.).

Frugt-

Frugtbarheden.

§. 485.

Frugtbarheden i Bygden paa Sneefiældsnæſſet er vel forſkiællig, dog overalt kun middelmaadig. De beſte Bygdelave til at holde Kreature, baade i Henſigt til Græsgange til Fiælds, og Hoebiærging i Bygden, ere Sonden paa Næſſet, Mikliholts-Repp, og Norden paa, Skogerſtrand og Helgafellsſveit. Stadeſveit og Oreſveit ere gode til Hoebiærging. Sonden for Jokkelen haves kun lidet Græs i Bygden, og intet til Fiælds. Det Norden for Jokkelen beliggende er derimod langt bædre, i Henſigt til begge Deele. Bygdens Frugtbarhed.

§. 486.

Hægiærder med Toſter for Hoeſtakker, bruges her overalt (§. 30.). Diſſe Hoeſtakker ere hoieſte i Midten, og laveſte til Enderne, ſamt til Siderne, der midt imellem, hvorfor Regnvandet løber des bæder ned af dem. Hægiærder.

§. 487.

a) Paa Tuunene voxe omtrent de ſamme Urter paa Sneefiældsnæs, ſom i Kioſar-Syſſel og Borgarfiorden. *Lapathum* (*Patientia*) er her ei ſaa almindelig (§. 32. c.). Elting (§. 32. a.) voxer ei heller i ſaa ſtor Mængde. *Trifolium album pratenſe* ſaae vi her ei; men i dets Sted det for Menneſker endnu tienligere *Naſturtium Pratenſe fl. albo:* iſær voxer det i Tuunet paa Ingelshol; dog vidſte Indvaanerne ikke dets Brug. b) Til Fiælds voxe ogſaa eendeel af Tunenes og Bygdens Urter, og iſær, allerhoieſt oppe, den ovenmældte *Saxifraga Oppoſitifolia* (*Ericoides*) Faun. Sv. 359, paa Islandſk Snioblomſtur. *Papaver Alpinum* (Sp. Pl. 507.), Urter.

507.), paa Islandsk Melasol, voxer høit og lavt, dog ei uden blandt Steene og Gruus. I Aaret 1757 d. 22 Aug. var den kommen i Froe ved Alptefiorden. *Rhodiola*, paa Islandsk Burn, voxer her paa mange Steder, dog meest i Strandklipperne; oven for Stranden i Fossaar-Dal blomstrede den 1757 den 19 Aug. da den allereede d. 8 Junii samme Aar havde skudt Blomster paa Sønderlandet.

§. 488.

Urte-Pladse. Budehraun og Trollhals, (en kort Fiældvei mellem Helgafells- og Øre-Sveiter) ere her de fornemste Urte-Pladse. Paa det første Sted drives adskillige Urter til en anseelig Vext og Høide, i de ovenmældte smaa Grøfter og Dale, f. E. *Angelica* (*Archangelica*), Urtehønn; *Herba Paris*, her i Landet meget rar; *Filipendula* (*Ulmaria*), paa Islandsk Miadurt; og *Filix maxima* (*Fœmina*). Miødurten var Aar 1757 d. 17 Aug. sammesteds 7 Fod høi, og dog ei kommen i Blomster. Paa det andet Sted voxe mange Fiæld-Urter, og der iblandt ere her i Landet rare: *Fragaria*, paa Islandsk Jardarber, paa Dansk Jordbær; *Geum* (*Rivale*), som bliver her meget stort; og *Saxifraga Tridactylites* (Fl. Sv. 353).

§. 489.

Skov. Smaa Birketræer voxe paa endeel Steder, dog ei i stor Mængde. Det meeste af dem falder i Helgafellsveit, og bruges til Kull; de falde og i Borgarhraun, Hrisdal o. s. v., samt hist og her paa Skogerstranden. *Betula Procumbens*, Rif-Hris, og *Betula Nana*, Fiælldrape, ere meer almindelige.

§. 490.

§. 490.

Af vilde Madurter mærkes iſær følgende: a) *Arundo* (*Arenaria*) Fl. Sv. 102, paa Islandſk Melur: den voxer ſærdeeles vel paa Haffiordsøen, og det er ſelvſamme Art, ſom Østerlænderes Indbyggere faaer deres fiine Meel af, og dog faae den ei der nær ſaa riig Kiærne, ſom her, kommer og ſielden til den Modenhed, at Kiærnen bliver haard, hvorfor deres Korn maae bages, førend det kan males til Meel; hvorimod os er berettet, at den paa Haffiordsøen bliver moden, med en god Kiærne, ſidſt i Auguſt-Maaned. Det er derfor forunderligt, at ingen har været ſaa nysgiærrig, at ville giøre Meel deraf; den ſlaaes alene, ſom et andet Græs, da den er et meget godt Foder til Kiør. Den voxer kun i Sand, og det ligeſaa fuldt i det tørre ſorte Pimpeſteens Støv og Jordbrands-Aſke, ſom i det hvide Sand, der beſtaaer af ſmaaſtødte, deels forblæſte, Skiæll, omendſkiønt det første er dette ſidſte ganſke uligt. I den almindelige ſorte Strandſand, af Saxi vulgaris Steenſmuuler, voxer den ligeledes. b) *Rumex* (*Acetoſa*) og *Digynus*, paa Islandſk Sura og Olafs-Sura, voxe i Overflodighed, den første paa Tuunene, den anden i Fiældſiderne; men de bruges ikke; Ei heller *Rumex* (*Patientia*). c) Jordbær, ſpiiſes med kold Flode før Lyſt. d) *Cochlearia* (Danica), paa Islandſk Skarfakaal, voxer paa Helgafells-Sveitens Øer i ſtørſte Mængde. Nogle af Indbyggerne have lært, maaſkee af de udenlandſke Handlende, at tillave og ſpiiſe den ſom Sobekaal. Bemældte Forandring er ellers ſød og vædſkefuld, og haver næſten intet bittert ved ſig, men vel noget væmmeligt, hvilket dog forgaaer i Kaagningen; ſaa at denne Ret meeſt ligner hvid Sobekaal baade i Smag og Anſeelſe. Denne Urts ypperlige lægende Kraft mod Vilde Madurter.

Skiorbug, ſom er meget almindelig hos dette Lands Indvaanere, er alle bekiendt, dog bruges den ei derimod, uden af alt for faa. e) Adſkillige Bær: Blaabær og Dal-Blaabær, *Vaccinia* (*Myrtilli*), Fl. Sv. 312 og 313. Eenebær, (*Juniperus procumbens*), og Kiækebær, *Empetrum* (*baccis nigris*), ſpiiſes her ligeſom andenſteds; men *Rubus* (*Saxatilis*), paa Islandſk Hrutaber, og *Arbutus* (*uva urſi*), Mylningar, Fl. Sv. 411 og 339, bruges ikke. f) *Piſum* (*Maritimum*), Fl. Sv. 608, paa Islandſk Ville-Ert, voxer i den nysomtalte hvide Skiællſand paa Stakhamars Næs, veſtligſt i Hnappedals-Syſſel. Og ſaaſom diſſe vilde Erter voxe i Island paa adſkillige Steder, ſaa burde Indbyggerne anfores og vænnes til at bemytte ſig af dem, og ſoge ved Dyrkning at bringe dem til endnu ſtorre Fuldkommenhed. De moedes ſidſt i September-Maaned, og have ſelvſamme Smag, ſom Have-Erter. *Geſner* (Aqvat. 4. p. 256.) anforer det ſom mærkværdigt, at Strandkantens Indvaanere i Oxforth-Herred i Engelland bleve hiulpne derved, i den dyre Tid, Aar 1555. g) *Muſcus* (*Islandicus*), Fiallagraus, voxer her ei i Mængde, og bruges kun lidet (§. 248.).

§. 491.

Have-Urter. I Aaret 1757 vare kun 2de Steder paa Sneefiældsnæſſet, hvor man ſaaede lidet Kaal, men den voxde dog temmelig, ja bæder end andenſteds paa Landet, hvor den blev dyrket ſamme Aar. Stederne vare Helgafell og Buder; og dette ſkedde kun for et Forſog, men ikke til nogen Fordeel eller Beſparelſe i Huusholdningen: Den lille Have paa det ſidſte Sted, var anlagt paa Hraun eller Sinnerklipper, hvilken Steenart ligger her allevegne over Grunden. Man havde fort herhen noget af det Slags Vextejord, ſom

ſamler

samler sig ved Regn i Klipperifterne, og blandet det med Koemog og Skiællsand, som Blæsten fører hid op fra Stranden: Haven blev vandet med søemænget Vand; thi reent sødt Vand faaer man her ikke i Nærværelsen; men paa denne Maade vorede dog Kaalarterne godt, og især den sædvanlige grønne.

Indvaanerne.

§. 492.

Indvaanernes Legems Beskaffenhed er meget ulige, saasom her er en Blanding af alle Slags Folk, der komme aarlig hid paa Fiskerie, ei aleene fra de nærmerste Herreder, Borgarfiord og Dale-Syssel, men og fra Nordlandet, og hvoraf en stor Deel sætte sig her ned. Ligesaa ulige er og deres Sindsbeskaffenhed; dog er overhovedet Almuen her dueligere end paa Sydlandet. Tilforn, for omtrent 40 Aar siden, og længer op i Tiiden, holdtes de omkring Jøkkelen boende for grove og slemme Folk; men nu er det blevet anderledes, deels ved Øvrighedens Anstalter, deels derved, at Folk fra andre Steder, som de haarde Aaringer have nødt til at forlade Landvæsenet, og søge til Søekanten, have sat sig her ned. Det er og mærkværdigt, at Nordlandets Indbyggere søgde ikke her hen i forrige Tiider, som nu er skeet i nogen Tiid, men de bleve hiemme. Legems-Beskaffenhed.

§. 493.

Af Sygdomme findes her de samme, som paa Sønderlandet og i Borgarfiorden, undtaget, at carcinoma infantum mærkes her ikke. Sygdomme i Almindelighed.

§. 494.

Den saa kaldte Spedalskhed (§. 34. c), paa Islandsk Likthraa, er her mere giængs end i Borgarfiorden, og skal endog Spedalskhed.

tilforn have været, paa disse Steder, endnu meer almindelig, da her vare kun Indfødde, som nærede dem meest af Fiskerie. De pestilentialske Børnekopper Aar 1707, borttoge saavel her som andensteds paa Landet, alle paa den Tid levende Spedalske; og siden haver Landet ikke havt saa mange besængte med denne hæslige Sygdom. Den er ellers for største Deelen den yderste Grad af Skiorbug, dog ei egentlig den almindelig saa kaldte, men i den 3 og 4 eller sidste Grad, hvis phænomena og symtomata *Boerhave* (Aphorism. de cogn. & cur. Morbis) optegner. Naar den taget Overhaand, kommer sædvanlig til den en Elephantiasis lenis & sicca, og snart utallige Tilfælde giøre den meget forskiællig efter ethvert Menneskes Legems-Beskaffenhed. Den pleier her i Landet ikkun at tiltage meget langsomt, saaat et Menneske kan leve 10 til 20 Aar, efterat den har ladet sig udvortes til Syne: dog hænder det sig tvertimod, at en lever neppe eet Aar efterat dette er skeet. Det er en Sandhed, at denne Sygdom er arvelig, (see Horreb. Efterr. p. 278.), og at de Fornemmere blive ei skiedersom, omendskiønt de spise lækker Føde, og boe ikke ved Søekanten. Den kan forunderlig følges, og en lang Tid holde op i en Familie: i 1ste 2 Leed blive ofte skie, saaat man ikke mærker det ringeste hos dem, endskiønt de naae en høi Alder, da den dog i 3die Leed yttrer sig igien, og faaer ganske Overhaand. Den er kun sielden smitsom. Den er og bleven kiøgt med mercurialibus, dog, saasom Curen har giærne været hastig, voldsom, og ei geleidet med Forsigtighed, og tilstrækkelig Erfarenhed, saa haver den kun sielden giort den rette, og aldrig den fuldkommen ønskelige, Virkning; ja den er vidt laben ulykkelig af. Meere at berøre om denne Sygdom hører til Medicinen. Den er ellers her ligesaa gammel, som

som Indbyggerne selv, der riimeligst have fort den med fra Norge; thi Landets ældste Skrifter vise os Exempler derpaa i Nordlandet. Man maae ogsaa mærke, at den er altid bleven adskilt fra den almindelig saakaldte Skiorbug, paa gammel Norsk og Islandsk Skyrbingur, hvilken vi første Gang have fundet nævnt i Aaret 1289, paa den Norske Flode, da Kong Erik førde Krig mod Dannemark.

§. 495.

Et Hospital, især for spedalske Mennesker, og det for heele Vesterfiærdingen, er indrettet i Sneefiælds-Syssel, paa den Gaard Hallbiarnar-Eyre, i Oresveiten. Indretningen blev giort ved en Kongelig Forordning i Aaret 1652, og i alt stiftede 4 saadanne Hospitaler paa Landet, eet for hver Fiærding; ellers havde dog Øvrigheden i Landet, tilligemed Befalningsmanden Knud Steensen, allerede Aar 1555 overlagt, at der skulde være 4 saadanne Sygehuuse; men Forslaget kom ikke den Gang til Virkelighed. Fiskerne omkring heele Landet foresættes en vis Dag i Fiskетiiden, da de skulle give til Hospitalerne een Lod af det, som samme Dag fanges paa hver Baad, uden det er mindre end 5 fuldkomne Torske, eller 5 Fiskes Værd; thi i saa Fald faaer Hospitalet Lod, Dagen næst efter. Efter denne Regel deeler man Fangsten af en Sexæring, i Stedet for de sædvanlige 7, i 8 lige Deele, af hvilke een tilfalder Hospitalet. Bispen og Lavmanden i hvert Stift ere Inspecteurer, og sætte vederhæftige Dannemænd til Forstandere, som skulle boe paa den Hospitalet tilliggende Gaard, forsyne de Syge med hvad de behove, og giøre Regning for Hospitalets Indkomster. Hospital.

§. 496.

Huuse og Gaarde, især i Fiskerbyerne.

Huusene ere her mindre og slettere byggte, end i Borgarfiorden, og ikke nær saa reenlige, ude eller inde, allerhelst i Fiskeleierne, hvilke have de sletteste Bygninger, og mindst Reenlighed; den stemme Stank, fornemmelig i Fiskertiiden, gior disse især ubehagelige for Oplandets indbyggere, og endnu meer for Udenlandske, hvoraf nogle Ildesindede have taget Leilighed, at giore samme Slutning om alle Landets Indvaanere. I Fiskerbyerne ere, foruden Hovedgaarden, og de rette Gaarde, mange mindre, eller Hiaaleier. Naar disse have slet ingen Græsgang eller Kreature, kaldes de Thurrabuder, det er Tørreboder. Desuden høre til Hovedgaarden, og undertiden til andre Gaarde i Nærværelsen, efter gammel Hævd, mange Fiskerhytter, (Verbuder), der ligge øde, undtagen den Tiid, som Fiskeriet drives, da de leies bort til Fremmede, der søge hid, for at fiske. Saadan en Tørreboed er gierne slet bygget: Væggene af Steene og Jordsvær, ujævnt opstablede, inden i med slet Tømmer af Birk, og iblandt kun Hvalfiske-Ribbeen, uden noget Paneelværk; og ovenfil tækkede med slet Torv, og kun sielden med Grønsvær. Dette Slags Boeder bestaae af 5 Vaaninger eller smaa Huuse: *a* er Døren. *aaa* Gaungin eller Hovedgangen. *bb* Tvende Sovekammere for Mandfolk og logerende Soemænd. Undertiden bruges den eene af disse *b* til at forvare nødvendige Ting i. *c* Buret

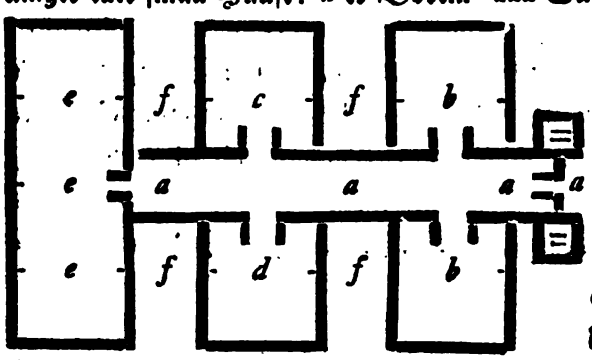

ret eller Spisekammeret. *d* Eldhus eller Kiokken, og endelig *eee* Badstusa eller Dagligstuue, især for Fruentimmer og deres Uldens-Arbeide. *ffff* betegner hvad man kalder Sund, det er Mellemrummene udvendig paa Gaarden imellem disse Vaaninger. Hver af de mindre Afdeelinger bestaaer af 2 Fag, hvert til 2½ eller 3 Alne; Badstuen er gierne 4 Fag, og Gangen igiennem Gaarden 1 Fag breed. Herforuden høre til hver Torrebod 2 smaa Huuse, som kaldes Hialle (§. 47.), med Steenvægge og Torv-Tag, hvoraf det eene, og undertiden begge, have Lukke og Laase, for at giemme den torre Fisk. Een af disse Hialler haver, i Steden for Vægge, enten paa Siderne eller paa Enderne, et Sprinkelværk af svagt Tømmer, hvorfor den kaldes Spalehiall: der inde hænges eller opstables den halvtorrede Fisk, for at blæses igiennem, og torres tilfulde. De opregnede Huuses Høide er i alt 6 Alne Islandsk Maal, nemlig 3 Alne, eller en Mands Høide, fra Gulvet til Biælkerne, og andre 3 fra disse til det øverste Tag. Breeden paa hver Vaaning er 5 til 6 Alne. Disse Huuse ere altsaa meget smaa, og kunne vel findes endnu mindre; men overalt ere de passede efter Indvaanernes Fattigdom. Steengiærde og aabne Steenvægge, følge desuden hver Fiskergaard, hvor over man lægger lange Stænger, til at ophænge Rav, Rækling, Hængefisk, med videre, for at torres (see Horreb. Efterr. p. 202.).

§. 497.

Trangraver eller Levergraver høre og til hver Gaard, hvor Trangraver.
man ei haver Evne til at kiøbe Tønder eller Kar. Til slige Graver maae udsøges en meget fast og tæt Grund, som her er meget rar. De samme Graver bruges da Aar efter Aar; thi naar de ere engang giennemtrukne af Fedmen, bliver Jorden haard og tæt,

saa-

saa at der siden ikke tabes meget, til den Tid Leveren bliver optagen igien, for at kaage Tran deraf.

§. 498.

Hvorledes Fiskerbyerne kunde bæder indrettes.

Enhver kan see, at alle disse Anstalter ere meget slette: Fattigdom, Modloshed, og en vedtagen slem Vane ere Skyld deri. Tyvene have paa slige Steder den allerbeste Leilighed, og forsomme ei heller, at øve deres Haandværk. Der burde altsaa udfindes Raad her imod, og helst saadanne, som ei udfordrede mange Penge, hvilke ikke ere i Landet. Det beste var, at alle slige Gaarde og Boder skulde bygges efter Orden i Gader, hvilket af Forstningen vel kunde koste noget Arbeide, men ikke store Penge; det var og at vente, at Indbyggerne lettelig kunde faae Smag paa slig regelmæssig Indretning, allerhelst naar Øvrighedens Myndighed understottede samme. Hialler og Trangraver burde ligeledes staae for sig selv i en vis Orden; saa kunde Stank og Ureenlighed udelukkes; een eeneste Vægter kunde da og giore slige Steder langt meere sikkre, end mange Vogtere kunne i nærværende Tid.

§. 499.

Spiise og Diæt.

Bondernes almindeligste Føde i Miklaholts-Repp, Staderssveit og Skogarstrand, er omtrent den samme, som mældt er om Borgarfiorden (§. 278.). Det samme gielder og om Hovedbønderne i Fiskeleierne, eller de Formuende, som have noget Græs og Kreaturer, aleene, at her spiises langt meere af blod eller ferst Fisk, og, i dens Sted, mindre af Mælkemad.

§. 500.

Fiskernes i Sørdeeles-hed.

De Familier, som boe i Torreboderne, samt de fra Oplandet kommende Fiskere, nyde dagligen tor Fisk og Smor; eller og, naar der fiskes, ferst Fisk og Smor, Morgen og Aften. Den torre

torre Fisk bliver banket brav blød, forend den spiises. De Dage, da man roer paa Fiskerie, spiises ikke til Middag. Nogle have, især om Vinteren, Meelgrød kaagt af Vand, lidet blandet med stærk (giæret) Valde, og Smør over. Denne Levemaade synes at være slet nok; men de, der ere vante til den, ere dog vel fornøiede, naar de kun kunne faae Smør til deres Fisk; thi dette mangler tidt de Fattige. Efter en gammel, ved Loven stadfæstet Regel, skal hver fuldkommen Karl, som skikkes fra Oplandet paa Fiskerie, have for begge Værtiiderne, nemlig den om Vinteren, og den om Foraaret, at regne, imellem de tvende Kaarsmisser, efter gammel Stiil, det er fra 25 September til 14 Maii, eller og fra Michelsdag til St. Hans Dag, 12 Fiordunger (120 Pund) giæret Smør (§. 43.), hvilket synes at være temmelig meget; og for saavidt er det sandt, hvad der findes i Horrebows Efterr. (p. 296.), at Arbeidsfolk skulle have ½ Smør, imod Fisken, efter Vegt; men dette har ei Sted uden i Fiskertiiden, og for de Folk som fiske, efter den Politie-Anordning, som blev giørt Aar 1720, af Laugmand *Poul Vidalin*, med de andre Laugmænd, samt de fornemste Sysselmænd, efter Stiftamtmand Rabens Foranstaltning, hvilken Anordning Kongen har befalet at skulle indføres i den nye Islandske Lov; hvorfor den imidlertid har giældt for Lov i dette Stykke. Samme Udspiisning bruges og paa Biispestolene og andre store Gaarde paa alle Aarets Tider, endskiønt denne Skik er i visse Maader skadelig, for Landets almindelige Huusholdning, og en god Orden i hvert Huus især. Men hvad Fiskernes Spiise-Anordning i Særdeelshed angaaer, da maae man betænke, at Arbeidsfolkene skulle, naar de ere hiemme, og ikke fiske; ikkun nyde den halve Deel, da de faae vogen Mælkemad til

og det bliver da, efter benævnte Anordning, 5 Pund tor Fisk, og 12 Pund Smor om Ugen for en Karl eller fuldkommen Arbeider, hvis Dags-Arbeide samme nyttige Anordning tillige haver fastsat, efter de gamle Love (§. 54.). Fiskerne fra Oplandet bruge og giærne en god Deel af det Smor, som de have faaet med, til at betale Huusleie, Tvæt og anden Opvartning, samt Valde-Drik, og tidt en Portion Ruugmeelsgrod om Dagen; og skiont Smoret endda, slige Udgifter fraregnede, overgaaer det Maal, som Arbeidsfolk tilstaaes i andre Lande, saa bor dog betænkes, at de i Island nyde kun tor Fisk, men intet Brod eller Kornvarer, ei heller anden let Fode, som kan falde paa Landet. Smor bliver det eneste Kryderie til alle deres Retter, f. E. til tor Fisk, blod eller ferst Fisk, og Plokkefisk, som Fiskerne kalde Blødfisk-Stoppe. Men denne store Portion af Smor faae ikkun de best formuende Bonder, og deres, eller andre fornemme Folkes Arbeidere, hvilke og sædvanligen, da de let kiædes ved den bare Fisk og Smor, betinge sig en god Deel roget Kiod og Meel, i Steden for noget af Smoret. Herimod faae de fattigste Bonder og deres Arbeidskarle, som udgiore den storste Deel paa Landet og i Fiskeværene, knapt Halvparten saa meget. Ja mangen en Fattig, som slet ingen Forraad haver, kommer til Soekanten for at fiske, og maa opholde Livet kun ved blod Fisk og Vand, hvilket især er skeet nu i nogle Aar, da mange i disse Fiskeleier, baade omkring Jokkelen og paa Sønderlandet, have sat Livet til. De Fiskev-Bonder, som boe i de saakaldte Torreboder, holde, saavidt mueligt, den samme Slags Spisning, som de andre Fiskere; men der ere kun meget faa af dem, som kunne skaffe sig eller sine Karle den omtalte Portion Smor. De som ere formuende kiobe og heller, i dets Sted, hos Oplandets

Bonder,

Bønder, deels Slagte-Faar, deels roget Kiød, samt Skior og Valde, og hos de Handlende en Deel Rugmeel, altsammen for deres Fisk, og disse, hvis de ere gode Huusholdere, kunne være bæder farne, end de der nyde Smør fuldt op efter Loven. Dog dette kunne aleene de Formuende giøre, da derimod de fleeste Torrebøders Beboere leve ret elændigen, saa at de, for hvilke deres Tilstand er bekiendt, maae ret undre sig over, hvorledes disse Mennesker kunne beholde Livet, allerhelst naar der ikke fiskes.

§. 501.

I Hensigt til Omgangen, med Madens Tillavning og anDet, ere vel en stor Deel af Fiskeleiernes Beboere, hverken reenlige eller sparsommelige; dog findes her og tvertimod mange, som bruge bædre Behandling. De kaage især paa den ferske Fisk, meest af Helleflyndre, der fanges iblandt Torsken, en Suppe, som de krydde med Valde, og saadan en Ret kan være ganske god og behagelig. Og havde disse Folk, som de giærne kunde, en liden Have med Madurter, for at krydde denne Suppe, eller andre simple Retter dermed, kunde de leve endnu bæder, og de Formuende spare en god Deel Udgifter til Smør, Skior eller andre Madvarer, som de ellers maae kiøbe fra Oplandet. Madens Tillavelse.

§. 502.

Sonden for Jokkelen, og ellers mangesteds i Fiskeleierne, brændes, i Mangel af Torv, Soetang, adskillige Slags Thare og torrede Fiskebeen. Denne Maade lægges Islænderne til Last, som ganske almindelig (see Andersons Esterr. Horreb. §. 85. og *Merc. Dan.* 1754 p. 161); skiønt der ere kun faa, og det kun paa enkelte Steder i Landet, som nødes til at bruge den. Islændernes Uheld er, at de Fremmede, der have berettet det meeste om dem, Brændsel.

ere kun komne til Soekanten og Fiſkeleierne, hvor den Ureenlighed, hvilken her, ſom andenſteds i Verden, pleier at hænge ved Fattigdom og Armod, er, for en ſtor Deel, bleven et Slags Nødvendighed. Naar altſaa diſſe Fremmede have ſeet eet og andet af ſlige Exempler, ſom man dog gierne kunde finde Mage til i andre Lande, have de fleeſte af dem giort Slutning deraf til heele Nationen. Hvad Anderſon iſær har berettet om Brændſel af Fiſkebeen beſmurte med Tranbærme, er for ſaavidt ſandt, at en Deel arme Folk, ſom hverken kunne faae Lyng eller Torv, nødes til at bruge dette Raad, fordi Tangen antændes ei lettelig i Forſtningen, og brænder kun ſlet, med jævnlig Knagen, for dens Saltheds Skyld, da den ellers, naar den er antændt, giver ſtærk Varme. Lugten af dette ſidſte Slags Brænde er og ſaa ſtærk, at de ſom ikke ere vante dertil, kunne neppe taale den; dog er Stanken endnu værre af det forſte Slags, ved det de beſmurte Fiſkerygge have ligget, i det mindſte et halvt Aars Tiid, i aaben Luft, under Regnvand og Blæſt. Been og andre Deele af Dyr give altiid, naar de brændes, en hæſlig Lugt, og derfor kaage gierne diſſe Folk, i Værtiiden, under aaben Himmel, hvorved de kunne udholde den. Ellers er ikke afgiort, at denne Lugt er ſaa meget uſund eller anſtikkende, i det mindſte beholde diſſe Menneſker Livet og Helſen derved; det vides og ikke, at nogen Fremmed er bleven ſyg, eller er død deraf. Overalt, vil vel den fornuftige og lærde Verden fælde noget mildere Domme om ſlige Ting, ſiden den veed, at Nødvendighed ogſaa har tvunget andre, endog rige og ſlebne, Folk i Evropa, til at bruge de ſelvſamme Midler, ſom Islænderne laſtes for i dette Stykke. Tang og Thare til Brændſel er bekiendt (ſee iblandt andet *Childreys* Brit. Bacon. Jerſey). At bruge dertil torrede Been

eller

eller Lemmer af Dyr, er maaskee mindre gangbart, men intet er almindeligere, end at brænde saavel Hav- som Land-Dyrenes Fedme. Brugen af nogle Dyrs torrede Mog til Brændsel, lastes hos Islænderne, som noget vederstyggeligt; endskiønt det ei aleene bruges i disse Riger, uden for Island, og videre i Evropa, men ogsaa i andre Verdens Parter.

§. 503.

Om den **daglige Drik** gielder det samme, som for er sagt om Spiisningen i de Herreder, hvor Jord-Dyrkning og Kreature bruges (§. 48.). Derimod drikkes kun Vand blandet med lidet Valde i Fiskeleierne; ja eendeel Fattige saae kun det bare Vand. Daglig Drik, især Meel-Syre.

Miøl-Syra d. e. Meel-Syre kaldes en egen Drik, som tillaves paa nogle Steder ved Vesterjøkkelen, og saavidt vi vide, ingen andensteds paa Landet. Man tager noget af det tilførte Danske Rugmeel, og mænger det med klart Vand, saaat det bliver til en tyk Suppe, som skal staae over Ilden og kaage nogen Tiid, indtil den jævnes. Efterat den er tagen af Ilden, sættes den i et Trækar med Laag over. Den kommer da i Giæring, og naar denne er over, slaaer man det Tynde af, og beholder Bærmen. Naar denne suure Drik er bleven brav stærk, varmes atter Vand og kommes deri, hvorved den giærer paa nye. Naar Meel-Syre skal tillaves igien, kommer man noget deri af det omtalte Bundfald, hvorved den giærer des hastigere. Denne Syre blandes med Vand førend den drikkes, og skal smage godt; og vi kunne giærne troe, endskiønt vi ei have provet den, at den ei aleene maae være reensmagende, men og derhos nærende. Om Vesterjøkkelens Indvaanere ere af dem selv faldne paa denne Adfærd, ved nogen Hændelse, ligesom de gamle Gallier og Tydske have fundet paa Ølbryg-

gen, Spanierne paa deres Celiam, og Ægypterne paa Zythum, eller og de have lært det af Fremmede, kunne vi ikke sige med Vished. Af Doct. von Havens Russiske Reise (Part. 1 c. 18.) sees, at de Russiske Bønders daglige Drik Qvas er omtrent den samme; og endskiønt han siger, at den hverken er sund eller velsmagende for Fremmede, saa kan man dog tvile om det første, siden det ikke beviises af Erfarenhed eller Exempler, at Russerne befinde sig ilde derved. Det sidste derimod er ganske riimeligt, fordi Bønderne komme Kruusenynte i denne Drik.

§. 504.

De spæde Børns Drik.

Om de spæde Børns Drik have nogle tvistet (see Andersons Efterr. §. 84.), derfor bør den ikke gaaes reent forbi. I Almindelighed at tale, give ikke Modrene i Island deres Børn at die, undtagen 1, 2, til 3 Dage. Der holdes og aldrig Ammer til dem. Det er aleene Noden, som tvinger de fattigste Koner i Fiskeleierne til, at holde længer ved, og da skeer det giærne paa disse Steder, naar de holde op med at give Die, efter en Maaneds-Tiid, at dem gives lidet Koemælk af Bønden paa Hovedgaarden, eller andre barmhiertige Mennesker i Naboelavet. I haarde Aaringer, naar de smaa Børn ikke kunne faae nogen af Deelene, gaaer det elendig til, og maaskee i dette Fald er det, at en Fremmed haver seet nogen fattig Kone give sit Barn Balde, dog blandet med Vand, og ingenlunde af den stærke og suure; thi Erfarenhed lærer, at spæde Børn tage ikke imod det, som er ubehageligt for deres Smag. Man har ellers hørt, at de i haarde Aaringer have givet Børnene lunket Vand, og enten Suppe af ferst Fisk, eller en Draabe Mælk i Vandet, for at giøre det hvidagtigt. Nogle kaage lidt Meel i Vandet, hvilket er det bedste, naar man kun har

Vone

Evne dertil. Noden haver lært diſſe Folk at forſøge ſligt, og det er en Lykke, naar den tillige har kundet tvinge dem til det, ſom Naturens blotte Drift burde giort behageligt. Hvad Koemælken angaaer, ſom her gives ſpæde Børn overalt paa Landet, har man hørt een og anden at laſte ſaadant, hvilket og har Grund, allerhelſt om Forandringen foretages pludſelig; thi da bliver den altfor voldſom for et ungt eller nyfødt Barn. Men at Børn efter Haanden vænnes til god Koemælk, kan ei være ſaa ondt; Erfarenheden og ſtore Naturkyndige i ældere og nyere Tiider lære, at den er Menneſkets uſkyldigſte Føde. At ellers Islænderne ei ere den eeneſte Nation, ſom bruger den ſaaledes, bevidner *St. Guazzi* (de converſ. civ. diſſert. 5.) om Bønder-Konerne i Frankerige.

Indvaanernes Arbeide.

§. 505.

Det fornemſte Arbeide, ſaavel for dem, der boe her ved Søekanten, ſom og for hine, der ſøge hid fra Oplandet, er Fiſkeriet. Men forend vi handle om dette, ville vi i Forveien mælde, at endeel maae tillige paſſe paa Land-Arbeidet og Kreaturerne, omtrent paa ſamme Maade, ſom i Kioſar-Syſſel, iſær om Vinteren (§. 50. og 51.). Fruentimmeret maae iſær oppaſſe Faar og Koer om Foraaret, giøde og reenſe Tuunene, m. m. d. Om Sommeren ſlaae Mandfolkene Hoe, og hvor de boe nær ved Søen og Fiſkerbankerne, roe de imellemſtunder ud, for at fiſke. At paſſe retſkaffens begge diſſe ulige Forretninger paa eengang, lykkes kun faa: de ſom ere for Fiſkeriet, forſømme gierne Kvæget og Jordens Drivt; hine derimod forſømme Fiſkeriet; derfor burde hver Handtering være for ſig, ſaaat den kunde drives des bæder. For at drive det

Arbeide i Almindelighed, og iſær om Løſe-Mænd.

Arbeide,

Arbeide, som meest falder ved Vesterjokkelen, findes sammesteds en meget stor Mængde af de saakaldte Løse-Mænd, det er ledige, unge Karle. Disse reise hver Sommer til Oplandet, hvor de arbeide som Daglonnere, for en vis Betaling. Dog bør saadanne Karle ei have Frihed til at være ledige, medmindre de eie 10 Hundrede, det er 40 Rixdalers Værdie, i saadanne Ting, som ere saaledes brugbare eller frugtbringende, at de kunne beregnes til Tiende, og deriblandt et vist Antal af Koer og Malke-Faar, paa det Øvrigheden kan, i fornødne Tilfælde, sætte dem til Gaarde, som fattes Beboere. Desuden bør de kunne giøre fuldkomne Dags-Arbeider, især hvor de tiene i Hoeslætten. Saadant et Dags-Arbeide er bestemt ved Boelagen (§. 52.); men det falder nu for tungt, undtaget for de allerbeste Arbeidere, hvoraf, foruden andet, man slutter med temmelig Grund, at det gamle Alnemaal i Island har været kortere i forrige Tider, end det er nu. Den ovenmældte Politie-Anordning fastsætter og alle saadanne Ting. En Løsemand, som hver Uge i Tunslætten slaaer 5 Dagslætter, (hver beregnet til 30 Favne, eller 90 Alne i Qvadrat, efter Islandsk Maal), faaer 1 Rdlr. til Løn foruden Føden: den som slaaer mindre, faaer og mindre Løn i Forhold dertil. Andre Arbeidskarle agtes derimod for lovlige, skiønt de kun slaae 4 slige Stykker om Ugen; og saadan en faaer, foruden Kost, Sæng og Opvartning, 80 Alne, (det er 4 Sldrs. Værdie), til aarlig Løn, i adskillige fornødne Ting, nemlig 8 Alne nyt brugeligt Vadmel, 2 Par Stromper, 1 Par Vanter, og nye Soeklæder, naar han skal paa Fiskerie. Kvindfolkenes Kost og Løn er meget mindre (§. 54.). Om Sommeren kan en Løsemand fortiene sig 8 Rdlr., som han lader sig betale med Smør, Uld, Slagte-Faar og Penge. Derimod skal han svare Kongen 1 Sldlr.

i Skat,

i Skat, og just derfor ere alt for mange Løsemænd i Landet, som ikke have de i Loven udkrævede Midler. Sysselmændene, som have forpagtet Skattene, ere ikke altid noiseende heri, naar de kun faae deres Sidst.; men derunder lider dog Landets Huusholdning.

§. 506.

I Fiskeleierne opholde sig gierne saadanne Folk, som kunne forarbeide eet og andet til Nødvendighed (§. 57. og 281.), paa de Dage i Værtiden, naar man for Vejrligets Skyld ikke kan fiske. Mange Løsemænd fortiene og gode Penge ved deres Kunst-Arbeide. Baadebyggeriet er her det Nødvendigste, og de, der forstaae dette Haandværk, meest afholdne. Kunst Arbeide.

§. 507.

Skindberedningen bruges her meget, især til Soeklæder, hvorom siden skal tales: Skind til Smedieblæger beredes paa samme Maade. Tykt Læder til Reeb og Hestevi smøres med Tran, rulles derpaa sammen og bankes med en Kiæp, til det bliver smidigt. Maaden at berede Skind, med Valde og salt Vand, beskrives af Horrebow (Efterr. §. 94.). Læder, som bruges til Sadeler, barkes med Birkebark, og farves sort i den Extract af Farvejord og Sværtelyng, som bruges til at farve Vadmel og andet Tøi. Men herforuden bereder man Skind til daglige Klæder paa adskillige Maader: a) Med den bruune og møre Tallig, som kaages ud af roget Kiød, hvilke Skind ei stinke, som de der ældes i Tran, blive ei heller fittede. b) Med Flode af Koemælk, hvori Salt i Forveien er blevet opløst. Disse Skind blive hvide, blode og seie, uden al ubehagelig Lugt. Fremmede, som have seet af denne Sort, have tænkt, det var Semslæder. c) Endelig ælte nogle det raa Skind, med meget langsomt Arbeide, indtil det begyn- Skindberedning.

der at tørres og taber al Raahed. Denne Beredning udgives for den beste og varagtigste; thi Skindene skal ei blive stive igien.

Om Fiskeriet især.

§. 508.

Fiskeriet i Almindelighed, og Fiskeleierne.

Siden Vesterjokkelen er een af de største Fiskepladser paa Island, saa ville vi her tale noget udførlig om Fiskeriet, som den anden Green af Islændernes Handel og Næring, og det deels i Almindelighed, deels og i Særdeleshed, saavidt angaaer dette Syssels Fiskemaade (see foran §. 92. o. f.). De Steder omkring Jokkelen, hvor Fiskeriet fornemmelig drives, eller de saakaldte Fiskeleier, ere temmelig mange. De fornemste sønden for, ere nævnte i Forveien. Norden for Jokkelen ere de fornemste Fiskeleier Ondverdarnæs, Gufuskaaler, Sand eller Hellis-Sand, Kieblevig, Revet, hvor Hapnen for Handels-Skibene var i forrige Tider, Olufsvig, hvor Havnen nu er, og Valle eller Brimilsvellir. Paa disse Steder drives Fiskeriet det heele Aar, om Vinteren med store Baade, men om Sommer og Foraar med smaa, da endeel af Fiskerne flytte med deres største Baade til Sønderjokkelen, og blive der om Vaar-Vertiden, som begynder ved Slutningen af den Maaned Goe, det er omtrent ved Paaskетider, og varer til Giømmel-Knarsmisse eller 14de Maii; mange holde og ud til St. Hans-Dag, som er den Tid, da Oplands-Folkene komme, for at hente deres Karle og den tørrede Fisk.

§. 509.

Nødvendige Fisker-Redskaber.

Fiskernes nødvendige Redskab ere en god Angel, Linie med Tilbehør, en Fisker-Kniv (§. 96.) og Byrdar-Øl eller Bære-Tov, som er en tyk Linie, med en stor Naal, af Eeg eller Hvalfiskebeen

ved

En Som bereeder Skind.

ved den ene Ende, for at trække Fisken paa, og en Knap eller Træklods paa den anden Ende: Naalen stikkes ind i Giellerne og igiennem Ganen. Fremfor andre Ting skal dog en Fisker have gode Soeklæder af bereedde Faare- og Kalve-Skind; disse ere: a) en Brok, eller vide Læstebuxer, det er Buxer og Stromper i eet, som naae høit op paa Livet og ere stærkt tilsnørede. b) En Skinn-Stackur, eller vid Troie, som naaer ned paa Hofterne, og bliver tilsnoret saavel om Halsen som om Midten. c) Skoeklæder, og dem dobbelte, bestaaende først af Taatiller, eller knyttede, tykvalkede Skoe af Tog eller stiv Uld, som bruges yderst, og dernæst af Søeskoene, der ere Soller af tykt Læder. Saadan en Dragt skal hver Huusbonde fra Oplandet kaffe sin Karl, foruden Sængeklæder o. v.

§. 510.

Soeklædernes Bereedning.

Beredningen paa Soeklæder af Skind, skeer i Almindelighed med Tran: de uspændte torrede Skind smøres først dermed, og ælles siden med et krumt Reedskab, kaldet Braak, giort af Vædderhorn, med udskaarne Takker eller Tænder inden i Krumningen. Braaken haver, i begge Ender, stærke Baand, som slaaes over en Bielke, og giøres der faste: derpaa trækkes Skindet sammenruldet igiennem Krumningen: det ruldes paa langs og tværs, og ælles paa denne Maade til det er blødt nok. Undertiden ælles disse Skind paa slette Planker, under Fødderne af en Karl, som staaer over Ende, og vælter Skindet under Fødbladene, til det bliver smidigt.

§. 511.

Fiskerbaade.

Ved Vesterjøkkelen bruges store Baade til 8 eller 9 Mand: de bygges mestendeels af Eeg, med de Reedskaber, som for ere

mældte (§. 93.; 94.): Seil bruges iblandt af Strigé eller grovt Hampelærred. Kielen er beslagen enten med Hvalbeen eller Jærn. Naar Baaden skal trækkes paa det Tørre, lægges Klunner, det er Skibsruller, eller glatte Egestykker, under Kielen, for at den skal glide des bedre; Klunner af Hvalfiske-Ribbeen ere de beste. Herforuden bruges og i Fiskerbyerne smaa Baade, paa 2 til 4 Mand, til Fiskerie om Sommeren, meest Norden for Jokkelen.

§. 512.

Orden paa dem m. v. Paa hver Baad er en Formand, der skal styre den, og befale over de andre, der kaldes Haasetes, medens de ere paa Soen, og ligesaa fastsætte hvorledes de skulle roe, eller hvad andet de skulle bestille. Formanden sidder ved Roeret, eller og regierer Baaden med en Aare, vendende sig mod Forstavnen og Haaseterne. Paa de store Baade faaer saadan en, af Baadens Eier, en Skiænk af 4 til 6 Mark, for hver Vaartiid; og derfor skal han passe paa Baaden, at den ei kommer til Skade, drive paa Fiskeriet saavidt muligt er, staae først op hver Morgen, og see om det er Vair til at fiske, og i saa Fald, gaae til alle sine Haaseter, vække dem op og kynde paa dem: Han skal bestemme til hvilke Fiskebanker de skulle roe hver Dag, og naar de skulle begive sig derfra til andre Steder, eller hver Aften hiem igien. Naar alle have taget deres Soeklæder paa, gaae de til Baaden, som staaer kort oven for Flod-Maalet, støttet med lange Steen- eller Træstotter, sædvanlig kaldte Skordur, hvilke de tage fra, og efter at Formanden har givet Tegn, trække Baaden ned til Stranden. Naar de begynde at roe, og ere uden for Brændingen, tage de Hattene af, lægge dem paa Roerbænkene, og giøre en kort Bon, imedens de roe ud fra Landet; denne kaldes Vare-Sang. Fiskerne soge ellers visse bekiendte

Vare-Sang.

Strøm-

Strækninger paa Havbunden, hvor Fisken pleier helst at opholde sig. Disse Pladser ere blevne bekiendte ved lang Vane og idelige Besøgelser fra forrige Tider, og kaldes Mid. Man veed at sætte dem, ved at tægge Mærke til visse Skiær, Næs, eller Biærgetoppe, i det Baaden gaaer frem. Af denne Aarsag kunne Fiskerne aldrig løbe ud i taaget Vær, men kun blive ved at fiske, naar Taagen kommer, efter at de have fundet Meedene. Meedene slaae dog ofte felt, da Fisken forlader dem, og begiver sig til andre Steder, hvilket kan komme deels af Grundens Forandring, deels af Insecter og Muskinger, som Fisken har til Ophold, men da blive borte eller ere fortærede. Naar Baaden er kommen paa Meedet, stikke Fiskerne Beiten eller Maddingen paa Krogen. Den maae være forskiellig, ligesom Stedet og Fisken er til: Nu Muskling, nu Kiære-Madike (Lumbricus litoralis §. 104.); men oftest et Stykke af Helleflyndre, eller andre velsmagende Fiske: man skærer ogsaa af Torsken selv et Stykke, medens den er levendes, og besmør det med dens Hierteblod, hvilket de andre Fiske meget søge efter. Hertil vælges af mange Overkseien eller Livodden (det Stykke, som claviculæ besatte, hvilket soier Bugen til Hovedet, tillige med Hiærtet, som sidder under den. Fugle bruges og tidt paa Meedekroge, især Alker, hvilke falde i største Mængde ved Vesterjokkelen. Man kaster ud 4 eller 6 Fiskerlinier, ligesom Baaden er stor til, om Værliget og Strømmen ville tillade det. Tvende af Baadsfolkene skulle være i Andov, det er, roe sagte og jævnt foran i Baaden, saaat den ei skal drive enten for Vinden, eller til Siderne. Man vælger giærne hertil dem som ere meest agtsomme, allerhelst om de have tillige slet Lykke med at fiske. Fangsten beroer for en stor Deel paa disse Andovere; thi hvis Andovet er ustadigt, og Li-

Meed.

Lokkemad, eller Madding.

Andov.

lerne hænge ei ned eller stille, da byder Fisken ikke paa: En anden Uheld er, at Linerne kunne stode sammen og forvikles, ja tidt blive saa vrede, at de maae trækkes op, og Angler og Badstrene løses fra hinanden, hvilket gior lang Forhaling. Naar man faaer saa overflodig Fangst, at Baaden i en Hast bliver fuld, og for da at kunne bringe des flere Fiske hiem, kaster i Soen Hovedet og Indvoldene af den allerede fangede Fisk, Leveren undtagen, kaldes det at slægia Uthyrdis. Mange laste denne Adfærd, da Hovederne ere og holdes for gode, ja mange Fornemme spise deres Kiød corver og afplukket; thi det er det sundeste og beste Stykke af Torsken. Men Indvoldene blive ellers slængte bort, da man giver sig ikke Tiid til at virke dem. Dette gior dog een Nytte, som alle erfarne Fiskere ville forsikre, nemlig, at Hav-Insecter søge meget stærk til de Meede, hvor slig Udkastning skeer, og Fiskene da tillige, for Insecternes Skyld. Om der er Brænding naar Fiskerne skulle lande om Aftenen, hvilket kaldes Adkoma, da trækkes al den fangede Fisk paa et stærkt Tov, som kaldes Seil, uden for Baaden, førend den kommer til Landet. Formanden holder den eene Ende, og bruger dette Slæb i Stedet for Roer, da det er meer paalideligt i stærk Svegang. Naar Baaden er bragt paa Land, trækkes Fisketovet op paa Stranden; og derpaa trækkes Baaden selv saa langt op, at Floden ei skal kunne giøre den Skade.

§. 513.

Baadenes Svaghed og hvad deraf flyder.

Det er en stor Besværlighed for Fiskerne i Island, at Sette, det er trække deres Baade, hver Gang de lande, op over Fiære-Maalet: Man har i disse Aar talt meget om Fiskeriets Forbædring i Island, og iblandt andet, at der skulde bruges større Baade, saaat Fiskerne kunde holde Soen i ondt Veir, nogle Dage i Rad,

og

og have Leie i Baaden, ſamt Spliisning, med videre. Men alle de Ting beroe for en ſtor Deel paa nysbemældte Poſt; thi af denne Aarſag er det Fiſkerne derom at giøre, at deres Baade kunne være lette. Men heraf er kommen en anden Uleilighed for Fiſkeriet; nemlig, at Kiøl, Stavne, Brædder, Som, Indholt, Baand, Roerbænke o. ſ. f. blive alt for ſvage, efter Baadens vedtagne Forhold, ſaaat ſlige Baade kunne ingen Stod taale; og om de end vare ſaaledes dannede, at man kunde med dem lavere, og arbeide ſig frem i haardt Væir, da ſkulde de dog ikke kunne holde ud for deres Svagheds Skyld. En 6, 8, eller 10 Æring, er ſtor nok i Breede og Længde; men naar den ſkal fores fra eller til Stranden, da knager i den overalt, det mindſte den rores, og naar den loftes lidet for eller bag, da krummes den og vrides, ligeſom den var bygget af Fiſkebeen, eller Vidietræe. En kan indvende, at Baadene i Island burde beſtandig ligge paa Vandet, ligeſom i andre Lande, i det mindſte medens Vaartiiden varer, thi ſaa behover man ikke at ſætte dem op, og følgelig ikke at bygge dem ſaa lette eller ſvage. Men dette lader ſig kun giøre paa faa Steder; thi de fleeſte Fiſkeleier ligge for det aabne Hav; og om man vilde ſige, at Pæle kunde rammes ned i Grunden, og en liden Stade indrettes, da tillader Indbyggernes Fattigdom ingenlunde at bekoſte det; Havet omkring Island er og meget voldſomt og raſende, iſær om Vaar og Høſt-Tider; dertil beſtaaer Grunden enten af faſte Klipper eller af et tykt Sandlag; der faſte Blaaleer fornemmes derimod kun paa de færreſte Steder. Vore Tanker blive derfor følgende: Baadene ſkulde bygges ſtærkere, og dannes ſaaledes, at de kunde føre Seil, ligeſom i andre Lande, og iſær i Norge. I de Fiſkeleier, hvor Beliggenheden tillader ſligt, kunde indrettes en

Stade,

Stade, om det end skulde skee paa det Almindeliges Bekostning; thi det vilde vist rigelig lønne Umagen. Hvor dette ikke kan lade sig giøre, skulde bruges Trække-Machiner, da een eeneste kunde giøre stor Tieneste i hver Fiskeleie; thi derved kunde 3 Karle lettelig udrette det ved de svære Baade, som 10 til 12 ikkun besværlig formaae med hine lette. Saadanne Machiner bruges i Engelland, for Ex. i Deall (see Kalms Resa Tom. 2.) og paa fleere Steder.

§. 514.

Fiskens Deeling. Fisken deeles i Fiæren af tvende af Baadsfolkene, giærne af Formanden og en anden, i saa mange Lodder eller Deele, som Baaden er stor til; for Exempel, ved Jokkelen, paa en Ott-Ering, i 8 Lodder, og den 9 for Baadens Eier. Nogle tage desuden Styres-Fisk og Seyl-Fisk, det er en fuldkommen Torsk for Roeret, og en anden for Seilet. Paa Sønderlandet tages en dobbelt Lod af de store Baade; og sommesteds paa Vestfiordene, foruden Baadslodden, en Fære-Lut, det er en Lod for Fisker-Linnerne, hvilket kommer omtrent ud paa det samme, som Sønder paa; thi ved det Baadenes Eier skaffe til alle Baadsfolkene Færer, det er Linner, Meedekroge m. v., da tage de denne Lod foruden Baadslodden. Paa Besand og Vestmann-Øe bruges endnu fleere Lodder. Naar Fisken er deelt, faaer enhver sit, efter Lodkastning. Paa Vesterlandet, Sønden for Arnerfiord, bruges ikke Deeling i Fiæren, men Fisken virkes og forvares samtligen til Værtiiden er sluttet, da den først deeles torret, efter Lodkastning. Hvor der fiskes lidet af Helleflyndre, eller andre smaa rare Fiske, (f. E. ikke meer end eet Stykke paa Baaden om Dagen), da faaer hver Haaset det han trækker paa sin Linne. Hvis derimod Helleflyndre gaae yppiger til, da faaer den der trækker slig en god Fisk, de trende lækkerste Stykker

til

til Belønning; nemlig Braven, det er Tungen med Rødderne, Vadhornet, det er Overkjæben (§. 512.), og Blaken, eller Rumpestykket.

§. 515.

Fiskens Virkning er temmelig udførligen afhandlet i Horrebows Efterr. (p. 180 207 231), hvor Læseren kan søge baade Tør- og Klipfisk-Virkningen, og andre, det Islandske Fiskerie vedkommende, Ting, som her ikke nævnes. Vi ville kun tillægge nogle faa Omstændigheder, og da a) om Blod-Dalken. Der tales saa meget om, ja det er endog befalet, at Rygraden skal udskæres, til det tredie Led, neden for Navlen. Dette er vel godt, for at Fisken kan tørres og virkes desto bedre, hvor Kiødet ellers blev for tykt, og Ryggen vilde staae Tørkningen imod. Men i Henseende til den anden og fornemste Aarsag, nemlig, at Fisken ikke skal blive blødig, sort og ildesmagende, følgelig ingen Kiøbmandsvare, da findes et andet og bedre Middel derimod. Naar Blodet ikkun løber ud af Fisken, da bliver den hvid, ja hvidere end den, paa hvilken Blod-dalken er udskaaren. Nogle Fiskere vide dette, og derfor, saa snart Fisken kommer i Baaden, stikke de den med en Kniv, tæt ved Overkjæben, lige ind til Hiertet, da Blodet, som endnu er flydende, løber ganske ud paa eengang; og saadan en Torsk bliver kiendeligen langt hvidere og mødeligere, end den anden. b) Hovederne skal hver Arbeidskarl samle og virke; thi de spises kun af den første i Vaarliden. c) Sund-Maven, det er Svømme-Maven, eller den Blære, som de Handlende kalde Sunnemave, er en sei læderagtig Hinde, 1 Linie tyk, og ganske hvid, med mange krinde og huule Baand, hvormed den hæftes til Costas veras. Den ligger under Rygraden i den mellemste Bug, eller Overliver, og er

Fiskens Virkning.

giærne fuld af Luft. Ved det Fisken vækkes hurtig, oppløses denne Blære saa stærkt, at om end Fisken kan slippe løs nær ved Baaden, flyder den op, og kan nogen Tiid ikke svomme ned igien; hvis Fisken da strax aabnes, og man stikker Hull paa den udspændte Blære, da farer Luften ud deraf med et Slags Suusen; derimod er Blæren slap, hvis Torsken trækkes sagte op. I den mavre Fisk, som haver nogen Tiid ligget under Lyndet, paa leeragtig Grund, er denne Blære fuld af en gulagtig Sliim, som tynd Edder-Vædske. Selv er den en nydelig, sund, let og nærende Spiise. Den bruges og til Liim saavel her i Landet som udenlands; ja mange omvexle den med Husblas, som faaes af den store Fisk Husq, af Haa-Slægten, hvilken ei findes her i Norden. d) Foruden Torsken selv, Hovederne og Rygmaverne, paaligger Arbeidsfolkene, efter den forhenmeldte Politie-Anordning, ogsaa at virke Tran, og Kuuler, det er Tor-Fiskens Nakke-Muskler, som nu afhugges, nu sælges med Fisken selv: For alle disse Ting skulle de staae Regnskab, og svare deres Hosbond til dem. e) Om Fred-Fisk eller Frost-Fisk maae det erindres, at den er en meget god og behagelig Spiise; saa at mange foretrække den for almindelig Tor-Fisk. Den virkes tidlig om Foraaret, ved nordlige Frost-Vinde, bliver gierne hviid og smuk udvendig, og dens ujevne Trævler knuuses og brækkelige; inden i Kiødet er den rød og skiær. Naar den skal bankes, gaaer noget af den til Spilde, ved det de ydreste Trævler knuuses og falde i Stov; men her i Landet, hvor Fisk er saa overflødig, regnes ei saa nøie paa disse Smuuler; ellers, naar gode Husholdere samle dem, faae de deraf en særdeles fin og fordeelig Pluk-Fisk. Dette Stov eller Meel haver og ei saa stærk en Smag, som uforandret Tor-fisk; thi, skiønt Fred-fisk

er

er saftig nok inden i, saa er dog verkelig en Deel af dens Saft bortfrossen, hvilket og, tillige med det andet, at noget deraf gaaer til Spilde, haver giort, at den ei holdes for Kiøbmands-Gods. Det kan ellers blive et Sporsmaal: om ikke Fisken, ved at torres i Frost, bliver endnu fundere end ellers, i det de vand- og sliimagtige Vædsker fryse bort, men de faltagtige og feede blive tilbage? Dette synes riimeligt; og deraf kan vel Læseren domme om Andersons og Horrebows Tvistighed i denne Sag (see Horrebows Efterr. p. 200 og 205.

§. 516.

Da der bliver drevet et anseeligt Fiskerie paa Snæfells-Næsset, skulde man slutte, at der maatte være en stor Mængde Folk; det er og vist nok, at Folkemængden er, efter Landets Maade, temmelig stor, ved Svekanten, fordi der falder meest Næring af Fiskeriet. Men de fra Oplandet kommende Fiskere udgiøre vel den halve Deel deraf. De egentlige Indbyggere i Snæfiældsnæs-Syssel blive altsaa kun faa. Aar 1748 befandtes her at være 200 Familier, hver 4, 6, til 10 Personer stærk. Om man end regnede overhoved 8 paa hver Familie, hvilket dog var for meget, blev heele Folkemængden ikkun 1600, hvilket er saare lidet, for et Sted, som agtes for det folkeriigeste; hvor meget mindre vil den da ei blive, hvor Landet er mindst bebygget? At her have tilforn boet meget fleere Folk, det er bekiendt, ei alene af almindeligt Sagn, men især af Fortegnelsen over Hans Majestæts Gaarde af 20 Julii 1735; thi der seer man, at de fornemste Fiskeleier have havt for 1707 langt fleere Torreboder end de have nu; nemlig, Arnerstappen 35, nu 17: Hiallesand 50 til 60, nu 9: Revet 32, nu 12. I hver saadan Bod er een Familie, og desuden Losemænd, eller

Slutning om Folke-Mangelen og Fiskens Aftagelse.

andre ledige Personer; og naar det nu fattes saa meget, aleene paa disse 3 Steder, hvad da ei over det heele Syssel? Den storste Formindskelse heri er skeet i Aaret 1707, da Smaakopperne rasede over det ganske Land, og borttoge en stor Deel, og deriblandt fornemmelig de dueligste Folk: Man har i Landets Aarboger beregnet de Dødes Tal, i alt til 18000, og i Sneefiældsnæs-Syssel især til 1500, det er, næsten ligesaa mange, som der fandtes 1748. Siden 1707 haver den storste Deel af Fiskeleiernes Torreboder ligget reent øde. Det er ellers mærkværdigt, at Islænderne have tilforn ikke søgt Fiskeriet saa yppig som nu, da alle Oplandets Folk tage Deel i samme, i Stedet for, at de tilforn lagde meest Vind paa Landvæsenet; hvorimod dette nu er i meget slet Stand. Tunne og Enge ere af langt mindre Begreb, og dog kun lidet græsrijge; Kreaturerne ere faa, og ødelægge dog en stor Mængde Græs; thi ved det alle Giærder ere forfaldne, gage de overalt, og opræde det beste Græs, ei aleene forend det kan komme i Frøe, men endog med Rodderne, og nedtræde det øvrige (§. 30.). Alle søge Fiskeriet, og de Handlende kiøbe dog ikke saa megen Fisk som for; thi der bliver nu fortæret i Landet langt meere af Fisk, og derimod langt mindre af Kiød og Mælkemad, end i forrige Tiider. Over hver af disse Ting burde giøres et nøiagtigt Overslag, hvortil vi have ikke havt Leilighed; thi denne Sag er ligesaa vanskelig, som den er af stor Betydenhed. Vi ville i dets Sted kun anvende det anførte paa Sneefiælds-Næssets Indvaanere i næstafvigte Hundrede-Aar fra 1600 til 1700. De fleeste Fiskere vare i den Tiid boesatte her paa Stedet, og fangede en Mængde Fisk, hvilken, især saavidt den ikke blev solgt til de udenlandske Handlende, enhver, som vilde, af Landets andre Indbyggere, kunde faae til Kiøbs, for en meget

billig

billig Priis, og for alle Slags Vaver. Men 1707 døde her saa mange Folk, saa Fiskeriet faldt med eet. Lødmanden, der var bleven vant til at forfære aarlig saa megen Fisk, vilde endda holde ved den vedtagne Skik; thi Landvæsenet var allereede forfaldet: og hvad skedde da? han maatte selv forlade Oplandet for at drive Fiskeriet: der var ogsaa Rom nok i de halvøde Fiskeleier, hvorfor de Ankommende maatte blive modtagne med Glæde. De fleeste paastaae ellers, at Fisken har aftaget for den største Deel. Om Haafangsten er det vist. Den anden Fisk er og vel ikke, især Nordenfor Jøkkelen, i saa stor Mængde som før; dog kunde alligevel langt fleere Mennesker nære sig derved; thi her falder endnu meget godt Fiskerie i visse Aaringer; Stedet er beleiligt, og Fiskebankerne store nok. Men Landmanden kan ikke miste sine Folk til Fiskeriet, saafremt Landvæsenet kan komme i Stand. Ja Oplandet maae allereede savne alt for mange af disse, for Fiskeriets Skyld; og deraf kommer det, som vi have seet af disse Tiders sørgelige Erfaring, at, uagtet Landjorden er bleven velsignet med mildt Vær, Regn og Urters-Fremvæxt, er der dog bleven dyr Tid over det heele Land, naar ikkun Fiskeriet har slaget Feil. Soekanten haver saaledes alt for faa Indvaanere, og Oplandet endnu færre. Spørsmaalet bliver da, hvor skulle Folk komme fra, eller hvorledes formeeres?

§. 517.

Adskillige Poster, som for ere mældte, passe sig ligeledes paa Sneefiældsnæssets Indvaanere, som Tidens Beregning ved Solemærker, Ebbe og Flod, Finger-Rim o. m. (§. 58-63), samt Maaden at reise paa (§. 64. o. f.), hvorfor det ikke igiennemgaes. Tidsfordriv og Lystigheder ere og her af samme Slags (§. 65-71.). Tids-Regning, Reiser o. v.

§. 518.

Gliime- eller Brydekunst.

Her er endnu det eeneste Sted, hvor man ret befatter sig med Gliime- eller Bryde-Kunsten (§. 67.) i de ledige Timer. Naar denne Leeg holdes i al sin Fuldkommenhed kaldes den Bonda-Gliima. Man udsøger nemlig to af de fornemste Fiskere, som da kaldes Bondar, og det gjærne saadanne, som forstaae Kunsten tilfige. Disse samle, hver for sig, saa mange Gliimemænd, som de kunne faae; eller og, for at undgaae al Tvistighed, sætte sig begge paa en Bænk, ude paa Marken, og forsamle alle dem, der ville brydes, paa en jævn aaben Plads. Selv give de sig, efter hemmelig Aftale, opdigtede Navne, raabe derpaa een efter anden til sig, og spørge enhver sagte, hvilket af disse han helst vil følge. Han maae vælge eet af dem, og stilles derpaa paa den Side, som han af en Hændelse har truffet paa. Hvis den eene Bonde saaer ikkun faa Kiæmper, saaat han kan ei have noget Haab om at vinde, giver han sig enten strax tabt, eller og selv udfordrer den anden Hovedmand, for at de to aleene skulle afgjøre Leegen. Undertiden kan han og træffe saadan en Kiæmpe iblandt sine faa, som kan slaae alle af det andet Partie, een efter anden, mod Jorden. Leegen gaaer ei altid af uden al Hidsighed. Een og anden troer, endogsaa nu omstundet, at nogle kunne giøre sig usovervindelige heri, ved et vist Slags Hexerie, Gliimu-Galldur kaldet, og at de bruge dertil tvende egne Characterer, lagte, den eene under Tærne, den anden under Hælen, paa den høire Fod. Men hvis der kommer een imod, som endnu bæder forstaaer bemældte Hexerie, saa skal den anden brække enten Arm eller Been, i det han falder. Det er en dobbelt Ulykke, at blive uskyldigen lemlæstet paa denne Maade, naar den Uhældige, oven i Kiøbet, skal ei aleene tabe al sin

indtil

indtil den Tids vundne Berømmelse, men og blive udskiældt for Troldkarl.

§. 519.

Historiers Læsning og historiske Viiser, som kaldes Riimur (§. 68.), bruges meget om Vinteren i alle Fiskeleier; derfor ere de velkomne, som kunne læse godt den gamle Skrivt, og synge de paa Riim oversatte Historier: Nogle have endog fortient sig Brod dermed. Her findes gierne Skalde, der giøre Haandverk af at oversætte paa Vers: Skade kun, at disse Folk tage i Fleng, og oversætte ligesaa gierne opdigtede og fabelagtige Historier, som de sande og ægte, hvilke ikkun saa vilde at adskille. Historiers Læsning, og historiske Viiser.

§. 520.

Glæder eller Lystigheder holdes her nu om Vinteren ikke næsten saa ofte som før. Her forestilles ellers nogle visse Ting, og altid i hvert Skuespil de samme. For Exempel: en Hiort, udpyntet med Lys, en Ridder der bestiider en Hest, et Optog af Amazoner eller Skioldmøer o. s. v. Imellem Optogene opføre de indbudne Giæster Vike-Vaka, det er et Slags Sang af parrede Mandfolk og Fruentimmer, der holde hinanden i Hænderne, og synge Viiser, som skulle passe sig paa hinandens eller fælles Tilstand, af adskillige Melodier; her kommer det an paa at have god Hukommelse, og kunne udenad hitte paa de smukkeste Vers, som træffe best. Imedens de saaledes synge, boie de Legemet noget lidet frem og tilbage, faldende paa det høire Been, dog uden at komme af Steden. Til Indgang og Mellemstykker synger Forsangeren et Vers med høi Røst, og nogle af Forsamlingen istemme med ham, andre svare igien. Vike-Vake er bekiendt fra gammel Tid, og kaldes paa nogle Steder Dans (see Sturl. Saga); men dette Ord betyder i Lystigheder.

vort

vort gamle Nordiske Sprog, ikke egentlig Legemets Bevægelse, men en Concert eller en med Flid indrettet Sang, af mange Personer, som skal forestille nogen vis Tildragelse. Overalt er riimeligt, at slige Leege have tilforn været af en bedre Art, da de Fornemme vare med i dem, hvilket nu ikke skeer. Ellers bruges dog endnu her i Landet en meget artig Leeg, som kaldes Ring-Brud, og ligner noget nær en Polsk-Dans at see til. Den opføres af 10 eller flere Mandspersoner, som staae i en Runddeel, og holde hinanden i Hænderne: yderst staae to, af hvilke den eene først skal begynde at brække Ringen, hvilket skeer med behændige Sving ud og ind igiennem Hoben, uden at Hænderne, der holdes hoit i Veiret, maae skilles ad, eller den første Orden forrykkes. Naar den første er færdig, skal den anden begynde paa sin Side. Denne Tidsfordriv er baade fornuftig indrettet og giver derhos en god Bevægelse, samt vænner Folk til Hurtighed og Behændighed.

Dyrene.

§. 521.

Fliresoddede Dyr og deres Fodring.

Om de fliresoddede Dyr, især Heste, Hornkvæg og Faar, er her kun lidet eller intet at lægge til det som er sagt tilforn (§. 72. o. f.). Af Heste ere her kun faa, men af Hornkvæg og Faar en temmelig Mængde, i Hnappedals-Syssel og den østlige Deel af Sneefiældsnæs-Syssel; i den vestlige derimod, og især i Fiskeleierne, ere ikke nær saa mange. Faarene (§. 485.) gaae her, paa sine Steder, for Exempel, i Stadesveiten, i Fiæren, og æde adskillige Slags Tang og Tare. Ved Soekanten fodres Koerne, i Mangel af Hoe, med torrede Torskebeen, især Rygbeenene, som i Forveien knuuses med runde Steenhammere: De bruges her kun sielden-

kaagte,

knagte, men heller Fiskesuppe i dets Sted (see Horrebows Efterr. pag. 131).

§. 522.

At Islænderne skulde have deres Koer inde i deres daglige Værelser, have *Krantzius*, Anderson og fleere berettet om det heele Land. Men *Arngrim Jonsen* (Comment. de Isl.) og Horrebow (Isl. Efterr. p. 311 og 316) have imodsagt og igiendrevet dette. Vi have og beskrevet Fæhuusene som adskilte fra andre Huuse (§. 36.). Anledningen til denne og andre slige Beretninger finder man ved Soekanten, især i Fiskeleierne, hvorhen de Fremmede, der have underrettet een og anden Skribent, have søgt for Handelens Skyld; thi der findes fattige Folk, som, for at kunne have en Koe, afskiære med Knive det lidet Græs, som voxer uden paa Boden eller Hiallene, og imellem Steenene i Nærværelsen. Saadan en Koe kunne de umuelig holde i en Hytte for sig selv; thi Erfarenhed haver lært det i Island, at hvis Fioset eller Koestalden er alt for kold, da hverken trives eller malke Koerne; Haarene falde af dem, ja de dee af Kuld. Fornævnte Fattige have derfor deres Koer inde i Boden hos dem, paa et Sted, som er afdeelt og indlukket med Brædder. Der have vi den reene Sandhed, og uden Tvil Oprindelsen til nysommældte Beskyldning, som tillægges det heele Folk, for nogle faa elendige Menneskers Fattigdoms Skyld; og mon ei disse sidste endog bør undskyldes? Man veed jo i andre Lande, hvorledes Svinehyrder og deslige Folk omgaaes og vogte deres Kreature; saadant lægges dem dog ikke til Last; thi alle vide, at det er nødvendigt. Endogsaa anseelige, bemidlede, og reenlige Folk have deres Koer og Heste inde i Gaarden hos sig. I Spanien bruges tidt, i Stæderne, hos de Fornemme, de un-

Koestalde inde i Værelserne.

derſte Værelſer til Stald og Foder for Kreaturene, men Folkene boe oven paa.

§. 523.

Rotter. Rotte, paa Islandſk Valſka, Mus domeſticus major Auctorum (Faun. Sv. 28.), findes her i alt for ſtor Mængde, meeſt Norden for Jokkelen: den ſkal forſt for nyelig være kommen hid med et Skib, ſom ſtrandede paa Revet.

§. 524.

Ræven. Man fortæller her, ja forſikkrer om Ræven, at den, med en forunderlig Adfærd, henter Æg i de ſteile Klipper, Solvehammer. Sagen er ogſaa bekiendt paa andre Steder. Der ſkal nemlig gaae 6 til 10 i Selſkab: Naar de komme til Pynten af Klippen, prove de Styrke og brydes, da den ſtærkeſte udvælges til at ſtaae overſt. De ſkal holde hinanden i Rumpen, og ſaaledes hidſe ſig ned til Alkernes Reeder. Naar da den forreſte har faaet eet Æg, giver den et Skrig af ſig, hvorpaa den ganſke Klynge bliver hidſet op. Fangſten er langſom og meiſommelig, thi ſaaledes ſkulle de ſkiftes om, til enhver har faaet ſit Æg. Men denne Ting er neppe troelig, om man end vilde ſette, at de kunde for det meeſte hiælpe ſig op og ned, ved at klavre med Beenene. Det er derimod viſſere, at Rævene, uden at være i Selſkab, ere giærne forvovne og ſneedige nok, til at gaae ned af de ſteile Klipper, og bortſnappe Alkernes Æg.

§ 525.

Sælhunde. Sælhunde af det Slags, ſom kaldes Landſelur (§. 83. og Fn. Sv. 11.), findes her i temmelig Mængde. Iſær falder det beleiligt at fange dem paa Bredden af Haffiordsaa og Tunge, ſamt forr Veſten for Bulandshofde.

§. 526.

TAB. XXI.

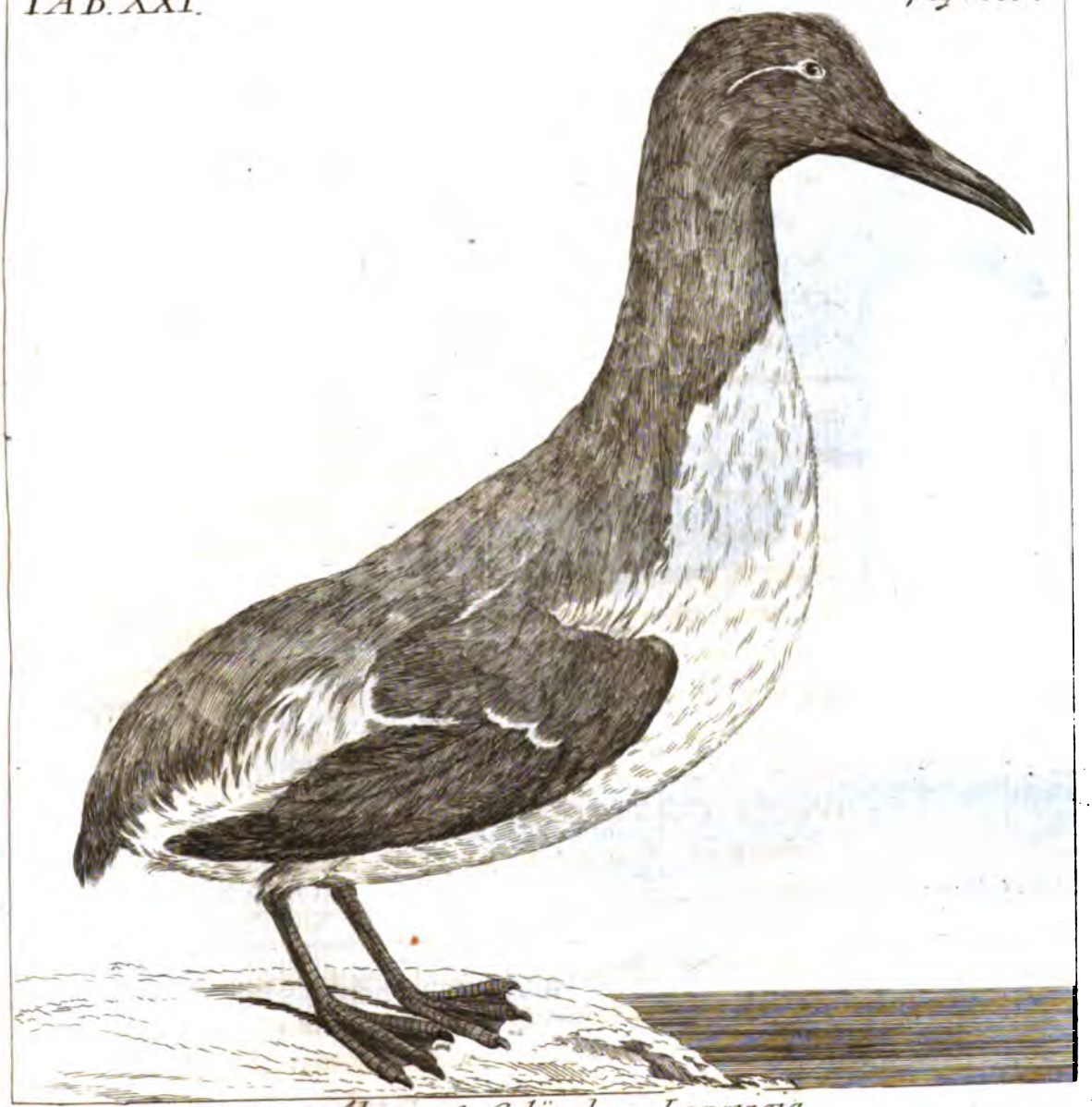

Alca vel Colymbus, Langvigia.

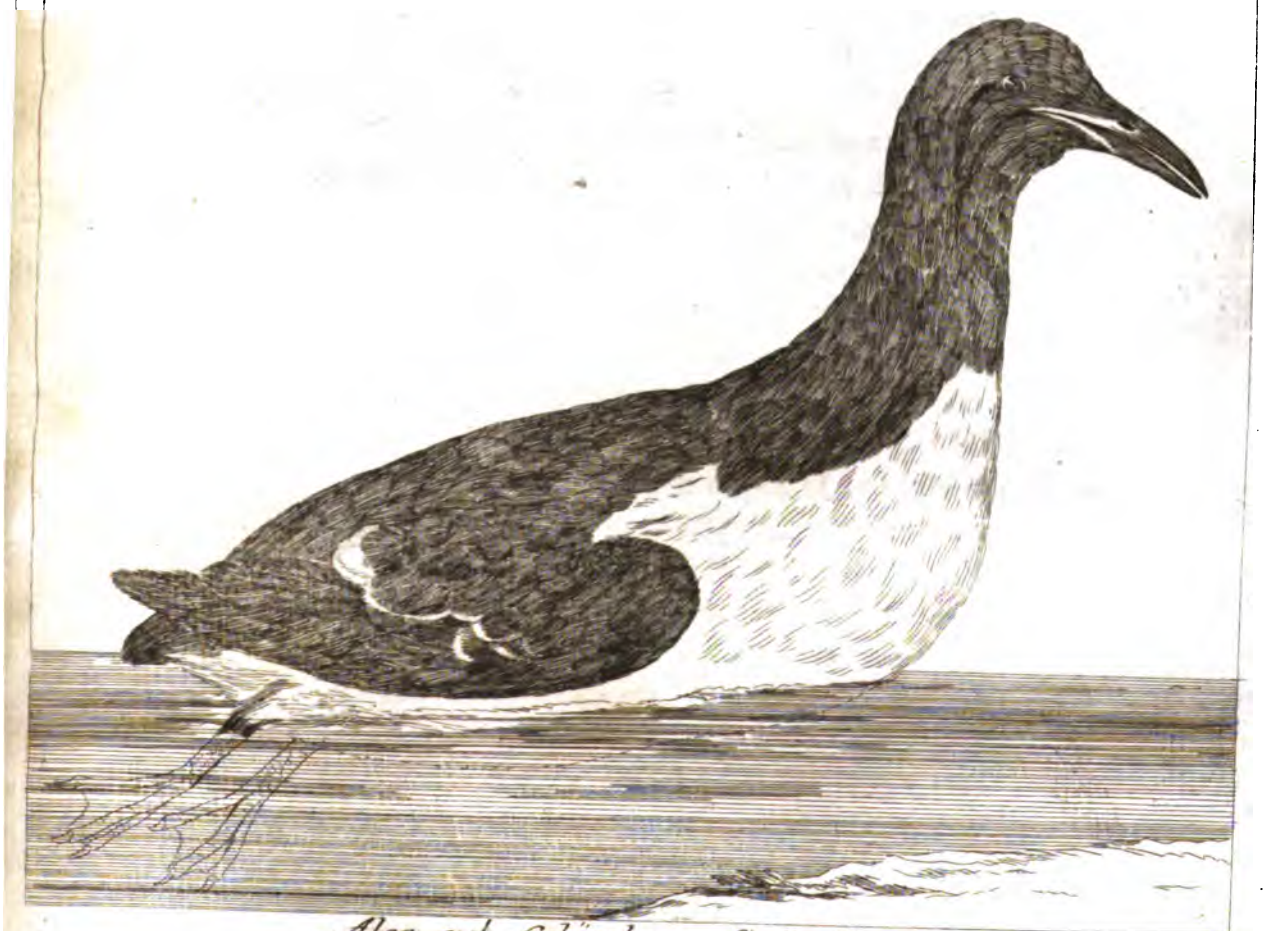

Alca vel Colymbus, Stuttneſia.

§. 526.

Roſtunger eller **Roſmer**, Phoca dentibus laniariis ſuperioribus exſertis (Linn. Syſt. Nat. Ref. 10-3.), ſees, ſkiont ikkun ſielden, Sonden for Jokkelen, hvor de ſteile Strandklipper ere. Ingen her har vidſt, at den bruger de lange Tænder til andet, end at hænge ſig paa Klipper og Jisbredder i Havet. Men *J. Th. Klein* (Prodr. Qvadr. p. 92) ſiger, at den, med diſſe Tænder, trækker til ſig Foden, eller andet, paa Jiſen; og Joh. S. Haller (Natur-Geſchichte der Thiere p. 584), at den dermed opgraver Skielfiſke, ſom ſkiule ſig i Strandleeret. I forrige Tider blev dens tykke og faſte Skind regnet iblandt de allerkoſtbareſte Varer fra Grønland og Island, fordi det blev brugt til Anker- og Skibs-Tov, da man ikke kiendte andet tienligere dertil. Roſtunger.

§. 527.

De fleeſte af de forommældte Fugle (§. 84. til 89.) falde og paa diſſe Steder: her tages dog nogle igien og andre tillægges. 1) **Ravne**, af dem ere her altfor mange (§. 87.), ſom fordærve Fiſken, hvorfor man ſøger at fange dem i Garn. 2) **Ederfugl**, Anas plumis molliſſ. (§. 88.), findes i ſtørſte Mængde paa Øerne udenfor Helgafellsſveit og Skogerſtrand 3) **Lunde** eller **Hav-Papegøie**, Alca roſtro lato, ſulcis 4, (Alca Arctica) findes ſammeſteds, og paa Strandklipperne ved Veſterjokkelen, dog ei i ſaa ſtor Mængde, ſom **Svartfuglen**, eller de 4 næſtfølgende Arter af Alker, nemlig: 4) **Aalka**, Alca (vulgaris) ſulcis roſtri 4. (Torda *Brünn.*). 5) **Drunneſia** og **Klumbuneſia**, Alca ſulco roſtri unico, linea utrinqve alba ab oculis ad roſtrum (Uniſulcata *Br.*). 6) **Langvige**, Alca roſtro acuminato non ſulcato (Uria Lomvia *Br.*), og 7) **Stuttneſia**, Alca roſtro acu- Om Fuglene.

minato non ſulcato breviori (Uria Troille *Br.*). 8) **Peturs-Roſa**, paa Danſk **Teiſte**, Colymbus minimus, (Uria Grylle *Br.*), Grønlandſk Due, og 9) **Skegla**, **Ritur**, Larus Albus (minimus) extremitatibus alarum nigris, (Larus Riſſa *Br.*), opholde ſig ogſaa i Strandklipperne ſammeſteds, og Teiſten iſær endnu paa fleere Steder.

Maar, **Maafur**, paa Danſk **Strandmaage**, Larus Albus (medius & vulgaris Auctorum), bygger Reede paa nogle Steder Norden for Jokkelen, høieſt oppe i Strandklipperne, fornemmelig i Ennet, ſamt i Bierget lige over for Sukkertoppen. Indbyggerne ſpiiſe dem, deres Æg og Unger, ſom de paſſe paa at fange, ſorend de med alle forlade Reeden: de ere det første Aar ilſebruune, det andet bliver Hovedet hvidt, det tredie ere de endnu lidet brogede; og denne Maagernes og fleere Fugle-Slægters forandrelige Farve har forvarſaget adſkillige Arter hos de Naturkyndige. Strandmaagen er meget graadig paa den blode og halvtørre Torſk, og altſaa den ſkadeligſte Fugl for Veſterjokkelens Fiſkere; hvorfor de deels ſpænde Garn for den, deels fange den med ſmaa Angler og Madding paa; nogle, ſom giøre Haandværk af Maagefangſten, ſlaae Hammen af Fuglen, og ſælge den til de Handlende.

Hegre, paa Danſk **Heire**, Ardea (cinerea, major) criſta dependente Fn. Sv. 133), er en Trækfugl, ſom undertiden træffes ved Veſterjokkelen og paa Sønderlandet. Man veed ei hvorledes den kommer hid til Landet, dog holder man for, at det ſkeer med Jis og Drivetømmer. Naar Fiſkerne ſee den, ſpaae de ſig godt Fiſkerie. Aar 1702 ſaae man her en Deel Heirer.

Torſk-

TAB. XXIII.

Larus, Rÿt.

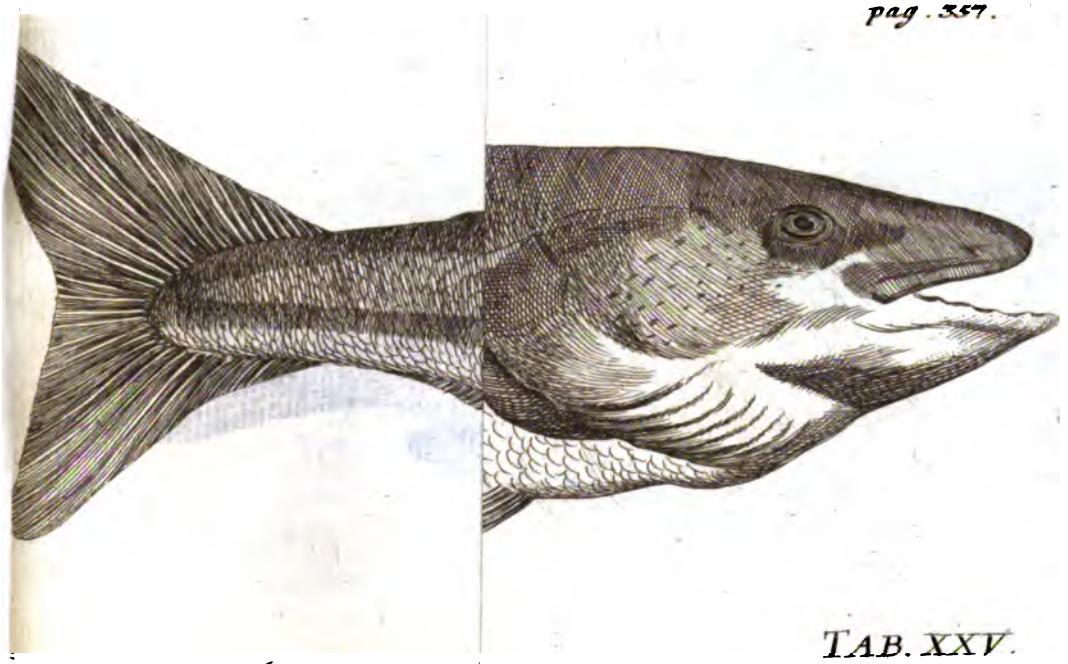

TAB. XXV.

pag. 387.

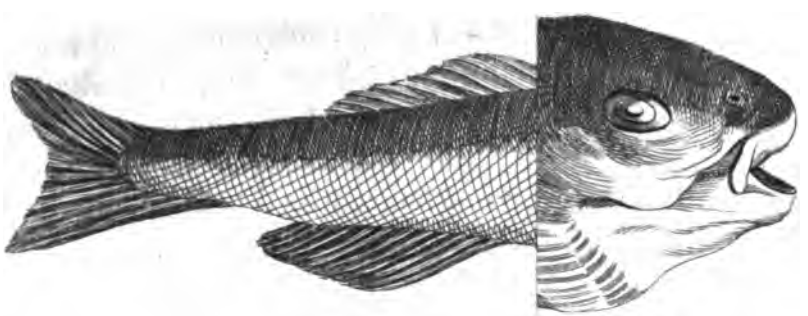

TAB. XXVI.

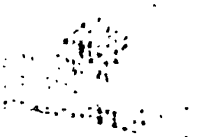

Torfgrafar-Alpt kaldes en liden Fugl, ſom findes i Hnappedals-Syſſel og paa fleere Steder: den er meſtendeels hviid og lidet ſortſpraglet. Efter Dieſynet kommer den i Storrelſe og Skabning overeens med Odins-Hanen, Tringa natans inqvieta (minima), Farven undtagen: diſſe to ere og gierne i Sælſkab, hvorfor vi meene, at Torvgrave-Svanen er en Forandring, der, ligeſom nogle andre Fugleſlægter, bliver hviid ved Alderen.

§. 528.

Nyelig blev mældet om Veſterjokkelens Fiſkerie: nu ville vi opregne de almindeligſte Fiſke-Arter, ſom her falde. Om Fiſkene.

1) **Thorſkur, Torſk, Stokfiſk**, Gadus (maximus) ore cirrato, dorſo tripterygio, fanges her, og Sønder paa Landet, i ſtorſte Mængde.

2) **Smaafiſkur, Thyrſklingur**, det er, liden Torſk, paa Danſk **Titling**, Gadus minimus, kommer i Skabningen overeens med No. 1; men bliver beſtandig liden, ſamt yngler, og holder Sælſkab for ſig ſelv. En Forandring af den er den purpur-røde Thyrſkling, paa Islandſk **Tharafiſkur**, ſom bliver rød, fordi den opholder ſig hvor Tang og Thare voxer.

3) Gadus dorſo tripterygio ore imberbi (Auctorum virescens Fn. Sv. 296), **Upſe**, paa Danſk **Sei** og **Graaſei**.

4) **Iſa**, paa Danſk **Kollie**, Æglefinus, gadus dorſo tripterygio linea laterali nigra, er noget mindre end den ſtore Torſk, og god at ſpiiſe, naar den er færſk, men dog endnu fordoieligere, naar den er lidet ankommen (§. 47.); den giver megen feed Lever, virkes ogſaa til Klipfiſk. Dens claviculæ ere beſynderlige, foran mod Overkſigen, nemlig tykke, aflang-runde, hviide, og gode at arbeide, dog langt blødere og ſvampagtigere end Elfenbeen. Islænderne forarbeide et og andet ſmaat deraf, meeſt Skakſteene, ſom de farve grønne i Kobber-Ruſt.

Denne Fiſk tager til ſig alleſlags Hav-Inſecter og ſmaa Orme, hvorfor man ofte finder i dens Mave de Arter, ſom ikke findes andensteds. 5) **Langa**, Gadus (longus major) dorſo monopterygio, ore cirrato, dentibus acutiſſimis, virkes, ligeſom Torſk, til Klipfiſk; hvorimod No. 2. ſom oftеſt virkes til Tonde-Fiſk. 6) **Keila**, Gadus (longus minor) dorſo monopterygio, cauda minima rotunda, har feed Lever, ſom giver meget fiin og klar Olie. 7) **Sild**, **Hafſild**, Clupea (vulgaris, maxima), maxilla inferiore longiore non maculata, (Halec & Harengus Auctorum): den kommer, ſomme Aaringer, baade her og paa andre Steder, men uordentlig. 8) **Lodna**, paa Norſk **Lodde**, clupea (villoſa vel fœtens) linea laterali prominula hirta, kommer her, men dog i ſtorſt Mængde paa Nordlandet, hvor den og ſpiiſes. 9) **Flydra**, **Helleflag-Fiſke**, paa Danſk **Helleflynder**, Plevronectes oculis a dextra, totus glaber, (Hippogloſſus Auctorum). Den virkes her og andensteds ſom Torſiſk, ſaa at Kiødet ſkiæres og ophænges i lange, dreiede Strimler, paa Islandſk **Rýklingur**, paa Danſk **Rækling**: Finderne hænges op, for at ſpæges, i Vindhuuſe, hvor Solen ei ſkinner; dog ſalte nogle dem forſt noget lidet. Denne Sort falder ellers paa nogle andre Steder overmaade ſtor. 10) **Role**, **Lura**, paa Danſk **Flynder**, (Fleſus) Plevronectes oculis a dextra, dentibus obtuſis, ſqvamis aſperis, ſpina ad anum, ſpiiſes ferſt her og paa andre Steder; men fanges i ſtorſt Mængde eet Steds paa Øſterlandet, hvor den virkes til Torſiſk. 11) **Rarkole**, Plevronectes oculis & tuberculis 6 a dextra capitis, latere dextro nigro maculato, maculis rotundis croceo-rubris (Plateſſa Auctorum) v. *Art.* Gen. Piſc. 17. No. 1.). Deraf findes ſtorſt Mængde paa Sonderlan-

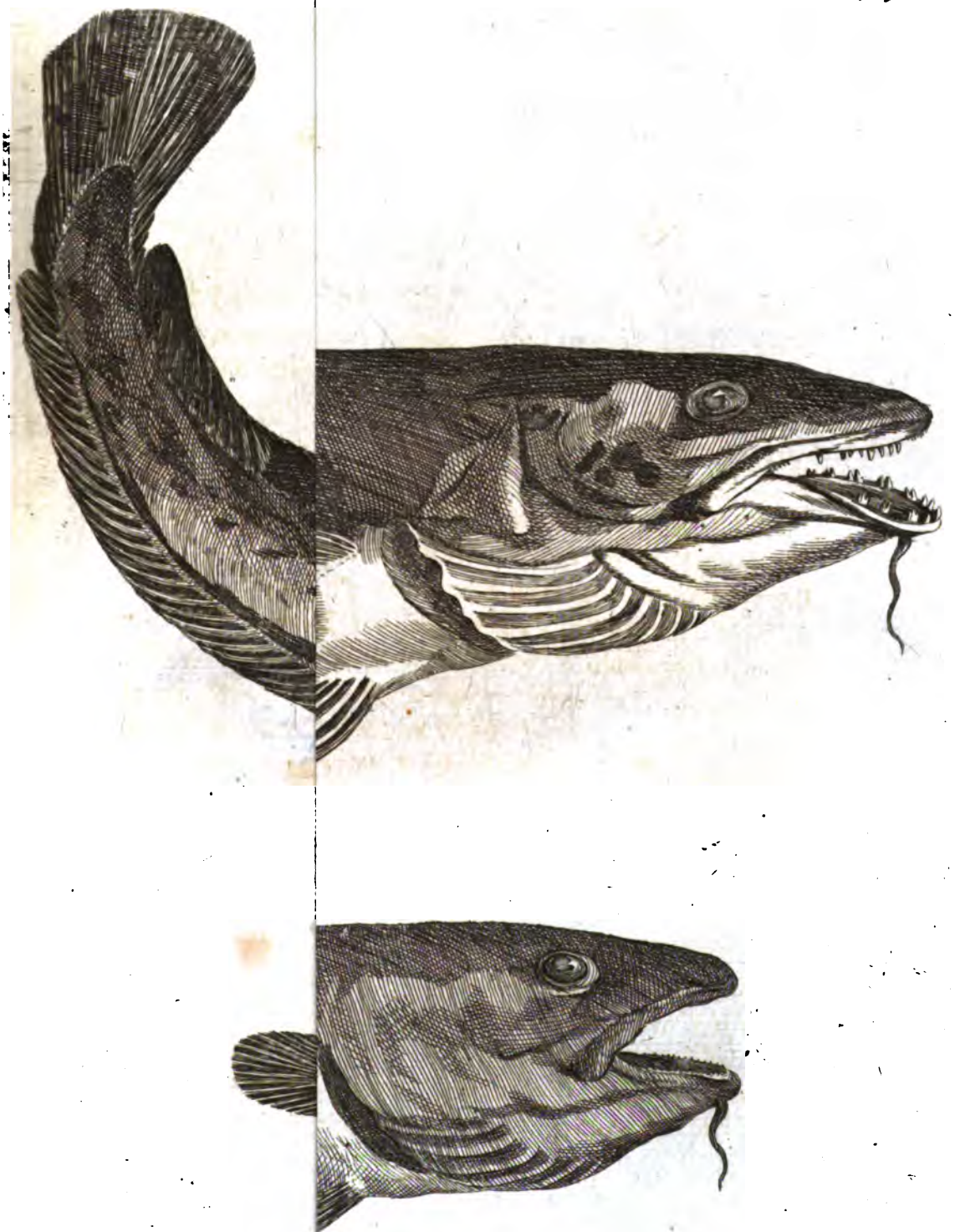

TAB. XXVII.

Denne Fiſk tager til ſig alleſlags Hav-Inſecter og ſmaa Orme, hvorfor man ofte finder i dens Mave de Arter, ſom ikke findes an denſteds. 5) **Langa**, Gadus (longus major) dorſo monopterygio, ore cirrato, dentibus acutiſſimis, virkes, ligeſom Torſk, til Klipfiſk; hvorimod No. 2. ſom oftеſt virkes til Tonde-Fiſk. 6) **Keila**, Gadus (longus minor) dorſo monopterygio, cauda minima rotunda, har feed Lever, ſom giver meget fiin og klar Olie. 7) **Sild**, **Hafſild**, Clupea (vulgaris, maxima), maxilla inferiore longiore non maculata, (Halec & Harengus Auctorum): den kommer, ſomme Aaringer, baade her og paa andre Steder, men uordentlig. 8) **Lodna**, paa Norſk **Lodde**, clupea (villoſa vel fœtens) linea laterali prominula hirta, kommer her, men dog i ſtorſt Mængde paa Nordlandet, hvor den og ſpiiſes. 9) **Flydra**, **Helleg-Fiſke**, paa Danſk **Helleflynder**, Plevronectes oculis a dextra, totus glaber, (Hippogloſſus Auctorum). Den virkes her og andenſteds ſom Torſiſk, ſaa at Kiedet ſkiæres og ophænges i lange, dreiede Strimler, paa Islandſk **Ryklingur**, paa Danſk **Rækling**: Finderne hænges op, for at ſpæges, i Vindhuuſe, hvor Solen ei ſkinner; dog ſalte nogle dem forſt noget lidet. Denne Sort falder ellers paa nogle andre Steder overmaade ſtor. 10) **Kole**, **Lura**, paa Danſk **Flynder**, (Fleſus) Plevronectes oculis a dextra, dentibus obtuſis, ſqvamis aſperis, ſpina ad anum, ſpiiſes ferſt her og paa andre Steder; men fanges i ſtorſt Mængde eet Steds paa Øſterlandet, hvor den virkes til Torſiſk. 11) **Rarkole**, Plevronectes oculis & tuberculis 6 a dextra capitis, latere dextro nigro maculato, maculis rotundis croceo-rubris (Plateſſa Auctorum) v. *Art.* Gen. Piſc. 17. No. 1.). Deraf findes ſtorſt Mængde paa Sønderlan-

pag. 358.

Clupea, Lodna

TAB. XXVIII.

pag. 339.
et
§ 898. 9.

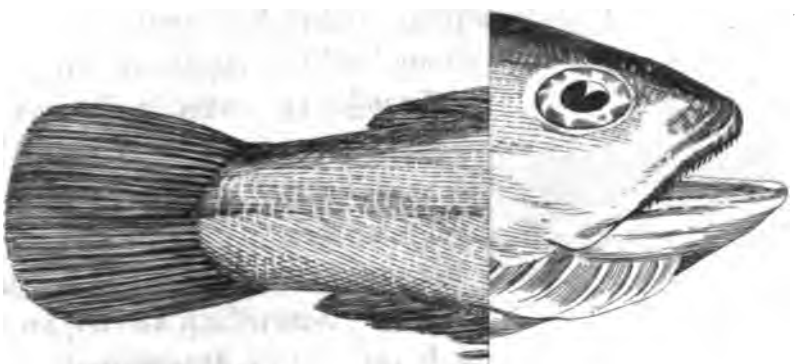

TAB. XXIX.

derlandet, hvor den og ſpiiſes. 12) **Steinbitur**, er en lumpus marinus Auctorum (Cyclopterus Lumpus), og falder meeſt paa Weſtfiordene. 13) **Karfe**, om den er Cyprinus Pelagicus Fn. Sv. 320, eller Perca Pelagica (major) ib. 228. conf. **Horreb.** Efterr. p. 221, vide vi endnu ikke; thi vi have hidindtil ikke kundet faae den. Den er, naar Flynderſlægten undtages, den bredeſte Fiſk, ſom her falder (meeſt compreſſus), har ſtive Skiæl, og er meſten overalt rød, hvoraf den Islandſke Talemaade er tagen, om een der er ſkamfuld, at han bliver rød ſom en Karve. 14) **Marhnutur**, paa Danſk **Ulke**, Cottus Alepidotus (Scorpius maris og Scorpœna Auctorum). Fiſkerne ſige, at Hovedet og Rumpen ere ikke ædelige; men Aarſagen er, at der findes kun lidet Mad paa diſſe Stykker. 15) **Hornſile**, Gaſteroſteus aculeatus, aculeis in dorſo tribus, findes i Diupalon, og ſnart i alle ferſke Soer. 16) **Skata**, Raja (major og vulgaris) dorſo non aculeato, har megen Lever og giver meget fiin og klar Tran: den virkes til Klipfiſk. 17) **Gaddaſkata**, paa Danſk **Rokke**, Raja Aculeata (clavata Auctorum). Begge diſſe Rajæ ſpiiſes aldrig ferſke af Islænderne (§. 47.). 18) **Haafur**, paa Danſk **Haa**, Sqvalus Acanthius pinna ani nulla, *Artedi* Gen. 66-102, er allevegne meget almindelig. Den giver en ſkion Lever. Dens Horn er ſkadeligt for Fiſkerne i Island, ligeſom i Sverrige (Weſtg. Reſa d. 16 Julii), hvorfor de gierne ſkiære det bort, ſaaſnart Haaen kommer i Baaden. Finderne bruges til at polere Sølv og Meſſing. Fiſkerne ſige at Torſken ſkyer den. Kiødet ſpiiſes ikke ferſkt, men ſpæget. 19) **Haakall**, paa Danſk **Havkall**, **Hayfiſk**, Sqvalus cute denticulis pungentibus (Carcharias vulgaris og medius). Den fanges her ikke for nærværende Tiid, men fornem-

mes

mes dog undertiden. Nord og Nordvest paa Landet er derimod den beste Fangst deraf, og den skionne Haakalls-Tran meget bekiendt. 20) Haamuus, Geirnyt, Chimæra monstrosa (Linn. Syst. Nat. Reform. 116.). Denne underlige Fisk synes at være en Blanding af Haa- og Rokke-Slægten, og er bleven fanget baade her og paa Vester- og Sønderlandet; men alletider rar. 21) Haamer, Sqvalus glaucus, er en underlig Fisk, midt imellem Haa-Slægten og Hvalfiskene: den fanges her og andensteds paa Landet; dog ikkun sielden: Den haver varmt Blod, og dens Skabning ligner meest Haaene (No. 18). Længden bliver meest 5 Alne. Videre kan eftersees *Artedi* Gen. Pisc. 69 n. 13.

§. 529.

Hvalfiske. Hvalfiskene gaaes her med Villie forbi; thi baade ere de paa andre Kanter af Landet, saasom paa Vestfiordene, meer almindelige end her, saaog er hidindtil intet retskaffent eller fuldkomment skrevet om dem, nogle faa Arter undtagne. Hundfiskur, en Art af Delphinis, haver her hiemme: den er Corpore coniformi, rostro subacuto, og bliver en Phocæna. Tænderne ere smaa, alle med krummede Spidser, og meget huule inden i. Denne Hval bliver 10 Alne lang, svømmer i Flokke, og bliver blind (som man siger) en Tiid om Sommeren, nemlig ved August-Maaneds Begyndelse, da den parres; i det mindste bliver den da saa forvirret, at den drives svømmende, for Vinden, i klart Vær, lige ind paa Landet. 1744 løbe omtrent 100 Stykker levende paa Land, i Bugten imellem Olufsvig og Revet, hvor de bleve hugne og stukne til de døde. Kiødet smager ikke ilde, men er dog fort og haardt at fordøie, og kommer meest overeens med Kiød af gamle Koer. Maaskee den er Færoernes Grindhval hos *Debes* Fær. Rel. p. 155. conf. *Linn.* Syst. Ref. 39. §. 530.

§. 530.

Af Hav-Inſecter findes her adſkillige, men de giemmes til bædre Leilighed. Fiøru-Madkur, Lumbricus litoralis (§. 104.), opgraves ved Budenſtad, og bruges til Madding for Smaafiſk. Hav-Inſecter.

Mærkværdigheder i Naturen.

§. 531.

At her har været Birke-Skov overalt, bevidner Hiſtorien; man finder og Spor deraf i Tørvegraverne (§. 105. og 106.), ſamt i Lignis Petrefactis og Succo minerali imprægnatis. Desuden er endnu noget lidet Skov tilbage paa viſſe Steder. Birke-Skov.

§. 532.

Hav-Vandets Aftagelſe, ſaavel her, ſom paa andre Steder, veed vel ingen at anſlaae til noget viſt Maal; dog er den unægtelig, og bekræftet ved adſkillige Erfaringer. Om Ennet er før mældet; ligeledes om de forſvundne Jokkel-Elve; og hvis dette ſidſte forholder ſig i Sandhed, ſom det fortælles, da har Hav-Vandet ſtaaet tilforn, hvor Hraunklipperne nu ere; thi ellers havde de Elve ei kundet være ſeilbare længer end til Hraunet. Mannabane, en Malſtrom imellem Skogarſtrands-Øerne, mindes gamle Mænd, at have været dybere tilforn, end den er nu, da en Deel ſmaa Skiær komme deri efter Haanden meer og meer til Syne. Ølduhryggur, eller Bølgebanken, (ſom er 30 Fod høi, ½ Mil lang, og ligger neden for Stadeſtad, vel langs med Strandkanten, men dog nu en halv Fiærdingveis fra ſamme, ſaa der ere Græsmarker og nogle Gaarde der imellem), kan og regnes hertil; thi Navnets Bemærkelſe, de vandſlidte Steene, ſom der findes overalt, Hav-Vandets Aftagelſe.

overalt, og endelig Beliggenheden, synes at viise, at den haver engang tient til en Vold for Havet.

§. 533.

Borgarhraums Jordbrand.

Den forbrændte Strækning **Borgarhraun**, som her falder saa meget i Øinene, er først opkommen i det 10de Hundrede-Aar, ved Underjords-Ild. **Landnama-Saga** (P. 2. c. 34.) fortæller denne Tildragelse saaledes, at en af Landets første Beboere, som ellers var blind, skulde have seet en Trold komme roende op til **Kaldaar-Ø**, en Aftenstund, og gaae op til den Gaard Hrip, hvor den kort fra Huusene gravede lidet i Jorden, hvorpaa der opkom, Natten efter, en forfærdelig Ildsprudning. Virkningerne viise, at dette sidste er virkelig skeet; thi Ilden har opsluget, ei alene Gaarden Hrip og dens Beboere, men og derhos omtumlet og bedækket den heele Egn med sorte Klipper af Jordskinner, 3 Miile i Længden fra NØ. til SV., og hen ved 1½ Miil i Breedden. Denne Steenflod er løben et godt Stykke ud i Stranden, og har forøget Landet med en Deel Næsse og Skiær; hvilket især kan erfares inde i Bugterne, hvor man endnu seer Levning af den gamle Landkant, som er en flad Grund, bevoxen med Græs. Veien ligger her uden for om Fiæren; men tværs over Hraunet er lagt en ujævn Fodsti, som bruges i Nødsfald; dog kan man ei føre belæssede Heste derover. Hvor Gaarden Hrip stod, staaer nu den bekiendte **Eldborg**, det er **Ild-Slottet**, som er en meget høi og vidd Vold, dannet i en Rundeel af sorte Hraunklipper, og ganske aaben inden i. Den lader sig til Syne 4 til 5 Miile borte, som et stort Slot, der rager høit over Egnen viidt og bredt omkring; det er og rigtigt nok, og kan sees af alle Ting, at denne gruelige Aabning har været den fornemste Camin, hvorfra anførte Ildsprudning er kommen.

§. 534.

§. 534.

Vi reisde til bemældte Sted over ujævne og skarpe Klipper, bevoxne med Mos og nogle faa Urter. Klippernes Sprækker og Mellemrumme fandtes opfyldte med Gruus, hvoraf dog er fremvoxen en liden Birkeskov, meest Betula procumbens, som Bønderne i Nærværelsen bruge til Kull. Det udhuulede Biærg, eller Ildborgen selv, er en udvendig rundagtig og næsten lodret hoi Klippe, eller lidet Biærg, sort af Farve, og skarpt, samt udpuklet med Bolger og Striber, dog enkelt og uden Rifter, ligesom det var støbt i en Form. Indvendig er det huult og ganske tomt, og gaaer op rundt omkring Aabningen, ligesom en tynd Muur, fra 1 Fod til 1 Alen tyk i den øverste Kant. Aabningens Giennemsnidt blev maalt med en Snor, og befandtes at holde 636 Fødder Dansk Maal, hvor den er størst; thi den er ikke circel-rund, men lidet oval-lang, fra NO. til SV., hvor Ildens største Magt haver trængt sig hen. Klippen er indvendig steilere end udvendig, hvorfor den tiener en Deel Ravne til Reeder og Boeliger; den var og indvendig meer rødagtig og glasseret. Bunden er nederst ligesom udhuulet, dog Grunden tyndt belagt med smæltede Smaasteene og Gruus. Klippens indvendige Høide, fra Grunden at regne, lige op til det Øverste, er 169 Fod; men uden til bliver den langt høiere, om Biærgets Rod bliver regnet med. Denne Naturens Mærkværdighed tiener til Veivisser over Langefiærer, hvor man ellers har ingen Vei, hvorfor og de Reisende gaae tidt vilde sammesteds, i mørkt Vær. Ildborgs Maal og Størrelse.

Mærkværdigheder om Indvaanerne.

§. 535.

Helgafell og dets Mærkværdigheder.

Helgafell paa Thorsnæs var det Sted, hvor een af Landets første Beboere, Thorolf-Monstrarskiæg (en Nordmand), satte sin Boepæl. Kort Vesten for Fiældet, ved en Viig, blev sat Ting og Rettergang, og en Afguds-Tempel bygt, hvorfor Stedet kaldes (som Gaarden endnu i Dag) Hofstade. Endnu sees Levningerne af Tosten. Thorolf og hans Efterkommere troede, at de skulde boe i Helgafell, i det andet Liv; og derfor node alle Kreature sammesteds en fuldkommen Fred, saa ingen maatte drive dem derfra, men bie til de selv vilde gaae bort; endnu mindre var det tilladt, at slaae dem der, eller giore dem nogen Fortræd. Biærget kaldtes helligt, og ingen maatte see til det, uden at have forud vasket sine Hænder og Ansigt. Tingstedet holdtes saa helligt, at alle de, som søgde Tinget, skulde gaae til et lidet Skiær i Stranden, naar de skulde forrette de naturlige Nødvendigheder. Skiæret kaldtes derfor, som det endnu hedder, Dritskiær. Men denne alt for yderlige Nøiagtighed kunde ikke længe have Bestandighed: Nogle vilde ei finde sig i denne Tvang; der opkom Slagsmaal, og Grunden blev vanhelliget ved det udøste fiendske Blod, hvorfor Tingstedet blev flottet længer ind paa Næsset, hvor Stedet endnu hedder Thingvalle, (en Bondegaard), kort NO. fra Helgafell. Der blev da sat Ting for heele Vesterlandet, henved Aar 964; ligesom og Fierdings-Tinge bleve samme Gang indstiftede over det ganske Land, efter en fornemme Mands, i Breedefiords-Dalene, Thorder Gellis Raad (see Eyrb. S. c. 3. & 10. Landn. S. Part. 2.). Hver Fierdepart af Landet blev ellers samme Tiid inddeelt i 3,

og

og Nordlandet, som den ſtørſte, i 4 mindre Tinglave, eller Under-Retter, hvorfra Sagerne ginge til Fierdings-Tingene, og derfra til Altinget, som i de fleeſte Tilfælde var den ſidſte Inſtantz. Men i Anledning heraf blev Altings-Retten ogſaa deelt i 4 Retter, som kaldtes Fiordungs-Domar, og ſkulde paadomme hver ſin Fiærdings Sager. Endelig blev Jemter-Dommen tillagt og indſtiftet paa Altinget, faa Aar efter Chriſtendommens Indførſel, for at hæmme Udflugter, Rettens Forvildelſe, Stikpenge og Voldſomhed, der gik i Svang paa Landstinget, iſær naar de Mægtige kunde komme i Trætte (see Hænſathoris-S. Landn. S. Graagaaſen, Thingſk. Th. og Nials-Saga Kap. 90). Paa Thingvalle, hvor Thorsnæs-Ting har-ſtaaet, viiſes endnu i denne Dag den ſaa kaldte Blotſteinn, d. e. Offer-Steenen, hvilken er aflang og noget ſkarp oven paa. Den blev i Hedenſkabet brugt til at ofre Menneſker, meeſt Trælle og Misdædere, og det paa den Maade, at diſſe Ulykkelige bleve lagte tvers over Steenen paa Ryggen, og, efterat den var brækket, endelig ſlagtede. Naar man havde vanſkelige Sager, gik man op paa Helgafell, for at raadſlaae derom; thi man troede, at alt hvad der blev beſluttet, ſkulde faae Fremgang.

§. 536.

Een af Veſterlandets ſørſte Kirker blev bygget paa Helgafell, og Kloſteret fra Flatøe flottet herhid Aar 1183, eller, efter andre Aarboger, 1184, efterat det havde ſtaaet paa bemældte Øe 10 Aar, nemlig ſiden 1172. Dette ſkedde ſidſt i Biſkop Klængers Tiid, og maaſkee denne Biſkop har ladet det flotte hid fra Hitardal. Dette riige Kloſter blev ved Reformationen ſeculariſeret, og af dets Jordegods oprettet det ſaa kaldte Arnarſtappe-Ombud, beſtaaende af Helgefells Kloſter.

100 Jorde, hvoraf de fleeste have 2, 3 til 4 Gaarde, og nogle (som de i Fiskeleierne) langt fleere. Helgafells Præstegaard, og fleere Jorde, ere dog blevne adskilte derfra, og henlagte til Præsters og Fattiges Underholdning. Det er ellers dette Kloster, som *Ol. Magnus* meener, naar han skriver om den store Mængde Fisk, som her blev samlet i forrige Tider, og forhandlet til Fremmede.

§. 537.

De Gamles Giæstgiverhuuse.

Det er og en Mærkværdighed, at man finder i **Landnama-Saga** nogle Beviiser paa Sneefiældsnæssets første Beboeres Kiærlighed til det Almindelige, i at indrette nogle saa kaldte **Thiodbrautar-Skaala**, det er fri Herbærger eller Giæstgiverhuuse paa den alfare Vei. I Særdeeleshed nævnes her tvende saadanne Huuse: det eene ved Alftefiorden, imellem Skogarstrand og Helgafellsveit, stiftet af en fornemme Kone, ved Navn Gerrid. Det andet paa Langholt i Stadesveit, ogsaa stiftet af en Kone, ved Navn Thore, sædvanlig kaldet Langholts-Thore. Begge vare indrettede paa samme Maade: Der stod altid Mad paa Bordet, som enhver Reisende kunde frit nyde; og disse Matroner sadde selv paa Stole uden for Dørren, og indbøde alle dem, der vilde forbi, at stige af, og tage sig Forfriskning. Lige saadant Exempel gav en goddædig Mand, ved Navn Solve, der boede Sønden for Jokkelen; thi da ham syntes, at ikkun alt for faa kunde nyde hans Godgiørenhed, hvor han den gang boede, flyttede han til Solvahammer (§. 411.), og byggede sin Gaard paa den alfare Vei, hvor alle nødvendig maatte reise igiennem. Endnu eet Giæstgiverhuus, af foranførte Slags, blev ellers bygget i de Tider i Norderaadal, oven for Skagefiorden, af en fornemme Mand Thorbrand Orrek, og det saa stort, at de Reisende kunde tage derind,

derind, eller drage derigiennem, med alt hvad de havde at føre, da de bleve med det ſamme beværtede med Mad og Drikke, og naar det behovedes, Ild optændt, deels for at varme dem ſelv, deels for at kaage Maden, og Øllet, de ſkulde drikke (ſee Landn. Saga Part. 3 c. 8).

§. 538.

Berſerkia-Hraun er en ſtor Jordſinner-Strækning i Helgafells-Sveit, hvor man endnu ſeer et langt Giærde af ſtore Steene, ſom Hiſtorien (ſee Eyrbyggia-Saga Kap. 34.) beretter at være opført af tvende Brødre, der vare Berſerker, og af hvilke den eene ſkulde med dette Giærde fortiene ſig en Jomfrue; men de bleve begge kvalte i et Bad, før Brylluppet gik for ſig. Deres Gravhøie viiſes endnu i Berſerke-Hraun, tæt ved Veien til Biarnerhavns Kirke. Man haver i diſſe Tiider gravet der, men ingen Levninger fundet. Berſerkia-Hraun.

§. 539.

Den opdigtede Kiæmpe og Halv-Gud Baard Sneefiælds-Aas, foregives at have boet paa den Gaard Laugarbrecka, (ſom nu er et Kirkeſted), ſønden for Jøkkelen, og endelig i en Huule i Jøkkelen ſelv. Hans Jærtegn og øvrige Omſtændigheder beſkrives udførlig i Baardar-Saga; der findes og paa Sneefiælds-Næſſet adſkillige Steders Navne, ſom ſædvanlig hentydes paa diſſe; endelig haver den gemeene Mand endnu i friſk Minde en Deel Beretninger om denne Helt, hvoriblandt nogle endog ere forargelige. Men naar Læſeren veed, at denne Mand har aldrig været til, og at hans heele Hiſtorie er ikkun en Digt (§. 113.), ſaa blive alle de Tildragelſer og Omſtændigheder, ſom ſkrives og fortælles i Anledning af ham aldeeles til intet. Baard Sneefiælds-Aas.

§. 540.

§. 540.

Frodaar-Undur. Blandt dette Syssels Mærkværdigheder bør og regnes de saa kaldte **Frodaar-Undur**, det ere nogle forunderlige Tildragelser, som skal være skedde i Aarene 1000 og 1001 paa den Gaard Frodaa, et Kirkested, vesten for Jokkelen, og beskrives heel omstændelig i eet af vore troeværdige Skrivter, nemlig **Eyrbyggia-Saga** (51-55 Kap). Indbyggerne vare i den Tiid nyeligen blevne omvendte til den christelige Troe, og kunde desto letter lade sig indtage af Tanker om onde Aander og deres Virkninger. Det er ei vort Forsæt at opregne her alle disse Vidunder; Verden haver nok af deslige Historier; vi ville kun meddeele Læseren en artig, og i slige Omstændigheder uhørt, Maade at fordrive Spøgelser paa. Sagen reisde sig af en fornemme Irlandsk Kone, som døde meget hastig, paa Frodaa, og i sit Testamente befalede at brænde de Sængeklæder, som hun havde ligget paa, tilligemed Omhængene, hvilket alt var saa kostbart og skiønt, at Mandens Hustrue paa Gaarden umuelig vilde tillade at ødelægge det. Heraf kom da (og det ganske rimeligen) Pest paa Gaarden; den eene døde efter den anden; og desuden druknede Hosbonden selv med nogle af hans Karle, da de skulde paa en Baad hiemføre nogle Levnetsmidler. Skræk og Indbildning toge derpaa Overhaand; saasnart nogen døde, indbildte de overblevne sig, at han gik igien, og dette Dødninge-Selskab blev tilsidst 18 Mand stærkt. Det besøgte Stue-Ilden, (som i de Tider pleiede at optændes hver Aften, for at varme Folk, og tørre deres Klæder, m. v.), blev ogsaa siddende ved samme Ild, til den var udbrændt; saaat Huusets Folk maatte flygte bort. Da man nu ikke vidste noget Middel herimod, søgde man tilsidst Raad hos Snorre Gode, en fornemme, og i de Tilders Islandske Historie meget

meget bekiendt Mand, som boede paa Helgafell, og blev holdt for den klogeste Mand paa Landet. Han befalede da, at man skulde samle nogle (riimeligst fornuftige og dristige) Mænd, reise derhen, og for det første opbrænde forbemældte Sængeklæder, men siden sætte uden for Døren, et Ting eller Ret af det Slags, som blev brugt i de Tider, i visse Tilfælde, og kaldtes Dyra-Domur, det er, Dørre-Dom eller Ret, og derpaa stævne disse Giengangere, og tage Vidner paa deres Forhold, at de, imod menneskelig Natur og Sædvane, vare gangne igien af deres Graver, og giorde de Levende Uroe; endelig skulde man afsige den Dom, at disse ubudne Giæster skulde forsøie sig bort. Alt dette blev giort, og det meget høitideligen: man talede overlydt, og med det Slags Myndighed, som hørde til en Rettergang. Dommen blev afsagt for hver Dødning især, med høi Røst, af lige saa mange Personer, som disse vare; og Udfaldet blev, efter Beretningen, at hver Dødning gik bort, saasnart han havde hørt sin Dom, og kom aldrig meer igien. Man seer af slige Tildragelser, hvor stærke Indtrok Indbildningen kan giøre, baade med og imod, og derhos hvor meget en stor Mands Ord kunne virke, endogsaa uden Grund. Bemældte kloge Mand haver ellers ganske vist indseet Sagens sande Beskaffenhed.

§. 541.

Ødelagte Jorde eller Grunde.

For (§. 516.) er blevet talt om Folkemangel, Indvaanernes ringe Antal og Aftagelse, tilligemed Landvæsenets slette Tilstand, samt Fiskerbyernes Formindskning m. v. Følgende Exempler viise det samme: Miklaholts- eller rettere Øereppen er ved Havbredden ødelagt af Søeflod, Brændinger, og stærke S. og SØ. Vinde, og Jordsværen efter Haanden alt meer og meer fortæret. Hafflardar-Øy, som i de nyeste Landkort kaldes ogsaa Gammel-Øe, var tilforn beboet af nogle Familier; der stod en Kirke, og Øen var,

ved et Eid, foiet til det faste Land. De ældste Mænd mindes endnu, at deres Forældre have fortaalt dem, at man kun lagde en Planke over Renden, imellem Øen og det faste Land. Men dette Sund er siden blevet meer og meer udvidet; thi det gik her, som andensteds i Island, hvor Jorden har været underkastet nogen Skade af Havet, af Vind og Vær, af Skredfald eller Sandflugt, at man ikke har i Tide og strax fra Begyndelsen, medens saadan Skade endnu ikkun var liden, søgt at hæmme den, hvorfor den og Aar efter Aar er bleven større, og eet Stykke Jord efter det andet aldeles ødelagt; ligesom og Langefiærerne have, af samme Aarsag, tiltaget meget i de sidste Tider. Efterat Hafsiordsøe var bleven skilt fra det faste Land, bleve dog Sognefolkene, i mange Aar, ved at søge Kirken, naar der var lavt Vand; men tilsidst blev Præsten borte, tilligemed 13 andre Mennesker, hvorpaa Kirken blev flottet her fra til Miklaholt; dog var Øen endnu en lang Tid beboet. Paa denne Ø skal endog have været godt Sædeland i forrige Tider; der voxer og endnu den bekiendte Arundo, hvorom tilforn er talt; og da samme ogsaa findes paa en Deel andre Steder i Island, hvor Korn har voxet tilforn, saa er ikke urimeligt, at dette Korn (hvilket ingensteds navngives) har været af Forstningen en Arundo, som de gamle Islændere have vidst at dyrke; thi det er vist, at de have dyrket deres Korn, f. Ex. anlagt ordentlige Agre, ploiet og saaet aarligen m. v. Paa Garde, en Fiskerjord i Stadesveit, sees endnu tydelige Tegn til Agre. Paa Graunhavn, (kort fra Budum) som tilforn har været et Kirke-Sted, og Hovedgaard for Fiskeleien, haver og været Sædeland, hvoraf skulde betales aarligen en vis Andeel Korn; men det er beklageligt, og derhos meget underligt, at Kornet er blevet reent borte paa saa mange Steder i Landet, saa ikke eet eeneste er blevet tilbage. Alftefiorden, eller rettere sagt, Egnen inden for den, var tilforn besat med mange Gaarde; men

de

TAB. XVIII.

pag. 370

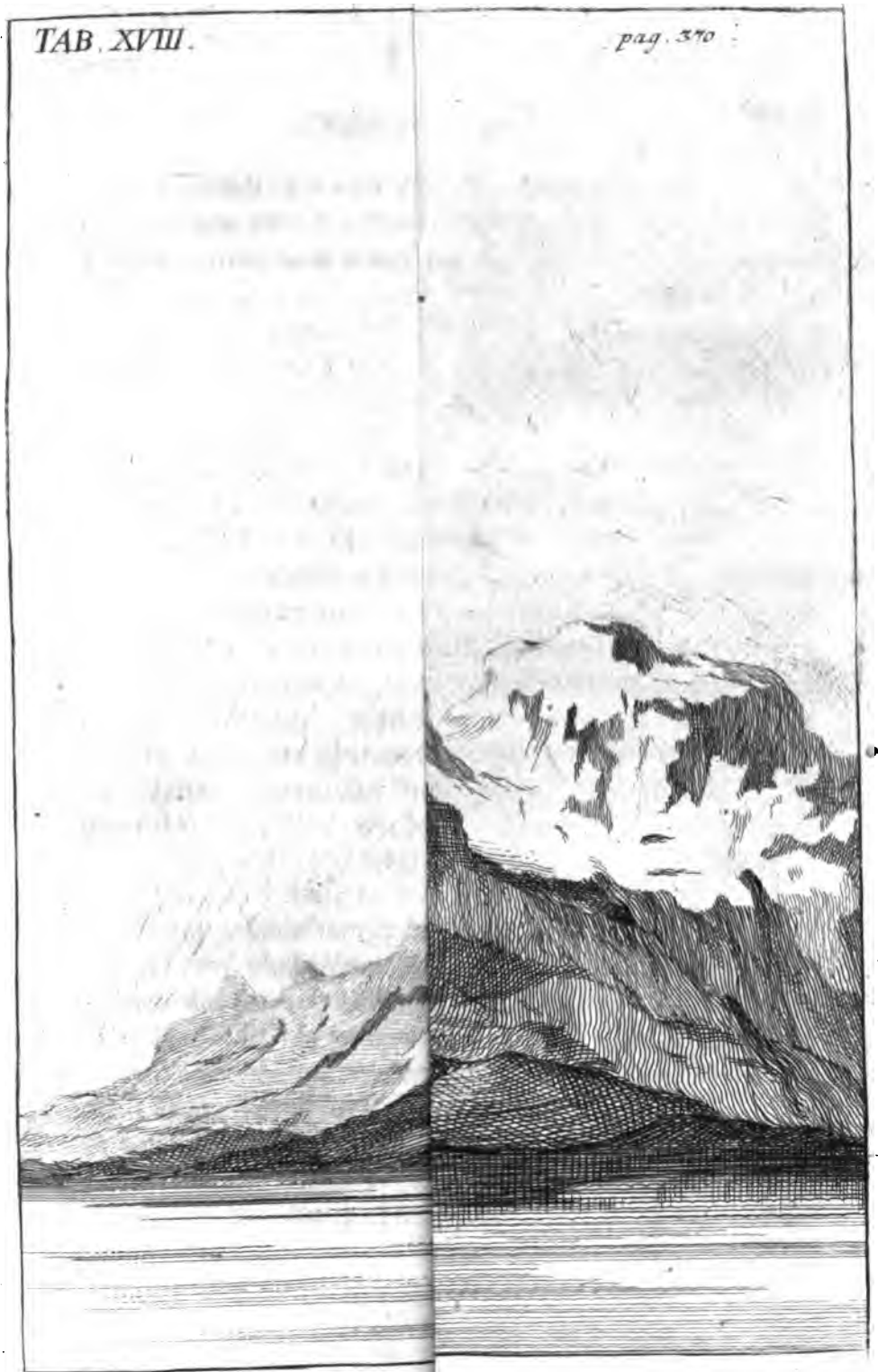

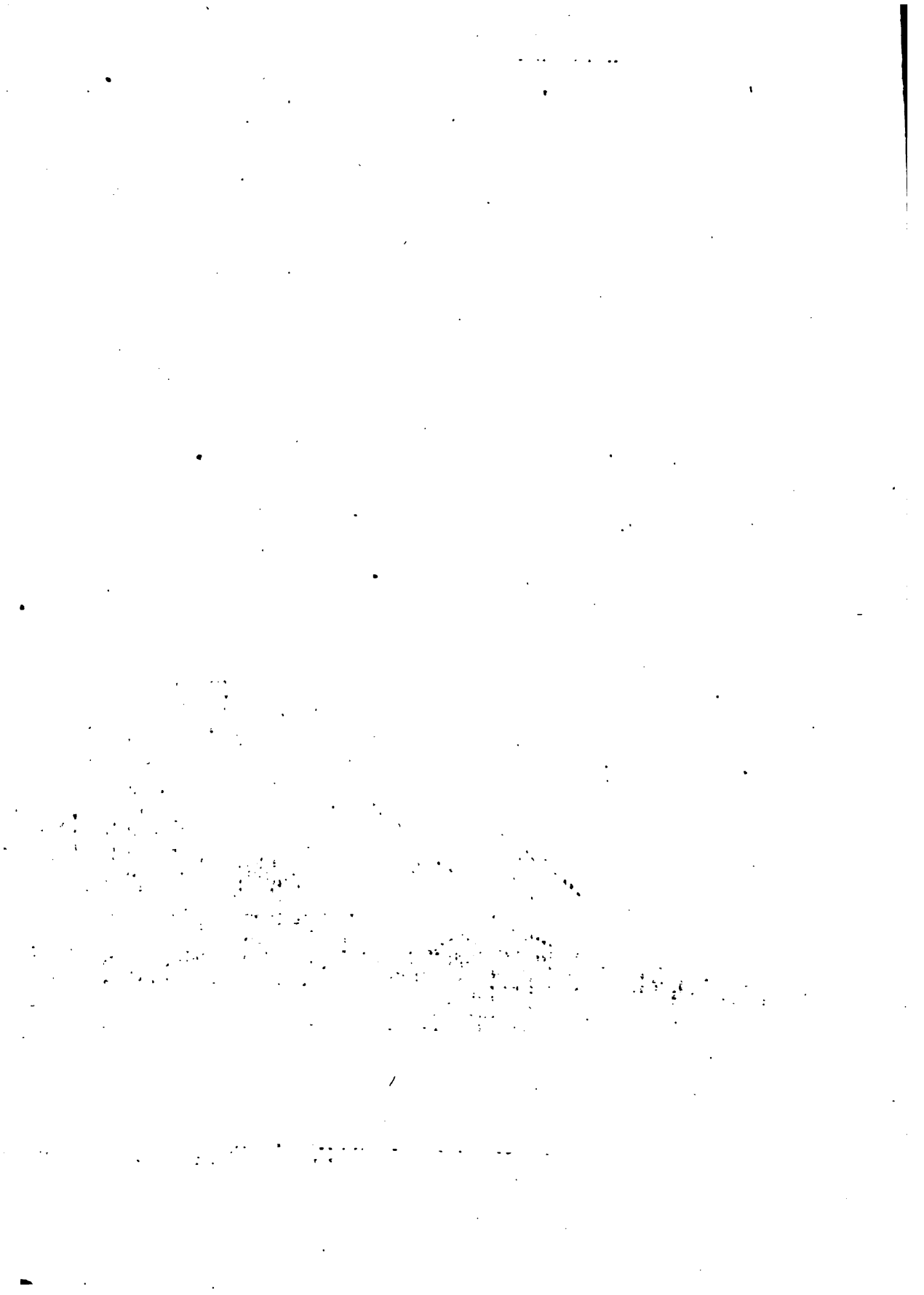

de bleve ødelagte i den sorte Død, og ere siden den Tiid ikke blevne beboede: man seer endnu Levninger af Huusene. Egnen er smuk og beleilig, saa den kunde bebygges igien.

§. 542.

De nye og brugelige Havne ere bekiendte, nemlig de 5, Budensted, Stappen, Olufsvig, Grunderfiord og Stickesholm. Revet, kort fra Olufsvig, og Kommervaag, kort fra Stickesholm, ere nyeligen forladte. Denne sidste var een af de ældgamle Havne, som kaldtes i de første Tiider, ligesom Kirkestedet der i Nærværelsen endnu kaldes, Biarnarhafn. Af hvad Aarsag den kom af Brug viide vi ikke; men den første blev fordervet ved Sand og Gruus, som Holmkila førde ned i Øsen, saa Skibe komme der til Skade; Engellænderne søgde derhen i forrige Tiider, meest før Reformationen. De meest bekiendte Havne, sønden for Jøkkelen, i de gamle Tiider, vare de 3, Strømfiordsaar-Øe, Graunhafnar-Øe og Grafar-Øe. Den første maae ei forbyttes med Stromfiordens Havn paa Myrum (§. 392.). Den ligger Vesten paa Langefiærer. Havnen eller Ankerleien selv har været i Aaens Udløb, under et høit Næs, som kaldes Skiphøfde: Stedet er smukt; men Dybet nu ei tienligt for store Fartøier; Grunden uden for er ogsaa bleven forandret, og mindre dyb end tilforn, saa at ikkun Baade og slige smaa Fartøier kunne komme her op ved største Spring. Vi funde paa Næsset Levninger af 5 store Huuse, som man slutter at have været Handels-Boder og Pakhuuse. Aaen rinder i en Bugt inden for Næsset, og formeerer der det Dyb, hvor Skibene have ligget. Kort fra Aabredden sees 3de Tofter, hvor sluttelig have staaet Høste, eller Skibshuuse, hvilke de Gamle altid brugte, for at deres Fartøier kunde staae inde om Vinteren; hvorfor og de Norske Love, og iblandt de Islandske, Graagaasen, have anordnet offentlige Anstalter til at trække Skibene paa Land, og ned igien

Havne.

til Havet. Den ſtorſte af diſſe Tofter er 64 Fod lang, og 32 Fod breed. Graunhavns-Oſen var et bekiendt Skibſtade i forrige Tider, næſten paa ſamme Sted, hvor Budenshavn nu er, eller lidet længer op; Et meget ſmukt og beleiligt Sted, undtaget at Skibene maae paſſe paa ſtorſte Spring, for at gaae ud og ind. Om Grafar-Oe er for talt: Nu er den ikke brugelig: Vandet har aftaget, og Grunden er ſandig og ganſke forandret.

§. 543.

Ankerleier og Handelen.

I den ſaa kaldte Middel-Alder have de udenrigs Handlende havt her nogle Anker-Grunde, foruden de opregnede Havne. For Exempel paa Hellis-Sand Engelſkmænd og andre; paa Grønderfiord, inden for Sukkertoppen, Franſke Hvalfangere og Biſcayere. I Anledning heraf kan ellers mældes, at Islænderne ſelv og Nordmændene handlede her meeſt i de forſte Tiider indtil 1400; men ſiden, i det 15de Hundred-Aar, Engellænderne; og endelig, ved og efter Reformationen, de Tydſke, iſær Hamborgerne, til den Danſke Handel begyndte. Engellænderne komme her iblandt, endogſaa efter Aar 1640, og indtil 1700: de overvintrede undertiden, og dreve ſelv Fiſkerie, iſær paa Hellis-Sand. Franſke og Spanſke Hvalfangere beſogde iſær Grunderfiorden, indtil henved Aaret 1720. Diſſe Folk dreve her af og til nogen Snigehandel; men ſiden den Tiid have de meeſt ſogt til Gronland. Hollænderne ere kun ſielden komne til Veſterjokkelen; og overalt er det nu meget rart at ſee her noget udenrigs Skib; men derimod er det almindeligt paa Oſterlandet og Veſtfiordene.

Dale-

Dale- Bardestrands- Isefiords- og Strande - Sysseler.

§. 544.

Den Strækning af Landet, som vender imod NV., og ligger imellem Breedefiord, og Rutefiord, der adskiller Bispedømmerne, og tillige Vester- og Nord-Fiærdingen, kaldes med eet Navn Vestfiords. Efter Lovens gamle Inddeeling (see Jonsb. Thingf. B. Kap. 2.) kaldtes den største Deel deraf Thorskefiords-Thing; men nu indbefattes under dette Stykke ogsaa Dale-Syssel, endskiønt den største Part af dette hørde fordum til Thorsnes-Thing. I Dale-Syssel falder ikke meget for, som behøver at beskrives især; thi det kommer næsten ganske overeens med Borgerfiords- og Sneefiældsnæs - Sysseler. Bygden er folkerig, og Indvaanerne leve meest af Fædrift: Afretterne ere tilfælles med Borgarfiordens Bygdelav, og Fiskeriet søges ved Vester-Jokkelen. Vestfiordenes Navn.

§. 545.

Vestfiordene, som i Hensigt til Størrelsen, udgiøre den fierde Part af Island, ere en stor Halv-Øe, som strækker sig imod NNV., NV. og V., og føies til det øvrige Land ved et 3 Miile breedt Eid, mellem Breedefiord eller det inderste af Gilsfiorden, og den Vig Bitra eller Kollefiorden paa den anden Vestfiordenes Beliggenhed.

Side. Vestfiordene forestille saaledes et Træe med mange Greene. Længden fra Bitra til Hukken, uden for Isefiords-Havn, er 26 Miile, og Bredden, at regne fra Staal-Fiældet yderst paa Bardestrand, til Horn, eller (som de Soefarende kalde det) Cap de Nord, bliver ligesaa stor. Bardestrands- og Isefiords-Sysseler udgiøre de egentlig saa kaldte Vestfiorde: Disse Sysseler adskilles indbyrdes ved Arnarfiord; og Strande-Syssel, som i de nyere Tider er blevet skilt fra dem, udgiorde tilforn den nordligste Deel af Isefiords-Syssel, nemlig fra Geirholm (et Forbiærg midt paa Hornstrandene) indtil det inderste af Rutefiord. Ligeledes horde Breedefiords-Dalene (som nu kaldes Dale-Syssel) til Bardestrands-Syssel. Nu bliver da den Part, som skal beskrives i nærværende Stykke, regnet fra Snokedals-Poller, eller det inderste af Hvamsfiord, rundt omkring de nysommældte 4 Sysseler, til Rutefiords-Aaens Udlob eller det inderste af Rutefiorden.

§. 546.

Reisen. Reisen over Vestfiordene blev nogle Gange igientagen, ligesom Tiiden og Leilighederne vilde tillade. I Aaret 1753 reisde vi første Gang over Bardestrands-Syssel, sønden fra Nord til Arnerfiord; Derfra gik Reisen tilbage til Bardestrand, og herfra igien til Soes over Breedefiords-Øerne til Stichesholms-Havn. Aaret efter, 1754, reisde vi igiennem Dale-Syssel, indtil det inderste af Gilsfiord, og der over Fiældet til Kollefiord i Strande-Syssel; siden imod NV., over Hornstrande, eller Kysterne ved Cap de Nord, og forbi samme Forbiærg, og endelig over Isefiords- og Bardestrands-Sysseler til Sønder-Landet. 1755 faldt Veien endnu over en Deel af Dale- og Strande-Sysseler; nemlig over Laxaa-Dal og Sølvemænds-Heide til Rute-

Rutefiorden, og derfra til Nordlandet. Endelig i Aaret 1757 reisde Eggert Olafsen over Dale- og Bardestrands-Sysseler til Patrixfiords-Havn. Men de vigtigste Efterretninger om Vestfiordene ere dog samlede siden i Foraaret 1760, da bemældte Olafsen for sin Helbreds Skyld maatte reise til Island, og opholdt sig derpaa i 4 Aar i Bardestrands-Syssel.

§. 547.

Vestfiordenes almindelige Beskaffenhed.

Dale-Syssels Beskaffenhed er nyelig (§. 544.) bleven omsmældt: det er et smukt Landskab, med jævnlig Afvexling af græsriige Dale, Sletter og lave Fiælde. Derimod ere Vestfiordene at anse som idel Klipper eller Fiældgreene, udspilrende fra samme Rod, nemlig Borgerfiordens Fiælde.

§. 548.

Tinglave og Præste-Kalde.

I Dale-Syssel ere 7 Tinglave, og 6 Præstekalde, men 14 Kirke-Sogne. Bardestrands-Syssel haver ligesaa mange Tinglave, men 7 Præstekalde, og 13 Kirke-Sogne. Isefiords-Syssel haver 14 Tinglave, 13 Præstekalde, og 19 Kirke-Sogne. Strande-Syssel haver 6 Tinglave, 4 Præstekalde, og 7 Kirke-Sogne.

§. 549.

Stranden og Derne.

Om Oplandet er lidet eller intet at mælde, da det er ubeboet, og bestaaer for den meeste Deel af græsløse Fiælde. Strandkanten aleene er beboet, og det temmelig tæt, paa sine Steder; men den gaaer meget kroget, med store og smaa Fiorde og Viiger. Breedefiorden er den største Fiord paa heele Lander; og inde i den findes mangfoldige Fiorde og Bugter, hvoriblandt de største hedde Hvamsfiord, Gilsfiord, og Thorskefiord. Strandkanten er her ikke steil, hvorfor man og træffer allevegne i Bugterne Fiærer

eller

eller æſtuaria. Egnen der ovenfor er temmelig frugtbar. Reykenæs-Hyrne i Bardeſtrands-Syſſel er et særſkilt Forbiærg, midt for Breedefiorden, rundt omkring beboet, havende tvende Kirke-Sogne, og en græsriig Egn. Øerne ere her mangfoldige. Ude i Havet mod V. eller NV. fra Island, 12 til 13 (Islandſke) Miile eller Uger-Soes, ſkal ligge nogle Øer, ſom kaldes Kors-Øer; dog haves endnu intet Beviis for dette, uden aleene det almindelige, gamle og nye, Sagn. Om Gunbiørns-Skiær haves meere Vished; thi Landnama-Saga bevidner, at Gunbiorn Ulfſen fandt først ſaavel Grønland, ſom denne Ø, ſamt tillige, at nogle Mænd ere ſiden reiſte didhen, ſidſt i Hedenſkabets Tiid, fra Borgarfiord, veſter paa Island; de bleve der een Vinter, og komme ſaa igien. Øen ſkal ligge i NV. fra Island, 20 til 30 Miile derfra. Breedefiordens Øer ſiges i et Ordſprog at være utallige; thi denne Fiord, ſom er 12 til 14 Miile breed, og 14 til 16 Miile lang, er fuld af Øer, Holmer og Skiær. Men af al den Mængde ere kun faa beboede. De ſom høre under Sneefiælds-Syſſel (§. 397.) gaaes her forbi. De ſom ligge i Hvamsfiord, og nær ved det Forbiærg Skards-Klofning, høre til Dale-Syſſel. De fleeſte af dem ere meget frugtbare og fordeelagtige, baade formedelſt kraftigt Græs til Høeſlæt, ſamt Græsgange og nyttige Strandfugle, iſær Æg og Æderduun. De beboede ere: de 2de Langøer, Purkøe, Rapsøe, Ryſſøe, og Rugøerne; Tilforn have og Skaaløe (nær ved de 2de Ø-Klipper Dymon-Klacker), ſamt Agerøe og Olafsøe været beboede. Men den ſtørſte Mængde af Breedefiordens Øer hører dog til Bardeſtrands-Syſſel: de deeles i 7 Deele, efter de syv beboede Øer, og kaldes under eet Øereppen, ſom udgiør eet Tinglav, og eet Kirke-Sogn:

Sødøer

Søder ligge under Bardeſtrands Præſtegield. De ovrige ere: Flatøe, hvorfra Codex Flateyenſis er kommen, og ſom har en Kirke, ſamt mange Bondergaarde: Svefnøe, ſom i nogle nye Charter kaldes Svens-Ey: Svidnur, ſom der kaldes Svidur-Ey: Hval-Laater, Skaaløe, Stagløe, og Biarnøer, hvor nogle Bonder boe, og hvor man har havt et ſkiont Udvær til Fiſkerie, fra Landets forſte Beboelſes Tiid. Under hver af diſſe Øer (undtagen Stagløe) høre en Deel ode Øer, Skiær og Holmer, ſom give godt Græs, en Mængde af Fugle, ſamt Æg og Ederduun. Under ſomme af dem, ſaaſom Flatøe, ligge nogle 100 Øer, hvoriblandt Hergilsøe har tilforn været beboet. Under og uden for Reykhole Gaard, yderſt paa Reykenæs, ligger og en ſtor Hob Øer, ſom nogle regne til 300 i Tallet. Det er ellers mærkværdigt, at alle diſſe Øer ſtrække ſig fra N. til S., og iſær fra NV. til SO., ſaaledes, at den nordlige Kant paa dem er gierne høieſt. Havsbunden paa Breedefiorden er meget uliige, og iſær mærkes der et langt Dyb, kaldet Kolleaal, ſom løber ind fra Havet, midt efter Fiorden, indtil Biarnøe I dets Sted, at Havets Dybhed, hvor Fiſkerbaadene ligge, ikke gierne overgaaer 20, 30, til 40 Favne, faae Fiſkerne 100 Favnes Dyb ved Bredderne af Koll-Aalen; og midt i den have de ingen Bund fundet; thi de bruge kun korte Linner. I denne Rende opholder Fiſken ſig de fleeſte Aaringer den heele Vinter, gaaer ogſaa gierne op af den et godt Stykke til Siderne, da den fanges paa Nordkanten af Sneefiældsnæs-Syſſel, det heele Aar igiennem. I Biarnøe, Flatøe, og paa Bardeſtrand faaer man gierne Fiſk om Vinteren, dog ei beſtandig. De andre Øer ere kun faa; thi Soen norden for Bardeſtrand er dyb og temmelig reen; iſær er Soebunden meget jævn og flad

uden for Patrix- og Talkne-Fiord, 2 til 3 Miile ud i Havet. Stranden er paa mange Steder steil, saa Biærgene staae liige op af Soen. Arnarfiord og Jsefiord ere næst efter Breedefiorden de længste og største Fiorde paa Landet, Faxafiorden undtagen. Laatrebiarg, som af de Soefarende kaldes Fuglebiærget, er en nogle Miile lang Strækning, bestaaende af lodret opstigende steile Fiælde, som beboes af Alker og andre Soefugle. Saadant et Fuglebiærg er og Hornbiarg eller Cap de Nord, og, norden for samme, Hælavikur-Biarg, samt der vesten for, Rode-Nupur, alle tre inden Jsefiords-Syssel. Paa Jsefiorden ligge 3 skionne Oer: Vigur, hvilken er beboet; Borgar-Ey, det horer under Vatnsfiords Præstegield, og har god Græsgang, Hoestat, Duun og Fuglefangst, især af Lunder; og endelig Æd-Ey, som og er beboet, og har de selvsamme Herligheder, som Borgar-Ey. Arnarfiord indbefatter nogle mindre Fiorde, dog Jsefiorden endnu fleere. Norden for Jsefiord aabnes en stor Bugt Jokkel-fiord, som igien deeles i 3de Indfiorde. Her fra boies Landet omkring Cap de Nord, og har kun nogle smaa Bugter, uden Oer eller Skiær, hvorfor og Havet slaaer lige ind paa Hornstrandene. Til Kaldrane-Næs, osten for Rokefiords-Havn, hore 4 Holmer, og desuden endnu tvende Oer, kort derfra, med Fugle- og Sælhunde-Fangst, liggende under den Gaard Eyar. Paa Steengrims-Fiorden ligger Grimsøe, som horer til Skalholts Biispestol, og haver tilforn været beboet. Uden for Broddenæs, og inde i Rutefiorden, ligge nogle Oer, hvor Fugle og Æg ligeledes faaes. Hertil kan man regne de smaa Skiær, som ligge i Ofeigs-Fiord, og andre nær ved Drange; paa de første fanges Sælhunde, men paa de sidste samler man lidet Æg om Sommeren.

§. 550.

§. 550.

Veſtfiordenes Fiælde udbrede ſig i mange Greene (§. 545.). Diſſe Greene, eller Fiordenes Mellem-Fiælde, beſtaae vel i Midten af faſte Klipper; men ved det de paa Siderne ere loſe og afbrudte, foraarſage de tidt Fiældſkreed, og megen Skade paa Græsmarkerne. Det er mærkværdigt, at Fiældene i Bardeſtrands-Syſſel ere kiendeligen ſteilere imod Sonden, men derimod gierne meer aftagende, eller hældende mod N. I Iſefiords-Syſſel er denne Biærgenes Dannelſe meer uordentlig paa begge Sider af Iſefiorden; men der norden for, fra Cap de Nord til Rutefiord, begynde de ſteile Pynter og Udhukker igien. Dog alligevel ere Klipperne paa Nord- og Nordveſt-Siden ikke ſaa loſe, ſom paa den anden Kant; og hvor Grunden hælder, der er Jordsmonen temmelig faſt og bebunden med Græs og Urter, hvilke ei alene kunne godt fordrage den nordlige Kuld og Blæſt, men voxe endog overflodigere og haſtigere end mod Sonden, endſkiont de komme ſildiger frem. Alle Veſtfiordenes Biærge ere bare oven paa, ſaa man ikke ſeer andet end Klipper, ſom i Midten, eller høieſt oppe paa Fiældene, ere temmelig faſte og jævne. Deres Overflade er ſammenſat af lutter ſphæroidiſke Deele, ſaa det kommer en Reiſende for, ſom han gik oven paa opmuurede Hvælvinger. Vel træffer man ſlige Hvælvinger ogſaa midt oppe i Landet, paa de ſtorſte Fiælde, men ingenſteds meer jævne eller ſynlige end her. Hvor diſſe Biærge ere afbrudte, komme de mangfoldige Klipperader (§ 4.) til Syne, Lag paa Lag. Denne Halvoe beſtaaer altſaa for det meeſte af ordentlige Biærge, hvilke ſee ud ſom de vare lutter Muure, opførte ved Kiæmpernes, eller retter ſagt, ved Poeternes Arbeide. Paa Bardeſtrand kan man tælle 40 til 50 af ſaadanne Lag, fra det overſte,

Biærgenes almindelige Beſkaffenhed.

ned til Stranden. Denne Part af Landet er ogsaa underkastet megen Fare af Fiældskreed, dog komme sielden Mennesker der ved til Skade. I Dale- og en Deel af Strande-Syssel, ere Biærgene lave, og Siderne ei saa steile, men hoit op fra Roden bedækkede med Jord og Urter.

§. 551.

De fornemste Fiælde.

Om de 2 meest bekiendte Forbiærge, **Laatrabiarg** og **Horn**, blev nyeligen talt (§. 449.). Oppe i Landet findes 2de Jisbiærge, **Glaama** og **Drange-Jøkkel**, som de hoieste og storste. **Glama** ligger inden Isefiords-Syssel, og naaer, imod Souden, Grændserne af Bardestrands-Syssel; det staaer altsaa oven for, og imellem det inderste af Arnarfiord og Isefiord, og er over samme lagt en lang og besværlig Fiældvei, tildeels over Jisen, kaldet **Glamu-Heide**. **Drange-Jøkkel** ligger oven paa Fiældene, imellem Isefiords- og Strande-Sysseler, og indtager den vidtlostige Fiældryg, imellem Hornstrand og Isefiord, som begynder kort fra **Trækyllis-Heide**, og strækker sig liige til **Skorar-Heide**, i alt 12 Miile i Længden, og 6 i Breedden. **Fiældveiene** ere her mangfoldige; men det nytter lidet at opregne dem for Fremmede. De storste og brugeligste ere: **Glamu-Heide**, **Thingmænds-Heide** i Bardestrands-Syssel, og **Thorskefiords-Heide**, imellem Bardestrands- og Isefiords-Sysseler. **Høiden** af disse Fiælde er meget forskiellig. Nogle Forbiærge og andre afbrudte Fiælde, nær ved Bygden, har man maalt, og befundet dem at være 2 til 300 Favne. De hoieste oppe til Fiælds, naae 500 Favne; og de forommældte tvende Jisbiærge, endskiont de ei er blevne maalte, gaae sienſynlig langt der over.

§. 552.

§. 552.

Den beboede Egn er meget uliige. I Dale-Syſſel er den uimodſigelig een af de ſmukkeſte og beſte paa det faſte Land (§. 547.); dernæſt er den i Reykhole-Sveit. Derne give overalt den allerbeſte Græsgang og Høeſlæt. Ellers er paa de fleeſte Steder af Veſtfiordene kun liden Græsjord, og det aleene i Bygden og nær ved Soekanten. Vel findes her en Deel ſmukke Tuune og Græsmarker med deilige Urter, af ligeſaa mange Slags, ſom andenſteds paa Landet; men diſſe Steder ere kun faa, at regne mod de ſlettere. Den beboede Egn.

§. 553.

Store Elve og Søer findes ikke paa Veſtfiordene, og i Henſigt til Nytten, kun faa af Betydenhed. I Dale-Syſſel ere Høgedalsaa og Laxaa de fornemſte Elve, ſom begge give god Laxefangſt, iſær den ſidſte, fordi den drives der bæder. Høgedals-Vatn er en dyb, fiſkeriig Soe, ſom den første Elv kommer fra; det ligger i Høgedals Bygdelav, og giver en Mængde Forreller. Paa Sølvemænds-Heide, imellem Rutefiord og Dale-Syſſel, findes mange og ſmaa ſumpige Soer, der vrimle af Forreller; men det er farligt, om Sommeren, at komme til dem, iſær for ridende Perſoner; thi de ere for den ſtørſte Deel bedækkede med en los og ſvag Jordſvær, der er tilvoxen ved Tiidens Længde. Hvis Mennesker eller Kreature ſlippe derigiennem, lukkes Jordſkorpen til over dem, ſaa de blive reent borte. I de andre Elver paa Veſterlandet, fornemmer man ei Lax, undtagen Berglax eller Laxbroder, ſom paa Sønderlandet kaldes Laxunge (§. 91.), ſaaſom i Kollebudeaa, i Reykhole-Sveit, hvilken forer Bergvand (§. 184.), i Eyvindsaa, Hvalsaa og Biarneſiordsaa; Floder og ferſke Soer.

disse sidste ere paa Hornstrande, og fore Jokkelvand, hvilket Laxen ei altid skyer (§. 163.). Foreller findes saavel i disse, som i mange andre Elve og Bække; ja mangesteds i Bugte og Fiorde ved Havkanten. **Rutefiordsaa** giver god Laxe- og Forelle-Fangst. Nogle ferske Soer, som give Foreller, ere paa **Thorskefiords-Fiældet** (§. 551.), og bleve brugte i næstafvigte Hundrede-Aar. **Gufudals-Vatn**, og især **Vatsfiords-Vatn**, mellem Bardestrand og Thingmanneheiden, give riig Fangst af bemældte Fisk: iligemaade **Dals-Vatn** tæt ved Sodlogsdals Præstegaard, og **Vatnsdals-Vatn** i samme Præstegield, hvor dog Fangsten ikke drives.

Hverer og varme Bade.

§. 554.

Sælingsdale-Laug. Iblandt mange **heede Kilder**, som Vesterlandet har, møder først det **varme Bad i Sælingsdal**, inden Dale-Syssel, kort fra Tunge Kirke. Det er berømt fra de allerældste Tider for et særdeeles sundt Bad, og blevet meget brugt, saavel tilforn (see **Laxdæla-** og Sturlunga-Sagar) som i disse Tider.

§. 555.

Reykhole-Hverer. **De kaagende Brønde**, som findes **nær ved den Gaard Reykhole**, foran paa Reykenæs (§. 549.), ere de største og fornemste vester paa. Vi reisede fornemmelig herhen, for at undersøge Heedens Grad, og om ikke Saltvand kunde bringes til Uddampning over disse kaagende Kilder, siden de ligge kun kort fra Stranden, og det er rart at træffe saadan en Beliggenhed. Iblandt de mange smaa og store heede Kilder, som her findes nær og fiær, bleve vi især ved de 3, nær ved Gaarden. De springe ud ved Roden af en Høi, sønden for Gaarden. Samme er henved

12 Alne hoi, beſtaaende overſt af ſammenkaſtede runde Strandſteene, hvis vandſlidte Overflade nokſom beviiſer deres Herkomſt; Roden er af meget fiin, og tæt hærdet, bruun Jord, liig den, ſom findes ved Tungehver (§. 175, 204), og af denne Klippeart opvælder Vandet, igiennem mange ſmaa Aarer. De 3 Kilder bruges af de Nærboende. Den ſtorſte af dem kaldes Krablande, hvis rundagtige Aabning er i en faſt Klippe, kun 2 Fod i Giennemſnidt. Det kaagende Vand ſprudes af og til 4 Fod hoit i Væiret, med en ubehagelig dum Bruſen. Tilforn ſprang Vandet hoiere; men Gaardens Folk, ſom vilde bruge Hveren til at kaage Mad over, have kaſtet Steene ned i Kildehullerne paa Bunden, hvorved dens Styrke er bleven meget ſvækket. Nu kaages alleſlags Mad, Kiod, Fiſk, og Muſklinger her over, ſaaledes, at Gryden ikkun ſættes over Aabningen, da Maden i en kort Tiid bliver færdig, og langt morere end ellers over Kiokken-Ild. Den faaer ogſaa god Smag, iſær Fiſk og Kiod; Mælken bliver ſod, men derhos lidet væmmelig. Krablande ſpruder i 4 til 5 Minuter, og bliver ſaa igien ſtille ligeſaa længe. En Fahrenheits Thermometer med Kvægſolv, ſom vi havde ved Haanden, og ſatte ned i Vandet, var inden 2 Minuter ſteegen til det hoieſte Maal, ſom var den 212 Grad, og gik endda 6 Grader derover; men Kvægſolvet ſtod ikke ſtille ved denne Grad; thi det ſteeg og faldt med forunderlig Haſtighed og Uorden, riimeligſt ligeſom det kaagende Vand var uroeligt til. Nogle Skridt ſonden for Krablande ligger den anden Kilde, ſom ei har ſtærkere Heede, end ſaa, at Eper-Eg blive der haardkaagte: her ſteeg Thermometeren til den 180 Grad. Den 3die Brønds Aabning er meget liden, og rundagtig; den kommer op af en faſt Klippe, ſom de andre; og er ellers en beromt Sundheds-Kilde, ſaa

at

at Indvaanerne endog holde dette Vand for et ypperligt Polychrest i allehaande Sygdomme, især de indvortes; Vandet er ikke heedere, end at det kan drikkes i samme Øieblik, da det øses op af Kilden. Det er ellers meget klart og velsmagende. Vi havde solutionem cinerum clavellat. ved Haanden, men mærkede ikke derved den ringeste Forandring. Uagtet disse Vandes Fiinhed, føre de dog med sig hvide Steenpartikler, samt et Slags steengiørende Kraft, hvorved de først incrustere, og siden indtage efter Haanden, Træe, Urter, eller andre Ting, hvorpaa Vandet idelig falder (§. 170.).

§. 556.

Hav-Vandets Uddunstning overdisse Kilder.

Hav-Vandets Uddunstning ved foranførte Hver gik ikke saa lykkelig, som vi havde ønsket. Vandet blev kaagt i en tildækket Jærngryde: det stod og uddampede henved 10 Timer, men Saltet, som blev tilbage, var rødagtigt. Endskiønt Gryden var i Forveien reengiort, tænkde man dog at denne Saltets Farve kom af det Rust, som maaskee kunde have siddet tilbage i Gryden; den blev derfor atter skuuret, og et andet Forsøg giort; men det udkommende Salt var endnu rødagtigt, ligesom det forrige. Vi erfarede siden, at denne Hver, som nogle andre paa Island, haver vapores sulphureo-martiales, og disse ere, tilligemed de andre opstigende Damper, faldne ned i Gryden. Men da det røde Salt blev siden opløst og philtreret, finge vi et skiønt hvidt Salt. Saa meget blev altsaa afgiort, at man kunde frembringe Salt paa denne besynderlige Maade, hvilken, i Hensigt til, at man derved sparede Ildebranden, blev vel den letteste og bekvemmeste, hvis man ved Kunsten vilde hielpe noget derpaa: Strandvandet burde i Render ledes hiem til Gaarden, og condenseres ved Vinter-

terfrosten, hvilken Condensation vi og have giort Forsøg med paa Sønderlandet; men hertil behoves stærke Kar og Saltpander, som skulde være dannede efter Hverernes Aabninger. Vel holder Soen her inde i Breedefiorden mindre Salt, end ude i Gabet; den er ogsaa mindre salt ved Flod end ved Ebbe; men dette vilde ikke sige meget, naar foranførte Ting vare fordeelagtig indrettede.

§. 557.

I Talknefiord, Norden for Patrixfiord, findes 2de Bade, hvoraf det eene paa Krebliid holder det beste og klareste Vand, i temmelig Mængde. Det er indviet i det 13 Hundrede-Aar af Gudmund den Gode, der var Biskop paa Holum, men blev drevven derfra, og meget venlig modtagen af Vestfiordens Indbyggere, hvorfor han og indviede en Deel Steder hos dem, deels for at deres Handtering skulde lykkes des bedre, deels at de skulde blive friefra Spøgelser, Sygdomme, og deslige. Iblandt disse med Vievand helligede Steder, regnes et Stykke af Fuglebiærget, den ferske Soe i Sødlogsdal (§. 553.), det nysommældte Bad, som af ham kaldes Gvendar-Laug, og mange Sundheds-Kilder. Man kan ellers læse meere om disse og andre hans Mirakler i hans egen Historie, og i Sturlunga-Saga. I Reykiarfiord i Bardestrands-Syssel, og paa fleere Steder ved Arnarfiorden, findes varme Kilder. Ligeledes paa nogle Steder ved Isefiorden, i Reykiarfiord, kort fra en Gaard af samme Navn. Denne sidste Hver findes paa en lav Odde, tæt ved Stranden; og som Veiret var meget smukt og stille, da vi besaae dette Sted, saa kunde vi og see, af Rogen, som stod op af Soen, hvor Vandaarerne laae under Soebunden; Soevandet oven over dem var 1 til 2 Alne dybt, og tæt ved Strandbredden sprang det heede Vand op af

Andre Hverer og Bade.

Soen. Heeden i denne Hver var paa den nysomtalte Thermometer 180 Grader. Indbyggerne kaagte der Musklinger, hvis Skaller, saavelsom Steenene nær ved Vandet, vare overtrukne med samme Slags hvide Skorpe, som findes paa Reykhole; ellers er dette Vand baade klart og velsmagende. Endnu en anden Hver, og et af Steene, dog uden Kalk, opført Bad, er her i Nærværelsen. Den tredie **Reykiarfiord**, nordest paa Island, og midt paa de ubebygte **Hornstrande**, har ogsaa en Deel **varme Kilder**, som dog ei ere heedere, end at man kan, uden Skade, stikke Haanden ned i dem. Den fierde **Reykiarfiord**, som beseiles aarlig af det Islandske Compagnies Skibe, har varmt, dampende og rygende, Vand, paa Pynten af **Reykenæs**. Det fornemste af Strande-Syssels varme Bade er **Klunke-Laug**, i Biarnarfiord, og Kaldadarnæs-Sogn, nest ved Steingrims-Fiorden. Det haver overflodigt varmt Vand, er opmuuret af brudne Steene, og forsynet med Sæder rundt omkring; Vandet kan indtappes og udtappes efter Behag. Paa **Svanshol**, en Bondegaard, kort fra Klunke, findes mange heede Vand-Kilder og Bække; een af dem tiener til Vandsted for Kreaturene, og det var værdt at indføre samme Brug paa andre Steder, hvor saadant fundt Vand er at faae; thi Koerne malke godt deraf, og det er meget tienligt for de svage Koer, som nyelig have kalvet. Man haver ellers, baade her og i Vestfiordene, den samme Nytte af de varme Bade, som meldt er om Borgarfiorden (§. 182.).

§. 558.

Hav-Bade. Vandet i Hav-Badene er af samme Art, som i dem paa det Torre; men Stedet, som er Havets Bund, gior disse Bade endnu meer mærkværdige. Man kan ikke alene finde søde, men ogsaa kaa-

kaagende Vandaarer, i og under Bunden af det vilde Hav. Odd-biørns-Skiær kaldes f. E. en liden Ø, langt ude i Breedefiorden, 2 til 3 Miile uden for Flatøe. Paa denne Holm ſamles Indbyggerne aarlig for at fiſke, ſaavel fra de beboede Øer (§. 549.), ſom fra det faſte Land, Strande- og Dale-Syſſeler, men iſær fra heele Sønderparten af Bardeſtrands-Syſſel. Da denne lille Ø er meget beleilig til Fiſkerie, men der findes intet ſødt Vand, haver den riige Natur ei aleene bødet paa den Mangel, men endog forſynet Fiſkerne med et endnu rarere og fundere Vand. Man haver nemlig, kort fra Øen, i en ſandig Grund, fundet en heed Kilde, ſom uophørlig vælder op af Havsbunden, nær ved et lidet Skiær, ſom af den Aarſag er blevet kaldet Laugaſker. Man kan komme til Stedet ved Ebbe-Tiiden, da Fiſkerne ſkuffe Sandet bort, for at faae en viid Aabning, til at øſe paa deres Vandkar. Men ſiden ſamme Sand beſtaaer af ſtødte, og tildeels i et kalkagtigt Stof henfaldne Conchylier, er dette Vand brakt, tykt og uklart, og kan derfor ei ſætte ſig, førend efter lang Tiid. Ellers er der fundet et andet Sted, nærmere ved Øen, men dybere under Vandet, ſaaat man ei kan komme dertil, uden ved ſtørſte Ebbe, eller i nye og fuld Maane. Her er en ſkion Kilde, ſom fører baade meget og godt Vand: den vælder op af haarde Klipper, og har en langt høiere Grad af Varme, end den næſtbemældte; thi man kan kaage Æg haarde deri. Vandet ſpringer frem af en liden Kloſte i den klippagtige Havsbund: det haver tilforn havt ſin Udfart noget meer nederlig, men Fiſkerne have tilſtoppet denne Aabning, med Kiiler, af faſt Træe, ſom ei forraadner, og Vandet er derved bragt høier i Væiret. De der have Kar nok, hente ſaa meget hver Gang, ſom de kunne behøve til næſte ſtørſte Ebbe, eller i 14 Dage. Van-

det er baade klart og velsmagende for dem, der ere vante dertil. Det skal derhos være meget sundt og godt at drikke varmt mod adskillige indvortes Sygdomme, især for dem, der have ondt i Maven, eller have tabt deres Madlyst; hvilke, efterat have taget deraf en god Portion fastende, berettes strax at blive friske. **Draapsker** kaldes en liden Holm, 1 til 1½ Miil i NV. fra nysbemældte Øe. Denne Holm er omgiven med mange smaa Skiær, hvilke ligge under Vandet, naar der er Flod. Her springe paa mange Steder heede Vandaarer op af Grunden. Kort fra **Sandøe** (som ligger iblandt Flatøes ubebygte Øer) kommer en Hver op af Søen, hvoraf Bredderne sees over Vandet ved Fiære-Tiiden: Kilden vælder op af en haard Klippe, bevoxen med Thang, og tildeels besat med Balaner. Den har 2de rundagtige Aabninger, og er saa heed, at den stedse kaager over Bredderne, med den ellers i store Land-Hverer sædvanlige Bulder; den incrusterer, og haver beklædt Bredderne med en hvid Skorpe. Naar det er stille Veir, seer man ved Floden at Rogen stiger op igiennem Søen. **Urdholm** er en liden Øe, vesten for Sandøe: der fremspringer af Havet **Urdholms-Hver**, hvilken er den største af alle de foranførte **Underhavs-Kilder**. **Reykey** eller **Røgsen**, kaldes endnu een ubeboet Øe, kort vesten for Urdholm. Den har faaet Navn af de heede Kilders Rog, som stiger op af Søen der i Nærværelsen.

§. 559.

Hav-Badenes formodentlige Nytte til Salt-Kaagning.

Disse vare da de fornemste Hav-Bade, en Sælsomhed, af hvilken Breedefiords-Øerne kunne bryste sig, især Flatøe, hvorunder ogsaa Oddbiorns-Skiær ligger. Det bliver maaske værdt at eftertænke, om man ikke paa nogen af disse Steder kunde anlægge Saltværk. Især synes een af de 3de sidstbemældte Hverer tienlig dertil.

pag. 388.

TAB. XV.

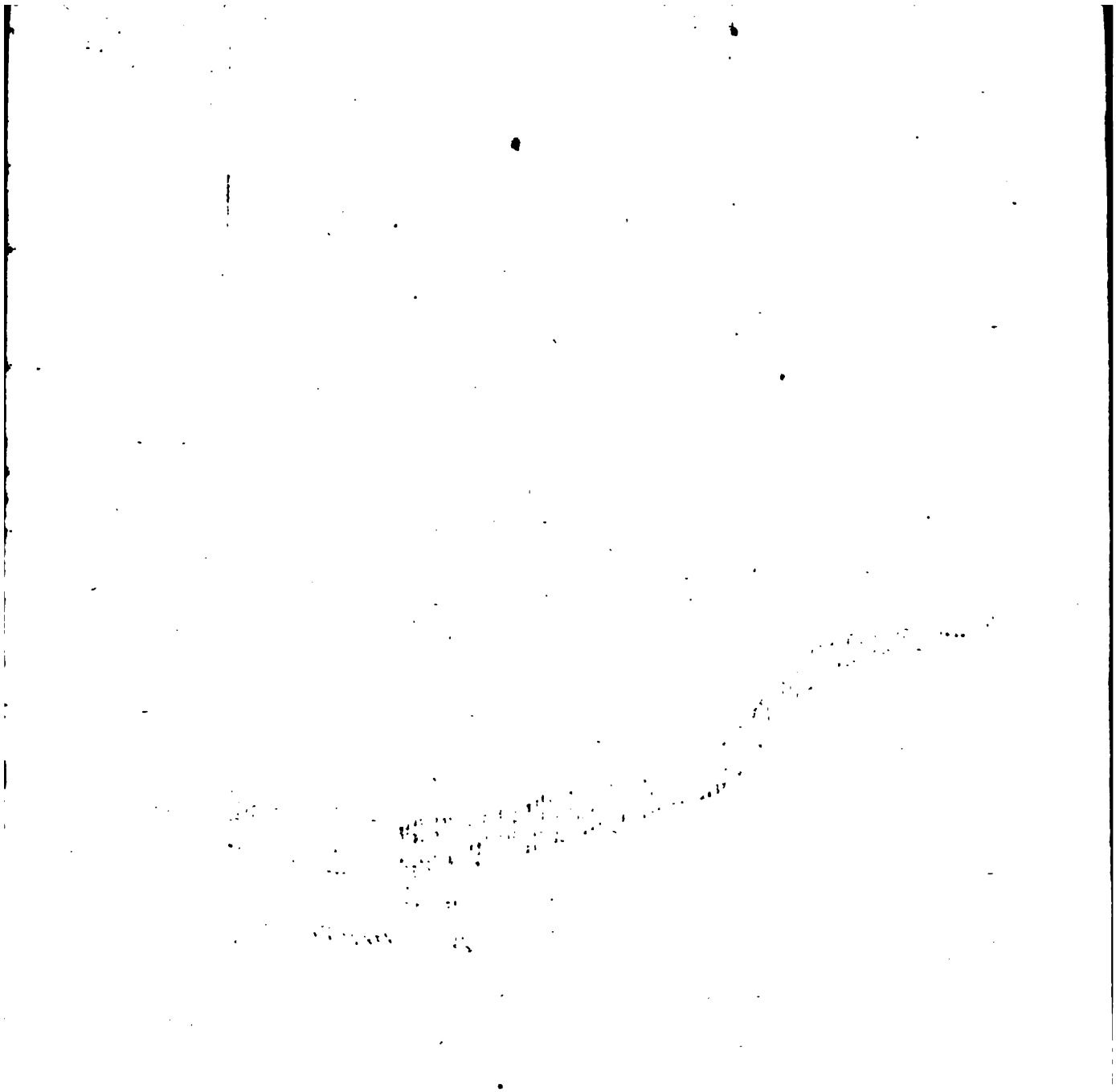

dertil. Det lader til, at de alleſammen have deres Udſpring af een og den ſamme Hoved-Aare; altſaa, naar de 2de bleve tilſtoppede, og den eenes Aabning omgiven med Muur, eller dens Bredder forhoiede, kunde blive Spørsmaal, om ikke dens Heede ſkulde kunne foroges, og dens Vand bringes hoit nok op af Soen? Hav-Vandet er og tæt derved, er ogſaa ſaltere end det paa Reykholum (§. 555.), og kunde derfor, med langt mindre Moie og Bekoſtninger, condenſeres ved Froſten.

§. 560.

Drikkevand findes paa Veſtfiordene af alle de 5 Sorter, ſom ſor ere opregnede (§. 185.). Drikkevand.

Luften og Vœirliget.

§. 561.

I Almindelighed at tale, falder **Vœirliget** paa ſaa ſtor og forſkiellig en Strœkning, ſom denne er, meget uliige. Alle de, der boe rundt omkring Breedefiorden, og paa dens Oer, have gierne ſamme Slags Vœirlig, undtaget at Vinter-Vœiret falder paa Oerne langt mildere, end oppe paa det faſte Land. I den nordlige Part af Bardeſtrands-Syſſel, og den ſtorſte Deel af Iſefiords-Syſſel, det er Nord til Sletten eller Jokkelfiordene (§. 549.), falder ogſaa gierne ſamme Slags Vœirlig. Man ſkulde tœnke, at her var ſtœrk Kulde, og forſtrœkkelige Vintere; thi denne Deel af Landet ligger allernordligſt: Bardeſtrand f. E. er under ſamme Hoide ſom Skagefiord, eller iſœr Hole Biſpeſtol, og den ſtorſte Deel af Nordlandet, under den ſamme, ſom den nordligſte Part af Bardeſtrands-Syſſel; I Sœrdeeleshed ligge Kopenœs uden Vœirliget i Almindelighed.

for Bildedals-Havn, og Langenæs, inde i Arnerfiorden, paa samme Heide, som Langenæs, og andre af de nordligste Pynter paa Nordlandet. Altsaa ligger heele Isefiords-Syssel, og den storste Deel af Strande-Syssel endnu heier op mod Nord. Alligevel falde kun sielden, imellem Breedefiord og Jokkelfiordene, meget strænge, eller saa haarde Vintere, som paa Nordlandet, undtaget naar den Grønlandske Is kommer. Aarsagen er, at denne Strækning vender imod V., og er kun beboet nær ved Havet og omkring Fiordene, hvor Snee og Is ikke blive liggende saa længe, som imod O. og NO. Hav-Vinde blæse her vel ofte (§. 11, 186 og 353.), og ere giærne skarpe, ligesom paa andre Steder ved Soekanten, Øerne undtagne, hvor de stryge frit omkring, til og fra, da Strandfiældene derimod trække dem til sig, og de høieste beholde dem hos sig en rum Tiid (§. 435.). Man bliver vel og her Luftens Skarphed vaer, saavel paa Mennesker, som paa Kreature; Ja de haarde Strandklipper, endogsaa de, som ere smæltede lageviis, naar de kun have noget Lag af Sandsteen imellem de andre, viise overalt mangfoldige Huller, i det Sandsteens-Laget er der forædt af Luften, dybt ind i Klipperne, hvilke derfor synes at være stregede og udhugne, som Billedhugger- eller Snedker-Arbeide. Men det vil dog ei her sige nær saa meget, som paa andre Steder, hvor Kulden er hæftigere. Land-Vindene, eller alle østlige Vinde, falde og her mildere end andensteds i Island; thi de have udraset, forend de naae Vesterlandets Udhukker, hvor de da møde Soeluften, og ofte sienspnlig staae den imod, nogle Dage og Uger i Rad, hvorved de følgelig tabe deres Skarphed. Hvad hidindtil er sagt om Væirliget, viiser for en stor Deel Aarsagen, hvorfor der kun sielden komme haarde Aaringer paa Vestfiordene. De østlige

Vaar-

Vaarvinde befindes ellers overalt allermeest skadelige for Landjorden og Kreaturene.

§. 562.

De Observationer med Barometer og Thermometer, som ere blevne giorte i 4 Aar, fra 1760 til 1764, i Bardestrands-Syssels Norder-Part, lægge best for Dagen Luftens Vægt, Varme og Kulde. Barometeren har, som oftest, været foranderlig, og ellers ikke noget overordentligt været derved at bemærke. Om Vinteren har Thermometeren ikkun sielden vist en overmaade stærk Kulde; men nogle faa Gange har den vist en høiere Grad af Kulde i Tøe- end i Frost-Veir. Undertiden er ogsaa, i Regn- og Tøe-Veir om høi Vinter, indfalden saadan Grad af Varme, som den middelmaadige er om Sommeren, eller derover, naar tykt Sommer-Vær indfalder. Undertiden har man, paa Steder, som vende mod Solen, i stille Veir om Sommeren, følet saa stærk en Heede, at den haver neppe været taalelig. Ellers vedvarer her kun sielden det samme Værlig over 2 eller 3 Dage, uden nogen betydelig Forandring. Kuldes og Heedes Grader og Afvexling.

§. 563.

Lufthændelser indtræffe her ligesom paa andre Steder (§. 14, 191 og 354), aleene, at Torden er meget rar paa denne Halvøe, og hores kun langt borte. Underlige Lyd i Luften hores tidt i Reykerfiord, hvor Havnen er, saa og paa de tilgrændsende Steder, norden for, eller paa Hornstrandene. Loptelldur eller Luftild kaldes et Særsyn, som egentlig horer til Vestfiordene, især til den nordere Deel af Bardestrands-Syssel. Man bliver det kun vaer om Vinteren, naar der er middelmaadig skyet Himmel, og stærk Blæst med Sneefog, dog klart i den øvre Luft. Om Nat- Lufthændelser.

ten

ten og i Tusmørket synes den ganske Luft at staae i lys Lue, og dette Syn kan vare nogen Tiid. Det bliver ganske lyst paa Jorden, ligesom der var jævnlig Lynild; dog bevæges dette Lys ikke nær saa hastig, som Lynilden. Det mærkværdigste Exempel herpaa havde man den 25 Jan. 1762. Aarsagen hertil er, at hver Gang Blæsten stødeviis kommer, og fører en Hoben los Snee op i Luften, da bliver dette Sneefog ganske oplyst af det overblevne Lys i Luften. Indvaanerne paa disse Steder blive ved slige Tilfælde meget forskrækkede, tagende dette Syn for virkelig Lynild, da de ikke vide den rette Aarsag dertil. Kreaturer, og især Heste, komme og til Skade derved: de blive galne, og løbe hidst og her, undertiden ned af Klipper og Bierge, og brække Hals og Been. Dette hendes meest paa de Steder, der ere klipperiige, saasom i Bygden omkring Fuglebiærget.

Jordarter.

§. 564.

Sædvanlige Jordarter.

De sædvanlige findes her, ligesom paa de tilforn beskrevne Steder (§. 17. 192. 355.). God sort Vækstejord er her allevegne i Bygden og paa Fiældsiderne. Mudderjord (§. 17. 193.) er paa mange Steder; men Tørv (§. 18.) kun paa faa, og Lagene deraf sielden tykkere end 2 til 3 Fod; thi Jorden er overalt tynd paa Klipperne. Vandslidte Steene, Støv og Smuuler af Skiæll findes paa mange Steder, et godt Stykke fra Hav-Bredden (§. 195.). Meget stinkende sort Strandmudder opfylder det inderste af Gilsfiorden. Denne Jordart bestaaer af raadne Land- og Hav-Vækster, forenede med blaagraa Strand-Leer (Argilla communis Plastica). Laget deraf er 2 Alne tykt, og Stedet farligt at reise over.

§. 565.

§. 565.

Andre Jordarter ere: a) En Art af Maanemælk, lig den der findes i Reykholtsdal, ſom for er beſkreven; den falder i Sødlogsdal ved Patriksfiord. b) Bleikia, en meget fiin og noget feedagtig hviid Jordart, ſom falder i Felles Kirke-Sogn i Strande-Syſſel, høit op til Fiælds i Mokollsdal. En lang Bakke, kaldet Mokolls-Høi, fordi en Kiæmpe i de hedenſke Tider, navnlig Mokoll, ſkal ligge her begraven, beſtaaer af denne Jordart, ſom haver 2de Forandringer, den eene hviid og fiin, den anden meer bleeg og guulagtig, ſom falder gierne i det grove. Den fiine er ſeiere og liimagtigere end den anden, temmelig beſtandig i Ilden, og kaager ikke med Skeedvand: den er næſten uden Smag, tør og ſtiptiſk, da den bleege er kiendelig noget ſyrlig: den bruges af mange til Saar og aabne Skader med god Fremgang, tillavet baade ſom Pulver og Plaſter, og hentes til den Ende af langt fraboende. For nogle Aar ſiden tildrog ſig en beſynderlig Hændelſe med denne Jordart: En Leilænding, ſom boede der i Nærværelſen, fik det Indfald, at yde den, i Steden for Smør, til ſin Jorddrot; thi ved forſte Biekaſt kulde man ei kunne ſkille den fra Smør; men Bedrageriet blev aabenbaret, og Sagen forfulgt for Retten. Indfaldet var ellers ikke uden Exempel: Terræ ſigillatæ ere meget blevne brugte i Medicinen. Det er ei heller uhørt, at viſſe Jordarter ere blevne brugte til at ſpiſe, blandede med Brød og Kornarter: ikke aleene de vilde Americaner ved Floden Orenoqve giøre det; men det har og tilforn været i Brug hos nogle af de fornemmere Folk i Evropa. Det ſynes rimeligt, at hvor denne Bleikia falder, have engang været heede Bronde. Egnen i Nærværelſen udviiſer alle Kiendetegn derefter, og Jordarten ſelv har de ſamme Egenſka-

Andre Jordarter.

ber, ſom de hviide Boli Thermarum, der falde paa andre Steder i Landet (§. 201. 205.). c) **Rød Leer** findes i et 3 Fod tykt Lag, i en Klipperad høieſt oppe paa Trekyllis-Heeden, imellem Steengrimsfiord og Reykiarfiords-Havn. Det er en jernhaltig Leerart. d) **Kolor**, en, ſom Minie, lyſerød Leerart; den findes hiſt og her i Stranden paa Breedefiords-Verne, opgraves om Ebben, vaſkes ud, tørres, og bruges ſiden, deels til Olie- deels til Vand-Farve, til Boger og andet. Den er ogſaa noget jernhaltig. Endſkiønt dens anførte Navn er almindeligt hos Almuen, ſynes det dog at være kommet af det latinſke Color: det findes ogſaa i gamle Islandſke Skrifter. e) **Blaajord**, er en rar, jernhaltig og los Jord, fiin, ſom Støv, der ligner Berliner-Blaat. Den findes iblandt den mavre Tørv i Sødlogsdal (ſee *Cronſteds* Mineral. §. 208.). f) **Grøn Jord** er jernhaltig Myreleer, ſom findes i en moradſig Kilde, kort fra Reykholum (ſee *Wallerii* Mineral.).

Steenarterne.

§. 566.

Steenarter. Af **Steenarter** mærkes: a) **Moberg**, *Saxum terreſtri-arenaceum petroſum fuſcum*; det træffes her giærne, blandet med Leer (§. 210. 359.). b) **Rødſteen**, er den anden almindeligſte Klippeart, iblandt de bløde, leer- og jord-artede Lag. Den findes ſædvanlig i Fiældſiderne, imellem Klipperaderne, og er *Saxum ochraceo-argilloſum rubrum*. Af ſamme findes ogſaa en Forandring, ſom er grovere, og blandet med Sand (§. 208. 209. og 359.). Lage af denne Bergart komme meeſt til Syne i Bardeſtrandens Fiælde. En temmelig fiin Art, ſom kan bruges til Farve, findes oppe paa Sands-Heide. c) **Purkeyar-Farve**, ſom findes

findes paa Purkoe, uden for Gilsfiord, er en fiin Steenart, som bruges her meget til Boger og Oliefarve, og bestilles endog fra andre Steder. Den er vel af samme Materie, som Rodsteenen, men baade fiinere, og af høiere rod Farve, der falder noget blaalig. Den som er lyserod, blød, og klæver ved Tungen, bruges meest. En anden Forandring deraf er mørkerød, og haard, med mange smaa runde Huller inden i, saa store, at Salvie-Frøe kan rummes deri. Undertiden ere disse Huller opfyldte med nogen endnu haardere dog samme Slags Materie. Purkoe-Steenen kaager ikke med Skeedvand. I Ilden bliver den los, og taber noget af sin Farve. d) **Netiasteinn**, *Saxum margaceum e griseo subviride, steatites.* Den bliver uden Tvil en Art af Feedsteen. Den falder her paa nogle Steder, især i et heelt Lag, ved Arnarfiord i Selardals-Sogn, hvor man hugger den op, og udarbeider af den, med Tælleknive og Naver, Steene til Garn for Foreller og Rundemaver (Cyclopterus), hvorfor den kaldes **Netsteen**. Den er noget skarpere at føle paa, end almindelig Fetsteen, dog meget jævnt blandet, uden grove eller følelige Sandsmuler; overbrudt er den ei glat, tager dog mod en svag Polering; Farven er graa, og falder gierne i det grønne. Den giærer stærkt med Skeedvand, og bliver haard i Ilden, da den faaer en blaagraa mørkagtig Farve. e) En Forandring heraf er det **Aliaagriot**, som hugges og dannes til rundagtige Steene, med Hull igiennem, saa store som en dobbelt Næve: de bruges til Opstander-Væve. En god Art deraf findes i Gilleſtad i Reykhole-Sveit, hvorfra de hentes af Indbyggerne paa andre Gaarde i Nærværelsen, til bemældte Brug.

§. 567.

Grove Fiæld-Klipper.

Grove Fiæld-Klipper ere: a) **Graaberg**, *Saxum griseum vulgare*, en af Jærnokker sammenliimet Sandsteen, med Feldspath og Spath-Kristaller ulige beblandet (§. 22. 206. og 360.). Den findes her allevegne, fornemmelig i faste Klipper, høiest oppe paa Fiældene. Forommældte Forandring deraf (§. 361.), nemlig, *Saxum e griseo canescens raris cavernulis porosum*, findes de fleeste Steder paa Strandbredden. b) *Saxum arenario-micaceum, cavernulis minutissimis & densissimis porosum, plerisque quarzi albi particulis repletis:* Denne Bergart findes paa Fiældene ved Patriksfiord meest sønder paa, og synes at være bleven sammenbagt ved den almindelige Jordbrand, men Qvartz-Particlerne siden tilvoxne. Denne Klippeart smæltes ei lettelig, og giærer ikke heller med Skeedvand. c) **Studlaberg**, *Saxum Basaltiforme griseum*, findes her af samme Slags Materie, som næstanførte Art. Den falder deels i smalle Stotter, som i Klokkebiærget (§. 476.), deels i meget større, hvilken sidstbemældte Forandring findes meest ved Havkanten, og er mørkere end den anden. Den har 5, 6 til 7 Sider, og kan være 3 til 4 Fod tyk, eller derover (§. 219.): Stotterne ere gierne brustne tværs over, dog kunne Stykkerne falde 3, 4 til 6 Alne lange. d) **Trøllahlaud**, det er Kiæmpernes Opstablinger. Saa kaldes sommesteds paa Vesterlandet visse Rader af meget ordentlig og smukt sammensøiede Basalter, som kun synes at være en Forandring af næstommældte Klippeart. Den største Forskiæl er, at Stotterne falde smaa, ½ til 1 heel Fod tykke, og ligge i horizontale Lag, saa tæt og jævnt opstablede af Naturen, som de kunde have været tilhugne, og ved Menneske-Hænder passede til hinanden. De ere ligesom afskaarne ved

begge

begge Enderne, og have i hvert Skifte en Længde af 6 til 12 Fod. Disse Naturens Bygninger see ud som lange Muur-Vægge; de gaae tvers igiennem heele Biærge, 1 til 2 Miile, hvilket best sees i Fiordene, hvor de komme til Syne paa begge Sider, løbe langt ud i Stranden; ja sees ogsaa dybt ude i Havet paa Øer og Skiær, og foraarsage iblandt Strømme paa Havsbunden, især hvor de gaae over Sunde. Man finder vel overalt paa Landet Spor efter disse Tver-Muure, dog ere de meest almindelige paa Vesterlandet, især omkring Breedefiorden, og paa Øerne. Aarsag til Navnet har været det endnu blandt Almuen bekiendte Sagn, at Jætterne skulde i forrige Tider have bygget dem, i een eller anden Henseende. Saadan en Rad af Klipper, 3 Miile lang, som gaaer ud fra Bulandshofde (§. 403.), over Bugten til Revets-Havn, og kan sees 1 Fiærdingveis ved største Ebbe, kaldes Trølle-konu-Gardur, fordi en Jættinde siges at have bygget den, til en Broe, for at spadsere paa til bemældte Havn. Hvor slige Tværgiærder løbe udi Stranden, over et Sund, en Elv, eller ferst Soe, kaldes de Steinbogar, det er Steenbuuer, eller Broer af Steen. I andre Lande veed man, at denne Bergart er bekiendt for Bergfolk; thi de maae med Besværlighed brække derigiennem, for at forfølge Metal-Aarerne. I Island er den ikke uden al Nytte; thi den tiener deels til at sammenbinde og fæste de løse Fiælde, deels og, i Bygden og ved Soekanten, i Stedet for Broer, til at gaae paa; kunde ogsaa meget vel anvendes til Bygninger. Denne Bergart synes ellers, i Henseende til Oprindelsen, at være den ældste iblandt de Islandske Fiældklipper; thi i de nyere Biærge, som ere sienspnlig omtumlede ved Jordbrand, f. E. i Klokkebiærget (§. 476.), sees tidt disse Kiæmpemuure at være kuldkastede,

og Stykkerne deraf deels hældende, deels reent omfaldne. Derimod have de egentlig hiemme i de ordentlige Fiælde (§. 4, 124-27 o. f.). Nu ere disse Fiælde, endskiønt de ældste og oprindelige her i Landet, dog engang omtumlede, ja man finder ogsaa Kiæmpe-Murene i disse paa nogle Steder afbrudte, og paa andre hældende; Det er altsaa forunderligt, hvorledes de saa mangesteds have kundet staae uforrykte, og beholde deres Strog igiennem heele Fiælde, paa en meget lang Strækning. Dog, hvis disse Muure ere opkomne paa den Maade, som foran ere fremsat og forklaret (§. 219.), da skulde de i Forstningen have ligget paa Siden, og de Stotter, som de bestaae af, staaet over Ende, men være siden ved nogen Hoved-Omtumling blevne opreiste, i Form af Muure, saaledes, som de nu, paa de fleeste Steder, komme til Syne. c) **Blaagryte** (§. 477) findes mangesteds i Stranden.

§. 568.

Fiinere Steenarter.

De fiinere **Steenarter** ere: a) **Islandsk Demant.** Den findes i Dale-Syssel paa Fiældet ovenfor Hvams Præstegaard; men er ei nær saa stor, som den i Thorgersfell (§. 478.). b) En meget artig Forandring heraf, er den **Kristall**, som findes i Reykhole-Sveit; ved første Anseelse skulde man tænke, at det var en Klump Saltpeter, bestaaende af mange smalle jævnsides Stykker. c) **Draugasteinar** (Giengange-Steene), *Sphæræ crystallinæ, crystallis sæpe repletæ.* Disse Steenboller findes mangesteds paa Vesterlandet, i Strand- og Fiæld-Klipper. De ere udvendig sorte, af samme Steenart som Klippen. Paa nogle Steder findes de hvide, ugiennemsigtige, og skiøre, ligesom de engang havde været i Ild. Naar disse Boller bæres ind i Huusene, efter heede Soelskins-Dage, da give de Lys i Mørket; hvilket især

er

er forsøgt med de bleeghvide og dunkle, som falde paa Øerne i Breedefiorden. Det er vel ikke rart eller ubekiendt iblandt de Naturkyndige, at disse og fleere Steenarter og Ting ere phosphoriske; men den derom ukyndige Almue har deraf taget Anledning til Navnet, da Spogelser og meenes at give af sig saadan en Mordlid. d) **Steenkar og Steenkiærne**, er kun en Forandring heraf. Naar de af Luften dannede runde Huller, som ere saa store, at man kan lægge en knyttet Næve der ind, ere bevoxne inden i med Kristaller, og disse siden, enten ved Soegang eller Luftens Virkning, losnes, og falde ud, kaldes de **Steenkar**, men naar slige Steenarter findes voxne der inden i, kaldes de **Steenkiærne**. e) *Crystallus litoralis cavitatibus hexagonis.* Den træffes sieldden andensteds, end paa Strandbredden, især paa Breedefiords-Øerne, i lose Stykker. Den er flad og halv giennemsigtig, hvid, og stundum rødagtig uden paa. Den bliver en Spath-Kristall, og kommer ellers overeens med *Wallerii* huule Kristall Mineral. §. 54-16-4. f) *Spathum quarzi sphæris lamellosis solidis*, er hvid-blaagtig, falder i Strandklipper, og lader sig skiønt slibe og arbeide. g) *Spathum scintillans albo & rubro variegatum*, kaldes af Indvaanerne **Eldrinna**, men af Fremmede **hvid og rød Islandsk Agat**, og falder paa Breedefiordens Strandbredder med adskillige Forandringer, meest i Farven. Den hvide og blaalige Forandring kaldes paa Islandsk **Glerhallur**, naar den er ret giennemsigtig. Den bliver smuk ved Slibning. De mangfoldige Forandringer deraf, som her falde, og saavel af Indbyggerne, som Fremmede, betegnes med visse Navne (ligesom mange andre Arter), gaaes her med Villie forbi, siden saadanne Forskiellighed og Navne beroe meest paa enhvers Indbildning og eget Behag. Ellers

lers findes her nogle af de Steene, hvormed drives et Slags Overtroe, om hvilke herefter skal mældes. h) *Spathum Calcareum Rhomboidale*, *Objecta duplicans*, er Bartholini *Crystallus disdiaclastica*, og andres *Crystallus Islandica*, Dobbelsteen. Skikkelsen er rhomboidalsk, jævnsidet, og giærne noget aflang. Den brændes til Kalk i Ilden, og giærer med Skeedvand, jævnt og langsom, til den ganske oploses. Dens fordoblende Refraction skiller den fra andre Spatharter. Den er først bleven bekiendt fra Island, og siden beskreven af mange Naturkyndige, hvoriblandt *Hills* Beskrivelse (History of Fossils. Fol. Ed. Lond. p. 333) er fuldstændig. i) *Spathum Calcareum alterum Rhomboidale objecta non duplicans*, findes paa Breedefiordens Strandbredder, og er kun lidet giennemsigtig, dog hvid af Farve, og meget glindsende. k) *Spathum parasiticum album aspredine varie formatum*, er en besynderlig Art, som vel falder lagviis; men Lagene ere uden paa saa ulige og skarpe, som Sinner; den er hvid og blaagtig, halv-giennemsigtig, og meget haard. Den findes paa Thingmann-Heide og Hiallehalsen, en Fiældvei, norden for Thorskefiord. l) *Quartzum parasiticum colore carneo.* Denne Steenart, som falder paa nogle Steder ved Breedefiorden og dens Indfiorde, voxer udi Biærgenes Rifter og Mellemlage, formedelst Regnvandets og Luftens idelige Giennemfart: den falder sielden tykkere end 1 til 2 Tommer. Den beste findes ved Gilsfiord, som er temmelig fiin, og kan uden megen Modstand smeltes til Glas. m) Stiarnsteinn, *Zeolites albus purus.* Da denne, tilforn ubekiendte, Islandske Steenart, var bleven af os, for nogle Aar siden, tilskikket Videnskabernes Societæt i Kiobenhavn, kom den ogsaa, ved samme Tild, herfra til andre Riigers Lærde, især til de Svenske, hvilke strax

TAB. XXX.

a

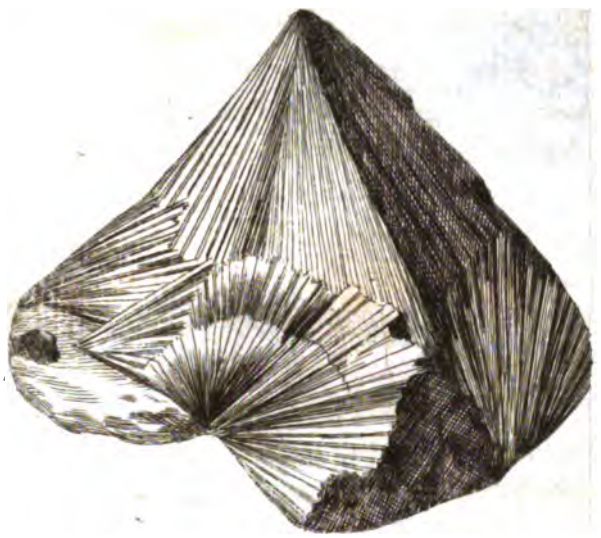

c

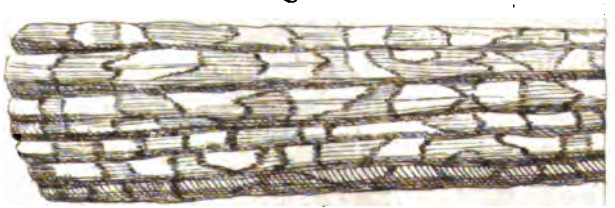

. a.b. zeoliter eller Stiærn. Steen

strax begyndte at prøve, og skrive om den, see f. E. det Sv. Vidensk. Academies Samlinger for Aaret 1756. Med ikke mindre Flid er den bleven prøvet, og prøves endnu videre, i Dannemark. Imidlertid kan følgende meldes om den: Den findes hvid og reen i Island, deels i løse Stykker, deels fast i Klipperne, som oftest nær ved Havet: den falder gierne i Kristal-Former, saaledes, at de smukke Straaler, som ere neppe giennemsigtige, og bestaae af meget fiine, ufølelige, hvide, noget glindsende Trævler, løbe alle til samme Punkt, i mange Spidser, der see ud som Stiærner med Straaler, naar man betragter dem oven fra, og derfor kaldes Zeoliten paa Islandsk Stiærnesteen. Man træffer en Forandring af den, bestaaende af flade parallele Stykker, omtrent 1 Tomme tykke; men de fleeste Gange falder den dog i mindre ordentlige og ullige Stykker, som adskilles ved Brækning, saaat hver Deel kan tages og betragtes for sig selv. Steenen falder her altid smukt hvid og tæt, undertiden uden synlige Figurer, udvendig. Ved Dyrefiord i Isefiorden, kort fra Strandbredden mod Norden, findes en temmelig god Art af Zeoliter, i nogen Mængde. Stykkerne deraf falde gierne smaa, hvide, reene, og glindsende: de ere meget tætte, og saa haarde, at man med Spidserne kan giennembore temmelig fast Træe. Den falder ellers aldrig saa haard, at den giver Ild imod Staal; men findes endog iblandt noget skiør og brækkelig. Den smælter let over Ilden, og løber i et hvidt fraadefuldt Glas. Med Skeedvand gierer den ikke, men opløses dog, efter nogle Timer, saaat der fremkommer en Materie, der ligner slagen Eggehvide: Naar dette Magma tørres til Pulver, bliver det skarpt at føle paa, men hvis det mænges med Pottemager-Leer, da bages det langt bæder, bliver haardere, og faaer en

bædre Farve og Anseelse. Der findes endeel bekiendte Materier i Steenriiget, som Stiærnesteenen i de fleeste Ting kommer overeens med, og det blev maaskee Umagen værdt, at forsøge, med denne, og den næstanførte Art, om de ikke med Fordeel kunde bruges til Porcellain. n) Skrifsands-Steinn, *Gypsum Spathosum in pyramides crystallizatos enatum.* Den Prove, som her tales om, falder paa Breedefiordens Øer. Da den let kan stødes, og dens Pulver er noget glindsende, bruges den til Skriversand af Indbyggerne, endskiønt den ei er tienlig dertil, siden den falder i et kalkagtigt Støv. Den er bleeghvid af Farve, og Krystallerne blode og brækkelige, men det Spath-Lag, som de sidde paa, hvidt, temmelig tæt, og undertiden afdeelt med tynde og ulige Mellemstriber af tød Jord. Den findes i de grove Klipper, hvor Soen ei naaer til; og haver saa stor en Liighed med den Gypssteen, som voxer op af de heede Svovel-Miner paa Nord- og Sønderlandet, at man ikke ved første Øiekast kan skille dem fra hinanden.

§. 569.

Natur-Steene. Under Navn af Natturu-Steinar, efter Ordet Natur-Steene, fremstilles i Flæng i Island adskillige Slægter og Arter af Steene. Navnet vil vel sige det samme, som Ædelsteene, endskiønt der kun findes faa af disse blandt de Islandske Natursteene; hvilcre kunne derved forstaaes alleslags figurerte og besynderlig dannede Smaasteene, om hvilke endeel Overtroiske meene, at de besidde en overnaturlig Kraft til at giøre lykkelig eller ulykkelig, lægge Sygdomme, bortjage Spøgelser og onde Aander, staae imod Hexerie, med meere deslige. Iblandt disse regnes nogle, som ikke engang høre til Steenriget, saasom *Succinum*, Ønskesteenen, Løvesteenen, og den brændelige Islandske Agat, om hvilke skal tales

les paa andre Steder. Men de her mældes, ere deels malede, deels Billedsteene. Paa Kysten af Cap de Nord faaes nogle saadanne, undertiden ret artige, iblandt hvilke jeg har seet een, hvorpaa et Dødningehoved var tegnet. Saavel der, som paa Bredefiordens Øer, findes og en Deel smukke Steene, de saa kaldte *chalcedonii*, *Onyches*, figurerte Agater, samt andre artige Forandringer af de foranførte Flintesteene, Qvarzer og Krystaller, hvis smukke Figurer og Kostbarhed Indbildningskraften mesterlig høyer vidst at beskrive og forhøie Der vises f. E. nogle, der forestille Hoveder, eller andre Lemmer af Mennesker og fleere Dyr, samt Øine, Mund, Næse, Bryster, Orchiter, med videre; nogle see ud som Fiskeravn, andre som de vare ombundne med farvede Baand. Heele Samlinger deraf forvares i Puhge, og derfor see de gierne forslidte og glatte ud, undtagne de, som af overtroiske Folk forvares i Hvede og fiint Linned. Den eene kan arve saadan en Samling efter den anden, og naar den adspredes, eller kommer bort, regnes det for en ubodelig Skade. Til at bestyrke eenfoldige og overtroiske Mennesker i dette Slags Griller, har en forviiden Bondemand i Island, navnlig Jon Gudmundsøn, (som har havt den ufortiente Lykke, af nogle fornemme Lærde at blive kaldet den Islandske Plinius), giort en meget stor Deel, ved at skrive om og anpriise disse og andre til slige Underværker tienlige Ting. Han levede midt i næstafvigte Hundrede-Aar, var selv meget overtroisk, og blev derfor tilsidst domt i Landflygtighed; dog blev han i Landet, da ingen af Islandsfarerne torde tage ham med over Havet; derhos havde han Medhold af nogle fornemme Folk, fordi han var curieux, og gav dem Efterretninger om indenlandske Fugle, Fiske og Urter. Ved samme Tider levede og en Præst paa Søn-

derlandet, navnlig Jon Dadeſen, ſom i Aaret 1672 udgav en haandſkreven Encyclopædie paa Islandſk, kaldet Gandreid. Dette Skrift er for den ſtørſte Deel uddraget af gamle trykte Bøger; og hvad der iſær mældes om Islandſke Urter, Metaller, med videre, er ikkun lidet efterrettigt; iblandt andet, opregnes i det 30 og 31 Kapitel adſkillige Ædelſteene og andre Steenarter, hvor dem og tillægges de forbemældte overnaturlige Virkninger. Dette haver ogſaa beſtyrket den foranførte Overtroe. Slige Skrifter paſſede ſig og meget vel til den Smag, ſom den Gang var den herſkende i Island, da Hexe-Proceſſer og Exſecutioner ginge meer i Svang, end nogenſinde tilforn.

Ved Ild frembragte og andre Steenarter.

§. 570.

Steenarter, frembragte ved Jordbrand.

Af de ved Jordbrand frembragte Steenarter findes vel alle Slags paa Veſtfiordene, men ikke i ſaadan Mængde, ſom paa de tilforn beſkrevne Steder: a) Det ovenmældte (§. 211.) *Saxum rude ſemiliquatum* træffes ſnart allevegne; og ingen Naturkyndig vil nægte, at jo denne Klippeart er eengang bleven angreben af Jordbrand. b) Af Hraun eller Lava, *Saxum liquatum cavernoſum aſperum* (§. 212 og 479.) findes her ingen Strækninger; man veed heller ikke af Hiſtorierne, at Jordbrand er her nogenſinde opkommen; hvorfor ogſaa Indvaanerne have været frie for ſkadelige Jordſkielve, endſkiønt de iblandt kunne have fornummet til nogle Bevægelſer. Dog findes baade høit og lavt i Fiældene Lage af ſort og rød Jordſinner, liggende oven paa et mindre Lag af rødt, meget jærnhaltigt Gruus. Det betydeligſte og kiendeligſte Hraun-Lag ſees i og lidt ovenfor Strandbredden af Veſtfiordene, ligeſom den

den ſtiger eller falder til; og dette kommer da overeens med det, ſom for er meldt om Lundoe og Sønderlandet (§. 26.). De tvende ſtore Isbiærge Glama og Drange-Jøkkel (§. 551.) viiſe ſaadanne Prover af Jøkkelvand, Pimpeſteen, og Jordſinner, ſom komme ud fra deres Rodder, at man behøver ikke at giette ſig det til, at de ere forbrændte og omtumlede, i deres Grundvolde, ligeſom andre Jøkkeler paa Island (§. 436.). c) Skuurſteen, ſort og hvid, findes allevegne paa Strandbredden, losreven af Begyndelſen fra diſſe eller andre Biærge. Nogle Steder paa Øerne, 2 og 3 Fod høit over Flodmaalet, findes endog heele Lage af den hvide Skuurſteen, hvilke nu ere bedækkede med et Lag af Jord, ſom er 1 Fod tyk, og bevoxen med Græs. d) Ravnkinner, eller ſorte Islandſke Agater, findes i Dale-Syſſel, nær ved Magnus-Skov, og paa fleere Steder, dog ikkun ſlette, og ikke i nogen Mængde. e) Den grønne og ſorte Glasſteen (§. 217-18 og 479 b) falder i de hvide Biærge, for Exempel ved Sælingsdal i Dale-Syſſel.

§. 571.

Af de ældgamle *Tophis* (§. 219-224 og 479 g. h.) findes her ikke, uden nogle ſmaa afbrudte Stykker i Sælingsdal, overſt i Mokolls-Dal (§. 565.), og paa nogle andre Steder. Øverahrudur, *Tophus Thermarum argillaceus albus* (§. 225.), findes hos de nysommældte kaagende Brønde. Tophi.

§. 572.

Breccia eller Sandſteen-Klipper med Strand- og anden Slags Steen inden i (§. 479. i.), træffes mangeſteds oppe til Fiælds, dog tydeligſt i de Biærge, ſom ligge nær ved Stranden, og paa Øerne. Den paa Reykhole (§. 555.) hører her til. Breccia eller Sandſteen.

Mineralier.

§. 573.

Jærnholdig Svovel-Kiis.

Svovel findes her ingensteds gediegen; men de nogle Gange tilforn anførte Svovel-Kiiser falde her paa mange Steder, deels i Lameller eller Plader, deels (hvilket er almindeligst) i cubiske Stykker. De findes især mangesteds i Dale-Syssel, i en hvidagtig Leerart, kort fra Hvams Præstegaard, samt i en af Gruus og Smaasteene bestaaende Bakke, kaldet Gullmelur, nær ved Staderhol. Stedet har man givet Navn deraf, at man haver troet, at her fandtes Guld og Sølv; der fortælles endog, at man i forrige Tider har støbt af denne Ertz Signeter og Knapper, som bleve af kyndige Folk erkiendte for ædel Metall. Disse Kiispartikler findes ellers i en bruunagtig hærdet Leerart. Naar de kommes i en Digel, og glødes over Ilden, give de først en kvælende farlig Svovldamp med en blaa Lue, og calcineres derpaa til et purpur-rødt jærnholdende Pulver. Paa et lidet Skiær, som sees over Vandet, naar der er Fiære, nær ved Svefnse, findes en Kiisart, der brækkes ud af Klipperne, og seer smukt ud, saavel i sig selv, som i Hensigt til Stedet, hvor den findes. Klippen er haard, fortagtig, og paa langs og tværs stribet, med hvide Qvarzaarer; baade i og uden for dem findes den gule Ertz med temmelig høi Glands, men uden nogen vis Figur, undtaget hvor den stikker frem for Dagen, da man kan kiende de smaa Deeles cubiske Skikkelse.

§. 574.

Metall-farvede Strandsteene.

Metall-farvede Strandsteene findes, naar Ebben er, i et Sund mellem de 2de Midhus-Øer, kort fra Reykholum. Deres Farve, som kommer Klokkenguts nærmerst, er kun udvendig,

og

og for Reſten ligne Steenene den Prove fra Kalmansvig, ſom for er beſkreven (§. 228.). De ſtorſte kunne knapt indſluttes i Haanden, og ere gierne blaagtige; jo mindre af Storrelſe de ere, des bædre er Farven, iblandt rodglindſende ſom Kobber. De ligge i et Lag af ſted Leerart, ſom er bemænget med raaden og ſtinkende Jord, og der oven paa ligger det almindelige Soeleer. En liden Kilde, ſom haver adſtringerende Kraft, vælder op paa Øen, hvis Vand falder ned over dette Sted. Diſſe Smaaſteene ere ellers ganſke haarde, faſte, og ſorte inden i, og Proven, ſom blev tagen af dem, har viiſt, at de ere en maver Svovel-Kiis.

§. 575.

Jærn findes her allevegne, ſaavel i Klipper, ſom i Mudder-jord (§. 229.). Den ſorte Farver-Jord er her overalt, og bruges paa ſamme Maade, ſom i Borgarfiorden (§. 231.). I Klipperne ved Thingmannaa, kort fra Havet, falder i Mellemlaget det rode Grutus (§. 570. b.), ſom ſkal være en riig Jærn-Ertz. Der fortælles eenſtemmig af Indvaanerne, hvilken Beretning de have fra deres Forfædre, at en i den gamle Hiſtorie meget bekiendt Mand, mvnlig Geſtur Oddleiſſen, ſom var een af Landets Hovdinger i det 10 Hundred-Aar, og ellers meget beromt af ſin Viisdom og Retfærdighed, ſkulde have oprettet og drevet et Jærn- og Smidde-Værk her i Nærværelſen. Stedet er en liden Odde, der lober ud i Vatnsfiorden. Endſkiont Hiſtorierne intet mælde derom, er dog ikke meget at tvile om, at her har været ſaadant et Værk; men af hvem det er anlagt, det veed man ikke, uden af bemældte Beretning. Stedet kaldes Smidia, det er Smedde-Stedet, og Odden, hvorpaa det ligger, Smidiunes. Vi komme hid i Aaret 1753, og funde endnu Toften, hvilken er kiendelig, og viiſer, at den er bleven

Levninger af et gammelt Jærnværk.

ven formindsket Tild efter anden, dog sidste Gang for rom Tild siden; thi Væggene ere nedsiunkne, og Bunden inden i bevoxen med store Birketræer. Midt i samme Tofte seer man endnu Steenen, som Ambolten har siddet i; Hullet er firkantet, og dybt indhugget. Der har og været Birkeskov overalt; især fortælles at Gestur haver brugt den foromtalte Jærn-Ertz og Okker-Jord paa hin Side af Elven. Vi lode grave i og uden for Tosten, og fundt strax baade Kull og Aske i Jorden; derved blev det denne Gang; vi troede at Sagen var rigtig. Men det uimodsigeligste Bevis derpaa fik man dog i Aaret 1760, da man atter besaae Stedet; thi da fandt man i Aabredden, saa Skridt fra Tosten, hvor Elven havde revet noget af Jordsværen bort, mange Stykker af meget stort og svært Jærnsinner; hvorpaa man gravede i Jorden paa nye, og fandt endnu fleere af samme Slags. Sagen kan ikke vilses paa; thi Proverne vise, at de ere fra saadant et stort Jærn- og Smedeværk, og ingen sædvanlig eller middelmaadig Esse-Ild. Til Overflod er tydelig lagt for Dagen, at der have været Jærn-Smidder paa fleere Steder i Island (§. 368.), hvorpaa endnu skal vises et nyt Exempel i Nordlandets Beskrivelse. Ja man har endog Aarsag at formode af Landnama-Saga (p. 57.), at en ved Navn Liotolf har anlagt et Jærnværk paa Fellstrand, ved Hvamsfiord, i den første Beboelses Tid.

§. 576.

Saltarter. Af Saltarter findes her: a) *Vitriolum martis nativum.* Det falder i Isefiords-Syssel, endskiont i liden Mængde; og at det findes paa fleere Steder, er mældt tilforn (§. 27. og 234.). Paa Reykenæs, kort fra Reykhole, hvor mange smaa Kilder springe ud af Fiældets Rod, og Grunden er moradsig, findes i

Jod

Jod tykt Lag af grønagtig Leerart, som indeholder, og smager stærkt af Jærn-Vitriol. b) Kiøkken-Salt kunde her allevegne tilsaves af Hav-Vandet. Naturen selv frembringer det endog paa nogle af Breedefiordens Øer, især paa den Holm Joden, som ligger under Svefnoe. Søevandet, som efter største Springs Flod, eller overmaade stærke Brændinger, slaaer høit op paa Klipperne, og bliver tilbage i deres Huller, uddunster der ved Solens Varme, naar der falder nogen Tild bestandigt Torrevæir, saa at et fiint hvidt Salt bliver tilbage, hvoraf jeg haver nogle Gange seet og taget Prover der paa Stedet. Paa de faa Gaarde, som endnu ere beboede, ved Cap de Nord, har Noden lært Indbyggerne at kaage noget lidet Salt af Hav-Vandet, siden de aldrig komme til nogen Havn for at handle, kunne dog ei heller ganske undvære denne saa umistelige Ting, til at forvare Fisk og Madvarer, som ei kunne torres, eller forvares uden Nedsaltning. Indvaanere paa fleere Steder af Vestfiordene have ogsaa kaagt Hav-Salt; ellers faae de fleeste til Huusbehov af de Handlende. Paa Reykholum især have Gaardens Opsiddere, siden det forommældte Forsøg (§. 556.) blev giort, kaagt, over Hveren sammesteds, Salt til at forvare den Mængde Fugle-Kiød, som der aarlig falder: de finde ingen Uleilighed af at bruge det røde Salt, ligesom det kommer fra Hveren. Heraf sees ellers, at den Islænderne af Fremmede tillagte Beskyldning, at de intet Salt bruge til deres Spiise, er dog ei ganske sandfærdig, ihvorvel Hr. N. Horrebow, i hans velmeente Forsvarsskrift for Landet (p. 288.), bifalder den; og om end saa var, saa veed jeg dog ikke, om de derfor burde lastes, frem for saa mange andre Folk i Verden, som intet Salt brugte i fordum Tiid, og endnu ei heller bruge det; hvilke Folk dog leve,

og have levet friske og sunde? Man vil dog hermed ei nægte, at det jo var tienligt for Islænderne at bruge meere Salt til deres Mad. I det mindste veed man om dem, i forrige Tider, ja lige fra Landets første Beboelse, at de selv have anlagt, og i mange 100 Aar drevet Saltkaagerier, med meere Kunst og Fremgang, end nu omstunder, da Folkemængden har aftaget saa forskrækkelig, endskiont tillige uformærkt. Om denne Saltmangel kan være en Bi-Aarsag dertil, skal jeg ikke for viist sige; dog er den gamle vedtagne Meening derom temmelig bekiendt. Om Saltets Brug i Island, i forrige Tider, kan ellers læses **Landnama-Saga** Part. 2 c. 23, og **Sturlunga-Saga** Part. 2 c. 13. Kirkernes Jordeboger og mange Steders Navne bestyrke det samme (see *E. Olavii* Enarr. Isl. p. 107 &c.).

Fossilier.

§. 577.

Opgravede Skiæll.

Concbæ Fossiles, eller **opgravede Skiæll**, træffes paa en Deel Steder i Bardestrands- og Isefiords-Sysseler, i Bakker og Høie, kort fra Stranden, 1, 2, til 4 Favne høit over Havets øverste Flodemaal, saa det lader til, at Fiæren eller Ebben er gaaet saa høit op i forrige Tider (§. 239.); dog kunde man indvende, at Mennesker have maaskee bragt dem did op: Saaledes findes en stor Mængde **Musklinger** i Jorden omkring Krablande (§. 555), hvor Gaardens Beboere have kaagt dem til Mad, fra de første Tider: Ligeledes nær ved den Gaard Hvalsker, kort fra Sodlogsdal, store Dynger og Lage af Kuskel, Cardia eller Concha ventrosa, crassa, lævis, non aurita, som er en stor ædelig Muskling, der aarlig opgraves af Havsbunden, i en Bugt kort derfra.

derfra. Ravnene føre ogſaa Muſklinger og Igelkar op til Klipperne, hvor de lade dem nedfalde for at brækkes, og ſiden æde dem; men deraf blive dog ingen Lage eller heele Dynger. Paa Sælingsdals-Heide i Dale-Syſſel, høieſt oppe paa Fiældet, kort fra Landeveien, berettes ſandfærdig, at være fundne Conchylier, indſluttede i Sandſteen. Vi have vel forgiæves ſøgt derefter; men derimod have vi fundet ſaadanne Conchylier i Klipperne, et Steds paa Sønderlandet, høit oppe til Lands. Neden for Sælingsdals-Heide i Sorbæen, findes Muſklinger i et Mobergs-Lag; og ligeledes i Strande-Syſſel, i en Aabred i Trolletunge-Dal, ſom ligger imellem Bitra og Steengrimsfiord, høit oppe i Landet, en Mængde af ſmaa almindelige Muſklinger.

§. 578.

Prøver af fuldkomne Petrefacter, foruden dem ſom frembringes ved Jordbrand eller Hverer, ere rare i Island. Det nysnævnte Bygdelav Sorbæ, i Dale-Syſſel, frembringer dog af ſine moradſige Grunde petrificeret Træe, ſkiønt det er heel rart. Det Stykke, ſom jeg har havt i Hænder, var Rode-Gran (en Forandring af Fyrre-Træe), ſaa livagtigt, at man af Øieſynet ei kunde andet end troe, at det var Steen. Farven var vel ſort paa den eene Side, og paa den anden bruunagtig; men alle Træets Trævler vare ganſke tydelige, uden nogen Forandring, endſkiønt Steenen var baade haard og tung. Af de hvide, eller Hvernes Petrefacter, træffes kun nogle faa Prøver paa Reykholum, og Reykenæs ved Iſefiorden.

Træe bliver til Steen.

Det Islandske Ibenholts eller Surtarbrandens Beskrivelse.

§. 579.

Surterbrandens Leie ved Læk paa Bardestrand.

Surtarbrandur, *Lignum ſucco minerali inſalitum condenſatumque*, kaldes af *Worm* (Muſ. Lib. I. c. 16.) *Ebenum Foſſile Islandicum*. Til at giøre ſig tydeligt Begreb om denne opgravede Træart, tiener det, ſom før er mældet (§. 235-38.); men dens videre Hiſtorie hører egentlig til dette Stykke; thi Surtarbrand falder ingensteds i Island saa jævnlig, eller i saadan Mængde, ſom i Veſtfiordene. Dens fornemſte Plads er Fiældet ved **Læk** paa Bardeſtrand. En ſtor Kloſte, 200 Favne lang, gaaer ind i Fiældet, og en liden Elv falder der ned igiennem. Kloften aabnes imod S., og er mod Veſten ſteil, 175 Fod høi, da Biærgets Høide i alt er 754 Fod: Det beſtaaer af lageviis opſtablede Klipperader. Diſſe Lage ere vel ulige, ſaavel i Henſeende til Materien, ſom Storrelſen, dog alle meget ordentlige, og jævnſides liggende med Havet. De beſtaae af jærnhaltige Klipper, hvis tynde Mellemlage ere af bruunagtigt Moberg, deels og af hærdet, med Sand lidt beblandet, Leer. Surterbranden er kiendelig et Stykke derfra, af ſin ſorte glindſende Farve: den findes fornemmelig i 4 Lage, oven paa hinanden, til venſtre Haand, naar man kommer op i Kloften. Deres Længde for Dagen er 126 Fod, men Tykkelſen ulige, 2, 3, til 4 Fod. Det overſte Lag ligger 25 Fod høit over Aabredden, beſtaaende af en grov Træart, ſom er temmelig bemænget med Jærn. Det andet Lag er noget bædre og reenere; dog de 2de underſte de beſte, det er at ſige, mindſt ſteenagtige, eller beblandede med fremmede Ting. Diſſe ſidſte ere

for-

forblæſte, eller ligeſom forbrændte i Midten, hvor Træet ſtikker ud for Dagen, og rager frem over Klippelaget; men inden i er Materien faſt og fiin. De nedfaldne Stykker derimod ere ei aleene ſprøde, men og af Luftens og Solens Tørke, adſplittede i utallige tynde og boielige Fliiſer. Tæt under det andet, eller næſt øverſte Surterbrands Lag, ligger et Tværhaands tykt Skiffer-Lag, graat af Farve, ſom igien ſkilles ad i tynde Fliiſer, fra en halv Tomme til 3 ja to Linier tykke; det er en meget blød Steenart, af Oprindelſe Terra vegetabilis. Dette Lag er, imellem Fliiſerne, ganſke opfyldt af de allereede bekiendte **Lithophyller**, eller Skovblade, giennemdrukne af mineralſk Saft, hvoriblandt findes nogle lidet petrificerte; man kan tydelig kiende Birke- Ronne- og Vidie-Blade; og desuden findes der deels meget ſtore Blade, ſom en flad Haand, hvilke meeſt ligne Eegeblade, deels nogle grove Aftryk af diſſe i Skiffer-Steenen. Diſſe Lithophyller med deres coſtis, nervulis, og heele vegetabiliſke Sammenſætning, beholde endnu den oprindelige naturlige Dannelſe, tydeligere end nogen Skildrer ſkal kunne tegne den, hvilket Proverne nokſom viiſe; de heele Blade kunne endog, med Lemfældighed, flækkes fra hinanden, ſaa tynde ſom Poſtpapiir; derimod ligger ofte en Mængde ſammenpakket i et lidet Stykke Skiffer; men alleſammen ligge de jævnſides med Havet, og ere ovenpaa aſke-hvide af Farve, men ſorte paa den nederſte Side. Der er ellers ſtor Forſkiæl paa Tømmeret i Surterbranden ſelv, endſkiønt Materien er tæt og reen. De ſaa kaldte Flaſker, Trævler og Marv, med ſtore og ſmaa Knorter, og ſtumpede Greene, ſees overalt, ſaa det er kiendeligt, at her ere adſkillige Sorter Tømmer blevne trykte og pakkede tilſammen i eet Lag, ligeſom Bladene ere adſkillige, hvilke man ingenſteds paa Landet, uden aleene her, har kundet træffe.

§. 580.

Fors-Dalens Surtarbrand.

Det Sted, som i Heenseende til Mærkværdigheden meest ligner foromtalte, er en Bierg-Kloste, paa den anden Side af Fiældene ved Arnarfiord, i **Fors-Dal**, kort fra Otrardals Præstegaard. Vi besaae dette Sted i Anledning deraf, at man fortaalte, at her skulde findes en Art af **Steenkull**. Vi funde og dette Slags Materie til den venstre Haand, naar man gaaer op ad Kloften, tæt ved en liden Elv, som der rinder ned, i et 2 Fod tykt Lag, oven paa hvilket Klippen er henved 8 Favne høi. Disse saa kaldte Steenkull ere af Oprindelsen ikke andet end Surterbrand, som er bleven bemænget og tættet ved en Art af feed og fort Skifer- eller Vexte-Jord. Den brænder vel i Ilden, dog er den ei nær saa god, som Kull af Surterbrand (§. 237.). Paa høire Haand, i en los Gruus-Bakke, findes nogle forstyrrede tynde Lag af Surtarbrand, foruden løse Stykker hist og her. Det mærkværdigste er, at her træffes saa kiendelige Stykker af smaa Træer, afbrudte Knorter, Greene, især Stilke og Rødder, som endnu ere trinde, dog alle noget fladgiorte eller sammentrykket, og som tilsammen ere blevne til en haard og tæt Surterbrand.

§. 581.

Andre Steder, hvor Surterbrand findes.

Af de mangfoldige Steder paa Vesterlandet, hvor Surterbrand træffes, ville vi endnu opregne nogle især. I **Svinedal** i Dale-Syssel, i den til høire Haand liggende Brink, kort fra Landeveien, findes nogen Surterbrand af middelmaadig Fiinhed. I samme Syssel, i det Bierg **Gnypufell** paa Skards-Strand, falder en grovere Sort. Paa **Barmahlid** i Bardestrands-Syssel, kort oven for Strandbredden, er et Lag af det fineste og beste

Slags,

Slags, ſom kunde tiene til at indlægge Gulve og Snidker-Værk, der ei ſkulde ſtaae i varme Stuer eller idelig Torke. Paa Rødesand, nogle Miile inden for Fuglebiærget, er i Biærgene, mellem Klipperne, et Lag Surtarbrand af middelmaadig Fiinhed. I Iſefiords-Syſſel falder Surtarbrand paa mange Steder: I Skaalevig, paa Ingialds-Sand, findes den temmelig god, og i ſaa ſtore Stykker, at man tækker Huuſe med dem: I det Forbiærg Rødegnup, i Bolungevig, Sonden til ved Iſefiorden, er en temmelig Mængde deraf, og iſær en beſynderlig Forandring, ſom er lyſebruun, og ei nær ſaa haard, ſom den ſorte Art; den lader ſig ikke polere; men er dog ſei, og kan got arbeides. Denne Træart er ei ſaa ſtærkt giennemtrukken af den mineraliſke Vædſke, ſom de andre Arter: den ſeer ud ſom et Stykke raadent Tømmer, og kan ligge i frie Luft og Soelſkin uden at ſplittes ad, eller udvitres ſaa haſtig ſom den ſorte. I Grønnehlid, et høit Forbiærg mod Norden ved Jøkkelfiorden, ligger den ſtørſte Mængde af Surtarbrand imellem Klipperne, ſom er meget fiin og tæt, og i 4 tykke Lag, med Klipper og Gruus imellem. Det øverſte Lag er ſletteſt, og meeſt uordentligt; men derimod det nederſte beſt, liggende hen ved 100 Favne over Havet; det er viſt rart, at Surtarbranden findes ſaa høit oppe. Oven paa det øverſte Lag ligger ellers et tyndt Lag af en feed brændelig Materie, ſom beſtaaer af ſtødt Surterbrand, ſtærkt foreenet med Leer, af ſamme Art omtrent, ſom den for Steenkull udgivne Materie i Forsdal. Ved Grønnehlid pleie Indbyggerne aarlig at tage en Deel Surtarbrand for at ſvide til Kull; men Landingen under Forbiærget er meget vanſkelig, formedelſt Brændinger, naar det blæſer ſtærkt; og oven for er Veien farlig og beſværlig at gaae paa. I Strande-Syſſel er Surtar-

brand

brand ikkun paa faa Steder; Vi besaae den som falder i Huusevig ved Steingrimsfiord, i et tyndt Lag i Jorden, nogle Fod over Stranden; den er slet og uduelig.

§. 582.

Betænkning om Surterbranden.

At Surtarbranden har engang været virkeligt Træe, og følgelig Skov, hvor den findes, eller der i Nærværelsen, bør nu ikke meere tages i Tvil: dens Trævler og Flasker, Knorter og Greene, og allertydeligst de omtalte Blade, bevise det. Ingen kan paastaae, at dette er kun Naturens Spill. Spørsmaalet bliver kun, hvorledes denne Skov er siden indlemmet blandt Biergenes Indvolde, og bleven til Grundvold for de faste Klipper og vidtloftige Fielde, som nu hvile paa den? Dernæst bliver og Spørsmaal, hvorledes denne Skov er bleven til en anden, sig selv uliig, Materie? Den Høide, hvori Surterbranden ligger over Havet, er forskiellig, og det fornemmelig i 3de Grader. Den øverste er omtrent 100 Favne over Strandbredden. Den anden, eller Middel-Graden, bliver henved 25 Favne, og er den almindeligste og ordentligste over heele Landet, hvor den ei igien er bleven forstyrret. Den tredie er lidet, og gemeenlig kun nogle Favne, høiere end Havet, og her falder Materien giærne uordentlig, og i liden Mængde. Mellem disse saa forskiellige Grader ere opstablede Lag af alleslags Klipper. I de øiensynligst omtumlede og forbrændte Fielde træffes vel Surterbrand, men uden Orden, eller stadige Lage. I de ordentlige Fielde er derimod dens egentlige Sæde. Man finder snart i alle disse Fielde Lage af Hraun, i smæltede og halv-smæltede Stokker, inden i Klipperne, samt smaa Hraunsteene, Strandsteene, og andre Slags, inden i Breccier og Mobergs Mellemlage, og dette altsammen lige saa fuldt i dem der give Surterbrand, som i andre

Fielde,

Fiælde, hvori den ei er funden. At alt dette er skeet ved mærkelige Omvæltninger, bliver vel ikke nægtet af fornuftige Lærde; allermindst af dem, som paa andre Steder i Verden have betragtet og efterrænkt slige store, almindelige, og oprindelige Naturens Virkninger. Mig kommer det ellers for, at der behoves mange og store Omvæltelser, til at bringe de forundringsværdige Klipperader oven paa hinanden, og at danne saadanne af mangfoldige Etager opførte Fiælde-Bygninger, som disse ere. I det mindste skulde 3de saadanne Hoved-Omvæltninger til at sætte de omtalte 3de Tømmer-Lage eller Skov-Strækninger i nærværende Tilstand; og de tvende mægtige stridende Elementer Ild og Vand maae, ved Hielp af Luften, have været de fornemste Redskaber, som Naturen har brugt, til saa forfærdelig en Virkning. Man kan indvende, at siden Hav-Vandet stedse har aftaget, maa det nederste Surterbrands-Lag have for 1000 Aar siden staaet dybt under Vandet, og følgelig aldrig været Skov eller tort Land paa slige Steder; Men derpaa kan svares: 1) At, endskiønt Vandet har taget af i disse sidste Tider, saa veed man ikke, at det har giort saa heele Tiden; det kan lige saavel have taget til paa andre Tider. 2) At der ere ofter end eengang skeete store Oversvømmelser, og man veed ikke, hvilke Forandringer de have giort, allermindst paa disse Steder. 3) At slige Oversvømmelser kunne frembringe meget store Virkninger, naar der tillige kommer Ild op af Havet med Jordskiælv og Opsprudninger. 4) At man endnu ikke veed, om det nederste Surterbrands-Lag i Island er et ordentligt Lag: det kunde maaskee være nedstyrtet oven fra, ved en forbeiet Omvæltning. Det øverste Lag er derimod haade større og ordentligere, skiønt det kun paa faa Steder kommer til Syne; men om det middelste er

ingen Tvil, siden det findes saa tykt og tæt, regelmæssigt og ligedobbelt, bestaaende, nemlig, af 3 til 4 mindre Lag, jævnsides oven paa hinanden: Der findes og allevegne, nær ved dette Lag, samme Slags Klipper, samme Slags Skiffer og Leerart, hvis Oprindelse er en vegetabilisk Jord, blandet med Leer. Deraf maae da følge, at her har engang været Skov paa denne Hoide, og Stedet paa den Tiid ei været høiere. Især viiser Erfarenheden dette paa Vesterlandet, hvor Indvaanerne see, og viide at slutte, at de paa begge Sider af store Fiælde, Fiorder og Dale, i samme Hoide fremstikkende Lage af Surterbranden ere de samme overalt, og de tvile ikke paa, at det altsammen er kun eet Lag, som strækker sig der overalt under Jorden. Hvad det andet angaaer, hvorledes dette Træe er blevet til saadan en sort og hornagtig Materie, da kan det oplyses af andre ligedanne Naturens Virkninger: Mumierne ere blevne, deels ved Jordbeeg, og deels ved at tørres, bevarede over et Par 1000 Aar. Man finder døde Menneskers Legemer, Træer, og andre Sager, i gamle Metall-Gruber, aldeles uforandrede, i det de ere blevne giennemvædede af mineralske Safter, og derved balsamerede, hærdede, og siden holdne ved Magt, uden at kunne forraadne, eller fordærves i andre Maader, især hvis de ikke udsættes for den friske Luft. Det vitrioliske Suure er befunden at være det almindeligst virkende Middel ved slige Indsplinninger. Og saaledes er det med Surtarbranden; thi man finder i og nær ved den samme Slags Vædsker og Damper f. E. Jærn-Vitriol, meget stiptiske Vandarter, Aluunvand og Aluun-Skiffer. Naar Surtarbranden selv kaages eller brændes, røber den strax ovennævnte Suurhed, hvoraf den er giennemdrukken. Den sorte Farve, som dette Træe har faaet, bestyrker ogsaa Sagen; thi

den

den er opkommen ved den Striid eller Modſtand, ſom er ſkeet mellem de vegetabiliſke Safter og Vitriol-Syren. Paa Island findes og en Deel hæftig ſammentrækkende Urter; ſ. E. Sortelyng (§. 263.), der, ligeſom Gallæbler, giøre det Vand paa Ilmen ſort, hvori Vitriol er i Forveien opløſt. At de foromtalte Lichophyller ere ſorte paa den nedre Side, og hvide paa den øvre, det ſkeer her ligeſom i Skoven, naar Løvet er visnet, og har ligget saa nogen Tiid paa en fugtig Grund; thi det bliver da ſort paa den nederſte Side, ligeſom det ſamme idelig hændes andre Væxter. Endelig kunde man ſpørge, hvorfor der ikke findes heele Træbukker eller trinde Stammer af Surtarbrand; og hvorfor den falder allesteds i flade Planker? Det riimeligſte er, at dette Træe er blevet giennemtrukket af Vand, og forraadnet i Forveien, og derpaa blevet igien ſammenpræſſet ved Klippernes Tyngde, og ſaaledes efter Haanden balſameret. Den nysommældte bruune Art ved Iſefiorden beſtyrker denne Meening.

§. 583.

Agat, eller rettere **Gagat**, *Gagates Islandicus*, er et Surterbrand nær beſlægtet Foſſile, men af en langt fiinere og rarere Materie. Den kaldes af Indbyggerne ſort Agat, og bør ikke forbyttes med den Steenart, ſom kaldes af Fremmede ſort Agat, thi denne kaldes paa Islandſk Ravntinna (ſee Horreb. Efterr. §. 16). Den af Indbyggerne ſaa kaldte Agat og Agatſtein, lade vi beholde ſit Navn, ſkiønt den ingen Steenart er De bæder oplyſte kalde den Gagatem Islandicum, hvilket kan lade ſig giøre; dog ſkal jeg ſtrax viiſe, at den ikke er *Succinum Nigrum*, ſom den ſædvanlig holdes for. Materien er noget forſkiællig, i Henſigt til Fiinheden og andet: den ſeer ligedan ud overalt, er ſort og glindſende, Agat.

sende, temmelig haard, og iblandt skiør, men kan dog let skiæres; den kan og let tændes ved Lys, da den fineste Sort giver en klar og stille Lue; den lader sig polere, og enten man brænder eller gnider den, giver den en Lugt af sig, noget nær som Steenkull. Disse Kiendetegn, som *Wallerius* (Mineral. p. 259.) tillægger Gagaten eller Succino nigro, passe sig da paa vor Agat, og ligeledes de, som *Hill* (Hist. of Fossils p. 413) fastsætter, nemlig, at den fyder ei med Ekædvand, og andet mere. Men naar man noget nærmere betragter den, sees tydelig Forskiæl i andre Ting. Dens fornemste Kiendemærke til at komme overeens med Succino, skulde bestaae i Electricitæten; man har derfor gnidet den paa Papiir, Uld, Menneske-Haar, m. v., men forgiæves. Vel have vi ladet os fortælle, at den allerbeste Art skulde dog trække noget lidet til sig af bemældte Sager; men vi have ei Vished derom, og hvor let kunde ikke en fremmed Gagat blive i slige Forsøg tagen for den Islandske, ligesom vi selv have, i Island, seet baade hvidt og rødt Succinum, som er blevet udgivet for indenlandskt, da det dog var fremmed? I Spir. Vini løses vor Islandske Agat ikke op; men hvis bemældte Vædske varmes og kaages paa den, da faaer den en liden Afsmag derved. Ved Destillation er den ei bleven forsøgt; men hvis man kommer den i en gloende Digle, og sætter den saa over Ild, da smæltes den ikke, men brænder jævnt og stille bort, med en klar Lue, saa at der ikkun bliver tilbage et hvidagtigt Caput mortuum, hvilket indeholder et Slags Middel-Salt. Nyelig har jeg havt 3de Sorter af denne Agat ved Haanden: Den første lod til at være fiin; den var ganske fort, og flød i reent Bergvand; dog kun saaledes, at man neppe kunde see noget deraf over Vandet; i Overbruddet var den glindsende, men

ulige,

ulige, lignende meest til Anseelse den bekiendte Agat-Art eller Ampelitidi, der falder i Engelland, og hvoraf Knapper, Daaser, og andet smaat forfærdiges. Den tændes let i Lyset, og giver en klar Lue, som brænder i lang Tiid, om man vil, da tvertimod den anførte Engelske Sort aldrig saaledes antændes, men kan kun i en Hast skyde en Lue, som strax gaaer ud igien. Rogen er hvid og fiin, har skarpere og reenere Lugt end Steenkull; ei syrlig eller ubehagelig. Materien er ikke saa haard, som den Engelske Agat, men er ogsaa derfor meer brækkelig, og lader sig ikke vel polere. Den anden Sort er denne uliig til Anseelse, ei nær saa sort, men bruunagtig, og mat, dog liige i Overbruddet, og lader sig godt arbeide; men tager dog ikke imod Polering; inden i den bliver man vaer smaa Aarer. Den lugter ligesom den første Sort, og brænder smukt. Luen er klar, og det øverste deraf rødagtigt. Den tredie Sort eller Forandring ligner meest den anden at see til; dog er den langt fiinere og fastere, ganske sortglindsende, og lige i Bruddet, med Concaviteter og Convexiteter, og fine krumme Linier, ligesom man seer i Flintesteen eller Glas. Den satter Ild ligesom den anden Sort, men giver endnu langvarigere Lue: Rogen og Lugten er den samme; ja om man kun holder en liden Ujævnhed til Lyset, satter den strax Luen, som ei er større end et Knappenaals-Hoved. Denne og den anden Sort ere lige tunge, og begge lidet tyngere end den første; thi de synke i sødt Vand, men flyde i Hav-Vand, dog ikke anderledes, end den første i Bergvandet. Denne tredie Sort lader sig arbeide og slibe, og har inden i nogle fiine lysagtige jævnsides Aarer. Af dette altsammen seer man, at denne brændelige Islandske Agat er ikke just *Gagates*, men heller en *Ampelitis*, eller en med den nær beslægtet Materie.

Ellers finder man, at Arterne af Gagate og Ampelitide sammenblandes meget hos en Deel Skribenter, og i Følge deraf kan det ei skille stort, enten denne Islandske kaldes saa eller saa. Det er nok, at man veed, at den er en af Phlogisto minerali, tillige med Jordfedme, ganske giennemtrukken Materie, som synes engang at have hørt til Vexte-Riiget, og været et Slags Træart; følgelig staaer den i noget Forvandtskab med Surtarbrand. Paa Nordlandet falder nær ved Surtarbranden et Slags brændelig og bitumineuse Materie, som meget ligner vor Gagat at see til; dog har man ikke fundet Agaten nogensteds i Landet, som et Fossile: Den træffes meest paa Kysterne ved Cap de Nord, i Strande- og Isefiords-Sysseler, opkastet paa Strandbredden, hvorfor det er sluttelig, at den enten falder ned fra et af Forbiergene, eller rives los, ved Brændinger, ud af noget Lag, som maae være i Strandbredden.

§. 584.

Agatens formeente Egenskaber.

Indbyggerne have fra gamle Tider af havt høie Tanker om denne Agat, anseet den for sort Rav, og tillagt den 24 Dyder, eller overnaturlige Egenskaber, hvilke opregnes i deres haandskrevne Bøger, der handle om Lægedom, Overtroe, og tildeels om Hexerie. De fornemste af disse Dyder ere: a) At den, som har den i Lommen, skulde være frie for Hexerie. b) Han skulde iligemaade være sikker for Forgift. c) Naar Agaten bliver antændt i et Huus skulde den fordrive Gienganger og Spøgelser. d) Hvor man ryger med den, skulde den staae mod smitsomme Sygdomme; dette er ei saa urimeligt, og i den Henseende kunde man ogsaa tilstaae dens Virkning mod Forgift. e) Den skulde iligemaade fordrive Orme, hvilket kommer overeens med den Virkning, som *Worm* i hans

i hans Musæo tillægger Surterbranden. Andre Skribenter vidne og dette samme om Ampelitide, og dens Pulver skal endnu bruges til at fordrive skadelige Insecter fra de unge Vinkviste. Disse og andre den sorte Agat tillagte Egenskaber, tillægges ogsaa, i forbenævnte Bøger, den hvide og røde, som de urigtigen udgive for indenlandsk. Men Sagen er, at disse og deslige Bøger ere deels Oversættelser, deels Udtog af andre Folkes Skrifter, af samme Slags; og som det er gaaet heri med denne Agat, saa er det og skeet med en Deel Urter: Oversætterne have givet dem, som her voxe, fremmede Urters Navne, endskiønt de ere ganske andre. De kalde f. E. *Gnaphalium Montanum*, som her voxer, *Helleborum Nigrum*, hvilken ikke voxer her, og *Ulmariam*, *Absinthium*, eller Malurt, som ikke heller findes i Island. I den Anledning tillægges ofte i disse Bøger, Urter, som her voxe, de selvsamme Egenskaber, som hine fremmede, hvis Navne de føre, enten saa Virkningen svarer dertil eller ei.

§. 585.

Lausnar-Steenen sættes her enten iblandt, eller næst efter Fossilierne; omendskiønt den riimeligst ikke hører til dem, og endnu mindre til Mineralierne eller Steen-Riiget. Grillør og Overtroe have aleene giort den bekiendt, ligesom Agaten. Især troer man i Island, at den skal giøre Underværker ved vanskelige Fødsler, hvoraf den og har faaet sit Navn, hvilket betyder Forløsninge-Steen. Der skal være Han og Hun af disse Steene, og Hunnen have en anden mindre Steen inden i sig, som den skal føde, og denne unge Steen skal besidde sine Forældres Egenskaber. Steenene skulle forvares i Hvede, og indsvøbes i hvidt ubrugt Lærred og Liknarbælg (Kalve-Amnium), og hvis de ikke behandles

Lausnar-Steinn.

paa

paa denne Maade, tabe de deres Kraft; de skal kommes i et reent Bæger, da man skiænker hvid Fransk-Viin paa dem, hvilket Konen, som er i Barns-Nød, skal drikke varmt. Steenens rette Beskrivelse er ellers denne: Skikkelsen er flad, mesten rundagtig, som en sammentrykt Nyre, og Castanie-brun, med en rød Skiær; de største ere omtrent 2 Tomme lange, 1½ Tommer breede, ½ Tomme tykke, og indskaarne med en liden Huulhed et Steds paa Randen. Naar man ryster dem, da rangler noget inden i dem: De findes opkastede ved Strandbredden i Island, især norden for Cap de Nord; dog ere de rare; men de ere intet andet end et Slags Nødder; den ommældte Huulhed er Hilum; og naar man skrækker dem, finder man Kiærnen i 2de Deele inden i: Skallen brænder godt, og ryger derhos, som de fleeste Træarter. Man nægter ikke for Resten, at der gives mange Exempler paa Barsel-Koners lyksalige Forløsning, ved at bruge Løsnesteenen i deres Drik. Den varme Viin styrker, og vederkvæger for sig selv, og Konen, som haver god Troe til dette Middel, fatter ofte derved nyt Mod og Kræfter; og dette bliver uden Tvil den egentlige Aarsag til saadanne hastige og gode Forandringer. Ellers maae uden Tvil foranførte Vildfarelse og Overtroe være indbragt ved fremmede Bogers Oversættelse, ligesom skeet er med den brændelige Islandske Ampelitide. Løsnesteenen er nok bleven forbyttet med Ætite, hvilken er rød af Farve, og rundagtig: om den haver den gamle Verden troet, at den giorde en god Virkning i Barns-Nød: man har tillagt den fleere forunderlige Virkninger; nemlig, at den kunde opvække Kiærlighed, hvorpaa *Sam. Dale* i sin Pharmacologie haver et artigt Exempel. Dette har man ogsaa troet i Island om Forløsningssteenen, at hvo som havde den hos sig, den blev elskværdig.

værdig. Han- og Hun-Klommer, samt Kraft at yngle, m. v.; har man og tillagt Ætiterne, dog med nogen Forskiæl; thi Rangelsteenen er Ætites maritus. Nogle have giort dem til eet med Blodsteene (Botryitis), som Indbyggerne kalde Blodstemmu-Stein, og altsaa forbyttet dem med Ætitis multiplicibus. Overalt ere Islænderne ikke det eeneste Folk, der bruger disse Nodder som Forlosnings-Middel, eller til anden Overtroe. *Childrey* (Britann. Bacon.) mælder ogsaa, at de findes paa Havbredden i Cornwall, og holdes for at være et godt Middel i Barnsnød; og venteligt, at Islænderne have just faaet fra Engelland Kundskab om dette Middel, tilligemed den Engelske Handel, i det 15de Hundred-Aar. Bemældte Skribent beskriver i øvrigt Losne-Steenene tydelig: at de ere brunne af Farve, have en Kiærne uden synderlig Smag, og at deres Skikkelse ligner en fadgiors Faare-Nyre. I vore andre nordiske Lande, saasom Norge og Færoe, er denne Nød ogsaa bekiendt, endskiønt under et andet Navn, nemlig Vettenyre. P. Clausen (i hans Norges Beskrivelse) taler om den, og mælder tillige noget om Indbyggernes Overtroe dermed. *L. Debes* (Færoa Reserata) kiendes og baade ved Navnet og Tingen selv; men han nægter at Færoernes Indbyggere have nogen Overtroe derved: Han siger ellers, at Kiærnen er sød, og vil det skal være en Art af Vestindiske Bønner (see p. 105.). I Island findes, foruden disse, endnu andre Slags ubekiendte Nodder, som opkastes af Havet. De ansees der ogsaa for Natursteene, og falde fornemmelig 2de Slags deraf, begge rundagtige, og lidet større end Hasselnødder. Den eene Art er Perle-farvet blaalig, hvorpaa man undertiden tydelig kan see det høide Baand eller Linie midt omkring. Den anden Art er

brunguul-agtig, men meget større. Disse begge Slags Skall-Frugter drives rimeligst til Island fra Amerika, og det samme sluttes og om Forlosnings-Steenen.

Frugtbarheden.

§. 586.

Frugtbarhed i Almindelighed.

Saasom Vestfiordenes Strækning er meget vidtløftig, og Egnen meget forskiellig derefter, saa falder der ogsaa forskiellig Høeslæt, Græsning og Fødring for Kreaturene. Dale-Syssel ligner meest Borgarfiords-Egnen; der ere meget skionne Græsmarker, og gierne god Høeslæt: Foden ude paa Marken slaaer sielden feil for Heste og Faar om Vinteren. Om Vesterlandet, imellem Cap de Nord og Fuglebiærget, kan man giøre sin Slutning efter det ovenanførte (§. 552 og 561); Til Fiælds har man kun liden Græs i disse Bygdelave, og ingen Sæter eller Afretter; dog kunde disse bruges paa nogle Steder oppe i Dalene. Om Værirliget er før mældet (§. 561.): Norden for Hovnet, især mellem dette Forbiærg og Røykefiords-Havn, falder det overmaade ubestandigt, som oftest taaget og fugtigt; endskiønt derfor Græsset voxer særdeeles vel, ja endog til Overflod, saa tørres det kun sielden ret vel. Man siger, at dette er den fornemste Aarsag til Bygdens Ødelæggelse; men dertil findes andre, endnu meget vigtigere; og mon ikke Værirliget har været her det samme i forrige Tider? Den anden, eller den bebøede Deel af Strande-Syssel, er baade frugtbar, og bekvem til Høeslæt og Fædrift, med meget gode Græsmarker og Afretter. Slagte-Kvæg falder her særdeeles skiønt, og Kiørne give baade megen og kraftig Mælk; saa at der kun findes faa Egne paa andre Steder i Landet, som i den Henseende

kunne

kunne lignes med denne. Koerne her ere vel kun faa, men de bringe deſto meere Nytte, ſaa at Indbyggerne kunne opholde Livet derved, ſkiont Fiſkeriet ſlaaer dem feil.

§. 587.

Foderet for Koer og Faar i Veſtfiordene er for det meeſte Hoe, og Omgangen, ſaavel med Hoeblærgningen, ſom Stakkene m. v., den ſamme, ſom i Borgarfiorden. Af Elting falder her ikke ſaa meget; og ſiden Veſtfiordene have mindre Græsmarker og Hoeſlæt, iſær i Vardeſtrands- og Iſefiords-Sysſeler; men dere imod jævnlig temmelig gode Fiſkerie, meeſt af Steenbider, ſom er en Art af Søe-Ulve (Anarrhicha *Artedi* Gen. piſc. p. 23); ſaa tørre Bønderne til deres Kreature denne Fiſkes Hoved, Ryg-been og Finner, ſamt banke og behandle dem i andre Maader, ſom for er mældt om Torſkebidens Foderet ved Weſterjökkelen (§. 521.). Koerne æde dette Slags Foder med Begiærlighed, og malke godt derefter; Faarene fodres og dermed om Vinteren. I gode Fiſke-Aaringer, naar Indvaanerne ved Soekanten have Overflødighed af Steenbider, men Mangel paa Hoe, gives Koerne den heele Fiſk; og ſaaſom denne Fode er meer ſaftig, og lettere at fordoie, end de bare Been eller Hoveder, ſaa malke de meget bedre derefter. Der ere gode Fiſkeleier, paa ſine Steder, men ſammeſteds kun ſaare lidet Hoe, ſaa at Bønderne maae ſkiære det op, og pille det ud imellem Steenene med deres Knive: Her kommer da Steenbideren meget vel til Pas. Ellers kunne dog hverken Koer eller Faar leve af den alene, men de maae tillige have en vis Andeel Hoe, for deraf at tygge Drøv; og naar man ikke har Mangel paa Hoe, er Forholdet dette, at en Koe ſkal ei have meer, end den fierde Part mod Hoet af bankede Been eller Steenbider.

Foderet.

Man holder ellers for, at Steenbiderens er ikke nær saa god eller sund at fodre med, som Torskens; thi endskiønt dens Kiød er saftigere og sødere end Torskens, saa bruges det dog sielden, men sædvanligst aleene de bankede Hoveder, Finner og Been, hvilke have saa overflødig Fedme i sig, at den flyder ud, og bliver næsten altid harsk, og Beenene rødagtige deraf. Derfor, naar Folk fra et andet Bygdelav komme til saadan en Fisker-Bonde, og beværtes med Mælk, fornemme de strax (skiønt uvidende om Aarsagen) en sierdelig og ubehagelig Afsmag ved Mælken, meest af den omtalte Harskhed; de derimod, som ere vante til slig Mælk, mærke ikke den ringeste Forskiel paa den og anden Mælk. Man kan ikke med Grund laste vore Islændere for denne Maade, allermindst da Noden har foraarsaget den; og da mange fleere Folkl, ei aleene de nordiske, men endog de sydlige betiene sig af den, see *Alstrins* Disput. de consvet. altera Natura p. 20. og *J. Rami* Norges Beskr. p. 293. *Olaus Magnus* (Hist. Gent. sept. Lib. 2. Cap. 21.) vidner om de Islandske Heste, at de bleve fodrede med Fiske tørrede i Solen; og Indbyggerne i det øde Arabien skal give deres Heste vindtørret Kiød af Giedder, som til den Ende skiæres i Strimler; endelig giver og Hr. *Ström* en udtrykkelig Underretning om Fiskesloe, haarde Torske-Hoveder, tørret Sild m. m., som godt og fordeelagtigt Foder for Koerne paa Sandmør (see Sandm. B. 1 D. pag. 381.).

§. 588.

Urter i Almindelighed.

Paa Tuunene og andre Steder nær ved Gaardene findes her de samme Slags Urter, som ere blevne opregnede i Kiosar-Syssel (§. 32.); og det gielder omtrent over heele Landet, hvor ikke andre Urter udtrykkelig anføres. Herhos maae dog mærkes, at de, som

vore

voxe i Fiældbygden, findes ikke paa Øerne; undtagne de almindeligſte, ſom **Græsarterne**, *Leontodon*, *Ranunculus Acris* &c. **Brændenælden** veed man her ikke af, uden paa 2 Steder; derimod findes paa ſine Steder alle de vilde **Madurter** og deres Arter, ſom opregnes i Borgarfiordens Beſkrivelſe (§. 247-54.); ſamt overalt de **Træe- og Lyng-Arter**, ſom der opregnes (§. 259-68). Om **Mos-Arterne** gielder det ſamme, aleene at det Sphagnum, **Børne-Moſen** (§. 271.) ikke træffes her.

§. 589.

Iblandt de **rare Urter**, ſom Dale-Syſſel frembringer, er det ſmukke *Epilobium* (Epilobium latifolium) (§. 257.), ved Elven i Sokkolfs-Dal, og paa en liden Holm i Laxaaen. **Fiola**, *Viola Tricolor*, Fl. Sv. 721, paa Qvennebrekkes Præſtegaard. **Stor Blaklucka**, *Campanula* (Rotundifolia) *foliis radicalibus rotundis, reniformibus* (Fl. Sv. 176. γ.) findes paa de ſlette Aabredder i Middalene, nær ved Fellsenda. Vesterlandets Urter i Særdeleshed.

Vardeſtrands-Syſſel har en Deel Urter, ſom ei ere almindelige paa andre Steder i Island, og nogle har man ingenſteds fundet uden der. *Cochlearia* (*Rotundifolia*) voxer i ſtørſte Mængde paa Øerne; dens Blade blive overmaade ſtore, tykke og ſaftige; Saften er ſod, og Urten ſamles her, og derpaa tillaves og ſpiiſes ſom Sobe-kaal. Faarene æde den ogſaa, og blive meget feede deraf; men naar de ſlagtes ſmager Kiødet derefter noget væmmeligt. **Nætla**, *Urtica minor*, den giængſe Brændenælde, findes kun paa Flatoe. **Hvønn**, *Angelica* (*Archangelica*), og **Sæhvønn**, *Imperatoria* (*Oſtruthium*), voxe ſaavel paa Flatoes ſom Reykholes øde Holmer; den ſørſte af diſſe to ſpiiſes her overalt, og iſær Stænglerne, ſom Salat, med ferſkt Smør, oven paa Fiſk, hvilket er ſundt,

baade i sig selv, og for Indvaanerne (see Fl. Lapp. 101 ʒ.) nogle spiise Roden, med Smør til, om Foraaret. *Viola Tricolor*, som før blev nævnt, findes paa Midhuuse-Gaard i Reykhole Sogn, og paa fleere Steder, der i Nærværelsen. **Grøde-Sura**, *Plantago latifolia*, findes ved de varme Bade paa Reykhole; Saften bruges til at læge Saar, Fnat m. v. **Smaare**, *Trifolium Pratense fl. albo*, findes i Reykhole-Sogn, paa 65° 40' Breede, men sees ikke der norden for. **Kross-Madra**, *Galium foliis qvaternis, fl. albo*, voxer ligeledes under denne Himmel-Strækning, og der Sønden for, meest i Dale-Syssel. *Saxifraga autumnalis*, og de 3de *Gnaphalia, dioicum, alpinum, sylvaticum*, Fl. Sv. 672, 673 og 675, voxe paa Fiældene imellem Thorskefiord og Thingman-Heide. Det første Gnaphalium kaldes **Graa-Jurt**, og er tilforn blevet brugt til Overtroe, især til at afvende Hexerie. *Sibbaldia procumbens* voxer paa disse Fiælde, dog kun høiest oppe ved de bare Klipper. Hestene røre ikke dens Blade.

§. 590.

Urtepladser. Skalmardals-Skov og Thingmanna-Riodur, sønden for Thingmanna-Heide, udraabes for **Urtepladser**. Der voxer den store *Angelica* og *Ægopodium* (*Podagraria*), **Geita-Niole**, i Mængde; den voxer ogsaa paa hin Side i Skoven ved Smidia (§. 575.). **Miadurt**, *Spiræa ulmaria*, voxer i Klipperne paa Bardestrand, nær ved Havbredden, og i Botnskov, inden for Patrixfiord. Paa Rødesand, inden for Fuglebiærget, hvor Solen driver Væxterne meget, findes en Deel smukke Urter, f. E. den nysommældte *Plantago*, **Kisugras**, *Echium vulgare*, **Hrafnaklucka**, *Nasturtium Pratense*, **Umfedmingsgras**, *Vicia Cracca*

Cracca o. ſ. Paa Klipperne findes overalt Melaſol (§. 256.), og *Rhodiola* voxer op af den haarde Steen, hvor kun dens Frøe har kundet træffe en liden Riſt. Fuglebiærget ſelv er ogſaa en Urteplads, thi i dets Kloſter og Gange er feed og fugtig Jord, hvori Solens Varme driver Urterne til en anſeelig Høide. *Angelica* voxer der overflødig, og ſaa ſtor iblandt, at en fuldkommen Karl kan putte Armen ind i dens afſkaarne Stængel. Angelica ſkæres aarlig, og bruges af de nærboende; og til Beviis, at denne Vext er meget bleven brugt, og anſeet ſom en Herlighed i forrige Tider, tiener et gammelt Adkomſt Brev paa Pergament, Sødlogsdals Kirke tilhørende, hvori der gives til denne Kirke aarlig, ſaa meget af Hvanner eller Angelic, der voxer paa Fuglebiærget, ſom 6 Karle kunne ſkiære op, (uden Tvil) paa een Dag, eller og een Karl i 6 Dage. Sødlogsdal ved Patricksfiord er dog een af de fornemſte Urtepladſe paa heele Landet; thi der findes ei aleene de fleeſte af de før opregnede Urter, men desuden nogle af de rareſte, endogſaa en Deel, ſom ikke ere hidindtil blevne fundne paa andre Steder i Island; ſaaſom diſſe efterfølgende: Ærupriis, *Veronica officinalis*, der er bleven brugt til Thee her paa Stedet. *Veronica ſpicata* voxer høieſt oppe paa Fiældet. Reyrgreſe, (*Holcus odoratus*), *Aira odorifera* Fl. Sv. 70. Den bruges her og paa andre Steder til at give behagelig Lugt i Huuſene, i hvilken Henſigt den lægges imellem Klæder. Melur, *Arundo arenaria* Fl. Sv. 102, det er den Art, ſom Østerlandets Indbyggere ſaae deres Korn af. Her bruges den aleene til at fæſte Flyvefandet, og afværge Præſtegaardens Ødelæggelſe, baade ved at ſaae Kornet; men dog fornemmelig, ved at plante de med ſaa mangfoldige Bulbis beſatte lange Rødder. Madra *Galium verum*,

rum, den er her *foliis denis*, *undenis* og *duodenis*. **Litla Madra**, *Galium Aparine* Fl. Sv. 120. **Selgresse**, *Plantago anguſtifolia* (*Coronopus*); den spiises her baade som Salat, og tillavet som Sobekaal. **Horbladka**, (*Menyanthes trifolia*) *Trifolium fibrinum*. **Mariu-Vøndur** eller **Mariæ-Riis**, *Gentiana autumnalis*, *Gentiana nivalis*, *Gent. verna*, og *Gent. pneumonanthe* med det lange hvi-blaa Blomster. Alle disse Gentianæ voxe paa maver Sandgrund. *Sibbaldia*, som for blev talt om. **Lisrarurt**, *Parnaſſia*, *triglochin* (*paluſtre*) Fl. Sv. 298, er her paa Stedet meget almindelig; det er mærkværdigt, at hvor Faarene finde den, rykke de den op med Rodderne, og lade den saa ligge. **Purpura-Blomstur**, *Epilobium foliis ovato acuminatis ſerratis* (*Tetragonum*). Den Urt, naar den er spæd, eller de Blade som voxe paa den, indtil den begynder at blomstre, tillaves og spiises som Sobekaal; har ellers et Purpur-rødt Blomster. *Epilobium paluſtre* er en meget liden Urt, som voxer noget høiere op ved Kilder og Bække; dens Blade ere smalle, og ikke taggede, og Blomsteret gierne hvidagtigt. **Korn-Sura** er Linnæi *Polygonum biſtorta foliis lanceolatis alternis*. Af dens saa kaldte Korn, eller Bulbis ſcapi, bereedes her Brød og Grød. Naar disse Bulbi ere modne, og færdige at falde af, samles de og vindtørres, og kunne siden giemmes Aaret omkring. De maae males vel, hvilket gaaer best for sig, naar man har tørret dem lidt i Forveien; Undertiden stødes de, efterat de i Forveien ere blevne kaagte i Vand, hvilket derved faaer en sød Smag. Maden, som tillaves af dem, er ogsaa sød; og endskiønt det røde Korn er noget stiptisk, befindes det dog at være en sund og nærende Spiise. Brødet, hvortil man kommer noget lidet af andet Meel, for at faae det til at hænge

des

des bæder ſammen, bliver ſort at ſee til. *Pyrola minor racemoſa* voxer i Fiældſiderne. Af Steenbrækkerne findes her en Deel Arter: Vetrarblom, *Saxifraga oppoſitifolia*, ſom er rar paa andre Steder i Landet, og voxer paa Snee- og Jisfiældene (§. 438.), er her i Mængde, lidet høiere op, end Tuunene (ſee Fl. Sv. 359). *Saxifr.* (*Cotyledon*) *foliis radicalibus ſubrotundis, ſerratuſis cartilagineis* Fl. Lapp. 177, voxer oppe paa Fiældet; og (*Cucubalus acaulis*) *Silene* Fl. Lapp. 185, paa ufrugtbare men fugtige Steder til Fiælds. Blomſteret er deilig rødt, og lugter behagelig; det har her altid 10 ſtamina. Helluhnodre, *Sedum annuum acre* Fl. Sv. 391. Holta-Soleyg, *Dryas octopetala;* Bladene torres og bruges ſom Thee. Solſeqvia kaldes her *Geum rivale.* Dverga-Soleyg, *Ranunculus* (*Nivalis*) *pygmæus;* Inden i ved Ungvem har den beſtandig en Safranrød Plet paa hvert Petalo. Lona-Soleyg, *Ranunculus aqvaticus foliis omnibus capillaceis.* Augnfro, *Evphraſia officinarum*; Saften bruges mod Øienværk og fleere Øien-Svagheder, ſom det beſte Middel. Lokaſiods-Broder, *Bartſia alpina*, voxer lavt i Fiældſiden. Kattar-Balſam, *Naſturtium aqvaticum*, Linn. *Siſymbrium*, bruges her mod Skiorbug, og til Mad i Salat. *Hieracium murorum* (Fl. Sv. 637), *Hieracium alpinum* (ib. 632), og *Hier.* (*umbellatum*) *foliis linearibus* (639). Baldurs-Braa, *Cotula fœtida;* Bladene og hele Urten lugter ſtærkt, indtil den kommer i Blomſter. *Viola* (*paluſtris*) *acaulis foliis reniformibus* (Fl. Sv. 717). Hvit Braunu-Graus, *Satyrium* (*albidum*) *bulbis faſciculatis* (733). Af Cryptogamiſterne falde her en Deel Planter og Forandringer, ſom deels ere rare, deels ikke at finde paa andre Steder. Tunglurt,

Oſmunda Lunaria er her allevegne, nær ved Gaarden, paa tørre ſandige Steder. **Kris-Ælting**, *Equiſetum foliis octonis;* dens lange Rødder krybe vidt og bredt i Jorden, indtil nogle Favnes Længde; de ſmage ſødt, og bære et Slags Æbler, ſtore ſom ſmaa Kirſebær, hvilke er hvide, og lidet grønagtige inden i, med en ſort hornagtig Skall; Roden kaldes **Sæturtaag**, og dens ommældte Tubera eller Bulbi af Nogle **Surtar-Eple**. Planten voxer beſt i ſandig, tør og løs Grund, og derfor var den et ſkemt Ukrud for den liden Ager med Patæter, ſom er bleven anlagt her paa Præſtegaarden; thi man kan umuelig oprykke Roden, ſaa at ikke nogle af Radiculis blive tilbage i Jorden, hvilke voxe og krybe op igien i en kort Tiid. *Lycopodium ſelago*, kaldes her **Skolle-fingur**, det er Fandens Finger. *Lycop. clavatum* med *ſemine ſulphuris vegetabilis* (Fl. Sv. 859), findes ved Reykefiord i Strande-Syſſel, kort fra Havnen **Fiallagraus**, *Lichenes Islandici eſculenti*, falde her af alle de forommældte Slags (§. 248-254); men iblandt dem voxer og een paa andre Steder ubekiendt Art, ſom kaldes **Mundagraus**. Planten er meget lav og fiin, hvid af Farve, tæt-krylet, og ſtaaer opreiſt; den voxer altid for ſig ſelv, og haver ingen andre Moſsarter iblandt ſig; den holdes for endnu angenemmere at ſpiiſe, end de foranførte, og tillaves paa ſamme Maade, ſom de (§. 248 o. f.), undtaget, at den maa blødes længer, og hakkes endnu bæder; Grøden af den er ſød, dog haver den derhos en behagelig Beeſkhed, og er bruun-violet af Farve. **Tuunkrepia**, *Tremella noſtoch*, ſkyder her i en Haſt op af Sandjorden; dens eeneſte her bekiendte Nytte er til Brænde. Foruden diſſe findes i Sødlagsdal de fleeſte almindeligſte Græs- og Urte-Slægter, og endnu desuden, under de bekiendte

kiendte Slægter, nogle særdeeles Arter, som endnu ikke ere bestrevne og bestemte. I Isefiords- og Strande-Sysseler voxe de fleeste af de Urter, som findes paa Nordlandet, saasom paa Kalvenæs Bondegaard, og ingen andensteds paa Island, det man veed, den store Brænde-Nælde, *Urtica maxima* (Fl. Lapp. 374). Provst Haldorsen har ladet den forplante til Sodlsgsdal, og saaet den til at voxe paa Præstegaarden; Naar man skiær den op i Tiide, lægger den i Vand, og i ovrigt omgaaes den, som Hamp, saaer man af den Nælde-Hør, hvilket jeg haver forsøgt med bemældte Art. Almuen har den Overtroe, at den der vil forhexe andre, bliver udygtig dertil, hvis han pidskes med denne Urt, medens den endnu er frisk. Og det synes af Begyndelsen ikke at have været saa aldeeles ufornuftigen optænkt; thi det er ikke urimeligt, at den, som bliver hudstrogen til Gavns med den store Brændenælde, kan jo tabe Lysten til at ove slige indbildte Kunster, især hvis han hver Gang haver at vente saa smærtelig en Løn.

§. 591.

Skov, som man her kalder det, bestaaer fornemmelig af Træarter. Birk, og Forandringer af samme (§. 258 og 59). Man finder denne ingensteds almindeligere, end i Vestfiordene, næsten ved hver Fiord, især i Botuene eller Dalene inden for dem. Træerne ere lave, smalle og krogede, meest 3 til 4 Alne høie, faa Steder undtagne, hvor der kan findes noget lidet bedre Skov. Disse Træer bruges til smaa Huuse, for Hornkvæg og Faar, især til at holde Taget oppe. De bruges ogsaa til Hoekurve, Krumholter i smaa Baade, eller andre Huus-Fornødenheder. Den smaa Birk, især den krybende, bruges til Kullsviden, og Limet, eller de mindste Greene med Løvet paa, til Tækning, samt til Sængesteder.

I Skalmerdal og paa begge Sider af Thingmannheiden falder den beste Skov; iligemaade ved Arnarfiord, og nogle Indfiorde mod Sonden i Isefiorden. De forommældte Vidie-Arter (Salices, §. 267.), falde ogsaa paa disse Steder, og benyttes ligesom i Borgarfiorden. Reyner, *Sorbus aucuparia* (§. 259.), voxer der ogsaa: den bær Frugt i Bardestrands-Syssel, hvilket her mældes, fordi man, paa de fleeste Steder, ikke faaer Bær af den: Det samme skeer med Eenetræer, samt Blaabær- og Kragebær-Lyng, at de paa somme Steder aldrig bære nogen Frugt. Ved Hestfiord, en Tværfiord mod Sonden i Isefiorden, voxer Røn langt storre end paa andre Steder i Island; thi Træerne blive her 6 til 8 Alne hoie, da de ellers ikke overgaae 3 til 4 Alne. Norden for Cap de Nord sees ikke Skov, førend man kommer til Steingrimsfiord. Selardal ligger inden for denne Fiord, og er 4 Miile lang, samt besat med nogle Gaarde; den er bevoxen med Birk, og mellem dens Buske, med den store *Angelica*. Enebær, de tvende Slags Blaabær, og Kragebær, voxe mangesteds Vester paa. Nogle Præster i Bardestrands-Syssel have begyndt at steege Enebær, og lave af dem en Drik, som Kaffee, hvilken Maade allerede er bekiendt i Norge og Tydskland. De, som have i nogen Tiid brugt denne Drik, befinde dem meget vel derved, især de, som have tykt Blod, og et svagt Bryst. Det andet Aars Frugt er stærkest hertil, og smager meest af Enebær; det tredie Aars derimod sødest og behageligst. Man finder ogsaa, efter Frugtens Alder, Forskiæl paa dens Virkninger.

§. 592.

Have-Urter og Jord-Dyrkning.

Om Have-Urter og Jord-Dyrkning have vi kun handlet saa loslig i de forrige Stykker. Her falder bædre Leilighed at tale derom,

derom, i Anledning af nogle Indvaanere i Bardestrands-Syssel, som ei alene have anlagt Haver, og begyndt at saae Madurter, men endog saaet ret Smag paa dette Slags Arbeide. Provsten i dette Herred, Hr. Halldorsen, som omtrent for 10 Aar siden haver begyndt med disse Ting paa Sødlogsdals Præstegaard, er den-første, der for Alvor, og til Nytte i Huusholdningen, haver heri giort adskillige Forsøge, og selv bekostet de dertil hørende Indretninger, ladet Haver og Indhægninger bygge, samt udsøge og blande behørige Jordarter til hvert Slags Jord-Frugter; og da jeg selv har været paa dette Sted, saa har jeg og her faaet den beste Leilighed, som var at finde nogensteds i Island, til at undersøge een eller anden vigtig Post, Jord-Dyrkningen, og Landvæsenet sammesteds betreffende. Efterfølgende Have-Urter ere da her blevne bragte til Fuldkommenhed, saa at man har kundet høste Nytte deraf: Nemlig; den giængse grønne Kruuskaal, Hvid- og Rødkaal, grøn Snidtkaal, Kaalraven over og under Jorden, Savoy- og Blomkaal. Hvidkaal sætter her ei Hoveder, og det samme gielder om de andre Kaalarter, som ellers saae Hoveder; men Bladene blive desto større, baade tykke og saftige. Den brunne eller røde Kaal voxer stærkt, taaler ogsaa Kulden. Blomkaalen har aldrig uden eengang skudt Blomster, da man fik et Stykke saa stort som en knyttet Næve; Frøet syntes dog at være af det rette Slags. Snidtkaal og Kaalraven under Jorden, voxe hastiger end nogen af de andre Arter, og ere meest tienlige til Brug om Sommeren, da Kruuskaalen giemmes, til at sættes ind i et Huus, som dertil er indrettet. Spinath, den ædle og uædle, voxer meget godt, men faaer let Skade ved den stærke Blæst, fordi Urten er saa brækkelig. Botfeldske- og Map-Roer komme godt

baade i sig selv, og for Indvaanerne (see Fl. Lapp. 101 §.) nogle spiise Roden, med Smør til, om Foraaret. *Viola Tricolor*, som før blev nævnt, findes paa Midhuuse-Gaard i Reykhole Sogn, og paa fleere Steder, der i Nærværelsen. **Grøde-Sura**, *Plantago latifolia*, findes ved de varme Bade paa Reykhole; Saften bruges til at læge Saar, Snat m. v. **Smaare**, *Trifolium Pratense fl. albo*, findes i Reykhole-Sogn, paa 65° 40' Breede, men sees ikke der norden for. **Aros-Madra**, *Galium foliis qvaternis, fl. albo*, voxer ligeledes under denne Himmel-Strækning, og der Sonden for, meest i Dale-Syssel. *Saxifraga autumnalis*, og de 3de *Gnaphalia, dioicum, alpinum, sylvaticum*, Fl. Sv. 672, 673 og 675, voxe paa Fiældene imellem Thorskefiord og Thingman-Heide. Det første Gnaphalium kaldes Graa-Jurt, og er tilforn blevet brugt til Overtroe, især til at afvende Hexerie. *Sibbaldia procumbens* voxer paa disse Fiælde, dog kun høiest oppe ved de bare Klipper. Hestene røre ikke dens Blade.

§. 590.

Urtepladser. Skalmardals-Skov og Thingmanna-Riodur, sønden for Thingmanna-Heide, udraabes for Urtepladser. Der voxer den store *Angelica* og *Ægopodium* (*Podagraria*), **Geita-Nole**, i Mængde; den voxer ogsaa paa hin Side i Skoven ved Smidia (§. 575.). **Miadurt**, *Spiræa ulmaria*, voxer i Klipperne paa Bardestrand, nær ved Havbredden, og i Botnskov, inden for Patrixfiord. Paa Rodesand, inden for Fuglebiærget, hvor Solen driver Vexterne meget, findes en Deel smukke Urter, f. E. den nysommældte *Plantago*, **Risagras**, *Echium vulgare*, **Graf-naklucka**, *Nasturtium Pratense*, **Umfedmingsgras**, *Vicia Cracca*

Cracca o. ſ. Paa Klipperne findes overalt Melaſol (§. 256.), og *Rhodiola* voxer op af den haarde Steen, hvor kun dens Frø har kundet træffe en liden Riſt. Fuglebiærget ſelv er ogſaa en Urteplads, thi i dets Kloſter og Gange er feed og fugtig Jord, hvori Solens Varme driver Urterne til en anſeelig Høide. *Angelica* voxer der overflodig, og ſaa ſtor iblandt, at en fuldkommen Karl kan putte Armen ind i dens afſkaarne Stængel. Angelica ſkæres aarlig, og bruges af de nærboende; og til Beviis, at denne Vext er meget bleven brugt, og anſeet ſom en Herlighed i forrige Tider, tiener et gammelt Adkomſt Brev paa Pergament, Sødlogsdals Kirke tilhørende, hvori der gives til denne Kirke aarlig, ſaa meget af Hvanner eller Angelic, der voxer paa Fuglebiærget, ſom 6 Karle kunne ſkiære op, (uden Tvil) paa een Dag, eller og een Karl i 6 Dage. Sødlogsdal ved Patricksfiord er dog een af de fornemſte Urtepladſe paa heele Landet; thi der findes ei aleene de fleeſte af de for opregnede Urter, men desuden nogle af de rareſte, endogſaa en Deel, ſom ikke ere hidindtil blevne fundne paa andre Steder i Island; ſaaſom diſſe efterfølgende: Ærenpriis, *Veronica officinalis*, der er bleven brugt til Thee her paa Stedet. *Veronica ſpicata* voxer høieſt oppe paa Fiældet. Reyrgreſe, (*Holcus odoratus*), *Aira odorifera* Fl. Sv. 70. Den bruges her og paa andre Steder til at give behagelig Lugt i Huuſene, i hvilken Henſigt den lægges imellem Klæder. Melur, *Arundo arenaria* Fl. Sv. 102, det er den Art, ſom Østerlandets Indbyggere ſaae deres Korn af. Her bruges den aleene til at fæſte Flyvefandet, og afværge Præſtegaardens Ødelæggelſe, baade ved at ſaae Kornet; men dog fornemmelig, ved at plante de med ſaa mangfoldige Bulbis beſatte lange Rødder. Madra *Galium verum*,

rum, den er her *foliis denis*, *undenis* og *duodenis*. Litla Madra, *Galium Aparine* Fl. Sv. 120. Selgreſe, *Plantago anguſtifolia* (*Coronopus*); den ſpiiſes her baade ſom Salat, og tillavet ſom Sobekaal. Horbladka, (*Menyanthes trifolia*) *Trifolium fibrinum*. Mariu-Vøndur eller Mariæ-Riis, *Gentiana autumnalis*, *Gentiana nivalis*, *Gent. verna*, og *Gent. pneumonanthe* med det lange høi-blaa Blomſter. Alle diſſe Gentianæ voxe paa maver Sandgrund. *Sibbaldia*, ſom for blev talt om. Liſrarurt, *Parnaſſia*, *triglochin* (*paluſtre*) Fl. Sv. 298, er her paa Stedet meget almindelig; det er mærkværdigt, at hvor Faarene finde den, rykke de den op med Rodderne, og lade den ſaa ligge. Purpura-Blomſtur, *Epilobium foliis ovato acuminatis ſerratis* (*Tetragonum*). Den Urt, naar den er ſpæd, eller de Blade ſom voxe paa den, indtil den begynder at blomſtre, tillaves og ſpiiſes ſom Sobekaal; har ellers et Purpur-rødt Blomſter. *Epilobium paluſtre* er en meget liden Urt, ſom voxer noget høiere op ved Kilder og Bække; dens Blade ere ſmalle, og ikke taggede, og Blomſteret gierne hvidagtigt. Korn-Sura er Linnæi *Polygonum biſtorta foliis lanceolatis alternis*. Af dens ſaa kaldte Korn, eller Bulbis ſcapi, bereedes her Brød og Grød. Naar diſſe Bulbi ere modne, og færdige at falde af, ſamles de og vindtørres, og kunne ſiden giemmes Aaret omkring. De maae males vel, hvilket gaaer beſt for ſig, naar man har tørret dem lidt i Forveien; Undertiden ſtødes de, efterat de i Forveien ere blevne kaagte i Vand, hvilket derved faaer en ſød Smag. Maden, ſom tillaves af dem, er ogſaa ſød; og endſkiønt det røde Korn er noget ſtiptiſk, befindes det dog at være en ſund og nærende Spiiſe. Brødet, hvortil man kommer noget lidet af andet Meel, for at faae det til at hænge

des

des bæder ſammen, bliver ſort at ſee til. *Pyrola minor racemoſa* voxer i Fiældſiderne. Af Steenbrækkerne findes her en Deel Arter: Vetrarblom, *Saxifraga oppoſitifolia*, ſom er rar paa andre Steder i Landet, og voxer paa Snee- og Jisfiældene (§. 438.), er her i Mængde, lidet høiere op, end Tuunene (see Fl. Sv. 359). *Saxifr.* (*Cotyledon*) *foliis radicalibus ſubrotundis, ſerratuſculis cartilagineis* Fl. Lapp. 177, voxer oppe paa Fiældet; og (*Cucubalus acaulis*) *Silene* Fl. Lapp. 185, paa ufrugtbare men fugtige Steder til Fiælds. Blomſteret er deilig rødt, og lugter behagelig; det har her altid 10 ſtamina. Helluhnodre, *Sedum annuum acre* Fl. Sv. 391. Holta-Soleyg, *Dryas octopetala;* Bladene torres og bruges ſom Thee. Solſeqvia kaldes her *Geum rivale.* Dverga-Soleyg, *Ranunculus* (*Nivalis*) *pygmæus;* Inden i ved Ungvem har den beſtandig en Safranrød Plet paa hvert Petalo. Lona-Soleyg, *Ranunculus aqvaticus foliis omnibus capillaceis.* Augnfro, *Evphraſia officinarum*; Saften bruges mod Øienværk og fleere Øien-Svagheder, ſom det beſte Middel. Lokaſiods-Broder, *Bartſia alpina*, voxer lavt i Fiældſiden. Kattar-Balſam, *Naſturtium aqvaticum*, Linn. *Siſymbrium*, bruges her mod Skiorbug, og til Mad i Salat. *Hieracium murorum* (Fl. Sv. 637), *Hieracium alpinum* (ib. 632), og *Hier.* (*umbellatum*) *foliis linearibus* (639). Baldurs-Braa, *Cotula fœtida;* Bladene og heele Urten lugter ſtærkt, indtil den kommer i Blomſter. *Viola* (*paluſtris*) *acaulis foliis reniformibus* (Fl. Sv. 717). Hvit Braunu-Grass, *Satyrium* (*albidum*) *bulbis faſciculatis* (733). Af Cryptogamiſterne falde her en Deel Planter og Forandringer, ſom deels ere rare, deels ikke at finde paa andre Steder. Tunglurt,

dene, og inddeeles i tvende Hobe. Thare kaldes egentligst alle de store Havplanter, med en trind Træ-lignende Stilk, der gierne haver overst tynde og lige Blade. Stilken især kaldes Thaungull. *Strongylia*, eller de smalle Traad-lignende Vexter kaldes ogsaa Thare. Thang derimod, kaldes især de Strand- og Soe-Vexter, der have mange Greene, gierne besatte med Blærer, hvilke igien ere tveeklovede. *Linnæus* kalder dem *Fucos dichotomos veficulares.* Thyckathang og Tvethang er *Fucus dichotomus caule & veficulis coriaceis craſſiſſimis.* 1761 blev funden en Forandring af den; den er lysebruun eller guulagtig, og spilses af fattige Folk i dyre Tider. Efterat den er udblødt i ferskt Vand 24 Timer, hakkes den, og kaages i Vand og giæret Valde til Grød, som bliver jævnet med Meel, hvis det er ved Haanden. Thunnathang er *Fucus foliis dichotomis tenuibus planis, veficulis glabris.* Den kaldes ogsaa Klothang, og en Forandring deraf med store Blærer, Belgiathang (Fl. Sv. 1002); endskiønt Veficulæ siges at være *Verrucoſæ* (hvilket er en Forandring, som ogsaa træffes i Island), er det artigt, at det Islandske Navn Klothang bruges ogsaa i Bahus-Lehn. Begge disse Arter bruges lige stærkt til Brændsel; dog er den sidstommældte langt tienligere dertil: den tændes meget let, og brænder uden slem Rog og Stank, hvori den har Fortrin for andre til Brændsel brugelige Tang-Arter. Beltisthare, og saa kaldet Tharabelte, *Fucus* (*Baltheiformis & maximus*) *caule minimo folio maximo*, kommer meest overeens med Fl. Lapp. 460, endskiønt der ei tales om, at Bladet skal være udpuklet, hvilket dog her er almindeligst: den falder her 12 til 18 Fod lang, og i al 2 Fod breed. Af denne Sort bestaae meest de i Bugterne opkastede Tare-Dynger, som hastig

raadne,

raadne, og kunde, naar de igien udludedes, anvendes til Giødning paa adskillige Steder. Reimathare, *Fucus caule tereti longiore, folio ensiformi.* Øverst paa Stængelen sidde mange glatte og lige brede Blade, som tilskaarne Læder-Remme. Denne Art have Indvaanerne ogsaa brugt til Føde i Hungers-Nød. Kerlingar-Eyra, *Fucus folio magno latissimo crassissimoqve.* Den haver en lang og tyk Stængel. Det tykkeste af Bladet, eller den Deel, som er Stængelen nærmerst, bliver spiist, endogsaa i gode Aaringer, af Søesidens Beboere: den smager ogsaa bæder end de andre ommældte ædelige Thang-Arter. Maaskee den er *Fucus* (*Scoticus*) *latissimus edulis dulcis* Raji og Sibbaldi: thi disses Hoved-Kiendemærker passe sig paa den, men ikke *Linnæi* i Fl. Sv. 1010 og Fl. Lapp. 460. Marenkiarne, *Fucus* (*Penniformis*) *folio longissimo costa intermedia cauleqve eduli*, holdes for den beste Spiise af alle de ovenanførte Sorter. Caulis er sødest i Smagen, og Costa folii blødest og fordøieligst (see *B. Pauli* Dissert. de Alga Saccharifera). Thaungull, *Fucus caule maximo lignescente.* Den er paa en anden Tiid bleven kaldet af mig *Phycodendron* eller *Fucus arbor.* Dens Stængel bliver 3 Alne høi og derover, men 4 til 5 Alne med Bladene iberegnede. Disse ere lange og smalle, som paa Remme-Tharen. Bullen paa disse Søetræer er 2 til 3 Tommer tyk, hvid inden i, og Rodderne, hvormed de ere hæftede til Klipperne, digitatæ. Træets Materie er bøielig og elastisk, medens samme er friskt, men tørret er den haard og brækkelig, small og vissen, med Rifter langs efter Bullen overalt. Den tiener til Brændsel, og giver en temmelig Varme. Saul eller Søl, *Fucus Saccharinus. Borrichii* egen Beskrivelse, og derhos satte Figur, er værd at eftersee; thi han er

den første, som har skrevet om, og giort den bekiendt under Navn af *Alga Saccharifera* fra Island. Naar man lægger til, at Størrelsen paa Bladene er kun 3 og meest 4 Tommer i Længden, samt at de ere tynde som Papiir, gierne tveegreenede (dichotoma), Stængelen ganske kort og smal, Farven guul og rød, mørkerød paa de friske, og Purpur-rød paa de torrede; saa seer vel enhver, at denne Art er ikke Linnæi *Fucus Saccharinus* (Syst. Nat. 1068-21); Man kan ogsaa efterse Spec. Plant., hvor han giør denne selvsamme Art til eet med El. Sv. 1010. Solene samles meest paa Breedefiordens Øer, og i Sørbæ, et Kirke-Sogn i Dale-Syssel, sønden til, ved og langs med Gilsfiorden. Paa Øerne toes de af i sødt Vand, førend de torres; thi ved denne Omgang virkes de bæder, og blive sødere; Men dette behøves ikke i Sørbæen, hvor det ferske Vand rinder jævnlig ned over Fiæren, hvori de voxe. De torrede Sol pakkes ned i Tønder, hvor det bekiendte Sukker, som paa Islandsk kaldes Sneita, sveeder ud af Bladene, hvilke blive ganske hvide deraf. De lugte den allerbeste og friskeste Thee meget ligt; men endnu stærkere. De spliises daglig til tør Fisk, med Smør paa, og befindes at være meget sunde. Om deres Natur og Virkninger er viidere mældet i *B. Pauli* foranførte Dissertation. Det er heel rimeligt, at Sol have ogsaa voxet i Mængde i Norge, og været spiiste der i forrige Tiider; thi ellers kunde neppe Islands første Beboere have hittet paa, eller vovet at æde dem. Den ældste Lov, Graagaasen (Cod. Reform. Landabr. c. 15) regner Sol iblandt andre Jordfrugter. Eigils-Saga taler om dem som bekiendte, samt Sturlunga-Saga, i Anledning af Sørbæen, hvorhen Folk fra andre Vesterlandets Sysseler søgde tilforn i største Mængde, deels for at sanke, og deels

for

for at kiøbe disse begiærlige Varer. Fiaurugraus, *Fucus lichenoides*, kaldes ikke Fiæregræs, fordi den ligner Græs, men heller fordi den ligner den ædelige Islandske Lichen, som ogsaa kaldes Græs, og, fordi den voxer paa Fiældene, Fiældegræs, ligesom denne *Fucus* har faaet sit Navn deraf, at den voxer i Fiæren. I Særdeeleshed ligner den, i Hensigt til sin Anseelse og Storrelse, den Art af Fiældgræs, som kaldes Kræda (§. 254 b.). Naar den er ferst, er den morkebruun og noget rodagtig af Farve; men bliver sort, naar den er torret. Planten bliver 1 Tomme hoi, og voxer tæt sammen paa Strandklipperne. Man samler den ved storste Springs Ebbe, tilligemed Solene; dog falder her ikke nær saa meget af den, som paa Sønderlandet, hvor den bruges i Handel. Men siden den her ikke sælges, veed man ingen Priis paa den. Den gamle Priis paa Sol var 1 Vætt for 10 Aline, det bliver 8 Pund for 1 Alen eller 4 Fiske, det er 8 Skilling. Den selvsamme Priis har her fordum været paa en Tønde Fiældgræs. Marthradur, eller Søetraad, kaldes af nogle Snuruthare. Her anføres ellers kun 2de Arter af *Strongyliis;* nemlig: Denne, som er Linnæi *Fucus filiformis* (Fl. Sv. 1009), og andres *Strongylium simplex cavum* (*Hill* Hist. Plant.); maaskee og det i Actis Havn. omtalte *Linum maris*. Den bestaaer af bruune trinde Snorer, 3 til 4 Favne lange, og falder i smalle Sunde, hvor Strømmen er haardest, naar Vandet tager af og til. Naar den torres er den sort, og saa sei, at den bruges af Pigeborn paa Breedefiordens Øer, til at knytte Toi deraf. Thursa-Skegg, eller Jætte-Skiæg, *Fucus filiformis ramosus folio tereti setaceo nigro*, er et andet *Strongylium*, som findes allevegne paa Vesterlandet, 1 Fod langt, eller noget meere, liggende optorret paa

§. 597.

Sindets Beskaffenhed.

De, som boe omkring Breedefiorden, og paa Berne, holdes for stræbsomme og duelige Landmænd; især de iblandt dem, som leve af Landjorden, og drive meer paa Fædrift end paa Fiskerie; og derunder indbefattes, saavel Dale-Syssels, som Bardestrandens Indvaanere. De, som boe der norden for, indtil Hornets Forbiærg, lægge meest Vind paa Fiskerie, hvilket de flittig søge om Foraar, Sommer og Høst, men ligge stille om Vinteren. Disse ere i Almindelighed ikke saa muntre, som hine, og bryde dem kun lidet om andre Ting, end Fiskeriet. Vel have de Formuende iblandt dem nogle Faar, og arbeide Ulden om Vinteren til deres Klæder, samt Vadmel, Stromper og Vanter til Handlingen; men de Fattige derimod, som ingen Uld have, ei heller Talg eller Tran til Lys, i de lange Vinter-Nætter, maae sove den meeste Tiid. Slagsmaal, Ufred og Larm høres sielden i Vestfiordene. Indbyggerne have ellers en god Forstand, ere vel oplyste i aandelige Ting, og kunne godt fatte hvad dem bliver sagt. Paa den nordlige Side af Arnarfiord boe friske og fore Folk, som bruge viide Klæder, giorte efter den gammeldags Maade. De ere haardfore og dristige, naar noget skal foretages, og naar de opirres, slaae de ogsaa fra sig. Önundfiordens Beboere, norden for Dyrefiords-Havn, beholde ogsaa deres Skiæg og gammeldags Klæder. Vestfiordenes Indbyggere, især omkring Breedefiord og Arnarfiord, ere meget for Historier, og andre Slags Mærkværdigheder, især den naturlige Historie. De have, fremfor andre deres Landsmænd, erkyndiget sig om Urter, Steenarter o. d., samt Dyrenes Huusholdning, og viide at give hver Ting behørige Navne. I næstafvigte Hundrede-Aar har en Præst

nordlig

nordlig i Isefiords-Syssel oversat paa Islandsk den Bog Theatrum Viventium, som er trykt i Amsterdam 1672. Af denne Oversættelse ere nogle Exemplarer blevne udskrevne i Breedefiorden: de findes endog iblandt Bønder, udzirede med Dyrenes Figurer; og dette har Almuen, for en Deel, at takke for den anførte Kundskab.

§. 598.

Landfarsot, og andre for opregnede Sygdomme (§. 540. f.) ere her ogsaa. Hos dem, som ere noget til Alders, bliver gierne Brystsygen almindelig, og naaer en høi Grad. Skyrbiugr eller Skiørbug har paa Vesterlandet, især mellem Fuglebiærget og Isefiorden, taget meest Overhaand. Dens mangfoldige Symtomata og forborgne Veie, giøre at den ofte ikke kiendes her for Skiørbug, da man ikke veed, at den mange Slags Svagheder, som her spores overalt, komme fra denne Hovedkilde. Om Spedalskhed blev talt i det sidste Stykke (§. 494), som den værste og høieste Grad af Skiørbug. Man skulde derfor tænke, at Spedalskhed var meest gængs i Vestfiordene; dog alligevel findes der ikkun meget faa, som denne egentlig saa kaldte Sygdom ret for Alvor yttrer sig hos. Skiørbug derimod sætter sig i Fødderne hos dem, som ere over 40 Aar: Hovedet angriber den og, med Udslæt paa Ansigtet, og Hævelser i Tandkiødet; dog blive ikke gierne Tænderne løse, og meget sielden kommer den egentlige Tandpine dertil. Følesløshed er her almindeligst, og kiendelig hos dem, der opereres for nogen Skade, da de tilstaae, at de fornemme ikkun liden Smærte. De klage ellers over Tunghed i Kroppen, og hastige Vendinger ere dem modbydelige. Aarsagerne til denne Sygdom ere i Vestfiordene alt for mange: Bygden ligger nær ved Havet, hvor Luf- Sygdomme.

ten er fuld af ſalte Damper: Grunden er klippagtig; Fiſkerne ride næſten aldrig. Den megen Stilhed om Vinteren ſkader deres Helbred. Frisk Fisk er deres meeſte Fode om Sommeren, men Torfisk, gierne harſke Steenbider, om Vinteren, og paa nogle Steder Kiod af Vandfugle. Diſſe Uleiligheder kunde raades Bod paa, hvis Bønderne vilde begynde at bruge Madurter, ligesom en Deel giøre i Bardeſtrands-Syſſel, iſær ved Patrixfiorden. Det vilde derhos blive ſærdeeles tienligt, at bruge de hos dem voxende vilde Urter, ſom ere Anti-ſcorbutiſke og Blod-reenſende, for Exempel, Trifolium fibrinum, og Sedum (minus) acre. Til Spiisning iſær ſkulde de bruge Acetoſam, Patientiam, Cochleariam, og Naſturtium aqvaticum, og Pratenſe.

§. 599.

Kort Levetid. Af det ovenſkrevne om Sygdommene, ſamt Legemets og Sindets Beſkaffenhed, kan man ſlutte videre. Erfarenheden lærer og, at Veſtfiordene have ikke ret mange Mennesker af nogen høi Alder. Mandfolkene, iſær de, ſom leve af Fiſkeriet, blive ſielden ældere end 50 til 60 Aar, og mange doe for den Tiid. Kvindekionnet derimod naaer for en ſtor Deel en høiere Alder, fornemmelig de Koner, der faae mange Børn. Fruentimmerne komme ei paa Soen, og røre ſig meer, end Mandfolkene, paa Landjorden, hvor de have jævnligt Arbeide, iſær om Foraaret.

§. 600.

Folkemængde, ſamt Børnenes Sygdomme. At Veſtfiordene ikkun have meget faa Folk, i Forhold til ſaa ſtor en Strækning, vil vel ingen nægte. Aaret 1749 var Mandtallet i Strande-Syſſel 1100, og i Iſefiords-Syſſel noget over 4000; men i Bardeſtrands-Syſſel hemimod 3000. Aaret 1762 fandtes derimod i dette ſidſte Syſſel kun 2175 Siæle. Frugtbarheden

heden er dog her ikke saa ringe: thi det er ikke rart at Egte-Folk faae 10, 12 til 15 Born tilsammen; men det er forfærdeligt, at af alle disse Born bliver ikke stort over den tredie Deel ved Livet. Det er raut at Forældrene beholde den halve Deel; og hos mange leve kun 2 eller 3 af 12 til 15 Born. Der fattes endnu en noie og paalidelig Underretning om disse Born, hvorledes de plcies, hvad Slags eller hvor megen Fode de nyde, og endelig hvilke de Sygdomme ere, hvoraf de fleeste doe. Saa vigtig en Sag var værd at undersoge, for maaskee at kunne raade Bod derpaa. Jeg har alleene faaet at vilde, ved derom giorte Foresporsler, efterfolgende Poster: 1) De fleeste Born doe i deres forste og andet Aar, og leve de det 3 eller 4 over, komme de gierne til fuld Vext. 2) Ingen Born gives her at die, men Mælken, som dem gives, er af Koer, der fodres med Steenbide-Been og Finner (§. 587). 3) Man har Exempler paa, at en Kone haver mistet alle de Born, som have faaet af foromtalte Mælk; men det Barn, som hun, i Mangel af Koemælk, er bleven nod til at give Die, har levet uden Svagheder, og gierne naaet en temmelig Alder. 4) De, som have Evne dertil, meene at giore meget vel mod deres spæde Born, i at give dem Flode, og det alletider raa, ligesom ellers den anden Koemælk. 5) De vænne dem strax til at nyde Fisk og Kiodmad, og det ved at tygge samme for dem, ligesom denne Maade er bekiendt i andre Lande. 6) Ammerne bringe ogsaa de spæde Born til at nyde bemældte haarde Spiise i den 3 og 4 Maaned efterat de ere fodde, det er at sige, længe forend de faae Tænder, for hvilket at sætte desto bæder i Værk, Tyggemaden mænges og tyndgieres med Mælk, Flode eller Smor. 7) Overalt befliite disse Folk sig paa, i deres Uvidenhed, at Bornene tage til

sig det meeste de kunne, af alleslags Mad, og synes meget vel derom, at disse kunne brav, ja overmaade, spise, holdende det for Tegn til Sundhed, ligesom de og vente deraf en hastig, og ansеelig Vext, samt store Kræfter; men de agte slet ikke paa, hvor faa af deres Born de beholde, med denne Omgang, men meene tvertimod, at deres Død kommer af nogen anden Aarsag, som ingen kan forhindre. 8) Nogle Born faae her, strax efter Fødselen, formodentlig ved det de nyde den nysomtalte fremmede Mælk, Ækkelhed og Opkastelser, med hastige convulsioner, som her ellers kaldes Tak, skiønt de ere forskiellige fra den Omgangs-Syge, som kaldes saa paa andre Steder (§. 34 b.); de deraf angrebne Born døe inden faa Dage. Andre Born derimod leve nogle Maaneder, et halvt eller heelt Aar, men faae siden Ækkelhed, Opkastelse, og derpaa Tarmelob, og desimellem Besvimmelser med Slag, hvilken Tilstand holder ved, indtil de døe. I det første Slags Tilfælde er vist den Mængde i Maven sammenlobne sure Mælk en Hoved-Aarsag; og i det sidste, synes det afgiort, af spæde Borns Exempler i andre Lande, at de Islandske ogsaa maae faae, af den omtalte Fode, Orme i Maven, endskiønt jeg ikke haver hørt tale derom. 9) Indvaanerne vide ingen Raad herimod, de forsøge ei heller noget saadant Middel; thi de medicinske Urter ere nu Tid efter anden komne af Brug. Her haver da Læseren denne heele Sag, saa ufuldkommen beskreven og ubehagelig som den er. Intet var meer at ønske, end at dette Onde kunde blive afværget. Anførte Fortælning om Bornenes Død, er ellers egentlig hentet fra den nordre Part af Bardestrands-Syssel, og dernæst fra den søndre Deel af Isefiords-Syssel. I den søndre Part af Bardestrands-Syssel døe ikke nær saa mange

Born,

Born, hvorfor og visse Sognes Beboere udraabes af deres Naboer for meget yngelsomme, endskiont der ei fødes fleere Born hos dem, end hine; Folkemængden, og de mange opvoxende Mennesker, falde dem alene i Øine.

§. 601.

Huus og Gaarde.

Overhovedet ere her ved Soekanten bædre Bygninger, end i Fiskeleierne sønder paa, og ved Vesterjokkelen; Indretningen er ellers omtrent den samme (§. 36 og 496), men Bygningerne større, og Huusene reenligere inden i, helst hvor ei ere Fiskeleier, som i Dale-Syssel, og i den sydlige Part af Bardestrands-Syssel. I Fiskeværet findes ingen Tørreboder, men vel en Deel Leie-Hytter, hvilke staae øde om Vinteren. Hvalfiske-Been ere mangesteds at faae paa Vesterlandet. De sælges for en vis Priis, endog tildeels høiere end Tømmer; dog dette kun at forstaae om Ribbeenene, og andre lange Been, hvilke bruges, og ere skiønne, til disse sidstbemældte, og andre lave Bygninger, siden de kunne vare nogle 100 Aar (see *Ol. Magni* Hist. Lib. 21 c. 15). Faarehuusene (§. 36.) staae, hvor Bygden er nær ved Havet, og Stranden sandagtig, for Mageligheds Skyld, kort oven for Fiæren; Hyrden bringer der Sand ind efterhaanden, for at holde Faarene reene, indtil Huusene blive for lave, da Sandet skiuffes ud igien, tilligemed det iblandede Faaremøg, og bringes ned til Fiæren, hvor Søen skyller det bort. Paa denne Maade taber da Bonden sin beste Giødning, paa hvilken dog vinkelig et Mangel allevegne. Han paastaaer vel, at Møget, naar det er blandet med saa meget Sand, duer ikke til Giødning, men det er ikke sandt; thi endog denne Blanding kunde være gandske god til bare og ufrugtbare, især til lave og sugtige Steder, for at frembringe Græs. Sanden,

som falder paa de fleeste Steder, er ikkun Støv, og stødte Muslinger, som, blandede med fort Muld eller Giødning, kunne baade giøde og drive Væxterne, saafremt Sandets Mængde, og deraf flydende Virkning, ikke har Overhaand. Thang og Thare, som her ogsaa findes, kunde og burde tillige komme i denne Blanding, som ufeilbarlig vilde frembringe Græs, hvor saadant ikke var tilforn. Overalt var dog raadeligere, i Steden for Sand, at bruge Mosarter til at strøe under Faarene; derved kunde man holde dem reene, og Giødningen blive forøget.

§. 602.

Spiise og Diæt.

Spiisen og Diæten kommer meget overeens med den forommældte i Kiose- og Borgerfiords Sysseler (§. 37-40 og 278, 279), og tildeels med den, som Snæefiælds-Næsets Indvaanere bruge (§. 500). Dale-Syssels og Bardestrands-Syssels sondre Deel nyde især samme Slags Spiise, som de i Borgarfiorden. Resten af Vestfiordenes Beboere spiise meest Fisk, og især Steenbider; thi Torsken sælges til de Handlende. Rav, Rækling, speegede Andesøer, og Rundemaver spiises af de Fornemmere; ellers ere de Handlende meget begierlige efter den sidste Slags Fisk, og pleie at give ligesaa meget for en Rundemave, som for en fuldkommen Torsk. Bonden slagter sine Faar i October-Maaned, da Kiødet speeges til Vinteren. Hyrderne faae især et Lam til Belønning (§. 59). Til Juulen slagtes ogsaa et Faar af de feedeste. Sprengekveld (§. 59) bruges her ligesom paa andre Steder i Landet. Blandt Bønderne i den nordre Deel af Bardestrands-Syssel bruges og den bespottelige Maade, at Hosbonden, paa Juuledag til Middag, uddeler selv store Portioner af røget Kiød, ligefaavel til sin Kone, som til de andre Husfolk. Smør bruges her meget min-

dre end paa andre Steder, og især, til Huusfolkene, hos de gemeene Bonder, ikkun om Søndagene; paa Søgnedage spiises vindtørrede Steenbider, hvilke gierne ere sødere end Torsk, og derhos saa feede og saftige, at man kan undvære Smør til dem. Til denne Ræt gives ogsaa daglig Mælkemad, Skiør, Mælk, Fløter (Lac coagulatum, vi aeris gelidi in spumam actum), og af de meer formuende, Rugmeelsgrød tillige. Grød af Fiældgræs bruges ogsaa til Forandring. Hos fornemme Folk gives Arbeidsfolkene hver Dag en Portion Smør. I Fiskertiden skal og hver Bonde give en fuld Portion Smør til hver Karl, om Kosten skal agtes forsvarlig; thi Fiskerne nyde ingen Mælkemad, undtagne de, som have Koer, og ere boesiddende i Fiskeværet, hvilke afkorte noget af det andet i Mælkens Sted. Der ere ellers mange fattige Bonder, som søge Fiskeriet, uden at faae Smør, Mælkmad, eller andet, end den ferske Fisk. Fiskerne, medens Værtiden staaer paa, spiise kun to Gange om Dagen, nemlig Morgen og Aften: de tage aldeeles ingen Forfriskning med dem paa Søen, undtaget Vand, blandet med suur Valde, til at drikke. De, som boe paa Fuglebiærget, og der norden for, i Fiskeleierne, siges at spiise meget. Det er og overalt befundet her paa Landet, at de, som beboe Oplandet, og meest de, som ei øve Fiskerie, kunne nøies med langt mindre Føde end hine. Det haver sig ligedan med Land- og Hav-Fuglene: disse have svampagtigere Kiød og større Maver end hine; de lægge ogsaa langt større Æg.

§. 603.

Om Fiskeriet og Uld-Arbeidet om Vinteren er nyelig blevet talt. Ved Breedefiorden, og i Dalene, giøres samme Arbeide, som i Borgarfiorden. Norden for Fuglebiærget er mindre Land- Almindeligt Arbeide.

Land-Arbeide; men om Vintertiden arbeide Mandfolkene ogsaa i Uld, knytte grove Stromper til Handling, m. v. Dette Vinter-Arbeide forrettes meest ved Lys (undtaget hos de Fattigste); man vaager da 4, 6 til 8 Timer af Natten, og for at passe denne Tid, bruge de, som ei have Timeglasse, Vaage-Lamper, hvilke holde et vist Maal af Tran og Væger, hvorefter Lampen brænder saa og saa længe. Arbeidskarle paastaae her, og faae Arbeidsløn ligesom paa Sonderlandet (§. 54) og tildeels i Borgarfiorden (§. 283); endskiont ikkun meget faa kunne arbeide tilstrækkelig. Men det værste er, at Arbeidsfolk i Vestfiordene ere alt for selvraadige, og sætte Hosbonden de Vilkaar for, som dem behager; hvis de blive holdte til noget af det Slags Arbeide, som de ikke gierne ville forrette, tage de til et andet Sted; thi de viide, at Mangel paa Folk skaffer dem Plads hvor de komme. Hvor en Hosbond bruger tilborlig Myndighed, der ville de ikke blive, og laste gierne dem af deres Medtienere, som ere lydige, og blive paa det samme Sted. Dette for Landet heist-skadelige Onde, findes desværre allevegne i Island, endskiont ikke i lige Grad. Øvrighedens Efterladenhed, en langvarig slem Vane, og Mangel paa Folk ere de storste Aarsager dertil. I Henseende til Tienestefolkene, er det især en stor Feil, at der giøres ei Forskiel paa ærlige og uærlige, gode og onde Arbeidere; thi Bonden maae ligesaavel tage til Takke med en, der er overgaaet Tyve-Dom, som med et ærligt Menneske; de arbeide tilsammen, faae lige stor Løn, spiise og omgaaes med hinanden o. s. f. Arbeidet selv er ellers ikke sværere her vester paa, end paa andre Steder, ja i Henseigt til Landvæsenet, meget lettere; Fiskeriet regnes for Hovedsagen, og Arbeidsfolkene ville kun blive derved, og ved Hoeslætten, saa længe den staaer paa.

Det

Det er og en Uleilighed i Veſtfiordene, at man maae gaae den meeſte Tiid til Fods, iſær om Vinteren; Heſtene ere her kun faa, og man kan ei vel komme frem med dem over de klippefulde Steder, ſom her findes overalt. Veſtfiordenes Indbyggere ere derfor langt bædre Fodgiængere, end andre Landets Indvaanere; de gaae gierne 10 Miile om Dagen, og bære endda en temmelig Byrde; de holde meget vel ud med at arbeide. De kunne gierne bære et halvt Skippund en lang Vei, og her findes Exempel paa, at en Mand har baaret 4 Miile Veis 24 Fiordinger, det er 3 Vætter eller 15 Lispund, over klippefulde Dale og Biærge, endog i varme Vair om Sommeren.

§. 604.

En Deel af de Steder, hvor der drives Fiſkerie, ere nævnte i Forveien. Man faaer nogen Fiſk af Helleflynder og Rokker, langt inde i Breedefiorden, og imellem Øerne; men de fornemſte Fiſkeſteder ere Oddbiorns-Skiær og Biarnøe; dog reiſe nogle herfra til Veſterjøkkelen, for at fiſke der om Vinteren. Paa Flatøe ligge Indbyggerne paa Fiſkerie Høſt og Vaar; og paa Oddbiorns-Skiær findes vel 30 til 40 Fiſkerbaader, hver paa 5, 6 til 8 Mænd. Værtiden begynder med første Sommerdag (§. 282), og endes ved St. Hans Dags Tiider. Hytterne ſtaae der øde om Vinteren, men i Fiſkertiden betales de til Jorddrotten med 10 Fiſke for hver Mand paa hver Baad, og for Baaden desuden ligeſaa meget, det er, af et Femmands-Far, 60 Fiſke eller 2 Slettedaler. Fiſken deeles daglig ved Lodder; men her bruges hverken dobbelte Lodder, Seyl- eller Roer-Fiſke, ſom paa Sønderlandet; Fangſten af en Seqæring deeles ſaaledes hver Gang i 7 lige Lodder. Det er dog mærkværdigt, at ingen Fiſkerbaad haver endnu, det Fiſkeriet.

man veed, forliist paa Oddbiorns-Sker. Her fornemmes og ingen Stank, som i andre Fiskeleier; thi Fiskenes Indvolde begraves i Sandet, og den friske Luft, saa langt ude i Soen, forer Dunsterne idelig bort. Paa Bardestrand, og der norden for, til Arnerfiorden, er den samme Fisketiid; om Sommeren, til i September-Maaned, fiske ogsaa Indvaanerne paa disse Steder (Bardestrand undtagen) Smaa-Torsk, som gierne sælges ferst til de Handlende. Mange Folk soge derfor hid, sonden fra Syssel; thi her fanges gierne meere af Steenbider til Huusholdningen, end paa Oddbiorns-Skiær; dog maae dette især forstaaes om Patrixfiorden, eller Sodlegsdals Sogner, og om Talknefiord. Baadenes Storrelse er her den samme, som for er sagt; men her betales ikke nogen Afgift til Jorddrotten af dem. Kopervig hedder derimod en temmelig stor Fiskeleie, sonden for Arnarfiord; Stedet horer til Selardals Præstegaard. Der er anforte Afgift en tredie Deel hoiere, end paa de forbemældte Steder, nemlig 15 Fiske for hver Mand, og tilforn 20 Fiske. I den nordre Part af Bardestrands-Syssel deeles ikke Fisken ferst i Fiæren, som paa andre Steder i Landet, men tor, ved Værtidens Udgang, dog ved Lodkastning. I Isefiords-Syssel ere de fornemste Fiskesteder disse: Dyrefiord, Skagen (imellem Dyrefiord og Onundfiord), Isefiorden, og især Bolungevig, sonden til ved den, og Adelvig, (eller Aabningen af Jokkelfiordene), norden til. Her soges Fiskeriet baade Vinter og Sommer, dog kun med Lod-Liner om Vinteren. Haa-Fangsten drives fornemmelig i Isefiorden, og i Trekillis-Vig, (en Fiskeleie i Strande-Syssel); den har og været temmelig god paa alle de andre forbemældte Steder for 40 Aar siden; men fra den Tiid har denne Fisk ei besogt disse Kyster; nu

begyn-

begynder den dog igien at lade ſig fange, iſær ved Fuglebiærget, og maaſkee denne Fangſt kunde komme med Tiiden i ſin forrige Flor.

§. 605.

Madens Tillavning er her hos Fiſker-Bondene den ſamme, ſom ved Veſterjokkelen (§. 500 og 501). Men Bonderne i Sødlogsdals-Sogn, have begyndt at bruge Have-Væxter og vilde Madurter. De ſpiiſe Kaal, og Syrer tillavede ſom Sobekaal, eller ogſaa friſk Angelica oven paa Fiſken. Acetoſa folio cochleariæ kommes af nogle iblandt Kaalen; af andre kommes den i Suppen, ſom Fiſken kaages i. Madens Tillavning.

§. 606.

Her bruges ogſaa til **Brændſel**, endſkiønt ikke ſaa almindelig, ſom ved Veſterjokkelen, Thang og Fiſkebeen, ligeſom *Olaus Magnus* (Hiſt. Sept. Lib. 1. c. 4.) beretter, at Indbyggerne paa Veſterkanten i Norge have brugt det i hans Tiid. Men foruden dette betiener man ſig og af haard Jordſvær, veſtet paa kaldet **Syrdr**, ſom er ſkaaren i Strimler, og torret. Den brænder godt, uden mindſte **Stank**, og levner en fiin hvid Aſke; men deraf behoves en temmelig Mængde, thi den giver kun liden Varme; den bruges og meeſt kun for at ſpare paa et andet Slags Brændſel, ſom vel er almindeligt, iſær i Beſtfiordene, men dog langt koſtbarere, nemlig, den torrede Giødning af Kreaturene, ſædvanlig kaldet **Tad**. Mange lægge Islænderne i en høi Grad til Laſt, ſom noget uanſtændigt, at de bruge dette, endog til at kaage deres Mad; men de betænke ikke, at mange polerte og fornemme Nationer have brugt det ſamme, og bruge det endnu. Saaledes melder *Livius* (Hiſt. p. 3.) om Indbyggerne i det Landſkab Arylon i Gallograecia, eller det Brændſel.

mindre Asia, at de, i Mangel af Skov, som ikke voxde der, brugde Mog af Hornkvæg til deres Ildebrand. I disse Tüders Reise-Beskrivelser finder man fleere end eet ligedant Exempel: I Persien bruges Mog baade af Kameler og andre Dyr, til Brændsel: I Tranqvebar Koemog, som dannes i runde Kager, hvilke saaledes torrede, kaldes der Praten. I Danmark findes ogsaa Steder, hvor Faaremog torres til denne Brug. I Island forberedes Moget til Brændsel paa følgende Maade: Det friske Koemog føres i en Karre eller Slæde ud paa Tunet, hvor Tuuer ere; og dannes, paa Jorden, med en liden Spade af Hvalbeen, til runde Kager, som torres om Foraaret; naar Græsset begynder at voxe, skyder det disse Kager (paa Islandsk kaldte Kliningur) op fra Jorden, hvorpaa de vendes om for at torres paa begge Sider, da de blive gandske hvide og lette; endelig føres de hiem til Gaarden, og opstables i dertil giorte Smaahuuse, kaldte Eldividar-Hus. Gode Huusholdere agte det dog ikke for tienligt at bruge Klining; thi endskiønt Jorden derved faaer i sig den beste Saft af Gisdningen, mister dog Græsværen den Deel deraf, der skulde forøge og giøre Jordsmonnen tykkere paa klippefulde Steder. En anden Art Brændsel af dette Slags er Saudatad; den samles i Faarestierne, hvor Moget, ved at trædes og æltes under Faarenes Fødder, pakkes sammen, og derved, saavelsom ved Varmen, da Faarene ligge paa Gulvet om Natten, bliver til en haard Skorpe, ½ Fod tyk eller derover, ligesom Faarene ligge længe i Huus; denne Skorpe bestaaer igien af adskillige Lage, omtrent 1 Tomme tykke. Om Foraaret, naar Faarene komme ikke meer i Huus, skiæres bemældte Skorpe op, i Qvadrater, 1½ Qvarteer til 1 Fod i hver Kant, hvilke Klumper siden kloves i 1 til 2 Tommer

mer tykke Tavler, reises op imod hinanden paa Marken, 2 og 2 sammen, og saaledes torrede, stables op i Vedhuuset. Dette Slags Brændsel giver megen Varme; men knager undertiden noget lidet af Salpeter; Rogen er og meget stærk og suur, og Faarenes Uld, hvoraf altid noget sidder i Moget, gior den endnu meer ubehagelig. Det Faaremog, som enten ligger løst ovenpaa, og udfores daglig, eller det underste Lag, som er løst og ilde sammenhængende, samles i Mogdynger for sig selv, og bruges til Giødning. Mod Faaremogets anforte Behandling have gode Landmænd det samme at indvende, som imod Kliningen.

§. 907.

Af **Tiidsfordriv og Lystigheder** vide Vestfiordenes Indbyggere ikkun lidet at sige; de elske Stilhed og eensomt Levnet, hvorfor de og undertiden falde i dybe Tanker og Tungsindighed. **Glimer** eller **Bryden** (§. 67, 290, 518) oves kun af nogle faa. **Glæder** (§. 520) og **Lystriden** (§. 293) ere her ganske ubekiendte. Men **Historiers Læsning** er deres fornemste Tiidsfordriv om Vinteren; dog, da de have anseet den for en Fornoielse, som man burde holde sig fra i sin Andagts Tiid, have de, saavel for, som efter Reformationen, til omtrent for 100 Aar siden, aldrig læst Historier, enten i Fasten eller paa nogen Helligdag: Denne sidste Post iagttages endnu temmelig over heele Landet, men ikke hvad Fastetiiden angaaer, undtagne nogle Steder paa Vesterlandet, hvor i dets Sted læses gudelige Bonner og Psalmer to Gange om Dagen. Bonderne her have ellers saadan en Lyst til alleslags gamle og nye Historier, at de selv have færdige Copiister iblandt dem, som leve af at udskrive samme; dog ere slige Udskrifter ei altid at lide paa. Om deres Tilboielighed til den naturlige Historie Tiidsfordriv og Lystigheder.

blev nyelig mældet (§. 597). En her indfød Mand, navnlig **Jon Olufsen**, som almindelig kaldes Indiafar, og døde i Isefiords-Syssel i Aaret 1679, var meget bereist i Evropa, og havde desuden faret til Ostindien. Han har beskrevet sit heele Liv og Levnet, især sine Reiser; og endskiønt han var ustuderet, saa Stilen er af det nye Slags, og eenfoldig, efter de Tiiders Maade, saa fremskinner dog i dette hans Værk Oprigtighed, Agtsomhed og Ydmyghed. Af denne Reise-Beskrivelse findes hist og her Afskrifter paa Vesterlandet.

§. 608.

Skakspill. **Skakspill** have Islænderne lagt dem meget efter fra gammel Tiid af, og endnu findes iblandt dem store Spillere; især have Vesterlandets Indvaanere Ord derfor, og det saavel Bønder, som de Fornemme. De tage derved i Agt de samme Hoved-Regler, som brúges i andre Lande, nogle faa Ting undtagne, og beholde end i Dag alle de gamle Danske og Norske Navne og Talemaader, som dette Spill vedkomme. Matadórer eller Officiererne kaldes **Menn** og **Skakmenn**, **Konungr**, Kongen, **Fru** og **Drottning**, Damen, **Biskup**, Bispen eller Løberen, **Riddare**, Springeren, **Hrokur** (en Kiæmpe eller Fribytter), ligesom i det Franske Sprog, Taarnet eller Elephanten. Knegterne kaldes **Peð**; **Skaaka** og **Maata**, at sætte Skak og Mat. **Stans** og **Jafnteble**, eller Jævntavl, kaldes det, naar der er lige Leeg paa begge Sider, da den eene Spiller ikke kan komme nogen Vei, undtagen med Kongen, som man aldrig er skyldig til at trække, uden han bliver sat Skak med det samme; og hvis han da ei faaer Mat i det samme, er Spillet ude, og det regnes for ingen Vinding for nogen af Parterne, men heller for en Ukyndighed af den,

der

der har giort Standſen. **Bert**, det er bart eller blot, kaldes den mindſte Vinding, da den eenes Mandſkab er ganſke borttaget, og dog Kongen ikke ſat Mat: hvis han ſættes Skak i det ſamme er det fuldt **Bert**; hvis ikke, kaldes det litla **Bert**. **Heimamat**, Hiemme-mat, **Pedrifur**, Knegte-mat, og **Blodſott**, Kongsknegte-mat, holdes for de 3 ſtorſte enkelte Vindinger, og haanligſte for den der taber. Det forſte ſkeer, naar Kongen ſættes Skakmat i Begyndelſen af Spillet, ſaaledes, at den hverken er bleven ſat Skak i Forveien, og ei heller har rort ſig af Stedet. Det andet Skakmat faaer Kongen af een af Knægterne: det tredie, naar han faaer Mat af den Knægt, ſom tilhorer den anden Konge, og endnu ſtaaer paa ſin Række. **Utkomumat** er næſt diſſe det ſtorſte, og regnes dog ikke for haanligt. Det beſtaaer deri, at Kongen ſættes Mat med det ſamme en Knægt kommer ud, eller i det Træk, ſom gior en Knægt til Matador. Den mindſte fuldkomne Vinding er **Fruarmat**, naar der ſættes Mat med Damen. Den ſtorſte dobbelte Vinding er 9 Fold, og ſielden derover; dog ſkal det være en ſtor Spiller, og hans Modſtander kun lidet erfaren, naar Matene kunne drives ſaa vidt. I andre Lande er man fornoiet med enkelt Skakmat; men her ſættes Kongen ſaa mange Skakmat, ſom man haver Mandſkab til; dog ſkal Spillet være bragt i ſaadan en Orden i Forveien, at i det Kongen ſættes det forſte Mat, da folge de andre ſtrax derpaa, uden at der maae ſkee andre Træk imellem, eller at Kongen kan ſlippe fra nogen af diſſe Mater imidlertid; men i denne Omgang kan den mindſte Forſeelſe tabe heele Spillet. Gode Spillere kunne ſætte 6 til 7 ſlige Skakmat ad Gangen, endſkiont det andet Partie veed alle Reglerne, og er ovet deri. I Skakſpill tages her gierne Secundanter, og

iblandt

iblandt gaaer det ikke af uden Fortræd eller Hidsighed, hvilket kommer meest af de dobbelte Vindinger; thi det kan giøre en, især den, der i Forveien er tungsindet, ærgerlig derover, at han skal i lang Tiid jages med Kongen frem og tilbage, tilligemed een af Bisperne eller Loberne, hvilken som den mindst hinderlige Officier, Overmanden gierne lader den anden beholde, kun for at faae desto større og anseeligere Seier over ham. Dette har maaskee andre Nationer seet paa, i det de bruge meest ikkun enkelte Vindinger, hvorved Leegen bliver mindre kiedsommelig. Alligevel viiser det en stor Kunst, at kunne jævnlig giøre mange dobbelte Vindinger; thi det kommer baade an paa en dyb Eftertanke, og at holde Tankerne bestandig samlede. Skak spilles vel i Island paa fleere Maader, som bliver for vidtløftigt at fortælle; men denne er den rette, ældste og almindeligste. De andre, som er lettere, meer foranderlige, og mindre kunstige, synes at være de nyere Tiiders Paafund. **Brætspill**, og at spille **Kort** uden Penge, bruges her paa samme Maade, som andensteds i Landet (§. 71).

§. 600.

Sproget. **Sproget** er her bædre, end paa Sønderlandet, dog findes en Deel Engelske og nogle Franske Ord mængede deri, hvilket er at forstaae om Isefiords- og Norder-Deelen af Bardestrands-Sysseler. I Dale-Syssel er det, som i Borgarfiorden (§. 291). Man veed dog ikke, at Engellænderne have handlet her saa meget som sønder paa i Kong Erici Pomerani Tiider. Men sidst i det næstafvigte, og først i dette Hundred-Aar, til hen ved 1730 søgde hid til Kysten Engelske og Franske Fiskere, men meest Biscaiske Hvalfangere, som leiede blandt Islandske Arbeidskarle, hvilke om Sommeren bleve hos dem, men om Vinteren i Landet (§. 543).

Vest-

Vestfiordenes Indvaanere lastes især af andre deres Landsmænd, fordi de udtale ang ligesom de Danske; men nogle giøre ogsaa for meget deraf, og sige aeng og aing, ligesom Østfiordenes Folk sædvanlig lees ud, fordi de udtale ang som aung, hvilket nærmer sig til den Norske Fiæld-Bondes Udtale. Almindeligst er Udtalen Sønder og Nord paa, midt imellem begge, som aong, og dette kommer meest overeens med det 12 Hundred-Aars Udtale; endskiønt den først anførte Vestfiordiske er rettest. Her udtales ogsaa iblandt va som ua, og hv som qv, til hvilken Udtale man ogsaa finder tydelige Spor i Jylland og Norge. Man træffer endnu vester paa gamle Sange og Bønner, fra de Catholske Tider, hvilke mange af Almuen kunne udenad.

Hexerie og Overtroe i ældre og nyere Tider.

§. 610.

Anledning til denne Afhandling.

Denne Materie haver allereede vundet sit Sted i Verdens og Menneskets Historie, formedelst den Indflydelse, som den har havt i samme. Den synes altsaa ikke at burde ganske savnes i nærværende Beskrivelse. Rygtet om Overtroe, Spøgelser og Hexerie i Island, er bestandig gaaet, og gaaer endnu hos Fremmede; og man kan ikke nægte, at det jo har havt nogen Grund; men at dette Land skulde være det eeneste, og at der ikke skulde være skeete ligesaa forunderlige Tildragelser i andre Lande, det vil vel heller ingen nægte, som kiender Historien. Den skiønsomme Læser kan selv domme derom, af det, som strax skal siges.

§. 611.

Hvor mange Slags Hexerie, især den hvide Kunst.

Andre Arter af Hexerie have ei været bekiendte i Island, end den hvide og sorte Kunst. Under den hvide have nogle kun

forstaaet Magiam Naturalem, hvilken i sig selv er intet Hexerie, og har kun sielden været brugt i Island; men her forstaaes egentlig ved den hvide Kunst en vis Forretning, som bestaaer deri, at man deels ved, deels uden naturlige Midler, men altid ved en eller anden Andægtigheds Øvelse og Overtroe, ved Besværinger og dlb henhørende Indbildninger, søger at frembringe underlige og overnaturlige Ting. Denne Art af Hexerie, kunde altsaa, naar den ei gik ud paa at giøre nogen Skade, forrettes af eenfoldige og overtroiske Mennesker i en formeent Gudsfrygt, eller i en blind andægtig Henrykkelse; Det saa kaldte hellige Hexerie (Magia religiosa), saavel i de hedenske, som christne Tiider, kan da begribes her under. Af dette Slags Hexerie har man altid havt noget i Island, dog meest i de midlere catholske Tiider, da man giorde saa meget af at læge allehaande Sygdomme paa denne Maade, at aarelade, at lade Blodet springe, og stilles igien, at helbrede besatte Mennesker, besvære onde Aander m. v. Man brugde ved hvert Tilfælde visse antagne Taler eller Formularer. Naturlige Midler bleve tillige brugte, især de, som i nogen Maade vare Religionen og Kirken vedkommende, saasom Klokker, Messe-Klæder, indviet Brod og Viin, Vievand, Røgelse, Lys o. d. Kong Olaf Tryggesens, Olaf den Helliges, og mange fleere Islandske Historier give allevegne Exempler herpaa. I de nyere Tiider bleve brugte Signinger, Korsmærker, giorte med Haanden, og alleslags Figurer, i Form af Kors, Brod og Viin, som havde været paa Alteret, Dobevand m. m., samt visse Bønner og Psalmer, som skulde ufeilbarlig hiælpe i visse Tilfælde, enten man læste dem, eller bar dem skrevne paa Brystet. Til *Kleromantie* og *Belomantie* findes her ikkun faa Spor. Nogle udvælge en vis Dag i Ugen, eller i Aaret,

til

til at foretage visse Haandgierninger eller Handteringer. Af *Chiromantie* findes endnu Levninger, og haandskrevne Afhandlinger derom, med Figurer hos. Ligeledes findes noget skrevet om *Astromantien*, især om de 12 Himmeltegns Virkning paa Menneskenes Fødsels-Tid, og deres Skiæbne derefter. De Eenfoldige meene alt sligt at være ukyldigt, ja helligt og guddommeligt. Den samme Tanke have de om visse Urters overnaturlige Kraft, om de foromtalte, eller andre Natursteene, og om visse Midler tagne af Dyreriiget. Det meeste af alle disse indbildte Kunster i Island, grunder sig paa fremmede Bogers, tidt urigtige, Oversættelser, af hvilke nogle ere fra det 13 og 14 Hundrede-Aar, da dette Slags Lærdom begyndte at ansees der, for en lærd Videnskab, som Geistligheden desuden yndede, og selv lagde Vind paa. Derfor kaldes det Slags Folk endnu af Almuen Lærder, eller Kunnaetu-Menn, ligesom paa Dansk Kloge, og i de ældre Tider Rynger-Menn.

§. 612.

Den sorte Kunst. Den sorte Kunst, (Magia diabolica), kaldes fornemmelig og altid i en ond Meening, Hexerie, fordi den meenes at skee ved Diævelens og de onde Aanders Hiælp. Den er bleven dreven paa tvende Maader, saavel tilforn her i Norden, som i Island, i de nyere Tider; nemlig ved Runer og Poesie. Runerne kaldede de visse Hexe-Characterer, og Poesien Galdur, hvilket Ord af Omrindelsen betyder Sang. I de store Hexe-Forretninger bleve sædvanlig begge Maader foreenede. Saaledes beskrives Odin baade i Edderne og i Sn. Sturlesens Historie, som den første og største Hexemester her i Norden; Mange andre gamle Skrifter bekræfte det samme, og paa nogle Steder anføres endog Ceremonierne, og

tales om, hvorledes Runerne skulde ristes, det er skiæres eller udhugges. Begge Slags Hexerie, baade det ved Characterer, og det ved Poesie, har ellers ei aleene været brugt i Heedenskabet, men ogsaa i de christne Tiider af et og andet ugudeligt Menneske. Her skal derfor handles om hver Tiid for sig.

§. 613.

Det hedenske Hexerie.

Blot kaldtes overalt i Norden Hedningernes Gudstieneste, bestaaende deri, at de tilbade og ofrede til deres Afguder, for at faae eet eller andet udvirket hos dem; disse Blot vare tilladte, ja endog befalede ved de hedenske Love, især naar de sigtede til almindelig Velfærd; men deri indlob tillige noget, som var virkeligt Hexerie; hvilket, skiønt det var af det hellige Slags, og horde til Gudsdyrkelsen paa en vis Maade, blev dog af alle retsindige og gode Folk anseet for ondt og utilladeligt. Blotene vare adskillige: **Disa-Blot**, da der blev offret til Diserne, visse Gudinder, som man meente at raade for ethvert Menneskes Skiæbne; **Alfa-Blot**, hvorved Elve og Landvætter, eller Nisser, bleve dyrkede, for at det skulde gaae En vel eller ilde i hans Huusholdning; **Seidur** kaldtes der ældste, og allermeest virkende Hexerie, som blev forrettet over antændt Ild med Poesie, eller nogle paa visse Maader sammensatte Sange, hvorved deels fraværende, deels og fornemmelig de, som horde derpaa, meenedes at kunne blive forgiorte, fortryllede, galne, eller ogsaa uhældige deres heele Lives Tiid. Men saasom denne Kunst blev anseet for ond og uædel, domde Odin den, efter Sn. Sturlesens Vidnesbyrd, at være uanstændig for Guder eller Mandfolk, hvorfor dens Øvelse blev overladt til Gudinderne eller Kvindekiønnet. At veltænkende Folk i de hedenske Tiider have holdt Hexerie overalt, og især Seid, for utilladelig, kan ellers slut-

tes

tes af Harald Haarfagers Opforsel, som for den Skyld lod brænde sin egen Son, og hans heele Seid-Selskab. De ældste Islandske og Norske Love have forbudet det, og den sædvanligste Straf for dette Slags Hexer var, at de bleve puttede i en Sæk, steenede, og siden opbrændte, men Asken fort ud i Havet. Dette og al Slags skadeligt Hexerie kaldtes i Loven Fordæda og Fordædeskab. Hexerne bleve ellers brændte, og Asken adspredet, paa det de ei skulde gaae igien; thi man troede Giengangere i den Tiid, ventelig fordi Odin selv havde giort saa meget af sin Kundskab i Kunsten at fremkalde de Dode, ja endog lært Maaden, hvorpaa den skulde bruges. Tingen er ogsaa bekiendt hos Fremmede i sildigere Tiider; thi hvo veed ikke Historierne om Wampyrerne. Disse Tiiders Philosopher have og holdt det Umagen værdt at undersoge den Materie, og skrive derom (see f. Ex. *Bilfingeri* Disqv. de Wampyris).

§. 614.

Ligesom Bogstaver tiene til at læse og skrive, saa tiende Runerne af Begyndelsen til det samme. De vare intet andet end Bogstaver; men fordi de vare saa nye og rare i Norden og Tydskland, ansaaes de af Almuen for en hemmelig Kunst, ja for Hexerie; de bleve det og virkelig: Figurerne bleve fordoblede og forandrede, saa at man, udaf een Character, kunde læse sig til heele Ord, ja vel en heel Meening. Disse Characterer bleve udskaarne paa Kiæbler, det er, runde Stave eller Træe-Cylindere. At raada, eller raade, og giette sig til, blev kaldet at læse dem, og og derfor bruges Ordet i denne sidste Meening af de Engelske, men af de Tydske, for at tale, og af de gamle Nordiske, og endnu af de Islandske, for at holde en lang, og gierne en med Tiiid sam- Runer og Mid især.

mensat Tale. At Runerne have været mange Slags, sees af Edda Sæmundi, især af Havamal, og af en anden gammel Ode, kaldet Sigurdrifumal. Nid var en høi Grad af Galder, eller Hexerie, som noget lignede Seid. Den var en ved indfaldende Leilighed strax digtet andægtig Viise, som indeholdt Last og Forbandelse, og skulde endelig virke paa den Person, der blev sigtet til, for at giøre ham i nogen Maade ulykkelig (see *Bartholini* Antiqvit. Dan.). Poesien var gierne eenfoldig og ligefrem, hvorpaa man haver eet Exempel i Eigil Skallagrimsens Historie, og et andet, endnu ældre, i den Ode Skirnisfaur i Edda. Vers-Arten kaldtes Galdralag, og Starkadarlag (som er noget nær det samme), fordi Starkodder skal have brugt den samme. Nid blev ogsaa forfattet under andre Vers-Arter, saasom Drottqvædr, hvorpaa man har Exempel i det Nid, som Thorlev Skald giorde om Hagen Jarl (see Ol. Trygg. Hist.). Nu omstunder bruges det Ord Nid i Island for at betegne et Skandskrift, og den Bemærkelse findes ogsaa i Historierne; dog er den anden ældre endnu bekiendt.

§. 615.

Hexerie i de første christne Tiider.

I de første christne Tiider var Hexeriet af Begyndelsen eet og det samme, som i Hedenskabet, naar man aleene undtager, at det blev kun ovet i Londom: Omgangen dermed var den samme i Norge, som i Island; Hexemesteren brugte Nætterne dertil, især dem, som vare næst for de store Helligdage; den Maade kaldes i de gamle-Norske og Islandske Love Uteseturr, det er Udesidden (see Jonsb. Mannh. Kap. 2). Odin selv brugde den, og Sn. Sturleson anforer et mærkværdigt Exempel derpaa i Haagen Herdebreds Historie. De, som sadde ude, bildede dem ind, at

de

de talede med Aanderne, og finge Raad hos dem, de fleeste Gange til at giøre noget Ondt, hvorfor denne Udesidden blev holdt ligesaa strafværdig, som Seid og Fordædskab, eller at uppvekia Trøll, d. e. fremkalde Giengangere eller de Døde; thi endskiønt Ordet Trøll egentlig kun betyder en Jætte, saa bruges det dog ofte af de Gamle for at betegne en ond Aand, som er iført et grovt Legeme, og her især en Dødning eller Gienganger, som ellers kaldes Draugr. I de hedenske Tiider, forend man havde nogen skreven Lov, giorde man kort Proces, og straffede med megen Eftertryk den høieste Grad af Hexeriet, men Resten lod man upaatalt. Efterat Christendommen var indført, giorde man derimod nøie Forskiel paa Hexerie, og indrettede derefter Straffen; hvorom kan læses i de gamle Norske og Islandske Christenretter. I Danmark synes det, at man ei har havt meget med Hexerie at bestille (see Waldem. 2. Jydske L. Lib. 3 c. ult.). De Svenske Love derom, have været temmelig strænge, og Rettergangen simpel (Suderm. L. Manh. B. Kap. 32). Men de Norske og Islandske Love viise især, at Hexeriet har været overalt bekiendt, og øvet af onde Mennesker i disse Lande. For den største Grad deraf var anordnet Livs-Straf; dog bleve Hexer ikke brændte efter Loven, forend i den saa kaldte Middelalder. Om en Kone beed Fingeren af sit Barn, for at det skulde leve længe, blev hun kun straffet med Penge-Bøder (see den Christen Ret, som var brugelig i Vigen i Norge). Den gamle Christen-Ret, som findes foran ved nogle Afskrifter af Kong Haagen den Gamles Froste Th. Lov (Lib. 2 cap. 15) straffer under eet, den som tilbeder og offrer til hedenske Afguder, den som bruger Spaadom og Hexerie, og den der herbærgerer og holder med det Slags Folk; den befaler nemlig, at de alle 3 skulde

være

være fredløse, og have forbrudt Livet, ligesom den der havde slaaet et Menneske ihiel. Den Islandske Graagaas (Cod. Ref. 1 B. 7 Kap.) taler allertydeligst om denne Sag: Den, som dyrker hedenske Afguder, og mærker eller helliger sit Kvæg til dem, han bliver Fiørbaugs-Mann, eller (som er det samme) falder i Fiorbaugs-Gard, det er, han bliver fredløs (saa at det bliver enhver tilladt at dræbe ham uden for hans Hiem, og visse ham tilladte Veie), og haver forbrudt alt sit Gods; Iligemaade den, som farer med Galder, og lader en anden qvæde (det er synge Hexe-Sange) sig eller sine Kreature til Lykke, Helsen eller langt Liv; Men farer han med Fordædskab, saa at han bringer, ved Ord eller andet Slags Hexerie, andre Mennesker, eller deres Kvæg, Sot eller Død paa Halsen, da bliver han Skovmann, det er, han har uden al Naade eller Undtagelse forbrudt Livet; Den som farer med Steene, og giør dem virkende, binder dem paa Mennesker eller Fæe, og bruger dem, sig eller andre til Lægedom; den som farer med noget andet saadant indbildt Tøi, i Tanke at udrette overnaturlige Ting, han bliver og Fiorbaugsmand; iligemaade den, der gaaer Berserks-Gang, det er, af Diævelsk Ondskab, bliver gal og rasende. De faldt ogsaa i Fiorbaugsgard efter denne Lov, som vare nærværende, og ikke hindrede saadanne Mennesker fra at giøre Ulykke. Den Lov om Hexe-Steenene er ventelig bleven giort saa stræng, i de første christne Tiider, fordi man har tænkt, at det var de hedenske Afguder, der skulde giøre dem virkende; i det mindste synes det at bestyrkes af K. Byrges Upl. L. (Kyrkiob. 1 Kap.), hvor det hedder: ængin skal afgudom blota, og ængin aa lunda ælla stena troa o. s. Men siden efter, da det hos de Christne selv blev et Slags Religions-Sag, eller en hellig

Pligt,

Pligt, at bruge Steene eller Urter, ophørde denne Straf. Graagaasens anførte Anordninger om Hexerie stode ved Magt, fra Christendommens Begyndelse, indtil Jonsbogen kom til Island henved 1280; thi den saa kaldte Jærnsida, eller Kong Haagens Lov, taler ikke om deslige Ting. Man kan og see af Jonsbogen (Mannh. c. 2), at Hexeriet har endnu den Gang været af samme Slags, som før; og det er riimeligst, at der er ei skeet nogen Forandring, førend Geistlighedens Myndighed var bleven rodfæstet, og Klosterne blevne steere, da *Magia religiosa*, som hverken blev agtet for Overtroe eller Hexerie, kom ret i Gang. Denne Tiid kan man fastsætte omtrent ved det Aar 1300; thi fra den Tiid hørde man næsten intet til det hedenske Hexerie, eller Sager desangaaende, lige indtil Reformationen.

§. 616.

I de seenere Tiider begyndte man derimod paa nye at ove de gamle Troldoms Kunster. Efter Reformationen, da alle papistiske Besværinger, Overtroe og Ceremonier bleve strængeligen forbudne, og straffede, faldt visse ugudelige Mennesker i dets Sted paa en tildeels nye, Art af Hexerie. Disse vilde vel bruge den gamle hedenske Adfærd; men Erfarenheden har lært, at de dog ikke vidste noget retskaffent deraf. Deres Characterer vare mestendeels opdigtede; dog lignede de noget hine gamle Runiske. At anraabe onde Aander, bruge Besværinger, og selvgiorte Lader, efter egen Indbildning, det kunde disse onde Mennesker meget let hitte paa. Den eenfoldige, og til al Slags Overtroe hengivne Almue, blev og ved deres Træskhed, Underfundighed, og Brug af visse hoitravende, skiønt barbariske, Lader, lettelig indtagen og bange. Hvis da En i nogen Maade giorde disse viise Folk imod, saa hedde det

Hexerie i de seenere Tiider.

strax, at han var forgiort, og han maatte da, enten bede den Fortornede om Naade, eller og søge Hielp hos en anden kyndigere og større Mester, der kunde giøre ham frisk igien. Dette Uvæsen tog forfærdelig Overhaand i det 17 Hundred-Aar, og det af tvende Aarsager. Nogle Øvrighedspersoner, ved det de vare alt for kloge til at frygte for dette Slags Indbildninger, vidste at holde, ei alene Almuen, men endog dem, der brugte Hexeriet, i meget god Ave. Disse Øvrighedspersoner bleve derover frygtede, ja holdne af alle for endnu større Hexemestere, end hine vare. Og da de nu mærkede sligt, tænkte de, det var ikke af Veien, at man blev ved i disse Tanker, da saadant vilde bestyrke deres Myndighed, og tilskynde de Underhavende til desto større Ærbødighed; De øvede ikke Hexerie, men de lode aleene, ved een og anden Leilighed, see mistænkelige Ceremonier, samt forklarede visse Tilfælde til deres Fordeel; ja lode sig vel forstaae med, at de og kunde bringe store Ting til Veie ved forborgne Kunster. Andre Øvrighedspersoner, af et finere Slags, sagde ikke, eller giorde noget saadant; men naar slige Sager kunde komme for Retten, lode de, som de vidste fuld Besked derom, og naar Almuen roste dem, at de forstode sligt, sagde de intet derimod, mindre bleve de vrede derover. Det var ikke nok hermed: Man indbildede sig endog, at visse Slags Hexerie, som Almuen hverken forstod, eller kunde faae at vide, var eene for de Fornemme og Lærde, som aleene kunde læse sig samme til i Latinske og andre fremmede Bøger. Disse Skrifter vare fornemmelig *Cardanus*, *Wierus*, og *Albertus Magnus*; men især *Cyprianus*, og *Corn. Agrippa*. Til Prove paa disse Tiders foregivne Hexe-Klogskab tiene ellers følgende Stykker: Finsk Galder, eller Trolddom, skal nogle have hen-

tet

ket fra Lapperne, bestaaende fornemmelig i, at eie en Gan, der er en indsluttet Aand i en Orms eller Flues Skikkelse; men alt sligt er smiddet af de nyere Beretninger om Findlapperne, og tildeels grundet paa de ældre Tiiders Exempler i Norge, om Dronning Gunnhild, og andre, som reisde til Lapland, deels for at lære Troldom af Indbyggerne, deels for at bestille dem til at spaae, eller forrette nogen anden Hexe-Handling; Sligt kaldes i de gamle Love Finnfarar, og forbydes der, under Livs-Straf. At kalla Anda or lopte, eller at kunne raabe til sig Aander fra Luften, og siden bruge dem til sin Tieneste, blev holdt for fornemme og lærde Folkes Hexerie. Gandreid, eller at ride i Luften, er ligeledes et nyt Paafund, endskiønt Ordet var brugeligt i de gamle Tider, da slige Lyst-Reiser bleve tillagte Trolde eller andre Aander (see Nials og Grim Lodenkins Sagar). Man veed den bekiendte Kiærlinge-Snak i andre Lande, at Hexer skulde ride paa Kosteskafte, forvandle Mennesker til Heste, m. v. I Island derimod, tales i den Henseende kun om gamle Horsebeen, eller Beenradde paa Marken, som dog kun skulde blive ved Landjorden, uden at fare i Luften, ja tabe reent sin Kraft, hvis Ryttern kom til et Sted hvor Horsebeen laae. Den heele Kunst skal komme an paa Gandreid-Bidselet, som skal forfærdiges af visse Slags Læder, med visse Characterer paa. Giørninga-Vedur, at kunne opvække Storm og Uvæir paa Havet, for at Skibe og Baade skulle forgaae m. v., hører baade til de gamle og nye Troldoms-Kunster. Reedskaberne ere kun slette, nemlig Beenradet af et Fiskehoved, med underlige Characterer paa. Men Oprindelsen er, at man tilforn har brugt hertil den Afgud Thors Hoved, udhugget, indskaaret, eller malet; og det fordi Thor berettes at have

ovet denne Kunst, ved at blæse Kiæften op, saa at Skiægget stod stivt, hvilket blev kaldet at theyta Skeggbrodda (see Ol. Tryggef. Hist.), hvorfor han og blev foreſtillet med opblæſt Kiæft, og stivt udstaaende Skiæg. Hevi blev det ellers holdt for det ſtørſte Meſterſtykke og Videnſkab, at bruge kun een eller to Characterer; de, ſom vare ukyndige, kunde og let tage feil i at afbilde dem; men den heele Hemmelighed beſtod dog kun deri, at de Ord Thors Hafot, eller Thors Hafut, hvert for ſig, eller ſamlede, kunde læſes udaf dem; og ſaadanne Runiſke Sammenſætteſer have ventelig udgiort den Green af det hedenſke Hexerie, ſom blev ovet ved Runer, alene, at de ſeenere Hexemeſtere have ikke forſtaaet at giøre dem rigtig. At ſkilia Fugls Rødd, d. e. at forſtaae Fuglenes Sprog, hører ogſaa hertil. Den Kunſt var for fornemme Folk, iſær Konger og Fyrſter (see den ældgamle Ode Rigs-Thula, og Edda Sæmundi). Kragerne vare de lærdeſte Fugle, ſom raiſonnerede meeſt om Stats-Sager, og tilkommende ſtore Ting; derfor ſkulde man fornemmelig forſtaae deres Sprog (ſee Olaf Kyrres Hiſt. hos Sn. Sturleſen). Men ſiden Krager ikke ere i Island, have Ravnene maattet træde i deres Sted, og en Deel Kloge ſiges at have forſtaaet dem. At have Drøm-Mann kan regnes hen til Kunſten at fremkalde de Døde. Man udvalgte en bekiendt Ven i Livet, ſom paatog ſig, efter Døden, at underrette om alle magtpaaliggende Ting; men ſlige Drøm-Mænds første Beſøgelſer bleve holdte for farlige at tage imod. Den høieſte Grad af diſſe Tiiders Troldoms-Kunſter ſkal have været at karra Kalf, da den onde Aand ſkulde have aabenbaret ſig i Skikkelſe af en nyekalvet Tyre-Kalv, der ikke endnu var reengiort fra Sliimen; denne ſkulde da diſſe Lærlinger reent afſlikke og nedſluge, ligeſom Koerne giøre, og faae med det ſamme alleſlags Viisdom. §. 617.

§. 617.

De adskillige Manerer og Ceremonier, som høre til de sidste Tiiders Hexerie, gaaes her med Flid forbi. Runerne have altid været de fornemste Hexe-Redskaber, ligesom i gamle Dage, paa det aleene nær, at de sædvanlig ere blevne tegnede ganske urigtig. Men man har og desuden brugt Characterer af en anden Art, eller rettere sagt, Malerier og Tegninger; f. E. Aarons Staf, eller Aarons Kiæp; Salomons Insigle, Sigillum Salomonis; Thors-Hammer, som skulde sammensættes af visse Slags Materier; og endelig Sprota, en lang og smal Kiæp, som skulde tiene til at aabne Klipper, Høie, og Biærge, naar man kun slog paa dem, for at tale med Elver, eller Underjords-Folk. Disse og mange flere Ting bleve meget omtalte i Hexeriets sidste Alder, og de træffes endnu, og fremvises i Island. De sidste Tiiders Raserie heri gik endog langt videre, end sligt var gaaet tilforn, især i Hensigt til, at Indbildninger om Hexerie bleve saa meget almindelige. Saasnart en blev hastig syg, var det strax Hexerie: snart i hvert Huus saaes noget Spøgelse. Draugr eller Giengangere vrimlede overalt; thi man indbildte sig, at de, som øvede dette Slags Usædvanlighed, lagde fornemmelig Vind paa at fremkalde de Døde. Med eet Ord at sige: hvor nogen var syg af Tungsindighed, og farlige Griller, af Epilepsie, Slag, og haarde Convulsioner i Indvoldene m. v., hedde det strax, at Diævelen udrettede sligt, ja at han lod sig til Syne, baade for de Syge, og andre, som vare indtagne af slige Indbildninger. De, som vare nidkiære, og gierne vilde raade Bod paa denne store Ulykke, saasom Præster og Øvrighedspersoner, giorde det næsten værre: de troede alting med, og bestyrkede derved andre i deres

Hexeriets sidste Tilstand og Slutning.

Griller. Man vidſte tilſidſt intet andet Raad, end ved Baal og Brand at ſtraffe en Misgierning, ſom tidt beſtod i puur Indbildning. Hvis man da fandt hos en, der var kommen i Udraab for Hexerie, Boger eller Blade med uforſtaaelige Characterer, og nogle vidnede, at ſaadan en Perſon havde forhexet Menneſker eller Kreature paa nogen Maade, blev Sagen agtet klar nok, og den Beſkyldte, endſkiont iblandt ganſke uſkyldig, blev levende brændt; hvori man formodentlig, foruden andet, har havt for Øine deels de Tydſkes Exempel, deels de Svenſke Love. Paa en 30 Aars Tiid, at regne fra 1660 til 1690, bleve ſaaledes brændte i Island 16 Perſoner, hvoriblandt nogle vare fra Nordlandet; men de fleeſte fra Vester-Fiærdingen, og iſær fra Veſtfiordene. En Deel af diſſe Misdædere vare viſt onde Menneſker; dog kunde ikkun faa af dem tilſtrækkelig overbeviſes om at have ovet nogen egentlig Troldom. Ja nogle fandtes deriblandt, ſom Mængden holdt for uſkyldige. Endelig begyndte de fornuftigſte af Øvrigheden at indſee, at denne Omgang var urigtig. De bleve og anſeelig beſtyrkede deri ved en Kongelig Befaling, bekiendtgiort paa Altinget 1690, at nemlig ingen Troldmand maatte efterdags ſtraffes paa Livet, efter Hiemtings- og Althings-Dom, men Sagen ſkulde forſt foreſtilles Kongen. Det er ellers forunderligt, at man har ei længe tilforn tænkt paa at hæmme dette Onde, og iſær at følge Dannemarks Exempel, ſom fremfor alle andre Lande i Europa ſynes at være gaaet heri varſommelig og fornuftig til Verks *), allerhelſt da

*) At nogle i Dannemark ere brændte for Hexerie, findes dog Exempler paa. Saaledes beretter den haandſkrevne Reiſebeſkrivelſe, ſom for (§. 607.) er bleven anført, at 3 Koner vare blevne brændte for Hexerie i Sieelland; og endſkiønt Aarstallet ikke maldes, ſynes det dog af andre der-

hos

da det ikke kan ſlaae Feil, at jo enhver Øvrighedsperſon i Island maae have kiendt F. 2. Reces, hvis 8 Artikel taler om Troldom, og foreſkriver Omgangen med dette Slags Sager. Nu først begyndte man dog i Island at betænke ſig: og naar der ſiden kunde komme een eller anden Hexe-Proces til Althinget, blev den afviist, og Syſſelmændene offentlig ſatte til Rette, med Advarſel, ikke at fare med ſlig ugrundet Snak. Herved bortfaldt i kort Tiid det gamle Hexerie for den ſtørſte Deel. Vel opkommer undertiden, endog i diſſe Tilder, nogen Snak om Giengangere, ſom ſkulde være opvækkede for at plage Folk; men ſiden de Fornuftige ville ikke troe Hovedſagen, at det er Hexerie, tager ſaadant Onde ikkun ſielden Overhaand. Nogle efter Foregivende ſaaledes forgiorte Menneſker har jeg ſelv ſeet og betragtet; men de have kiendelig været ſygelige, og iſær angrebne af de nyelig ommældte Svagheder; nogle have havt ſtærk Melancholie, eller og Manie m. v.; andre have ikke havt nogen ſærdeeles Sygdom, uden alene Mangel paa Fornuft, paa Sinds og Legems Kræfter. Indbildning om Hexerie havde giort dem ſyge, og de bleve igien friſke ved blotte Indbildninger, ſom andre formeente Hexemeſtere vidſte at indprente dem. Den gangbare Tanke, at onde Ånder opholde ſig meeſt paa øde og mørke Steder, Fiælde, Dale, Kirkegaarde, o. ſ. f., har man og her i Landet; og derfor er det ingen Under, at man har vidſt ſaa meget af Spøgelſer at ſige, juſt paa de mørkeligſte og meeſt øde Steder; men derimod kun meget lidet paa Sønderlandet, hvor Bygden er tæt, og nogle Fremmede gierne

boe-

hos fortaalte Ting, at det er ſkeet henved Aar 1614; een af dem, ſom den fornemſte, ſom og ſkulde have været bemidlet, nævnes ſammeſteds Maria Kringſted (i et andet Exemplar Ringſted).

boesiddende, foruden de Handlende, som ere der om Sommeren. Sagen er naturligviis denne: Den langvarige Vinter, de lange mørke Nætter, og Eensomheden, have paa Udhukkerne, og især de nordlige, meget tient til at forøge Frygt og slemme Indbildninger hos en Nation, som desuden er tungsindet, og henfalder lettelig til Melancholie; og det saa meget meer, som dette Folk har Kundskab om sin Velstand i forrige Tiider, men finder sig nu tvertimod trykket af Armod, og anden Elændighed, uden at have eller vide noget Middel, Tidsfordriv, fornuftige Fornøielser, eller noget andet til at opmuntre Sindet, og at forslaae Tankerne. Jeg kunde endnu tillægge adskillige Beretninger om Hændelser af dette Slags, som ere ret forunderlige, samt optegnede, fortaalte, eller bevidnede af troeværdige Mænd. Maaskee i det mindste nogle af dem vare ikke blevne saa alderles ubehagelige enten for de Lærde, eller andre Læsere; men jeg vil heller slutte, og alene anmærke, at ligesom man ikke bør bifalde det Slags Beretninger om Diævle og Hexerie, som avles af Overtroe og en forvirret Indbildning, saa bør man ikke heller falde til den anden modsatte Yderlighed, at nægte alle Aander, samt deres Virkninger, og derved at kalde Guds Ord i Tvil, og samtykke skadelige Vildfarelser, blot fordi vor svage Fornuft, og meget utilstrækkelige Philosophie kan ikke udvikle de Ting, som den alvilse Skaber har for den største Deel skiult, og deri seer paa Menneskets eget Beste. En uforfalsket Gudsfrygt, en retskaffen Opførsel, med eet Ord, en fornuftig Tænke- og Levemaade ere ellers de sikkerste Midler mod Hexerie og Spøgelser; og i den Hensigt er det, at adskillige formeente Hexemestere i Island have selv maattet tilstaae, at visse Mennesker, eller Familier, kunde ikke forgiøres; thi man haver mærket, at disse have

just

just været Folk af formustig Tænkemaade, uden al Overtroe og Griller, og desuden modige og uforsagte, samt stærke og sunde af Legeme; og altsaa ikke bange for at afvise saadan en Kunstner med et Liv fuldt Hug, eller en blodig Nøse, hvorved man sædvanlig troer, at han bliver siden sat udaf Stand til at øve sin Kunst imod dem, som saaledes kunne blive ham overlegne. Om de saa kaldte Fremsynede er det ogsaa afgiort, at de ikke see Spogelser med deres Øine; men baade de og andre, som formemme til slige, ere behæftede med noget Slags Sygelighed. Det er alene underligt, hvorledes de undertiden forudsige Ting, som andre kunne umuelig vide; men disse ere og ikkun sielden af Vigtighed.

Om Beboernes Levemaade.

§. 618.

Beboernes Levemaade beskrives her for sig, fordi man finder eet og andet i disse Folkes Huusholdning, som ikke er almindeligt paa andre Steder. Bredefiordens Øer holdes for et godt Leve-Sted, thi de give Leilighed til mange Slags Udveie til Livets Ophold. Hoeslæt og Græsning er der ret god; Heste og Faar, som gaae ude heele Vinteren, ere saa vel ved Magt, som de havde staaet paa Stald. Bønderne med deres Arbeidskarle søge i Fiskertiiden til Oddbiørns-Sker, undtagne de paa Biarnøe. Imidlertid skal Fruentimmeret føre heele Huusholdningen hiemme, vogte Tunnet, og især fange Fugle, og samle Æg og Duun; nogle fange Sælhunde i Garn, hvor Leilighed er dertil. Torvskiær falder her ikke; hvorfor man bruger Klining (§. 606.), hvilken de tørre og bringe under Tag. Ingensteds paa Landet have Fruentimmerne meere at bestille end her. For at hente Koer og Faar 2

Huusholdnings Fornødenheder, og Arbeide i Almindelighed.

Gange om Dagen, i Malketiden, maae de, naar Ebbe er, gaae en lang Vei, fra een Øe til den anden, og naar det er Flod maae de bruge Baade. Ved Kæretiden passe de desuden paa Svartbagen, naar han slæber Steenbider (Cyclopteros) op paa Landet. Men det største Arbeide er dog at samle Fugle-Æg, og fange Lunder eller andre Fugle; 2 eller 3 Fruentimre fare i den Hensigt med smaa Baade fra een Øe til den anden; men endskiønt de ere ligesaa gode som Mandfolk vante til at roe, og føre en Baad, falder dette Arbeide, ved det dette have saa mange Kræfter, besværligt for dem, ja ofte farligt, da de i ondt Vair maae døve sig ud paa det vilde Hav, 2 til 3 Miile, over stærke Strømme, og mangfoldige blinde Skiær, imellem og nær ved Øerne. Naar de lede efter Eder-Æg, skulle de være 3 til 4r da de gaae et vist Stykke fra hverandre, langs efter hver Øe, og raabe ved hvert Skridt, for at giøre Ederfuglen bange, saa den flyver eller kryber op af Reeden. Naar Mandfolkene komme hiem, forrette de samme Slags Arbeide; især med at samle Æg, og fange de unge Fugle, nemlig Rytsen, (Larus albus extremitatibus alarum nigris); Teisten, (Columba Grönlandica), og Lunden, Alca (Psittacus) rostri sulcis octo, førend de forlade deres Fødesteder. Disse unge Fugle saltes deels ned i Kar eller Tønder, og forvares heele Aaret, deels røges, speeges, og spises efter Haanden. Kiødet er blødt og behageligt, og især have de tvende sidste Arter megen Fedme, som samles ved det Kiødet kaages; samme smager og seer ud som Gaase-Fet. Herhen hører og Skarfen, de tvende Arter, foruden Dilaskarfen, Pelecanus carbo aqvaticus; thi dens Unger blive ligeledes nedsaltede, og smage ret gode, hvis man aftrækker Skindet, som haver en noget trannet

Smag.

Smag. Svartbagens Unger fanges, og spises meest ferskkaagte eller steegte, da de ere grove i Kiødet.

§. 619.

Cochlearia og Saul hvorledes behandles.

Hvor *Cochlearia* voxer i Mængde, hentes der af den heele Baade fulde; den vaskes ud, hakkes, og tillaves med suur Valde eller Mælk, uden Salt, som Sobekaal. Det som skal giemmes af den, nedsaltes lagvis i store Kar; og naar det da pærses, giemmes den overflødige Saft for sig selv om Vinteren, da den ikke saa hastig kommer i Gang, hvis den staaer i Kulden. Maaden bliver af denne Saft langt meere let og behagelig. Hvis Faar sættes paa de Holmer, som give Cochleare, æde de gierne denne Urt, og blive overmaade feede deraf; men naar de saa slagtes, har Kiødet en væmmelig Smag. Et Gimmerlam, som gaaer paa saadant et Sted, hvor det saaer meest af Cochleare, Vinteren over, kan ved Slagtningen om Efterhosten give 12 Pund til 1 Lispund Talg. Saul (§. 594.) samles og fyldes i Baade, som trækkes paa Land, da man øser dem fulde af sødt Vand, og lader det saa staae et Solemærke, hvorefter Saulet breedes ud paa Jorden for at tørres, og bliver siden indpakket. Ved denne Sol-Host har man ellers mærket, at hvor Planten plukkes reent af, der voxer den hyppig til igien, men hvor den rives kun løselig af, der indtages Stammen af Balanis og Muslingernes Yngel, saa den kan ei voxe igien. Fiallagraus tilhandle disse Beboere sig fra det faste Land for saltede Fugle, eller andre Varer; men Meel, Jærn og Liner kiøbe de fra Stichesholms-Havn for Torsisk, Ederduun og Fuglesiær. Paa de øde Holmer blive Stude meget feede, og give vellsmagende Kiød. Prisen hos de Handlende har for været 10 Rdlr. Sp. for Stykket af de bedre end middelmaa-

dige, foruden Skindet; men nu har denne Handel taget meget af: de Handlende ville ikke betale, og følgelig Bonden ikke heller giøre den Bekostning paa at opelske og holde gode Stude.

§. 620.

Æg hvorledes behandles.

Af Æg samles mange Slags, men den største Deel er dog af Ederfuglen, og dernæst af Vildænder og Svartbager. De allerlækkerste Æg giver den bekiendte Strand-Sneppe, Tiælderen, (Hæmatopus), og Krian eller Tærnen, (Sterna capite supra nigro, rectricibus extimis longissimis). Æggene spiises af de fleeste haardkaagte, uden ringeste Uleilighed, uagtet *Linnæus* i sin Skaanske Reisa haver anført det, som noget mærkværdigt om Skaaningerne. Æggekager bruges her, og Æggedravle eller Ost, da de første Æg kaages med nye Valde, hvorpaa denne Æggeost spiises med Mælk over, til Frokost om Sommeren. Æggene forvares Vinteren over paa adskillige Maader: Den almindeligste er, at de indpakkes i Kar, i den hvide Kliining-Aske, saaledes, at det eene Æg rører ikke det andet. Andre bruge dertil den skarpe saltagtige Aske, som brændes af de tørrede Fucis Dichotomis (§. 594.), og indeholder endnu meere alkalisk Salt, end Hav-Vandet. Naar Æggeskallen er ganske heel, og hvert Æg ligger for sig, forvares Æggene paa denne Maade meget godt, en temmelig Tiid, i Hialler, eller Forraads-Huuse, hvor ingen Varme er. Den tredie Maade at forvare Eggene paa, er at kaage dem friske, skrælle dem, og komme dem i Vinter-Skior, hvori de deels hakkes, rores om, og gives Folkene med Mælk over; deels tages de heele op, hakkes, darmes, og rores med Smør og lidet Salt, da de have en behagelig Syrlighed ved sig. Eder-Æg lægges meest op til Vinter-Forraad; de kunne og best

taale

taale den forommældte Omgang. Men dertil tages kun de friſke, hvorfor de ſkygnes i Forveien: dette ſkeer ved at Egget holdes indſluttet i Haanden, da den ſpidſe Ende vendes mod Solen, men den tykke til Øiet, ſaa at ingen Lysning kommer der imellem; mærkes da ingen Dunkelhed i Egget, naar den ſom ſkygner er ellers vant dertil, ſaa er det friſkt. Den Maade at prove Eggene i Vand, bruges her ogſaa, men agtes ikke nær ſaa vis ſom Skygnen; thi de ſom ere ankomne, naar kun ikke alt for meget, ſynke og til Bunds, ligeſom de friſke.

§. 621.

Angaaende Fuglefangſten er iſær at mærke, at ingen af de gamle Fugle fanges her eller dræbes, undtagen Skarfen og Lunden. Derimod meener Almuen, at den bliver uhældig, der ſlaaer de andre nyttige Fugle ihiel, iſær Ederen og Teiſten. Loven (Jonsb. Landsl. B. Kap. 57), haver og, under Straf, forbudet at fange Ederfugle, Ender og Teiſter. Med Ederen i Beſynderlighed omgaaes Beboerne varſommelig. Skyde-Gevær maae her aldrig bruges; og naar man fornemmer at en Fugl vil lægge Æg, lader man den have Roe, og hvis nogen dræber en Fugl, af hvad Slags den er, i ſlige Omſtændigheder, anſees ſaadan en for et ondt Gemyt, der ikke haver at vente ſtor Lykke eller Fremgang. Træffer man en And eller Ederfugl liggende paa Æg, og den, ſom ofte ſkeer, vil ei forlade Reeden, tager man Fuglen ſagte op, efterſeer Eggene, og hvis de ere friſke, giver man den eet tilbage; imidlertid bier Fuglen, og venter til man gaaer bort igien. Hvis der ere Unger i Eggene, lægges de alle igien i Reeden, dog tager man Duunen bort. Lunder, Teiſter, og Alker lægge kun 2 Gange Æg, men Ederen 3 til 4 Gange; dog, hvis de maae Fuglefangſten.

beholde det første Kuld, lægge de ikke flere. Æg-Tiden begynder med Kaarsmisse om Vaaren, efter gammel Stil, og varer til St. Hans-Dag; det sidste Kuld overlades Fuglene. Undertiiden findes der 2 Ederfugle i een Rede, da Æggene ere dobbelte i Tallet, og Fuglene skiftes til at ruge dem. Lunde- og Teiste-Unger fanges naar de ere fuldvoxne, og alle deres dunagtige Fiædre borte. De trækkes ud af deres dybe Huuler med Jærnkroge, da Halsen strax vrides om paa dem. Tærnen besøger alle disse Øer i største Mængde: dens Kiød er velsmagende, sødt, og ikke trannet; dog bruges den ikke til Spiisning, men dens Æg søges, og samles flittig; de spiises friske, da de ikke taale den forommtalte Nedsaltning. Paa Oddbiorns-Sker, efterat Fiskerne ere borte, lægger Tærnen Æg i saadan en Mængde, at tvende Baades Mandskab, af 10 til 12 Mand, som kunne blive der længer ud paa Sommeren for at fiske, kunne i Varp- eller Ægtiiden have nok af disse smaa Æg. Øen er rundagtig, har 70 til 80 Favne i Diennemsnidt, og Grunden er overalt sandig, bestaaende af hvide stødte Muskling-Skaller, men derhos tæt bevoxen med Melur (Arundo §. 490.), saa at Tærnen overalt haver Bekvemmelighed til Reder, endog oppe paa Fisker-Huusene, saa man tidt kan samle Æg uden at gaae ud af Huuset, aleene ved at række Haanden ud af Lyren eller Vinduet, og ud paa Tagene.

§. 622.

Fiskefangsten.

Fisk fanges her, og benyttes bædre, end almindelig pleier at skee. Store Hellefiyndre falde, om Efterhosten, inde imellem, og nær ved, de bebnede Øer. De kaages i Suppe med Mælkevalde, og smage ret godt paa denne Maade. Af Fiske-Rogn laves og samme Slags Suppe. Krognkellisen, eller Cyclopterus *Linnæi*,

Linnæi, som nyelig blev nævnet, oppasses af Børn og Fruentimmer, ikke aleene naar Svartbagen fanger den, hvilket Indbyggerne kunne eine langt borte, men de leede desuden efter den, paa den tørre Havsbund, i største Springs Ebbe, i Huuler eller Doveler, nær ved Steenene, hvor Hav-Vandet er blevet tilbage, og skiules af det Ihang, som voxer paa Steenene. I Sørbæen, ved Gilsfiord, fanges en stor Mængde, ved at man gaaer saaledes omkring, og finder sig for med Fodderne. Svartbagen giør sin Fangst paa følgende Maade: Han skyder sig med sammenfoldede Vinger ned paa Fisken, der svømmer hole i Vandet, tager den fat i Giellerne, og arbeider sig siden med Vingerne baglænds op til Strandbredden. Saaledes kan den tage en Graaflippe eller Qvapfoe, som, naar den har Ravn, kan fylde en Fierdings Spand, eller 10 Potter; hvilket endda ikke er saa forunderligt, da Svartbagen endog tør give sig i Færd, og kan vinde Bugt med en stor Lax (§. 338.). Naar han da har bragt sin Fangst til Landet, hugger han strax Hull i Bugen, for at kommie til Leveren, hvilken er hans lækkerste Spiise; men man passer paa at tage Fisken fra ham, forend det skeer, og strax at lægge sig i Skiul, da han flyver ud igien, og henter en anden Fisk; og saaledes kan han bringe 8 til 10 Stykker i Rad, hvis der er Mængde i Søen, og man passer vel paa. Faaer han imidlertid noget af Leveren, forgaaer Lysten ham; og efterat have forgiæves slæbt til Lands saa mange Fiske, bliver han omsider kiæd og udmattet, saa han flyver bort derfra.

§. 623.

Kufunger, eller de ovenanførte Hav-Snegle (§. 100.), og Musklinger (§. 101.), samles i nye og fuld Maane om Vinteren; Hav-Snegles og Musklingers Behandling.

ren; deels steeges de, deels kaages de torre, i deres egen Vædske, som de give fra sig ved det de fornemme Varmen. Begge Deele smage og bekomme Indbyggerne ret vel. Snegelen især overgaaer al anden Skiælfisk i Sødhed, og holdes for at være en sund og nærende Spiise; dog tor man ei spiise den andensteds end her. Baade den og Musklingen syltes i stærk giæret Valde, og kan forvares saaledes en lang Tiid, da man efter Haanden laver Suppe deraf, med lidet Meel i. Kufungen søger man sædvanlig i Fiæren; men den beste Maade at fange den paa er denne: man tager en Deel Skind af torret Torsk, som ere høide, trækker dem paa en Snor, og giør dette Bundt fast ved en Steen, paa Bunden af Søen, hvor Kufungen pleier at opholde sig, og søge efter deslige Ting; den hæfter sig da derpaa, for at sine Saften der ud af, og ved den Leilighed kan man ved Ebben samle heele Klynger, ligesom Bundtene ere mange eller store til.

§. 624.

Sælhunde og deres Behandling.

Af Sælhunde findes her de 2 bekiendte Arter. Landselur, som er den Art, der findes i Østersøen, fanges om Foraaret, og koper, det er, føder og opdrager sine Unger paa lave Skiær, hvor Vandet gaaer over i Flodtiden. Utselur er en langt større Art, som yngler om Vinteren, 3 til 4 Uger for Juul, paa høie Holmer oppe paa Marken (§. 330.). Den findes her paa de fleeste Steder, og i største Mængde, fornemmelig paa Flatøe, Reykhole-Øer, og Aker-Øer, uden for Budardal i Dale-Syssel. Kiødet holdes ikke almindeligen for nogen nydelig Spiise, dog er deri stor Forskiel; thi Kiødet af Koperne, eller de unge Sælhunde, er meget morere, og meere fordøieligt, end det af Brimlerne, eller de Gamles, som ikkun sielden blive ihielslagne. Begge Slags spiises

dog

dog af fattige Folk, og især det første, dels ferskt, kaagt eller stegt, dels saltet og speeget. Spekket søges meest for Tranens Skyld. Af nogle saltes det og speeges, kwæges derpaa, og spiises i Stedet for Flesk til Torsk, ligesom paa Færøe (see *L. Deben* p. 155). Den beste Saltnings-Maade er at lægge det Spek, som skal spiises, i Thang-Aske, ligesom de paa Færøe forvare deres Hvalspek (see l. c. p. 160).

§. 625.

Hvalfiske drive her ofte til Strandbredden, og benyttes paa Hvalfiske. selvsamme Maade. Kiødet er uden Afsmag; og ligner meest Oxekiød. Af Hval-Kalvene, blandt de ædelige Arter, er det ret nydeligt at spise. Det speegede Hvalspek bruges ellers her, ligesom Flesk i andre Lande, og, foruden en bedre Smag, har det ogsaa dette Fortrin for Saltspekket, at det kan holde sig i 4 til 5 Aar.

§. 626.

Beboerne have vel mange smukke Der, endog til Overflødighed; dog fortiene de ikke desmindre at roses, som flittige og eftersomme Arbeidere, og gode Husholdere. De benytte nogle Ting, som ikke bruges andensteds paa Landet; andre Ting bruge og anvende de meget bæder. De ere derhos sparsommelige, og reenlige i deres Omgang med Madvarer og andet, hvilket er vanskeligt at træffe ved Søekanten, hvor Fiskerier drives. De ere meget godgiørende imod Fremmede, der jævnlig komme til dem fra det faste Land, dels for at reise over Breedefiorden, dels for at handle med dem. Slige Reisende kunne tidt, ved indfaldende Uvæir, 6 til 8 i Tallet, blive hos en Bonde, en heel Uges Tiid, da han tager imod dem, lader tørre deres Klæder, samt føder og herberger dem med største Fornøielse. Man fornøier disse Giæster ved Slutning om Beboerne.

at ſlye dem gamle Hiſtorier at læſe, ſpille Skak m. v.; thi denne Fornøielſe er her den brugeligſte i de ledige Timer. Naar de Fremmede reiſe bort, tage diſſe Beboere intet for hvad de have fortæret; men derimod lade de ſig riigelig betale, for at ſætte een eller anden Reiſende over til Landet; thi de regne paa, at de derved ſpilde ſaa og ſaa meget Arbeide. Giæſt-Frihed er ellers almindelig over heele Landet, ſaa at der ikke begieres noget for Reiſendes Natteleie eller Spiisning; dog er ſtor Forſkiæl paa den Lyſt og Rundhed, hvormed Giæſterne modtages. I Bardeſtrands-Syſſel gior man heel meget, ja paa ſomme Steder for meget heraf; thi naar en Fremmed kommer, endog om Formiddagen, eller midt om Dagen, og ageer ſig videre hen, da bør han ſtrax beværtes med et Maaltid Mad. Sønder paa, naar fornemme Folk, og tildeels Øvrighedsperſoner, reiſe over Landet, og ellers, naar de tage Natteleie hos Bønderne, betale de derfor efter eget Tykke. Til Slutning maae mærkes om bemeldte Beboere, at ſiden deres meeſte Rigdom beſtaaer i Producter, ſom de juſt bruge til Livs-Ophold for ſig, eller andre, ſom beſøge dem, da, endſkiønt den ſtørſte Deel af dem er velhavende, findes der dog iblandt dem ikkun faa riige Folk, men ogſaa derimod ikkun faa ret fattige. Drukkenſkab og anden Umaadelighed herſker ikke hos dem, hvorfor de og ere frie fra mange Sygdommme, ſom andre, der øve diſſe Laſter, ere plagede med; de naae og gierne en høi Alder.

Reiſe

Reise til Hornstrandene eller Kysterne ved Cap de Nord.

§. 627.

Reisen og Egnen i Almindelighed.

Reisen gik i Aaret 1754 over Hallrune Fiæld-Vei, fra Gilsfiord i Dale-Syssel, til Middal i Strande-Syssel. Paa Fiældet voxer *Lichen Islandicus* (Fiallagraus), og *Lichen Rhangiferorum* (Fl. Lapp. 137). Af denne Art voxer en Mængde paa de vidtloftige Fiælde midt i Landet; det er bekiendt, at Reensdyr leve af den i Lapmarken; men de findes ikke i Island. Horukvæg kan ogsaa leve deraf efter *Linnæi* Beretning (l. c. E.), og dette kunde forsøges her, paa de Steder, hvor Hoe mangler. Urter voxe meget frydig i Steengrimsfiorden op til Dalene, især det smukke *Geranium* (*Sylvestre*), *Alchimilla* (*utraqve*), og de her paa andre Steder almindelige *Hieracia* og *Ranunculi*. I Middalen voxer *Achillæa*, og især *Serpyllum*, større end sædvanlig. I Bygden vare her kun meget faa Folk, saa de skionne Enge og Græsgange staae udyrkede, og ode for Kreature. De faa Koer gave dog overflodig Mælk, og Indbyggerne vare særdeles Giæstfrie. Paa en liden Bondegaard levede her 8 Mennesker, som ikke kunde naae til Fiskeriet, af twende Koer, og kunde dog öplægge Smør, Skior og suur Valde til Vinteren. Mælken er her meget feed. I Kollafiord falder en Deel Drivetømmer, og ligeledes i Steengrimsfiorden; nogle af disse Tømmerpladse høre til Skalhylts Domkirke. En saa kaldet Gullhøll, det er Guld-Høi, staaer kort fra Trolletunge Kirke. Man har foregivet, at der skulde være en stor Skat af Guld, hvorfor nogle Islandske Haandværkskarle fra Kiøbenhavn, efter indhentet Tilladelse fra det Kon-

gelige Rentekammer, have nyelig gravet, saavel i den, som fleere slige formeente gamle Hoie eller Grovsteder; men de funde kun naturlige Klipper, og intet Guld. En meere virkelig Levning af Alderdommen, er den runde Plade, der staaer paa Kirkedoren sammesteds. Den er 4 Fod i Giennemsnidt, med ophævet puklet Arbeide, og 42 uforstaaelige Bogstaver rundt omkring, som almindelig holdtes for Hexe-Characterer. Midt paa Pladen sees en Person til Hest, i fuld Harnisk, med et draget Sværd i Haanden, ridende i Galop, og rundt omkring omgiven med Stiærner. Under Hesten ligger et firbeenet Dyr, med en Krop og Hale, som meest ligner en skiælfuld krogrygget Ogles; men der staae ogsaa mange Horn ud af Hovedet. Dette Dyr er igiennemstukket med et Kastespyd. En Jomfrue med et Hovedsmykke, der ligner en Krone, falder paa Knæe foran ved Ridderen: De Ord, som Bogstaverne indeholde, undtagne de forste 2, igientages 4 Gange, for at fylde Linien rundt omkring. Skriften viiser en gammel Tydsk Dialect, fra 10 eller 11 Hundrede-Aar, ja maaskee noget yngere; og det andet Arbeide paa Pladen synes at forestille den gamle Historie om St. Jorgen.

§. 628.

Grueligt Stormvæir og Lyd i Luften.

Den 29 Aug., da vi laae ved Reykefiorden, 1 Fiærdingsvels fra Havnen, kom saa hæftig en Blæst, at en fast Klippe paa Strandbredden, kort fra Handelshuusene, hvorpaa Landtovet fra Skibet var fastgiort, gik los, og rykkedes af Stedet. De Nærboende meenede, at denne Blæst var en Virkning af Hexerie; der var og i Nærværelsen en efter Ansеelse skikkelig og fornuftig Bonde, hvilken var udraabt for en stor Hexemester. Samme Mand kom til os; vi talede med ham om Hexerier, og naturlige

Mærk-

Mærkværdigheder, og han var ikke bange for at indlade sig i dette Slags Samtale; men han svarede fornuftig, sagtmodig, og dog aabenhiærtig; især kiendte han de adskillige Steenarter og Urter, som fandtes der paa Stedet. Vi mærkede altsaa intet andet Hexerie hos ham, end en god Fornuft; hans Naboer maatte ogsaa tilstaae, at han ikke havde tilfoiet nogen noget Ondt. Om Aftenen, da Blæsten havde lagt sig, horde vore Folk, og andre i Nærværelsen, en stærk Lyd, eller et Skraal i Luften, og strax derpaa kom en Hvirvelvind, som flog vort Tælt om, og brækkede Stængerne, endskjønt det var giort fast med mange Reeb og store Steene, da det blæste om Dagen tilforn. Som denne Hvirvelvind kom i et Øieblik, saa blev det strax stille igien; dog uden for Fiorden i Søen havde Blæsten endda ikke lagt sig. Alt dette gik her ganske naturlig til, men Mængden troede dog som for, at det var Hexerie. Hvirvelvinden var alene en Virkning af Luften: Fiorden er smal, med høie Biærge, og mange Spidser og Rifter paa begge Sider, hvorigiennem Vinden ikke kan trænge, uden med en stærk og voldsom Fart. Nogle af disse Fiæld-Spidser have Huuler eller Aabninger, hvorigiennem Stormen bryder med Suusen og Allarm, som høres langt borte igiennem Luften.

§. 629.

Herfra gik Reisen til Trækyllis-Viigen. Imellem den og næstbemældte Fiord ligger en kort, men høi og steenig Fiældvei. Bygden bestaaer nu omstunder af 8 til 9 Gaarde, hvoriblandt Præstegaarden og Kirken paa Aarnæs. Haa- eller Haakylls-Fangsten søges i denne Viig, baade langt meer, og med bædre Lykke, end andensteds paa Vesterlandet. Den er og meget fordeelagtig, baade for Tranens Skyld, og Kiødets, som skiæres i Strim- Trækyllis-Viigen.

i Strimler, tørres, speeges, og spises et halvt Aar efterat Haaen er fangen. Qvid-Haakallen, eller Strimlerne af Bugen, holdes for lækkrere og sundere end Resten: De ere rodguule og giennemsigtige som Rav, saa de ere tidt blevne af Fremmede tagne for speeget Lax. Det tykke speegede Kiød er hvidt og blødt, og haver saadan en urineux Smag, som Bergfisk, men meget stærkere. Denne Spise er drog for Arbeidsfolk, der æde den med Torfisken. Den giver Varme naar man skal reise eller arbeide i stærk Kulde om Vinteren, og hvis man nyder den om Aftenen, sover man meget derpaa. Haaens Kiød skrækkaagt holdes for en usund Spise; thi i de haarde Aaringer, da Trekylles-Vigens Indvaanere bleve nødte til at bruge dette, bleve de angrebne af stærk Hæmorragie, eller nogle Gange igientagne Styrtninger af Næseblod, hvorpaa fulgte Besvimmelser, og endelig inden kort Tiid Døden. Andre, som have spiist af dette ferske Kiød, fortælle, at heele Legemet har efter Haanden begyndt at foulne, og er geraadet i en skorbutisk Fordærvelse, som sædvanlig er bleven antagen for Spedalskhed. Dog have sunde Mennesker, efter lang Tiid, ved god Diæt og fornuftig Bevægelse, kundet fordrive denne Sygdom. Maaden at fange Hadkal er her omtrent den samme, som i Norge (see Pontopp. Nat. Hist. Tom. 2 p. 187). Iinboge den Rammes Hoi, (en Kiæmpe der levede sidst i det 10 Hundred-Aar), vises endnu paa den Vondegaard Findbogstade, kort fra Aarnes; man har endnu en haandskreven Historie om denne Mand, som tildeels er fabelagtig. Trekyller, (som Bygden har faaet Navn af), kaldes et Skib, som her blev ombygget af nogle Norske skibbrudne Mænd, i Landets første Bebovelses-Tiid (see Landn. Saga p. 80). Mostet vises endnu, eller rettere, Levningerne af Tosten, henimod 40 Alne lang, og ikke fuldt 15 Alne i Breeden. §. 630.

§. 639.

Kystens Beskaffenhed.

Næsthemældte Vig er den sidste Sveit eller Bygdelav i Strande-Syssel imod N. NV. Der norden for findes ikkun faa og ringe Bondergaarde, saasom den gamle Bygd er længe siden ødelagt. Eyrarhals, en kort Fjeldvei, adskiller Trækyllis-Vig og Ingolfsfiord. Der ud fra løber en Rad af steile Klipper, som kaldes Steentuns-Hamrar, hvor en Deel Urter siges at voxe. Fra disse Klipper gaaer Mjanadarnæs ud i Havet, og der staaet en Gaard af samme Navn. Norden for Ingolfsfiorden er Ofeigsfiord, og derimellem den Fjeldvei Ingolfsfiordes Hals. Et Forbjerg, som tilligemed Gaarden derunder, hedder Raaronæs, løber derfra ud i Havet. Da vi komme til Ingolfsfiord, bleve Indvaanerne bange; thi de vare ikke vante til Reisegjester. Sysselmanden havde ikke i mange Aar været der, og i 16 Aar var Bonden der paa Stedet ikke kommen til Reykefiord for at handle; naar han skulde have Jern til Angler eller Knive, eller andre fremmede Varer, havde han faaet slige fra Trekyllis-Vigen. Paa den nordlige Kant af Fiorden saaes en Deel Drivtømmer langt borte. Paa Hlidarhuus-Fjæld, eller den forhemældte Hals norden for Ingolfsfiord, seer man disse Kysters Beliggenhed. Til venstre Haand sees Drange-Jøkel (§. 551.) 3 Miile borte. I Hvedal, imellem Ofeigs- og Ingolfs-Fiorden, voxer *Angelica* (*maxima*), og Rosenrod i Mængde. En liden Elv i Ingolfsfiorden giver Foreller; der fanges ogsaa Sælhunde. I Ofeigsfiord er een endnu beboet Gaard. Derunder høre de 3de Ofeigsfiords-Skjær, hvor man fanger og dræber Sælhunde. Maaden er den samme overalt, som paa Færøe. Man siger sig hen naar Sælhunden føder, slaaer den med en Kiep paa Snuden,

saa

saa at den besvimmer, og derpaa skiærer dens Strube ud. Disse tvende Fiorders Beboere leve ellers meestendeels af deres Koer. Fiskeriet er kun lidet, og slaaer ofte feil, fordi den dybe Soe kan ikke seges paa deres smaa og svage Baade. Her ere gode Græsmarker, som kunde være tilstrækkelige for mange Gaarde. Den 31 Aug. resde vi over Ofeigsfiorden, og langs med Kysten i Nord til Drange. Ved bemældte Fiord ligger meget Drivetømmer, deels ogsaa Skibsvrage. Tømmeret ligger nogle Alne hoit, det underste skiult i Jorden, og overgroet med Græs og Urter; det der oven paa liggende var og tildeels bevoxet med Mossarter, og udaf Biælkerne blomstrede Cochlearia. Hvor Veien falder over disse Pladser, er det besværligt at komme frem med Heste, for de Knorter og Stumper, som staae op af Jorden. Sælhunde opholde sig i Udløbet af Hvalsaa (§. 553.), og her skal have været stor Fangst af disse Dyr i forrige Tiider, da Kysten var meer beboet; Beliggenheden er særdeeles bekvem dertil. Kort herfra stode nogle, nyelig forladte Huuse. Norden for ligger en liden Fiord, Eyvindar-Fiord, hvor ogsaa findes Mængde af Drivetømmer. Naar man seer langt fra baade dens og andre slige Strandbredder, lader det, som en Mængde Drive-Jis var opkastet langs med Landet; thi naar Drivetømmeret har ligget nogen Tiid i Luften, bleeges det ved Regn og Soelskin. Eyvindsaa (§. 553.) er en stor Elv, hvis Udløb danner en Bugt, der er bekvem til Ankerleie; Vandet er 18 Fod dybt, men Grunden overalt sandig, og følgelig foranderlig. Et Rev ligger uden for, der tager imod Brændinger. En utroelig Mængde Drivetømmer af Skibsvrag og alleslags Træer ligger her lodret opstablet langs med Indløbet, dybt ned i og hoit over Vandet. Vilde Ærter voxede her op af en

Sand-

TAB. XXXI.

Drangar,

Dranger og Egnen derom-kring.

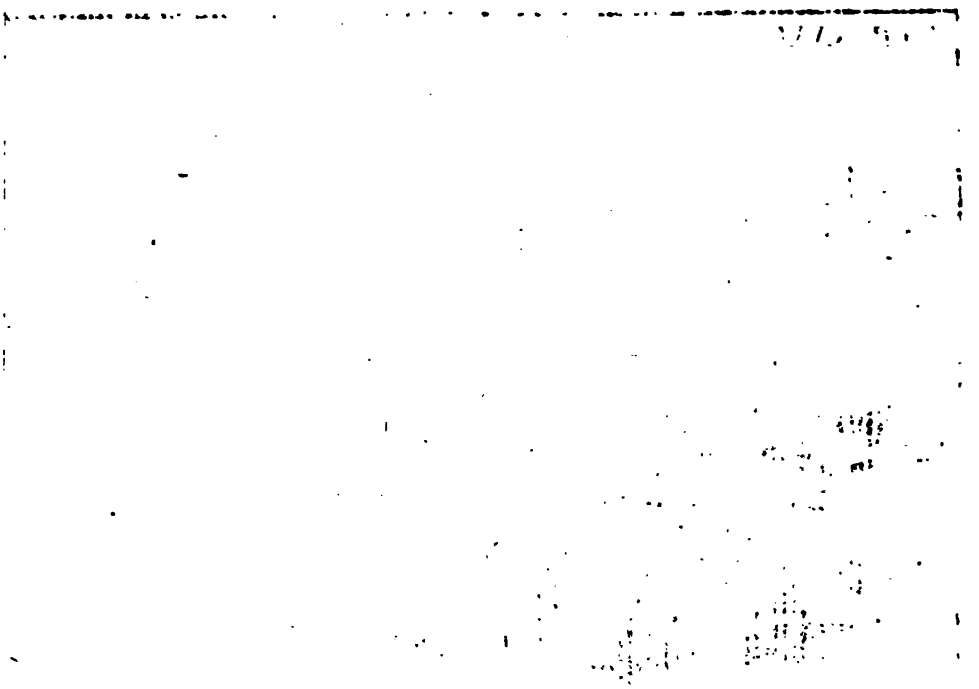

Sandgrund, og prunkede med deres blaa Blomſter. Engenæs ligger Norden for denne Fiord: det har været beboet for nogle Aar ſiden; og nu havde en Tyv, undvigt af ſit Fængſel paa Sonderlandet, ſat ſig her ned med ſin Kone. Diſſe Kyſter ere en meget bekvem Tilflugt for dette Slags Folk, ſom ere de faa overblevne Bonder til jævnlig Skræk og Skade.

§. 631.

Dranger og Egnen deromkring.

Paa Engenæs har man den allerbeſte Udſigt af det artige Fiæld Drangar, hvoraf Jokelen har faaet Navn. Dette Forbiærg beſtaaer af 7 Biærg-Spidſer, hvoriblandt de 3 forreſte ere lave, og gaae fra O. til V. ud i Havet. De 4 oſtligſte ere meget hoie og ſpidſe, men Fiældet 3 til 400 Favne høit; Drangerne ſelv ere ikke nær ſaa hoie. Imellem Spidſerne gaaer en farlig Vei, ſom Beboerne paa Gaarden Drange maae klavre over, naar de ville vove dem til Aarnæs-Kirke. Drange-Viig, imellem Engenæs og Dranger, er en ſmuk og græsrig Egn, ſom tilforn har været beboet. Her ſeer man allevegne Mængde af Drivetømmer. Nogle ſmaa Øer, ſom give noget lidet af Soefugle og Æg, ligge tæt ved Strandbredden Sonden for Drangerne. Her var ingen Vei at ſee, hverken i Bygden eller til Fiælds. Vi maatte altſaa forſøge at komme over det hoie Fiæld; thi vor Veiviiſer fortaalte, at man var dog for nogen Tiid ſiden kommen med en Heſt der over. Men denne Vei blev os baade høiſt beſværlig og farlig. Man maatte klavre paa Hænder og Fødder, og trække Heſtene efter ſig, hvilke vel vare vante til Fiælde, men feilede dog jævnlig i deres Trin, hvor der var Skreedfald imellem Klipperne. Paa ſomme Steder laae diſſe Klipper ſom Trappetrin, 1 Alen høie og derover. Naar Heſtene ſprunge der op, ſloie Byrderne af dem, og

hvad som var brækkeligt gik i Stykker. Omsider naaede vi det øverste af Fiældet, da det begyndte at mørknes. Fiældet var oven til fladt og jævnt, som et steenlagt Gulv, af 5 og 7 kantede Flisser, som iblandt vare tydelig at see. Deres øvrige Beskaffenhed kan oplyses af det, som foran er skrevet om de Basalt-dannede Klipper (§. 476. og 567. c.), og om Biærgene oven til (§. 550.). Nedgangen af Fiældet paa den anden Side var i Mørkningen meget farlig: vel var den ei fuldt saa besværlig, som Opgangen; men langt farligere formedelst Mørket, Steilheden, og de forfærdelige Kastvinde, da det begyndte stærkt at blæse. Vi maatte undertiiden selv bære vort Tøi, saafremt Hestene skulde frem. Desuden maatte vi giøre mangfoldige Vendinger, førend vi kunde komme ned til Gaarden, hvilken paa 5 Miile er den eneste her paa Kysten.

§. 632.

Et Skreed- og Biærg-Fald.

Paa dette Sted mødte os et meget farligt Tilfælde. Blæsten var meget stærk med Regn; især fulde, tæt ved Fiældsiden, hvor Gaarden og vort Tælt stod, forfærdelige Kastvinde, hvilke om Natten foraarsagede smaa Skreedfalde, ved at rive Steene løs fra Fiældet. Folkene paa Gaarden fortaalte os i den Anledning, hvorledes heele Klipper undertiden fulde ned med store Skreedfalde, og i det samme dette blev fortaalt, hørde vi fra Fiældet et fælt Dunner, ligesom naar Kanoner affyres med gesvinde Skud. Da vi saae til Fiældet, var det skiult af Røg, eller rettere, af Støv, der steeg op af et nyt Skreedfald. Alle løbe ud paa den aabne Mark, og Folkene, som havde været i Angest og Forskrækkelse denne heele Dag, gave at forstaae, at en Klippe kom ned fra Biærget. Vi kunde i Førstningen intet see dertil, for bemeldte Støv-

Stov-Taage, aleene at Lyden af dens svære Fald og Skreeden var lige for os. Det hialp ikke at flygte, thi man vidste ikke hvorhen. Endelig saae vi hvor Klippen sprang ud af Taagen. De faa Kreature, der vare paa Marken, især vore Heste, bleve lobske, og løbe frem og tilbage. Men til al Lykke traf denne store Steen, i det den giorde et langt Luftspring, paa en i Jorden siddende fast Klippe, noget ovenfor vort Telt, hvor den gik i 1000 Stykker.

§. 633.

Indvaanernes Levemaade. Sonden og Norden for paa disse Kyster, tilligemed Egnens Beskaffenhed, er denne. De nære sig af Fiskerie, Sælhunde-Fangst, og Handling med Drivetømmer. Af Landvæsenet giøre de ikke meget; de ere fattige, og ei sikkre at beholde deres Kvæg for Tyve og Landstrygere, der have begaaet een eller anden Misgierning, hvilke søge herhen og passe paa at komme bort med de forbi seglende Skibe; ja de ere ei engang sikkre paa deres Liv; thi man haver havt Exempler, endog i disse Tider, paa Vold og Mord, øvet imod dem. Nogle Koer maae de dog endelig have, siden Fiskeriet saa ofte slaaer feil. Men da vi spurgde dem, hvorfore de ei holdte fleere, siden her overalt falder overflodigt feedt og kraftigt Græs, svarede de at Hoet kunde ikke torres for det jævnlig taagede og fugtige Vairs Skyld. Men dette kan ikke gielde; thi kan en liden Deel Hoe blive tor, saa kan og en større, naar der kun ere Folk til at passe paa. Bønderne i Isefiords- og tildeels i Bardestrands-Sysselreise hid, igiennem ubekiendte Veie, med Heste, som ere vante til slige Reiser, for at kiøbe af dem Tømmer til Huuse, Kloft-Sadler, og andre Redskabe, samt store og smaa Trækar, Skaa-

§. 634.

Reisen vil-dere.

Fra Drange reiste vi først over **Møedals-Aa**, hvis Udløb er fuldt af alleslags Drag og Drivetømmer, og derpaa forbi **Biarnarfiord**. Den har været beboet; men nu er Græsmarken meget ødelagt af den mælkefarvede Elv, som her falder ned fra Drange-Jøkel, som man seer ikke langt borte. Egnen er ligeledes fordærvet af Skreedfalde. Paa Holmene i Elven og ved dens Bredder voxer Angelica. Herfra reiser man over et kort Fiæld, **Haralds-Skridur**, til **Skioldbiørns-Vig**, hvor vi saae endnu større Mængde og bedre Drivetømmer end før; thi her faldt gode Biælker, 24 Alne lange og derover. Norden for denne Bugt er det høie og breede Forbiærg **Geirholm**, som adskiller Strande- og Iisefiords-Syssel; men Kysten strækker sig alligevel forbi Forbiærget, under samme Navn, lige Nord til Hornet. Vi droge over Geirholmen til **Siglevig**, der ligesom næstommeldte Bugt har været beboet; I denne sidste var endnu den allerstørste Overflødighed af Tømmer. Her gaaer en trang og slem Vei for Heste, igiennem Fiældsiden, kort oven for Stranden, til **Reykefiord**, som har faaet Navn af den Rog og Damp, der gaaer op fra den heede Grund og de varme Bade. Her findes iblandt Vældene en Brønd, som ikke kaager, men er tempereret, og bekvem til Bad. Egnen er her smuk og græsrig; og i forrige Tider var denne Fiord besat med nogle Bøer eller adskilte Gaarde, hvoraf 2 bare endnu bebøede i næstafvigte Hundrede-Aar, ja den eene af dem, kaldet **Kirkeboe**, blev ikke ganske forladt førend for 10 Aar siden. Her stod en Kirke, som Fiordens Beboere, og de andre fra begge Sider paa Kysten, søgte til. Paa intet Tuun i Island have vi seet høiere Græs end her, og vi forundrede os over, at

denne

denne Egn skulde ikke være beboet, da her dog findes beboede Gaarde paa begge Sider, ikke saa langt borte. Det var endog at ønske, at denne Reykefiord kunde igien blive besat med Folk, Kirken opbygget, og en skikkelig og duelig Præst beskikket dertil; thi den fornemste Aarsag til disse Kysters Ødelæggelse, er uden Tvil denne, at ærlige og dueligе Mennesker, som besadde nogen Gudsfrygt, og ønskede andre Christnes Samkvem, kunde ikke faae Præst, naar deres Børn skulde døbes, eller de selv kunde blive syge o. s. f. Veien fra denne Egn vester til Grunnevigs Kirke er 9 Miile, og 10 Miile til Aarnæs. Besværlighederne ved denne Vei ere endda større, fornemmelig om Vinteren, da man ei kan komme over de mange høie og ujævne Fiælde, uden største Møie og Livs-Fare. En temmelig stor Elv styrter sig ned i Fiorden fra Drange-Jøkkelen, hvilket Isbiærg rækker her ned til hver Fiord, med sine mang-klovede Rodder, og ligeledes gaaer det ned til Vesterkanten paa den anden Side. Her er neppe 1 Miil fra Strandbredden til Isen, hvilken, saa nær ved Bygden, ikke er behagelig at see til, for en nye Beboer. Fra ostbemeldte Fiord droge vi over Reykefiords-Heide til Tharelaaters-Fiord, hvor Egnen er ganske bar, eller uden Græs, fornemmelig ødelagt af det fra Isbiærget nedrindende hvide Vand, og overtrukken med det hvide Jøkkel-Leer. Isen gaaer her lige ned paa Sletten, saa der er kun en halv Miil fra den og til Havbredden. Angelica, som og her voxer op af Leervandet, trodser Vandets Magt, Vinter-Kulden og Jøkkelens Virkninger. Den er her den eeneste Vext; men den har og skudt saa stærke Rødder overalt, at det fremstrømmende Vand med afbrudte Is-Stykker, Leer og Smaasteene, har ikke kundet formaae at ødelægge den. En god Mængde Drivetømmer findes

findes og i denne Fiord. Herfra droge vi over Svartskards-Heide, den besværligste Fiæld-Vei, der haver mødt os. Paa Fiældet ligge overalt skarpe, i Hob kastede, Steene og Klipper, med dybe og Mos-bedækkede Moradser imellem. Vi komme til Fure-Fiord, som har faaet Navn af de Fyrretræer, som drive der i Mængde op paa Strandbredden, foruden andre Træarter og Skibsvrage. Grunden er sandig, og den største Deel af dette Tømmer ligger begraven deri, hvilket sees i Aabningen af den Elv, som rinder ned i Fiorden fra Drange-Jøkkel, der er 2 Mile borte. Samme Elv giver nogen Berglax og Foreller. Furefiorden har tilforn havt mange beboede Gaarde, og viiser endnu Levninger af Tuune og Huuse: nogle af dem have været forladte i Mands Minde, og nu vare kun 2 Gaarde tilbage. Egnen er her smuk, overalt jævn og græsrig. Desuden er her beleiligt for Fiskerie, endog i Fiorden selv, og naar det slog feil, kunde Indvaanerne let søge Fiskeværene paa den anden Side af Fiældet i Jøkkelfiordene, naar de kun havde Heste dertil. Jøkkelen betager ellers meget af Egnens Smukhed; den er her fæl at see til, deels sort, deels grønagtig i de store Rifter, som den har overalt.

§. 635.

Ofærur, eller Resten af Kysten til Cap de Nord.

Resten af Kysten, herfra til Cap de Nord, begynder strax Norden for Fyrre-Fiorden, og kaldes Ofærur. Ordet betyder Ufore, eller en ufarelig Vei; thi man kan umuelig komme der frem med Heste, og ilde nok til Fods, hvorfore vi maatte tage en anden Vei over Fiældene. Ufærerne udgiøre en Strækning af 3 Miile lige frem, og naar man gaaer til Lands, omkring de smaa Bugter, dobbelt saa meget. Disse Bugter ere følgende, at regne Sønden fra: Bolungavik og Bardsvik, kiønne Tømmer-

pladse,

pladse, der have været beboede. Der Norden for kommer en Strækning paa en halv Miil, kaldet Bard, bestaaende af steile Strandklipper. De andre 3 Bugte, Smidiu-Viig, Laatra-Viig og Hrollegs-Viig, (hvilken sidste er beboet, og ligger nærmerst ved Hornet), kaldes under eet Almænningar, d. e. Almindinger; thi Landets Indvaanere i Almindelighed kunne benytte sig af denne Strækning, især for at hente Drivetømmer, som her har været at faae fra de allerførste Tider. I ligemaade falde her Drive-Hvale, og skiønt Fiskerie, endskiønt disse tvende Herligheder ere ikke blevne benyttede i de seenere Tider. Strax efter Landets Beboelse blev Fiskeriet drevet ved Hornet, og paa omliggende Steder; men i det 13 og 14 Hundred-Aar begyndte det efter Haanden at aftage eller forsømmes, ved det andre bekvemmere, eller Oplandet nærmere Steder bleve udsøgte dertil. Dog blev endda, for Fiskeriets, Tømmerets, og Driv-Hvalens Skyld, Kysten overalt beboet, og besøgt allevegne fra Nord- og VesterLandet, for at indkiøbe Torfisk, Rav, Rækling, og Hvalfisk, hvilke Madvarer bleve i de Tider holdte for lækkre af Landmanden, som selv ei drog paa Fiskerie, som nu omstunder, men levede meest af Kiød og Mælkemad, Ost, Skiør o. d., Fasten aleene undtagen, da de endelig maatte have Fiskevarer.

§. 636.

Fiskeriets Beskaffenhed i de ældste Tider.

Maaden at drive Fiskeriet, i de ældste Tider, var denne: Al Mængden af Indvaanerne, besynderlig paa Oplandet, øvede Fædrift og Jorddyrkning, nærende sig af de nysomtalte Madvarer, hvilke disse give. Det vare kun ledige unge og friske Karle, iblandt af fornemme Herkomst, som reiste til disse Kyster, hvorom kan læses Anund Træfods- og Grettis-Saga, Thorger Havardsens-Saga, Sturlunga-Saga o. s. Forældrene holdte det

baade for anstændigt og nyttigt, at de paa denne Maade ovede dem, til at blive haardføre og vante til at udholde strængt Arbeide, samt taale paa disse nordlige Steder Frost og Kuld, stærk Blæst, og Soefartens øvrige Uleiligheder. Dette Slags Øvelser vare umistelige for dem, førend de kunde fare i fremmede Lande, for at øve Kiøbmandskab, drage paa Fribytterie, eller tiene i Krig. Dog var denne Levemaade ikke oprindelig i Island; thi dets Indbyggere havde lært den af deres Forfædre, de Norske, som paa samme Maade ovede dem i deres Ungdom. De af dem, som reiste Nord paa, til Halogeland, Nordlandene, Findmarken, og det hvide Hav, ansaaes ei aleene, fremfor de fleeste andre, for duelige Folk, men mange iblandt dem bleve og store Helte, som man kan see af **Aetil Hænge**, **Grim Lodenkinde**, og **Ørvar-odds Sagar**. **Guldthoris-Saga**, **Kigil Skallagr. S. Saga** og **Snorre Sturlesen** stadfæste det samme.

§. 637.

Fiskeriets Misbrug til Skade for Landvæsenet.

Det er uimodsigeligt, at Landmanden i Island haver i forrige Tider stændig holdt ved sin rette Handtering, og er bleven derved ei aleene sund og frisk, men og riig og velhavende, fremfor Indbyggerne i disse Tider. Landet har og i den Tiid været tre dobbelt saa folkeriigt, som det er nu, og Kreaturenes Antall i Forhold derefter (see og §. 516.). Men i det 14 og 15 Hundrede-Aar tog denne Levemaade, først efter Haanden, og tilsidst ganske af. Hertil kunne anføres adskillige Aarsager. Først den store Pest, som overgik Landet 1401 og de følgende Aar, tilligemed andre store Sygdomme, liige henimod 1500, hvilke tilsammen borttoge saa anseelig en Deel af Indvaanerne, at de faa overblevne kunde i Forstningen ikke bestride Land-Arbeidet; Jord-Dyrkningen holdt

op,

op, Giærderne forfaldt, og Ager og Eng bleve fordærvede; tilmed glemte man reent den gamle Levemaade; Kvæget var deels slagtet, deels smæltet bort paa andre Maader, og dets Yngel blev ikke meere ret oppasset. Den anden Hoved-Aarsag var de Europæiske Nationers ved samme Tiid begyndte nye Udvei til Rigdom, ved at lægge Vind paa Hav-Fiskeriet med store Fartøier. Disse besøgte fornemmelig de Islandske Farvande, hvorfra de vidste at Torfisken var bragt til deres Lande. Dette Slags Fiskerie tiltog allermeest i det 15 Hundrede-Aar; thi det anføres som noget Nyt i de Islandske Aarbøger, at der i Aaret 1412 vare i alt blevne seete 30 Fisker-Hukkerter nær ved Island; dette var kun lidet mod disse Tiiders Antall. Men heraf saae dog Islænderne, at Fisken var en meget begiærlig Vare; de lærde ogsaa daglig at spiise den, og syntes det var hastig giort, at forskaffe sig og sine Vinter-Forraad paa denne Maade. At Løsemænd og nogle andre unge Karle droge til langt bortliggende Steder paa Fiskerie, det forslog nu ikke meer, og syntes derhos alt for besværligt. Man begyndte derfor allevegne omkring i Landet, især nær ved Gaardene, at søge og drive paa Fiskerie. Det var ikke engang nok, at de, der boede ved Soekanten, samlede disse Varer, og solgte dem til Oplands-Folkene, men disse vilde og selv have samme Fordeel, hvorfor fast alle Bønder droge til Havkanten for at fiske, og toge deres Arbeidskarle med. Fruentimmere, gamle Folk og smaa Børn, bleve aleene hiemme, og disse kunde lidet eller intet bestille ved Land-Arbeidet. Den lille Fordeel, som man havde i Forstningen af fremmede Penge, tog snart af igien, ligesom de Fremmedes Fiskerie tiltog meer og meer. Men den skadelige Virkning af denne Forandring i Levemaaden, yttrede sig snart i adskillige Tilfælde, og er

bleven forsøget lige til disse Tider; og det fornemmelig, ei alene ved hyppige epidemiske Sygdomme, men og ved andre nye Sygdomme, som have nu faaet Overhaand; dertil kom ogsaa Folkemængdens Aftagelse, baade ved at Frugtbarheden selv blev mindre, saa og ved det de, der laae paa Fiskerie, bleve nu underkastede steere for Livet og Helbreden skadelige Tilfælde. Tobak og Brændeviin bleve i Mængde førte til Landet, og Indbyggerne toge derimod med begge Hænder, som en Gave fra Himmelen; men alle Fornuftige begribe nu, at de modtoge tillige mange nye Laster og Ulykker; thi af denne Rod ere i Tiden udspiirede Tvistigheder, Slagsmaale og Processer, saavel imellem de Indenlandske selv, som dem og de handlende udenlandske Folk; Urigtigheder i Handel og Vandel, Restantzer, Armod, og endelig et nedslaget Sind. Alt dette er ved Tidens Længde, som en Nødvendighed, blevet bifaldet af Indbyggerne selv, og understøttet af de Handlende, hvilke for nogen Tid funde deres Regning ved, at Indbyggerne bleve saaledes forvandlede. Men hvad Nytte deraf er udkommen tilsidst, er bievet temmelig bekiendt.

§. 638.

Om Byrdinger eller Lastbaade til Tømmer-Forsel.

For at komme igien til Cap de Nord, og den Post, at Indbyggerne have glemt og nedlagt saa mangen en nyttig, ja for Landets Velfærd umistelig Indretning og Arbeide, som deres Forfædre satte i Værk og forrettede med største Fordeel; ville vi kun navngive her paa Stedet Tømmer-Farten og Handelen imellem Indbyggerne. Den beroede meest paa Burdingerne, et Slags aabne Fartøier, der havde nogen Lighed med de Torvebaade, som komme fra Skaane, men vare dog i adskilligt anderledes indrettede. Man byggede først en god Fem-Ering eller Ort-Ering, som

var

var noget flad i Bunden, men hoi for og bag, og overalt meget trofast. Paa saadan en Byrding satte man 8, 10 til 12 Mand, og disse Fartoier fore især fra Strande- og Huunevands- Isefiords- og Bardestrands-Sysseler, 30 til 40 Mile, til Hornets Kyster, eller andre Tommerpladse, hvor en Ladning var betinget af Eieren. De fleeste af disse Farende eller Byrdingsmænd vare vante til at hugge, hovle og sauge, og dette havde de nok med i 1 Uges Tiid; deels skulde der passes Sideplanker, eller Bredder til Byrdingen selv, deels Blækker og andet Tommer, til Lasten og Flodden, som de slæbede bag efter. Naar dette var færdigt, byggede de deres Fartoi hoiere, satte Stykker paa Stavnene, og nogle Planker til begge Sider; og denne nye Tilbygning blev overalt tilstoppet og tættet med Mos. Derpaa laddede man, indtil det rette Fartoi var reent under Vandet, Nyflerne eller Stavne-Knapperne undtagne; og til Slutning blev Byrdingen ombunden nogle Gange med stærke Tove, saa godt som mueligt var. Tommer-Flodden var saaledes indrettet, at man kunde fore Seil paa den, dog at den ikke skulde have saa stærk Fart som Byrdingen selv. Saaledes seilede Byrdingsmændene hiem, naar Vinden vilde foie, og deelede siden Tommeret imellem sig. For 60 Aar siden var endnu een og anden Byrding at see, og der leve nogle faa paa Vesterlandet, som have seet og været med at ladde disse Fartoier. Man har ikke hort, at nogen af dem er kommen til Skade i aaben Soe, med mindre der har feilet noget i Indretningen. Til at roe vare Byrdingerne ikkun lidet skikkede, dog brugte man Aarer paa dem i stille Veir, og ellers 2 til 3 store Seil; thi ellers satte Strommen dem for meget; thi de stak saa dybt i Vandet, og Flodden hialp ogsaa til, naar den var hæftet til dem.

§. 639.

§. 639.

Stockefarm. Den Maade, som bruges nu for at hente Tømmer fra foranførte Kyster, kaldes at fare med Stockafarm; men den er langt farligere, og mindre fordeelagtig. Indbyggerne fra Isefiords-Syssel, og den nordlige Deel af Bardestrands-Syssel, reise med store Baade, paa 8 til 10 Mand, derhen, udsøge og afpasse af det beste Tømmer, saa meget som Baaden kan bære, og slæbe derhos en liden Flodde bag efter. Naar alting gaaer lykkelig, og de giøre hastige Reiser, kan Omkostningen stoppes, men ellers ikke. Undertiiden blive de reent borte, eller ogsaa maae de kaste Tømmeret over Bord, og hugge Flodden los; thi Baadene ere nu omstunder ikkun smaa og svage, saa at de hverken taale svær Last, eller at Seil bliver ført, naar det blæser stærkt. Det kan være nok sagt, at fra den Tiid Islænderne holdt op med at bruge Byrdinger, have de havt Mangel paa Tømmer til deres Baade og Huuse, hvorfor disse nu ere langt mindre og slettere end tilforn. Vel bliver dem aarlig tilført noget Tømmer af de Handlende; men det er ikke nær saa godt, eller saa meget, som det man fik fra Hornstrandene. De kunne ogsaa neppe levere godt Tømmer for den Priis, som Almuen formaaer at betale.

§. 640.

Adskilligt om Drivetømmeret. At der falder Drivetømmer paa adskillige Steder i Island, endskiønt ikke overalt i den Mængde, som Nord paa, er blevet erindret ved Leilighed. Eet Aar kommer og meere end et andet, og altid meest ved Vinters-Tiider. Vinteren 1761 og 62 opdrev den største Mængde, man mindes, allevegne paa Landet. Paa Vestfiordene især, slaaer det sielden feil, naar en langvarig vestlig og nordvestlig Vind afløses med en stærk sydlig Blæst, at de jo

fore

fore Tømmer med. Drivetømmer-Arterne ere mange Slags, saa at vi ikke kunne med fuldkommen Vished beskrive dem alle; vi ville dog opregne deres Islandske Navne, som ere: 1) **Grene** eller **Gran**, og **Bord-Grene**. Indbyggerne blande Gran med Fyr, og omveksle disse to Navne, ligesom man har mærket hos fleere Nationer. 2) **Grene-Fura**, den rette Fyrr, tilforn kaldet **Fura** i Lovene. Af denne Træart er her størst Mængde. 3) **Rauda-Grene** eller **Rødgran**, en skion Træart, rød af Farve, og meget fast og fiin, og synes at være en Art af Fyrr, hvilken Snikkere endnu bruge i andre Lande til indlagt Arbeide. Hvor man træffer i Island nogle 100 Aar gamle Huuse, Sængestæder, eller andet gammelt Snedkerværk, da er det gierne giort af denne Træart. 4) **Linde-Fura**, kaldes en blød, sei, læt og smuk Træart, som ligner Linde-Træe; thi at denne Træart har været de gamle Islændere bekiendt, det bestyrker saavel dens Navn, som og det, at de og andre nordiske Nationer bestilde og forfærdigede deres Skiolde deraf (see Kong Magni Froste-Th. Lov). 5) **Birke**, er Birketræ af den største Art. 6) **Selia**, et hvidagtigt tykt og grovt Træe, som er løst og svampagtigt; det raadner hastig, og kan ikke vel kloves. Dens gamle Navn giver tilkiende, at den maae være en Pil, de Norskes **Selje** og de Svenskes **Sälg**, eller Salix caprea (see Fl. Sv. 811). 7) **Stafa-Lyk**, er et meget rart og godt Træe, hoirødt af Farve, fast og haardt, og bliver maastee Brasilienholt. 8) **Litunar-Børkur**, eller Farve-Bark, har og en hoirød Farve, og ligner Fernambuc. Barken, som Træet ofte følger med, bruges til at farve Uld i, endskiønt den ei faaer deri den hoie Farve. 9) **Korkur** eller Kork, som ganske vist er af Korketræe, findes her jævnlig Stykker af. 10) **Thyner** og **Gir-**

de,

de, eller Girdis-Vidur, regnes her almindelig for særdeeles Træarter; men begge Deele ere Fyrr, eller visse Deele deraf. Thyner kaldes de yderliger haarde Ringe, som bruges her til smukt Arbeide. Girde er en Forandring af samme Træart, der let lader sig klöve og böie, bruges derfor til Baand paa store og smaa Kar, og sælges tilskaarne og böiede af dem, som boe paa Tommerpladsene, nemlig 1 Vætt eller 80 Pund for 2 Slettedaler; det er endog den eeneste Træart, som i Island sælges efter Vægt. Hvorfra alt saadant Tommer kommer, er et gammelt og nyt Spørsmaal. Det er kun en Fabel, at det skulde voxe paa visse Banker i Havet. Derimod veed man, at af nogle Landstrækninger, langs med store Elver i Nord-Tartariet, losnes et Stykke Jord efter andet, med Skov paa, og bringes ud i Stranden; Det er og almindeligt, at Træerne findes med heele Rødder opdrevne i Island. At dette Drivetømmer skulde komme fra America, er ogsaa en vedtagen Meening, hvortil man har store Formodninger. Ved det Panamaiske Eid, skriver *Dampier*, at der fandtes flydende Skov, som han kalder det, strækkende sig langt ud i Søen, og Pimpesteen deriblandt; og riimeligst har det Ildsprudende Biærg i Guatimala, ved en Steenflod, drevet dette Stykke af Jorden ud i Havet. Ved Vera Crux, og i det Mexicanske Hav bliver man ogsaa Drivetømmer vaer, som Reisebeskriverne fortælle, og meene, at det kommer fra Florida. Endelig beretter *Catesby* (i hans Account of Carol.) om Virginien og Carolina, at de store Elve i disse Landskabe, rive saa megen Skov los, at de tilstoppes selv derved, og løbe over alle Bredder, da denne Skov losnes efter Haanden, og føres ned til Havet. Man seer da heraf, at saadant Tømmer rives der los fra det faste Land;

Strøm-

Strommen, som lober derfra, i Nord, til Bugten i Gronland, kan fore det med, da det iblandt sidder en lang Tiid i Jisen, og tillgemed den, forslidt, brækket og brændt i Enderne, driver op paa de Islandske Strandbredde.

§. 641.

Vi reiste over **Skorar-Heide**, en temmelig god Vei. Man skal igiennem en smal Stie med Klipper paa begge Sider. Fra det høieste af Fiældet saae vi tydelig **Hornet** eller Cap de Nord. Vi saae det ogsaa fra det overste af Geirholmen, og det seer ud paa begge Steder, som en høi og spids Huusgavl. Det holdes for at være nogle 100 Favne høit og breedt, i det mindste overgaaer det i Høide alle de omliggende Biærge, og er af Naturen opført lodret, lige fra Havet til den øverste Spidse. **Fiældegræs** findes paa Skorar-Heide, og paa alle Fiælde norden for Drange-Jokel; dog i største Mængde oven paa Hornet, hvor Folk reiser hen, endog fra Trekyllisviig, med Baade, for at samle det. Stranden neden for Hornet bliver tør ved Ebben, men der ligge store Klipper, som tilsorn ere faldne ned fra Biærget, der holdes for ubestigeligt. 1727, da en Islandsfar strandede paa dette Sted, komme nogle af Folkene op i Biærget, men de døde allesammen af Hunger og Kuld, saa nær som een Matros, hvilken (endskiønt man ikke veed hvorledes) klavrede Biærget op, og hittede siden over Fiældet til en Gaard i Furefiorden, hvor han blev om Vinteren. Hornet er beboet af en utallig Mængde Søefugle, især de 4 Arter af Alker, det er, **Biargfuglen** og **Lunden**. Kort fra Biærget er endnu en liden beboet Bondegaard, der kaldes efter Forbiærget selv, Horn, og er den allernordligste Gaard i Island. Folkene leve om Sommeren af Fuglefangst og Æg, som de samle

Horn eller Cap de Nord.

i de nederste Klipper, ved at klavre op til Reederne; thi at bruge Sige-Liner dertil, som i Laatrabiærg, eller paa andre Steder, have disse faa og Fattige hverken Mandskab eller Evne. De leve ogsaa af Fiskerie, som vilde blive meget fordeelagtigt, hvis her vare fleere Folk og større Baade. Naar man kommer Hornet forbi, gaaer Kysten 4 Miile i N. til Vester, og boies derfra mod Sonden, ved det Forbiærg Strømsfiord, kort uden for Adalvig, som er den nordligste Præstegaard paa Island. Paa disse Kyster ere ogsaa skionne Tommerpladse, og Almindinger, ligesom Osten for Hornet. Her vare mange Gaarde i forrige Tider, men nu ere disse kun faa, og ikke stændig beboede. De meest bekiendte, fra Cap de Nord Vester til Stromsnæs, ere disse. Høvn (hvor en Havn har været) nærmest ved Horn; Hladeviig der vesten for, og dernæst Sandviig og Fliøren, hvilket sidste Sted ligger nærmest ved Stromsnæs, og har gierne havt Beboere, siden det er en smuk græsriig Egn med ferske Soer, som give Foreller, foruden at den haver Drivetømmer og Fiskerie.

§. 642.

Reisens Fortsættelse. Af Skorar-Heide kommer man ned til Jøkelfiorden, en stor Bugt, som har kun een Aabning, men der inden for 5 smaa Fiorde, Hestfiord, Vejdeleysefiord, Lonafiord, Krappefiord og Leirefiord. Norden til ved Indløbet er Sletten, og Sonden til Høfdestrand, beboede Pladse. Her kommie vi endelig forbi Drange-Jøkelen. En Elv styrter sig fra den ned af Fiældet i Leirefiorden, hvilken man skal reise over om Fiæren, saasom den da bliver tør, men er ellers farlig for Grundens Skyld, som idelig forandres af Jøkel-Leeret, og har hist og her farlige Poler, i hvilke Reisende kan synke med Hest og alt, og blive borte. Den

5te

5te Sept. ginge vi fra Grunnaviigs Præſtegaard, med en Baad, til Sletten i Adelviig, og beſaae ſammeſteds Surterbrands-Biærget, hvorom før er mældet (§. 581.).

§. 643.

Noget om diſſe nordlige Kyſters Beboere er mældt i Forveien (§. 633.), iſær om deres Livs Ophold og Næringsmidler. Veſten for Hornet fange de Haakall og ſtore Helleflyndre. De tilſtode endog, at Fiſken løb ind i Jokelfiorden ſelv; dog fiſke de heller ude i den aabne Soe. De Hollandſke Fiſker-Hukkerter ligge og her uden for i ſtor Mængde, og løbe ind, for Uvæir, i Sneefe-Tall. De, ſom boe Øſten for Hornet, udraabes for grove, umenneſkelige og ildeſindede, og beſkyldes endog for Hexerie. De, ſom boe Veſten for, ere i ſamme Udraab, ja endnu i høiere Grad. Vi kunde tvertimod ei fornemme andet, end alt Godt og Skikkeligt hos diſſe Folk. Vel kunne der ogſaa findes nogle onde Mennesker, allerhelſt da de Veſten for Hornet boende, af et Slags utidig Medlidenhed, tidt tage imod Tyve, Landſtrygere og Misdædere, lade dem arbeide for Føden, og hiælpe dem ſiden til at romme bort med fremmede Skibe; hvilket ei alene er laſtværdigt, men ogſaa til ſtørſte Skade for dem ſelv. Onde Sæder rodfæſtes derved iblandt dem, og de maae lide allehaande Fornærmelſer af de ſamme onde Mennesker, ſom de ſaaledes hiælpe. Men dette uagtet findes dog overalt, hos Hornſtrandenes Indvaanere, en Slags ærlig Eenfoldighed: de ere ſærdeeles tienſtagtige, og godgiørende med det lidet de eie, beſynderlig imod deres Giæſter. I deres Eenfoldighed ere de dog fornuftige at tale med, og vel oplyſte i Chriſtendommen.

Om de nordlige Kyſters Beboere.

§. 644.

Sneefiælde-Stranden og Drange-Jokel.

Fra Grunnavig reiste vi den 5 Sept. til **Sneefiælde Præstegaard**, hvor vi holdte stille til den 10de, i haardt Norden-Vær, med saa meget Sneefald, at vi maatte jævnlig skuffe af Tæltet, paa det samme ikke skulde ganske oversnees og Luften blive os betagen. Bygden kaldes **Sneefiælde-Strand**, og er sædvanlig underkastet Sneefald, ja ikke engang frie derfra om Sommeren. Den fornemste Aarsag er Drange-Jokel, som her er i Nærværelsen. Isefiorden, som skiær sig her ind i Landet, gior en betydelig Forskiæl paa de Norden og Sonden for den liggende Landskaber. Her vare Bygden og Fiældene skiulte med tyk Snee, men paa hin Side af Fiordene var ingen Snee at see, men Soel og Sommer, som man siger i det Islandske Ordsprog. Derfor er og Sneefiælde-Stranden udsat for megen Farlighed af Snee-Skreed, i det store Klumpe eller Dynger af den sammentrykte Snee falde ned fra de øverste Fiældbrinker, og tage tidt Kreature paa Marken, ja undertiden Mennesker og heele Huuse bort. Bygden bestaaer ikkun i en smal Strimmel imellem Fiældet og Stranden; den endes med **Lonbugten** eller Lonet, som vi maatte reise over i en meget stærk Blæst. Bugten bliver tør om Ebben, og det er her at Drange-Jokel har sin fornemste Rod i Stranden, meget nedhældende, og indsluttet imellem 2de høie Biærge, hvilket gior, at dens Virkning i at frembringe Snee og Kulde paa Sneefælds-Stranden, er saa stadig og hæftig. Naar man betænker dette Isbiærgs Størrelse, som er 12 Miile i Længden og 6 Miile i Breeden, tilligemed dets Beliggenhed, at det paa alle Kanter nærmer sig saa meget til Bygden og Havet, da er ikke at undre paa, at det kan foraarsage Snee og Taage, Blæst, Kuld og ubestandigt Værlig. Jokelens

lens Af- og Tiltagelse er ogsaa mærkværdig. Alle de Nærboende berettede eenstemmig, at Isbredden nu omstunder sidder, hvoreman for en Snees Aar siden havde grøn og græsriig Jord. De stadige Vinde, som blæse nogle Aar i Rad, nu Ost- og Nordostlige fra Isbiærget, nu Vest- og Sydvestlige fra Havet, maae være den største Aarsag hertil. Indbyggerne forsikkrede ogsaa, at Isen imellemstunder rykker tilbage, hvilket vel ikke er andet, end at den toes op. Den leeragtige Grund er ustadig og vaklende: de Vandfalde, som flyde frem under Isbiærget, bringe Gruset ud fra Bredderne, og giøre Rum under dem, saa at Solens Straaler og den varme Luft kan trænge der ind, og derved optøe og fortære dem paa alle Kanter; naar de da ikke længer kunne holde Tyngden, briste de og falde ned, omtrent paa samme Maade, som for er sagt om Geitlands-Jokelen (§. 151.).

§. 645.

Den grønlandske Drive-Is.

Da den **Grønlandske Is** ofteſt og fornemmelig besøger Hornstrandene og Isefiorden, ville vi og paa dette Sted indrykke dens Historie. Man seer af de ældre Tiiders Efterretninger, at denne Is, som af Indbyggerne kaldes **Hav-Is**, har besøgt Island fra dets første Beboelses-Tiid. Den troværdige **Landnama-Saga** (Part. 1. cap. 2.) lærer os endog, at først Isefiorden, og siden heele Landet, er, af denne Is, blevet kaldet Island. At den kommer fra Grønland, nægter vel ingen; thi alle viide, at der er Forraad nok, og desuden driver den meest til Island med N. NV. og Vestlige Vinde, da den ikke aleene fylder alle Bugter, men ogsaa Havet uden for, saa langt man kan øine fra de høieste Fiælde. Naar den besøger Nordlandet, kommer den ogsaa gierne til Øst- og Vest-Fiordene. Dens Stokker eller Is-Klumpene

ere ſaa ſtore ſom Biærge, ſaa de ſtorſte naae Grunden paa 60 til 80 Favnes Dyb, langt ude i Havet, og man ſeer endda nogle Favnes Høide ſtaae over Vandet *). Deres Fart foraarſager et ſtærkt Skrald og Bragen, ſom man hører i ſtille Vær, nogle Miile borte, ved det de ſtore Jis-Klumper ſtøde paa hinanden, af hvilken ſtærke Gniiden Drivetømmeret, ſom Jiſen ofte fører med ſig, endog ſtikkes i Brand. Den ſloiffer og ſmaa Øer, Skiær og faſte Klipper, ſom den ſtøder paa, forandrer Havbunden nær ved Landet, afbrækker Næs og udſtaaende Pynter. Naar denne Fiende kommer til Landet, og ligeſom beleirer det, maae Indbyggerne udſtaae en ſtor Elendighed, Hunger, Dyrtiid og haarde Aaringer. Ellers kommer den ikke jævnlig Veſten for Fuglebiærget, eller Sønden for Horn, et bekiendt Forbiærg i Skaftefiælds-Syſſel, ſaa at Landets Sønderkant er ſom oftest frie; dog er Hav-Jis nogle Gange kommen til Breedefiorden, og Øſten fra til Rokernæs og Sønderlandet, ſom Aarbøgerne udviiſe, ſkiønt dette er rart. Sidſte Gang, den kom Sønder paa, var i Aaret 1759. At den ellers ikke er ſaa almindelig her, ſom paa de andre Kanter af Landet, derfor har man ikke Climatet at takke, men Strømmene, der løbe med ſtærk Fart ud fra Landet, iſær fra Rokenæs og Fuzlebiærget; thi Hav-Jiſen drives ikke ſaa meget for Vind og Bølger, ſom for Strømmen, fordi den ſtikker ſaa dybt i Vandet. Dog tager Sønderkanten ogſaa Deel i ſlette Aaringer, de følge med

*) I et Exemplar af den trykte Grønlands Saga, ſom jeg har, ſtaaer denne haandſkrevne Anmærkning i Bredden, at Aar 1675, i dens Minde der ſkrev dette, har man fundet et Stykke Hav-Jis (formodentlig paa Nordlandet, hvor Exemplaret var kommet fra), der ſtod paa Grund, hvor Havets Dyb var 90 Alne, hvilket dog vel ſkal forſtaaes efter Islandſk Maal.

med Hav-Jisen, skiønt den kun kommer Nord paa Landet. Luften er da kold overalt, og iblandt taaget og fugtig; det fryser og sneer endog om Sommeren: Græsset voxer kun lidet og torres besværlig; Kreaturene ere magre og fælde Haaret iblandt; men Menneskene faae Snat og Udslæt paa Kroppen. Det er mærkværdigt, at saa længe Hav-Jisen er ikke bleven landfast (som Indbyggerne kalde det), men driver ude i Soen frem og tilbage, er Værliget ubestandigt og urocligt: Strømmene, Soens Bevægelser, Ebbe og Flod ere urigtige og uordentlige; men naar den er landfast, eller staaer paa Grund, og den løse Jis er bortdreven, da kommer den forrige Orden igien, og Værliget paa Landet er stille, tykt og taaget, men med en giennemtrængende fugtig Kulde. Saaledes følge med Hav-Jisen meget store Ulejligheder. Biorne komme og ofte med den; thi ved det de jage efter Sælhunde paa Jisen i Grønland, drive de med samme til Soes. De giøre Skade paa Kreaturene, især paa Faarene, i Island, da Indbyggerne samles med Landser og Skyde-Gevær, for at dræbe dem. Biorne blive dog aldrig i Island Sommeren over, men naar Hav-Jisen driver fra Landet, drager den med, hvilket er en stor Lykke for Indbyggerne. Man har mange Beretninger om Biornens Klogskab, især fortælles, som ganske sandfærdigt, naar Jisen er borte, og han ikke har passet paa, at han da søger de høieste Biergtoppe, og hvis han derfra kan endnu see Jisen, svømmer han efter den. Farven paa disse Biorne er gierne hvid, eller rød og hvid De nyttige Ting, som Hav-Jisen bringer, skiønt ikke bestandig, ere 1) **Drivetømmer**, 2) **Hvale**, deels døde, deels levende, store og smaa. De levende, som komme iblandt Jisen, ere ganske raadvilde: hvor en Aabning er, der søge de op, for at trække Aanden, og naar dette er

nær

nær ved Landet, ſaa at man kan komme til, ſtikke og ſkyde Indvaanerne dem med Landſer, eller hugge paa dem, indtil de doe; dog maae de ikke ſkiære Hull paa Bugen, at Hvalen ei ſkal ſynke. 3) Sælhunde, iſær af den Art, ſom kaldes Vade-Sel, dræbes paa Iſen i ſtore Hobe; thi de ſkye ikke Menneſker. 4) Fiſke-Arter, og iſær Torſken, holde ſig til denne Is, meeſt til de ſtore Stokker, ſom ſtaae faſte paa Havsbunden. Torſken vender beſtandig den ſamme Side til Iſen, hvorved den bliver blind paa det eene Øie, ſom er fordærvet reent igiennem, hvidt, og udvendig fuldt af Slim. Rognkelſer eller Cyclopteri, ſom fanges nær ved Iſen, ere ogſaa eensiede. Iſens haſtige Fart er forunderlig, iſær naar den gaaer imod Vinden; naar Strømmen er med Vinden har en ſeilende Islandſk Baad ikke ſaa ſtærk Fart. Forfatteren af Speculo Regali forundrer ſig derfor over denne Is; men Aarſagen er, ſom for blev mældt, at den ſtikker dybt, hvorfor Strømmen driver den langt ſtærker end Vinden, naar ikkun lidet ſtaaer op af Vandet. Ligeſaa beſynderlig er dens Varagtighed. De Fiall-Iſkler eller ſtore Stykker, ſom ſtaae paa Grund, kunne beſtaae Aar og Dag, uden at ſmælte; dog, det der er over Vandet, oploſes meer end Reſten i mildt Vœirlig, ved Solens Varme, og det ſaaledes, at Iſen forſt faaer Huller 6 til 8 Fod dybe, og ſaa viide, at man kan ſtikke ſin Arm der ind i; diſſe Huller ere fulde af det klareſte Vand, ſom baade er behageligt og lædſkende. Men Aarſagen, hvorfor denne Is oploſes ei ſaa lœt, er forſt, at den er haard og tœt, og uden Luft-Blœrer; dernæſt, at den ligger ſamlet i ſaa ſtore Stykker, hvorover den beholder ſin naturlige Kulde; ved ſin Glathed ſkyder den og Solens Straaler fra ſig; den er desuden ſtedſe i Hav-Vandet, hvil-

ket

ket her i Norden er temmelig ſalt, og oploſer ei nær ſaa godt ſom ſødt Vand; den er endelig ganſke hvid, og har kun lidet hos ſig af fremmede Ting, hvilke ſkulde befordre dens Smæltning. I Riſterne, og paa de Sider, ſom hænge ud over, og give Skygge, ſynes den vel gron, ligeſom Jokel-Jiis (hvilken ellers meget nærmer ſig til den); men det kommer aleene af den ſvage Lysning. Hav-Jiſen er to Slags, ſom gierne drive hvert for ſig. Den eene er Hellu-Jis, ſom er flad og meget tyndere end den anden, nemlig ikkun 1, 2 til 3 Favne tyk, ſaa at det ſynes, hvilket Speculum Regale (p. 173.) ligeledes bifalder, at den er ſaaledes ſammenfroſſen i Havet, nær ved nogen Jokel-Strand; naar denne Jis kun kommer, er man glad; thi den kan baade haſtig drive bort og optoes. Den anden er den ſtore, hvorom tilforn er mældt, og kaldes i bemeldte Skrift (p. 176) Fiall-Jakar eller Fiæld-Jaker, det er, Jisſtykker, der enten ere ſtore ſom Fiælde, eller, endnu riimeliger, ſom ere komne fra Jisfiælde; thi Jakull, ſom betyder et Jisbiærg, kommer af Jake. Andre læſe paa dette Sted Fall-Jakar eller Fald-Jis, fordi den falder ned fra Jisbiærgene i Gronland og ved Nordpolen, ſom ſtaae tæt ved Stranden, og derpaa drive ud i Havet; men begge diſſe Navne komme ud paa det ſamme. Underlige Meeninger om Hav-Jiſen haver man nok af; men jeg vil kun anføre de to, ſom Fremmede og Lærde have antaget. Den første er, at den meſtendeels beſtaaer af Salpeter, og kunde derfor bruges til Krud-Fabriker m. v. Men hvis de Lærde kunde faae et Stykke af denne Jis at underſøge, ſkulde de ſnart ſee den Meenings Urimelighed. Den anden, ſkiønt baade til Anſeelſe og i ſig ſelv langt uriimeligere, har dog i diſſe oplyſte Tiider faaet endnu ſtørre Bifald, og det (ſom er underligſt) hos ſtore

Naturkyndige, ſom have vovet at anføre den Urimelighed i deres Skrifter, at denne, iſær den ſtore og Jokel-Iſen, ſkulde fatte Ild, og kunne bruges til Brænde. Det er os nok af egen Erfarenhed at kunne forſikkre, det ſaadant ikke er ſandt. Anledning til forbemeldte Meening har ellers dette været, at man har ſeet lys Lue ſtaae op af Iſen. Dette er ogſaa ſkeet nær ved Island, hvor man og har opdaget Aarſagen dertil, nemlig, den forommeldte, at Drivetømmeret, ſom er iblandt Iſen, gnides ſaa ſtærk ſammen, at det kommer i Brand. Man ſeer Iſen, men ikke Tømmeret, langt borte, og derfor ſynes det, at Iſen ſelv brænder.

Om Dyrene.

§. 646.

Heſte. Heſte fodres her ſielden paa Stald, men de ſom bruges til Arbeide, gaae ude om Vinteren (§. 73. og 294.); de andre, Riide-Heſte, hvor man har Leilighed dertil, bringes paa een af Øerne i October Maaned, og komme derfra vel ved Magt om Foraaret, endſkiønt de ere ganſke udmavrede blevne bragte didhen; denne Græsgang koſter kun 1 Rdlr. Saadanne Heſte kunne dog ikke ſaa vel udholde ſtærk Riiden og Arbeide, ſom de der ere retſkaffen fodrede paa Stald; men hvis Eieren boer nær ved ſaadan en Ø, og kan bringe Heſten derfra tidlig om Foraaret, og fodre den vel 1 Maaneds-Tiid, gior den ſamme Nytte, ſom om den havde været fodret med godt Høe den ganſke Vinter. Naar Heſte flottes til Baads maae man bruge Varſomhed; Indbyggerne ere og vante til den Forretning. Man kan ei føre dem ſtaaende, uden i ſtore og ſtærke Fartøier, derfor binder man dem, og lægger dem ſaa ned i Baaden; De Heſte, ſom blive vante hertil, lade ſig

ſtrax

ſtrax binde, fælde og ſlæbe, ligge ogſaa ganſke ſtille. Men for alting maae de have Rum i Baaden til at udſtrække Halſen; thi hvis den ligger krum, bliver den ſtiv, og Bæſtet kommer ſig neppe igien. Hopper kaſte deres Foll for tidlig, hvis man om Vinteren tager dem, ſom gaaer ude, i Huus, og Stalden er mørk. Der maae nemlig komme et Slags Forvirrelſe i deres Indbildnings-Kraft ved Lyſets ganſke Fraværelſe, og Luftens Forandring. Stalden for dem maae altſaa have tilſtrækkelig Lysning. Riideheſte derimod ſætter man i mørke Stalde, naar man vil have dem til at blive fyrige; men det Raad er kun lidet tienligt; thi naar de komme ud i Lysningen, kunne de ei let regieres; ja iblandt ere de ſaa galne, at de løbe lige frem, enten der er Vei for dem eller ikke, indtil de ſtyrte, eller brække Hals og Been.

§. 647.

Hvad der er mældt om Horn-Kvæg (§. 74. 297. 586. 7.) paſſer ſig ogſaa meſtendeels paa Veſterlandet. I Vardeſtrands-Syſſel, iſær paa Øerne, og inden for Breedefiorden, falde ſtore Koer; men paa andre Steder meget ulige. Man veed hverken her eller andenſteds i Island, hvorledes Heſte- eller Hornkvæg-Avling kan opdrives. Man udſøger ikke Tyre eller Koer dertil; man ſeer hverken paa Storrelſe, Skabning, Farve, eller andet. Naar en Tyrekalv er 1 Aar gammel, antages den for dygtig, og bliver ſielden ældre end 3 Aar gammel, forend den enten gildes eller ſlagtes; ellers blive Tyre gierne hægne, og ville ſøge Folk, om man ei bruger Midler til at hemme ſligt. Stude holdes ſielden over 4 Aar, forend de ſlagtes; Bonden ſynes det ikke Umagen værdt at fodre dem længer; thi han faaer dem ikke betalte, og de Handlende vende for, at det unge Oxekiød er lækkrere at ſpiiſe, end det af Horn-Kvæg.

gamle Stude. Man faaer altſaa kun 4 til 5 Vætter, eller ligeſaa mange Rdlr. Courant, for en 2 til 3 Aars gammel Tyr eller Stud; og for ſaadan ringe Betalings Skyld, er denne Handel ganſke forfalden, hvormed de Handlendes Principaler neppe ere tiente. Man veed endog ikke meer i Island, at en 8 Aars gammel Stud kan blive bædre end en paa 4 Aar; endſkiont det baade ſtaaer udtrykkeligt i Landsloven, og er klart af den Erfarenhed, man har i andre Lande. Vandſkabninger af de Koer, ſom kaldes her **Sadel-ryggede**, træffes iblandt i Island. Paa det Slags ere vertebræ ſpuriæ dybt nedtrykte, og derfor hænger Bugen og Yveret langt ned. Jeg har ſeet, Veſter paa, ſaadan en Koe i den 3die Generation; dog ſiges diſſe Koer at være gode Malke-Koer. **Græs-Stude** falde ret ſkionne paa Breedefiordens Øer, og blive ſaa tamme og vante til Soe-Reiſer, at de gaae ſelv ud paa Baadene, naar de ſkulle flottes fra en Øe til den anden. **Tørret Grønſvær** er et Steds paa diſſe Øer blevet brugt i Mangel af Foder. Det ſynes vel heel beſynderligt; men naar betragtes, at denne Grønſvær beſtaaer for det meeſte af Græsrodder, hvilke er ſøde, ſaftige, og beholde deres Kraft, naar de er tørrede, langt bæder end Græs, kan Hornkvæget gierne æde den med Lyſt, og Koerne malke deraf; men den ſkal i Forveien ſkiæres i ſmaa Strimler. Denne Maade er ellers ſkadelig for Græsjorden; thi man kan hverken vente Høe eller Græsgang i mange Aar, hvor Jordſværen ſaaledes opſkiæres. Mælken bliver dog velſmagende heraf, ligeſom af andet Høe; denne Føde i ſig ſelv er og langt meere naturlig for Hornkvæg, end Been af Torſk eller Soe-Ulve, hvorved Mælken faaer en vidrig Smag. Man ſiger ellers overalt i Island, at Koemælken ſmager ikke ſaa vel ved Søekanten, ſom oppe i Landet.

Catesby

Catesby (Acc. of Carol. T. 2. p. 31.) mælder det ſamme om Mælk og Smør i Carolina.

§. 648.

Om Faarene er allereede handlet (§. 75. 298 - 325.). Dog kan følgende tillægges, angaaende Foderet og Sygdommene. Faarene ſøge her Tang og Tare, iſær Algam ſacchariferam, og dernæſt Myrikiarnen (§. 594.). De paſſe dertil paa Havets Af- og Tiltagelſe; ja og omendſkiønt Ebben falder ind om Natten, da det om Vinteren er ganſke mørkt, komme dog Udegangs-Faarene til rette Tiid i Fiæren, for at hente deres Føde. Paa Fiældene æde de Lichenes Foliaceos, iſær dem, ſom Indbyggerne ſamle og bruge ſom Kornvarer; hvilket er Skade for Huusholdningen. Faar fødres ogſaa i Nødsfald med bankede Been og Kiød af Torſk og Soe-Ulve, og i Trekyllis-Vig har man givet dem Haa-Kiød af det tynde af Bugen, ſpeeget og ſkaaret i Strimler. At drive Faar over Jiſen, holdes her for meget ſkadeligt; der forſikkres endog, at de kiendelig udmavres, om de kun i en Uges Tiid Morgen og Aften drives nogle Favne over et ſmalt Sund eller Vig, iſær hvis der er ſalt Vand under; thi Jiſen derpaa er baade ujævnere og glattere end paa de ferſke Soer. Aarſagen er, at Faarene paa Jiſen ſtrække Seenerne for meget, og anvende alle Kræfter. Om deres Sygdomme er følgende at mærke: Vanſkabninger ſees her tidt ved Soekanten, og allermeeſt paa Øerne (§. 304.). Hoved-Sotten er her meget giængs. Naar Faaret ſlagtes, flyder ud hos medulla ſpinali, af cerebello, en hvid, tynd og ſliimagtig Vædſke; og hvis man da ſtikker med en Pind i Hovedet indtil Hiærnen, flyder endnu meere der ud af. Af et Gimmer-Lam har man faaet ½ Decl Pot. Panden paa diſſe Kreaturer,

Faar.

imellem, og lidt oven for Øinene, skal være meget tynd og svag, hvilket fornemmes hvis man trykker derpaa med Fingeren. Det beste Middel imod denne Sygdom skal være, at stikke med en Kniv derind, dog ikke dybere end just igiennem Pandebeenet, lidt høiere end imellem Øinene, da Vædsken udflyder, og Saaret læges siden til igien. **Svarte-Daude**, eller den sorte Død, kaldes en slem Sygdom, som kommer iblandt Faarene paa begge Sider af Arnarfiorden, dog med saadan Afvexling, at naar den gaaer paa en Side af Fiorden, mærkes den ikke paa den anden. Den er en Art af Bradsoot (§. 321.). Endnu veed man ingen Aarsag dertil, som dog var værdt at undersøge. Faaret dør i en Hast; og hvis det strax slagtes, er Kiødet blaat og fælt at see til. Vinsteren, eller den fierde Ventriculus, skal være saa tyk og krympet, som om den var ferskkaagt. Denne Sygdom regierer kun om Vinteren, naar Kvæget gaaer paa Græs; endskiønt det ikke kommer til Fiæren, eller nyder noget af Søevæxterne.

§. 649.

Fæhunde. **Fæhundene** (§. 79. a.) paa Vesterlandet ere vel afrettede, og for Fiældenes Høiheds og Ujævnheds Skyld umistelige; thi Hyrderne gaae meest til Fods, og sommesteds hen kunne de ikke komme. Naar da Hyrden, fra en Dal, kan øine nogle af hans Faar, høiest oppe paa Fiældet, pæger han kun med Fingeren derhen, og skikker Hunden afsted, hvilken strax, uden at bide eller beskadige Faarene, jager dem ned af Fiældet.

§. 650.

Ræve. Om **Rævens** saa kaldte Trædskhed, forskiællige og underlige Huusholdning, høres noget Nyt allevegne paa Landet. Til det som før er mældt (§. 81. 328. og 523.), kan ogsaa lægges følgende,

de, som er bekiendt paa Vestfiordene. a) Naar Ræven mærker at hans Huule er funden, flotter han, om han faaer Leilighed, derfra til et andet Sted. Derfor passe de Nærboende Nat og Dag paa ham, til han er skudt, og Huulen med Ungerne ødelagte. b) Paa Fuglebiærget opholder sig en stor Mængde. De skydes med Flinte om Vinteren. Om Sommeren gaaer Ræven ned i Klipperne, og fanger Fugle og Æg. Men om Vinteren lever han paa Strandbredden af opdrevne Fiskeraun, store Muskelinger, og Soe-Æbler. c) Det er besynderligt, at han ogsaa lever af Rødder, ei aleene af Hvannen eller Angelica, men og af den ostommeldte Arundine, Melur, som voxer i Fuglebiærgets Rifter. Men dette maae være de besynderlige Ræve-Slægte, som desuden æde det grønne Græs af Jorden, ligesom Kvæget. Disse komme hverken ned til Stranden, eller op paa Fiældene, men opholde sig fredelig i Fiældsiderne, mellem unge Lam og Rypper, som de andre Ræve have saa stor Lyst til. De kaldes Gras-Tofur, og Hyrderne lægge Mærke til dem, for at kiende dem, og see gierne derhen, at de hverken af Hunde eller andet blive beskadigede. d) Er det sandt, som her fortælles om de hvide Ræve, hvorledes de fange de store hvide Strandmaager, da er det et stort Bevis paa dette Dyrs Snedighed. Naar Ebben er forbi, og Maagen, træt af Arbeide, og tung af Spiise, sætter sig i Hobe-Tall paa en Sandbanke ved Soen, for at hvile sig og sove, lister Ræven sig didhen, reiser Rumpen i Veiret, og gaaer baglænds, paa det Maagen ei skal see Kroppen, men tage den hvide Rumpe for en fremmed Maage. Naar Ræven da er kommen midt ind i Hoben snapper han een af Maagerne, og de andre flyve bort. e) Fra det faste Land svømmer Ræven tidt over til Øerne,

især

iſær paa Breedefiorden, ſætter ſig ogſaa paa Drive-Jis, for at komme til dem, der ligge langt borte; men iblandt ſlaaer dette ham feil, da Jiſen ikke driver til nogen af Oerne, men ud til Havs. Jeg har eengang ſeet denne Seilads: 4 Ræve ſadde paa eet Jisſtykke, den eene bag ved den anden, og dreve ud til Havs. Naar Ræven kommer til en Oe, gior den ſtor Skade, ſaa at Fuglene ganſke forlade Stedet; altſaa, hvis Oeboerne blive nogen Ræv vaer om Foraaret forend Fuglen kommer, ſamles de med deres Baade fra de nærmeſte Oer, og jage efter den, indtil de faae den ud i Vandet. Naar Ræven ſvømmer, reiſer han Rumpen i Veiret, ſaa længe han kan; og naar den er falden i Vandet, er det Tegn til at han bliver træt. Medens han bliver jaget, kryber han i eet Hull efter det andet. Man fortæller endog, at Ræven iblandt ſkal være bleven funden liggende ved Stranden, ligeſom død og foleslos, og at Finderen har taget den op, kaſtet den i Baaden, og tænkt at tage Skindet af den ved Hiemkomſten, naar han kom til Land; men i det han har ſlængt den op af Baaden, er den bleven levende og loben ſin Vei.

§. 651.

Muus. Paa de fleeſte af Breedefiordens Oer findes ingen Muus; man ſiger endog, at de kunne ei leve der. Det er og et almindeligt Sagn, baade her og andenſteds i Landet, at den Muld eller Jord, ſom Soe-Papegoier eller Lunder ſidde paa, er en Forgift for Muuſene. Man har derfor tidt beſtilt ſlig Jord fra diſſe Oer, for at fordrive Muus, hvilket ſkal have hiulpet. Muus ere og tidt komne ud til Oereppen i Pakker af Tøi, Fiſk eller andet, men de have, ſom der meenes, altid ſat Livet til; thi ingen veed, hvor de ere afblevne.

§. 652.

§. 652.

Efterſom vi have ſeet alle paa Island bekiendte Arter af Sælhunde i Veſtfiordene, ville vi her opregne dem. Hvad ſom er mældt om dem (§. 83. 330. og 525.) tages ikke igien. De 2de Arter, **Land-Selr** og **Ut-Selr**, ere og nyelig omtalte, i Anledning af Breedefiordens Øer (§. 624.). Angaaende den Nytte, ſom Indbyggerne have af dette Dyr, er følgende værdt at anføres. I Patrixfiorden dræbes Sælhunde med Skyde-Gevær; men de blive ſkye derved; Fuglene flygte ogſaa bort. Nogle faa i Iſefiorden bruge derfor endnu den gamle Maade, at dræbe Sælhunde med Kaſteſpyde eller Harpuner, da en Snor er fæſtet til Harpun-Stangen, ſaa man kan trække den til ſig, naar Sælen er ſkudt. Priiſen paa Sælhunde er denne: En Utſels-Kop (§. 624.) koſter 1 Sldlr., naar den er ſaa voxen, at den er færdig at gaae til Soes, og middelmaadig ſtor og feed; den er ſaa dyr, fordi Skindet følger med i Kiøbet. De unge Sælhunde ſælges ogſaa efter Vægt, iſær Spækket, ſaa at 5 Liſpund koſter 5 Mark Sp., naar Bugen er opſkaaren og Indvoldene bortkaſtede. De gamle Ud-Sæle kunne blive 5 Hamborger Alne lange. De ere onde og forfærdelige at trækkes med. Paa dem og andre Sælhunde har man ingen vis Priis, Spækket aleene undtaget; men Landſels-Ungerne, naar de have fældet de første Haar, og ere færdige til at ſvømme og nære dem ſelv, koſte de 5 Alne, det er, efter diſſe Tiiders Regning, 1 ſlet Mark. Alle Slags Sælhunde-Spæk holdes ellers lige dyrt, Vætt for Vætt, ſom nys blev ſagt. Sælhunde-Skind, naar det er vel handlet, Fedmen bortſkrabet, ſamt haardt og tæt, koſter, ligeſom Huuder af Hornkvæg, og gode Vædder-Skind, nemlig, 10 Pund 1 Rdlr. Sp. Sælhunde-

Sælhunde i Almindelighed.

Skind trækker dog lidt Vand, naar det bruges til Skoe. Paa Spækket er ogsaa Forskiæl: det af de unge Sælhunde, og det som er tykt, giver meere Tran, end det tynde og mavre. Sælhundens Fedme er meget forskiællig, baade efter Arterne og Aarets Tiid. Saaledes giver Land-Sælen, om Vinteren, da den er feedest, 50 til 60 Pund Spæk; om Sommeren derimod, ikkun den halve Deel. Eet Pund af det allerbeste Spæk kan give ½ Pot Olie; men sædvanligst faaer man ikke meere end 3 til 4 Potter af en Fiærdung eller 10 Pund. Bemeldte 2de Arter af Sælhunde ere i Skabningen meget liige; men den store Forskiæl paa deres Størrelse og Adfærd, gior dem til adskilte Arter. Det lange Haar, som Sælen fødes med, kaldes Snod, det falder af efter 4 Uger, og da først paa Hovedet og Bagbeenene. Snodskindet bruges til Klæder, især til Huer. Paa Breedefiordens Øer farves det end og i Urin med Indigo, og faaer en smuk Farve. Den Ud-Sæl, som opholder sig inderst i Breedefiorden, og nærmest ved Landet, yngler 14 Dage forend de paa Ud-Skiærene eller de yderste Øer. Den giver ogsaa best Mælk, og følgelig nyder best Føde. Skiulet og Væirets Mildhed hiælper ogsaa dertil. Urten, eller Hun-Sælen, æder maaskee Marhalm (§. 594.); den findes og i dens Mave, samt Bialler og Myrekiarne (ib.). Kopen nyder intet andet end Moderens Mælk i 4 Uger, og naar den slagtes, er Maven fuld deraf. Sælhunde-Mælk er ganske hvid, dog saa tyk og feed, at den kan nogenledes brænde i Lamper. Den smager meget trannet; løber dog i Ost, hvis den kaages. Bønderne hænge Kope-Maver fulde af Mælk op i deres Skorsteener, da Mælken skal forandres til Olie igien, og bruges siden til Lamper. Land-Sælen føder sine Unger om Foraaret, paa samme Maade som Faarene; nemlig, ved

Kaars-

TAB. XXXII.

Fig. 1. Phoca, Landſæhur. Fig. 2

Skind trækker dog lidt Vand, naar det bruges til Skoe. Paa Spækket er ogsaa Forskiæl: det af de unge Sælhunde, og det som er tykt, giver meere Tran, end det tynde og mavre. Sælhundens Fedme er meget forskiællig, baade efter Arterne og Aarets Tiid. Saaledes giver Land-Sælen, om Vinteren, da den er feedest, 50 til 60 Pund Spæk; om Sommeren derimod, ikkun den halve Deel. Eet Pund af det allerbeste Spæk kan give 1 Pot Olie; men sædvanligst faaer man ikke meere end 3 til 4 Potter af en Fiærdung eller 10 Pund. Bemeldte 2de Arter af Sælhunde ere i Skabningen meget liige; men den store Forskiæl paa deres Størrelse og Adfærd, gior dem til adskilte Arter. Det lange Haar, som Sælen fodes med, kaldes Snod, det falder af efter 4 Uger, og da først paa Hovedet og Bagbeenene. Snodskindet bruges til Klæder, især til Huer. Paa Breedefiordens Øer farves det end og i Urin med Indigo, og faaer en smuk Farve. Den Ud-Sæl, som opholder sig inderst i Breedefiorden, og nærmest ved Landet, yngler 14 Dage forend de paa Ud-Skiærene eller de yderste Øer. Den giver ogsaa best Mælk, og følgelig nyder best Fode. Skiulet og Vairets Mildhed hiælper ogsaa dertil. Urten, eller Hun-Sælen, æder maaskee Marhalm (§. 594.); den findes og i dens Mave, samt Bialler og Myrekiarne (ib.). Kopen nyder intet andet end Moderens Mælk i 4 Uger, og naar den slagtes, er Maven fuld deraf. Sælhunde-Mælk er ganske hvid, dog saa tyk og feed, at den kan nogenledes brænde i Lamper. Den smager meget trannet; lober dog i Ost, hvis den kaages. Bønderne hænge Kope-Maver fulde af Mælk op i deres Skorsteener, da Mælken skal forandres til Olie igien, og bruges siden til Lamper. Land-Sælen foder sine Unger om Foraaret, paa samme Maade som Faarene; nemlig, ved

Kaars-

Kaarsmisse om Vaaren, efter gammel Stiil. Endskiønt de Unge strax lære at svomme, have de dog hverken Kræfter, eller viide at skye Menneskker, forend Snodet falder af; imidlertiid ere de under Moderens Opsyn. Farven paa Sælhunde er foranderlig. Landsels-Ungen, imedens den er i Snodet, er hvid, og iblandt smuk gulagtig. Siden bliver den morkagtig, graaspraglet, lidet lysere under Bugen, med hvide rundagtige Pletter paa Siderne; med Alderen bliver denne Sæl endnu lysere, og tilsidst hvid-graagagtig. Udsælen har næsten samme Farve. Naar den fælder Snodet, bliver den dog endnu morkagtigere, og med Alderen hvidere, og da forst paa Hovedet og Halsen; men siden kan det vare mange Aar til Kroppen bliver hvid; hvilket skeer sielden overalt, uden paa dem, som blive meget gamle.

§. 653.

Foruden disse 2 nysbemeldte Arter, som paa alle Aarets Tiider holde sig til Island, komme og andre Sælhunde didhen, deels paa visse Aarets Tiider, deels i visse Aaringer; nogle sees der kun sielden, men ere dog bekiendte i Landet. Saadanne ere: a) Rostungen (§. 526.). Den sees Vester paa, dog ikkun sielden; men at den har været her meere almindelig tilforn, dog maaskee kun for og ved den Tiid, da Landet forst blev beboet, viise de Rostungs-Tænder og heele Hoveder, som træffes og opgraves af Strand-Læret. b) Vade-Sæl. Denne Art kaldes ogsaa Hav-Sæl, og bliver næsten ligesaa stor som Ud-Sælen, gierne til 4 Alne lang. Den er endog tykkere og feedere end nysbenævnte, og har meget stærkt Skind. Farven er sort med rundagtige store hvide Pletter, som ere mindre paa Ryggen end paa Siderne. Den svommer lige frem, i store Flokke og en vis Orden, tæt sammen, hvoraf

Afskillige Arter af Sælhunde.

den og har faaet ſit Navn; thi Vada betyder en ſvommende Flok. Een, ſom gierne er ſtorſt, ſvommer i Spidſen, og kaldes derfor Sæle-Kongen. Denne Art ſees aldrig paa det Tørre, undtaget paa Hav-Iiſen, hvor man da ſøger den, iſær paa de nordlige Kanter. Den beſøger viſſe Fiorde, ſaaſom Iſe- og Arner-Fiorden; paa diſſe Steder ſkydes den med Harpuner; men i Patrixfiorden dræbes den med Skyde-Gevær. Den yngler i April-Maaned paa langt bortliggende Skiær eller Øer; thi den drager altiid bort i Martio, og naar den i Mai-Maaned kommer igien, haver den Ungerne med ſig. c) Blaudru-Selur, eller Blære-Sæl, hittes eller dræbes her ikkun meget ſielden. Den har ligeſom en Blære oven paa Hovedet ved Næſen, hvor Skindet ſidder loſt, ſaa at Dyret kan trække det tillige med Spekket ned til Snuden. Denne Art giver den ſkionne Robbefangſt ved Grønland og Spidsbergen. Om den er *Linnæi* Phoca Leonina er endnu uviſt; thi dens Character, Capite antice criſtato, afgior det ikke. Sælhunde-Slægten ſynes endnu ikke at være ret bekiendt iblandt de Naturkyndige, og dens Arter tydelig adſkilte. Og hvis bemeldte Skribent har vidſt af de ovenanførte Arter at ſige, lader det, ſom han gior dem alle (Roſtungen undtagen) til een Art, under det Navn Phoca vitulina; men ſiden han ikke eengang anfører nogen Forſkiællighed, har man Aarſag at tvile. Efter Hallers Beſkrivelſe bliver Soe-Løven noget andet; men Soe-Biørnen, ſom han ſiger, har en Pukkel i Panden, kommer nærmere dertil; dog er det ikke den, der ſøges ved Grønland. At diſſe Sæl-Arter ere forſkiællige i Storrelſen, gior ingen nye Art; man kan endog paaſtaae, at de falde forſkiællige ved ulige Sammenblanding, ligeſom der falde utallige Forſkiælligheder i Hunde-Slægten. d) Grøm-

Selur

Selur er endnu een i Island bekiendt Sælhunde-Art, ſom ogſaa nævnes i *Speculo Regali* (p. 177), og i den i Island trykte Olaf Tryggeſens Saga (p. 263). Den kaldes almindelig Gram-Selur, og bliver af nogle, for Storrelſens Skyld, regnet til Hvalfiſke-Slægten. Gram betyder hos de gamle Poeter en Konge. Den ſkal blive 12 til 15 Islandſke Alne lang, og er meget rar i Island; dog træffes den paa Veſterlandet, hvor man har Exempler at den er bleven dræbt, paa de yderſte Skiær i Breedefiorden; den findes ogſaa død, opdreven paa Strandbredden; men man har ikke kundet faae nogen videre Underretning eller Beſkrivelſe over den, end hvad der ſees af foranførte Sted i Olaf Tryggeſens Saga, at den har lange Haar paa Hovedet, iſær omkring Kiæften. Derfor bliver den maaſkee en Soe-Love, eller ogſaa den ſtore Art, der findes paa de Antilliſke Oer i America (ſee Joh. Sam. Hallers Natur-Geſchichte der Thiere p. 593 og 581), hvilket ſidſte er troeligſt.

§. 654.

Om de 3de forſt anførte Arter vilde Indbyggerne meeſt at fortælle, dog iſær om Land-Sælen. Diſſe Dyr holdes for at være meget nysgierrige: Naar de ſee noget Nyt paa Landet eller i Nærværelſen, nærme de ſig dertil og kige derefter, og deraf have Indbyggerne taget Anledning til at fange dem paa 2de Maader: De ſtille Garn op i de Sunde og Viige, ſom Sælen ſkal gaae igiennem, men ſige for, paa Landet, tænde de Ild i Dusmørket, og komme deri Spaane af Horn eller andre ſtærk lugtende Ting. Da nu Sælen baade ſeer Ilden, og tillige faaer den ſtærke Reg i Næſen, ſvømmer han driſtig til, men bliver ſiddende i Garnet. Denne Adfærd kaldes paa Veſterlandet Sele-Bræla. Den an- Deres naturlige Hiſtorie m. v.

den Maade er, at hvor der er et smalt Sund, eller Indgang til en Fiord eller Vig, og man veed af Sælhunde i Nærværelsen, der lægger man en Line med een eller to Kutinger paa, og stiller Garnet kort uden for. Man har Linen enten dobbelt, eller naar der ere to sammen, ligger hver paa sin Side, da de have fleere Kuttinger og to Liner, som de trække frem og tilbage naar Flod er, da Sælen, ansеende disse Kutinger for fremmede Dyr, svømmer lige til, for at erkyndige sig om denne Nyehed, og kommer derved i Garnet. Undertiden har man fundet Sælhunde krybende langt oppe i Landet, naar de i Mørket om Natten have seet, paa en Gaard, Lys eller Esse-Ild, men ikke vidst hvor langt det var borte. Sælhunde lade sig lettelig tæmme. Man har til den Ende taget unge Sælhunde, kommet dem i en Park eller afgiærdet Plads, og daglig givet dem Mad, hvorved de ere blevne saa tamme, som Hunde, have krøbet frem og tilbage paa Gaarden, og fulgt deres Herre eller andre af Husets Folk, naar de have raabt paa dem ved et vist Navn. Man har fyldet gamle Baade med Hav-Vand, hvor man ei har havt beleiligt Sted i Stranden, paa det de utamme Koper ei skulde tøbe bort. Sælhunden maae lide Hunger iblandt, naar haarde Aaringer indfalde i Soen, ved det Fisk og Insecter ere ikke at faae, og Tang eller Tare, som Sælen ogsaa æder, er bleven bortskrabet ved Is og Vaendinger. Man har truffet dem saa mavre, at de kunde ikke flygte; Spækket har været tyndt som Skind, uden al Fedme, og i Maven intet andet end Tang og Streng.

§. 655.

Fabler om Sælhunde, deres Skabning m. v.

Det er noget besynderligt, at den gemeene Mand i Island har et Slags Afskye, og dog tillige Vrødighed for Sælhunde-Slægten.

Slægten. Aarsagen er den ugrundede Meening, at de i Skabningen skulde ligne Menneskет meere end alle andre Dyr, i hvilken man bestyrkes, formedelst deres Forvidenhed og Klogskab. Her fortælles og den Fabel om Pharao og hans Krigshær, som druknede i det røde Hav, at de skulde være forvandlede til Sælhunde. En anden Fabel eller Meening, som er ligesaa urigtig, skaffer Sælhunden et Slags Anseelse; nemlig, at den skulde være et Slags menneskelig Slægt, kaldet Sæfolk, der skulde boe paa Havets Bund, og have en menneskelig Skikkelse, under den udvortes og bekiendte Sælhunde-Skabning, og denne skulde de lægge fra sig iblandt, naar de ville i godt Vær spadsere paa Strandbredden. Man skal have kommet over deres Fruentimmere og taget dem til Ægte; man skal have fanget og mærket deres Koer, som skulle malke meget vel, ligesom de askegraa Koer, som avles af dem. De gamle Danske Kiæmpe-Viiser have eet og andet, der ligner disse og deslige Fabler. Der er ingen Ende paa dem; de ere blevne opdigtede og fortaalte for Tiidsfordriv, og troede af de Eenfoldigste. Hvad disse Dyrs Skabning angaaer, da ligne de snarere Hunde end Mennesker, hvorfor de sættes nær hos dem i de nyere Naturkyndiges Beskrivelser; de have og faaet Hunde-Navnet af den samme Aarsag. Den første og meest bekiendte Art have vi twende Gange havt Leilighed til at anatomere, og befundet det saaledes. Ellers fortiener Sælhunden virkelig Sted iblandt de vittige Dyr, og det er artigt hvad de nyere Naturkyndige berette om Soe-Biornenes og Soe-Løvernes Republiker. Aarsagerne til den Afsky, som nogle Islændere have for Sælhunde-Kiød, saa at de, skiønt uvidende, ei kunne spiise det, hvor kunstig det endog bliver tillavet, kunne være adskillige, og deriblandt denne, at de siges

siges at være meget efter Menneske-Kiød, og derfor passe paa hvor Baadene komme til Skade. Men herforuden haver Sælhunden et fælt Aasyn; de store Sælhunde ere og virkelig gruelige, naar de blive vrede, og enten med en forfærdelig Brølen slaaes indbyrdes, eller angribe Mennesker, som tidt ere komne til kort i dette Slags Tvekamp. Sælhunden bider som en glubsk Hund, samt reiser sig over Ende mod Mennesket, og bruger sine stærke Kloer; endog, naar de vende Ryggen, kaste de Steene med Bagbeenene paa deres Forfølgere. See de Mennesket, førend det kan slaae dem paa Snuden, ere de meget visse i at faae Kiæppen fat med Kiæften, og vride den ud af Haanden. Hvis de faae Tiid til at reise sig op, tage de først fat i Brystet, og holde Mennesket saa fast, at det kan ikke slippe, uden at nogen kommer til Hiælp.

§. 656.

Spiise af Sælhunde-Kiød.

At **Sælhundens Kiød** baade er, og holdes for ædeligt, næsten hos alle Europæiske Nationer, hvor det er at faae, det seer man, ei alene af vore, men ogsaa de ældre Tiider. I Hensigt til Island er det klart af **Graagaasens Kirke-Lov** (Kap. 16 og 17), og iligemaade af **Biskop Arnes Christen-Ret.** Man kan slutte deraf, at det har været omtvistet, om ikke Rostungen, og de andre Sælhunde, maatte spiises i Fasten, som andre Havfiske; man har bragt det samme paa Bane angaaende Hvalfiskene. Men bemeldte Love vilde ikke tillade det, og Speculum Regale (pag. 179-80) giver os Vished om, at man har været af samme Tanker i Norge. Forskiællen paa Sælekiød er stor. De Gamles er fort og seit; men Landsele-Kopernes siges at smage best. Hvis Blodet persés vel ud af Kiødet, og det toes vel, strax efter at

Dyret

Dyret er slagtet, samt besprænges med Salt, og derpaa roges lidet, skal det, endog for lækkre Munde, smage temmelig godt. Hvorledes Spækket bruges, ligesom Flesk, paa Vestfiordene, er sagt foran (§. 624.); naar det er 1 Aar gammelt, holdes det for best. Man undres over Grønlænderne, der leve meest af Sælhunde-Fangst, hvorledes de kunne være saa lætte, hurtige og smidige i deres Legems Bevægelser. Men man haver erfaret det samme i Island paa Folk, som, i haarde Aaringer, ei have faaet anden Spiise, end Kiød og Spæk af Sælhunde. De ere derved blevne feede, muntre, og ved god Helbred; men skulde de forrette noget Arbeide, som udfordrede Taalighed, stærk Slæb, og mange Kræfter, da have de fundet, at deres forrige Styrke var borte, saa de inden kort Tild ere blevne slappe og vænt udmattede. Naar samme Folk derimod, i andre Aaringer, ikkun have faaet Rundemaver og Qvapsoer, have de beholdt den sædvanlige Styrke og Taalighed til alle Slags Arbeide. Til Slutning maae vi erindre, at vi, ved det foranførte, ikke have modsagt den Beretning om Sælhundene, som findes i Horrebows tilforl. Efterr. §. 69. Ved Oesel meenes der Udsælen, og Vadesælen ved den Grønlandske. Den Maade, at fange Vadesæl i Garn, bruges kun i Thingoe Syssel paa Nordlandet; men det var at ønske, at den blev indført paa fleere Steder.

§. 657.

Alle Tiiders Folk og Historier vitne af Havmænd at sige. *Thom. Torfæus*, i hans Norske Historie, bekræfter det samme om Island; det nytter altsaa ikke at trætte derimod. Biskop Pontoppidan, i Norges naturlige Historie (T. 2 p. 302) bringer ogsaa for Lyset allehaande Exempler paa adskillige Havmænd; Marmenill eller Havmænd.

og Hr. Strøm, i ſin Sundmorſke Beſkrivelſe (p. 287.), agter det alt for betænkeligt, at nægte en Ting, ſom er bleven bekræftet af ſaa mange troværdige Mennesker. *Childrey* (Brit. Bacon.) vidner ligeledes, at Havmænd ere blevne fangede i England, een i Suffolk Aar 1187, og den anden i Yorkshire 1535. I Island, iſær paa Veſterlandet, har man derpaa 2 Exempler: det eene ved Landets forſte Beboelſes-Tiid, da den trykte Landnama-Saga (Part. 2 c. 5) beretter, at en Marmennil blev fangen i Stengrimsfiord i Strande-Syſſel, endſkiont ſamme Beretning viſt nok tildeels er fabelagtig. Det andet Exempel er ganſke Nyt. I Aaret 1733 fandtes, ved Talknefiord i Bardeſtrands-Syſſel, paa den Gaard Syderore, et Dyr, ſom lignede et Menneske, i Maven af en ſtor Haa. Alle, ſom det ſaae, ſyntes at være viſſe paa, at det ikke var Menneske, men en Marmennil. Hr. Wernhard Gudmundsſen, nu Sognepræſt paa Otterdal i bemeldte Syſſel, har meddeelet mig, i et Brev, en ſaa noiagtig Beſkrivelſe, ſom adſkillige Perſoner, der ſaae dette Dyr, og noie betragtede det, kunde ſandfærdig give; og af denne Beſkrivelſe vil jeg give Læſeren et tydeligt Udtog. Underdeelen af Dyret var borte, men Overdeelen tilbage ned til Hofterne; Regio Epigaſtrica og Hypogaſtrica vare deels forſtyrrede, deels reent borte. Sternum var heelt. Storrelſen var ſom af en 8 til 9 Aar gammel Dreng. Hovedets Skabning var næſten ſom paa et Menneske. Os Occipitis var meget ſkarpt og udſtaaende. Nakke-Graven, eller Huulheeden i Nakken (Nucha), var meget dyb. Ørene (Alæ Aurium) meget ſtore, og naaede langt bag paa. Tænderne i Munden, (det mældes kun i Almindelighed), vare lange, kegelformede, ſom de ſtore Tænder (det er, Fortænderne) i en Soe-Ulv. Tungen

gen kort og breed. Øinene (i Hensigt til Farven paa iride m. v.) som i en Torsk. Haarene paa Hovedet, lange, sorte og stive: de lignede Thurseskiæg (Fucus filiformis, eller Martraad, som igien ligner Fl. Sv. 1007), og naaede ned paa Skulderne. Panden gik hoit op, og var oven til rundagtig. Huden var meget rynket oven for Øienbrynene, hvilke vare bare, og intet Haar at see, uden, som sagt, paa Hovedet. Saavel paa Ansigtet, som heele Kroppen, var Skindet lysebrun-guulagtigt. Næsen med tvende Næseborer, ligesom paa et Menneske. Philtrum var meget dybt; Hagen neden til lidt splittet; Øxlerne meget høie, og Halsen meget kort; Armene vare proportionerede, og paa hver Haand 5 Fingre, med Kiød og Hud paa, saa overmaade smalle, som Naal-Been, (Torskens Officula operculi Branchiarum). Brystet som paa et Menneske; Bryst-Vorterne (Papillæ) saae man lidet til; Ryggen var som paa et Menneske; Ribbeenene meget bryskagtige; hvor Huden var afslidt saae man Kiødet, der var sort og grovt, ligesom paa en Sælhund. Dyret laae en Uges Tiid paa Stranden, indtil det tilsidst blev kastet ud i Søen. Her har da Læseren denne Havmands-Historie. Men naar betragtes, hvor meget et Dyr kan blive forandret i en Haakals Mave, ved at ligge der nogen Tiid, samt at denne Fisk søger ogsaa Mennesker, som man har fundet heele i ham; at han kan paa kort Tiid komme fra eet Land til et andet; og endelig, at Indbildningen kan fordreie en Ting meget, naar man stadig tænker, at den er noget andet, end det den virkelig er; saa skulde jeg snart falde paa at troe, at dette Dyr har været et Menneske. Men paa den anden Side, hvis Beskrivelsen er rigtig, da passer ingenlunde Haaret, Tænderne, Fingrene m. v. til den menneskelige Skabning. Det er ogsaa under-

ligt, (da Islænderne ere vante til at ſee og kiende Menneſker, der drive op af Havet, eller viſſe Lemmer deraf, ſom træffes i Hvalfiſke eller paa andre Steder, de fleeſte Gange forandrede og beſkadigede, hvilket uagtet de dog altiid ere ſærdeeles omhyggelige i at ſee diſſe Levninger ſkikkelig indſvøbte, og begravede i Chriſten Jord), at de, ſom ſaae det omtalte Dyr, ſkulde ikke kiende det, om det havde været Menneſke, eller giøre dem Samvittighed over, hvis de havde ſtaaet i Tvil, at ſlænge det i Soen igien.

Hvalfiſkene.

§. 658.

Hvorvidt man kan handle om dem.

Hvalfiſkene have tilforn holdt ſig i ſtor Mængde til Veſterlandet; men ſiden de Spanſke og Franſke Hvalfangere have jaget ſaa ſtærkt efter dem ved Island, i det næſtledne, indtil forſt i dette Hundrede-Aar, ere de tildeels ødelagte, deels flygtede herfra, længer mod Norden. De faa ædelige eller gode Fiſke, nemlig de, ſom have deels kun Horn-Lameller i Stedet for Tænder, deels derhos Ventrem plicatum, ere nu omſtunder blevne bekiendte, undtagne nogle af de mindſte Hvale, fordi Hvalfangerne ſkiøtte ikke om dem. Hvad derimod Tandfiſkene eller Rov-Hvalene angaaer, da er det afgiort, at deraf findes mange Arter ved de nordiſke Lande, ſom endnu ere aldeeles ubekiendte for fremmede Naturkyndige, eſterdi Hvalfangerne hverken ſkiøtte om dem, ei heller, om de end vilde, ere i Stand til at fange dem, for deres Haſtigheds Skyld. Indbyggerne i Island viide vel en heel Hob at fortælle derom, men det er meget forvirret og uviſt, ſaa man derover vil gaae det forbi.

§. 659.

§. 659.

Den Inddeeling paa Hvalfiskene, som jeg her vil følge, er den ældgamle nordiske, og tillige den naturligste. Man finder den i *Speculo Regali*, og hos den Islandske Nation har man havt den fra Arilds Tiid. **Skidi** betyder Laminas corneas, eller det, som paa Dansk kaldes Fiskebeen; og **Skidis-Fiskene** udgiøre den første Underdeeling blandt de tandløse gode Hvale; thi Fiskebeen findes ikke hos nogen Hval, der har Tænder. a) Den første og største af dette Slags Hvale kaldes **Slettbakr** af dens slette Bag eller Ryg. Den er de Nyeres *Balæna dorso impenni*, og kaldes ellers *Balæna vulgaris* og *Grönlandica;* thi det er den, som meest fanges ved Grønland. For 100 Aar siden var den meer almindelig ved Island, end nu omstunder. Aarsagen blev nyelig mældet (§. 658.). En ung Fisk af denne Art drev for 3 Aar siden op paa Sønderlandet. Slettbagen driver og iblandt op paa Vesterlandet: Kiødet spiises, og ligner meest Oxekiød; især er de unge Fiskes hvidt og lækkert. b) **Hnufubakr** kaldes den anden bekiendte Art, som hører hertil, fordi han har en Nuve eller Pukkel paa Ryggen, men Bugen paa den er slet, ligesom paa den første Art. Den er Auctorum *Balæna tuberc pinniformi*, og andres *Balæna pinna adiposa in extremo dorso*, men ellers noget rarere end den; dog findes den iblandt ved Island. Slettbagen er 100 Alne lang og derover. Nuvebagen er mindre og smallere, 70 til 80 Alne lang. Skidis-Fiskar.

§. 660.

Den anden Underdeeling blandt de tandløse Hvale, udgiøre de saa kaldte **Rengis-Fiskar**, eller Rynke-Fiske, det ere de Hvale, som vel have Fiskebeen, dog ikke slet men foldet Bug. De nyere Rengis-Fiskar.

Naturkyndige ſkille dem og, ved dette Kiendemærke, fra andre; thi de kalde dem *Balænas ventre plicato.* Af dem har man i Island fleere bekiendte Arter, end af Skidis-Fiſkene, og de kaldes der almindelig **Reydar** og **Reydar-Fiſkar.** De bruges helſt til Spiisning af Indvaanerne, iſær den foldede Bug eller Rengit, ſom ſærdeeles lækker Mad; thi Fedmen er der jævnt blandet med Kiødet. Derimod ſøges den ikke ſaa meget, ſom det forſte Slags, af Hvalfangerne ved Grønland, fordi de ikke have ſaa meget Spek, ſiden Bugen giver intet deraf. Jeg vil anføre 3de Arter, ſom ere meeſt bekiendte. a) **Streipe-Reydur**, er den allerſtørſte iblandt de bekiendte Hvalfiſke, iſær i Henſigt til Længden; thi Hannen bliver 120 Alne lang. Denne Fiſk, ſom er Auctorum *Balæna* (*maxima*) *ventre plicato*, og *Linnæi* (Syſt. Nat. 37-4) *Muſculus*, er temmelig almindelig i Island, og driver der op til Stranden, eller ſkydes med Harpun iblandt af driſtige Søefolk paa Veſterlandet, hvor den kommer ind i Fiordene; det kommer da an paa Lykken, om Skytten faaer den ſiden, naar enten Blodet er forløbet, eller Fiſken indflammeres ved Jærnet af Harpunen, ſom ſidder i Kiødet. Jærnet er ellers mærket og tinglyſt efter Loven (Jonsb. Reka-B. Kap. 4), en Skik, ſom og har gieldt i Norge fra de forſte Tider, ſom man kan ſee, ei aleene af Kong Chriſtian den 4. Lov (Landsl. B. Kap. 61), men og af de ældſte norſke Love. Naar man finder ſaadant Jærn i Hvalen, veed man hvo der har ſkudt den. b) **Hrafn-Reydur** eller **Hrefna**, er *Balæna* (*Media*) *ventre plicato, pinna brevi acuta in medio dorſo.* Den bliver 16 til 18 Alne lang, og ſynes at være de Norſkes Rør-Hval (ſee **Pontoppidans** Norges Nat. Hiſt. T. 2 p. 199). Den træffes iblandt ganſke hvid, ellers falder den gierne morkagtig paa Ryggen, men hvid

paa

paa Siderne og Bugen. Dens Laminæ corneæ ere ganſke ſmaa. Kiodet, og iſær det under Bugen, giver en god Spiiſe. Denne Art driver tidt op Veſter paa, og undertiden løber den levende paa Grund, ved det den vil holde ſin Kalv eller Unge fra at ſtode an derpaa. Den harpuneres ei gierne, thi Indvaanerne holde den for en venlig Fiſk, og troe endog, at Skaberen har ſat den til at beſkytte dem, paa deres ſmaa og ſvage Baade, for de onde Fiſke. Det er og beſynderligt, at naar der er Mængde af allehaande Rov-Hvale i Soen, ſom gierne ſøge Baadene, da ſvommer denne Hval beſtandig tæt omkring dem, ſaa at man kan ſtryge den med Haanden: den ſkyder ſig under Kielen og Aarene, uden at ſtode Baaden, og ſaaledes beſkytter, eller holder de andre Hvale fra at rore den, indtil Fiſkerne komme til Lands. c) **Andarneſia**, *Balæna* (*Minima*) *roſtro longiſſimo & acutiſſimo*. Den er meget kiendelig; Navnet haver den faaet af et Ande-Næb, hvilket Hovedet foran ligner, og er uimodſigelig de Norſkes **Nebbe-Hval** (ſee Figuren i Norges Nat. Hiſt. l. c. p. 184), og Færøernes **Døgling** (*L. Debes* Fær. Reſer. p. 162); thi Oliens beſynderlige Fiinhed eller Flygtighed, ſom der mældes om, paſſer ſig til ingen Hval uden denne. I Island kunne hverken Træ- eller Leerkar holde den, og Glas, ſom den er i, bliver ogſaa fugtig udvendig; hvis man tager den ind, trænger den ſtrax igiennem Legemet. Den bruges derfor meget i Island, ſom et ſmærteſtillende og fordeelende Middel, viiſer og herlige Virkninger ved Hævelſer, Bylder og alleſlags Inflammationer. Denne Hval er ſædvanligſt i Island 10 til 12 Alne, og bliver i det høieſte 14 til 15 Alne lang. Den findes tidt baade paa Veſtfiordene og ved Veſter-Jokelen, deels opdreven, deels løben paa Grund af Uforſigtighed. Men dens for-

fornemste Stade er dog i Vestfiorden paa Nordlandet, hvor den jævnlig blev harpuneret og drevet paa Land for 60 til 100 Aar siden. Kiodet bliver spiist.

§. 661.

Tand-Fiske, saa da først de ædelige.

Tann-Fiskar, eller de Hvalfiske, som, i Stedet for Fiskebeen, have Tænder, sees i allerstørst Mængde i Havet omkring Island, og inddeeles almindeligst i ætir og óætir, det er, ædelige og uædelige. De ædelige høre især til *Delphin*-Slægten; men omendskiønt Indbyggerne vilde at nævne og fortælle om adskillige Arter af disse, saa ere det fornemmelig ikkun Arter, som ere dem meest bekiendte; nemlig: a) Hnyssen eller Marsvinet, som sees allevegne omkring Landet, og er desuden bekiendt nok hos Fremmede. Samme harpuneres overalt, eller fanges i Garn, dog meest af en Hændelse i Sælhunde-Node. b) Hund-Fisken, som foran er mældt om i Vester-Jokelens Beskrivelse (§. 529.). Den kaldes ogsaa Høfrung, endskiønt dette Navn ogsaa bruges til andre Delphiner. c) Hnydingen eller Spekhuggeren, en ganske liden Hval, som er den slemme Delphin, der saa meget forfølger og dræber de store tandløse Hvale. Den er *Delphinus* (*minimus*) *roſtro protracto*, 2 og meest 3 Alne lang. d) Haa-Hyrningur, kaldes saaledes af dens høie Horn eller Rygfinde, men undertiiden kun Høfrungur. Den er *Delphinus* (*maximus*), *pinna in medio dorſo majori acuminata*, og den kiendeligste i den heele Slægt, saavel af Størrelsen, da den bliver 14 Alne lang, som af Bagfinden, der er 3 Alne høi. Af alle disse Arter findes nu een, nu en anden paa Strandbredden; de løbe tidt levende paa Land, naar de ikke tage dem i Agt, under at forfølge de andre Fiske; ellers giøre de sielden Fisker-Baadene Skade.

Skade. Kiødet spliser, og ligner Oxekiød; dog er det seigere, seiere og haardere, end paa de forbemeldte tandløse Fiske. Til de ædelige Tandfiske, foruden disse af Delphin-Slægten, regnes af Landets Indbyggere endnu nogle faa, af dem, som ikke giøre Skade paa Folk eller Fiskerbaade. Men saasom disse ere rarere end de andre, og drive ikkun sielden op paa de Islandske Kyster, er deres Character endnu ikke bestemt.

§. 662.

Illhvele, det er, onde Hvale, er den anden Underdeeling af de Hvalfiske, som Fiskerne i Island meget frygte for, naar de nærme dem til Kysterne. Det fortælles for vist, at nogle af dem ere saa glubske, at de tage en Baad, med Mandskab og alt, i Munden, knuse den i Stykker, og nedsluge Folkene. De skal være meget begiærlige efter Menneske-Kiød; og hvor saadan en Rov-Fisk faaer eengang noget deraf, der skal den bie, vel et heelt Aars Tiid, for at faae meere. Fiskerne tage dem imidlertiid i Agt for at komme paa saadant et Mid, forend efter lang Tiid, da de ikke fornemme Rovfiske i Havet. Af dette Slags skadelige Hvale er i Havet den største Mængde, og adskillige Arter. De gamle Love, og især Kirke-Loven, forbyde at æde dem; de navngive og 2de Arter, som Indbyggerne viide at fortælle om; nemlig, Rød-kammen, hvis Character endnu er uvis, og Naa-Hvalen, som overalt er bleven bekiendt under det Navn *Monodon*, eller *unicornu marinum*. Den kaldes ogsaa af nogle Skribenter Nar-Hval, hvilket er et fordervet Ord, af Naa, eller i Nominat. Naar, som betyder Liig eller et dødt Menneske. Man bliver den kun sielden vaer i Havet ved Island; men det kostbare Enhiørnings-Horn er der undertiiden bievet fundet opdrevet paa Stranden.

Illhvele og ler skadelige Hvale.

Speculum Regale (p. 130) siger, at den skyer Mennesker m. v.; og den ældste Codex af Graagaasen (Lib. 1. cap. 17) forbyder udtrykkelig at æde den.

§. 663.

Islændernes Hvalfangst.

At den store Stobe-Reid harpuneres paa Vesterlandet, er ikke uhørt; thi der skydes end i Dag baade den, og andre mindre Arter af ædelige Hvalfiske. Men Omgangen dermed (§. 660.) er kun slet, og meget uvis til at hente Fordeel af: thi de fleeste Gange løbe de saarede Hvalfiske ud i Havet, og enten komme aldrig igien, eller komme først, naar de ere lægte, da de siden skye Mennesker. Det er kun Han-Hvalen, og de unge Fiske, som Indbyggerne søge efter; men aldrig Hun-Fiskene, hvilke gierne blive paa det samme Sted, hvor Hannerne idelig holde sig til dem; hvis altsaa Hun-Fiskene bleve forfulgte, skulde de flygte bort, og de andre ikke heller komme meer didhen. I forrige Tider, da Indbyggerne endnu havde Mod og Evne, byggede visse Mænd, som gjorde Haandværk af Hvalfangsten, store og stærke Baade, og saadanne 2 eller 3 gjorde Selskab for at jage Hvalen. Man skiød den med tvehagede Spyd, med en stærk Line fastgjorte ved Hæftet; man havde tillige store Bylte af Maji-Riis, bundene foran paa Baadene, at det skulde koste Fisken desto større Arbeide at slæbe dem efter sig. Omendskiønt denne Maade var farlig, var den dog fordeelagtig, og det slog Hvalfangerne sielden feil, at de jo fik Fisken; thi den blev aldrig angreben uden inde i Fiordene, da man havde tillige smaa Baade uden for, ladte med smaa Steene, som bleve idelig kastede i Søen, naar Hvalen vilde ud, for at holde ham tilbage; thi alle Hvalfiske ere bange for saadanne Steenkastninger, af Aarsag, som man meener, at Steenen kunne falde ned

ned i deres Blæsehull (Fistulam spiratoriam). Naar Hvalen bliver træt, saa at man kan komme nærmer til den, giver man den fleere Stik, hvorved Blodet forlober ham.

§. 664.

Det er en afgiort Sag, at Indbyggerne kunde have meget større Nytte af Hvalfisk-Fangsten, end de have nu omstunder, men der skulde ogsaa større Øvne til. For nærværende Tiid ere de endog meget bange for Hvalene, naar de mærke deres Nærværelse; thi deres Baade og Soe-Redskaber ere svage og udueligt. De tor ikke engang nævne de onde Fiske med deres rette Navne, saalænge de ere paa Soen, og bruge derfor opdigtede Navne. Nogle have i Baaden ferst Tyre-Mog, hvilket de kaste i Soen, for at fordrive Hvalen dermed. Andre bruge heller Svovel, Eener-Riis, Muskat-Nodder o. d. Men det første og simpleste Middel skal dog være det beste, og dernæst at giøre Larm i Baaden, skraale imod Hvalen, slaae med et Stykke Træe paa Øsekarrene, ligesom Fiskerne skal giøre i Norge o. s. f. Stutning om Hvalfangsten.

Fuglene.

§. 665.

Vestfiordene, og især Breedefiorden og dens Øer, ere de Islandske Fugles fornemste Samlings-Plads; derfor vil jeg paa dette Sted handle noget udførlig, baade om deres egen naturlige Huusholdning, og om den Nytte, som Indbyggerne have af visse Arter. Disse Folk ere ogsaa bæder bevandrede i denne Deel af Natur-Historien, end andre Landets Indvaanere; man har desuden havt meget god Leilighed oftere end eengang at betragte disse Ting, og fornemmelig Vand-Fuglene. Indledning.

§. 666.

Rovfugle. Samme Fugle findes ikke Vester paa, Høns undtagne paa faa Steder; men derimod er her Mængde af Rovfugle, nemlig, Ørne, Falke og Ravne (§. 85-87. og 332.). Falken findes i Mængde i Vestfiordene; thi den kan der faae nok af Rypper og Søefugle. Falkefængerne samle og aarlig en stor Mængde Falke, som de bringe til Sønderlandet, for at føres til Kiøbenhavn. Af alle disse Fugle er dog Ravnen den skadeligste; han forurøliger Ederfuglen, og jager den ud af Reedet, for at tage Æggene, hvilke han flyver bort med, hugger Hull paa eet efter andet, til han har drukket sig mæt. Hvad der bliver tilovers graver han ned i Moss, altiid kun eet Æg paa hvert Sted; men det er besynderligt, at han sielden finder noget af de Steder igien; thi Hundene træffe tidt slige forraadnede Æg Aaret efter. Naar Ravnen bygger Reede paa Ørne, ødelægge Indvaanerne det strax, og bestikke dem paa at jage ham bort.

§. 667.

Gaase-Arter. Af Gaase-Arterne ere her: a) Svanen (§. 88. og 333.). Den opholder sig i stor Mængde ved Gilsfiord, hvor den aarlig fælder Fiædre. De største, især Remiges, samles af de Nærboende, og sælges, som den begiærligste Vare, til Fremmede. Rectrices, eller de store Rumpe-Fiædre, samles ogsaa, og bruges til Penne. b) Hrota, kaldet paa Sønderlandet Mar-Giæs, er den 3die og mindste Art af Vildgiæssene. Den første er Graagaasen, Anser griseus og Anser ferus (§. 334.); den anden Helsingen, Anas collo nigricante, collari albo, eller Brenta Anglorum (see *Hills* Hist. of Animals. P. 5. sp. 6.), som foran er ommældt (§. 88.). Men den 3die og nysomtalte Hrota, er

Anser

TAB. XXXIII.

Anas, Hel

TAB XXXIV. pag. 549.

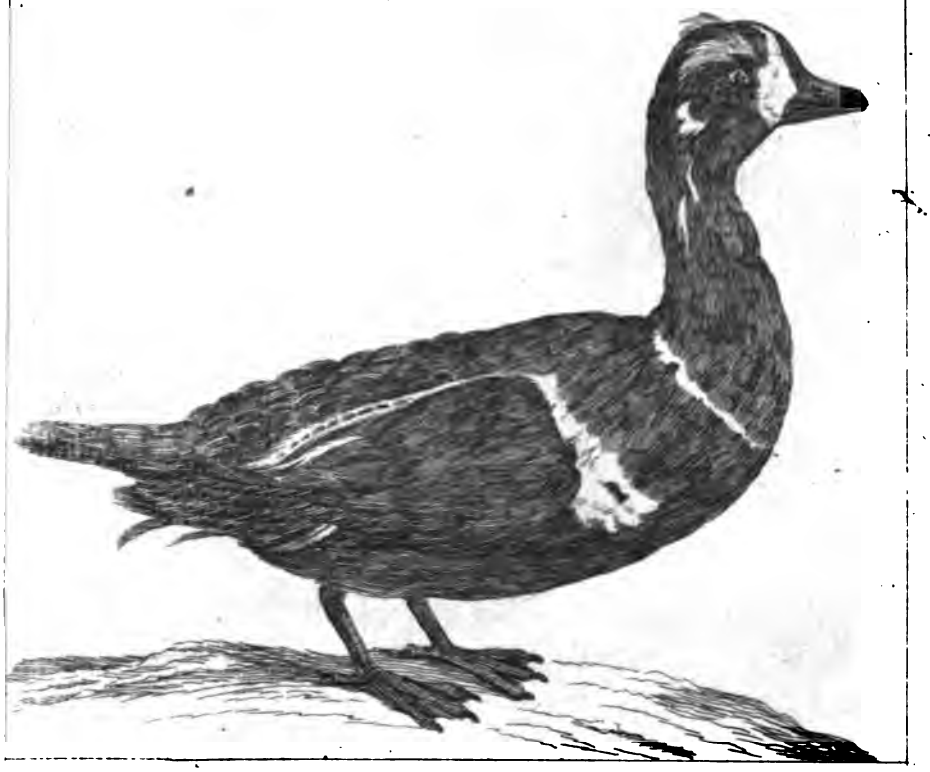

Anas, Brimönd, Mas.

TAB XXXV. pag.

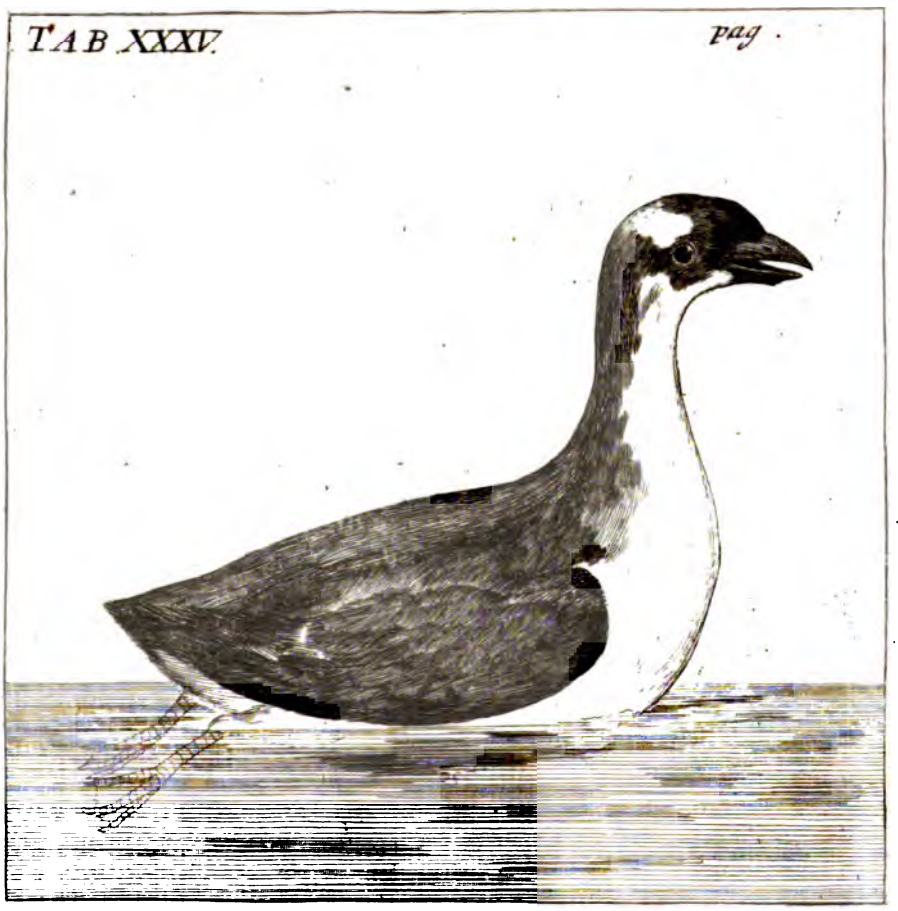

Alca, Havtirdill.

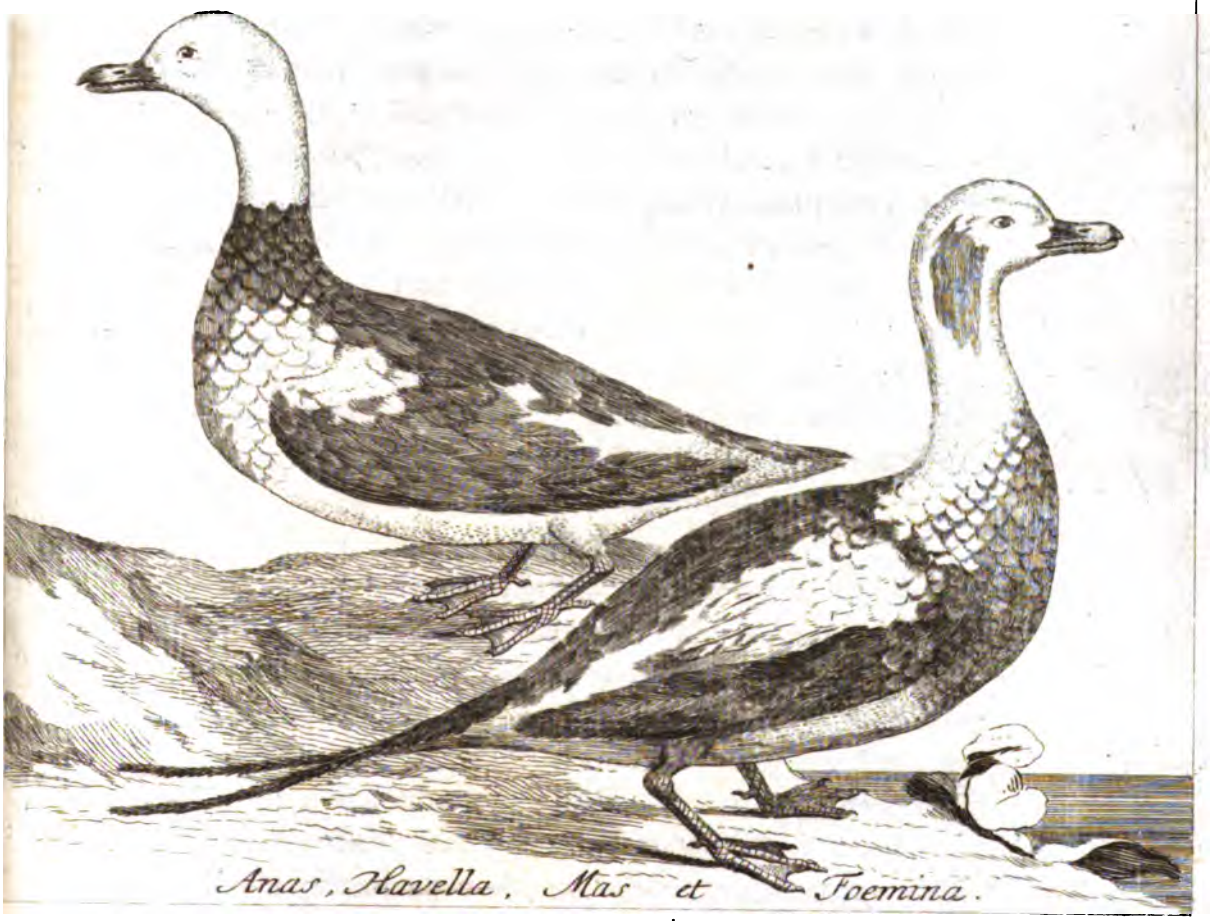

Anas, Havella. Mas et Foemina.

Anſer griſeus capite colloqve nigris, og Bernicla Anglorum. Den forbyttes baade af *Linnæo* og fleere nyere med Helſingen; ſaa at de begge giores til een Art. Den er de Gamles Gagl, og de Norſkes Gaul. Kroppen er graa, dog lyſeſt paa Bryſtet; Rectrices ſorte; Rumpen hvidagtig; Næbbet ſort; men Beenene graa. Denne Fugl ſøger Breedefiorden om Foraaret i ſtore Flokke. Den gaaer i den leeragtige Strand, hvor Ebben er ſtor, og ſøger Marhalmen (Zoſtera), iſær dens Rodder. Naar Flod er, gaaer den paa det torre og æder Græs. Roten leeger med Trane-Sildene, (Clupea longa arenaria), naar den finder dem i Leeret; dog har jeg ikke ſeet, at den æder dem. Den er god at ſpiiſe, og blev i forrige Tider fanget i Garn. Bønderne holde for, at den bliver gammel, og have derfor det Ordſprog om En ſom er til Alders: Hann er ordin Hrota. Navnet har den faaet, ligeſom fleere Fugle, af dens Lyd, ſom ligner Snorken; thi det gamle Ord Hrota er Rhonchus.

§. 668.

Af Ænder findes adſkillige paa Veſterlandet. a) Blaakolle-Ænder. Önd, Anas (vulgaris) fera eller Boſchas. b) Hrafn-Önd, Anas criſtata nigra, pedibus croceis, collo inferius, pectore & abdomine albis. c) Haavella, af hvilket Navn Fremmede have giort *Kanelda*. Den er Anas cauda acuta cuneiformi, og andres Anas Islandica, og Phaſianus marinus. d) Straum-Önd og Brimdufa, Anas torqvata multicolor, cauda cuneiformi, macula alarum violacea. Den er den ſmukkeſte, baade af Ænderne og andre Fugle i Island, og kaldes Brim-Due, fordi den ſvømmer i Stranden, nær ved Klipper og Brændinger. e) Ört, Anas (minima) macula alarum viridi, linea alba ſupra & infra oculos, Qverqvedula (minor) Auctorum.

Den er den allermindſte af de Islandſke Ender, men derhos meget yngelſom. f) Topp-Önd, Mergus fuſcus cirratus, criſta dependente, roſtro & pedibus rufis. Den kaldes ogſaa Vatns Önd, og er alleſteds at træffe. g) Gul-Önd, Mergus capite nigro viridi, pectore & abdomine albo pallidis. Merg-anſer Auctorum? h) Sef-Önd, Anas criſta gemina flava, pectore ferrugineo. Denne Art ſees her Veſter paa kun meget ſielden, men oftere paa Sönderlandet.

§. 669.

Æder eller Æderfugl.

Ædur eller Ædarfugl, er en bekiendt And, ſom i Island, fornemmelig i Breedefiorden, er baade den almindeligſte og nyttigſte (§. 88. og 335.). Duunen, ſom kaldes Æderduun, kommer kun fra Hunnen; dog forſikkres ogſaa, at Hannen i Nodsfald ſkal give en Deel, hvilken er hvid, og maae være plukket af Siderne. Duun, ſom plukkes af en dod Æderfugl, duer ikke; thi Elaſticitæten er meſtendeels borte. Dette ſynes vel underligt, men det er dog ſandt, og kan bekræftes af dem, ſom have ſeet, at de Giæs i Engelland, ſom plukkes levende, give god Duun (ſee Kalms Reſa T. 2.). Det forſte Kuld Æg lægger Æderfuglen ved Junii Maaneds Begyndelſe, 4 og meeſt 6 Æg i Tallet. Thi vel har man fundet 10 til 16 Æg i eet Reede, men der ere da 2de Æderfugle i Sælſkab, ſom ſkiftes til at ruge Æggene; man finder dem iblandt begge at ligge paa Æggene, tæt ved Siden af hinanden i det ſamme Reede. Farven paa Æggene er oftеſt grønagtig, dog iblandt hoi-gron eller gronne-blaa; undertiiden er en gron Ring midt over Egget. Der findes ogſaa vanſkabte Æg, ſom ere lige tykke i begge Ender; naar de kaages og ſpiiſes, have de en dobbelt Blomme. Fuglen lægger gierne 3 Kuld paa adſkilte

Steder,

TAB XXXVII.

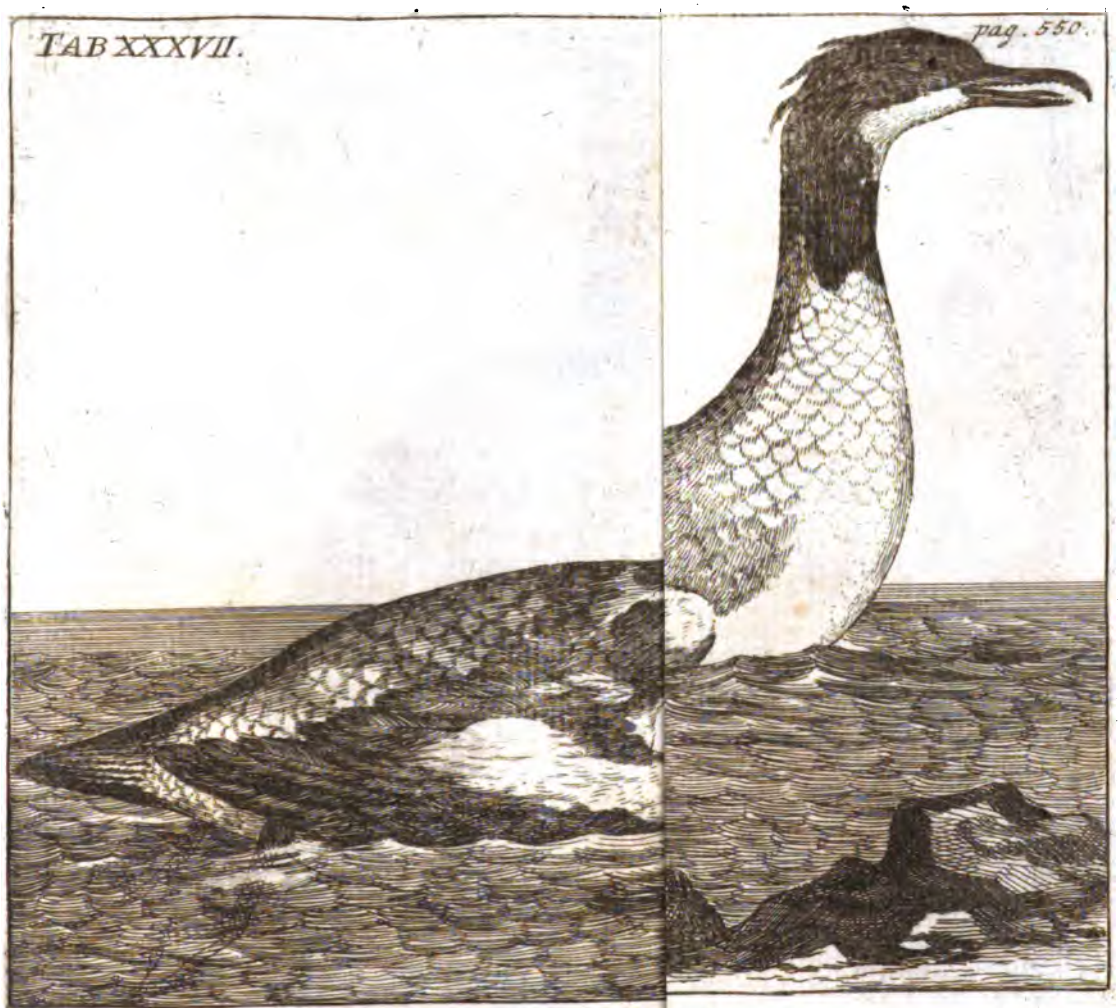

Merina.

TAB. XXXVIII.

pag. 550.
& 595. k.

Colymbus Cristatus Sef- Önd.

Steder, naar man tager de 2 forſte fra dem; men det ſidſte Varp eller Kuld lader man dem beholde. Det ſidſte Æg, ſom Æderen, og en Deel andre Fugle lægge, naar de blive gamle, kaldes Reedebold, og er ikke ſtorre, end et Tærne-Æg; Blommen ſidder midt i Ægget, og er ſaare liden; Punctum faliens mærkes der ikke. Den ganſke Varp- eller Æg-Tiid varer 6 til 7 Uger, da man gierne ſoger eengang hver Uge, baade diſſe og andre Enders, ſamt Tieldrens, Tærnens, og fleere Fugles Æg. Denne Sogning kaldes Leit, da de, ſom ſaaledes ſoge eller leede, gaae frem i en vis Orden, raabe af og til, Hoho, Prutt og Porrorrut; men Æderfuglen er ofte ſaa tam, og ſaa vant hertil, at den ligger endda ſtille. De Æderfugle, ſom lægge Æg paa de beboede Oer, nær ved Huſene, blive iſær tamme. Man lader dem tidt beholde det forſte Varp eller Kuld, og omgaaes dem ellers meget varlig og venlig, for at lokke baade de gamle og unge Fugle til Øen; hvilket og ſielden ſlaaer feil. Naar de tammeſte Æderfugle blive tagne af Æggene, ſidde de ſtille hos Reedet; men naar de mærke, at man vil tage alting bort, ſee de vædmodig til Menneſket, raabe nogle Gange Kar-kar-kar, og derpaa krybe de i det tomme Reede, og ligge der en lang Tiid ligeſom ſorgende. Alle Æderfugle ere dog ikke nær ſaa ſagtmodige: de ſpringe med megen Skrigen op af Reedet, og naar de ſee at man plyndrer det, flyve hurtig paa Menneſket, ſatte det med Næbbet i Klæderne, og giore ret artige Ophævelſer. Æderfuglen ruger vel ſine Æg flittig; dog flyver den af iblandt, for at ſoge lidt Fode; men imidlertiid ligger Reedet, ſom er liige med Jorden, ſkiult, og Æggene lunkne, under Duun og Græs, Thang eller Moſs. Denne Forſigtighed har Skaberen indgivet fleere Fugle-Arter, dog iſær Enderne.

Den

Den eene Fugl lægger Æg sildiger end den anden, og derfor bærer Værpe- eller Æg-Tiiden saa længe. De første 3 Uger ere Æggene overflodigst, og Ederdunnen best; men fra den Tiid findes fleere og fleere Æg, enten med Unger i, eller dog ankomne; naar de først ankomme, kaldes de Stropede, da Blommen bliver hvidagtig og tynd. I Regnvæir værpe alle vilde Fugle best. Naar det lakker mod Unge-Tiiden, som mærkes helst i den fierde Sogning, skygner man Æggene strax ved Reedet, da de, som der er Unge i, lægges i Reedet igien. I den sidste eller 7 Sogning, som kaldes Unga-Leit, tages kun Dunen, hvilken dog er kun liden, og fuld af Fiædre, som Fuglen plukker af sig tilsidst. Eder-Ungens Historie er denne: Saasnart dens Tiid er kommen, brækker den Hull paa Æggeskallen, hvis denne ikke falder for tyk og stærk, da den aldrig kan udkomme, og doer; undertiiden skal Moderen selv brække Hull derpaa. Efterat Ungerne ere krobne ud og blevne torre, hvilket skeer inden 1 Times Tiid, flotter Moderen dem ned til Stranden, og det er meget rart, at man træffer dem i Reedet. Hun løber foran, og de bag efter; men hun flyver ikke, og endnu mindre tager hun dem paa Ryggen og flyver saa affted, som nogle have berettet. Men, naar hun kommer til Stranden, tager hun dem paa Ryggen og svømmer med dem, et lidet Stykke, for at bringe dem fra Landet, da hun dukker under, og Ungerne, som flyde i Vandet, maae forsøge, at hiælpe dem selv. Fra den Tiid komme de ikke paa det Tørre, men sætte sig kun paa de vaade Skiær, som ere bevoxne med Tang; hvor de, tilligemed de gamle Fugle, plukke og æde de smaa Muslinger og Strand-Snegle, især Neriter o. d., samt de vortede Blærer, der findes paa Thanget, tilligemed andre smaa Insecter og Hav-Væxter. Viken eller

Eder-

Eder-Hannen, som i Egge-Tiden har holdt Vagt uden for, og svommet omkring Strandbredden, hvor Hunnen har ruget Eggene, afsondret sig nu, og søger langt bortliggende Steder. Men Modrene med deres Unger holde Sælskab i Stranden, hvor de finde nogen Fode. Farven paa Ungerne er det første Aar graa, muuseblakket; det andet Aar bliver den sortere, og ved Slutningen af samme ere Vingerne først blevne saa store, at Fuglen kan flyve; det er altsaa langt fra, at den kan selv flyve fra Reedet til Soen; det 3die Aar bliver Hannen sort, især paa Brystet, og nogle hvide Pletter komme til Syne paa de Steder, hvor den siden bliver hvid; i den 4de Sommer seer man Grundtegningen til de bestandige Farver; og endelig, den 5te Sommer kommer Fuglen frem i sin rette Dragt, da den søger strax sin Mage. Læseren seer heraf, at de unge Ederfugle komme ikke til at yngle den anden Sommer, som nogle berette. Naar Hannerne om Foraaret søge sig Mager, er der stor Kriig imellem dem. Om Vinteren er Ederfuglen borte fra Vester- og Nordlandet. Derimod finder man paa Sønderlandet store Hobe, som aldrig forlade Landet. Duunen behandles paa følgende Maade: Den sorteres strax ved Reedet; det øverste, som er reenest, bliver lagt for sig. Duunen er ellers 2 Slags, **Thang-Dúun** og **Græs-Duun**. Thang-Duunen er tyngst, men letteſt at reense; den maae torres vel; thi Thangen har en saltagtig Fugtighed hos sig, og er desuden gierne vaad, naar Ederfuglen bygger Reederne tæt ved Stranden, paa de opkastede Thang- og Tharre-Dynger; Floden ved største Spring gaaer endog ofte ind under disse Dynger, og bortskyller Reede og alt; ja man træffer undertiiden disse Dynger heele, med Reedet, og Ederfuglen liggende paa Eggene, et godt Stykke fra Landet.

Et Reede af usorteret Græs-Duun, af middelmaadig Storrelse og Godhed, kan give ½ Pund af reen Duun, og en Ederfugl kan almindeligst, alle de 3 Kuld igiennem, give ½ Pund. Af 1 Pund sorteret Græs-Duun, af beste Slags, kan man faae ½ Pund reen Duun; men sædvanligst faaer man kun 3 Pund af 1 Fiordung eller 10 Pund, og kun 2 Pund af Thang-Duunen. Den ældste og simpleste Maade at reense Duunen paa, er at torre den brav i Solen, valke den derpaa, medens den er varm, og ryste den imellem Hænderne, skille siden det reeneste fra, og plukke Resten bort med Fingrene. Nogle have baget den i en Jærn-Gryde, med Gloder under, stødt den derpaa med et Stykke Træe, hvorved Tang og Straa knuses, saa den største Deel deraf kan rystes bort. Men Duunen bliver herved bruunagtig, kort og knoppet; den taber og meget af Elasticitæten, hvis den bages for meget. Den nyeste Maade paa Oerne i Breedefiorden, er, at tage en Bue, som er 1 Alen lang, forfærdiget af en Baandstage, og bespændt med nogle Hampe-Strænge, hvorpaa den ureene Duun bliver lagt. Man tager derpaa et Stykke Eege-Træe, dannet som en Kiile, og rører dermed Strængene under Buen, saa at Spidsen af bemeldte Træe trækkes frem og tilbage tværs over dem, meget haardt og hastig. Herved falder den groveste Ureenlighed ned paa Gulvet, og den beste Duun ruller sig omkring Strængene, og plukkes siden af; det ureeneste derimod hæfter sig neden under, hvor det samles, og kastes oven paa. Naar Duunen er paa denne Maade giort saa reen, som mueligt er, plukker man Resten ud med Fingrene. Andre paa disse Oer, bruge store Rammer, som kunne være 3 Alne lange og 2 Alne breede, i Stedet for Buen, men ligedan indrettede, hvormed en Hob Duun

kan

TAB. XXXIX.

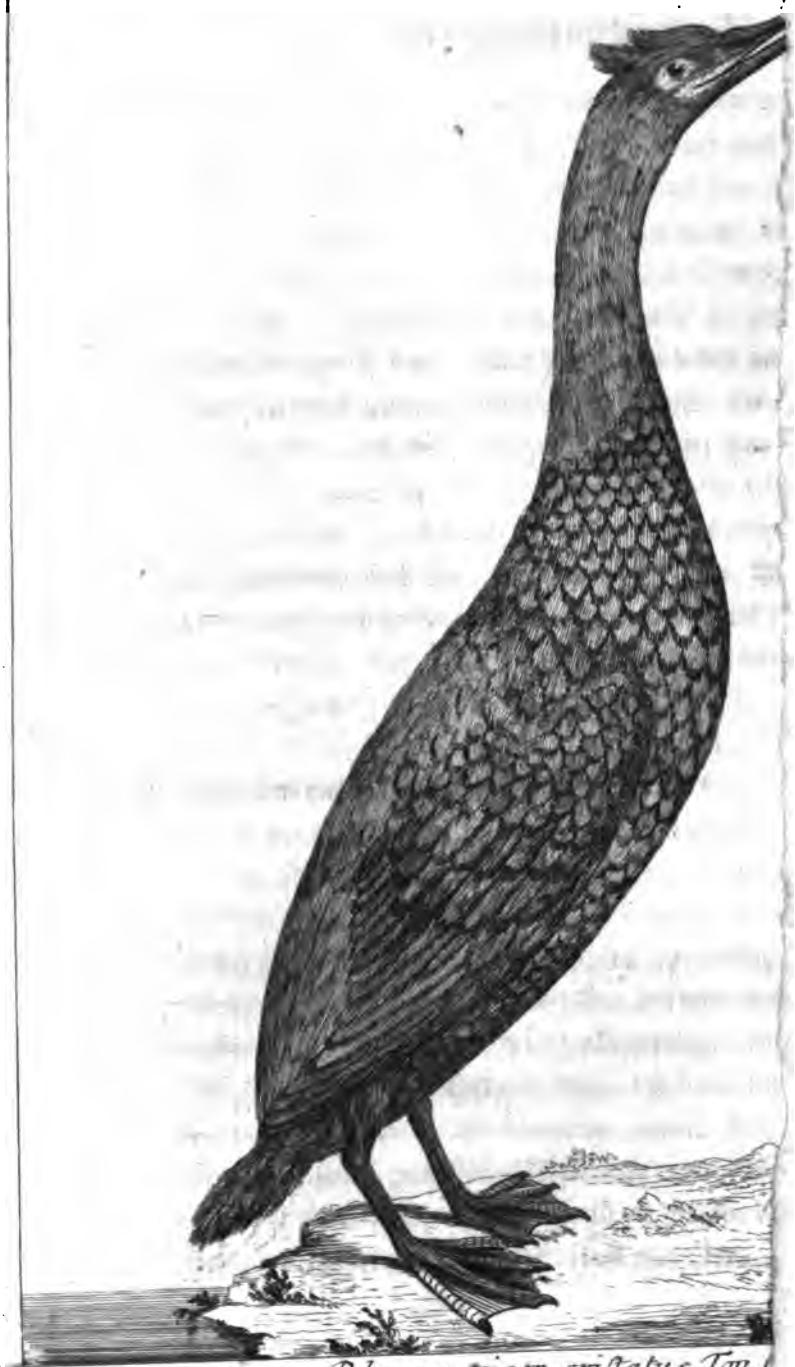

Pelecanus niger cristatus. Top-

kan i en kort Tiid reenſes. Om Ederfuglens Alder meene Islænderne, at den bliver meget gammel, endog 100 Aar. Man har ſikkre Efterretninger om et Par Ederfugle, ſom 20 Aar i Rad beſogte ſamme Reede; de ſidſte Aar vare de ganſke hvide, og i det 21 ere de blevne borte. Der fortælles og, at Hannerne blive ganſke hvide tilſidſt. Naar Ederfuglen ikke bliver fuldvoxen eller ſkikket til at yngle, forend den er 5 Aar gammel, og den yngler i 20 Aar, da kan den ſiden leve 10, det er i alt 35 Aar, efter den Regel, at de fleeſte Dyr ſkal leve 7 Gange ſaa længe, ſom de voxe. Foranſorte Efterretninger om Ederfuglen grunde ſig ellers meeſt paa egen Erfarenhed, og dernæſt paa troværdige Beretninger. Læſeren kan holde dem imod det, ſom findes hos andre Skribenter om denne ſaa mærkværdige Fugl; iſær fortiener at læſes hvad derom er anſort i Norges Nat. Hiſt. (T. 2. c. 3.), og i Horrebows tilforl. Efterr. om Island (§. 46.).

§. 670.

Af Pellecanerne haves her: a) Skarfen, Carbo aqvaticus, ſom igien deeles i 3de Arter, og er nævnt i Forveien (§. 89.). De 2de iblandt diſſe, nemlig: Pelecanus ater, capite criſtato, Topſkarfr (Fn. Sv. 116), ſom ogſaa kaldes Graukur, med ſin Hun, paa hvilken criſta er ikke ret ſynlig; og den anden: Pelecanus, ſupra niger ſubtus albicans, ſive albo & fuſco variegatus, Graa-Skarfur, Hnuplungur, ere de almindeligſte paa Veſterlandet. De lægge 5 og undertiden 6 Æg, endſkiont den Norſke Natur-Hiſtorie ſiger, at de kun lægge 3, ligeſom den 3die Art. Skarfen har ſit Tilhold paa Skiær i Havet, hvor Ungerne fanges, naar de ere fuldvoxne, og færdige til at forlade deres Fodeſted; de nedſaltes og bruges til Vinter-Koſt paa Oerne, og man- Pellecanerne.

ge holde dem for en nydelig Spiiſe. Skarſen, iſær diſſe bemeldte 2de Arter, forandre ikke Farven efterat de have fældet Hyet, det er, den blode Duun, ſom diſſe og andre Fugles Unger have paa dem, naar de forſt krybe ud af Eggeſkallen. **Dila-Skarfr**, Pelecanus niger, macula femorum candida, kaldes her **Utilegu-Skarfr**, og fanges kun ſielden. b) **Haf-Sula** (§. 337.). Vi have nu faaet ſikkre Efterretninger om denne Fugl, at den er bruunagtig i det forſte Aar; i det andet Aar kommer den hvide Farve frem paa Halſen og Ryggen; i det 3die Aar bliver heele Kroppen hvid, men Vingerne meſtendeels brune, og yderſt ſorte; i det 4de Aar bliver kun Fordeelen af Vingerne, med Remigibus, morkebruun neden og oven til, men det yderſte ſort; men i det 5te Aar fremkommer den fuldkomne Farve. Det er derfor ingen Tvil, at jo Havſulen er *Linnæi* Pelecanus Baſſanus og Piſcator, og *Catesbys* Anſeri Baſſano congener. c) **Skrofa**, Pelecanus (minimus) naribus Anthropomorphis, er her noget rar, og fanges ikke, ſaaſom den hverken her eller andenſteds i Island værper eller lægger Æg. Skrofen er uden Tvil **Skraben**, ſom *L. Debes* (Fær. Reſer. p. 133) taler om.

§. 671.

Colymbi. Af *Colymbis* forekomme her: a) **Himbryne**, Colymbus (maximus) pectore albo, dorſo nigro, maculis albis qvadratis notato. Den kaldes **Bruuſe** i Thingoe-Syſſel. *Linnæus* og mange andre giore den til en Art med Lommen, hvilket **Strøm** i hans Sondmors Beſkrivelſe rettelig haver anmærket. *L. Debes* har ogſaa allereede fremviiſt de 2de Arter (l. c. p. 129), og tydelig beſkrevet Farven paa den forſte. De hvide Plætter paa Ryggen, ſom Strøm ſiger at være runde, ſynes kun ſaa, paa de unge

TAB. XL.

Colymbus

unge Fugle; thi paa de gamle ere de firkantede, hvorfor *Debes* kalder dem Tærninger. b) **Lomur**, Colymbus cinereus, pectore albo, gula rubra, er den Art, som *Debes* kalder **Liomen**, og almindeligst bliver forbyttet med den første (see Norges Nat. Hist. T. 2. c. 4, og Horrebows Efterr. p. 171). c) **Teista**, **Peture-Rofa**, Colymbus niger, pedibus sangvineis, macula alarum alba (see Fn. Sv. 124), kaldes af Auctoribus Columba Grönlandica. Den er iblandt Landets nyttige Fugle, skiont ingen, uden Beboerne Vester paa, veed at fore sig den til Nytte. Æggene give god Spilse. Blommen er deilig morkerod, ligesom Fodderne paa Fugien. Næbbet er bestandig sort, og bliver aldrig rodt, som nogle have berettet. Som oftest er kun een Unge i hver Reede, eller i det høieste to, lysegraa paa Kroppen, og morkagtige paa Vingerne. Naar Ungen har fældet Hye eller den første Duun, fanges den, forend den gaaer til Soes, da den trækkes med lange Kroge ud af Klippe-Risterne. Hvis den kommer til Soes, medens den endnu har Hye paa, kan den umuelig dukke under, endskiont den forsoger det. Ungerne ere overmaade feede, Kiodet blodt, og smager ikke ubehagelig. Fettet, som samles ved Kaagningen, ligner Gaase-Fet, men er endnu finere. Kroppen saltes, roges og spæges, som for blev berettet (§. 621.). Naar de unge Teister, som slippe ud, ere blevne vante til Soen, forlade de Gamle dem, og disse lysegraa blive kun tilbage. Heraf er opkommen den Vildfarelse, først hos *Debes* (l. c. p. 127), og siden hos Pontoppidan og Strøm, at Teisten forandrede Farven, og blev graa om Vinteren. Den Teiste, som sidstbemeldte beskriver, har været 2 Aar gammel. De unge Teister blive sædvanlig ved Landet, og i deres 3die Aar seer man dem endnu hvidspraglede paa

Kroppen, dog saa, at den sorte Farve har da faaet Overhaand, og de hvide Plætter paa Vingerne ere blevne tydelige eller reene. Fødderne begynde da ogsaa at blive røde; dog blive de ikke ret smukt røde, forend i det 5te Aar, da Farven er fuldkommen. Altsaa bliver den Teiste gammel, som er beskreven i Fn. Sv. 124; men den i Syst. Nat. Ref. 635, er en Fugl af 3die Aar, endskiønt den der citeres Fn. Sv. No. 63. 6 er en Teiste af andet Aar. *Klein* (Prodr. Av. Part. 3. §. 11.) taler uden Tvil om en 3die Aars Teiste. Den ganske hvide er enten en ung eller og meget gammel Teiste. Den ganske sorte, som han nævner, er ingen Teiste, men en anden Art. Man seer ellers endnu en tydelig Vildfarelse hos bemeldte store Naturkyndige: Han siger (l. c. §. 75.) om den Grønlandske Due, (som er hans Plautus Columbarius), at Hannen er sort, undtagne dens Rectrices albæ e cinereo-squamatæ og røde Been; men Hunnen at have pedes griseos, collum & caput per puncta alba &c.; og atter om dem begge: Dicuntur hyeme colores mutare. Saaledes forplantes Vildfarelser fra een til en anden, naar man ikke selv undersøger Sagen. Den Purpur-Farve paa Teiste-Skarnet, som der handles om i Norges Nat. Hist. (conf. *Rami* Norges Beskr. p. 250) er almindelig; men der bringes neppe noget der ud af til Farver: det er kun det gamle Teiste-Skarn, som faaer denne Farve. Oprindelsen til dens Navn Peturs-Rosa er uden Tvil den, at Teisten kommer til Landet ved St. Petri Dag eller d. 22 Febr. efter gammel Stiil; dog sees den ikke ved Strandbredden, forend i Jævndøgns-Tiiden. Teisterne ere fordeeles smukke Fugle, og artige i deres Omgang indbyrdes. Magerne giøre mange Caresser og Krummninger for hinanden, naar de skulle parres, enten de spadsere

spadsere paa Klipperne eller swomme i Stranden, naar det er stille Weir; herudi ligne de meest Duerne, og uden Tvil have de og faaet Navnet deraf. Det er besynderligt, at Indbyggerne holde det for en ond Gierning, at slaae en gammel Teiste ihiel; men de unge dræbe de uden Betænkning. Skiær-Steenbideren er en liden Blennius, som Teisten meest soger, for at bringe den til sine Unger. Disse Unger lade sig tæmme af Born, og tage imod alleslags Spiise; men man beholder dem dog ikke ret længe; thi enten skal de til Sees, eller ogsaa doe de.

§. 672.

Lunden, Alca rostro (Psittaci) latissimo, sulcis 4, temporibus albis Fn. Sv. 118, er den anden mærkværdigste Fugl, som i stor Mængde opholder sig paa Oerne i Breedefiorden. Fremmede Natur-Beskrivere, og især de Engelske, fortælle eet og andet artigt om den. *Hill* (l. c.) siger, den lægger 5 Eg; men i Island lægger den kun jævnligst eet, undertiden 2, og i det hoieste 3, hvilket sidste er meget rart. Eggene ere ganske hvide. Lunden har faaet adskillige Navne: Af Næbbets Dannelse, og fordi den saa smidig boier Halsen og vender sig med Kroppen, kaldes den Papegoie. Islænderne kalde den Præst, deels for Sangens, og deels for Farvens Skyld; uden Tvil heeder den hos *Aldrovand* Fratercula, og paa Engelsk Pope, af samme Aarsag. Den kommer til Landet midt i April, og noget derefter besoger den sine Boliger, som endnu ere fulde med Snee og Jis; der fanges gierne nogle Stykker ved samme Leilighed. Den drager derpaa bort, men kommer igien efter 14 Dage, da han reenser sin Bolig, og strax derpaa begynder at lægge Eg. Nogle boe imellem store sammenkastede Steene paa Strandbredden, eller Lunde.

hoier

høier oppe i Klippernes Riſter; men Mængden boer i Jord-Huuler, ſom Fuglen gior ſelv, i det den med ſit ſtærke Næb og Kloer, graver under Jorden dybe og krogede Gange, ſom ere runde, 1 Qvarteer eller meer i Giennemſnidt, men 3 Alne i Længden. Lunden ligger ikke paa Ryggen, ſom nogle have berettet, uden aleene om Foraaret, naar den er i Arbeide med at reenſe eller udviide ſin Huule. Indbyggerne ſøge diſſe Huuler igiennem med ſmalle Kieppe, og en Jærnkrog bunden til den eene Ende, hvormed Lunden og iſær de unge Fugle udtrækkes. Beboerne have og ſmaa Hunde, ſom ere afrettede til, og meget viſſe paa at ſøge Lunden i den Huule, hvor den er, da Manden ei kan viide, hvilken Huule der er Fugl i, og hvilken der er tom; Hunden derimod veed det af Lugten, og begynder da at rive op Jorden ved Indgangen til Huulen, ſamt gioer, piber, og ſeer ſtivt paa ſin Herre. Hvis Huulen er viid, og Hunden ſmal, kryber den ſtrax ind, tager Lunden fat, og bringer den ud til ſin Hosbond. Lunden river dog tidt Fugleſængerne ſelv, og ligeledes Hundene, ſaa de ſkrige jammerlig; thi denne Fugl er baade ſtærk og haardfor. Den er ſvær, og kan ikke let flyve, uden det blæſer noget, eller den har høie Klipper at flyve fra. Derfor paſſer man paa, i ſtille Vær, at komme uforvarendes over den, da den ſidder uden for ſin Huule, paa Ber og Holmer i ſtore Flokke, og ſeer ſig om. Man ſlaaer da for Fode, med en Kiæp, ſaa mange man kan komme over, og ſtrax derpaa vrider Halſen om. Naar de Gamle beſøge deres Unger, for at bringe dem Fode, faaer man altiid Ungen forſt, ſom den der er forreſt i Huulen; Indbyggerne troe endog, at Lunden gior dette med Flid at være inderſt, for at Fugleſængeren ſkulle tage Ungen, og tænke ſaa, at den gamle Fugl er der ikke. Naar Lunden

den lægger sildig Æg, og dens Tid er kommen, drager den bort, og lader Ungen blive tilbage og sulte ihiel. Ellers fortælles om Lunden, Teisten, og fleere Fugle-Arter, at naar deres Unger have fældet Hye, bringe de dem ingen Føde meer, paa det de skulle nødes til at gaae ud, og søge selv deres Næring; men enten Ungen har Hye eller ikke, tager Lunden bort fra Landet, altiid ved samme Tid, det er omtrent ved Michels-Dag. Midt i September-Maaned fanger man Ungerne paa samme Maader som Teisten, samt salter og tillaver dem ligesom den. Fiædrene af den gamle Fugl ere de beste, som man faaer af Søefugle; de ere blode, tørre, og uden al Fedme, Stank og Forraadnelse. Ungerne tæmmes tidt paa Øerne i Bredefiorden; de kunne vænnes til alleslags Mad, og ere haardførere end Teistens; dog beholder man dem ikke længer end eet Aar; thi enten døe de, eller begive de sig til Søen. Farven paa de unge Lunder er næsten den samme, som paa de gamle, Næbbet og Fødderne undtagne, som ere graa. Næbbet er ogsaa langt smallere; i det andet Aar voxer det meget, og i det tredie begynder Farven at komme; men bliver dog ikke fuldkommen paa Næbbet eller Benene, førend den 5te Sommer. Hvis Lunden kommer op paa Landet, eller midt paa en Øe, hvor den ei seer Havet, bliver den forrykt, saa den hverken kan gaae eller flyve, men kravler og arbeider sig frem paa Jorden med Vingerne; hvis et Menneske da kommer den nær, vender den sig imod samme, seer stivt og gaber. Er en ferst Søe i Nærværelsen, og man lader den slippe derhen, haver den hverken Forstand til at svømme eller dukke under Vandet, men arbeider sig stedse frem med Vingerne. Det er ikke mindre underligt, som Øeboerne tidt have erfaret, at der findes visse Øer og Skiær, som ingen Lunde

sees paa, eller komme til, endskiønt den haver sin Boepæl paa andre Øer der i Nærværelsen. Der maae være noget Forgiftigt for den i Luften; thi enten den forvildes eller flottes derhen, bliver den strax sandselos, naar den kommer til Strandbredden, og døer gemeenlig inden 24 Timer; lever den længer, søger den dog ikke at komme derfra, men døer tilsidst af Hunger. Oddbiorns-Sker har denne Natur, hvilket een og anden Gang er blevet forsøgt, og ellers af Hændelse erfaret.

§. 653.

Biergfuglen og dens Fangst paa Latrabiarg eller Fuglebiærget.

Biærgfugl og **Svartfugl** kaldes under eet Navn de **Alker**, som boe i steile Biærge hist og her omkring i Landet, hvoraf findes fornemmelig 4 Arter (§. 527. No. 4, 5, 6 og 7). a) **Aalka** bliver den egentlige Alca Fn. Sv. 120, Alca rostri sulcis 4. b) **Klumbunesia** eller **Drunnesia**, Alca rostri sulco unico, linea utrinqve alba ab oculis ad rostrum. c) **Langvige**, Alca rostro acuminato non sulcato, annulo oculorum & linea pone oculos albis. Denne Art, som er dobbelt saa stor som de andre, og uden Tvil har paa Færøe og i Norge det forandrede Navn **Lomwisswe**, synes heller at høre under Colymberne. d) **Langnesia** og **Stuttnesia**, (Han og Hun), Alca rostro acuminato tenui, oculis & capite immaculatis, er meget mindre end Langvligen, og ligner, ligesom den, Colymbis heller end Alcis. Disse Arter opholde sig ogsaa paa Færøe, og Nord paa i Norge, i steile Klipper, ligesom i Island (see **Pontopp.** Norges Nat. Hist. T. 2. c. 3, og *Debes* Fær. Reser. p. 138 & seqv.). Vester paa Island findes nogle slige Steder, men Fuglebierget i Bardestrands-Syssel og Sodlogsdals-Sogn er dog det fornemste; det er et Strand-Fiæld paa 3 til 4 Miiles Strækning,

ning, med høie og steile Klipper, af 100 til 200 Favnes Høide og derover. Det staaer lige op fra Stranden med mange Hyllur, det er, Hylder, som oprindelig ere Lage af smæltet Steen. Paa denne Strækning findes en usigelig Mængde Svartfugle, som tilligemed deres Æg søges af Indbyggerne heele Sommeren. Fuglene ere noget trannede af Smag, dog spidses de og forvares nedsaltede til Vinter-Forraad. Æggene ere ret blode og skionne, og meget store i Forhold til Fuglene selv. De hentes meest i Regnvæir, da disse, ligesom en Deel andre Fugle, værpe best. Svartfuglen besøger Biærget midt i Martii-Maaned, og stundum før; dog iblandt kommer den ikke førend først i April, men altid, som man meener, første Gang kun for at besee sine forrige Aars Boliger; paa denne Tiid er Fuglen overmaade feed, og ligeledes naar den kommer igien, ved nye Korsmisse, som er Fuglefangstens Begyndelses Tiid. Men til Slutningen, da den bringer sine Unger ned til Soen, er den bleven mager. Maaden at fange Biærgfuglen kommer meget overeens med den, som bruges paa Færøe (see *Debes* p. 140 ꝛc.); det alene, som der berettes om de 2 Mænd, som gaae op i Biærget neden fra, saa at den eene løfter, støtter og hiælper paa den anden, veed jeg ikke at bruges i Island, undtaget saavidt de Fuglefængere, som ere dristige og vante til Biærg-Gang, gaae hver for sig, saa langt de kunne, oven og neden fra, saa at det er ubegribeligt for ubevante, hvorledes disse Mennesker kunne komme afsted. Men iblandt falde de ogsaa ned, enten formedelst feil Trin, eller løse Steene. Den anden Maade kaldes: at fara ved Handfæste, det er, en smal Line, 30 til 40 Favne lang eller derover; man holder den i Hænderne, og giør den øverste Ende fast om Klippen, gaaer siden og kryber i Biærget frem og

tilbage. Undertiiden ere 2 i Sælskab, af hvilke den eene gaaer, og den anden holder Haandfæsten oven til. Men den tredie fornemste Maade, som bruges baade her og paa andre Fugle-Steder i Landet, kaldes at **Siige**, det er, at lade sig ned efter en af mange (4 til 7) Remmer af Oxehuder sammenlagt stærk Line som tilstrækkelig og sikkert kan holde baade Mandens Tyngde, og saa mange Fugle, som han kan tage med sig. Et Stykke af en Biælke, som kaldes **Biærg-Stok**, giores saaledes fast, at dens eene Ende gaaer ud over Biærg-Kanten, og Linen gaaer da i en Rende, og undertiden i et Hiul, paa denne udoverstaaende Ende. Mögle (4 til 6) Karle passe paa Linen, og trække den op og ned, ligesom Sigamanden (det er den som lades ned) raaber eller giver Tegn til. Foruden disse, bruges en saa kaldet **Setu-Mann**, efter Ordet **Siddemand**, der gaaer og sætter sig paa de udoverhængende Klippet, for at see til Fuglefængeren, og underrette dem, som holde Fæsten; og medens Siddemanden bestiller dette, siges, at han er paa **Vad-Berget**; thi Vad betyder en tyk og stærk Line, og deraf bruges det Ordsprog om en, som bespeider og passer paa noget: **Han er ra Vad-Berge**. Paa det Sigamanden kan sidde magelig i Fæsten, giores en tyk Ring af Tovet, kaldet **Festar-Auga**, (det er, Fæstens Øie), fodret med Vadmel eller loddent Skind; denne Ring gaaer omkring Rumpen, neden for det tykkeste, og snøres til imellem Beenene, hvorfra Fæsten gaaer op foran, indtil det tykkeste af Brystet, hvor Mennesket bindes til den igien ved en tyk Giortel, paa det han ei skal kunne kantre. Han holder en **Biærg-Stang**, 6, 8 til 10 Alne lang, i Haanden, for at styre sig med. Paa den eene Ende er en Jernkrog, hvormed han kan trække sig til eet eller andet Sted efter

Behag;

Behag; paa den anden Ende sidder een af Fiskebeen og Hestehaar forfærdiget **Snare** eller Strikke, hvormed han besnærer een Fugl efter den anden; thi Ærkerne holde dem ganske stille, enten af Tamhed eller Raadvildhed. Naar han kommer til de Hyller, Huuler og Klipper i Bierget, hvor der er Rum til at gaae og vende sig, da loser han sig og gaaer ud af Fæsten, samlende Fugle og Æg efter Behag. Den ommeldte Siige-Line kan være 60, 80 og meest 100 Favne Islandsk Maal; derhos lader man gierne følge en smallere trind Line, som kaldes **Leyne-Vadr** eller Lon-Tov. Paa denne trækker Fuglefængerne, for at give Siddemanden Tegn, at den, eller ogsaa Fæsten tillige, skal trækkes op. Han binder sin Fangst i den nederste Ende paa Lon-Linen, og hvis den er svær, i Fæsten selv, for at blive af med den, og samler derpaa meere, til der er ikke meer at samle paa det Sted. Denne er ny, og har været den rette og forsvarlige Maade at Siige paa i Island; men hos de Fattige viges meget derfra, og hvad der fattes i bemeldte Anstalter, det erstattes igien i Dristighed, hvorved mange miste Livet. For Exempel, paa Fuglebierget, hvorhen saa mange søge, bruges som ofteste Liner, aleene paa 40 til 50 Favne, som ofte ikkun ere et gammelt Skibs-Tov, og ikke nær tilstrækkelig stærke. I Stedet for Fæste-Biet slaaes paa Linen 2de Knuder, og giores 2de Lykker, som Menneskет hænger i paa nys beskrevne Maade. Ofter bruges der hverken Lon-Tov eller Bierg-Stok. Fuglestangen er overmaade smal og svag, 6 til 7 Alne lang, saa den duer ikke til at støtte sig ved, og har ingen Krog paa den anden Ende. Disse slette Anstalter reise sig deels af Fattigdom, deels deraf, at saa mange ville hver for sig drive dette farlige Haandværk, og skyde ikke sammen for at kunne bestride de behovende Bekost-

ninger. En Deel, som ikke have Deel i eller Rettighed til Fangsten, snige dem ogsaa dertil, da Fiældet er saa vidtloftigt, samt oven paa bestaaende af de bare Klippe og ubeboet, undtaget paa den yderste og inderste Kant, hvorfor disse Menneſker ogsaa tidt blive borte i saadan deres ulovlige Næring. Fangsten kunde ellers drives meget bæder, hvis Anstalterne vare gode; thi her er en ubeskrivelig Mængde af Fugle, og man kommer sielden længer end 50 Favne ned, da dog Fiældet, som Alkerne boe i, er 100 til 200 Favne høit. Desuden er der mange Steder paa Fiældet, hvor man aldrig gior Forsøg, paa hvilke Strækninger, og overalt hvor Indbyggerne ikke komme, der er dog den største Mængde af Biærg-Fugle. Men foruden anførte Hindring i denne Næring, er der endnu en anden, endskiønt mindre rimelig. Indvaanerne kalde de Steder Haulld, hvor Fuglen aarlig fanges, foruden hvilke der ere andre Strækninger, som de agte ligesaa tienlige, ja bekvemmere, end disse, som bruges, men ingen tør siige der, for Biærg-Trold, som de meene at boe inde i Huulerne, og skiære Siige-Linen over, fordi det er truffet ind, at den er bleven skaaren over paa de skarpe Klippe-Rande, ved det den har ikke havt mange Totter, eller været stærk nok. Saadan et Sted kaldes Heidna-Biarg, det er, hedensk eller uviet Biærg; thi alle de rette Hauld skal i de papistiske Tider være blevne bestænkede med Vievand; især har den hellige Gudmund (§. 557.) ogsaa giort heri god Tieneste paa Vesterlandet. Ungerne have næsten den samme Farve som de gamle Fugle, undtaget, at Næbbet paa de to første Arter, som ere rette Alker, er smalt, og Sulci meget utydelige, samt at man ei seer de hvide Linier, enten paa disse, eller de andre Arter. Farven paa Halsen og Hovedet er ikke ret sort, men graaagtig,

og

og ligedan seer den unge Fugl ud det andet Aar; men naar den beſtandige Farve fremkommer, om i det 4de eller 5te Aar, det er mig ubekiendt. Om **Ungernes Flugten** har jeg noie spurgt mig for, saasom jeg ikke har seet den, og det er kommet mig betænkeligt for, hvad *Debes* beretter om Langviigen (p. 138), at den tager sin Unge paa Ryggen og flyver af med den. Svartfuglen har for smaa Vinger, og for svær Flugt, til at kunne flyve med sin Unge, som næsten er ligesaa stor som den, og tung af Fedme. Den rette Beskaffenhed er denne: Naar Ungen er saa stor, at Hyet er affaldet, giver den gamle Fugl den ingen Fode meer, kommer dog til den, og gior adskillige Ophævelser for den; og ved det Ungen jævnlig seer, hvorledes dens Forældre begive dem dristig ud i Luften, driver Sulten den tilsidst til, at forsøge det samme, hvorfor den nærmer sig alt meer og meer den yderste Rand af Hylden. Skaberens Indretninger i Naturen ere forunderlig viise: de gamle Fugle viide, at Ungerne endnu ikke kan roe sig frem i Luften, hverken ere Kræfterne ovede, Lemmerne smidige, eller Vingerne store nok. De passe derfor den Tiid, da Ungen vil vove sig ud over Klippens Pynt; baade Hannen og Hunnen flyve da under den, saa at det yderste af Remigibus næsten naaer sammen. Ungen kommer derpaa ud, og arbeider som den kan, men er færdig at falde ned hovedkuds, ved det Rectrices ere endnu smaa og korte. De gamle Fugle bevæge derfor ikke meget Vingerne, efterat den er kommen i Fart, men flagre kun i Luften, og skyde sig med udstrakte Vinger skraas ned ad, saa at Halsen af Ungen hviler derpaa, og den kan tillige arbeide frit med sine Vinger, over, for og bag ved de Gamle. Naar denne Familie kommer ned til Vandet, er det artigt at see, hvorledes Soen er ganske tildækket

af

af de andre Svartfugle, som derved hindre at den unge Fugl ei skal strax falde lige i Vandet; de tage imod den med stort Skrig, og give den derpaa en liden Plads imellem sig, for at begynde at svomme. Denne Flotten kan vare i nogle Dage, efter hvilken Tiid Svartfuglen svommer længer og længer ud i Havet. Svartfuglens Alder veed man ikke, og ei heller hvor lang Tiid der er, til den unge Fugl begynder at yngle. Første Gang om Foraaret, naar de gamle Fugle komme, følge de unge med, som Indbyggerne søge at fange; thi de skal være meget feede og lækkre at spiise. Man meener ellers, at alle de 4 Biærgfugle-Arter blive meget gamle; det fornemste Beviis derpaa, er deres overmaade Mængde, hvilken, siden de lægge kun eet Æg, ei kunde være saa stor, med mindre de levede længe. Man fornemmer ingen Sygdomme iblandt disse Fugle, undtaget, naar de komme ud af deres Element i haarde Aaringer; nemlig, naar den Grønlandske Is besøger Landet, da Svartfuglen, maaskee af den stærke og bestandige Lysning, bliver blind, omendskiønt den ikke altiid mister Synet ganske, bliver dog ganske fortumlet, og glemmer sin naturlige Huusholdning; den lægger da Æg paa det flade Land, men løber strax derfra, og bryder sig intet videre derom. Undertiden søger den op i Landet til Fods; thi den glemmer da og, ligesom Lunden (§. 672.), at flyve, og bliver saa Indvaanerne til Deel; dette træffer meest ind paa Nordlandet. Svartfuglen kan ellers let bringes i Forvirring; thi om Sommeren, ved Fuglebiærget, naar den flyver saa tæt sammen, at man kan ikke see Solen for den i nogen Tiid, tabe idelig nogle Flugten hver Dag, falde ned paa Klipperne og slaaes ihiel; tildeels kommer og dette deraf, at der falde jævnlig nogle løse Steene ned fra Biærget, og træffe een og anden Fugl, som

derved

derved slaaes til døde. Det er og mærkværdigt ved dette Fiæld, som de Nærboende eenstemmigen vidne, at naar man roer paa en Baad tæt ind under Biærget, der staaer lige op som en Muur, og gierne hænger lidet ud over med den øverste Brink, maae man tage sig i Agt, ikke at snakke høit eller skraale, thi derved falde oven fra store og smaa Steene, som de Eenfoldigste meene, at Biærg-Trolden skikker dem, fordi den kan ikke lide deres Nærværelse eller Næsevished; men det er rimeligere, at Luftens Bevægelse er Aarsag til sligt; i det mindste er vist, at den giver her'en meget stærk Gienlyd, saa at en middelmaadig Steen, som falder ned, kan foraarsage saa høit Skrald, som om man skiød en Flint af. Naar Mennesker eller Faar falde her ned, skal Bugen briste i Luften, og Indvoldene falde ud; dog er det endnu meere besynderligt, hvad der fortælles om nedfaldende Heste, at hvis de ere skoede, løses Skoene fra, og alle Sommene blive liige. Indbyggerne tage gierne hid paa Baade, naar den stærke Brænding, som her jævnligst gaaer, lægger sig, for at klavre op i Biærget neden fra, og samle der levende Fugle og Æg, samt de Fugle, som nedfalde og døe, hvilket er enhver tilladt. Af slige døde Fugle findes tidt en stor Mængde, som kaldes **Biærg-Fald**, saa der ligge heele Dynger forraadnede, naar der falder nogle Dage i Rad stærk Blæst eller Brændinger, saa man ikke kan komme didhen. Dette giver i varmt Vær en forfærdelig Stank. Man bruger kun de nyelig døde Fugle, og Fiædrene af Resten. De andre 2de fornemste Fuglebiærge Vester paa, og ellers de nordligste paa Landet, ere **Horn** og **Hæleviigs-Biærg**.

§. 674.

Maagerne eller Lari.

I Henſeende til den Slægt, ſom kaldes Maager eller *Lari*, forekommer hos Naturens Hiſtorieſkrivere megen Uorden, fordi hver Art i Maage-Slægten omſkifter ſaa berydelig Farverne hvert Aar, fra de ere Unger, til de blive fuldmodne til ſelv at yngle. Jeg vil anfore til Exempel de 2de Arter, ſom *Linnæus* har Fn. Sv. 125 og 126. Diſſe ere vel de fornemſte; men han nævner Ungens Farve paa den ſidſte Art; det er og langt fra, at den eller andre Lari faae deres beſtandige Farve i det andet Aar. Den ſaa meget nøiagtige Klein, er ved denne ſtore Foranderlighed i Maagernes Farve, bleven forleedet til at giore ſaa mange nye Arter, da han har faaet i Hænder en Deel Exemplarer af diſſe Forandringer. Jeg kan derimod forſikkre med Vished, at hvad der i Forveien er blevet berettet om Ederfuglens, Teiſtens, og de andre Fugles Farve, ſamt hvad her efter følger om nogle Arter, er paalideligt; thi jeg har ſelv utallige Gange ſeet og beſkuet dem, da de ere i ſtørſte Mængde paa den Kant af Island, hvor jeg er fød og opdragen. Det kommer ogſaa overeens med Indbyggernes Jagttagelſer paa Veſterlandet. *Linnæus*, og fleere af de nyere Naturkyndige, have vel mærket denne Farvernes Ubeſtandighed, men dog hidindtil intet faſtſat. Hvad han ſiger i Weſtg. Reſa, at Remiges og Rectrices meeſt ſielden forandre Farven, det har heller ikke Sted hos de foranderlige Slægter iblandt Vand-Fuglene. Følgende Maage-Arter falde da paa Veſterlandet. a) Malmuche, Larus collo & pectore albis, ſupra bruno & albo variegatus, en næſten ubekiendt Fugl i Island, ſom ikke ſees, undtaget i Soen uden for Fuglebiærget. I Aaret 1757 ſaae jeg en Flok deraf paa ſamme Sted. I Farven kommer den meget overeens med den Fugl, ſom Osbeck

(i hans

(i hans Oſtindiſke Reſa) anfører under dette Navn. Den ligner meget Struntjager-Hannen ved første Anseelse, undtaget, at Kroppen er tykkere, og Vingerne mindre, følgelig Flugten tungere. Den Mallemoche, som *Klein* (Hiſt. Av. Prodr.) taler om, synes at være Filingen. b) Svartbagen (§. 338. og 662.), *Linnæi* Fn. Sv. 126. Om dens Laxe- og Rodmave-Fangſt er mældt tilforn. (Svartfuglen for Svartbagen er en Trykfeil i Horreb. Efterr. §. 43.). Undertiden, naar der er dyr Tiid eller Mangel paa Fode i Soen, dræber den smaa Lam om Foraaret. Den lægger 2, 3 og meeſt 4 Æg, paa hoie klipperiige Holmer, da den driver Eder- og andre Fugle derfra, og forſvarer ſine Unger klækt imod Ørnen. Den lever meeſt af Fiſk, er graadig, og har et vidt Svælg. Naar den er hungrig, kan den ſluge ned heele Eder-Æg og Unger, eller andre Ællinger levende. Foden bringer den ikke til ſine Unger i Næbbet, ſom de fleeſte Vand- og Strandfugle, men i Kroen. De gamle Fugle af dette Slags fanges ikke, men kun deres Æg og Unger. Æggene ere gode at ſpiiſe, men Ungerne middelmaadige. Svartbagen er det 1ſte Aar hvid, oven paa ſort- og bruun-ſpettet. Det 2det Aar er den meer ſortſpettet. Det 3die Aar kommer Hoved-Tegningen frem. Det 4de Aar bliver Ryggen og Vingerne ſorte oven til, dog ikke fuldkommen, forend det 5te Aar. Iblandt Soefugle, ſom man opfoſtrer og tæmmer til Fornoielſe paa Øerne i Breedefiorden, er Svartbagen den letteſte at tæmme, taaler ogſaa at blive haardt medhandlet, og tager til takke med al Slags grov Fode. Men man beholder ikke de unge Fugle, uden i Buur, længer end 2 Aar. Iblandt komme de dog i det 3die Aar en og anden Gang til Huuſe, for at tage imod den Mad, man vil række dem. c) Maar

og Maafur, eller Maave, kaldes kun den store hvide Strandmaage, hvilken i det næste Stykke (§. 527.) er bleven omtalt. Det er sært, siden *Linnæus* har den ikke i sin Fauna Sv., om den ei skulde findes i Sverrige; det er ellers denne Art, som de hvide Ræve siges at fange. Maagen lægger 3 Æg, og bygger Reede i høie Fiælde, ved Patrixfiord og et Steds inde i Breedefiorden, ved den Bondegaard Finde, hvor man har havt god Fangst af den. Ungerne nedsaltes og speeges; Kiødet er feedt, og smager temmelig vel. Om deres Farve i Opvæxten, er blevet talt paa næstbemeldte Sted. Det 3die Aar er Fuglen endnu lidt bruunspettet paa Ryggen; 4de Aar bliver den hvid, undtaget paa Hovedet og Halsen oven til, hvor den er noget graaagtig. d) **Kitr, Rytsa og Skegla**, Larus albus apicibus pennarum nigris, bliver den, som Fn. Sv. 125 haver, hvilken er en gammel Fugl. Den kaldes paa Sondmør **Krykkie**; men de **Søe-Unger**, som **Strøm** siden regner iblandt Maagerne, er denne selvsamme Fugl i det andet og tredie Aar. Denne liden Maage findes allevegne i Landet, i steile, dog ikke meget høie Strand-Klipper, bygger sine Reeder af Græs-Straae, og lægger 3 grønne i Bunden bruunspettede Æg. Dens Unger fanges med Kroge, der sidde i lange Stænger; de ere ikke synderlig feede, hvorfor de meest spliises ferske i en Suppe med suur Valde. Paa de gamle og unge Skegler er tydelig Forskiel i Farverne. Det første Aar, naar Ungen har fældet sit Dye, og kan flyve, er vel Hoved-Farven hvid, og Extremitates Remigum sorte, men derforuden er Næbbet og Foddene sortegraa, en sort Krave om Halsen, og en sort Plæt, som en halv Maane, bag ved Øinene. Fiædrene over Vingebeenene, eller den øvre Deel af Tectricibus, ere sorte, saa at de forestille,

naar

naar Fuglen flyver, ligesom en Maane i Qvarter-Skifte; endelig er den yderſte Deel af Stiærten eller Rectricibus ſort, til en halv Tommes Breedde. Mange her i Landet have paaſtaaet, at denne Fugl var en ſærſkilt Art; men dette vilde Beboerne bæder, hvilke tage Fuglen hos de Gamle, og i deres Reede. Det andet Aar bliver den ſamme Farve ved, undtaget, at det ſorte Halsbaand og Plætten oven paa Vingerne er kiendelig bleven ſmallere. Det tredie Aar bliver det ſorte paa Tectricibus og Rectricibus borte, og Fodder og Næb begynde at blive guule. Det fierde forſvinder næſten Halskraven, og endelig i det femte Aar den halve Maane. Skeglen er en meget ſmuk og reenlig Fugl, ſom lader ſig let tæmme, og er derhos ikke kræſen; men hvis den tillades Friehed til at flyve, følger den ſin vilde Natur, og bliver reent borte det andet Aar.

§. 675.

Af **Ternerne** eller *Sternæ* findes her følgende: a) **Kioe** eller **Kioven**, Sterna fuſco alba, Rectricibus mediis longiſſimis nigris, er den bekiendte Struntjager eller Coprotherus, og *Kleinii* Plautus Stercorarius. I *Linnæi* nye Syſt. Nat. føres den hen til Laros; men Fuglens Skabning og heele Skikkelſe ligner meer Ternens; endſkiønt Næbbet ikke ſaa vel kan kaldes Subulatum, ligner det heller ikke ganſke Maagernes. Kioven er *Hils* Sterna 3., men det er egentlig Hannen, ſom han beſkriver; endſkiønt det er en Feil, at Stiærten ſiges at være ſplittet o. ſ. v. Hannen er morkebruun oven paa Hovedet, Ryggen og Vingerne o. ſ. v., men hvid under. Hunnen er overalt bruun, dog lyſere paa Bugen, og det er kun den, ſom **Strøm** haver ſeet, endſkiønt han allegerer Fn. Sv. 129. St. Rectricibus extimis maximis. Næb Terneme eller Sternæ.

og Been ere ellers sorte paa begge Kion. Denne Fugl er meget skarp-flyvende og hurtig. De to Æg, som den lægger, forsvarer den brav, endog mod Mennesker; thi kommer man Reedet nær, og tager sig ikke i Agt for Kioven, saaer man saadan et Slag i Hovedet, at man er færdig at tumle, og Hundene give sig ynkelig, naar Kioven slaaer paa dem. Dog plager den meest den sagtmodige Ederfugl, jager den fra dens Reede, og æder Æggene. Iblandt angriber den spæde Lam, og kan slaae dem ihiel. Af disse Aarsager forfølger man Kioven, som en skadelig Fugl, især paa Øerne i Breedefiorden. Man slaaer den ihiel med en Kiep, i det den vil slaae, og nogle have brugt det Puds, at holde en fast Kniv oven paa Hovedet, som den, i at slaae, jager igiennem sig. Men den almindeligste Maade er, at søge først Kiovens Reede, og naar det er fundet, da at stille Garn der op, eller sætte over Reedet en Strikke, som Fuglen putter Hovedet ind i, naar den vil til at ruge Æggene. Kioven forfølger meest Lunden og Tærnen. Naar Lunden flyver hiem til sin Unge, med Næbbet fuldt af Sild, passer Kioven paa og forfølger den. Naar den er kommen Lunden nær, skyder den sig ned paa ham af alle Kræfter, saa at Lunden falder i Vandet, og i denne Forskrækkelse lader alle sine Sild fare, hvilke Kioven magelig samler. Ellers kan den ikke tage noget af Søen, uden hvad som der ligger oven i Vandet; thi den dukker ikke, men skyder sig kun ned op til Vingerne, hvilken Maade de andre Maager og Tærner ligeledes bruge; den Tærne aleene, som her følger næst efter, kan skyde sig saa haardt ned, at Vandet for et Øieblik skiuler den; Aarsagen er Fiædrenes og Vingernes Storhed, og den Mængde Luft, som der er inde; alle disse Fugle er ogsaa lette af Krop, og mavre i Kiødet. Kriien, som paa Dansk kaldes

Terne,

Terne, er den Fugl, ſom Kioven ofteſt jager efter. Naar den mærker, at Ternen er paa Fiſkerie, og har faaet ſig et godt Maaltid, ſaa den er tung af Maden, giver han ſig i Færd med hende; han kan vel ikke hale hende ind, naar hun i tiide bliver ham vaer, men han holder længer ud med at flyve; thi han er ſtærkere; han holder altſaa ikke op med at forfolge hende, forend hun, af den ſtærke Bevægelſe, faaer ondt i Maven, og maae give fra ſig den halv-fordoiede Sild, ſom er en lækker Ret for Kioven; ſaaledes forfolger han een efter en anden, til han haver ædt ſig mæt. Man har aldrig ſeet i Island, og jeg troer neppe, at det er ſandt, hvad de gamle Naturkyndige, og alle de nyere efter dem, give Kioven Skyld for, at han ſoger efter Fuglenes Skarn, og lever deraf; hvorledes kan det blive ham til Næring, da han ikke fordoier ſin Mad bæder end de Fugle, ſom han jævnligſt jager efter? Farvernes Forandring i Kiovens Tilvæxt, er mig ubekiendt, undtaget, at Ungerne i Forſtningen have den ſamme Farve ſom Hunnen. b) Kriia, Therna (§. 339.). Det forſte Navn er maaſkee det ſamme, ſom de Norſkes Krykkie, endſkiondt en Deel af dem tillægge det Rytſen. Det ſidſte Navn er det ældſte og beſte; det findes i de gamle Love, og beholdes end i Dag i det Danſke Sprog. Det Norſke Navn Tenne og Tende, er kun en Fordreielſe deraf. Ternen er *Linnæi* Sterna alba, capite ſupra nigro, Rectricibus extimis longiſſimis, albo nigroqve dimidiatis, roſtro pedibusqve rubris, Fn. Sv. 127. (Men *Hills* Sterna Sp. 1. har været en ung Fugl). Den er uden Tvil den, ſom i Pontopp. Norges Nat. Hiſt. kaldes Sandtal; men at den fanger Fiſk med Vingerne; at den lægger 3 Æg, og klækker Unger ud i 8 Dage, hvilke paa en Uges Tiid blive færdige til at ſoge deres Næring, og følgelig

gelig at flyve, det forholder sig ikke saaledes i Island. Kriien kommer til Landet ved Kaarsmisse om Vaaren, og tidt noget for; den drager bort igien ved Kaarsmisse om Høsten, eller midt i September-Maaned; de unge Fugle kunne bie lidt længer. Den skyder sig ned paa de smaa Sild, der svømmer oven i Vandet, og hvor den besøger de ferske Soer, tager den paa samme Maade de smaa Hornsild (Gasterosteos); den holder nemlig sine lange Vinger til Siderne, i det den skyder sig ned fra Luften, og fatter Foden med Næbbet, hvilket jeg mangen en Gang har seet paa. Kriien lægger kun 2 Æg, og tidt ikke meer end eet. Naar der findes 3 eller 4 i eet Reede, da ere 2 Fugle derom, hvilke dog sielden skiftes til at ruge dem; men sidde begge i Reedet tæt hos hinanden, da Reedet gierne har 2de Afdeelinger, saa at hvers Æg ligge for sig. Deres Æggesott varer kun 3 Minuter, men naar man træffer Fuglen i det samme, kan den tages med Hænderne, dog flyver den bort i det den slipper Egget; derfor har man det Ordsprog i Island om een der bedroves let, og strax kan blive glad igien: **That er eins og Kria verpe.** De gamle Fugles sidste Æg ere ikke større end en Spurvs, og ligedan beskafne inden i som Ederens (§. 669.). Kriien behover 12 til 14 Dages Tiid, forend den kan lægge sine Unger ud, og disse blive først efter 3 Uger flyvefærdige. Den er den eeneste Fugl i Island, Ryppen undtagen, der kan flyve forend Hyet er faldet af. De gamle Fugle forsvare deres Æg og Unger tappert mod Ravnen, Ørnen og fleere Fiender, hvilke de angribe og slaae paa med samlede Kræfter i 100 Tal, saa at de ingen Roe kunne faae, forend de flygte bort. Kriien slaaer dristig, og paa samme Maade som Kioven; dens Næb er saa skarpt, at den kan slaae et Menneske, som har en dob-

belt

helt knyttet Hue paa, saaledes i Hovedet, at det bløder efter; men tidt slaaer den sig og selv ihiel, da man i Hoeslæts-Tiden ikke kan faae Roe for den, og derfor holder en Kniv eller Leen over Hovedet, hvilke den ikke skyer. Dens Vinger og Rumpefiædre ere saa lange, at man siger, den har 5 Alne omkring, hvilket maaskee kunde blive efter det gamle nordiske Alne-Maal. Naar Fiædrene ere borte, er Kroppen ikke større end Skov-Trostens (Turdus minor). Kiødet haver en sød Smag, og ligner Dueskiød. Æggene, som mangesteds haves i stor Mængde, have, tilligemed Tiælderens, i Fortrin for andre, i Henseende til Flinheden, Smagen og Blødheden. De unge Fugle ere lysegraa, dog hvide paa Bugen. Fødderne ere guule; Næbbet ligeledes, undtaget Spidsen, som er sort. De faae strax den sorte Krone paa Hovedet, undtaget sæt paa, over Næbbet, hvor de have en hvid stor Plet; denne runde Plet bliver ved til det 5te Aar. De yderste Rumpe-Fiædre ere korte, eller kun lidet længere end Resten, og deraf kan man let kiende en ung Terne langt borte. I det andet Aar faaer Bugen sin rette hvide Farve; i det tredie begynde Stiært-Fiædrene at blive længere; i det fierde faae Fødder og Næb den smukke røde Farve. Ungerne kan man let temme, men de døe altiid mod Vinteren. Krien er en nyttig Fugl for Øeboerne; thi hvor Ederen boer, rører hun den ikke, men driver derimod Ravnen, Kioven, og andre fiendske Fugle derfra. Endog Ørnen, Fuglenes Konge, maae viige for hendes Uforskammenhed; Kioven aleene betaler hende igien.

§. 676.

Tialdur, Hæmatopus (Fn. Sv. 161), er *Bartholini* Pica marina (see Acta Hafn. T. 1. p. 90). At Han og Hun have Tialdur.

forſkiellig Farve, ſom *Catesby* (Hiſt. N. Carol. T. 1. p. 85) giver tilkiende, haver ingen, det jeg veed, kundet mærke i Island, og viſt nok er det, at Hunnen ikke ſynligen er mørkagtigere paa Bryſtet end Hannen. Tiælderen bliver i Island Vinteren over. Naar Vandet falder ud, ſamles den, i ſtore Flokke, paa Strandbredden, viiſer ſig meget glad og munter, og raaber immer Qvii, Qvii, Qvii. Iſær mærke Indbyggerne dette ved Morgen- og Aften-Ebbens Begyndelſe, da dens Roſt, i Tusmørket, er behagelig at høre langt borte. Dens meeſte Fode er Fiære-Madk (Lumbricus litoralis §. 104.), ſom den med ſit lange Næb veed at finde, og trække op af Strand-Leeret. Den lægger Æg forſt af alle Strand- og Vand-Fugle, dog ikke fleere end 3 i det høieſte. Naar Ravnen kommer, jager den ham bort, og hvis den ſeer et Menneſke langt borte, flyver den det i møde, og farer omkring med ſtærkt Skrig. Mangen en tænker da, at Fuglens Reede er der i Nærværelſen, men man ſøger forgiæves; thi hvis man har ſeet, hvor Tiælderen kommer fra, og gaaer lige derhen, til Fuglen holder op at ſkrige, men gaaer ſagte langt borte, frem og tilbage, med nedbøiet Hoved, og undertiden ſtaaer ſtille, og giver Agt paa Menneſket, da er man viſt nok nær ved Reedet. Naar Fuglen nu ſeer, at man har fundet Æggene, og taget dem bort, flyver den til igien, trækker Vingerne langſom, og ſkriger jammerlig. Tiælderens Tæer ere meer end halv-adſkilte, dog ſvømmer den, men kun kort og ſielden. Det er meer underligt, at dens Unger baade ſvømme og dukke, forend de fælde Hye. De faae ſtrax den ſamme Farve ſom Forældrene, undtaget, at den ſorte Farve er noget brunnagtig. Beenene ere bleeghvide, og Næbbet ligeledes, men yderſt ſortagtigt. Tiælderens Kiød giver en god

Spiiſe,

Spiiſe, iſær hvis Skindet trækkes af, dog fanges eller ſpiiſes den ingenſteds uden paa Sønderlandet.

§. 677.

Sommer-fugle og Land-fugle.

Sumar-Fuglar og Land-Fuglar, kaldes under eet i Island alle Landfugle, Ravnen, ſamt Falke- og Spurv-Slægten undtagen, men iſær forſtaaes dog ved det Navn Sommerfugl en Avis migratoria, en Træk- eller Flotte-Fugl, ſom lægger Æg og opholder ſig oppe i Landet. Diſſe ere da: a) Spoe, Numenius (major) roſtro arcuato, maculis fuſcis rhomboidalibus, pedibus cæruleis. Fn. Sv. 140. Den er nogles Arqvata. De Norſke kalde ogſaa denne Art Spoven; men *Linnæi* Beſkrivelſe viger meget fra den, og paſſer tildeels bedre paa den næſtfølgende; derimod paſſe en Deel af *Linnæi* Kiændemærker (Fn. Sv. 139 og 141) paa denne ſtorſte Numenius. Spoven overvintrer her iblandt, og opholder ſig da paa Strandbredden. Man holder den for en klog Fugl; den anſtiller ſig og ligeſom Tiærderen, naar man kommer nær til dens Æg. Om Foraaret, naar den begynder at vælla, (d. e. at lade høre en høi Stemme med Tremulanter), troer Bonden, at Vinter-Væiret er forbi, men det ſlaaer dog feil iblandt, da man ſkiender Spoven ud for en Bedrager. b) Hroſſa-Gøkr og Myre-Skitr, er den anden bekiendte Numenius, ſom vel ligner *Linnæi* Fn. Sv. 140, men iſær 143, og den Norſke Myr-Snipe (ſee Strøms Beſkr. p. 247). Det Danſke og Svenſke Navn, Horſe-Gøg, er vel det ſamme; men den Svenſke Tringa, ſom *Linnæus* (Fn. Sv. 146) giver dette Navn, er noget andet. Denne vor Art bliver Numenius (minor) capite lineis qvatuor fuſcis longitudinalibus, roſtro tibiis duplo longiore, og Numenius longiroſter, Scolopax og Gallinago minor Auctorum.

rum. Naar Horſe-Gogen begynder om Foraaret at hvine i Luften, da haaber Bonden, at det begyndte milde Foraars-Vær vil blive beſtandigt; men han bliver undertiden bedragen af Horſe-Gogen, ligeſom af Spoven. c) **Stelkur**, Tringa roſtro nigro baſi rubra, pedibus coccineis, roſtro duplo longioribus. Fn. Sv. 149. Den er Totanus Auctorum, og en Flotte-Fugl, ſom tidlig om Foraaret og i Efterhoſten ſees paa Strandbredden; men om Sommeren bver oppe paa Landet. Den ſvommer iblandt, dog ikkun kort; thi Tæerne ere adſkilte. d) **Tildra**, Tringa roſtro nigro baſi rubra, pedibus rubris, dorſo maculaqve alarum albis. Den kan neppe blive Fn. Sv. 154, men maaſkee (ſee Sondm. Beſkr. 1 D. p. 244) de Sundmorſkes Qvikke-Tield. e) **Selningur**, Tringa cinereo fuſca, macula in dorſo violacea, er uden Tvil Pontoppidans (Norg. Nat. Hiſt. T. 2. c. 3) **Fiære-Mus**; men ikke Fn. Sv. 150. Den violette macula adſkiller den, men den ſees ikke uden nær ved. Denne Fugl opholder ſig Vinter og Sommer paa Strandbredden, undtaget den Tiid de Gamle ruge deres Æg paa ode Fiældes Græs-Bakker. Den ſvommer ogſaa noget, endſkiont Tæerne ere adſkilte, og holdes af Indvaanerne, men iſær af Fremmede, for en nydelig Spiiſe. f) **Lo, Theylo og Heylo**, Charadrius nigro & luteo variegatus, pectore nigro. Fn. Sv. 156. Den næſtfølgende Art (Fn. Sv. 156) ſynes at være denne Fugl, naar den er 1 Aar gammel. Det ſamme Navn bruges ogſaa i Norge; og den, ſom Pontoppidan (l. c.) taler om, er ogſaa en ung Fugl. Om Heiloen meener man overalt, at den er en Dvale-Fugl, ſom, efter Fortælling, ſkal tidt være funden om Vinteren ſovende i Huuler paa Fiældene, men opvaagnet naar den er bleven bragt ind i en varm.

Tringa Alpina, Loar-Thræll.

varm Stue. Den skal holde en Stilk af ung Birk eller Piil i Næbbet, og naar man har taget denne bort fra een, men ladet de andre urørte, skal man have fundet den samme død paa Stedet, efterat de andre vare bortfloine. Heiloen er feed, og, ligesom dens Æg, velsmagende. g) **Loar-Thræll**, det er **Loens Træl eller Knegt**, Charadrius nigro-luteſcente variegatus, pectore macula nigra, rectricibus intermediis longioribus. Kommer meest overens med Fn. Sv. 157., men er langt mindre, eller lidt større end en Kramsfugl. Den er altid om Foraar og Efterhøst i Sælskab med Heiloen, hvorfor den kaldes **Lotræl**, og man skulde tænke, at den var Loens Unge, hvis man domte efter Øiesynet, langt borte; men den følger Loen ogsaa om Foraaret, og desuden viise dens Kiendemærker en fuldkommen Forskiel. Den følger ellers Heiloen, fordi samme er stærker til at arbeide i Jorden, og søge sin Næring, leeder altsaa bag efter hvor Loen først har gravet i Jordsværen. h) **Sandlo**, Charadrius (minimus), cinereo- & fuſco-variegatus, collari nigro albo utrinqve terminato. Kommer nærmest til Fn. Sv. 159. Den løber meget hurtig, og lægger sine Æg kort fra Strandbredden, hvor Grunden er sandig. Fuglen er stor som en Lerke, og hvid under Bugen og Vingerne. i) **Riupa**, Tetrao (verſicolor) rectricibus albis intermediis nigris Fn. Sv. 169. Rypen er den bekiendte Lagopus Auctorum, og findes allevegne i Island. Falken er dens Forfølger, derfor søge ogsaa Falkefængerne den, for at lokke ham i Garnet. Paa nogle Steder vester paa fanges den til Spisning om Vinteren. Man gaaer to og to op paa Fiældene, naar Sneen er falden i Mængde, og have et 20 til 30 Favne langt Tov eller Line, af Uld eller Seglgarn, med en Strikke af Hestehaar

midt paa, hvor Rypen stikker Hovedet ind, og flyver op i det samme, da den derved besnæres. Naar Falken har dræbt, og hugget Hul paa den, begynder han at skrige. Man siger det kommer af Sorg, fordi Rypen er Falkens Søster, men at han ikke kiender hende, forend han kommer til Hiertet. Men rimeligst er det et Frydeskriig.

§. 678.

Tiślingar, Passeres. **Tytlingar**, Passeres, ere: a) **Throstr og Skogarthröstur**, Turdus alis subtus ferrugineis, linea supra oculos albicante Fn. Sv. 189. Navnet er endnu til i det Norske og Svenske, og denne, som er nogles Turdus communis og andres Turdus minor, kaldes **Talletrast** paa Norsk (see **Strøms Sondm. Beskr.** 1 D. p. 260). Fuglen kaldes her Skovtrost, fordi den opholder sig ikkun hvor der er Birkeskov; aleene om Foraaret, omtrent fra midt i April til midt i Maii-Maaned, forlader den Skoven og holder sig ved Gaardene, formodentlig for at samle Materialier til sit konstige Reede. b) **Thufu-Tytlingr**, er en liden brunn graaspraglet Alauda, som vi tidt have seet, men ikke faaet i Hænder. Dens hvidagtige Spragler ere störste og længste paa Brystet. Den opholder sig paa Marken i Tuernes Huuler og under smaa Steene. c) **Snio-Tytlingur**, Fringilla remigibus albis, primoribus extrorsum nigris, rectricibus nigris, lateralibus tribus albis (see Fn. Sv. 194. *a*). Den beskrives i de Svenske Videnskr. Akad. Handl. for Aar 1740, og er, (som jeg og fleere have iagttaget), Hannen, hvilken om Sommeren almindeligst kaldes **Solskrikia**, det er **Solskriger**, fordi naar det er Solskin, stille og godt Veir om Foraaret og Sommeren, sidder den paa Huuse og höie Klipper, slaaer og synger deiligt som Kanariefugle. Hannen kaldes

ogsaa

ogſaa Tytlinge-Blike; thi Blike betyder en Hanfugl, og bruges meeſt om de Han-Arter, ſom ere lyſere end Hunkiønnet. Ellers bruges det Navn Steggur almindeligſt, iſær om Ender og Giæs. Om Sommeren bliver Hannens morkebruune Farve indſprengt med ſmaa guule Spragler, hvorved den endnu tydeliger ſkilles fra det Hvide. Paa nogle gaaer en ſort Linie over Iſſen fra Næbbet til Nakken; men paa andre (maaſkee de ældſte) er den reent borte. Hunnen haver langt dunklere Farver end Hannen, iſær om Sommeren, og er uden Tvivl Fn. Sv. β. Den haver omtrent ſamme Afvexlinger i Farverne ſom Hannen, men overalt dunklere og utydeligere; den hvide er lys-aſkefarvet, og iſær mork paa Hovedet. Der er endnu et væſentligt Kiendemærke paa begge Kiøn, ſom er reent udeladt i Fn. Sv., ſaafremt det er denne Fugl, ſom der beſkrives; nemlig en ſafran-rod guulagtig Krave om Halſen, ſom er ſmal bag paa, men breed foran, og meget kiendelig om Vinteren, iſær paa Hannen. Hunnen kan ogſaa ſynge ſmukt; hun ſidder paa en Klippe nær ved en Fiældkloſte, og Hannen paa den anden Side; de ſvare hinanden, og ligeſom kappes om at ſynge, ſaa at det er en Lyſt at hore derpaa, og det giver Gienlyd i Biærgene. Snio-Tytlingen lader ſig vel opdrage og tæmme i et Buur, da den ſynger godt; men det Par, ſom for nogle Aar blev ſkikket fra Island til Kiøbenhavn, har man dog aldrig faaet til at ſynge. Det tienligſte var derfor, at forſkaffe ſig unge Fugle, og faae dem til at yngle. Snio-Tytlingen giver en nydelig Spiiſe. Naar den tæmmes, vil den have Perlegryn, Havre- og Boghvede-Gryn, Arvefroe, Syrefroe, o. d. Dens Kloer maae ſkiæres hver Maaned, hvis den er i Buur, ellers bliver den halt, thi de ſlides nu ikke, ſom tilforn, paa de haarde Klipper. d) Marin-Erla, Motacilla

cilla pectore nigro. Fn. Sv. 214., er bekiendt overalt i Norden. Man ſiger at den kommer til Island hvert Aar med de fremmede Fiſke- og Handels-Skibe. En gammel troeværdig Mand veſter paa har derfor fortaalt mig, ſom noget underligt, at en anden Mand, ſom lagde ſig efter Forellefangſten i de færſke Vande paa Arnarvatns-Heide, (en vidtloftig Fiældvei imellem Nordlandet og Borgarfiorden), havde, tidlig om Foraaret, faaet en død Marierle i ſit Garn fra Bunden; han kaſtede den bort, men undrede ſig dog over, hvorledes denne Fugl var kommen heel der ned, og kunde fiſkes heel op igien. Man kunde, ved denne Fortælling, der neppe er digtet uden al Henſigt, falde paa de Tanker, at Marierlen er en Dvalefugl, ligeſom Svalen og fleere; hvilken Meening og er bleven bekræftet ved ſærdeles Hændelſer. Iblandt de nyeſte er *Klein*, ſom har ſkrevet derom, og ſtadfæſtet det med Beviſer, i ſin Tractat de Hybernaculis Hirundinum & Ciconiarum. Marierlen bygger et konſtigt Reede imellem Steene i Giærder o.d., og lægger der ſine Æg; Ungerne ere aſkegraae, lidt blaaagtige og næſten af lige Farve, ved forſte Anſeelſe. e) **Steindepill**, Motacilla dorſo cinereo cæruleaſcente, fronte alba, regionibus oculorum nigris, er de Norſkes **Steindolpe** og **Steinſqvætte**, ſamt Auctorum Oenanthe eller Vitiflora, ſee Fn. Sv. 217. Den kommer om Foraaret, tillige med næſtbemældte Art, og er maaſkee ogſaa en Dvalefugl. Almindelig beſkyldes den for at hugge Øyet paa Koer og Faar, hvoraf det ſkal hovne op; men vi ere endnu ikke viſſe derom. Den lægger Æg i Steengiærder. Den unge Steendeppil faaer ſtrax det forſte Aar den ſamme Farve, ſom de Gamle, undtaget at Fødder og Næb ere guulagtige ogſaa i det andet Aar. f) **Rindill, Muſatbroder**, Motacilla fuſca, cauda ſurgente,

er

er den mindste Fugl i Island. Jeg har ikke faaet den i Hænder, men tidt seet og betragtet den. Den har sort Næb og Been. Oven paa er den morkebruun, eller sort og gulspraglet, med lidt lysagtigt iblandt, smukt tegnet, men synes kun bruun noget borte. Neden under, og foran, er der meere hvidt iblandt, saa at Fuglen er der kiendelig lysere end oven paa. Næbbet er lidt kortere end paa de andre Motacillis, og temmelig tykt. Pes Posticus er lang; Stiærten staaer næsten lodret opreist. Den bliver maaskee Fn. Sv. 132, og *Hills* Motac. 12., en Vren eller de Tydskes Zaunkönig. Rindelen er i sin Levemaade besynderlig: man seer den sielden om Dagen, da den holder sig i morke Huuler, som tilsluttes om Vinteren med Snee og Jis; men den haver dog altid en forborgen Udgang om Natten, og i Tusmørket er den meest oppe, og oftest nær ved Husene, skrigende lavt Tirrtirrit. Fuglen er en stor Elsker af det Islandske rogede Kiød, hvorfor den flyver ind i Skorsteene, og opholder sig der i Sod og Rog, sogende meest Faarekiødet, hvor den graver sig ind i de muskuløse Deele, og bygger sig der Bærelser. Naar Bonden mærker dette, sætter han Sprinkelværk i Skorsteenens Aabning, hvor Rindelen ikke gierne tor vove sig igiennem. Andre anse den for en ond Fugl, og sætte, af Overtroe, 2 Pinde i Kors over Aabningen, meenende, at den ikke tor fare der igiennem. Man kalder den Muse-Broder, tildeels af Farven, deels og fornemmelig, fordi den, ligesom Muus, soger og behandler Kiodet. Den synes at være Pontoppidans Kiød-Meyse (see Norges Nat. Hist. p. 134), endskiønt Farvernes Beskrivelse m. v. kommer ikke overeens; men samme Beskrivelses Ufuldkommenhed viser, at Forfatteren selv har ikke seet Fuglen. Det bor endnu undersoges, om den lille Spurv,

som ligeledes æder Færøingernes Kiød, og som de kalde Musens Broder, er ikke denne selvsamme Fugl. g) Svala, Hirundo nigra gula albicante, Fn. Sv. 246. Den sees iblandt paa Vesterlandet, men lægger der ikke Æg, uden meget sielden.

§. 679.

Ubekiendte Spurve-Arter.

Undertiden træffes her i Landet ubekiendte Fugle, hvoraf jeg haver seet nogle, og især de 3 efterfølgende Spurve-Arter. Disse maae tildeels være fremmede; thi de opholde dem den heele Tiid paa øde og ubekiendte Steder. Hvad Spurvene angaaer, da ere disse: a) En Motacilla, som ligner Marierlen i Skabning, men er meget mindre og smallere. Den haarde Vinter 1753 og 54 saae jeg den paa Vedøe (Sønder paa), hvor den, iblandt Sniotytlinger, kom til Hoestakkene. Den var overalt lysegraa og lidt blaaagtig. b) En stor Spurv, noget nær som en Skov-Trøst, saae jeg 1763 paa Sødlogsdals Tuun, midt i September-Maaned. Hoved-Farverne vare som paa Solskrikens Hun, dog alle mørkere, især paa Brystet. Men deri var den ganske forskiellig, at Stiært-Fiædrene vare oven paa Safran-røde, hvilket best kom til Syne, naar Fuglen fløi. Det yderste af Rectricibus var sortagtigt; Hovedet var bruunt, men en sort Plet, dannet som en Halv-Maane, bag og neden til ved Øinene. Tvers over Brystet oven til gik en sort Ring eller Krave; Næb og Fødder vare sorte; Flugten og Røsten vare kiendelig langt stærkere end Solskrikens. c) Audna-Tytlingr, Passer colore brunneo, fronte ferruginea. Denne rare Fugl har uden Tvil hiemme i Island, især Vester paa; den skal boe paa høie Fiælde, hvor Mennesker sielden komme; men efter mange Aar kommer den dog ned til Bygden, især til Breedefiordens Øer, (maaskee fordi den

mangler

er den mindste Fugl i Island. Jeg har ikke faaet den i Hænder, men tidt seet og betragtet den. Den har sort Næb og Been. Oven paa er den mørkebruun, eller sort og guulspraglet, med lidt lysagtigt iblandt, smukt tegnet, men synes kun bruun noget borte. Neden under, og foran, er der meere hvidt iblandt, saa at Fuglen er der kiendelig lysere end oven paa. Næbbet er lidt kortere end paa de andre Motacillis, og temmelig tykt. Pes Posticus er lang; Stiærten staaer næsten lodret opreist. Den bliver maaskee Fn. Sv. 132, og *Hills* Motac. 12., en Vren eller de Tydskes Zaunkönig. Rindelen er i sin Levemaade besynderlig: man seer den sielden om Dagen, da den holder sig i mørke Huuler, som tilsluttes om Vinteren med Snee og Is; men den haver dog altid en forborgen Udgang om Natten, og i Tusmørket er den meest oppe, og oftest nær ved Husene, skrigende lavt Tirritirrit. Fuglen er en stor Elsker af det Islandske rogede Kiød, hvorfor den flyver ind i Skorsteene, og opholder sig der i Sod og Rog, søgende meest Faarekiødet, hvor den graver sig ind i de muskuløse Deele, og bygger sig der Værelser. Naar Bonden mærker dette, sætter han Sprinkelværk i Skorsteenens Aabning, hvor Rindelen ikke gierne tør vove sig igiennem. Andre anseе den for en ond Fugl, og sætte, af Overtroe, 2 Pinde i Kors over Aabningen, meenende, at den ikke tør fare der igiennem. Man kalder den Muse-Broder, tildeels af Farven, deels og fornemmelig, fordi den, ligesom Muus, søger og behandler Kiødet. Den synes at være Pontoppidans Kiød-Meyse (see Norges Nat. Hist. p. 134), endskiønt Farvernes Beskrivelse m. v. kommer ikke overeens; men samme Beskrivelses Ufuldkommenhed viser, at Forfatteren selv har ikke seet Fuglen. Det bør endnu undersøges, om den lille Spurv,

mer igien. Lunden, Teisten, Alkerne, men Ternen især, ere dens Liebhabere. c) Skeria-Steinbitr, Blennius maculis 10 & ultra nigris utrinqve ad pinnam dorsi, radiis pinnæ dorsalis pungentibus, er den forbemeldte lille Fisk, som Teisten meest søger efter (§. 671.). Den ligner noget i Skabning Soe-Ulven, og deraf have Indbyggerne taget dens Navn. Paa Hunden og i Kiødet er den rødagtig. I Flod-Tiiden løber den op til Landet, og bliver, naar stor Ebbe er, tidt tilbage paa det Tørre, da den kan hastig krumme sig og springe op, som en Slange, saa haardt og hurtig, at man ikke let kan beholde den i Haanden. Danske Folk paa Sønderlandet kalde den derfor Sprætfisk. Ryg-Finden har 70 til 80 radios.

§. 681.

Hrognkelse. Hrognkelse, Cyclopterus *Linnæi* Syst. N. 192-1. Hannen kaldes paa Islandsk Rødmage, paa Dansk Steenbider; Hunnen, som er langt større, Graasleppa, paa Dansk Qvapsoe. Bugen paa Hannen er hvirød, dog falder den iblandt graa, da den kaldes Graamage, og er kun en Forandring. Hrognkelse kaldes begge Kiøn under eet, af Hannen, som hedder Hrognakall. Det Norske Navn Rognkiæx er fordreiet deraf. Leveren sidder umiddelbar under Diaphragmate, tæt hos Mave-Munden, og er heel stor; derfor kan Svartbagen saa let komme til den. Hvorledes denne Fisk fanges ved Breedefiorden, er mældt i Forveien; men i Patrixfiord, Ønundfiord, og andre Fiorde der imellem, fanges en stor Mængde af den i Garn af Tog, d. e. den stive Vinter-Uld, som ligner Camel-Haar, hvilken Fangst drives her retskaffens, og bæder end andensteds i Island, da Fisken bruges deels til Spiisning, deels til at sælges spæget til Fremmede,

hvilke

hvilke holde den for en nydelig Spiise. Garnets Farve er enten graa eller bruun; Maskerne til Graasleppen skulle være store, som paa Sælhunde-Garn; men paa Rodmave-Garnet, som sættes inden for hint, mindre, da Rodmaven løber giennem Graasleppe-Garnet. Rundemaven, som de Handlende kalde den, bliver ferst deels steegt, deels kaagt i Suppe med suur Valde, da den smager ret vel og giver en sund Fode (§. 656.). Paa den Fisk, som speeges, skiæres Hovedet, Sporden, det tynde af Bugen, og den runde Finde af, derpaa hænges den op i Vind, hvor Solen ei skinner, for at torres; Salt kommer man aldrig paa den. De Rognkelser, som falde i Sælland, ere hverken saa feede eller faste i Kiødet, have heller ikke saa behagelig Smag, som de Islandske.

§. 682.

Videre falde her: a) **Brodda-Mus** og **Sexrendinger**, Cottus cirris plurimis, corpore octogono. *Artedi* Gen. 49. Synon. sp. 87. Den er Cataphractus Auctorum, og findes iblandt Vester paa, hvor den kaldes **Sexrænding**, fordi den ved første Diekast synes kun at have 6 Kanter. b) **Flydra**, er Helle-flynderen (§. 528. No. 9); den fanges meget stor i Jokelfiordene; jeg har seet een 5 Alne lang og næsten 3 Alne breed. I Helleflyndrens Mave finder man allehaande: Træstykker af Baade, forrustede Jærn-Angeler, og, som endnu er mærkværdigst, og dog sandfærdig berettet, Stykker af den Grønlandske Is, store som en knyttet Næve. Paa Oddbiorns-Sker ved St. Hans Dags Tider sandtes 1731, i en opskaaren stor Helleflynder, saadant Stykke Is, da dog ingen Is var paa den Tid nogensteds nær ved Landet. Den **rødspettede Flynder** (Platessa Auctorum) findes her iblandt, men ikkun maver, og spiises aldrig. Brodda-Muus og Flydra.

§. 683.

Steinbitur. Steinbitr, Anarrichas (l. c. No. 12. og Syst. Nat. Ref. 122). Af den ere her 2de, til Anseelse meget lige, men dog forskiellige Arter. a) Den bekiendte Lupus marinus Auctorum, Anarrh. non maculatus, er Vesterlandets fornemste Fisk, der ligesaa meget haver tiltaget i næstafvigte 50 Aar, som Torsken har taget af; thi for den Tiid fangede Indbyggerne, at forstaae de imellem Fuglebiærget og Isefiorden, meest af Torsken. De have ellers den Meening om Steenbideren, at den jager Torsken bort; dog kan den ikke beviises. Fiskens Beskrivelse og Historie kan læses i *Artedi* Gen. 23. Synon. 38. og Norg. Nat. Hist. P. 2. cap. 6. At Nordmanden ogsaa spiiser den, seer man af Sondmørs Beskrivelse. Naar Steenbideren kommer til Landet om Foraaret i April Maaned, og undertiden før, er den meget mager; men den bliver snart feed af den Mængde Musklinger, især de 2 i Norge bekiendte Arter Krage- og meest Ødeskiæl (Mytulus major), som den finder kort fra Stranden. Den haver en stor og udstaaende Mave, hvilken den pakker fuld med den knuesede Skiæl. Saasnart Fiskerne trække een op, aabne de Bugen, tage Maven ud, og kaste den over Borde, hvilken Maade maaskee bliver den største Aarsag til Steenbiderens Mængde, da de vel fra alle Kanter søger til slige Steder i Havet; Baadene kunne ogsaa føre ½ Deel meere Fisk, naar Maven ikke følger med. Naar Fiskerne fange Steenbider, maae de tage dem i Agt for dens stærke Tænder, hvilke ikke ere saa haarde eller brækkelige, som i andre Dyr, men overmaade seie, og ligesom hornagtige. Dens Dentes molares ere de saa kaldte Lapides Bufonii (see *Dale* Pharmacol. P. 3. p. m. 513), hvilke lade sig farve og smukt polere. Galden haver en sæbeagtig

Birk-

Virkning, saa at Skindet Ulden-Tøi bliver meget smukt hvidt deraf, som jeg haver prøvet. Skindet er stærkt og smukt, marmoreret paa Finderne, og med granulerte Figurer paa Siderne og Bugen, lignende Chagrin. Naar det er udspændt, tørret og ellers vel behandlet, er det vel smukt, og brugeligt til allehaande Overtræk. Dets naturlige Farve er sort og blaagraa, og smukt tegnet, med store Pletter. Man kan farve det sort, i den Saft som bruges til Vadmel (§. 230 til 233.), da det endnu bædre ligner Chagrin. Man kunde faae fra Vesterlandet en heel Deel deraf for en ringe Priis, og endskiønt Indvaanerne bruge det daglig til Skoe, meener jeg de kunde med Fordeel sælge et Stykke, som de kalde den eene Side af Fisken, (thi Skindet trækkes af hver Side for sig), for 1 Skill. Courant. Steenbideren tørres, kaages og behandles ligesom Torsk. Naar den er feed, smager den vel, færsk kogt, og ligesaa den Suppe, som tillaves af den med den suure Valde. De som ere meere lækkre, lægge den ferske Fisk aldrig paa Græsjorden, men paa Klipperne; thi de troe og berette eenstemmigen, at den fordærves derved, og taber sin rette Smag. Vindtørret Steenbider som er velbehandlet, og hverken harsk eller suur, er sød i Kiødet og ligner Rav og Rækling i Smagen. Den feede Steenbider spises saavel ferst, som vindtørret, uden Smør, af de Fattige, for hvilke Torsken, som maa spises med Smør, falder alt for kostbar. Nogle have forsøgt at virke, som Klipfisk, den Steenbider som ikke er feed, hvilket har temmelig gaaet an; Den feede lader sig og salte og virke som Klipfisk, men den bliver meget stærk suuragtig i Smagen; dog kunde den i Nødsfald bruges af Arbeidsfolk om Vinteren. De fornuftigste af Indbyggerne anse det som en Lykke for Landet, at Steenbideren er ingen Kiøbmandsvare for Fremmede;

thi

thi endskiont Torsken slaaer feil, kommer dog denne Fisk til Landet. I de sidstledne haarde Aaringer holdt den Livet i mange Mennesker, ikke aleene paa Vestfiordene, men og paa Sønder- og Nordlandet. Prisen er giærne 1 Sldr. til 5 Mk. Spec. for 60 Stykker; men i haarde Aaringer stiger den til 1 Rdlr. Sp. Derimod har man kundet i disse sidste Aar faae 60 Stkr. for 2 Mk. Croner. Ligesom Steenbiderfangsten tager til, saa løber denne Fisk alt nærmere op til Strandbredden; saa at Fiskerne undertiden ikke roe længer ud, end at man kan raabe til dem fra Landet. b) **Hlyre og Steinbits-Broder**, Anarrhichas (minor) maculis nigris rotundis totus conspersus, er en nye Art, som ikke er for bleven bekiendt. De sorte Pletter giøre vel ingen væsentlig Forskiel; men Tænderne, der ere smalle, spidse og haarde, det er at sige, af den samme Materie, som de fleeste andre Fiskes Tænder. Dentes molares ere ei Bufonites; thi de ere smalle, ophøiede, tætstaaende, ikke i tvende Rader, som i den første Art, men uordentlige. De forreste (incisivi) ere i Hlyren faste, men løse eller vaklende i hin. Den haver under i Svælget 3 Rader af smaa Tænder, og lige saa mange over; men Steenbideren har ingen paa dette Sted. Hlyren er fiin i Kiødet, og giver ferst kaagt en behagelig Spiise. Den fanges ellers ikkun i liden Mængde.

§. 684.

Vogmere, Vaagmær.

Vogmere eller **Vaagmær**, er en meget rar Fisk, som neppe er hidindtil bleven ret bekiendt hos Fremmede. Jeg har vel tidt hørt tale om den; men aldrig kundet komme over den, førend i Aaret 1764, da mig blev tilført et tørret, men meget fordreiet og tildeels beskadiget Exemplar. Fisken er meget besynderlig, og den Fisk som staaer allersidst i *Artedi* Strift, og han har ikke kundet

føre

pag. 592.

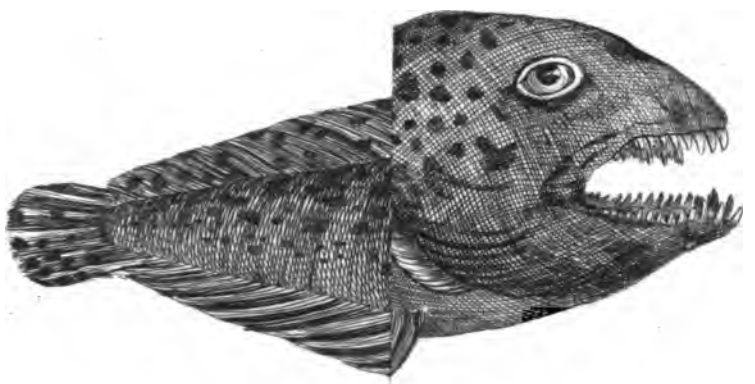

TAB. XLII.

thi endskiønt Torsken slaaer feil, kommer dog denne Fisk til Landet. I de sidstledne haarde Aaringer holdt den Livet i mange Mennesker, ikke aleene paa Vestfiordene, men og paa Sønder- og Nordlandet. Prisen er giærne 1 Sldr. til 5 Mk. Spec. for 60 Stykker; men i haarde Aaringer stiger den til 1 Rdlr. Sp. Derimod har man kundet i disse sidste Aar faae 60 Stkr. for 2 Mk. Croner. Ligesom Steenbiderfangsten tager til, saa løber denne Fisk alt nærmere op til Strandbredden; saa at Fiskerne undertiden ikke roe længer ud, end at man kan raabe til dem fra Landet. b) Hlyre og Steinbits-Broder, Anarrhichas (minor) maculis nigris rotundis totus conspersus, er en nye Art, som ikke er for bleven bekiendt. De sorte Pletter giøre vel ingen væsentlig Forskiel; men Tænderne, der ere smalle, spidse og haarde, det er at sige, af den samme Materie, som de fleeste andre Fiskes Tænder. Dentes molares ere ei Bufonites; thi de ere smalle, ophøiede, tætstaaende, ikke i tvende Rader, som i den første Art, men uordentlige. De forreste (incisivi) ere i Hlyren faste, men løse eller vaklende i hin. Den haver under i Svælget 3 Rader af smaa Tænder, og lige saa mange over; men Steenbideren har ingen paa dette Sted. Hlyren er fiin i Kiødet, og giver ferst kaagt en behagelig Spiise. Den fanges ellers ikkun i liden Mængde.

§. 684.

Vogmere, Vaagmær.

Vogmere eller Vaagmær, er en meget rar Fisk, som neppe er hidindtil bleven ret bekiendt hos Fremmede. Jeg har vel tidt hørt tale om den; men aldrig kundet komme over den, førend i Aaret 1764, da mig blev tilført et tørret, men meget fordreiet og tildeels beskadiget Exemplar. Fisken er meget besynderlig, og den Fisk som staaer allersidst i *Artedi* Strift, og han har ikke kundet

føre

pag. 592.

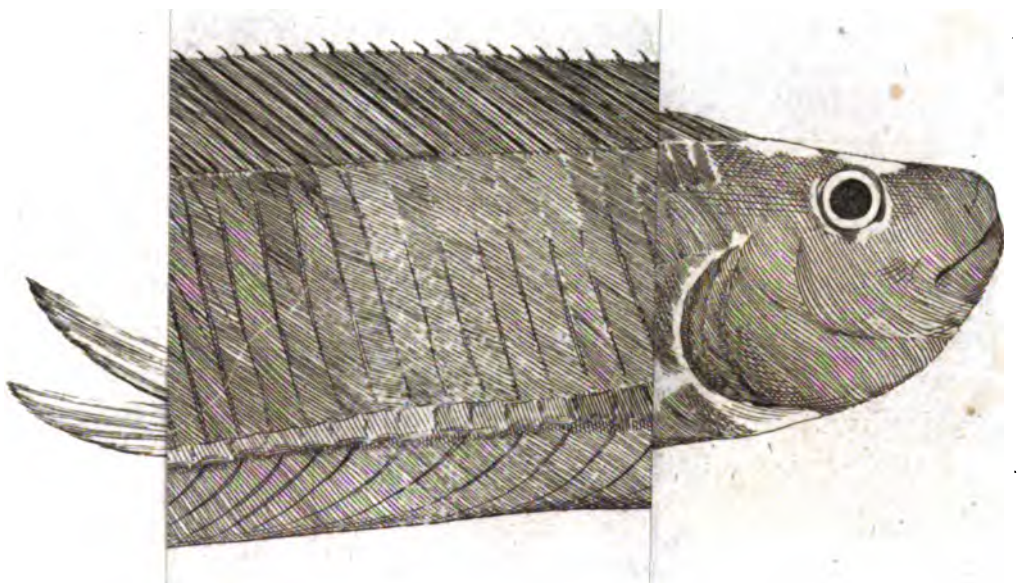

TAB. XLIII.

føre til nogen Orden eller Slægt, er uden al Tvil denne. Men herved forekommer en betydelig Forſkiel: *Artedus* ſiger om ſin Fiſk, at den har ingen Sporð; da denne vores har dog een. De andre Forſkiellighеder ere ikke betydelige. Om den kun haver een Næſeborе kunde jeg ikke tydelig ſee paa mit Exemplar. Den havde meget ſiine ſølvfarvede Skiæl. Reſten: Hovedet, Tænderne, Finderne, Sidelinien, Aculei, Cauda, heele Fiſkens beſynderlige Skabning, alting kommer overeens med den Artediſke Beſkrivelſe, ſaa jeg kan ikke andet end holde begge for een Art. Hvad Sporden betreffer, da kan man giætte ſig til af Beſkrivelſen, at *Artedus* ogſaa har beſkrevet et torret Exemplar i noget Cabinet; Sporden har været brækket af og borte, hvilket er meget rimeligt, fordi Fiſkens Rumpe er meget ſmall og ſvag; det var ogſaa ſkeet med mit Exemplar; men Sporden hang dog ved; den er lang og temmelig breed, tveklovet ſom paa en Flynder: dens Radii ere ikke fleere end 4 eller i det høieſte 5, enkelte, med en meget ſiin og tynd Membrana, over og imellem dem. Endſkiønt nu Sporden kommer til, kan Fiſken ligefuldt beholde det Artediſke Navn Lepturus; thi Rumpen ligeſaa vel ſom Sporden er overmaade tynd og ſmall. Til *Artedi* Beſkrivelſe kunne endnu lægges følgende Poſter: Bryſtfinderne ere overmaade ſmaa; Leveren liden, og rødagtig ligeſom i Hrognkelſen; Galden er lidet høilyſegron og giennemſigtig. Vaagmærens Længde er 2 Sællandſke Aline: Hovedet henved 5 Tommer breedt, og Fiſken, hvor den er breedeſt, 7 Tommer, men Tykkelſen kun 2, hvor den er ſtorſt. Dens Been ere blode og ſvampagtige, ligeſom i Hrognkelſen, og Kiødet meget løſt og gelatineux. Fiſkens Farve er ret ſmuk. For ved og imellem Øinene ſort; ligeledes oven paa Hovedet og Nakken; ſamt en ſtor rund Plæt af

samlede Farve over Ano og even for Vertebris (Rygstedene), og det synes at Kiodet, eller Fisken heelt igiennem er ogsaa sort. Bag- eller Ryg-Finden, den smalle Rumpe og Sporden har en hoirod Farve, men Resten er som Solv. Fiskens Natur er denne, at den om Flodtiiden søger til Landet op i Vige, hvor Grunden er sandig og Vandet ikke dybt, hvor den bliver tilbage, undertiden paa det Tørre, naar Vandet er faldet ud. Vog hedder Vig, og Mær en Moe; man skulde altsaa tænke, siden Fisken er saa smuk, fiin i Kiødet m. v., at den heller er bleven kaldet Møe, end en Hoppe. Den leder stedse Tiid paa det Tørre: Indbyggerne holde den for forgiftig, fordi Ravnen vil ikke æde den; men den æder heller ikke gierne Rognkelsene, som ligne denne Fisk i Kiodet. Naar man rører ved Fisken medens den er ferst, hænge de fiine solvfarvede Skiæl ved Fingrene. Angaaende Sporden, som fattes paa det Arrediske Exemplar, da kunde den ligesaa gierne blive borte, og Eieren indbilde andre at den aldrig havde været til, som Ostindiefarerne have kundet indbilde de Europæiske Lærde og andre om Paradisfuglen, at den havde ingen Been, siden den behovede dem ikke; thi den opholdt sig altid i Luften. Det er sandt nok, at Fuglene, medens de flyve, behove ikke Beenene; men derimod skal Vaagmæren neppe kunne undvære Sporden i hendes Element.

§. 685.

Ferskvands-Fiske.

Ferskvands-Fiskene ere: a) Aall og Biartaall, Muræna (Angvilla) unicolor, maxilla inferiore longiore. Endskiønt Aal findes snart allevegne i Island, seer man den dog meget sielden; thi den fanges ikke, da Indbyggerne tænke, ligesom Sereym beretter om de Sondmorske Bønder, at Aalen er hellere Slange end Fisk. Paa Rodesand, i Talknefiord og fleere Steder vester paa, findes

findes Mængde af Aal; der fanges og noget lidt deraf paa følgende Maade, ſom Indbyggerne have lært af deres Forfædre: De tage en Stang med et Hoved eller rundt Hiul paa, beſmøre Hiulet oven paa, nær ved Stangen, med oplagt Mælk, og ſænke ſamme ned til Bunden; hvorpaa Aalen, ſom elſker denne Mading, og ſtrax ſeer den hvide Farve, kryber op paa Hiulet, ruller ſig omkring Stangen og begynder at ſpiiſe i Mageligheð; derpaa rykkes Stangen op. Man har ogſaa truffet ſtore Aal i Stranden, hvor ferſkt Vand rinder ned; om den er Muræna (Conger) eller Haa-Aal, ſkal jeg ikke ſige. b) Om Lax er meldt tilforn; den falder ikkun i Dale-Syſſel og ved Ruteſiorden (§. 91 og 343). c) Aurride, Salmo ſqvamis argenteis, maculis nigris brunneo cinctis, pinna pectorali punctulis 6 notata, er Trutta ſalmonata og maculata Auctorum, og findes her baade i ſalt og ferſkt Vand. Den er endnu nydeligere end Laxen. d) Laxbroder ſynes at være den ſamme ſom Sydlændernes Giæſing. Den kommer Ørreter meget nær i Skabning, men den er ſtørre og tykkere i Bugen, har fiinere Skiæl og flere Pletter. Den fanges her paa faa Steder. e) Lækia-Silungr, Salmo maxilla inferiore longiore, maculis rubris. Fn. Sv. 309., er Trutta fluviatilis Auctorum, ſom af nogle kaldes Hængr, endſkiønt det Navn hører egentlig Hanlaxen til. Denne Art er her almindelig. f) Rød-birtingur, Vatna-Silungr, Salmo dorſo nigro, lateribus cinereo cæruleis, ventre læte fulvo, pinnis ventralibus & ani eleganter rubris longioribus, er Umbla minor Auctorum. og almindeligſt i de ferſke Søer i Island. g) Reydur og Bleikia, Salmo lævis, pinnis maximis, corpore ſubtereti pallide fuſco. Denne Art, tillige med den næſtommeldte, fanges jevnligſt

i Landets fiſkerlige Soer. h) Brandkod, Trutta longa fuſca, capite obtuſo, er en liden Forelle-Art, ſom findes veſter paa i ſmaa Bække: Den er 1 Tomme tyk og 5 Tommer lang, og lækker at ſpiiſe, endſkiont den ikke bruges dertil. Den fanges af Børn med Angler af Knappenaale, og Fiſkerne bruge den ſom den allerbedſte Mading for Smaatorſk. i) Trutta ex albido teſtacea, maculis in dorſo qvadratis nigris, er en endnu lidet mindre Forelle-Art, ſom findes i ſmaa Bække, men benyttes ikke. Den er meget tam og artig. k) Hornſile, Gaſterofteus (§. 528. No. 15.) aculeis dorſi tribus, er allevegne i ferſke Soer.

§. 686.

Fleere Ferſkvands-Fiſke, og Overtroe derved.

Uden Tvil findes der endnu fleere Arter; thi der ere mange fiſkerlige Soer, ſom Indbyggerne aldrig fiſke i, deels formedelſt deres Fraliggenheds Skyld; deels fordi man troer, efter almindelig Snak, at der ſkulde være forgiftige Fiſke, ſaaſom Øfugnuggen, paa hvilken Finderne ſkal ſtaae forkiert; og Ørſckaalen, hvilken ſom en Slange ſkal rulle ſig om Beenene paa Menneſker og Kvæg, ſom Koer og Heſte, hvis de komme i Vandet, og ved ſin Forgift æde Beenet i to. Foruden dette ſiges der at være een og anden fiſkerlig Soe, hvori Trold og uhyre Skabninger boe, hvilke omkomme alle dem, der ville fiſke. Til Exempel er Thyrilsvallevatn i Strande-Syſſel, tæt ved Gaarden Thyrilsvalle, en ferſk Soe, hvor man daglig ſeer Mængde af Foreller, og tor dog ikke fiſke. Om nogle Fiorde, og om Steder midt i Havet, fortælles ſamme Overtroe; ſaaſom om Hvamsfiord i Dale-Syſſel, hvor man veed at Torſken gaaer lige ind til Strandbredden, men ingen tor fange den, fordi der ſkal i forrige Tider være blevne horte ſaa mange Baade og Menneſker, der have villet forſøge at fiſke. Man finder

i Norge,

i Norge, og andre Lande, ſamme Slags Overtroe; for Exempel, berettes det om en ferſk Soe paa Helgeland, at Indbyggerne tor ikke fiſke deri.

§. 687.

Bryſtfinnede Fiſke, ſom *Linnæus* i hans Syſt. Nat. Reform. har ſat iblandt Amphibia, og ere tildeels blevne tilforn opregnede (§. 528. No. 16., 17. og 18.), fanges her ogſaa, og da a) Haakallen (loc. cit. No. 19.) veſter paa Landet. De ſtorſte kunne blive 10 Alne Islandſk Maal, og give 2 meeſt 2½ Tonder Lever, og dertil en halv Tonde Æg. Af 1 Td. Haakalls-Lever kan man faae ½ Td. Tran, meere eller mindre; thi Leveren er ikke altiid liige feed. Haakallen ſkal have en meget fiin Lugt: Naar Fiſkerne ſoge den, pleie de derfor at ſlæbe en Poſe bag efter Baaden, med et Stykke raadent Kiod, et Sælhundehoved, Tranbærme, eller andet deri, ſom er meget ſtinkende, da Fiſken, ſom er Liebhaber af ſlige Ting, lugter det langt borte, og inden nogle Timer, hvis han er paa nogle Miile nær, indfinder ſig. Et Sælhundehoved, eller et andet Stykke Kiod, ſtikkes og paa Meedekrogen, der hænger i 3 Alne lange Jernkiænker, ſom Haakallen ikke kan ſkiære over med ſine ſkarpe Tænder; men iblandt ſnoer han dog eller vrider dem i Stykker; Lænkerne overſtryges derfor med Tiære; thi den haver Afſkye derfor. Naar man har trukket den op til Baaden, ſlaaer man den i Hovedet med en Kiep, hvorpaa gierne ſidder et Som eller en Jernpigge. Undertiden hænger en anden Haakall i Rumpen paa den, ſom trækkes op paa Krogen, da Fiſkerne ogſaa ofte faae den fat med en Krog, og hvis den er liden, tage den ind i Baaden. Æggene af Haakiærlingen ſpiiſes ferſke, og tillaves tildeels ſom Rør-Æg, deels og ſom Æg-Oſt. Huden bruges til Skoe

Bryſtfinnede Fiſke.

og kaldes Skraapr. b) Haamære, maaskee det skal være Haa-Mær eller Haakallens Møe. Nordmændene bruge endnu det samme Navn, og denne Haa er uden Tvil Squalus fossula triangulari in extremo dorso, foraminibus nullis ad oculos. Art. Gen. 69. No. 13., nemlig Galeus glaucus Auctorum. Haamæren falder her 4 til 5 Aine lang: Rumpen er 1 Al. breed; Hunden er ikke knortet; Ryggen er blaa, og Bugen solvhvid. Hvad der berettes om dens Storrelse, maa være en Skrivfeil, og læses Fod for Favn (see Norg. Nat. Hist. Tom. 2. p. 188.). Denne Fisk er meget haardfor, og farlig for de svage Islandske Baade. Det er mærkværdigt, at den er varm indvortes, og naar man skiær den op, efterat den er nyelig dræbt, for at tage Leveren ud, befindes den heed, og en Mængde varmt Blod løber ud af Bugen. c) Haamuusen, Chimæra monstrosa *Linnæi* (loc. cit. No. 20.), fanges iblandt i Patrixfiorden og fleere Steder vester paa, saa at den bliver ikke saa rar, som *Linnæus* og andre af de Nyere have tænkt; thi den har tilforn været bekiendt. Man finder den under det Navn Centrina i *Wormii* Breve, og den bliver de Norskes Gaul-Haa og Søe-Rotte. Maaskee *Artedi* Squalus, cauda longiore qvam ipsum corpus, eller Auctorum Vulpecula, bliver eet og det samme (see Gen. Pisc. 44-8.). Haamuusens landsefarmede Tryne har givet Anledning til det gamle Nordiske Navn Geirnefur, eller Geirnyt.

Om Insecterne.

§. 688.

Indledning. Hidindtil er næsten intet meldet om denne Post, uden saavidt vi have opregnet, ved Leilighed, nogle af Hav-Insecterne (§. 103,

104,

pag. 688.

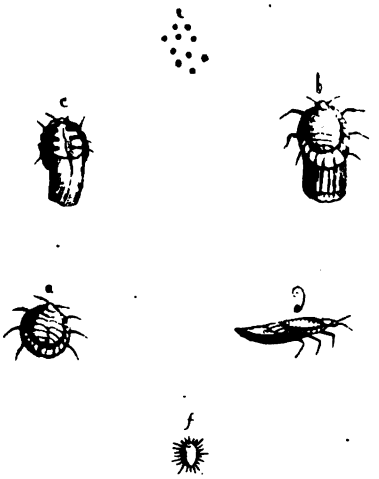

a. b. c. d. e. Insectum Cancriforme Lard-luus.
f. Acarus-Maur.

TAB. XLIV.

104, 346 og 530). I forrige Tider har man kun vidst lidet af Land-Insecter her i Norden; man har endog paastaaet, at der fandtes kun meget faa i Norge (see Norges Nat. Hist. T. 2. c. 2.); og i Island næsten ingen (see Anderson §. 72. og Horrebows Efterr. p. 240). Man giver Kulden Skyld derfor (see Pontopp. og Anderson loc. cit.); dog hvad Island angaaer, haver Horrebow rettelig modsagt denne Meening. At ikke aleene nogle, men og mange Insecter findes i de nordlige Lande, det haver *Linnæus* viist, især i Hensigt til Sverrige og Lapland, og overalt heri bragt Folk paa andre Tanker. I Island findes endog nogle, bekiendte blandt Almuen, og betegnede med gamle Islandske Navne. Disse, samt mange flere, saae vi og betragtede, den Tid vi reisde over Landet; men vi samlede ingen, deels fordi Reisen, som skedde til Hest, var saa besværlig, ei heller den rette Tid af Aaret, nemlig August, September og October Maaneder, som vi reisede i; deels fordi vi hverken havde Bøger, eller andet, hørende til denne Videnskab. Hav-Insecter samlede vi aarlig. Men efterat jeg om Sommeren 1760 var kommen til Island, og fik bedre Roelighed end for, begyndte jeg at samle Insecter, var ogsaa lykkeligere deri end jeg havde ventet: aleene i en liden Dal samlede jeg henimod 200 Arter; men det blev for vidtløftigt at opregne dem alle; thi endskiønt Insecterne, formedelst deres Smaahed og derhos meget kunstige og underlige Skabning, Forvandlinger, Huusholdning m. v., fortiene største Agtsomhed, og tillige næsten uendelig fornøie og forøge Nysgierrigheden, saa bliver det dog ikke lige behageligt for alleslags Læsere, eller saa tienligt for Menneskenes daglige Huusholdning. Her blive derfor kun nævnte nogle af de betydeligste Insecter, især de, som skade eller nytte Indbyggerne

paa

paa nogen Maade; dog det i den Orden, ſom er udvalgt og biſalden af de nyere Naturkyndige.

Coleoptera. I. *Coleoptera.* a) **Gullvarta**, Dermeſtes tomentoſus ovatus, aurato-nebuloſus, er en Hæmisphæria *Hillii*, og ſynes at være *Linnæi* Dermeſtes Pilula, endſkiont den har ikke den gyldene Farve, ſom her er overtrukken ligeſom med et tyndt Flor. Storrelſen er ſom en halv Ært. Elytra have nogle ophævede Puncter og Strias, og derfor, ſamt af Skikkelſen og Farven, kaldes Inſectet Guldvorte. Naar det mærker nogen rører det, eller kommer nær til det, trækker det ſine Been ind under ſit Harniſk, og ligger ſtille, ſom det var dødt. b) **Silakeppr**, Curculio abdomine ovato niger, coleoptris ſtriato-granulatis, opholder ſig, ligeſom Guldvorten, i Haver iblandt Madurterne; men denne Art elſker iſær de hvide, runde og lange Roer, hvis Blade den æder om Natten, medens de krybe ved Jorden; om Dagen ſeer man den ſielden. Den er meget ſeen. En anden **Silekiæp**, ſom er glat, men ellers ligeſom den forſte, ſynes kun at være en Forandring; den bruger ſamme Huusholdning, og gaaer paa ſamme Steder. c) **Jøtun-Oxe** eller **Jætte-Scud**, er Staphylinus pubeſcens niger, *Linnæi* Maxilloſus. Her falde nogle Arter af Staphylinis, men denne er ſtorſt og kiendeligſt. En anden næſten lige ſaa ſtor, men bruunagtig, gaaer her under ſamme Navn, og ſynes at være en Forandring. De ſtinke begge, og holdes af Indbyggerne for giftige. Hvis man med den lille Finger tor knuſe Jotun-Oxen, ſaa den doer deraf, og Fingeren bliver beſmurt med Saften, uden at man faaer Skade, da ſiges, at ſamme Perſon bliver derved behiærtet. Man finder i Hiſtorierne Fabler af ſamme Slags. d) **Brunnkluka**, paa Danſk **Vandkalv**, Dytiſcus e nigro-

nigro-bruneus extremo abdominis albido, ſiges almindelig at være et meget ſkadeligt Inſect, ja viſt nok dødeligt, hvis man faaer det i ſig, og kan ikke ved Brækning bringe det op igien. Denne Bronkluke opholder ſig gierne i Bronde og ſtille Vandpole eller Bække. e) Jarnſmidur, Carabus (vulgaris) niger, findes her allevegne, og holdes for et uſkyldigt Inſect, ſom man gior ſig Betænkning om at ſlaae ihiel. Carabi mulctipunctati ere Forandringer af denne. Ellers findes i Island mange andre Arter af Carabis. Carabus e nigro aureus, kaldes her af nogle Gullſmidur, og er andres Carabus vulgaris. En mindre Carabus, capite & elytris nigris, thorace rubro, er *Linnæi* (Syſt. Nat. Reform.) Carabus melanocephalus. f) Scarabæus thorace inermi nigro, elytris rubris, er *Linnæi* Scarabæus Fimetarius, var paa Veſterlandet. Af Scarabæis har jeg kun ſeet meget faa.

II. *Hemiptera.* a) Vatnsköttur eller Vandkatt, vilde alle Hemiptera. Folk at fortælle om, endſkiønt jeg ikke har kundet faae den. Den ſkal opholde ſig i ſmaa ferſke Søer, Sumper og ſtille Bække, og være meget ſkadelig for Mennesker og Hornkvæg, hvis den nedſluges, ja endog dødelig, hvis den ikke kan fordrives ved Brækning. Den er et ſtort Inſect, bruunagtigt af Farve, med korte Vingedækker, og en Braad bag ud af abdomine; rimeligſt bliver den en Notonecta, og maaſkee de Norſkes Vandkall, ſom ligeledes ſkal være ſkadelig for Mennesker og Kvæg, om den bliver nedſlugt tilligemed Vandet (ſee Pontopp. Nat. Hiſt. T. 2. p. 80). b) Af *Cimicibus* har jeg kun ſeet 2de Arter. En ſom er Cimex grylloides *Linnæi*, og en anden Cimex coleoptratus, ſom maaſkee bliver Cimex litoralis. Den første er meget var.

Lepidoptera. III. *Lepidoptera* eller Sidrilde, ere her ikke mange bekiendte: de deeles af Indbyggerne i 3de Slags. a) Stor-Sidrilde; af den kalde de Grossa-Sidrilda et graabrunagtigt lodent Fiærild, Phalæna (maxima) colore obscure sericeo pallescente, toto corpore plumoso, ore spirilingvi. Det sætter sig gierne paa Heste, og derfor kaldes Horse-Fiærild. Et andet lidt mindre og ikke nær saa lodent, kaldes Kaupmanns-Sidrilde eller Kiøbmands-Fiærild, fordi det sees ved de Tider Handels-Skibene komme til Landet. Men jeg har fundet dets Puper her i Haven, da de skyve ud i Julii Maaned: de ere rødagtige, og Spidsen af dem sort. En Forvandling deraf, som jeg saae, gik ikke for sig forend den 5te Augusti (1762), siden jeg havde holdt Pupen inde, hvor Solens Varme ikke virkede paa den. b) Græs-Sidrilde, eller Græs-Fiærild, kaldes under eet Navn Phalænæ geometræ *Linnæi*, hvilke i Julii Maaned opholde sig iblandt Græs og Urter, og blive Spurve og Tærner til Bytte. Af disse findes en Deel Arter med adskillige Tegninger, dog er Grundfarven paa de fleeste en hvid Sølv-Farve, med sorte, brune og røde Stræger, hvilke man kan forestille sig som Characterer. *Linnæi* Phalæna Fluctuata (Syst. N. Ref. 185) er een iblandt dem. c) Melfluga, Phalæna tota aurea, punctulis nigris conspersa (conf. Fn. Sv. 193- og 94) er et her i Landet bekiendt skadeligt Insect; dens Eruca, som er bleghvid med rødt Hoved, og almindelig kaldes Melur og Mølur, opholder sig i Husene, og gior stor Skade paa Klæder og Bøger; man lægger derfor Airam odoriferam i Kisten og imellem Klæderne, hvilken, saa længe den har stærk Lugt hos sig, holder Melfluen derfra. Gesta-Fluga og Lios-Fluga ere 2de Melfluen nærslægtede Phalænæ, som ogsaa opholde dem i

Husene

Huſene i Island om Vinteren. d) Af *Nevropteris* har jeg ſeet 2de Phryganeas, hvoraf den eene er *Linnæi* Phryganea bicaudata (v. l. c. Sp. 8.).

IV. *Hymenoptera.* a) En *Tenthredo* aculeo craſſo, opholder ſig her i Haverne. b) En *Ichnevmon*, ſom er et lidet ſmukt Inſect, eller *Linnæi* Ichnevmon Errator. En anden Art er en ſtor Ichnevmon niger ſcutello flavicante, ſegmento abdominis ſecundo & tertio ferrugineis, ſom her er meget rar, og findes paa klipagtige Steder i Bygden. Den er Ichnevmon ſarcitorius (Syſt. Nat. 215. ſp. 7.). c) Hunangs-Fluga, Apis hirſuta nigra, thoracis cingulo flavo, ano albo, er Bombylius Authorum og Apis terreſtris *Linnæi*. Den er bekiendt overalt i Island, og opholder ſig gierne i Fiæld-Sider, iſær hvor Krat og Lyng voxer, dog altiid i Jord-Huller, hvor den ſamler en god Hob Honning, hvilken tages af Indbyggerne, naar de finde Hullerne. Hymenop-tera.

V. *Diptera* eller tovingede Fluer, findes her paa Landet i Mængde. A.) *Tipulæ* kaldes her vel undertiden My eller Myg, dog iſær de ſmaa ſorte Vand-Mygge. a) *Tipula* (*maxima*) alis hyalinis dilute fuſca, maculis alarum nigris, pedibus longiſſimis; den er den allerſtorſte iblandt Fluerne i Island, og opholder ſig paa Klipper i Fiældſiderne. Skulde den vel ei være Tipula Hortorum *Linnæi?* b) Vængoila-Fluga er en Tipula, ſom er hin meget liig i Skabning, men langt mindre, og har kun een ſort Plet paa hver Vinge. Denne opholder ſig i Huſene. c) *Tipula lutea* alis albis, in ſedendo erectis, er endnu mindre, og findes ogſaa i Huuſene. Den er ret kiendelig af Vingernes beſynderlige Situation. d) Theyfluga eller Theeflue, er Diptera.

Tipula culiciformis (Fn. Sv. 1135), og plumoſa (Syſt. Nat. ſp. 19) *Linnæi;* endſkiønt her er Forſkiæl i Farven. Vores er Tipula nigra ſubvireſcens, alis hyalinis non punctatis. De andre Hoved-Kiendemærker ere ſaa tydelige, (ſaaſom Antennæ plumoſæ, og Kiønnets Forſkiæl), at den bemeldte Forandring giør ingen nye Art. Toefluen lever under Snee og Jis, nær ved Bække og Vælde, heele Vinteren; naar den kryber op paa Sneen, er det Tegn til Værligets foreſtaaende Mildhed, hvoraf dens Navn har ſin Oprindelſe. Den opholder ſig med de andre Vandmyg-Arter, (ſom her ikke opregnes), nær ved ferſke Soer om Sommeren, og i ſtille Vær ſætter den ſig paa Vandet, men bliver da Forellerne til Bytte, hvilke ſtærk ſøge efter den, ſom den ſtørſte, der forſlaae bæder i Huusholdningen for dem, end de ſmaa Myg. c) **Galdra-Fluga**, det er, **Hexerie-Flue**, ogſaa kaldet af Vingernes Farve **Tinfluga**, er Tipula nigra ſubhirta, alis hyalinis, pedibus ferrugineis. Nogle ville, at den ſkal være *Linnæi* (Syſt. Nat. ſp. 26) Tipula nigra glabra, alis nigricantibus, eller hans Tipula Marci; men enhver kan ſee Forſkiællen. Det ſørſte Navn har den faaet deraf, at nogle Eenfoldige meene, at den er **Gan-** eller **Gandfluen**, ligeſom den og ſkal være bleven brugt til Hexerie. Denne Art kommer ellers meeſt overeens med Fn. Sv. 1127. Tipula alis glauncis, puncto marginali corporeqve atro, pedibus rufis. Galderfluen er meget dorſk; den opholder ſig i Huſene om Vinteren, og naar der kommer ondt Vær om Sommeren, lægger den ſig, og er ſaa mat, at den kan neppe ſtaae paa ſine lange Been, ligeſom ſørſt om Foraaret, da den kommer frem. B.) *Muſcæ.* Af diſſe Fluer er der ſtørſt Mængde i Island. a) Muſca (variegata), thorace nigro, nitente,

ab-

abdomine vireſcente, lineis tribus transverſis albis, **Randa-Fluga**, er meget ſmuk, og ſaa ſtor ſom de ſtørſte Spyefluer; den holder meeſt til i Løvetandens Blomſter. En anden, ſom er meget mindre, og ſmallere, ligner denne noget, men er dog forſkiællig i Farve og Skabning. Den er *Linnæi* Muſca pyraſtri. b) **Mykefluga** eller **Møgflue**, er Muſca hirſuta lutea, puncto alarum fuſco, og den bekiendte Muſca ſtercoraria Auctorum. Fn. Sv. 1068. c) **Fagrafluga**, Muſca gibba, capite albo, luteo & viridi variegato, corpore aureo, er det ſmukkeſte Inſect, ſom jeg har ſeet i Island. Den er mindre end Muſca domeſtica Auctorum. Antennæ ere ſorte, Hovedet oven paa grønt, imellem Antennerne og neden under hvidt, og rødguult paa Siderne. Beenene have den ſamme Farve; Brøſtet og Vingerne ere hvide; Scutellum og Halteres grønagtige; Reſten er guldfarvet, dog Thorax lyſeſt og ſmukkeſt. Favreſluen træffes i og ved Huſene, men er meget rar. d) **Madkafluga** eller **Madikeflue**, Muſca (aurata) thorace nigro, abdomine cæruleo-viridi, er den almindelige **Spyeflue**. Her findes 3de andre af *Linnæi* Muſcis auratis, ſom er lige ſtore, og bruge ſamme Huusholdning, hvorfore de af Indbyggerne tages for een og den ſamme, og betegnes med ſamme Navn. Dens Æg kaldes **Viigia**, og Larva **Madkur** eller **Fiſkmadkur**, fordi den findes gierne i Fiſk, ſom ſkal tørres, hvorover Maddikkefluen er meget ſkadelig i Island; thi ikke aleene Fiſk, men Kiød og andre bløde Madvarer fordærves af den. Marierlen og dens Unger giøre Indvaanerne ſtor Nytte i den Henſeende, ved at ſøge og fortære dette Slags Maddikker. Man tager ogſaa ſtore Stykker Kiød og Fiſk, ſom ere fulde af diſſe Larver, forvarer dem paa et viſt Sted, lægger

Jordſvær der oven paa, og tager ſaa noget deraf efter Haanden, for at kaſte i en fiſkeriig Soe, hvis den er nær ved, og hvor Garn kulle ſættes eller trækkes, da Forellerne, ſom ogſaa ere begierlige efter diſſe Maddikker, ſøge derhen, og komme i Garnet. c) **Myfluga**, den bekiendte Muſca domeſtica. Fn. Sv. 1106, er her almindelig; men her findes og fleere ſmaa og mindre Arter, ſom alle betegnes med dette ſamme Navn, iſær Muſca nigra fronte alba. Fn. Sv. 1107. C.) **Jærlus**, Hippoboſca (ovina) alis nullis (ſee Wäſtg. Reſa). Dens Pupæ ſee ud ſom Roe-Froe, og leve om Vinteren i Ulden paa Faarene; derfor vaſke Hyrderne dem i Saltvand, og hvis dette hiælper ikke, da i Urin, for at dræbe dette Utøi (§. 324.).

Aptera. VI. *Aptera.* A.) *Pediculi.* a) **Luus**, Pediculus humanus. b) **Naa-Lus**, Pediculus ferus Fn. Sv. 1154, findes her meget ſielden, og naar det ſkeer, kommer den fra fremmede Soefolk. Oprindelſen til det Islandſke Navn er, at denne Luus ſkal tidt treffes paa Naa eller døde Mennesker. c) **Heſta-Lus**, Pediculus capite & thorace rubris, abdomine cinereo-albido. Fn. Sv. 1155. Den ſkal ogſaa findes paa Faar. For at dræbe den paa Heſte, jages de ud i Vande og Elver, helſt i Soevand, om Foraaret, og naar dette hielper ikke, vaſkes de i Urin. d) **Lunda-Lus**, Pediculus (Alcæ arcticæ) e cinereo cæruleſcens, er ſtor ſom en Pediculus humanus. Den kommer tidt paa Lundefængere, æder ſig ind i Kiødet og opvækker en ſmertelig Kloen. Den holder ſig faſt, ſaa man tidt naaer kun Bagdeelen, da Reſten ſidder i Kiødet og gior ondt i lang Tiid. e) **Roſu-Lus**, Pediculus capite fuſco, abdomine glauco, findes meeſt paa de unge Teiſter, er heel ſtor, flad og rundagtig, ſom Hippoboſca (ovina).

Naar

Naar den ſaaer Overhaand paa den unge Fugl, kan ſamme ikke voxe, men bliver til en Vantrivning. Denne Art er endnu ikke underſøgt, ei heller endeel andre Arter, paa Dyr og Fugle i Island, ſom ville maaſkee udgiøre et ſtort Tal. B.) *Poduræ.* Af dem vil jeg kun anføre 2de bekiendte Arter. a) Podura tota argenteo-aurata, lanugine ſupra cærulea, antennis recurvis. Storrelſen er ſom en liden Loppe, og den kan ſpringe forunderlig langt. Denne Podura opholder ſig paa Tommeret i fugtige og kolde Huuſe. Den anden Art er Podura obſcure cærulea, antennis craſſis, corpore cylindraceo verſus poſteriora craſſiore, og kaldes **Blaamor og Vatsblaame.** Den bedækker Vandet i Bronde, Mudder og ferſke Soer, nær ved Landet, ſaa de ere ganſke blaa deraf: iligemaade Jorden i Haverne imellem Bederne, og ude paa Veien, hvor Jorden ikke er for mager. Af denne Inſectets Huusholdning kunde man tænke den var Fn. Sv. 1179 eller 1178, endſkiønt Farven er ikke den ſamme. C.) *Acari,* **Maurar.** a) **Fiſkmaur,** Acarus albus, corpore ſpinoſo, er det allermindſte bekiendte og dog det allerſkadeligſte Inſect i Island. Fiſkmoren er hvid glindſende overalt, undtagen en ſort Plet bag eller oven paa. Den har mange ſpidſe og lange Tagger, iſær de ſom ſtaae ud fra Siderne, hvoraf 2de ere de ſtorſte, og andre 2de ſtaae bag ud. Dette Inſect fortærer Indbyggernes torre Fiſkevarer, iſær af Torſk og Steenbidere, ſaa at efter 1 til 2 Aar er den halve Deel af Kiødet bortædt, og man ſeer tydelig hvordan Fiſken er gnavet og udhullet. Indbyggerne, endſkiønt uvidende, fortære igien daglig nogle 1000de af diſſe Dyr, ſom ſidde ſaa dybt inde i Fiſken, at de ei kunne ſlaaes eller ryſtes ud, ſkiønt dette ſkeer forend Fiſken bankes. Naar Torſiſken forvares ude i Vindhuuſe,

i jævn-

i jævnlig Træk og Kuld, gior Moren ikke nær saa megen Skade. Den æder ogsaa mange andre Ting, endog andre Insecter, hvilket jeg ofte erfarede paa min Samling; i Særdeleshed aad den Coleoptera og Araneas. b) Steina-Lus er Acarus petrarum ruber (see Fn. Sv. 1205 og 1206), langt større end den næstbemeldte hvide, og findes snart allevegne paa Strandbreddens Klipper og Steene. En anden lyserod Acarus findes her ogsaa paa mange Steder nær ved Havet; dog noget længer fra Stranden, end den røde. Den opholder sig i Klippe-Risterne. D.) *Araneæ*, som kaldes almindelig Kongulo, eller rettere Kongulvofa. Af dem er en stor Mængde i Island, især hvis Phalangia blive regnede dertil; thi her paa Vesterlandet ere der fundne, af begge Deele, henimod 30 Arter. Disse Insecter ere de vanskeligste at forvare; thi ikke aleene svinde de ind, forraadne og henfalde; men den omtalte hvide Acarus har og meget fortæret dem hos mig. a) Af Phalangiis er her almindeligst i Huusene Phalangium pallidum abdomine linea nigra utrinqve dentata, lateribus rubris. Den er af middelmaadig Størrelse, 2 Linier tyk, og 1½ Linie breed. b) Phalangium supra nigricans, abdomine notato lineis 6 transversis granulatis (Rosarium æmulantibus) pedibus omnibus longissimis, findes ogsaa i Husene, men er rar; dens Been ere 6 Gange saa lange som Kroppen. c) Fialla-Kongullo, Araneus (cruciger), abdomine ovato sericeo, albo & nigro elegantissime picto, er et af de største Land-Insecter i Island, ½ Tomme lang, og 4 Linier breed. Den findes til Fiælds, og fæster sin Væv imellem høie Klipper, hvori den fanger alleslags Fluer. Den gaaer meget seent. Man finder den ogsaa nær ved Bygden neder i Lyngdalene. d) Aranea nigra (Saccata).

(Saccata), thorace 3 lineis albis longitudinaliter ductis notata. Fn. Sv. 1219, Huoda-Kongullo, paa Græsmarkerne. e) Dorgdingull, kaldes ogsaa Fiskekarl, og i de Islandske Lexidiis, skiønt vrangelig, Maur eller Myre, Araneus totus ater, splendens, filo demissorio; den er en liden Ederkop, som findes i alle Huuse, og udspænder sit Garn eller Væv uordentlig, høiest under Taget, og det gierne hvor man brænder Tran i Lamper. Dens Væv, som deraf bliver sort, kaldes Hegome, og dette gamle Ord bruges meest for at betegne Verdens Forfængelighed, eller Ting, som have Anseelse af noget, men er dog af ingen Værdie eller Nytte. Hegomen samles og bruges til Saar og Bylder, for at tørre og reense: den skal være det beste Middel for stemme og fordærvede Skader; Saaret fyldes op dermed, og det hiælper tidt, naar andre Raad have været brugte forgiæves; men det giør megen Smerte. f) Ar. (palustris minimus) niger, sees neppe med det blotte Øie, og aleene i Blomsterne af Montia aqvarum. E.) *Cancri* &c. a) Margskrabbe (§. 103.), almindelig vester paa, er en Cancer Brachyurus, som vel kaldes Taske-Krabbe af Danske der i Landet, men er dog, i Hensigt til crustæ margines æqvatos, noget forskiællig fra den, som spiises i Dannemark under dette Navn. b) Rofunga-Krabbe, Cancer Macrourus, chela dextra majore, er efter *Linnæi* nye Syst. N. Diogenes. Den findes her i alleslags smaa og store Snegle-Arter. c) Marthvare, kaldes af nogle Cancer Macr. rostro supra serrato, eller Regen, hvilken dog ikke falder nær ved Stranden. d) Marslo, er Cancer Pulex *Linnæi*, Fn. Sv. 1253. Den fordærver de Garn, der lægges for Foreller og Rødmaver i Stranden, og æder Fisken som kommer deri. Hvis de underste Masker

gjøres af Heſtehaar, ſkal den ei gnave dem. e) Oſkabiørn eller Ønſkebiørnen, bliver de Norſkes Fiſkebiørn, og er den ſtore Oniſcus, der, ligeſom de andre, har 14 og ikke 12 Been, ſom Pontoppidan beretter. Ovarium, ſom nu er ſort, nu rødagtigt, og bliver haardt og glindſende, naar det er torret, kaldes Ønſkeſteen. De Gamle have troet, at naar man holdt den paa Tungen, og iſær, hvis man havde den levende Ønſkebiorn i Munden, ſkulde man faae hvad man ønſkede. f) Oniſcus fuſcus, cruſta carinata, macula in thorace alba, er almindelig i Stranden om Foraaret. Man finder ogſaa iblandt dem Oniſcos nigros, maculis albis variegatos, ſom ſynes kun at være en Forſkiællighed; de falde meget ſmukt og altiid regelmæssig brogede. De ſtørſte ere 4 til 5 Linier lange, og 2 til 3 breede. g) Jardlus er et liyt, meget ſmukt Inſect. I Henſigt til Føddernes Tal har jeg kaldet det Pediculus cataphractus; men i Henſigt til cruſta, Inſectum cancroides; hvis man bliver ved dette ſidſte, faaer det et ſærſkilt Sted næſt efter Cancros, og foran ved Oniſcos. Dets Beſkrivelſe er denne: Corpus eſt rotundum non craſſum, latitudine lineari, capite non a thorace diſcreto. Totum corpus (antennis & pedibus exceptis) ambit cataphracta, (qvalis in Teſtaceis), non articulata, gypſea, ſupra elegantiſſime efficta, margine ad latera elevato & in 14 crenas totidemqve inciſuras diviſo. Corpus inferne inter pedes convexum, ſuperne (ſive dorſum) parum depreſſum, ſulco longitudinali profundo in medio notatum, utrinqve ſulcis 7 transverſis minoribus, niſi proximo ad caput, qvi profundus eſt æqve ac ſulcus longitudinalis. Caput cruſta qvidem tectum, ſed extra rotunditatem corporis parum promi-

net.

net. Antennæ duæ tenues ſimplices rubræ. Pedes ſex per cataphractam exſerti, fuſco rubri. Poſtice in dorſo ſupra anum lacuna triangularis profundiſſima ſulcum iſtum longitudinalem terminat. Dette er Hannen. Hunnen har den ſamme Skabning; men Ovarium bag under Bugen gior en betydelig Forſkiæl: det er ſammenſat af nogle (7 til 9) ſmalle og tynde Skaller, hvilke ere hvide, ligeſom Inſectet, og falde bort, naar det haver lagt ſine hvid-glindſende Æg. De ere temmelig ſtore og ulige, de ſtorſte ½ Linie i Diennemſnidt. Dette har jeg betragtet i Aaret 1762 d. 7 Junii, da jeg fik et Par hiem i Stuen, og Hun-Inſectet lagde Eggene d. 11 i ſamme Maaned. Begge Kion ere meget ſeene i Gangen; de findes gierne paa Græsjorden, deels imellem Rodderne, deels under de loſe Steene, ſom ligge oven i Gronſværen, og nogle Exemplarer har jeg fundet i Blomſterne af Geranio.

§. 689.

Teſtacea falde her vel paa Veſterlandet, iſær nogle Arter af Cochleis, hvoraf mange have Islandſke Navne; men ſiden de meſtendeels ere fundne Sonder paa, giemmes de til det ſidſte Stykke. a) *Gordius pallidus*, capite caudaqve nigris. Fn. Sv. 1265. b) *Lumbricus litoralis* (§. 104.), kan giemmes, hiemme hos Fiſkerne, i 14 Dage, i Sand, ſom bliver befugtet med Soevand. En anden langt mindre Lumbricus, annulis circiter 40, papillis vix apparentibus, findes i Fiſkenes Mave, der fanges ved Fuglebiærget. c) **Blodſuga**, Hirudo corpore tereti ventricoſo, extremitate oris coniformi, cauda magis protracta, er ligeſom den ſidſtbemeldte rar, og findes i Fiſkenes Mave ſammeſteds. Farven er hvid askefarvet. d) **Tremadkr**, Tere- Orme.

do navalis intra lignum. Fn. Sv. 1329, er den skadelige Orm, som fordærvet Drivetommeret. e) **Brekku-Snigill.** Saavel den sorte store Limax Fn. Sv. 276, som den lille, (Limax cinereus immaculatus ib. 1279), hvilken er almindeligst, findes Vester paa. f) *Lernæa* (Salmonea) (see Syst. Nat. 257-3). Denne Orm har jeg fundet i Ørredens Gieller, i den ferske Soe i Sodlogsdal. g) **Smockfiskur**, kaldet paa Nordlandet **Kolkrabbe**, er Sepia tentaculis 10, corporis parte posteriore crasso, pone acuminato, driver til Strandbredden visse Aaringer. Maagerne ere særdeeles begiærlige efter dens Indvolde. En anden Art Sepia Loligo skal falde i Isefiorden: den kaldes der **Dile.** h) **Af Skollahraake**, det er, Fandens Spyt (Medusa), findes her 3de Arter. i) **Krossfiskr**, Asterias; foruden de almindelige taggede og uden Tagger, med 5 radiis, har man fundet i Talknefiord een med 13, og en anden med 15 radiis, overalt smaataggede, og af Farven violette. k) **Igulker**, Echinus Esculentus. Fn. Sv. 1289, er allesteds almindelig, spiises dog ikke uden af Maager og Ravne. En anden Ovato-gibbosus (Spatagus Fn. Sv. 1290?) er her rar. l) **Kuskel** (§. 98.), som de Norske kalde ligeledes (**Strøm** 1 D. p. 201), falder i Mængde et steds i Patrixfiorden, hvor den samles og spiises af Indvaanerne. Den er hvid i Kiødet og velsmagende. De 2de Mytuli, og Kufungen (§. 99. & seqv.) samles og spiises af Øeboerne. Af **Land- og Ferskvands-Snekker** findes nogle Arter i Sodlogsdal, som ikke ere seete andensteds i Landet, og hvorom noget meere bliver fortællet herefter.

Mærk-

Mærkværdigheder i Naturen.

§. 690.

Endskiønt Birke-Skov findes mangesteds Vester paa, er den dog kun liden, men den har været langt større i forrige Tider. I Sodlogsdal er ingen Skov, og ingen har hørt om, at den har været der; dog, da der for 3 Aar siden blev gravet hist og her i Jorden, for at søge Torv, fandt man tilligemed den store Stykker af forraadnede Birketræer. Om Laxaa-Dal i Dale-Syssel, hvor ingen Skov er nu at see, beretter den troeværdige Historie Laxdæla-Saga, at der har været Skov overalt, saa at man maatte i det 10-Hundrede Aar hugge og redde Skoven op, for at bygge der Gaarde og Vaanings-Huuse. Hogedals-Vatn i samme Syssel (§. 553.) bringer tidt ned til Elven store Stykker af nedgravet Tømmer, som skylles efter Haanden ud af Soebredderne. Skov.

Jordbrand er bleven ommældt paa sine Steder. Strækninger af flydende Lava findes dog ikke Vester paa, men kun Lage af Hraunsteen, høit og lavt i Fiældene og ved Stranden, hvilket er Tegn til, at Jordbranden paa disse Steder er ikke nye men gammel. Jordbrand.

Hnallunger kaldes store rundagtige Steene, som ere tunge, tætte og gierne ildfaste. Af disse findes paa Thingmændsheide og andre Vesterlandets Fiælde, hvor de hvelvingdannede Strækninger komme til Syne midt oven i Biærgene (§. 551.), heele Klipper, 2, 4 til 6 Favne tykke, som, tilligemed andre mindre, ligge øverst oppe, ligesom de havde været baarne hidhen, eller nedrullede fra et høiere Fiæld, hvilket der dog ikke findes. Det er vist forunderligt, hvorfra disse Klipper og Steene kunne være komne; thi en Vandflod, skiønt overmaade stor, har ikke kundet aleene bringe dem did, Usædvanlige Klipper.

med mindre der har været Jord og los Grund oven paa, som Vandet haver bortskyllet. Hav-Isen, tilligemed saadan en Vandflod, kunde best bringe disse Klipper hid op, fra de lavere Steder; thi den afbryder heele Næs, Klipper og Øer (§. 645.).

Havvandets Aftagelse. Havvandets Aftagelse, og derimod Strandbreddens Forøgelse, mærker man allevegne; dog kiendeligst i Breedefiorden, hvor adskillige Skiær opkomme efterhaanden. Den Tid vi reisde over denne Fiord, kunde Beboerne paa 3de adskillige Steder opregne Slige Skiær, som ingen vidste af for 60 Aar siden; samme er at sige om Boder eller Blindskiær og høie Grunde. Fra Patrixfiord kunde man, for 60 Aar siden, fare op i Dalsvatn med sværladde-de Baade; men nu er der næsten ½ Mill ned til Havet, og Aaen eller Soens Udløb har neppe 1 Fod dybt Vand. Den sandige Grund, som voxer og aftager vexelviis, haver ventelig giort meget meere til denne Forandring, end de store Spring, som undertiden indfalde, endskiønt her er lidt meere Forskiæl paa største Ebbe og Flod, end paa Sønderlandet; nemlig høiest 14 Fod 5½ Tomme.

Mærkværdigheder om Indbyggerne.

§. 691.

Grønlands Beboelse. Den første Beboelse paa Vesterkanten beskrives i den trykte Landnama-Saga og *Arngrimi Jonæ* Specimine Islandiæ. De første Beboere komme meget tidlig, og bebyggede disse Øer hastig; men ved det en Colonie drog herfra over til Grønland, blev Formeerelsen hindret. Andre Skribenter sige, det vare Nordmænd, som først besatte Grønland, men det er ikke sandt; thi vel var Erik den Røde en Norsk Mand, fød paa Jæderen; men han drog ikke derfra liige til Grønland, men først til Island, med sin Fader,

hvor

hvor han boede sin meeste Tiid; han var endog kun ung, da hans Fader satte Boe paa Kysten ved Cap de Nord. I Forveien havde en anden Mand, navnlig Gunbiorn Ulffen, da han fandt Gunbiorns-Skiær, ogsaa seet Grønland, og det var af den Anledning, at Erik reisde didhen; thi ellers maatte han komme Landet for Manddrabs Skyld, som han havde begaaet. Dette skedde da Island havde været beboet over 100 Aar, nemlig 982; endskiønt Grønlands Beboelse begyndte ikke for Alvor, førend 3 Aar derefter, da Erik havde været i Island igien, og rost Landet overmaade. Dette virkede hos Vestfiordenes og Borgefiordens Indbyggere saa meget, at i Aaret 986 droge 25 Skibe fra Breedefiorden og Borgarfiorden til Grønland; men de finge haardt Vær og Modvinde, saa at kun 14 Skibe naaede til Grønland; Resten enten forgik eller blev dreven tilbage til Island. Men de saa Nyebyggere, der vare komne til Landet, formeerede sig i en kort Tiid, saa at man har regnet der i alt 280 Gaarde, hvoraf de 90 kun vare i Vester-Bygden, men Resten Øster paa. Dog, naar man holder dette Tal imod det i Island i forrige Tider, da har det neppe udgiort en Trediedeel imod den mindste Fierdung af Island, at regne efter det Mandtal, som Biisp Gitzur lod tage.

§. 692.

Agerdyrkning.

Korn-Sæd har mange Steder været i og omkring Breedefiorden. Om Reykhole kan læses det andet Stykke (§. 348.). Paa Øerne, saavel i Bardestrands- som Dale-Sysſel, viises end i Dag Agre. Een af de ældste Islandske Historier, **Thorskfirdinga-Saga** (Kap. 8. 9.) vidner, at Guld-Thorer brugte Flatøe til Sædeland, og at han fodrede sin Ridehest med Korn.

§. 693.

§. 693.

Andre Alderdoms Levninger.

Af andre Alderdoms Levninger findes kun faa, som fortiene Opmærksomhed, hvoriblandt disse følgende: a) Grettis-Tak kaldes store Steene, den eene paa Thingmændsheide, og den anden paa Trekyllisheide: disse skal den Kiæmpe Gretter, der levede til noget hen i det 11 Hundrede-Aar, (om hvilken man har i Island en tildeels fabelagtig Historie, som nyelig er bleven trykt paa Holum), have opreist, og lagt andre mindre Steene under dem, hvilke endnu sees. Men de ere saa store, at eet Menneske umuelig kunde naae om dem med Armene, for at bevæge dem, om man end vilde sætte, at samme havde havt Storke dertil. Men i den Tiid Landet var folkerigt, og Indbyggerne reisde i store Flokke over disse Fiældveie, da kunde jo fleere Mennesker tilsammen, naar de kun havde Tov ved Haanden, magelig udrette sligt, og rimelig er det gaaet her, som paa fleere Steder, at man har havt Lyst til at indbilde Eftertiiden, at de Mennesker, der levede i gamle Dage, havde været langt større og stærkere end nu omstunder. Paa den Steen, der er paa Thingmændsheide, staaer en Caracter, som skal være Grettes Navn, men det er kun et Boemærke, hen ved 100 Aar gammelt, men ingen Runestav. b) Smaa støbte Robber-Billeder af alleslags Dyr, har man for 40 Aar siden opgravet paa Flatøe, af Grundvolden under et Nøst nær ved Stranden. Disse Billeder bleve delte imellem Øens Eiere, og derved adspreedde. Nogle meene det har været Afguds-Billeder; thi deriblandt fandtes Figurer og Skikkelser af fleere Ting end Dyr, men man finder ingen Spor til saadan Afgudsdyrkelse i Island. Det rimeligste er, at dette har været enten Skakspil, eller noget saadant, giort aleene til Tiidsfordriv. c) Fra de Catholske Tiider finder

finder man een og anden Levning i Kirkerne. I Vatsfiords Kirke ved Isefiorden, forvares endnu i Alteret en Plait af St. Stephani Dug, svobt om et lidet Been af en Helgen. Toiet er rodt Taft, og Beenet er en liden Stump af en Birkestilk.

§. 694.

De Havne, som Fremmede nuomstunder søge, ere bekiendte; men tilforn havde Vesterlandet fleere Havne, saasom Bord-Øre i Rutefiorden, Huusevik i Steengrimsfiord; om Eyvindsfiord og Jøkelfiordene er talt tilforn. Mangesteds paa Vesterlandet findes og temmelig gode Ankergrunde. I Talknefiorden er en god Reed for store og smaa Skibe; ligeledes i Patrixfiord, noget inden for den nu brugelige Havn. Paa Flatøe er den allersmukkeste Havn, dannet af Naturen, men den rommer kun faa Skibe; den er inden for og tæt ved Øen, under en Holm, som af Stedet kaldes Høfn. Holmen er høiest imod N. NO. og NV., og ud fra den gaae 2de Klippe-Arme, som naae nær ind til Flatøe, og danne en Runddeel. Indgangen er smal, Havnen dyb, og Skibene have Skiul for Uvæir fra alle Kanter. Hvis Klipperne ikke udviiste, at de af Naturen vare saaledes satte paa dette Sted, skulde man sige, at de vare didbragte ved Menneskers Arbeide. Havne.

§. 695.

Fremmede Nationer komme nu ikke til Vesterlandet, Hollænderne undtagne, hvilke meest besøge Talknefiord og Jøkelfiordene. De Handlende ere meget fortrydelige over deres Handel, og meene at Hollænderne trække dem en stor Deel fra. Tilforn have og været større Aarsager hertil. Men nuomstunder ere Indbyggerne blevne klæde af denne forbudne Handel, baade fordi den er forbuden, saa og (hvilket den gemeene Mand fornemmelig seer paa) fordi Fremmede Nationer.

fordi de have kun Skade derved. Alle de, her komme, ere kun Fiskere, der sælge kun gamle Klæder, Skiorter, Fiske-Liner o. d. Af Brod, Gryn, Syrup, Tobak og Brændevin sælge de ikke, uden hvad de kunne miste; og det er ikkun lidet; thi de have ikke meere med, end til deres Provision; desuden ere de fleeste af dette Slags Varer langt dyrere hos dem, end hos de Danske Kiøbmænd; hvad de faae for dem, er kun det sletteste grove Uldengods, som disse have skudt ud. Hollænderne vilde ellers baade at sætte vinge Priis paa det, de kiøbe, og høi Priis paa det, de sælge; thi Taxten, paa Compagniets og Indbyggernes Varer, vilde de uden ad. Overalt have Indvaanerne selv, især de, der ere slette Huusholdere, langt større Skade af Hollændernes Besøgelser, end Compagniet. For Aaret 1700 besøgte aarlig Franske og Engelskmænd Vesterlandet; de første fangede Hvale, de sidste ginge paa Fiskerie, og begge Nationer dreve tillige forbuden Handel; de leede ogsaa Indbyggerne til at blive om Sommeren paa deres Farvtoier. Men fra 1700 til 1730 tog disse Nationers Hvalfangst, Fiskerie og Handel ganske af: Hvalene flygtede bort, og Fiskeriet søgte de paa andre Steder (§. 609 og 658.), hvorved de Hollandske Fiskeres og Dünkirkernes Tall haver taget til. Engelskmanden har siden den Tiid fisket under Østerlandet.

APR 19 1955